

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

ВІТЧИЗНЯНА НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Матеріали

XVIII Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції

19-20 листопада 2015 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

Матеріали

XVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»
19-20 листопада 2015 року

Збірник наукових праць

Переяслав-Хмельницький – 2015

УДК 001(477)«19/20»
ББК 72(4 Укр)63
В 54

Матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип. 18. – 412 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Коцур В.П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України, ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Рик С.М. – кандидат філософських наук, доцент, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Овсієнко Л.М. – кандидат педагогічних наук, доцент

Скляренко О.Б. – кандидат філологічних наук, доцент

Коцур В.В. – кандидат політичних наук, голова Ради молодих учених університету

Кикоть С.М. – кандидат історичних наук, заступник голови Ради молодих учених університету

Гайдаєнко І.В. – керівник центру усної історії, секретар Ради молодих учених університету

©Рада молодих учених університету
©ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

*Катерина Влащук
(Переяслав-Хмельницький)*

СІМ'Я ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРА

Сучасний світ через свою складність, динамічність і суперечливість створює різноманітні проблеми для людини і владно вторгається в її особистісний простір. Соціально-технологічний прогрес спричиняє зростання негативного впливу на особистість інформаційних потоків; збільшення повсякденних фізичних і психологічних навантажень; загострення почуття страху, невпевненості, розгубленості та розчарування. Усе це негативно позначається на здоров'ї людини загалом і на психічному здоров'ї зокрема. Ураховуючи те, що людське життя є найвищою суспільною цінністю, перед людством постає ряд важливих завдань, серед яких найважливішим є вирішення проблеми збереження здоров'я людини, причому не тільки фізичного, а й психічного. Державою передбачені певні механізми здійснення права людини на здоров'я, однак, що стосується психічного здоров'я, то воно залишається поза увагою. Слід зазначити, що йдеться не про психічно хворих людей, а про право психічно здорової людини зберегти своє психічне здоров'я у будь-яких умовах життєдіяльності. Зважаючи на це, сьогодні вітчизняна наука починає успішно інтегруватися у просторі самовдосконалення людини, орієнтуючись на гуманістичні ідеали. Більше того, цей простір, перш за все у педагогіці та психології, набуває чітко виражених наукових форм. Свідченням цього є порушення руху транс персональної психології, яка включає все цінне у сфері досягнення людиною внутрішньої гармонії та гармонії з оточуючим світом [4]. Збереження фізичного і психічного здоров'я особистості, зокрема підростаючого покоління – одне з найважливіших завдань нашого суспільства і, насамперед, системи освіти.

Психічне здоров'я – це стан душевного благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів та забезпечує адекватну до умов дійсності регуляцію поведінки та діяльності. Зміст поняття не вичерпується медичними та психологічними критеріями, у ньому завжди віддзеркалюються суспільні та групові норми і цінності, що регламентують духовне життя людини [2].

Для вирішення проблеми психічного здоров'я необхідне кардинальне вирішення соціальних умов. Обов'язковою умовою для розвитку здорової людини є економічний базис, психологічне відчуття стабільності в суспільстві, засноване на цілеспрямованій позитивній програмі дій. Здорова людина може розвиватися тільки в здоровому суспільстві. Психологічні властивості особистості просто не існують поза системою суспільних стосунків, до якої вона включена. Людина постає на цьому рівні передусім як істота суспільна. І, відповідно, у цьому сенсі на передній план виходять питання впливу соціуму на здоров'я особистості. Психічне здоров'я відчуває вплив (як позитивний, так і негативний) від різних соціальних інституцій – сім'ї, друзів, роботи, дозвілля, належності до релігійних та інших організацій. Тільки люди зі здоровою психікою звичайно відчувають себе активними учасниками соціальної системи [2].

У школярів психічне здоров'я – це збалансованість внутрішніх (когнітивних, емоційних, фізіологічних) і зовнішніх (вимоги соціального оточення, відповідність стилю навчання дітей стилю навчання і виховання). Експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я на основі аналізу результатів численних досліджень у різних країнах впевнено довели, що порушення психічного здоров'я найчастіше спостерігається у дітей, які страждають від недостатнього спілкування з дорослими і їх ворожого ставлення, а також дітей, які ростуть в умовах сімейного розладу [5].

Важливим для психічного здоров'я дитини є психологічний клімат родини. Він суттєво впливає на дитину, спричиняє стан комфорту або ж дискомфорту. Деякі батьки не лише не

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

можуть бути взірцем для своїх дітей, а й негативно впливають на їхній психічний стан. Вивчення дитячих неврозів свідчить, що вони мають дуже тісний зв'язок із психогенною дією сварок між батьками у присутності дітей. Лікарі-педіатри сьогодні зауважують про значне зростання захворювань, які раніше були властиві тільки дорослим, що постійно перебувають у стресових ситуаціях. Для сучасної дитини стресова ситуація – це все, що є буденним для дорослого, який не може або не бажає створювати спеціальний режим для ще незміцнілого організму дитини [3, с. 41].

Психологи та педагоги все частіше відмічають прояви тривоги в поведінці школярів, які виражаються в емоційному напруженні, підвищеній чутливості до прикростей і невдач, невпевненості в собі, своїх здібностях, в правильності вчинків, незадоволенні собою, своєю поведінкою. Ці характеристики тривоги присутні і у молодших школярів, і у учнів середніх класів, і у старшокласників. Що ж таке стан тривоги і чим він викликається?

З однієї сторони, тривога, – це показник значущості, цінності чого-небудь для людини, яка виявляється в певних ситуаціях. Якщо вона виникає, то це говорить про небайдужість людини, про її певне ставлення до того, що відбувається. Це так звана ситуативна тривога. Але якщо людина починає відчувати ситуативну тривогу в більшості життєвих ситуацій, навіть при відсутності реальної загрози, то її поведінка в таких ситуаціях стає неефективною і дедалі більше негативно впливає на результати діяльності: чи то навчання, чи стосунки з іншими людьми. Крім того, стан ситуативної тривоги поступово може перетворитися в стійку особисту рису, яка характеризує всю поведінку людини. Безперечно, сім'я відіграє головну роль у формуванні, становленні та розвитку особистості дитини. Але, на жаль, також провідна роль у сім'ї та у виникненні різних психічних порушень, в тому числі і у формуванні тривоги дитини. Це обумовлено рядом обставин. Сімейні стосунки посідають головне місце в системі взаємовідносин особистості. Сім'я на ранніх, найважливіших для подальшого розвитку етапах життя є єдиною, а пізніше однією із найбільш важливих соціальних груп, в які входить індивід. І тому сімейні події завжди приймаються близько до серця. Крім того, у сім'ї існує особлива відкритість і, отже, уразливість кожного члена сім'ї до різних внутрішньо-сімейних впливів, в тому числі і травмуючих. Слабкості та недоліки тут проявляються найбільш відкрито. Найбільш доступним об'єктом для впливу зі сторони інших членів сім'ї, особливо зі сторони рідних, є дитина, оскільки її особистість недостатньо сформована і дорослі бачать багато недоліків, які, на їх думку, обов'язково потрібно викоренити. На порушення психічного здоров'я дитини особливий вплив виявляє тип виховання в сім'ї, а також ставлення до дитини зі сторони рідних. Серед найбільш несприятливих стилів виховання, тобто таких, які можуть викликати стан невпевненості і тривоги, можна виділити твердий авторитарний стиль, при якому дитина вимушена відігравати роль слабкої. Внаслідок такого стилю виховання дитина незадоволена собою і тим, що вона робить, оскільки оцінює себе за критеріями рідних, намагається постійно компенсувати свою слабкість і страх. Найбільш негативно на розвиток дитини впливає емоційне знехтування рідних, коли вона є тягарем для них, її потреби ігноруються. Дорослі постійно виявляють загальне незадоволення дитиною. А вона, в свою чергу, не може зрозуміти, чим це викликано і прагне всіма засобами повернути любов близьких [1].

Необхідно виділити ще один аспект впливу сім'ї на порушення психічного здоров'я у дитини, а саме, відносини між батьками. Часто трапляється, що свої подружні проблеми батьки починають вирішувати за рахунок дитини. На ній можуть зганяти злість, як на більш слабкій. Тим більше, що привід завжди легко знайти (невиконані своєчасно уроки, неакуратність за столом тощо). Також дитину можуть використовувати як засіб при вирішенні конфліктів, як цінну зброю у сімейних битвах, кожен із членів родини прагне перетягнути дитину на свою сторону, тим самим ілюзорно підтверджуючи власну правоту. В результаті – серйозна психологічна боротьба, у дітей виникають страх, відсутність почуття безпеки, емоційна напруженість, невпевненість в правильності свого вчинку. Незадоволення та неможливість змінити супутника життя переносяться на дитину. В такому випадку

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

спостерігається прагнення будь-якою ціною викоринити ненависні риси, які дитина переймає, наслідуючи батьків. Але дуже емоційне ставлення до цього призводить до зворотного: небажані риси закріплюються у дитини, з'являються різні комплекси, соматичні розлади, неврози.

Отже, на порушення психічного здоров'я дитини особливий вплив справляє тип виховання в сім'ї, а також ставлення до дитини зі сторони рідних. Адже саме батьки закладають підвалини майбутнього своєї дитини. Це потребує часу, старань, любові, сімейної злагоди, економічних статків. Але найголовнішим у їхніх діях – це світла і щира любов до дитини – основа єднання, гарантія щастя, взаєморозуміння. Все це разом позитивно впливає на психічне здоров'я дитини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гречишкіна О. Корекція та профілактика межових станів нервово-психічного здоров'я учнів / О. Гречишкіна, Л. Животовська // Проблеми освіти. – К., 2002. – Вип. 28. – С. 101-109.
2. Коцур Н.І. Валеологія: підручник / Н.І. Коцур, Л.С. Гармаш, І.О. Калиниченко, Л.П. Товкун. – Корсунь-Шевченківський, 2011. – С. 219.
3. Кочерга О. Психічне здоров'я молодшого школяра / О. Кочерга, О. Васильєв // Психолог на батьківських зборах / Упоряд. О. Главник. – К.: Редакції загально-педагогічних газет, 2003. – 112 с.
4. Максименко С.Д. Психічне здоров'я дітей / С.Д. Максименко // Психолог. – Січень (1) 2002. – С. 4.
5. Школа и психическое здоровье учащихся / Под ред. С.И. Громбаха. – М., Медицина, 1988. – С. 29.

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Л.П. Товкун

*Владислава Даньканіч
(Переяслав-Хмельницький)*

ОСОБИСТА ГІГІЄНА ШКОЛЯРА

Особиста гігієна – це основа здорового способу життя, умова ефективної первинної та вторинної профілактики різних захворювань. Особиста гігієна розробляє принципи збереження та зміцнення здоров'я шляхом дотримання гігієнічних вимог у повсякденному особистому житті та діяльності [1].

В епоху науково-технічного прогресу, який супроводжують хімічні й фізичні забруднення навколишнього середовища та негативні наслідки урбанізації, особиста гігієна стає вагомим чинником запобігання серцево-судинним та іншим поширеним захворюванням. Вона дозволяє ефективно боротися з гіпокінезією, нервово-психічним перенапруженням, суттєво послаблює несприятливі наслідки впливу різних професійних шкідливостей і чинників навколишнього середовища. Як свідчать дані ВООЗ, велика частина населення в усіх країнах світу серйозно порушує правила особистої гігієни, курить, зловживає алкогольними напоями, не приділяє належної уваги фізичній культурі, загартуванню та іншим елементам здорового способу життя. Суспільне значення особистої гігієни визначається тим, що недотримання її вимог у повсякденному житті може негативно впливати і на здоров'я інших людей пасивне куріння, поширення інфекційних захворювань і гельмінтозів. Щоб запобігти такому становищу, знання та навички особистої гігієни потрібно прищеплювати дітям із раннього віку.

Особиста гігієна школяра включає в себе правила, спрямовані на збереження і зміцнення здоров'я дитини. Для їх виконання необхідно дотримуватися раціонального режиму дня, правильного харчування, чергування фізичної та розумової праці, праці й активного відпочинку, а також дотримання особистої гігієни, у вузькому розумінні цього слова. Крім усього, гігієнічне виховання – це складова частина загального виховання, в процесі якого дитині прищеплюються гігієнічні навички, що є невід'ємною складовою культурної поведінки людини [1].

Великою помилкою є те, що повідомлення дітям гігієнічних знань і прищеплення їм гігієнічних навичок є справою виключно медичних працівників. Але це не так, оскільки це першочергова справа батьків. Наприклад, приходити в школу з чистими руками – це гігієнічне або загальнокультурне правило, закривати рот носовою хусткою при кашлі, не приходити в школу хворим. Усі ці правила і знання повинні увійти в свідомість дітей шляхом навчання, систематичного виховання і це повинні робити, в першу чергу, батьки.

Правильний режим дня – це раціональне чергування різних видів роботи і відпочинку, що має велике оздоровче і виховне значення. Правильно організований режим дня сприяє збереженню відносно високій працездатності організму протягом тривалого часу. Регулярність окремих режимних моментів та їх чергування забезпечують вироблення певного ритму у діяльності організму [3].

Особиста гігієна учня є першочерговим правилом, яке полягає у вимогах до змісту в чистоті тіла, одягу, а також житла.

Забезпечення чистоти тіла, догляд за шкірою і волоссям є давніми елементами особистої гігієни. Шкіра яка має кілька мільйонів терморецепторів, потових та жирових залоз, бере безпосередню участь у процесах теплообміну. Через шкіру шляхом інфрачервоного випромінювання, випаровування і проведення організм втрачає понад 80 % тепла, що потрібно для підтримання теплового комфорту організму. Через шкіру виділяється 10-20 мл поту за годину. Під час важкої роботи і перегрівання ця кількість може збільшуватися до 300-500 мл і більше. Щодоби шкірою дорослої людини виділяється до 15-40 г шкірного жиру, до складу якого входять різні жирові кислоти, білки й інші речовини, відбувається злушення до 15 г лусочок ороговілого епідермісу [2].

Через шкіру виділяється велика кількість різних речовин пропан, оцтова кислота, ацетон, метанол, органічні та неорганічні сполуки, ферменти. Сукупність цих та інших речовин сприяє розмноженню на шкірі бактерій і грибів, особливо на ділянці промежини і анального отвору.

Понад 90 % загальної кількості мікроорганізмів знаходиться на шкірі рук, де накопичуються пилові й мікробні аерозолі, забруднення з предметів, одягу. Забруднена шкіра швидко втрачає еластичність, стає джерелом неприємних запахів. Шкіра бере участь у газообміні, виділяючи діоксид вуглецю, їй належить провідна роль у забезпеченні організму вітаміном D₂, який утворюється у верхніх шарах шкіри з дегідрохолестерину під впливом ультрафіолетового випромінювання. Проникнення в шкіру гноєтворних мікроорганізмів може призвести до локальних і генералізованих запальних процесів.

Разом із тим, шкіра, особливо чиста, має бактерицидні властивості. Кількість мікроорганізмів, нанесених на чисту шкіру, протягом 2 годин знижується більше ніж на 90 %. Бактерицидність добре вимитої шкіри в 15-20 разів вища, ніж немитої. Тому потрібно систематично обмивати все тіло теплою водою бажано під душем не менше одного разу на тиждень. Якщо замість душу використовується ванна, то після миття треба обов'язково ополіскувати тіло чистою проточною водою під душем. Крім обов'язкових умивань вранці й перед сном, щоденно ввечері слід мити ноги. Необхідно також щоденно мити зовнішні статеві органи, що є елементом особистої гігієни. Волосся рекомендується мити в міру необхідності, але не менше одного разу на тиждень при сухій шкірі й один раз на 3-4 дні при жирній.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Для більш ефективного усунення забруднень з поверхні шкіри та волосся застосовують різні мила і синтетичні мийні засоби. Мило – це різновид водорозчинних солей вищих жирних кислот і лугів, які мають поверхнево-активні властивості. Розрізняють мило туалетне, господарське, медичне, лікувальне, технічне. Стикаючися з епідермісом, луг, який входить до складу мила, переводить його білкову частину в легкорозчинні лугові альбумінати, які видаляються під час змивання. Тому часте миття сухої шкіри з милом діє на неї негативно, збільшуючи сухість і викликаючи свербіння й утворення лупи, а також випадання волосся. Кількість вільних лугів у туалетних сортах мила не повинна перевищувати 0,05 % [1].

Додавання до мила ланоліну входить у рецептуру Дитячого та Косметичного мила пом'якшує подразнювальну дію лугів. Відновленню кислої реакції шкіри, що визначає її бактерицидну дію, сприяє споліскування шкіри слабким розчином оцтової кислоти, яблучного оцту.

Отже, дитину необхідно привчати щоранку вмивати обличчя, руки, шию, чистити зуби. Вмиватися також необхідно і після прогулянки. Увечері, перед сном, слід прийняти водні процедури і одягнути чисту білизну. Особливого догляду вимагають руки, а також нігті на пальцях рук і ніг. Для того, щоб під довгими нігтями не накопичувалася бруд, їх необхідно акуратно підстригати 1 раз на 2 тижні або частіше за потребою. Дуже важливо мити руки перед їжею, після якої-небудь брудної роботи, після відвідування туалету та різних громадських місць.

Особиста гігієна також включає в себе дотримання гігієни побуту – провітрювання приміщення, догляд за особистим одягом школяра та постільними речами, створення сприятливих умов для сну і відпочинку.

Основною вимогою гігієни харчування школярів є те, що прийом їжі повинен здійснюватися щодня в строго певний час. Учнім слід приймати їжу не менше 4 разів на добу. Їжа повинна бути свіжа, збалансована, а також володіти приємним запахом і виглядом. Страву споживати необхідно не поспішаючи, при цьому ретельно пережовуючи, а також під час їжі школяр не повинен відволікатися й розмовляти [3].

Ще одне правило, якого повинен дотримуватися кожен школяр є гігієна розумової праці. Основна мета даної гігієни – тривале збереження високої розумової працездатності та запобігання швидкій стомлюваності. Для цього дитині необхідно дотримувати певний режим дня. Починати роботу слід поступово, при цьому дотримуватися послідовності та систематичності. Також, ефективність розумової праці підвищується при зосередженій увазі, посидючості й акуратності.

Слід не забувати про чергування роботи і відпочинку. Для дотримання даного правила велике значення має гігієна робочого місця школяра. Дуже важливо створити на робочому місці учня сприятливу обстановку для продуктивної роботи. У першу чергу повинна бути забезпечена правильна робоча поза, яка залежить від раціональності конструкції столу і стільця. Робоче місце має бути достатньо освітлене, а в приміщення повинен бути чисте повітря і сприятлива температура [3].

Важливою ланкою особистої гігієни є загартовування. Це система особистих гігієнічних заходів, спрямованих на підвищення стійкості організму до несприятливих впливів різних метеорологічних факторів (холоду, тепла, сонячної радіації, зниженого атмосферного тиску).

Важливу роль загартовування грає в профілактиці простудних захворювань. Ці хвороби мають широке поширення, і їхня питома вага в загальній захворюваності становить 20-40%. Систематичне застосування процедур, які гартують, знижує число простудних захворювань у 2-5 разів, а в окремих випадках майже повністю виключає їхнє виникнення. Разом із цим загартовування чинить загально-зміцнювальну дію на організм, поліпшує кровообіг, підвищує тонус центральної нервової системи, нормалізує обмін речовин [1].

Загартовування у своїй основі представляє своєрідне тренування всього організму, і насамперед теплорегуляційного апарата, до дії різних метеорологічних факторів. У процесі

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

загартовування при багаторазовому впливі специфічних подразників під впливами нервової регуляції формуються певні функціональні системи, що забезпечують пристосувальний ефект організму. При цьому пристосувальні реакції відбуваються в нервовій системі, в ендокринному апараті, у внутрішніх органах, на тихорецькому й клітинному рівнях. Завдяки цьому організм одержує можливість безболісно переносити надмірний вплив холоду, високої температури й т. п.

Підвищення стійкості організму до впливу певних метеорологічних факторів під впливами процедур, які гартують, обумовлює специфічний ефект загартовування.

Неспецифічний ефект загартовування проявляється головним чином у його оздоровчому впливі на організм. Процедури, що гартують, сприяють підвищенню фізичної й розумової працездатності, зміцнюють здоров'я, знижують захворюваність [1].

Отже, більшість навичок особистої гігієни прищеплюється дітям непосильною працею і потрібно чимало зусиль і терпіння від батьків і педагогів, щоб вони стали звичками. Набагато легше ж досягається успіх у вихованні здорового школяра, якщо є контакт сім'ї та школи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Зільман С.Л. Гігієнічне виховання учнів: Посібник для вчителів / С.Л. Зільман, В.Л. Зільман, С.М. Шевченко. – К.: Рад.шк., 1988. – 123 с.
2. Коцур Н.І. Анатомія та фізіологія дитячого організму. Валеологія. Основи медичних знань. Шкільна гігієна: Навчально-методичний посібник / Н.І. Коцур, Л.П. Товкун, Н.І. Годун, Ю.О. Грінченко. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 569 с.
3. Коцур Н.І. Шкільна гігієна: Навчально-методичний посібник / Н.І. Коцур, Л.С. Гармаш, Л.П. Товкун. – К., 2010. – 229 с.

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Л.П. Товкун

*Аліна Дубина
(Переяслав-Хмельницький)*

ВАЛЕОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Формування національної системи освіти в Україні відбувається в умовах суттєвих змін у духовному просторі суспільства, що вимагає від освітян осмислення еволюції власної світоглядної позиції, внесення коректив у освітньо-виховні процеси.

Теоретико-методологічне обґрунтування мети, завдань, цінностей національної освіти та виховання потребує врахування різних аспектів філософії освіти, що є природною потребою у методологічному, контекстному аналізі існуючих освітньо-оздоровчих проблем. Сучасна наукова думка переконливо доводить можливість глибокого розуміння кризових станів суспільства, глобальних тенденцій розвитку соціальних систем і, зокрема освіти, з позицій формування здорового способу життя як системи вищого порядку і набуває визнання як методологічний концепт, термінологічно закріплений у науковому обігу як валеологічний підхід [2].

Запровадження валеологічного виховання у школу розкриває етап позитивного, життєрадісного розвитку і формування нового покоління, що є досить важливим фактором у розвитку суспільства. Неодноразово в процесі дослідження досягнень у сфері здоров'язабезпечення людини ми зустрічали факт усвідомлення здоров'я поряд із такими абстрактними категоріями, як щастя, доля, радість. Таким чином, валеологічне виховання є одним із першопрохідних процесів професійної системи підготовки людини до здорового життя, яка виходить на рівень психодуховного методу. Інтеграція процесів формування,

укріплення та збереження здоров'я у практику освіти свідчить про потребу людини розширювати зв'язки з довколишнім світом, насичувати життя різноманітними проявами передусім через власне пізнання і розвиток, розширення своїх можливостей.

Піклування освіти питаннями здоров'я покликане сприяти повноцінному освоєнню дійсності, збагаченню досвіду особистості, реалізації потенціалу її гармонійного розвитку. Поряд із формуванням моральних, світоглядних, інтелектуальних, творчих властивостей школяра, позитивного світосприймання докільля учені заявляють про необхідність виховання індивідуального здоров'я, як стратегії власного розвитку. Сьогодні поступово набуває сили усвідомлення того, що не лише активна участь у розвитку науки та культури сприяє гармонізації людини з навколишнім світом, а й здатність володіти власним фізичним і психічним здоров'ям.

Система освіти в Україні базується на принципах забезпечення перспективного й системного навчання і виховання, врахуванню поступово підлягають різні сторони розвитку особистості, зокрема і валеологічного. Сучасні вчителі наділяються новими професійними обов'язками, а перед вищими навчальними закладами постає нагальна потреба підготовки фахівців до здійснення валеологічного виховання. Валеологічне виховання на сьогоднішній день певною мірою представлене у теоретико-методологічних і прикладних формах. Питання валеологічної освіти, педагогічних впливів із метою формування здоров'я школярів, збереження його та укріплення активно вивчаються дослідниками в таких напрямках: оздоровлення в умовах навчання (Н. Гонтаровська), методика викладання валеології (М. Гриньова), організація і методика проведення фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня школярів (О. Ващенко), інтеграційний підхід до виховання у школярів здорового способу життя (С. Кондратюк), педагогічні аспекти формування здорового способу життя у школярів, які проживають у зоні підвищеної радіоактивності (Ю. Цюпак), роль і місце педагогічної валеології в системі української національної освіти (А. Царенко). Ознайомлення з працями фахівців у галузі валеології (Т. Бойченко, Г. Давидюк, Н. Колотій, І. Поташнюк, Н. П'ясецька та ін.) доводить факт того, що валеологічне виховання зорієнтоване на формування здатності особистості самовиражатися, реалізовуватися за законами свого виду, зберігати генофонд і вміти використовувати усі свої здібності для сприйняття і перетворення навколишньої дійсності. До багатьох пошуків учених у сфері валеологічної освіти і виховання спонукала певна розбіжність і невизначеність у предметі даної галузі і дисципліни. Науковці О. Ващенко та Н. Колотій вважають, що валеологія покликана вирішувати питання здоров'я індивіду з тією метою, щоб попередити значну кількість звернень за допомогою до медичних працівників, погоджуючись із думкою про медичні корені цієї дисципліни та описуючи її появу, як розширення розділів медицини, коли виникає потреба у більш досконалому вивченні окремих категорій [2].

До іншої категорії належать дослідження учених, яким вдалося встановити, що нова дисципліна, яка отримала назву «педагогічна валеологія», виникла з визнанням медичними працівниками і науковим світом незамінної важливості у комплексі якостей, що слугують здоров'ю, такого компоненту, як індивідуальний чинник здоров'я. Так, валеологічне виховання поступово заявляє про себе, як педагогічний вплив, зорієнтований на формування індивідуального здоров'я школяра. Як зазначає Л. Татарникова, предметом валеології є індивідуальне здоров'я, що розглядається як самостійна медико-соціальна категорія, та можливості керування ним. Шкільна валеологія, на її погляд, покликана досліджувати закономірності залучення особистості до процесу самооздоровлення [2].

Отже, фахівці у галузі валеології, які претендують на її розвиток і масштабне впровадження визначають предметом валеології індивідуальне здоров'я, тим самим акцентуючи увагу на наявності самостійного предмету цієї галузі і доводячи її доцільність. Індивідуальне здоров'я вони розуміють як здатність людини самій собі зарадити, допомогти в силу того, що медицина виявляється іноді або повністю безсильною. Учені О. Ващенко, С. Кондратюк вказують, що для гармонійного розвитку школярі мають бути обов'язково

ознайомлені з системою природних факторів, що впливають на здоров'я (повітря, вода, сонце, ґрунт, рослини), особливостями природи, таких як ритмічність природних процесів (зміна дня і ночі, пір року) та організму людини (зміна активності й відпочинку, ритмічна робота серця, легень, шлунково-кишкового тракту та інших внутрішніх органів), залежністю стану здоров'я від повсякденного способу життя та ін. [1].

Частина науковців вважає, що на сьогодні головним постулатом виховання валеологічних відносин людини і довкілля, людини і природи, головним виступає створення нової, не насильної, екозберігальної ідеології та світоорієнтації людини і суспільства.

Здоров'я людини передбачає не лише її резистентні можливості, а й сукупність повноцінних проявів у різноманітних видах діяльності. Це твердження розвивається далі та доводиться, що валеологічне виховання має бути спрямоване не лише на показ шляхів самовиявлення, підготовки себе до здорового способу життя, а бути охарактеризовано підготовкою до позитивно забарвленого самовиявлення. У ряді досліджень здоров'я часто визначається, передусім, через пристосованість до впливу оточення, здатність реагувати, змінюватися, адаптуватися, протидіяти тощо. Звідси валеологічне виховання покликано не підіймати такі важливі прояви самовизначення особистості, як її взаємодія з природою і довкіллям.

Валеологічне виховання також визначається як соціально-педагогічний вплив, передбачений створенням умов для відповідності кожного громадянина суспільним і виробничим стандартам здоров'я. Взаємодія людини і соціуму не менш позначається на здоров'ї, саме тому, за словами І. Суцєвої, все більше утверджується точка зору, згідно з якою здоров'я визначається взаємодією біологічних і соціальних факторів, тобто зовнішні впливи опосередковуються особливостями функцій організму та його регуляторною системою. Учені Л. Суценко, І. Суцєва та ін. переконані, що у процесі валеологічного виховання найважливішим є акцент на відповідність вимогам соціального середовища, доведення організму або підтримка його у такому стані, який забезпечуватиме повноцінне й ефективне виконання соціальних функцій. Саме тому активно здійснюються пошуки нових соціальних технологій і способів забезпечення необхідного рівня здорового розвитку людини, розвиваються напрями способу життя та соціальної поведінки, активізуються оздоровчі системи та програми [2].

Валеологічне виховання у своїй сутності передбачає урахування багатьох факторів: рівня розвитку суспільної свідомості, стану медичного забезпечення, компетентності соціальних і освітніх працівників, а також готовності самих учнів до саморозвитку та збереження.

Валеологічне виховання у нашій країні, було запроваджено як обов'язкове з введенням такої дисципліни, як власне валеологія. Початок валеологічного виховання можна визначати як суто сімейним його забезпеченням, охоплюючи дошкільне, надалі шкільне, професійне та соціально-виробниче втручання (різні періоди розвитку особистості вимагають різних підходів) виховання. Воно має будуватися на ідеї формування індивідуального здоров'я особистості, однак також враховувати існування соціального здоров'я – як такого, що генерує усі запоруки розвитку суспільства, і є таким як загальна характеристика здоров'я його членів, космічне здоров'я, етнічне здоров'я, сімейне здоров'я. Валеологічне виховання як педагогічний вплив, що здійснюється з метою позитивного насичення життєдіяльності школяра шляхом розкриття його фізичних можливостей, займає ту нішу виховних впливів, яка створена на протигагу усвідомленню турботам про здоров'я і у випадку негативних його проявів, або можливих загроз захворювань тощо, тобто, коли йдеться про застосування форм валеологічного впливу з метою усунення існуючих ризиків. У даному випадку валеологічне виховання представляє собою процес, спрямований на створення морально-психологічної рівноваги, через визначення людиною свого місця у світі, усвідомлення нею сутності власного щастя, від чого воно залежить, своїх особистісних особливостей, ознак конституції, властивостей розвитку, творчої самореалізації.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Валеологічне виховання має урахувати об'єднаний процес, від якого залежить здоров'я людини і нації – суспільство та індивід, суспільне життя. Воно повинно навчати школяра використовувати своє здоров'я та примножувати його за певними законами, що існують у соціумі.

Таким чином, валеологічне виховання це процес педагогічного впливу на школяра з метою створення культури індивідуального здоров'я та організації шкільного середовища, в якому учні могли б реалізувати свою валеологічну компетентність.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко О. Здоровий спосіб життя – важливий чинник виховання особистості: теоретико-методологічний аспект / О. Ващенко // Початкова школа. – 2004. – №3. – С. 48-50.

2. Сущева І. В. Формування здорового способу життя гімназистів 1-3 класів у навчально-виховному процесі: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2003. – 19 с.

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Л.П. Товкун

*Олександра Дубовик
(Переяслав-Хмельницький)*

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ КОМП'ЮТЕРА НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Нині для багатьох людей комп'ютер став важливою і необхідною частиною способу життя. В даний час жодна галузь людської діяльності не обходиться без застосування комп'ютерної техніки. Комп'ютер допомагає людині при вирішенні багатьох завдань, полегшує працю, відкриває нові горизонти для мислення та дій, надає нові можливості. Але не варто забувати про те, що існує і зворотний бік медалі. Тривала робота за комп'ютером негативно позначається на багатьох функціях нашого організму: нервової діяльності, ендокринної, імунної та репродуктивної системах, на зір і опорно-руховому апараті людини та ін.. У зв'язку з цим необхідно розглянути основні аспекти негативного впливу тривалої роботи за комп'ютером на здоров'я людини та визначити профілактичні заходи щодо цієї проблеми [1].

Людина, яка тривалий час працює за комп'ютером повинна зберігати відносно нерухоме положення, що негативно позначається на хребті та циркуляції крові у всьому організмі (застій крові). Особливо сильно застої крові виражений на рівні органів малого тазу і кінцівок. При тривалих порушеннях циркуляції крові порушується живлення тканин і пошкоджуються стінки судин, що в свою чергу призводить до їх необоротного розширення. Таке розширення судин спостерігається, наприклад, при геморої.

Гіподинамія, стрес, шкідливі звички та неправильне харчування є головними причинами серцево-судинних захворювань і діабету. Таким чином, людина, яка тривалий час працює за комп'ютером, піддається реальному ризику серцево-судинних захворювань, різних захворювань очей, рухового апарату, органів шлунково-кишкового тракту, психічних розладів.

Серед захворювань прямої кишки геморої є найбільш поширеним. Висока захворюваність цим типом хвороби серед осіб, які проводять багато часу за комп'ютером пояснюється аж ніяк не шкідливим впливом останнього на організм людини, а тим, що людина за комп'ютером довгий час має сидяче положення. Геморої це розширення вен нижнього відділу прямої кишки. Основною причиною такого розширення є застої крові в цих органах при малорухомому способі життя. При цьому розширені вени випинаються в

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

просвіт прямої кишки і навіть провисають із анального отвору. У деяких випадках можливий розвиток тромбозу або інфікування гемороїдальних вен. При цьому з'являються сильні болі та кровотечі з анального отвору.

Тривала робота за комп'ютером може стати причиною серйозних нервово-м'язових розладів. Особливо чутливими ділянками тіла є пальці, кисті рук та передпліччя. Руки виконують основну частину механічної роботи при роботі за комп'ютером, при цьому важлива не амплітуда фізичного навантаження (вона, як правило, досить низька), а час роботи. Як відомо подушечки пальців є найбільш чутливими ділянками людського тіла. На цьому рівні сконцентрована велика кількість чутливих нервових закінчень (завдяки цьому пальці виконують функцію дотику). При тривалій роботі за комп'ютером (на клавіатурі) нервові закінчення пальців піддаються постійному роздратуванню. З часом це призводить до виснаження нервових шляхів, які здійснюють зв'язок пальців із корою головного мозку. В результаті виникають порушення координації рухів пальців і судоми кисті та передпліччя. Англійські дослідники назвали це захворювання RSI (repetitivestraininjury), що перекладається як хронічне захворювання кистей рук [2].

Тривала робота за комп'ютером може стати причиною порушень постави або викривлення хребта. Найбільш схильні до цього захворювання діти в яких викривлення хребта проходить за типом сколіозу, тобто викривлення хребетного стовпа в сторону (латерально). У дорослих людей може виникнути утворення грижі міжхребцевого диска, що призводить до здавлення нервових корінців і виникнення радикуліту.

Основною причиною розвитку захворювань хребетного стовпа є неправильна поза на робочому місці. Як правило, людина пристосовується і через деякий час перестає відчувати те, що сидить неправильно, при цьому хвороба продовжує прогресувати.

Робота за комп'ютером – це інтелектуальна праця. І тому основна частина навантаження припадає на нервову систему, а саме на головний мозок. Тому тривала робота за комп'ютером може бути причиною головних болів. Відомо кілька типів головних болів, які можуть бути спровоковані тривалою роботою за комп'ютером. Одним із чинників, який провокує появу головних болів є хронічне перенапруження, важливе значення має і постійна напруга черепних м'язів і м'язів обличчя.

Розлади уваги і неможливість концентруватися є наслідком хронічної перевтоми. Іноді через тривалу роботу за комп'ютером може виникнути шум у вухах, запаморочення, нудота. При виникненні цих симптомів потрібно звернутися за порадою до лікаря і тимчасово перервати роботу за комп'ютером. Також, окрім описаних вище захворювань тривале перебування за комп'ютером може бути причиною виникнення гастритів, виразки шлунка, простатиту [2].

Негативне вплив комп'ютера на здоров'я людини можна мінімізувати, якщо обмежувати кількість часу, що проводиться за комп'ютером. Щоб знизити шкідливий вплив комп'ютера на очі, потрібно чергувати кілька видів діяльності, робити зарядку для очей, а також чергувати роботу з текстовими документами з іграми, в яких присутні рухомі об'єкти. Хороший монітор із високою роздільною здатністю зображення і спеціальні окуляри для роботи за комп'ютером допоможуть мінімізувати негативний вплив. Для зручної роботи краще використовувати рівне освітлення, яке не даватиме нерівних відблисків і віддзеркалень, які ускладнюють сприйняття зображення. Можна вимкнути верхнє освітлення і включити настільну лампу. Позаду людини не повинно бути ніяких яскравих джерел світла, щоб екран також не давав відблисків, тому варто продумати розташування комп'ютера в кімнаті чи офісі. Доброю розрядкою для очей, які піддаються довгому впливу комп'ютера, стане фізична активність.

Читання інформації з монітора викликає напруження очей. Виникає це головним чином тому, що під час читання з монітора відстань від тексту до очей постійно залишається одним і тим же, через це м'язи очей, які регулюють акомодацию, перебувають у постійній напрузі. З

часом це може призвести до порушення акомодативної здатності очей і, отже, до порушень зору [2].

Синдром сухого ока – збірна назва захворювання викликаного порушенням зволоження передньої поверхні ока (рогівки) слізної рідиною. У нормі людина здійснює більше 20 моргань повіками за хвилину. У результаті цього передня поверхня ока постійно зволожується і очищується слізної рідиною. Під час роботи за комп'ютером частота моргання зменшується щонайменше в три рази. При цьому поверхня рогівки «висихає». Синдром сухого ока розвивається через деякий час роботи за комп'ютером і проявляється печінням в очах, почервонінням кон'юнктиви, появою судинної сітки на бічних поверхнях очей. Якщо при виникненні цих ознак робота за комп'ютером припиняється, то симптоми регресують. Однак під час тривалої роботи за комп'ютером вищевказані симптоми стають більш стійкими і не зникають після припинення роботи на комп'ютері. Пояснюється це приєднанням інфекції і порушенням трофіки оболонок ока, викликані недостатнім зволоженням очей слізної рідиною.

Факторами, що найбільш сильно впливають на зір, є: недосконалість способів створення зображення на екрані монітора; неоптимальні параметри схем розгортки ЕПТ; несумісність параметрів монітора і графічного адаптера; недостатньо високий дозвіл монітора і низький рівень інших його технічних характеристик; надлишкова або недостатня яскравість зображення [2].

Також тривала робота за комп'ютером може збільшити ризик таких очних захворювань як міопія (короткозорість), далекозорість, глаукома.

Профілактика виникнення хвороб, які можуть виникнути внаслідок тривалої роботи за комп'ютером, повинна полягати в тому, щоб навчитися правильно ставитися до комп'ютера, як до технічного пристрою, за допомогою якого можна отримати певні знання, а не емоції. Чітко дотримуватися режиму роботи за комп'ютером і відпочинку, відповідно до віку людини. Не споживати їжу біля комп'ютера чи під час гри на ньому. Не використовувати комп'ютер як засіб для заохочення школяра до будь-якої діяльності [3].

Отже, людина, що тривалий час знаходиться за комп'ютером може отримати сколіоз, геморої, простатит, ожиріння, головні болі, хронічну перевтому, гастрит, виразку шлунка, міопію, далекозорість, глаукому. Унаслідок тривалого перебування перед комп'ютером виникає комп'ютерна залежність, яка негативно впливає на соматичне і соціально-психологічне здоров'я людини. Із появою перших ознак комп'ютерної залежності у людини необхідно застосовувати заходи з її профілактики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Коцур Н.І. Валеологія: підручник / Н.І. Коцур, Л.С. Гармаш, І.О. Калиниченко, Л.П. Товкун. – Корсунь-Шевченківський, 2011. – 501 с.
2. Коцур Н.І. Шкільна гігієна: Навчально-методичний посібник / Н.І. Коцур, Л.С. Гармаш, Л.П. Товкун. – Київ, 2010. – 229 с.
3. Товкун Л.П. Комп'ютерна залежність як негативний чинник впливу на здоров'я сучасних школярів / Л.П. Товкун // Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку / Матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції, 10 квітня – 11 квітня 2014 р. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 214–215.

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Л.П. Товкун

МАСАЖ ЯК ЗАГАЛЬНООЗДОРОВЧИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

Здоровий спосіб життя та піклування про власний організм є на разі актуальним, як серед старшого покоління, так і серед молоді. Можливість тримати себе у формі, завжди бути у тонусі дає людині регулярне застосування комплексу механічних і біоенергетичних вправ у вигляді масажу, який позитивно впливає на організм людини. Величезна популярність масажу сьогодні цілком закономірна. Перевірений часом цей надзвичайний засіб оздоровлення та підвищення працездатності, відновлення фізичних і духовних сил людини широко використовується у різних галузях оздоровлення – медицині, спорті, косметології та ін.. Навіть більше, масаж посилює кожному, хто забажає звернутися до нього в найрізноманітніших побутових і виробничих умовах, у туристичних походах і службових відрядженнях, аби уберегти себе від можливих професійних захворювань, зберегти високу працездатність на довгі роки.

Масаж має давню історію. Він зародився у стародавні часи на Сході, де його шанобливо іменували «мистецтвом дотику». Один із медичних трактатів Стародавнього Китаю містить таку рекомендацію: «... щоб захиститися від застуди, слід м'яти тіло». Схожі записи збереглися і у народів Стародавньої Індії, в яких давні дравіди велику увагу приділяли запобіганню різноманітних хвороб шляхом розтирання тіла. Подібні методи лікування були поширені і у період Античності. Саме стародавнім римлянам першими спало на думку використовувати під час масажу та по його завершенні змащення тіла ароматичними маслами. Прийомами масажу також володіли жриці Стародавнього Єгипту, тримаючи свої вміння у великому секреті [1].

Один із відомих лікарів стародавності Гален написав кілька трактатів про терапевтичний масаж, зробивши детальну класифікацію «руху рук масажиста», під час процедури масажу й активно використовував масаж при лікуванні багатьох захворювань [3].

Після падіння Римської Імперії, центр науки перемістився в «арабський світ», де жив приблизно в 980-1037 роках лікар Авіценна, який узагальнив у своїх працях, накопичені знання і досвід римських, грецьких і індійських лікарів, описавши способи і види масажу.

Католицька церква засуджувала «процедуру масажу» та трактувала її як великий гріх «утіхи тіла». За доби Відродження європейці змінили своє ставлення до масажу, що було пов'язано з діяльністю Амбруаза Паре. Він служив лікарем при французькому королівському дворі де й розпочав використовувати масаж у медичних цілях, що змінило ставлення католицької церкви до цієї процедури.

Із середини ХІХ століття масаж отримує наукове обґрунтування. На підставі робіт С.П. Боткіна, В.М. Бехтерева, І.М. Сеченова було показано, що в основі лікувальної дії масажу лежать анатомо-функціональні зв'язки шкіри й підшкірних тканин із різними органами організму. Цим шляхом механічні роздратування поверхні тіла людини викликають рефлекторні зміни в стані внутрішнього органу, що приводять у результаті до його лікування.

Кількість спеціалістів цієї галузі з кожним роком збільшувалася, що призвело до необхідності створити в 1894 р. перше Товариство професійних масажистів. Із часом масаж набув значної популярності серед населення і став одним із найважливіших доповнень до основних методів лікування [1].

Масаж впливає на всі функції життєдіяльності організму людини і має загально-профілактичний характер. На рівні фізіології, процедура масажу покращує емоційний стан людини, знімає стресову напругу, розслабляє м'язи. Під час сеансу масажу спостерігається

прискорене дихання, поліпшується циркуляція крові, яка стає більш насичена киснем. Завдяки ефективному кровообігу поліпшується обмін речовин.

Сам процес масажу досить простий і в свою чергу ефективний. Перед масажем бажано прийняти теплий душ або обтертися вологим рушником, потім насухо витертися і оголити тільки необхідну частину тіла. Одяг не повинен заважати масажу, при значному волосяному покриві можна масажувати через білизну або застосовувати креми, емульсії. Садна, подряпини й інші пошкодження шкіри потрібно попередньо обробити. Для досягнення найбільшого ефекту необхідно домогтися повного розслаблення м'язів. Такий стан наступає в так званому середньому фізіологічному положенні, коли суглоби кінцівок зігнуті під певним кутом [2].

Масаж поділяється на загальний і місцевий. У залежності від поставленої мети, розрізняють такі види масажу: гігієнічний (косметичний), лікувальний, спортивний, самомасаж. Загалом, масажем називається сукупність прийомів механічного дозованого впливу на тіло людини у вигляді тиску, тертя, вібрації.

Великою популярністю користується гігієнічний масаж, який є активним засобом не тільки для зміцнення захисних сил організму, але і для зняття нервової та емоційної напруги, фізичної та розумової втоми. Гігієнічно масаж є досить чудовим засобом для профілактичних заходів від різних хвороб, його використовують для зміцнення організму і підняття життєвого тону. Цей вид масажних процедур широко використовується в сучасній косметології та медицині, оскільки надає позитивний вплив на організм людини в цілому. Особливо гігієнічний масаж ефективний при його поєднанні з водними процедурами – прийомом ванни, душу, або з перебуванням у лазні. Крім того, варто зазначити, що найбільш корисним буде самомасаж вранці, після виконання вправ ранкової гімнастики. Саме такий масаж сприяє швидкому та необтяжливому для організму переходу зі стану сну в стан неспання і допоможе зберегти працездатність упродовж усього дня [2].

Гігієнічний масаж буває загальним, приватним і парним. Результати гігієнічного масажу засновані на реакції організму певним чином сприймати дії масажиста. Інтенсивність і сила натискання, стиснення, розтягування і розтирання шкіри залежить безпосередньо від ваги тіла людини, від призначення лікаря та патологій і віку масажованого. Тому тож сеанси гігієнічного масажу повинні проводитися досвідченим спеціалістом, оскільки для кожного масажованого прийоми і методики процедури підбираються індивідуально, залежно від особливостей організму людини.

Гігієнічний масаж загальний проводиться в будь-який час дня, звичайна тривалість сеансу становить до 40 хвилин. Досконалим розподілом часу має бути: 8-12 хвилин масування спини, руки і плечі 6-8 хвилин, масаж області тазу 3 хв., живота і грудної клітки – 4-5 хвилин. Основним рухом при загальному гігієнічному масажі є розминка, а погладжування, розтирання і вичавлювання є додатковими допоміжними рухами. Рекомендується використання одинарного або подвійного кільцевого розтирання, а ось ударні рухи можуть звести ефект загального масажу до мінімуму. Процедура загального гігієнічного масажу проводиться аналогічно лікувального або спортивного, тому послідовність масажних рухів ділянок тіла людини відповідає загальновизнаним методикам [3].

При виконанні місцевого масажу масажується окрема частина тіла, спина, нога, шия. При показаннях, за допомогою місцевого масажу масажуються окремі м'язи, суглоби, зв'язки та ін. Час проведення сеансу залежить від частини тіла, де проводиться масаж за показаннями до проведення процедури, але не більше 25 хвилин. Всі прийоми виконуються в тій же послідовності, як при загальному гігієнічному масажі.

Парний масаж проводиться після ранкової гімнастики, в сауні або лазні, перед спортивними тренуваннями і змаганнями або після них. Парний масаж не рекомендується використовувати при деяких травмах і хворобах: при радикулітах, паралічах кінцівок, травмах хребта, хронічної пневмонії, бронхіальній астмі та ін.. Виконується цей вид

гігієнічного масажу двома масажистами. При парному масажі використовуються вакуумні або вібраційні апарати. Тривалість масажу залежить від віку, статі, загального стану і ваги. Тривалість сеансу становить близько 8 хвилин [3].

Не менш поширений лікувальний масаж, особливість якого полягає у найбільш ефективному лікуванні різноманітних захворювань і травм. Лікувальний масаж впливає і на дію капілярів шкіри. Він сприяє їх розширенню та розкриттю. В результаті цього не тільки близькі ділянки, а й віддалені від нього ділянки краще починають забезпечуватися кров'ю, збільшується газообмін між тканиною і кров'ю. Лікувальний масаж має свою багатогранність: класичний, який наноситься на пошкоджену ділянку тіла; точковий, застосовується для зняття напруги в певній ділянці тіла; апаратний, здійснюється за допомогою медичних приладів для виконання масажу (вібраційний, вакуумний, ультразвуковий) [1].

У середовищі спортсменів користується популярністю спортивний масаж. Спортивний масаж розроблений професором І.М. Саркізов-Серазіні. Згідно його системи, виділяють такі різновиди спортивного масажу: попередній, відновний, гігієнічний, тренувальний. Під спортивним масажем розуміється сукупність масажних маніпуляцій і прийомів, застосування яких сприяє фізичному вдосконаленню спортсмена, знімає втому, підвищує активну працездатність. Масаж також застосовується при лікуванні спортивних травм [2].

На рівні побуту теж поширений масаж, переважно з метою релаксу. Часто фінансова неспроможність стає на заваді зверненню до послуг кваліфікованих масажистів. При цьому просто «розминати» своє тіло, ще не означає приносити йому користь, є деякі методики, яких варто дотримуватися: погладжування потрібно здійснювати тільки за ходом руху лімфи, рухаючись до найближчих лімфовузлів; руки масажувати у напрямку до пахвових лімфовузлів; ноги масажувати від ступень до паху; грудну клітку масажувати у напрямку до пахвових западин; шию масажувати у напрямку до ключиць; попереk у напрямку до пахових лімфовузлів; самі лімфовузли – не масажуються [1].

Отже, масаж покращує опірність організму до респіраторних захворювань, підвищує тонус скелетних м'язів і може застосовуватися в косметичних цілях. Він є елементом загальної культури суспільства, оскільки цей широко доступний кожному і простий у застосуванні метод – це одне з найважливіших умов профілактики захворювань і підтримки високого рівня здоров'я людини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бирюков А.А. Массаж: Учеб. для ин-тов физ. культ. / А.А. Бирюков – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 254 с.
2. Васичкин В.И. Справочник по массажу / Васичкин В.И. – Л.: Медицина, 1991. – 192с.
3. Штефко І.І. Массаж: теорія і практика / І.І. Штефко, Н.В. Ковальчук – К.: Молодь, 2003. – 119 с.

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Л.П. Товкун

ПОСТАВА ТА ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ЇЇ ПОРУШЕНЬ У ШКОЛЯРІВ

Сьогодні в Україні спостерігається погіршення показників соматичного розвитку дітей, збільшується чисельність хвороб опорно-рухового апарату. До найпоширеніших належать сколіоз, кіфоз, лордоз, плоскостопість. Проблему збереження здоров'я дітей, забезпечення найкращих умов для їхнього гармонійного росту та розвитку можна вирішити тільки тоді, коли батьки і педагоги матимуть відповідні знання про можливі порушення постави у дітей та заходи їх профілактики [2].

Останнім часом з'являється все більше робіт, що засвідчують негативний вплив порушення опорно-рухового апарату на функціонування різних систем організму людини, зокрема, цим питанням займалися. Більшість фахівців особливе значення в своїх працях надають засобам лікувальної фізичної культури при порушенні опорно-рухового апарату, зокрема, О.П. Романчук, Е.І. Зуєв. Заслужують також на увагу праці Р.О. Валецької, М.С. Дубовиса, Е.Г. Булича. Дана тема не є новою, так як це питання хвилювало наукову та педагогічну думку різних часів. Тому існує потреба у вивченні досвіду минулого з тим, щоб краще зрозуміти проблему сьогодення.

Метою роботи є теоретичне дослідження формування правильної постави та її деформації. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: узагальнення знань про поставу, з'ясування ролі профілактики щодо дітей із викривленням хребта.

Опорно-рухова система – це одна з основних систем організму, саме вона забезпечує рух людини в просторі. Скелет виконує функції опори, захисту внутрішніх органів і руху. За допомогою скелета тіло зберігає певну форму. Він забезпечує опору всій масі тіла, до нього прикріплені внутрішні органи. Скелет захищає їх від механічних й інших пошкоджень. Отже, відповідно до важливості його функцій – він повинен мати здоровий вигляд, і правильно функціонувати.

Постава – це звичне положення тіла під час стояння, сидіння, ходьби та іншої діяльності. Вона залежить від форми хребтового стовпа, положення голови, плечового поясу, грудної клітки [2, с. 175].

Ознаками правильної постави є пропорційність розміщення частин тіла. Зокрема, лоб і підборіддя, повинні знаходитися в одній площині перпендикулярній до підлоги, мочки вух мають бути на одному рівні, плечі опущені трохи відведені назад і на одній лінії паралельній підлозі, що забезпечує правильне положення лопаток; живіт злегка підтягнутий, груди трохи виступають уперед; тулуб має бути прямий, фізіологічні вигини хребтового стовпа помірно [4, с. 36].

Ріст і формування тіла дітей відбувається постійно, навіть під час уроків та виконання домашнього завдання, сидячи за письмовим столом, чи партою. І в зв'язку з цим виникає нагальна потреба вивчення питання формування правильної постави. Важливу роль у формуванні постави відіграє навчальний заклад, у якому навчається і виховується дитина, адже саме там педагог при плануванні навчального процесу, визначенні дидактичних підходів, при постановці та вирішенні завдань освітньої діяльності, повинен зважати на фізичний розвиток, оскільки він є необхідною складовою інтелектуального розвитку [2].

Проте сьогодні ми спостерігаємо зовсім іншу статистику зростання захворюваності, ніж припустимо двадцять років тому, а навчання у школі є одним із вагомих чинників погіршення здоров'я дітей. Насамперед це порушення вродженого характеру або набуття як наслідок інших хвороб, збільшення статистичних навантажень на хребет, пов'язане з необхідністю довготривалого знаходження у вимушеному положенні, неправильні звички сидіння: горблячись, викривляючи хребет убік, стояти з упором на одну ногу, ходити з нахиленою вниз головою і опущеними та зведеними вперед плечима, відсутність або

зниження рухової активності у школярів, в тому числі фізкультурних пауз і фізкультурних хвилинок, невідповідність шкільного обладнання анатомо-фізіологічним особливостям дітей, недостатній контроль учителів, батьків і медичних працівників у вихованні дітей навички правильної постави [4, с. 12-13].

Порушення постави є одним із найбільш поширених захворювань опорно-рухового апарату школярів, адже початок навчання в школі супроводжується різким обмеженням рухової активності, збільшенням статичного навантаження, пов'язаного з необхідністю тривалого підтримання робочої пози.

У шкільному віці часто зустрічаються відхилення від правильної постави, які характеризуються викривленням хребта, при якому в поперековому відділі – лордозі збільшується кут нахилу таза, укорочуються м'язи живота, а сам живіт випинається вперед. При викривленні хребта в грудному відділі – кіфозі – м'язи спини ослаблені, голова нахилена вперед, грудна клітка ущільнена, що призводить до зменшення амплітуди дихальних рухів. Сколіози розвиваються у дітей через неправильне сидіння, постійне носіння важких предметів в одній руці, спання на одному боці, при частому стоянні на одній нозі, виконання роботи однією рукою. Зовнішньо сколіози проявляються в нахилі плечового поясу в той або інший бік, при якому одне плече вище за друге. При занедбаному сколіозі порушується діяльність органів, які розміщені в грудній клітці, а іноді й в черевній порожнині [2].

Всі вище перелічені види порушення постави характеризуються зменшенням, іноді сплюсненням згинів хребта в грудному і поперековому відділах. Хребет втрачає свою еластичність, рухи людини стають жорсткими, необережними, некоординованими у зв'язку з тим, що швидка ходьба викликає больові відчуття, при виконанні тих чи інших навантажень швидко настає фізична втома. Розмір грудної клітки зменшується, що негативно впливає на функцію органів дихання. Ці дефекти, як правило, виникають у фізично слабких дітей і у тих, хто має негативні звички – недбала ходьба, стояння з опущеною головою, сидіння сутулячись, читання лежачи на одному боці, тримання рук в кишені.

Ще однією з деформацій опорно-рухового апарату є сплюснення форми склепіння – плоскостопість, що часто спостерігається в дитячому віці. Дитяча ступня відносно коротша, ширша і звужена у п'ятковій ділянці на відміну від дорослої. Вона менше пристосована до статичних навантажень, стрибків і швидше втомлюється, тим самим більше піддається деформації.

Діти, які страждають цим захворюванням не можуть довго стояти, ходити – в них виникає біль у ногах і спині; знижується працездатність, вони швидко втомлюються, стають малорухливими, що негативно позначається на загальному розвитку всього організму. З пониженням опорної функції порушується правильне положення таза та хребта, в результаті чого можуть виникати різні порушення хребта [5].

Виправлення постави вимагає наполегливої, систематичної, клопіткої роботи як з боку вчителя, так і самого учня і його батьків, які зобов'язані постійно контролювати поставу дитини вдома.

Виявлення порушення постави в молодшому шкільному віці ще можна виправити, адже хребет має велику гнучкість. Йому властива нестійкість основних вигинів – грудного та поперекового. Грудний вигин остаточно формується до 7 років, а поперековий – до 12 років. Еластичний зв'язковий апарат, товсті хребцеві диски й слаборозвинута мускулатура спини сприяють деформації хребта. Якщо ж взяти до уваги підлітковий вік, то коригування постави ще більше ускладнюється [5].

Важливу роль у профілактиці порушень постави є правильне шкільне обладнання, яке відповідає анатомо-фізіологічним особливостям дітей та ДСТУ: це парти, столи, обладнання в спортивному залі та майстерні. Найкращі фізіологічні та гігієнічні умови для роботи учня за партою – нормальне зорове сприйняття, вільне дихання, нормальний кровообіг – створюються при правильній посадці. Учень повинен глибоко сидіти на стільці, спираючись

попереково-крижовою частиною об спинку стільця (лави не допускаються), рівно тримати корпус і голову, лише трохи нахилиючи її вперед. Між тулубом і краєм парти повинен залишатися вільний простір в 3-4 см (груди і живіт не здавлені). Ноги зігнуті в тазостегновому та колінному суглобах під прямим кутом, ступні спираються на підлогу або підніжку, передпліччя вільно лежать на столі. При такій робочій позі тиск на міжхребетні диски відносно невеликий і рівномірно розташований по передній і задній частині диску. Під час роботи слід постійно боротися з неправильними положеннями тіла. Дитину, яка вже має дефекти постави, потрібно звільнити від додаткових занять, пов'язаних із довготривалим сидінням [4, с. 14-15].

Для формування правильної постави потрібні бути спеціальні меблі, які відповідають індивідуальним особливостям дитини. Ось які вимоги до них повинні бути за Ерісманом: висота заднього краю парти над сидінням визначається приблизно відстанню ліктя від опущеної руки від лавки і повинна дорівнювати $1/7$ зросту з додаванням для хлопців 2 см, а для дівчат 3 см; нахил стола повинен бути $12-13^\circ$, ширина похилої дошки стола повинна бути не менше довжини стандартного аркушу, а горизонтальна – 10 см; довжина столу на одну особу повинна рівнятися $5/12$ зросту, або ж подвійній довжині передпліччя; висота лавки від підлоги або підніжки повинна становити $2/7$ зросту, або довжини гомілки з додаванням 2-3 см; ширина лавки, або глибина сидіння повинна рівнятися $1/5$ зросту, або не менше $2/3$ довжини гомілки; відстань в горизонтальному напрямку між краєм столу, що спрямований до учня, і переднім округлим краєм лави має бути від'ємною, тобто передній край лави повинен на декілька сантиметрів заходити під задній край стола – цій дуже важливій вимозі може лише відповідати парта в якій стіл і лавка для сидіння з'єднані між собою нерухомо; висота спинки має бути такою, щоб вона підпирала нижній відділ хребта і мала форму або горизонтального бруска шириною 7-8 см, або ж вертикальної дошки шириною не менше 15 см, бажано, щоб поперекова спинка в останньому варіанті мала деякий похил назад, відповідно до профілю спини, яка б доходила до середини лопаток; стіл повинен мати нішу для книг, яка б не заважала колінам і підніжку [4, с. 34].

Дуже велике значення у школярів молодшого шкільного віку мають організовані форми заняття фізичними вправами. Обов'язкова та особлива увага повинна приділятися фізкультурним хвилинкам і фізкультурним паузам, які повернуть утомленій дитині працездатність та увагу, знімають м'язове та розумове напруження, попереджають порушення постави [1].

Важливий момент у формуванні хорошої – правильне спальне місце: жорсткий матрац та ортопедична подушка. Також чи не найперше значення має правильна ходьба: розправлені плечі, підтягнутий живіт, піднята голова [3].

Отже, розглянувши та проаналізувавши ознаки правильної постави та її відхилень, можна зробити висновок про те, що значення правильної постави для людини велике, адже саме від неї залежить те, як ми почуваємо себе і у фізичному, і у психологічному плані. Правильна постава – ознака здоров'я, краси та успіху. Її потрібно формувати з дитинства, доки хребет ще еластичний. Контролювати формування правильної постави повинні батьки вдома та педагоги в дошкільних і загальноосвітніх початкових закладах. Велике значення щодо профілактики порушень постави мають правильно підібрані меблі – з урахуванням індивідуальних особливостей, заняття фізичними вправами – підтримання достатнього обсягу рухової активності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко Ю. Фізкультхвилинки та фізкультпаузи як форми профілактики зниження розумової працездатності та порушення постави у школярів / Ю. Авраменко // Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 4–7.

2. Валецька Р.О. Основи медичних знань. Підручник / Р.О. Валецька. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – 380 с.

3. Все про здоровий спосіб життя. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://healthy.pp.ua/formuvannya-pravylnoji-postavy>

4. Романчук О.П. Корекція порушень постави в учнів початкової школи з урахуванням індивідуальних напружень в дихальній системі / О.П. Романчук, В.В. Подгорна. – Одеса: ФОП «Букаєв Вадим Викторович», 2014. – 72 с.

5. Самостійні заняття з формування правильної постави та профілактики плоскостопості. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bankreferatov.com.ua/referat/fzkultura/0 object32542.html/>

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Л.П. Товкун

*Наталія Поліщук
(Переяслав-Хмельницький)*

ДІАГНОСТИКА АУТОІМУННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ. МЕТОД НЕПРЯМОЇ ІМОНОФЛЮОРЕСЦЕНЦІЇ

Аутоімунні захворювання – це серйозна медична проблема сучасного людства. В даний час імунологам відомо понад вісімдесят різновидів подібних розладів, багато які з них призводять до важких страждань, обмеження фізичних можливостей і навіть до смертельного результату. Алергія, розсіяний склероз, червоний вовчак, діабет I типу, ревматоїдний артрит – всі ці та багато інших розладів пов'язані зі збоєм в роботі імунітету[5, 2135].

Аутоімунні захворювання виникають у тих випадках, коли в організмі з'являються антитіла або клони Т-клітин, спрямовані проти власних антигенів, які здатні руйнувати клітини і тканини організму.

Аутоімунний процес, що виникає, – явище в значній мірі хронічне, що призводить до довготривалого пошкодження тканин. Пов'язано це, в першу чергу, з тим, що аутоімунна реакція постійно підтримується тканинними антигенами. В якості аутоантигенів можуть виступати білки, нуклеїнові кислоти, фосфоліпіди, полісахариди, в тому числі і самі імуноглобуліни (Ig). Так, ревматоїдний фактор це аутоантитіла до IgG [10, 102]. Аутоімунні захворювання вражають 5-7% населення Земної кулі, частіше розвиваються у жінок, ніж у чоловіків, правило, починаються в молодому віці, що пов'язано з дією статевих гормонів на тимус, Т- і В-клітини і систему макрофагів. Аутоантитіла до ревматоїдного та нуклеарних факторів частіше виявляються в осіб похилого віку. У 70-річних осіб аутоантитіла виявляються близько у 60% випадків без відповідних клінічних проявів.

Аутоімунні захворювання можна розділити на органоспецифічні і органонеспецифічні в залежності від того, чи реагують вони головним чином з антигенами клітин одного або багатьох органів. Органами-мішенями при органоспецифічних захворюваннях часто виявляються щитоподібна залоза, наднирники, шлунок і підшлункова залоза(тиреоїдит Хашимото, первинна мікседема, тиреотоксикоз, перніціозна анемія, хвороба Аддісона, інсулін-залежний цукровий діабет та ін.) При органонеспецифічних аутоімунних захворюваннях, в тому числі ревматоїдних, зазвичай виникають ураження шкіри, нирок, суглобів і м'язів(дерматоміозит, системний червоний вовчак – СЧВ, склеродермія, ревматоїдний артрит – РА та інші).

Етіопатогенез аутоімунних захворювань

Імунологічна толерантність- нездатність організму до імунної відповіді на певний антиген при збереженні імунологічної реактивності до інших антигенів. Згідно з теорією

Бернета, під час ембріонального розвитку всі клони імунокомпетентних клітин, які могли б реагувати з антигенами власних тканин, елімінуються або інактивуються, і тому на більш пізніх стадіях розвитку імунна відповідь на антигени власного організму відсутня [9].

Таким чином, уже в процесі становлення імунної системи формується здатність організму відрізнити «своє» від «чужого», тобто природна імунологічна толерантність попереджає порушення, які індукуються

імунними механізмами. На думку Бернета, аутореактивні клітини елімінуються тимусом (теорія «забороненого клона»). Незважаючи на складні механізми селекції, в організмі людини завжди присутня деяка кількість

аутореактивних В-і Т-клітин. В умовах аутоімунної патології кількість таких клітин значно зростає, а механізми негативної селекції порушуються за рахунок двох можливих варіантів:

- зрив(скасування) імунологічної толерантності внаслідок аномальної аутогенної стимуляції;
- порушення механізмів імунорегуляції внаслідок первинної зміни імунної системи.

Механізм аутоімунних захворювань – руйнування клітин і тканин не відрізняється від того, який діє в умовах норми при адаптивному імунітеті, і включає як специфічні Ig різних класів, так і субпопуляції Т-клітин, здатні реагувати на власні антигени.

Механізми пошкодження тканин при органоспецифічних та органо-неспецифічних аутоімунних захворюваннях різні. У тих випадках, коли антиген локалізований в якомусь одному органі, найбільше значення мають гіперчутливість II типу і клітинні реакції. При органонеспецифічних аутоімунних захворюваннях основну роль відіграє відкладення імунних комплексів, що призводить(у тому числі через активацію комплементу і фагоцитозу) до запалення.

Фактори, що сприяють аутоімунізації.

Для розвитку аутоімунного захворювання необхідна наявність двох факторів: генетичної схильності і несприятливих умов навколишнього середовища [1, 420].

Генетична схильність.

Практично всі вивчені аутоімунні захворювання асоційовані з тим чи іншим гаплотипом HLA. При органоспецифічних захворюваннях особливо часто трапляється гаплотип В8-DR3, хоча тиреоїдит Хашимото частіше асоційований зDR5, а ревматоїдний артрит – зDR4. Це підтверджує уявлення про участь декількох генетичних факторів у розвитку аутоімунного захворювання: по-перше, генів, що визначають загальну схильність до аутоімунної патології і, по-друге, генів, які визначають конкретну мішень для розвитку аутоімунної реакції. Той факт, що в межах однієї сім'ї можуть реєструватися різні клінічні форми аутоімунних захворювань, свідчить про успадкування лише схильності до аутоімунізації.

Тригерні фактори.

В даний час у зв'язку з високою частотою бактеріально-вірусних інфекцій, їх роль у розвитку аутоагресії є провідною. Інфекції можуть викликати розвиток аутоімунного захворювання через 2 механізми: молекулярну мімікрію і надлишкову активацію лімфоцитів. Наприклад, два білки оболонки клітин *Y. Enterocolitica* мають загальні епітопи з позаклітинним доменом рецептора тиреотропного гормону людини. Антитіла до стрептокока при ревматичній лихоманці реагують також із тканинами серця. Антитіла, що виявляються при виразковому коліті до антигенів товстої кишки перехресно реагують з *E. coli* 014. При попаданні в організм інфекційний агент, який несе перехресно реагуючі епітопи, може безпосередньо активувати аутореактивні Т-хелпери, викликаючи експресію костимулюючих молекул (CD2, CD28, LFA-1). Будучи активованими, аутореактивні лімфоцити вже не потребують зовнішньої стимуляції та здатні реагувати з аутоепітопами на поверхні власних клітин.

Чисельні аутореактивні В-лімфоцити не піддаються клональній експансії, оскільки Т-хелпери, «сприяння» яких вони потребують, або знаходяться в стані толерантності під

впливом низької концентрації аутоантигенів, або здатні розпізнавати тільки «приховані» епітопи. Однак при інфікуванні поверхневі Ig аутореактивних В-клітин здатні розпізнати, зв'язати, процесувати і представити чужорідні перехресні антигени в комплексі з молекулами головного комплексу гістосумісності (ГКГС). У відповідь Т-хелпери стимулюють В-клітини, які починають продукувати аутоантитіла. Нарешті, третій варіант розвитку аутоімунних процесів може бути опосередкований через активацію синтезу ІФН- γ при розпізнаванні Т-лімфоцитами вірус-інфікованих клітин, який, в свою чергу, індукує експресію молекул ГКГС класу II в нормальних тканинах і робить «видими-ми» їх аутоантигени для імунної системи. Крім патогенів, функцію ініціатора аутоімунного захворювання за рахунок перехреста можуть виконувати й інші фактори навколишнього середовища, зокрема активні метаболіти лікарських препаратів, що зв'язуються з власними білками. Друга часта причина розвитку аутоімунної реакції може бути пов'язана з деструкцією або некрозом тканин, або зміною їх антиген структури таким чином, що змінена тканина стає імуногенною для організму. Саме за таким механізмом розвивається аутоімунний хронічний активний гепатит після перенесеного гепатиту В. Третя причина аутоімунної реакції – порушення цілісності гістогематичних бар'єрів, які в нормі відділяють забар'єрні органи і тканини від крові і, відповідно, від імунної агресії лімфоцитів. Четверта можлива причина аутоімунних реакцій – гіперімунний стан (патоло-гічно посилений імунітет) або імунологічний дисбаланс з порушенням «селекторної» функції тимуса, який пригнічує імунітет або із зниженням активності супресорних клітин.

Виявлення в сироватці крові різних аутоантитіл має часом вирішальне діагностичне значення для підтвердження того чи іншого захворювання, тісно пов'язане з активністю хвороби або може визначати прогноз. Лабораторна діагностика є важливим інструментом при виборі методу лікування та для моніторингу ефективності проведеної терапії.

Методи лабораторної діагностики аутоімунних захворювань. Основними методами лабораторної діагностики є: непряма Імунофлуоресценція (НІФ), імуоферментний аналіз і імуноблот. На практиці для точного опису спектру аутоантитіл, присутніх у біологічній рідині, використовується кілька методів, кожен з яких має свої переваги і недоліки. У підсумку, інтерпретація результатів дослідження одного лабораторного показника залежить від методу, за допомогою якого він визначений.

Виділяють пряму і непрямую імунофлуоресценцію. Метод прямої імунофлуоресценції використовується для виявлення відкладень Ig і факторів комплементу в біоптатах шкіри і нирок. НІФ (непряма імуно-флуоресценція) застосовується для виявлення антитіл у сироватці крові та інших біологічних рідинах. При цьому сироватка хворого в серійних розведеннях інкубується з клітинами або тканиною-мішенню на предметному склі [1,429]. Після зв'язування аутоантитіл з мішенями комплекс виявляють за допомогою флуоресцентних антисироваток, спрямованих проти Ig людини. Кращим об'єктом для НІФ визнана клітинна лінія HEp-2, яка суттєво покращує чутливість тесту за рахунок яскравої флуоресценції навіть при значних розведеннях сироватки хворого, а велике, багате еухроматином ядро дозволяє точно описати тип світіння. Результат оцінюється за допомогою люмінесцентного мікроскопа. При виявленні антинуклеарного фактора (АНФ) забарвлюються ядра клітин, при виявленні антинейтрофільних антитіл (ANCA), світіння локалізується в цитоплазмі нейтрофілів [1, 431]. Перевагою НІФ є можливість оцінки одночасного зв'язування аутоантитіл зі всім розмаїттям антигенів, яке є на тканинному субстраті. Недоліком методу є суб'єктивність обліку результатів і трудомісткість.

На сьогоднішній день метод прямої імунофлуоресценції є одним з провідних методів діагностики аутоімунних процесів, діагностики інфекційних хвороб. Метод дослідження з використанням людських епітеліальних клітин HEp - 2, що являє собою лінію епітеліальних клітин аденокарциноми гортані людини, що переривається, який дозволяє виявити антинуклеарні антитіла – один з маркерів системних захворювань сполучної тканини [2, 682]. Визначення антинуклеарного чинника є "золотим стандартом" виявлення

антинуклеарних антитіл (АНА) і діагностики аутоімунних захворювань. Клітини HEp-2 є дуже зручним субстратом для лабораторного дослідження, оскільки мають великі ядра і на скельцях ростуть в один шар. АНА виявляються при зв'язуванні з внутрішньоклітинними антигенами клітин HEp-2 [2, 690].

Для визначення антитіл до інфікуючих агентів використали заморожені зрізи Echinococcus інфіковані клітини, бактерійні мазки і мазки грибів і паразитів. Це дозволяє цьому методі мати високу специфічність та 100% чутливість.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Zheng, H.; Zhan, X.-Q.; Bian, Q.-N.; Zhang, X.-J. Advances in modifying fluorescein and rhodamine fluorophores as fluorescent chemosensors // Chemical Communications. – 2012. – Т. 49. – С. 429-447.
2. Zhou, X. X.; Lin, M. Z. Photoswitchable fluorescent proteins: ten years of colorful chemistry and exciting applications // Current Opinion in Chemical Biology. – 2013. – Т. 17, № 4. – С. 682-690.
3. Білий М.У. Атомна фізика. – К.: Вища школа, 1973.
4. Вест С. Дж. Секрети ревматології: Пер. с англ. – М., СПб.: Изд-во Бином – «Невский Диалект», 1999.
5. Внутрішні хвороби по Тінслі Харіссон. – М., 2005. – Т. 5. – С. 2135-2137.
6. Волошина Н.П., Єгоркіна О.В., Васіловській В.В., Чепненко М.Є. // Укр. вест. псіхоневрол. – 2006. – Т. 14. – Вип. 4. – С. 115-119.
7. Гауровиц Ф. Иммунохимия и биосинтез антител / [пер. с англ.]. – М., 1969.
8. Кудряшова Е. В., Гладін А. К., Левашов А. В. Белки в надмолекулярных ансамблях: исследование структуры методом разрешено-временной флуоресцентной анизотропии // Успехи биологической химии. – 2002. – Т. 42. – С. 257-294.
9. Івашкін В. Т., Буеверов А. О. Аутоімунні захворювання печини в практиці клініциста. – М.: Издат. Дом «М-Вести», 2001.
10. Івашкін В.Т., Буеверов А.О. Аутоімунні захворювання печінки в практиці клініциста. – М., 2001. – 102 с.

Науковий керівник – кандидат біологічних наук, професор В.М.Джуран

*Юрій Шкатула, Роман Швець
(Вінниця)*

ВПЛИВ ОБРОБКИ НАСІННЯ БІОПРЕПАРАТАМИ НА ЗЕРНОВУ ПРОДУКТИВНІСТЬ ГОРОХУ

В Україні до найбільш поширених у лісостеповій зоні зернобобових культур належить горох, який має важливе значення як промислова та кормова культура. Зерно гороху володіє високими поживними якість і містить до 25% білка, більше 50% крохмалю, вітаміни [2, 3].

Середня врожайність насіння гороху у світовому землеробстві становить 11,8 ц/га, в Україні 18-25 ц/га. Гороху властива симбіотична фіксація атмосферного азоту – до 100 кг/га, що на 30-35% забезпечує власні потреби рослини. У зв'язку з цим, горох є хорошим попередником для інших культур у сівозміні, зокрема для озимої пшениці.

Основними причинами скорочення посівної площі під горохом є недоліки старих сортів – проростання насіння на кореню, схильність рослин до вилягання, тривалий період дозрівання, розтріскування бобів, осипання насіння після дозрівання, як результат – значні втрати енергоресурсів та залучення додаткових технічних засобів, а через порушення

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

технології вирощування та недостатнє матеріально-технічне забезпечення недобір урожаю зерна варіює в межах 2,5–3,1 т/га. Для збільшення урожайності та білкової продуктивності рослин гороху необхідно здійснити ряд агроекологічних заходів. Насамперед це провадження безлисточкових (вусатих) сортів з підвищеною стійкістю до вилягання, осипання насіння, коротким періодом дозрівання.

У підвищенні продуктивності сільськогосподарських культур та родючості ґрунтів поряд з органічними та мінеральними добривами важлива роль належить використанню бактеріальних препаратів. Суть їх дії полягає в направленому використанні корисних мікроорганізмів. Крім того відносно низька вартість, висока окупність, простота застосування, безпечність для навколишнього середовища зумовлюють їх широке застосування [1].

Не дивлячись на значну кількість робіт, присвячених аналізу фізіологічно-біологічних механізмів фіксації молекулярного і асиміляції азоту бобовими, співвідношення симбіотичного і автотрофного азотного живлення не може вважатись достатньо вивченим. У гороху відносна ефективність використання фіксованого азоту і азоту з мінеральних добрив суттєво залежить від сорту і умов вирощування рослин і врожайність від інокуляції в багатьох випадках може бути вищою, ніж від внесення азотних добрив. За оптимальних умов симбіотичної азотфіксації рослини гороху можуть засвоювати до 100 кг/га біологічного азоту, що дає можливість покращити баланс азоту в ґрунтах сівозміни, зменшити обсяги використання мінерального азоту та суттєво підвищити урожайність та рентабельність. Поряд з цим завдяки діяльності мікроорганізмів у ґрунті нагромаджується не лише азот, а й значною мірою фосфор та калій у доступній формі, які засвоюються з більш глибокого шару, з материнської породи. Розроблені та впроваджені сучасні технології вирощування гороху в Україні передбачають передпосівну інокуляцію активними штамми бульбочкових бактерій, які надходять на ринок у вигляді біоактивних препаратів (ризоторфіну, ризобофіту, ризоаргіну та ін.).

Польові дослідження з вивчення впливу технологій вирощування на продуктивність гороху проводились на дослідному полі ВНАУ села Агрономічне. Програмою цих досліджень передбачалося закласти і провести польовий дослід та лабораторні аналізи рослинних зразків. У дослідях використовували азотфіксуючі та фосформобілізуєчі бактерії.

Головну роль в накопиченні азоту в ґрунті належить симбіозу бульбочкових бактерій з бобовими рослинами. Значення цієї групи мікроорганізмів для фіксації азоту дуже велике. Описано близько 1300 видів бобових рослин, і більшість з них фіксують азот. Ефективне використання діяльності цих бактерій збільшують родючість ґрунту, економить значну кількість мінеральних азотних добрив і в кінцевому результаті одержують високі стабільні урожаї вирощуваних культур. Але в ґрунті далеко не завжди знаходиться достатня кількість бульбочкових бактерій, здатних продуктивно зв'язувати молекулярний азот. Тому збільшити ефективність фіксації атмосферного азоту в таких регіонах можна тільки шляхом застосування бактеріальних препаратів, які збагачують ґрунт вискоєфективними бульбочковими бактеріями. Однак за низького рівня забезпеченості бобових рослин доступним фосфором погіршується синтез органічних кислот і знижується здатність фіксації молекулярного азоту. Для активізації процесу мобілізації неорганічних і органічних фосфатів застосовують фосформобілізуєчі мікроорганізми.

Нашими дослідженням підтверджується покращення індивідуальної продуктивності у сортів гороху інтенсивного типу із застосуванням обробки насіння біопрепаратами. Результати наших досліджень дають підставу стверджувати, що за рахунок обробки насіння гороху перед посівом біопрепаратами можливо керувати майбутнім урожаєм гороху посівного, завдяки покращенню таких ознак, як кількість бобів і насіння, маса насіння тощо. У середньому за роки досліджень було встановлено, що показники кількості бобів, насіння та маси 1000 насінин гороху посівного в значній мірі залежали від факторів, які були поставлені на вивчення.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Аналіз структури урожаю гороху посівного у середньому за 2014-2015 рр. показав, що обробка мікробними препаратами насіння гороху перед посівом сприяло збільшенню кількості бобів від 4,3 до 4,5 шт./бобів, тоді як у контрольному варіанті даний показник становив 4,2 шт./бобів. При застосуванні обробки посівного матеріалу Ризобофітом та ФМБ кількість насінин у бобах була найбільша і становила 18,9 шт. насінин, а маса 1000 насінин 246 г.

Відповідно рівень урожайності зерна гороху зростав із збільшенням індивідуальної продуктивності рослин. Так, при вирощуванні гороху сорту Магнат у контрольному варіанті, урожайність зерна в середньому становила 2,76 т/га. Обробка насіння гороху перед сівбою азотфіксуючим препаратом ризобофіт сприяв збільшенню урожайності насіння гороху на 0,24 т/га в порівнянні з контролем. Найбільша прибавка урожаю насіння гороху була відмічена на ділянках де насіння оброблялось композицією препаратів Ризобофіт + ФМБ і становила 0,35 т/га в порівнянні з контролем, відповідно рівень урожайності насіння гороху становив в середньому за роки досліджень 3,11 т/га. Якщо порівняти урожайність насіння гороху по рокам, то найкращі показники урожайності насіння обох сортів гороху були відмічені в 2014 році. Насамперед, це пов'язано з кліматичними умовами, кількістю опадів за вегетаційний період який у 2015 році було дуже мало.

Таблиця 1

Елементи структури врожаю сорту гороху Магнат залежно від обробки насіння біопрепаратами

Варіанти дослідів	Кількість рослин, шт./м ²	Висота рослин, см	Кількість з рослини, шт.		Маса 1000 насінин, г
			бобів	насінин	
Контроль (без інокуляції)	110	78,1	4,2	18,5	239
Ризобофіт	110	80,1	4,3	18,6	244
Ризобофіт + ФМБ	110	82,8	4,5	18,9	246

Таким чином, передпосівна обробка насіння гороху азотфіксуючими та фосформобілізуєчими мікробними препаратами дасть змогу розробити високоефективні екологічно безпечні технології вирощування гороху, які забезпечуватимуть не тільки одержання високих сталих урожаїв, а також збалансоване забезпечення рослин азотом і фосфором, зменшення норм внесення мінеральних добрив та відтворення родючості ґрунтів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дідович С. В. Високопродуктивні рослинно-мікробні системи в агроценозах бобових культур / С. В. Дідович, Р. О. Кулініч // Корми і кормовиробництво. – 2013. Вип. 76. – С. 184-187.
2. Іщенко В. А. Урожайність насіння гороху при застосуванні біологічно активних речовин в умовах північного степу України / В. А. Іщенко // Вісник Донецького нац. університету. Серія А: Природничі науки. – Донецьк, 2009. – Вип. 1. – С. 557-561.
3. Телекало Н. В. Формування показників індивідуальної продуктивності зерна інтенсивних сортів гороху / Н. В. Телекало // Наукові праці Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків. Вип. 22. – 2014. – С.78-83.

ВПЛИВ АЛКОГОЛЮ НА ОРГАНІЗМ ПІДЛІТКА

В останні роки в українському суспільстві показник захворюваності алкоголізмом значно зростає. Масштаби та темпи поширення алкоголізму такі, що ставлять під загрозу фізичне й моральне здоров'я підлітків. Непомірне споживання алкоголю є не тільки медичною, але й соціальною проблемою, не вирішення якої руйнує майбутнє країни. Особливо викликає занепокоєння збільшенням за останні 15 років вживання алкоголю неповнолітніми. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, які були оголошені у 2008 році, Україна посідає 1 місце за масштабами розвитку підліткового алкоголізму [1]. За даними європейського опитування учнівської молоді «ESPAD», проведеного у 2009-2010 роках Українським інститутом соціальних досліджень ім. А. Яременко, 79 % підлітків вказали, що вживали алкоголь, 64 % – бували п'яними [2, 3]. За даними ВООЗ в Україні систематично вживають алкоголь 40 % підлітків у віці 14-18 років [4].

І. Шеремет. у своїй праці «До проблеми поширення алкоголю серед старшокласників» визначив мотиви вживання учнівською молоддю спиртного. За результатами опитування кількість старшокласників із високим рівнем антиалкогольної вихованості становила 37,3 % хлопців і 39,5 % дівчат, достатнім – 18,3 % хлопців і 45 % дівчат, середнім – 31,2 % хлопців і 14 % дівчат, низьким – 13,9 % хлопців і 15 % дівчат. Серед найголовніших причин алкоголізації учнівської молоді автор виділяє: «не критичне ставлення оточення до алкоголю як допустимого елемента нашого життя; інтелектуально збідніла організація дозвілля старшокласників, яка змінюється примітивним проведенням вільного часу в «алкогольному середовищі» вуличної компанії; недостатнє використання засобів фізичної культури та спорту як протидії вживанню алкоголю; примітивні знання у переважній більшості школярів про шкідливість алкоголю для організму людини і для її діяльності; недостатня спрямованість у старшокласника потягу до навчання, до вдосконалення своєї особистості, що може протидіяти вживанню алкоголю. Усе це потребує розробки змісту антиалкогольного виховання старшокласників, шляхів його реалізації у процесі вивчення навчальних дисциплін і в позаурочній виховній роботі, створення в школі та сім'ї морально-психологічного клімату нетерпимості до вживання алкоголю, залучення старшокласників до боротьби з пияцтвом та алкоголізмом [5; с. 13].

С. Андріяш у своїй книзі для підлітків «Відверта розмова «Чи варто починати?» висвітлює причини, що змушують підростаюче покоління звертатися до алкогольних напоїв. Зокрема вказано, «... що кожен підліток до досягнення повноліття переглядає по телевізору в середньому 75 тис. сцен, у яких фігурує випивка. Складається враження, що «телевізійні герої» не мислять життя без склянки спиртного, а ми часто їх наслідуємо. Підлітки прагнуть якнайшвидше стати дорослими, а вживання алкоголю, асоціюючись із можливостями дорослих, створює ілюзію незалежності й уседозволеності. Для багатьох підлітків випивка – це своєрідна діяльність, спосіб прикрасити монотонне існування, а розповіді про те, як випивку роздобували, як «хиляли» і які були «приколи» після, стають головною темою розмов. Але невже це найцікавіше, що ти можеш розповісти про себе і почути від інших? Пам'ятай, що кожен, хто випиває, може стати алкоголіком. Зовсім не обов'язково пити в компанії для того, щоб привернути до себе увагу та почуватися добре та комфортно. Придивися до себе, пізнай свої сильні сторони, умій відстоювати свої погляди – і ти завжди зможеш зарекомендувати себе як цікаву, неординарну особистість» [6; с. 24].

Шкідливий вплив алкоголю на організм підлітка пов'язано з тим, що він виявляє ще функціональну нестійкість, відзначається підвищена реакція тканин до шкідливих впливів. Внутрішній вплив на організм підлітка різних отруйних речовин, у тому числі й алкоголю, руйнує організм, заважає його розвитку.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

В організмі немає таких структур, на яких не позначалася б дія алкоголю. На молекулярному рівні він втручається в синтез білків, вуглеводів, жирів, порушує ферментний метаболізм. На субклітинному – впливає на мітохондрії, активність лізосом; на рівні клітини – порушує проникність мембран, змінює провідність нервових імпульсів.

Механізм дії алкоголю простий. Основою всіх алкогольних напоїв є винний спирт (етанол), який викликає сп'яніння. Алкоголь потрапляє зі шлунка в кров через 2 хв. після вживання, всмоктується і через 1-1,5 години його концентрація в крові максимальна. Із крові він надходить до клітин усіх внутрішніх органів. У першу чергу страждають клітини великих півкуль головного мозку, уповільнюється формування складних рухів, змінюється співвідношення процесів збудження і гальмування в центральній нервовій системі. У корі головного мозку етанол пригнічує центри, що відповідають за вияв почуттів. Людина втрачає здатність керувати собою, не контролює свої дії і робить необдумані вчинки, які нерідко закінчуються трагічно. Одночасно порушується робота судин головного мозку: відбувається їх розширення, збільшення проникності, що може викликати крововилив у тканину мозку. У підлітковому віці мозкова тканина бідна фосфором, багата водою, знаходиться в стадії структурного і функціонального удосконалення. Навіть невеличкі дози алкоголю впливають на обмін у нервовій тканині, передачу нервових імпульсів, тому алкоголь особливо небезпечний для неї.

Кількаразове або часте вживання алкоголю робить вплив, що буквально спустошує психіку підлітка. Підліток, «тупішає» інтелектуально й емоційно. Вживання алкогольних напоїв особливо небезпечно в дитячому та підлітковому віці, коли не завершилося формування організму. У цей період у печінці відсутній спеціальний фермент, який розщеплює етиловий спирт, тому в підлітковому віці руйнівний вплив алкоголю на печінку відбувається в значно коротший термін, ніж у дорослих.

Порушується робота шлунково-кишкового тракту. Під дією алкоголю посилюється вироблення шлункового соку. Соляна кислота не тільки пошкоджує стінки шлунка, але й сприяє більш тривалому впливу алкоголю на організм. Пригнічується продукція муцину, зростає ризик гастриту, виразкової хвороби. Зловживання алкогольними напоями через значний вміст у них токсичних і канцерогенних речовин істотно підвищує ризик розвитку ракових захворювань. Алкоголь пригнічує виділення ферментів підшлункової залози, що може призвести не тільки до панкреатиту, але й до діабету. Одноразове вживання великих доз алкоголю може спровокувати панкреонекроз.

Ураження нирок при вживання алкоголю можуть бути у вигляді гострого отруєння (токсичний тубулоінтерстиціальний нефрит, гостра ниркова недостатність) та хронічного пошкодження (хронічний алкогольний гломерулонефрит, деструктивний піелонефрит, хронічна хвороба нирок). Порушення функції каналів у поєднанні зі змінами всмоктування електролітів у шлунково-кишковому тракті призводять до розладу водно-електролітного балансу (гіповолемії, гіпокаліємії та гіпофосфатемії).

Алкоголь завдає непоправної шкоди ендокринній системі підлітка. Алкогольна інтоксикація здатна викликати різноманітні ендокринопатії, полігландулярну недостатність, яка проявляється в підлітків у першу чергу порушенням процесів росту, гіпогонадізмом, гіпокортицизмом. Можливий розвиток і тяжкий перебіг цукрового діабету. Алкоголь негативно впливає на статеву систему. При систематичному зловживанні в чоловіків знижується потенція і виникають розлади статевого акту. У жінок порушується менструальний цикл, дозрівання яйцеклітин, яке може призвести до проблем із зачаттям і виношуванням вагітності, до безплідності, а також до народження дітей із вадами розвитку. Алкоголь і здорове потомство несумісні, а здоров'я дітей залежить від способу життя їх батьків.

Отже, через певні особливості підліткового організму, хронічний алкоголізм розвивається у підлітків значно швидше, ніж у дорослих. Алкоголь несе деградацію і

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

загибель нації. Саме тому вживання спиртного підлітками в будь-якій дозі повинно розглядатися як медично-соціальна та психолого-педагогічна проблема.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ВООЗ: Україна на першому місці в світі за масштабами підліткового алкоголізму Кореспондент.net. – 2008. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/338847-voz-ukrayina-na-pershomu-misci-v-sviti-za-masshtabami-pidlitkovogo-alkogolizmu>

2. Балакірева О.М Рівень і тенденції поширення тютюнокуріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед учнівської молоді України / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Н.О. Рингач та ін.. – К.: УІСД ім. О. Яременка, 2008. – 152 с.

3. Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин – ЕСПАД (ESPAD). Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка – 2011. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/projects>

4. Алкоголь та українці: традиція чи загроза? ВВС Україна. – 2004 – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/forum/story/2004/08/040824_interactive_alcohol.shtml

5. Шермет І. До проблеми поширення алкоголю серед старшокласників / І. Шермет // Рідна школа. – 2004. – 14 лют. (№ 16). – С. 13.

6. Андріяш С. Відверта розмова «Чи варто починати?» (Кишенькова книжечка для кожного підлітка) / С. Андріяш // Психолог. – 2002. – Березень. (№ 10). – С. 24.

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Л.П. Товкун

СУЧАСНИЙ СТАН ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема взаємодії суспільства і природи, її регіональні особливості та загальні закономірності завжди були в центрі уваги науковців і широкої громадськості. Нині ця проблема набула нового змісту, наслідки її безпосередньо впливають як на природний стан навколишнього середовища, так і на різні сторони матеріального та духовного життя сучасного суспільства. До глибоких змін природних ландшафтів, зумовлених широкомаштабними осушувальними меліораціями, додалися зміни, зумовлені посиленням евтрофування, органічного, мінерального і токсичного забруднення. Територія Волинського Полісся із середини 1960-х до 1980-х рр. була об'єктом гідротехнічного будівництва з упровадженням інженерних проектів без достатнього екологічного обґрунтування, що й призвело до порушення екологічної рівноваги, викликало деградацію природних систем. Важливим напрямом подолання кризової ситуації, відновлення і збереження природного стану довкілля є створення природних заповідників, національних і регіональних ландшафтних парків, заказників, ботанічних садів тощо.

Охорона природи – одне з найактуальніших завдань сучасності. Головною складовою його вирішення є завершення формування оптимальної структури природоохоронних територій держави. Мережа природно-заповідних територій є своєрідним «барометром» стану природних систем, який відображає оцінку їх екологічної рівноваги. При відносно невеликій кількості збереженої природної рослинності необхідно контролювати її стан, не допускати незворотних змін, при яких екосистеми не можуть відновлюватися. Для того, щоб контролювати стан змінених і безперервно змінюваних біогеоценозів, необхідне збереження еталонів – систем, що знаходяться близько до природного стану. У порівнянні з ними визначаються масштаби змін стану решти угруповань, ступінь і спрямованість їхніх трансформацій. Такий підхід допоможе визначити екологічний поріг, за яким зміни екосистем стають незворотними.

Волинська область належить до регіонів України з найбільш збереженими природними ландшафтами (поліська частина), однак, значна частина території області (насамперед лісостепова) характеризується високим ступенем господарського освоєння, тут природні ландшафти збереглися лише у вигляді відокремлених «островів».

Метою статті є вивчення сучасного стану та геопросторових особливостей об'єктів природно-заповідного фонду Волинської області, визначення показників якості природно-заповідної мережі краю.

Дослідження функціональних властивостей системи природоохоронних територій Волинської області необхідне для оцінювання рівня її досконалості та ефективності функціонування і визначення пріоритетних напрямів розвитку природо-заповідної справи в регіоні.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Дослідження природно-заповідного фонду Волинської області здійснював М. Химин, який частково висвітлив питання фрагментального дослідження флори та фауни, проаналізував динаміку їх чисельності, виділив перспективи розвитку природно-заповідного фонду, пов'язані з цим проблеми та окремі заходи їх охорони [3]. Він також досліджував виділення природно-заповідного фонду Волинського Полісся у Волинській області та визначав пріоритетні завдання його розвитку, відтворення і використання окремих компонентів [4]. Проте дослідження заповідних територій Волині й надалі потребує подальшого вивчення, зокрема сучасного стану природно-заповідного фонду, його видового складу, аналіз особливостей, дослідження

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

зникаючих видів флори та фауни на території Волині, організацію об'єктів та екотехногенних чинників, що впливають на природно-заповідний фонд.

Виклад основного матеріалу. На території області вже понад три десятиліття існує своєрідна мережа природно-заповідного фонду. Спочатку серед природно-заповідного фонду домінували переважно дрібні об'єкти, здебільшого пам'ятки природи, менше було заказників. За період з 1988 до 2011р. кількість об'єктів природно-заповідного фонду збільшилась із 157 до 368, а загальна площа природно-заповідного фонду – із 7490,00 га до 179353,52 га. В області станом на 01.01.2013р. існує 368 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 179 353,52 га. Відсоток заповідності по області відповідно до площі становить 8,9%.

Досліджено, що сучасний природно-заповідний фонд Волинської області нараховує вісім категорій територій та об'єктів загальнодержавного й місцевого значення. Із них 24 об'єкти мають статус загальнодержавного значення, а саме: природний заповідник (1), національний природний парк (1), заказники (15), ботанічний сад (1), пам'ятки природи (3), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (3).

Серед найцінніших територій області, що збереглися у природному стані, можна виділити:

- Шацький національний природний парк;
- регіональний ландшафтний парк «Прип'ять-Стохід»;
- заплава р. Прип'ять (Любешівський і Ратнівський райони) в межах водно-болотних угідь міжнародного значення;
- заплава р. Стохід (Камінь-Каширський, Ковельський, Любешівський і Маневицький райони) в межах водно-болотних угідь міжнародного значення;
- болото Черемське з навколишніми заболоченими лісовими масивами у Маневицькому районі;
- цінні лісові масиви Цуманського держлісгоспу;
- заплава р. Турії (Камінь-Каширський, Ковельський, Ратнівський і Старовижівський райони).

В цілому в області сформована загальна мережа природно-заповідного фонду, яка в значній мірі охоплює найцінніші території та окремі ділянки в плані збереження їх у природному стані, охорони рідкісних рослин та тварин, занесених до Червоної книги України. Проте, ще не всі території, які заслуговують на увагу, знаходяться під охороною держави. Це стосується, в першу чергу, розширення Шацького національного природного парку, утворення заповідного фонду в межах водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення, в заплавах річок Прип'ять, Стохід, а також у заплавах інших річок (Турія, Стир, Виживка), в окремих важкодоступних, заболочених лісових масивах у Володимир-Волинському, Камінь-Каширському, Ківерцівському, Ковельському, Любешівському, Любомльському, Маневицькому і Ратнівському районах [2].

У Волинській області немає лише окремих категорій заповідних територій, зокрема дендрологічних парків, ентомологічних і палеонтологічних заказників, які передбачені чинним законодавством. Недостатня кількість іхтіологічних та загальногеологічних заказників унеможлиблює повноцінне збереження окремих цінних водойм для охорони або ригенної іхтіофауни і збереження окремих геологічних, геоморфологічних комплексів (дюни, ками, морени тощо).

Існує певна проблема із збереженням і охороною рідкісних видів рослин та тварин, що пов'язано з низьким рівнем вивченості, а по багатьох видах відсутністю даних, не кажучи вже про можливість оцінки популяцій тих чи інших видів в області. В зв'язку з цим, окремі об'єкти можуть не відповідати своєму статусові. В загальному по області в об'єктах природно-заповідного фонду охороняється лише незначна частина мікропопуляцій видів, часто навіть і другорядних, в обласних чи регіональних масштабах. Так, наприклад, чисельність чорного лелеки та журавля сірого в області, незважаючи на помітне скорочення

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

їх за останні 10-20 років, все ж дещо вища, ніж у деяких інших поліських областях України, і в області для підтримки існуючої їх чисельності необхідно охопити охороною, принаймні, якщо не всі місця їх гніздування, то хоча б більшість. Але на сьогодні таких виявлених місць, на яких існують об'єкти природно-заповідного фонду, лише одиниці, причому деякі заказники і пам'ятки природи втрачають свої функції із-за проведення там рубок головного користування, і, як наслідок, вищевказані види з тих місць зникають [1].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Природно-заповідний фонд - це ділянки суходолу і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну та іншу цінність, а тому виокремленні з метою збереження природного середовища, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та екологічної безпеки України.

Отже, подальший розвиток заповідної справи передбачає створення єдиної національної екологічної мережі в межах держави, а об'єкти природно-заповідного фонду Волині мають стати елементами та основними природними ядрами цієї екомережі. І нині, незважаючи на наявність статусу природно-заповідного фонду існують загрози можливого погіршення стану навколишнього середовища на природно-заповідних територіях зникнення рідкісних видів рослин і тварин тощо.

Отже, сучасний стан природно-заповідного фонду області свідчить про те, що рівень заповідності є посереднім, не відповідає бажаному та потребує подальших досліджень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грищенко Ю. М. Екологічні мережі Волині / Ю. М. Грищенко, М. С. Яковишина // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – №11, ч. 2 : Шацький нац. прир. парк : регіон. аспекти, шляхи та напрями розвитку. – С. 104 – 108.
2. Природно-заповідний фонд Волинської області (Огляд територій і об'єктів природно-заповідного фонду в розрізі районів) / упоряд. : М. Химин та ін. – Луцьк : Ініціал, 1999. – 48 с.
3. Природно-заповідний фонд Волинської області/ М. Химин, В. Тутейко, О. Грицай та ін.– Луцьк: Ініціал, 1999. – 48 с.
4. Химин М. Стан збереження біорізноманіття у Волинській області // Збереження і моніторинг біологічного різноманіття в Україні. – К. : Нац. Екоцентр України, 2000. – С. 97–100.

Науковий керівник – кандидат географічних наук, доцент Л.М.Воловик

*Марина Браницька
(Переяслав-Хмельницький)*

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ ТА ЇХ ПРОЯВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій.

Людство вступило в третє тисячоліття свого розвитку, епоху науково-технічної революції, що посилило антропогенний вплив на природу та породило нові проблеми й виклики, загострило увагу до традиційних глобальних проблем.

Впровадження у виробництво найновіших досягнень науки і техніки, поява нових технологій призвели, до глибоких якісних змін у житті суспільства. Відбувається вдосконалення технологій і зростання виробництва, що сприяють повнішому задоволенню потреб людей, раціональному використанню природних ресурсів, збільшенню виробництва продуктів харчування, але в той же час забруднюється природне середовище, знищуються

ліси, посилюється ерозія ґрунтів, випадають кислотні дощі, зменшується озоновий шар навколо Землі, погіршується стан здоров'я людей тощо.

Глобальні проблеми є об'єктом вивчення багатьох природничих, соціально-гуманітарних, в тому числі й філософських наук. Але науковці єдині в тому, що глобальні проблеми загрожують людському буттю, тому багато уваги приділяють саме цьому питанню. Вагомий внесок зробили такі вчені, як К. Ващенко, О. Волкогорова, В. Лейбіна, М. Месарович, С. Нижникова, Є. Пестель, М. Реймерс, С. Соляник, В. Старікова та ін.

Метою статті є з'ясувати суть глобальних проблем людства, показати їх прояв у країні сучасної Європи, визначити шляхи подолання цих проблем.

Виклад основного матеріалу. Прискорення глобалізаційних процесів і загострення економічних і політичних криз, оновлення міжнародних структур безпеки – все це сприяло формуванню нової геополітичної та гео економічної структури сучасного світу, зумовило появу нових загроз соціального, політичного, економічного, інформаційного, воєнного і екологічного характеру.

Упродовж останніх десятиліть у світі виникло та загострилося певне коло проблем, що стосуються інтересів та долі всього людства. Розв'язання даних проблем не підсилює жодній з країн світу зокрема. Необхідні скоординовані зусилля всієї спільноти населення, адже під загрозою її подальша доля. Подібні проблеми дістали назву глобальні.

За своєю суттю всі глобальні проблеми так чи інакше мають під собою економічне підґрунтя. Італію, Грецію і низку інших країн просто «топлять» хвилі мігрантів з країн Арабського світу і Африки. В Італію і Німеччину приїжджають кілька тисяч чоловік щодня. Уряди цих країн селять їх в «тимчасових таборах».

Ця проблема посилюється небажанням «прибульців» вбудовуватися в європейську систему цінностей, мігранти посилюють позиції криміналу, зневажливо ставляться до місцевої культури, агресивно впроваджують свої звичаї [5, с. 37].

Нині в Європі проживає, за різними оцінками, від 15 до 24 мільйонів мусульман. І їх кількість постійно зростає за рахунок новоприбулих і позитивній народжуваності, на відміну від білого корінного населення Європи. Вже до 2016 року, за підрахунками демографів, їхня чисельність зросте вдвічі.

За даними ООН до 2050 року населення Німеччини скоротиться з 82 млн. чоловік до 71 млн. осіб, в Італії з 57,5 млн. осіб до 43 млн. чоловік, в Іспанії з 40 млн. осіб до 31 млн. осіб. Населення Франції виросте, але тільки за рахунок арабської та африканської громад. Загалом населення Європейського Союзу зменшиться з 376 млн. осіб до 339 млн. осіб.

Ще більш масштабне скорочення чекає країни Східної Європи з 105 млн. осіб до 85 млн. осіб. Сюди треба додати, що населення Туреччини зросте з 66 млн. осіб до 100 млн. осіб. Росію також чекає подальше зниження до 104 млн. осіб, Україна до 30 млн. осіб.

Жінки європейських країн (крім Албанії) не хочуть народжувати, вони роблять кар'єру, в підсумку максимум одна-дві дитини на сім'ю. У країнах Східної Європи друга дитина – це вже «розкіш».

За дослідженнями демографів, до середини століття третина населення Європи буде «старше» старше 65 років, кожному десятому буде 80 років. Середній вік європейця в 2050 році буде 49 років. Якщо півстоліття тому білих європейців на планеті було 22% від чисельності людства, в даний час їх 12%, до середини століття цей показник буде становити 6,5%. Якщо в 1990 році населення зменшувалося тільки в Німеччині, Болгарії та Угорщині, то в 2002 році воно зменшувалося вже в 12 країнах Центральної Європи [2, с. 34].

На основі доповіді про стан здоров'я в Європі в 2010 році, підготовленої Організацією економічного співробітництва та розвитку спільно з Єврокомісією, можна виявити також основні проблеми зі здоров'ям європейців. Одна з головних проблем – це ожиріння, кількість хворих на ожиріння в останні 20 років зростає вдвічі. Кожен другий європейець страждає ожирінням або надлишком ваги. У дітей ожиріння у кожного 7-го. Ожиріння одна з головних причин високого рівня серцево-судинних захворювань. Значні проблеми також з курінням,

неправильним харчуванням, у ряді країн пияцтво (Англія, Німеччина, Чехія та ін.), нестача фізичної активності, стреси [2, с. 26].

Важливого значення набуває екологічна ситуація. Проте слід сказати, що суттєві кроки у цьому напрямку були зроблені за останній час. Сучасний період характеризується усвідомленням європейських країн серйозності ряду проблем. Впроваджуються нові програми відновлення лісів, оздоровлення річок, на які витрачаються значні кошти. Але, як показали результати, ці видатки були за усіма показниками є виправданими. В іншому випадку, з плином часу потрібно б було знаходити більші кошти для цих потреб. В багатьох країнах Європи була введена сувора юридична відповідальність за завдання шкоди навколишньому середовищу, включаючи покарання позбавлення волі. Почали впроваджуватися заходи для заохочення юридичних осіб з покращення стану навколишнього середовища: так зокрема, в Німеччині введені податкові пільги для підприємств, що не завдають шкоди навколишньому середовищу і навпаки. Зрозумівши усю небезпеку повторення катастрофи, подібної тій, що сталася на ЧАЕС, європейські держави, наскільки це можливо, намагаються впровадити програми для поступової відмови від атомної енергетики: проводяться широкомасштабні заходи з розробки і впровадження альтернативних джерел енергії. Наприклад, Німеччині прийняли план, за яким до 2020 збираються відмовитися від використання атомної енергії.

В усьому цьому позитивним є те, що європейські держави здійснюють конкретні кроки для вирішення ряду проблем, що дало вже позитивні наслідки. Доцільно посилити ряд заходів щодо збереження навколишнього середовища, оскільки, й досі відбуваються локальні екологічні лиха, які можуть загрожувати екосистемам всього регіону.

Отже, усім державам Європи, потрібно докласти максимум зусиль як у політичній, економічній, правовій, так і в сфері міжнародних відносин для покращення екологічної ситуації [1, с. 182].

Висновки. Нині визнається, що економічного, глобальні проблеми роблять колосальний політичний вплив на життя сучасної цивілізації і, будучи тісно переплетеними, у своєму рішенні вимагають зусиль усього людства.

Розвиток сучасної світової економіки, перехід до постіндустріальної стадії розвитку вносить корективи в пріоритетність вирішення глобальних проблем. Від цього вони не стають менш важливими, однак людство обмежене у своїх фінансових можливостях. Цей стримуючий фактор цілком може бути переборений зусиллям пошуку політичних рішень проблеми і прояву політичної волі держав до налагодження діючого міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних проблем.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Башнянин Г.І. Політична екологія / Г.І. Башнянин – К.: Ніка-Центр Ельга, 2000. – 528 с.
2. Білорус О.Г. Стратегія розвитку України в умовах глобалізації / О.Г. Білорус // Економічний часопис. – 2001. – №10. – С.26-29.
3. Желтиков В.П. Экономическая география / В.П. Желтиков – Ростов на Дону: Феникс, 2003. – 256 с.
4. Корнієнко В.О. Основні політико-ідеологічні доктрини та глобальні проблеми сучасності / В.О. Корнієнко, Г.Я. Буртяк. – Вінниця, 2003. – 91 с.
5. Косолапов Н. С. Глобализация и территориально-пространственный аспект / Н. С. Косолапов // МЭМО. – 2005. – № 6. – С. 31-39.

СВІТОВІ ПРИРОДНІ РЕСУРСИ, ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій.

Планета Земля дуже багата на різноманітні природні ресурси. Природні ресурси – це компоненти природи, які використовуються (актуальні) або можуть бути використані (потенційні) як засоби виробництва і предмети споживання. До природних ресурсів належать: сприятливі кліматичні умови (енергія Сонця, вітру, води), ґрунти, рослини, тварини, мінеральна сировина, води. Природні ресурси поділяються на мінеральні, енергетичні, водні, земельні, біологічні (рослинні, тваринні), кліматичні, рекреаційні. На основі запасів тих чи інших природних ресурсів побудовані економіка та господарство усіх країн. Саме завдяки наявності різних природних ресурсів людина може існувати на Землі. Але поряд із цим постає проблема раціонального природокористування. Адже не всі природні ресурси невичерпні. А тому щоб вирішити проблеми ресурсозбереження, перш за все, треба знати, де розміщені основні родовища різних елементів, які їх властивості, локалізація, запаси і як вони використовуються.

Природні ресурси нашої планети не безмежні. Потреби людини в сировині, паливі безперервно зростають. Ступінь використання природних ресурсів визначається не стільки їх природними властивостями, скільки соціально-економічними потребами.

Питанню раціонального використання природо-ресурсного потенціалу світу в науковій літературі завжди приділялася значна увага. Вагомий внесок зробили такі вчені, як Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Коваль Я.В., Руснак П.П., Трегобчук В.М., Царенко О.М. та ін.

Метою статті є наукове обґрунтування необхідності раціонального використання природних ресурсів на основі вдосконалення ресурсозберігаючих технологій.

Виклад основного матеріалу.

Класифікація природних ресурсів може бути різною, залежно від того, за якими ознаками її проводять. Найчастіше трапляється такий поділ:

- за видами: мінерально-сировинні, водні, земельні, біологічні (тваринні та рослинні, у тому числі лісові), кліматичні, рекреаційні, Світового океану;
- за вичерпністю: вичерпні (ресурси надр та екосистеми) і невичерпні (енергія сонця, вітру, припливно-відпливна, хвильова, геотермічна, термоядерна тощо);
- за можливістю самовідновлення: відновлювані (земельні, біологічні, водні) та не відновлювальні (більша частина мінеральних ресурсів) [5, с. 34].

Природні ресурси на земній кулі розміщуються вкрай нерівномірно. Не тільки окремі країни, а й великі регіони різняться за рівнем забезпеченості певними ресурсами. Рівень забезпеченості мав значний вплив на первинний розвиток промисловості та її спеціалізацію до ери науково-технічної революції (НТР). Ресурсозабезпеченість є важливим, але не вирішальним чинником розвитку території. Наприклад, Японія, Республіка Корея, деякі західноєвропейські країни за мінімального природно-ресурсного потенціалу досягли значних економічних і соціальних успіхів, використовуючи досягнення НТР, людські та фінансові ресурси, міжнародну інтеграцію тощо. Є й зворотні приклади, коли природно-ресурсний

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

потенціал країни використовується нерационально (більшість країн Африки, Індія, Росія, Казахстан тощо) [4, с. 120].

Використання природних ресурсів і заходи щодо їх збереження отримали назву природокористування. За раціонального природокористування навколишнє середовище не зазнає катастрофічного впливу виробничої діяльності людини, а знаходиться в стані екологічної рівноваги. За нерационального природокористування стан навколишнього середовища з кожним роком погіршується, що призводить до локальних, регіональних і загальносвітових екологічних проблем.

Мінеральні ресурси – природні речовини мінерального походження, що використовуються в господарстві як сировина чи джерело енергії. Гірські породи та мінерали, що їх люди використовують чи будуть використовувати в господарській діяльності, називають корисними копалинами.

Мінеральні ресурси поділяються на паливні, рудні, нерудні металургійні (флюси, вогнетриви), гірничо-хімічні, технічні, будівельні, гідротермальні (прісні і мінеральні природні води). Мінеральних ресурсів нараховується понад 250 видів. В середньому за рік добувають 8-10 млрд. т. цих корисних копалин.

Мінеральні ресурси є основою для розвитку головної сфери матеріального виробництва – промисловості. Більшість їх видів належить до вичерпних та невідновних [2, с. 124].

Відомо понад 3,6 тис. вугільних басейнів і родовищ у 75 країнах світу з розвіданими запасами (60% припадає на кам'яне, 40% – на буре вугілля). Більша частина вугілля (90%) знаходиться у Північній півкулі [5, с. 90].

Земельні ресурси – основа розміщення господарських об'єктів, головний засіб виробництва у сільському, лісовому та інших господарствах, де використовується й відіграє роль родючість ґрунтів. Якість земельних ресурсів, насамперед залежить від вмісту гумусу в ґрунті. Загальна площа суходолу – 149 млн. кв. км. Земельний фонд (без Антарктиди) становить 133,9 млн. кв. км (13,4 млрд. га), або 26,3% загальної площі земної кулі, у тому числі: орні землі (рілля, сади, плантації) – 1,45 млрд. га (11%); луки й пасовища – 3,2 млрд. га (24%); ліси й чагарники – 4,1 млрд. га (31%); малопродуктивні землі (болота, пустелі, льодовики) – 4 млрд. га (3%); антропогенні забудови (міста, заводи, транспорт) – 0,4 млрд. га (3%) [3, с. 341].

Найбільш цінні оброблювані землі займають лише 11% світового земельного фонду.

Водні ресурси – складова частина невичерпних природних ресурсів. Це – прісні води суходолу: поверхневі (річки, озера, льодовики, штучні водойми, болота) та підземні.

Лісові ресурси світу налічують 3,8 млрд. га, промислові запаси деревини становлять до 50 млрд. куб. м. Більша частина лісів сконцентрована у двох лісових поясах – північному, з переважанням хвойних порід (пролягає через Канаду, США, Скандинавію, Росію) та південному, з листяними породами дерев (території Центральної та Південної Америки, Екваторіальної Африки, Південної та Південно-Східної Азії) [1, с. 67].

Ліси є основним постачальником кисню в атмосферу. Деревина використовується як паливо, як цінний матеріал для будівельної та хімічної індустрії. Ліси виконують ґрунтозахисну та водоаккумулятивну функції, є місцем відпочинку, відіграють надзвичайно важливу природоохоронну роль.

Кліматичні ресурси – невичерпні природні ресурси, що містять сонячну енергію, вологу та енергію вітру. Кліматичні ресурси не споживаються безпосередньо в матеріальній та нематеріальній діяльності людей, не знищуються у процесі використання, але можуть

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

погіршуватись (забруднюватись) або покращуватись (за умови цілеспрямованої діяльності). Поєднання тепла, вологи, водного режиму, ґрунтів певної території, що використовуються в сільському господарстві, називають агрокліматичними ресурсами.

Рекреаційні ресурси – сукупність природних та антропогенних об'єктів і явищ, що їх можна використовувати для відпочинку, лікування й туризму. Рекреаційні ресурси океанів і морів характеризуються значною різноманітністю.

Висновки. Природні ресурси розміщені на планеті дуже нерівномірно. Це пояснюється відмінностями в кліматичних тектонічних процесах на Землі, різними умовами утворення корисних копалин у минулі геологічні епохи і багатьма іншими чинниками.

У світі є кілька держав, які мають практично всі види природних ресурсів. Це США, КНР, Індія, Бразилія, Росія, Австралія і деякі інші, в яких немає повного асортименту природних багатств, але у порівнянні з іншими вони високозабезпечені. Багато країн мають великі запаси світового значення одного або декількох ресурсів. Так, Габон на одному з перших місць за запасами марганцю, Кувейт – нафти, Марокко – фосфоритів.

Багато видів мінеральних ресурсів через нераціональне використання або майже вичерпані, або дуже виснажені. Тому актуального значення набувають широке використання комплексної переробки мінеральної сировини, ресурсозберігаючої техніки, маловідхідної і безвідхідної технології, повторне використання ресурсів.

Боротьба за збереження земельного фонду планети – одне з найважливіших завдань людства. Необхідно зупинити невідновлювальні втрати земельних ресурсів, підвищувати культуру землеробства. Особливого значення в сучасному світі набуває рекультивация земель.

За останні 200 років площа лісів Землі скоротилася вдвоє. Потрібно змінити ставлення людства до лісових ресурсів. Охорона лісів і лісовідновлювані роботи необхідні для подальшого існування людства.

Недостатня кількість і нерівномірний розподіл ресурсів прісних вод, зростаюче забруднення поверхневих і підземних вод – це складові глобальної ресурсної проблеми людства. Врахувавши всі ці проблеми ресурсозабезпечення людство має змінити свою споживацьку поведінку на Землі, бережливо ставитися до ресурсів природи, не забруднювати навколишнє середовище, переходити на безвідходне виробництво.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Довгань Г. Д. Экономическая и социальная география мира. 10 класс: [Наглядный справочник] / Г. Д. Довгань – К.: Веста, 2007. – 144 с.
2. Кучерявий В. П. Екологія / В. П. Кучерявий. – Львів : Світ, 2001. – 500 с.
3. Максаковський В. П. Географія світових природних ресурсів / В. П. Максаковський // Географія в школі. – 2006. – № 5. – С. 3-10.
4. Філіпенко А. С., Вергун В. А. Економіка зарубіжних країн: [підручник] / А. С. Філіпенко, В. А. Вергун – К.: Либідь, 1996. – 253 с.
5. Ярмолов І. Я. Багатства планети / І. Я. Ярмолов. – К.: 1999. – 122 с.

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Людське суспільство вступило у XXI ст. Які проблеми воно взяло з собою в майбутнє? їх чимало. Більшість із них мають глобальний характер і можуть бути вирішені тільки спільними зусиллями всього людства.

Глобальні проблеми - це проблеми, які стосуються життєвих інтересів всього людства, всіх народів, країн, континентів, всіх соціальних сил і класів, а в перспективі й майбутнього всього людства; це проблеми, що насправді набувають всесвітнього характеру, тобто виявляються як об'єктивний фактор розвитку суспільства в усіх основних регіонах; це проблеми, не вирішення яких створює загрозу для майбутнього людства і які мають бути вирішені, щоб забезпечити дальший прогрес суспільства. Це проблеми природо-наукового, науково-технічного, соціально-політичного характеру, що вимагають вирішення, об'єднаних зусиль всього людства, що неможливо розв'язати тільки в місцевому або регіональному масштабі [5].

Глобальні проблеми – результат тривалого історичного розвитку антагоністичного суспільства; не досить раціональне і ефективне використання природних ресурсів і досягнень науки і техніки державами; суперечливість процесів взаємодії людини, суспільства і природи. Глобальні проблеми – закономірний наслідок, результат всієї сучасної глобальної ситуації, що склалася на планеті Земля в кінці XX століття. Сучасне становище світу відрізняють: убогість більшості населення, напівголодне існування значної частини людей, які живуть на планеті, гостра недостатність охорони здоров'я і масова передчасна смертність (особливо серед дітей), величезні масштаби неписьменності, взагалі, відносно низька фізична, соціально-побутова та інтелектуальна культура більшості людей; стихійна урбанізація, протиприродне скупчення гігантських мас у великих містах, з одного боку, і деградація сіл, з іншого; в обох випадках це вкрай негативні наслідки для економіки, культури, екології, соціальної психології людей; зростаючі масштаби антигромадських явищ (поведінка людей, що відхиляється від норми, включаючи наркоманію, корупцію, незаконний перерозподіл благ – тіньова економіка, злочинність та ін.) [1].

Глобальні проблеми поділяються на три групи: перша – інтернаціональні, світові проблеми, пов'язані зі сферою міжнародних відносин, відображають притаманні їй суперечності і об'єктивні необхідні перетворення; друга – глобальні проблеми взаємовідносин особи та суспільства і треті – глобальні проблеми в сфері взаємодії людини і природи.

Перша група глобальних проблем охоплює проблеми збереження миру і припинення гонки озброєнь, відвернення термоядерної війни, збереження світової цивілізації. Прогрес людства безпосередньо пов'язаний з науково-технічною революцією, з якісним стрибком в продуктивних силах людства, але й з якісним стрибком у засобах руйнування, у військовій справі, що вперше в історії наділила людину реальною можливістю знищити всіх живих на Землі [2].

В світі нагромаджені засоби масового знищення, достатні для багаторазового знищення всього живого на планеті. Підрахунки експертів ООН показують, що в світі ядерної зброї на "мільйон Хіросим", що навіть вибух 100 невеликих ядерних бомб (потужністю від 5 до 50 кілотонн) приведе до знищення всього живого на просторій території планети. Ядерний же залп тільки одного американського підводного човна "Трайдіт" (24 потужні ракети з ядерним зарядом) може привести до різкого зниження температури на всій Землі, до настання абсолютної темряви тощо. Світова війна може привести до загибелі світової цивілізації. Який може бути для людини вибір між життям і смертю? Звідси єдиний реальний шлях – загальне і повне роззброєння, формування у всіх людей планети такого політичного

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

мислення, що відображало б принципи гуманізму, рівності та соціальної справедливості і було б здатне розірвати безповоротно з думкою та дією, що століттями будувалися на прийнятності, допустимості війн і збройних конфліктів. Ще в 80-х - на початку 90-х років ХХ ст. розгорнулося критичне переосмислювання уявлень про військове протистояння в Європі, про масштаби зовнішньої загрози, про значення силового фактору в зміцненні безпеки [3].

Невідкладним завданням є очищення планети від хімічної, ядерної та бактеріологічної зброї, величезні запаси якої накопичилися унаслідок багаторічної фатальної гонки озброєнь після Другої світової війни. Не менш очевидною після Чорнобильської аварії є проблема використання ядерної енергії в мирних цілях. Стурбованість людства ситуацією, що склалася, привела до створення в 1968 р. групою громадських діячів, бізнесменів і вчених "Римського клубу" з метою вивчення найважливіших проблем планети.

Друга група – проблеми, пов'язані з взаємостосунками людини і суспільства (проблема зростання населення та ін.). На вересень 2015 р. чисельність населення землі перевищила 7,3 млрд. осіб. Якщо населення розвинутої Європи щороку зменшується на 1,2 млн ч., то в Африці воно, навпаки, збільшується на 15 млн. Демографічний вибух у країнах Африки, Азії та Латинської Америки гостро ставить питання про забезпечення населення світу продуктами харчування. Тільки "зелена революція" у виробництві сільськогосподарської продукції і регулювання народжуваності на міжнародному рівні зможуть наблизити світло вирішення цієї проблеми.

Третя група – проблеми, пов'язані зі взаємовідносинами людини і природи (енергетична, сировинна, продовольча, охорона навколишнього середовища та ін.). Проблеми, пов'язані з взаємодією людини і середовища проживання, суспільства і природи – загальнолюдські. В одному з документів ООН говориться, що "в історії людства виникає криза всесвітнього масштабу – криза навколишнього середовища. Стає очевидним, що при розвитку існуючих тенденцій, життя на Землі поставлене під загрозу" [1].

Зміни в середовищі проживання, внаслідок виробничої діяльності людини, стали причиною того, що людство зіткнулося з такими невідомими раніше важкими недугами, як променева хвороба, СНІД. На липень 2002 р. від ВІЛ-інфекції померло близько 20 млн. ч. Найбільша кількість хворих в Африці. Останнім часом СНІД швидко поширюється в Азії та Східній Європі.

2/3 населення світу страждає від нестачі питної води. Жодна окремо взята країна не може вирішити проблеми планетарного характеру. Із всесвітнім лихом можна боротися лише спільними зусиллями.

Чимдалі людство відчуває нестачу енергоносіїв. Запаси нафти, вугілля, газу з часом вичерпаються. Та й видобуток їх стає дедалі дорожчим: доводиться застосовувати надглибоке буріння, освоювати шельфи морів та океанів. Пошуки альтернативних доступних і дешевих видів палива – сьогоднішня турбота вчених усієї земної кулі.

Загальносвітовою стала проблема збереження і примноження лісів. Легені планети – ліси амазонської сільви, Екваторіальної Африки та сибірської тайги – нещадно вирубуються, і наслідки цього можуть бути катастрофічними для планети та людства. Як скоро світове співтовариство стане виплачувати грошову компенсацію власникам лісів за ощадливе ставлення до рослинного світу?

Не вирішені проблеми бідності, зайнятості, прав людини. Важливим завданням є прилучення відсталих регіонів Землі на принципах демократії до надбань сучасної технотронної революції, до практики розумної взаємодії з природою та заохочення сміливого входження у світ сучасної цивілізації.

Однією з найбільш частих є загроза хімічного, радіаційного, транспортного та промислового забруднення довкілля. І "внесок" розвинутих країн тут найбільш вагомий. Так, на початку 90-х років на США припадало 25 % атмосферних викидів вуглекислоти, на країни колишнього СРСР – 19, Євросоюзу – 14, Китай – 10 %. Справжнім лихом для довкілля стали

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

автомобілі – їх кількість зросла до 560 млн., а річне споживання нафти – з 17 млрд. барелів до 24 млрд. Щорічне виробництво відходів у містах збільшилося з 302 млн. т до 420 млн. [3]

Загальний обсяг забруднених відходів виробництва в другій половині 80-х років становив більш аніж 65 млн. т. З початку XXI століття щорічно в атмосферу викидається близько 145 млн т. двоокису сірки, 250 млн. т. пилу і 70 млн. т. газу, в водосховища потрапляє близько 32 куб. км неочищених промислових вод, вирубуються та гинуть ліси на всій території планети. Через надмір різноманітних газів, за даними вчених, в Антарктиді утворилася діра в озоновому шарі. Головне лихо навіть не в дірі над Антарктидою, а в тому, що тонкий озоновий шар, що надійно захищає від смертоносних ультрафіолетових випромінювань, став тонше скрізь. Американські вчені підрахували, що при зменшенні озонового шару лише на 1 % – рівень захворюваності на рак шкіри зі смертельним наслідком зростає на 6-7 %. Осідання пилу на льодах Арктики і Антарктиди може привести до їх часткового танення, змінити відбивну здатність Землі. Уявлення про можливі результати розвитку таких процесів доки надто суперечливі. Одні стверджують, що постійний та інтенсивний режим забрудненості може викликати похолодання і навіть зледеніння. Інші – доки їх більшість – що нагромаджуваний вугле-кисень у атмосфері (як скло в атмосфері), пропускаючи сонячну радіацію, не пропускає назад в космос інфрачервоне випромінювання: створюється "парниковий ефект". Ясно, що зміни і в той, і в іншій бік є зміни в становищі всієї планети, а отже, і в умовах існування людства [6].

Величезна кількість різноманітних речовин, що утворюються як побічні результати виробничої діяльності, потрапляє в гідросферу – океани, моря, ріки, озера, підземні води. За сучасними даними, об'єм всієї води, наявної на планеті, становить 1,4-1,6 млрд. куб. км. Близько 94 % її зосереджено в Світовому океані, частина – в льодовиках, ґрунті, в атмосфері. Прісна ж вода, що, насамперед, необхідна людині, складає тільки 2 % від об'єму всієї гідросфери і розподіляється по планеті вкрай нерівномірно. В деяких промислово розвинених країнах забруднюється до 25-30 % всього річкового стоку.

З початку 80-х років XX ст. загострилась проблема навколишнього середовища в Україні, Росії, Білорусі, Казахстані та ін. і в усьому світі. Бездумне знищення лісових масивів, забруднення озера Байкал і Ладозького, скидання шкідливих хімічних речовин в ріки, спроби перекинення сибірських рік з півночі на південь тощо – все це веде до екологічної катастрофи. Екологічною катастрофою стало наступ пустель на ще нещодавні оазиси в Африці, Австралії, Азії, в Європі, Америці тощо, відбувається об'єднання і зменшення видової різноманітності тваринного і рослинного світу. За даними ООН, за 20 століть н. е. через варварське ставлення людей до навколишнього середовища знищено 106 видів тварин і 139 видів птахів, внаслідок Чорнобильської аварії заражена радіацією частина території України, Білорусі і Росії. [4]

Вирішення глобальних проблем не віддаляє, а, навпаки, наближує соціальне оновлення суспільства – така діалектика соціального прогресу. І, звичайно ж, не може відкладатися вирішення пріоритетних глобальних проблем до тієї пори, доки на планеті не запанує солідарність і планомірний, свідомий розвиток суспільства. Та й сама природа не може чекати вирішення екологічних та інших проблем, зв'язаних з катастрофічним за своїми наслідками вторгненням людини в біосферу, забрудненням навколишнього природного середовища, розкраданням природних багатств і ресурсів тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія: наука про політику: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / М. І. Грибан, В. Г. Кремень. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 840 с.
2. Економіка зарубіжних країн: Підручник. – 2-ге вид. / А. С. Філіпенко, В. А. Вергун, І. В. Бураківський та ін. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
3. Довгань Г. Д. Экономическая и социальная география мира. 10 класс: Наглядный справочник. – К.; Х.: Веста, 2007. – 144 с.

4. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш, Географія, 10 клас. – К.: Генеза, 2008. – 388 с.
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ukrmap.su/>
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua>

*Ігор Смирнов
(Київ)*

ВІЙСЬКОВА ЛОГІСТИКА ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ЧУМАЦТВА, ПАМ'ЯТОК КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ, БОЮ ПІД КРУТАМИ ТА ЛІНІЇ АРПАДА)

Постановка наукової проблеми. Особливості та досвід військової логістики може бути важливим туристичним ресурсом, який базується на певних подіях у військовій історії світу та окремих країн. Автор розглядав ці питання на прикладі I та II світових війн [4, с.63-72; 7; 8]. З цієї точки зору не меншу цікавість являють собою військові події української історії, зокрема, це відноситься до логістичного досвіду українського чумацтва, українського козацтва, транспортно-логістичних особливостей бою під Крутами та Лінії Арпада. Ці події можуть слугувати значним туристичним ресурсом для розвитку військово-історичного, військового (мілітарі), ностальгійного (сентиментального) та інших видів туризму в Україні. Деякі з них вже активно використовуються в туристичній діяльності, зокрема, це відноситься до Лінії Арпада, що знаходиться в НПП «Синевир» у Закарпатській області.

Літературні джерела охоплюють праці автора [4, с.63-72; 7; 8; 9; 10], інші матеріали та публікації, що відносяться до військово-логістичних особливостей українського чумацтва, діяльності українського козацтва, бою під Крутами та Лінії Арпада в НПП «Синевир» [1; 2; 3; 5; 6; 11].

Метою статті є розкрити застосування військової логістики як туристичного ресурсу у складі логістики туризму на прикладі українського досвіду (українського чумацтва та українського козацтва, бою під Крутами та Лінії Арпада).

Виклад основного матеріалу. Українське чумацтво. Чумаки в Україні – це не просто фах, а цілий пласт історії та географії логістики в нашій країні. Як нині складають пісні про водіїв дальнобійників, так колись про їхніх попередників – чумаків створювали оповіді та вірші. Недарма «Чумацьким шляхом» в Україні називають скупчення галактик у Всесвіті, що російською зветься «Млечный путь». Чумацький торговельно-перевізний промисел на території України виник у 2-й половині XVI ст. Люди потребували солі і чумаки взялися забезпечити цю потребу, незважаючи на усі небезпеки та труднощі подібного «бізнесу». Протягом трьох сторічч чумаки постачали в Україну сіль та рибу, а також, інші дрібнороздрібні товари – зерно, картоплю, овочі, заморські фрукти тощо. Ця діяльність чумаків продовжувалась аж до появи залізниць, тобто до половини XIX ст. У ті далекі часи сіль привозили з чорноморського узбережжя, з Криму чи Галичини. Це був дуже обширний промисел, адже крім значної за обсягом торгівлі з турками, поляками, сербами, кримськими татарами чумаки вели торгівлю і всередині Запорізької Січі, предметом якої були епанчі, сідла, стремена, шаблі тощо. Термін «чумак» у письмових джерелах вперше з'явився у 1637 р. Походження самого слова має декілька версій. Початкова назва цього фаху була «люди», потім «солонники», адже сіль була головним товаром, який перевозили з Криму в Україну. Кримські татари називали таких людей чумаками, тобто перевізниками. Це є перша версія походження терміну. Другу пов'язують з словом «чума», оскільки, оберігаючи себе від хвороби, торговці намащували свій одяг дегтем, тому цей одяг переважно був чорного кольору. Нарешті, третя версія пов'язана з словом «чум» – так називався ковш для пиття води під час переїздів. Діяльність чумаків була важливим елементом господарського життя Запоріжжя та усієї України, зародком національного українського купецтва та підприємництва, які засновувалися на артільному підході. Традиційно у похід за сіллю

вирушали мешканці декількох сіл, основний склад яких становили люди, що вже мали досвід подібних поїздок. Ці фахівці своєї справи визначали кількість учасників, необхідне число возів та волів, як основної тяглової сили. Вони ж окреслювали, що і скільки треба брати з собою у дорогу – які продукти, товари. Адже подорожі чумаків були пов'язані з значним ризиком, оскільки часто вони ставали об'єктом нападу як з боку татарів, так і місцевих розбійників (гайдамаків). Через цю причину чумаків зазвичай супроводжували охоронці, конвойні, що наймалися за особливу плату («ралець»). У випадку нападу грабіжників чумаки з метою захисту споруджували з возів укріплений табір. Кожна «валка» (такою була назва чумацької експедиції) мала виборного отамана з досвідчених чумаків. Він визначав шлях «валки», призначав денних та нічних сторожів худоби, встановлював час руху та відпочинку, врегульовував розлади та суперечки. Окрім отамана кожна валка обов'язково мала у «штаті» кухаря-кашеваря. Особлива увага в чумацькій справі приділялася транспорту, який у чумаків включав вози та рушійну силу – волів. Чумацький віз називався «мажа» та виготовлювався з дерева з мінімальним застосуванням металу. Готовий віз можна було купити, а можна було зробити на замовлення. Але особливою честю для чумака вважалося виготовити свій віз самому. Робили вони це використовуючи деревину ясеня, дубу, грабу та сосни – для кожної деталі застосовувалася окрема порода дерева. Вози могли бути трьох різних розмірів. У найбільший завантажували 1920 кг вантажу, у найменший – 960 кг. Запрягали до воза звичайно пару волів і такий віз міг подолати сотні верст з вантажем до 100 пудів солі чи інших товарів. Особливою, а можливо найпершою турботою чумака були воли, адже від них залежав успіх «валки». Купляли волів в кінці зими, щоб ранньою весною вже можна було вирушати в дорогу. Чумаки особливо цінували кремезних, могутніх волів, адже з їх допомогою не тільки перевозили тони товарів, але й орали. Доглядали чумаки за волами, як за малими дітьми, – і мили, і соломною терли, щоб шерсть була кучерява. Роги бикам для блиску чистили склом, а ті з чумаків, хто міг собі дозволити, навіть золотили їх. На шию волам вішали дерев'яні дзвоники. Зазвичай, один віл служив біля п'яти років, а потім його міняли на молодого. Свій перший щорічний виїзд чумацькі артелі здійснювали після Миколина дня (9 травня), коли на полях з'являлася перша трава. До їхнього прибуття сіль уже заготовлювали на кримських солених озерах так звані ломщики. Однак у холодні роки, коли сильні вітри перешкоджали видобутку солі, чумакам доводилося чекати на березі від одного до трьох тижнів. Нарешті, навантаживши фури сіллю, чумаки вирушали у зворотній шлях. У перший день перехід тривав до початку спеки, тоді візники розпрягали волів, кормили їх та надавали їм відпочинок. Як тільки спека спадала, чумаки їхали далі до темноти. Ставши на нічліг, чумаки розпалювали велике вогнище та готували куліш. У дорогу вони брали з собою обмежений набір продуктів: сухарі, пшоно, сало, бочку для води та баклагу з горілкою. На додаток до цього обов'язково брали півня, щоб щоранку будив чумаків-мандрівників. Влада підтримувала чумаків, так у Катеринославі у 1788 р. князь Потьомкін організував «обоз», що включав біля 3 тисяч четвероволових підвід, понад тисячу волів та 1,5 тисячі візників – для забезпечення 100-тисячного війська, яке тримало в облозі Очаків. У цьому обозі брали участь в основному мешканці Єлизаветграду (нині Кіровоград), оскільки саме там знаходився центр українського чумацтва. У Криму чумакам доводилося відчувати брак питної води, тому в посушливі періоди вони брали з собою в дорогу на 4-5 фур під сіль одну підводу з великою бочкою питної води. Чумаки були прикладом взаємовиручки та товариських відносин. Приміром, як що у когось з них хворів та помирав віл, то на артільні кошти купувався інший. Подібну поведінку чумаки виявляли у моменти небезпеки: вони стояли один за одного горою, демонструючи найкращі якості чумацького характеру. Загалом вивезти сіль було можливе протягом 130-150 днів у році – з травня до жовтня. За ці кількामісячні подорожі чумаки набували доброго фізичного гарту, здатності витримувати будь-які труднощі. Недарма саме з середовища чумаків вийшли значні українські підприємці – купці, промисловці, землевласники тощо, такі як Терещенки, Харитоненки, Ханенки. Це були найкращі представники нації, що залишили великий слід в

історії України, в розвитку та географії її господарства, в архітектурі та культурі Києва та інших міст та містечок України, а нині їхня спадщина може слугувати потужним ресурсом для розвитку різноманітних видів туризму (пізнавального, музейного, історико-патріотичного), музейної справи, екскурсознавства тощо. У цьому контексті цікавим для туристів і корисним для України, за нашою думкою, на додаток до експозиції про чумацтво у відділі «Україна XIV – початку XX ст. Національного музею історії України в м. Києві, було б створення Музею чумацтва у Кіровограді з експозиціями «Історія чумацтва в Україні», «Географія чумацтва в Україні», «Логістика чумацтва в Україні», «Транспортне забезпечення чумацтва в Україні» та іншими. А на цій основі можна запропонувати пейзажну дорогу – авторалі «Чумацько-винний шлях» від Кіровограда до Херсону та Миколаєва з відвіданням туристами місцевих виноградників та «винокурень», з відповідною анімацією, дегустацією тощо.

Українське козацтво. Колись наші славні предки, запорізькі козаки, силою духа і тіла славилися. До 90-100 років доживали (якщо в боях Бог зберіг!) і здоров'я мали богатирське. До знахарів і доморощених лікарів ставилися з презирством. Потреби в них не знали, бо природну їжу споживали і здоровими були. У себе вдома, у тривалих походах чи на Запорізькій Січі, їхня їжа була, як і в більшості українських селян, простою, природною, здоровою. Готували саламаху, тетерю і щербу, каші з медом, молоком, рибною юшкою, кулеші, мамалигу з бринзою, сиром. Замість хліба пекли коржі – загребі. На козацькому столі часто з'являлася варена, сушена та в'ялена риба. Коли ж козаки хотіли поласувати м'ясом, дичиною, варениками чи галушками, то складали артіль, збирали гроші, закуповували продукти у селах і передавали їх кухареві. Істотно, що кухарем у козаків призначалася не випадкова особа, а та, якій козаки довіряли важливу справу свого харчування. Отже, це повинна була бути високоморальна людина, яка б не користувалася можливостями своєї важливої посади у козацькому війську. Так було у мирні часи.

Щодо військових походів, то козаки відзначалися високою пристосованістю до важкого похідного життя в степу. Як досвідчені слідопити, вони могли використовувати в їжу всю підручну зелень – кропиву, лопух, подорожник, стрілолист, чистяк, лободу, спориш, рогіз і навіть ряску. Зелень їли сирюю, варили або робили з її кореневищ «хліб». Немає зелені – могли згодитися ягоди шипшини, плоди груші-дички або дикої сливи. «В степу і хрущ – м'ясо», – говорили досвідчені козаки і не гребували всякими комашками, кониками, сараною, гусеницями. Їх знаходили самі, або ж розривали мурашники, вигрібаючи у мурашок їхні запаси. Взимку також виколупували всяку живність зі стебел і головок будяків. Миші, ховрахи і хом'яки, які водилися в степу, також використовувались козаками – і не тільки як білкова добавка до їх мізерного похідного раціону. У розритих норах цих гризунів козаки знаходили зроблені ними запаси на зиму – передусім зерно диких злаків. Також в їжу козакам йшли яйця і пташенята диких птахів. І вже особливим шиком у запорожців, які не з чуток знали, що голод не тітка, був «гадючий кулеш». Про рецепт цього делікатесу краще промовчати, хоча запорожці філософськи говорили з цього приводу «Все корисно, що в рот полізло». А щоб воно краще «лізло», рясно присмачували свою страву часником і цибулею, так що страва була справді «пекельною». Існувала навіть легенда, що справжнім козаком – запорожцем міг стати лише той, хто покуштував хоч пару ложок цього самого «гадючого кулеша»... Важлива ще одна деталь. Обов'язковим атрибутом козаків була не шабля, і навіть не шаровари, а кожух. З часів польської адміністрації він був обов'язковою складовою «речового достатку» козаків, бо кому, як не запорожцям, було знати, що таке зима в степу. До слова, обов'язкові шинелі в російській армії були запроваджені тільки за Павла І. Діяли запорожці не стільки кінним, скільки пішим строєм. І хоча ряд тримати вони не вміли, це в степовій війні їм було й не потрібно. Від наседаючих татар вони відбивалися за своєрідним табором з зчіплених між собою гаками возів, який називався ще з давніх часів «гуляй – город». А проти «правильних» армій, будували укріплені табори.

Пізніше, уже у складі російської армії, запорожці діяли як провідники, як розвідники –

пластуни, як диверсанти та як стрільки – єгеря, а також могли штурмувати фортеці в якості легкої піхоти. Іноді запорожців використовували ще як піхоту морську – для десантування в тилу ворога, для абордажних сутичок тощо. Військовий історик Валерій Шамбаров про кубанців Першої світової війни писав: «... Пластуни – це були в російській армії особливі частини, кубанська козака піхота. Вони славилися винятковою витривалістю, могли рухатися пішки майже без привалів і без доріг, і в таких маршах нерідко випереджали кінноту. Відрізнялися і бойовою майстерністю, влучністю в стрільбі. Але вважали за краще діяти холодною зброєю причому мовчки - без криків, без пострілів, з крижаним спокоєм, що завжди справляло на ворога приголомшуюче враження. Через свої марші і переповзання зовнішній вигляд мали вкрай обшарпаний, але це вважалося особливим шиком, це було привілеєм пластунів – виглядати обідранцями. Зберегли вони і залишки духу запорізької вольниці, командир тут був справжнім "батьком", а важливі питання вирішували в колі.

Бій під Крутами. Більшовики не поспішали відразу повалити Центральну Раду силою, а спочатку спробували захопити владу мирним шляхом – на Всеукраїнському з'їзді Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Проте зробити це не вдалося: з'їзд прийняв сторону Центральної Ради. Але делегати – більшовики не визнали поразку, відбули до Харкова, де провели альтернативний з'їзд Рад, створили альтернативну владу – ЦВК України, і тут же звернулися за військовою допомогою до Радянської Росії, яку та негайно і надала. Командування здійснював колишній підполковник російської армії М.А. Муравйов. Виходець із селянської родини він в 1901 році закінчив Казанське піхотне училище; в Російсько-японську війну в чині поручика командував ротую 122-го Тамбовського полку, був важко поранений в голову, доліковувалася у Франції, де, очевидно, і став апологетом Наполеона. Однак Лютнева революція дала новий поштовх його кар'єрі. І ось «червоного Бонапарта» відправляють разом з Антоновим-Овсієнко на боротьбу з Центральною Радою. Червоні війська, ядром яких були балтійські матроси і загони червоногвардійців з російських міст, рушили по залізницях в напрямку Харків-Полтава-Київ та Курськ-Бахмач-Київ. Почалася так звана «Ешелонна війна». Тим часом Центральна Рада з жахом виявила, що військових сил у неї катастрофічно мало: частина українізованих частин була демобілізована ще восени, а в тих, що залишилися були сильні пробільшовицькі настрої.

22 січня 1918 Центральна Рада своїм IV Універсалом проголосила Україну незалежною державою, а 25 січня її делегація як самостійна вирушила в Брест на переговори з Центральними державами. Але одного цього було мало, щоб стримати красногвардейские загони. І тоді був кинутий клич до національно-патріотичної молоді Києва стати на захист від «московських орд». У середині січня 1918 пройшло студентське віче, на якому був організований Студентський курінь (батальйон) січових стрільців. У цей курінь також почали записуватися гімназисти Другої української гімназії. Спочатку передбачалося, що студенти – «січовики» нестимуть варту службу, проте ситуація для ЦР була настільки катастрофічною, що через 7 днів військової підготовки Студентський курінь (десь до 130 чоловік) за наказом начальника Київського гарнізону полковника Юрія Капкана відправили на станцію Крути (між Ніжином і Бахмачем) тримати оборону. Чи потрібно говорити, що багато «січовиків» після такої підготовки не вміли навіть стріляти. На станції вже знаходилися чотири сотні «юнаків» (юнkerів) Першої Української військової школи імені гетьмана Хмельницького (колишнє Константиновське військово училище) і кілька десятків вільних козаків-«гайдамаків» (з числа колишніх фронтовиків) під загальним командуванням сотника А.М. Гончаренко. Доля Аверкія Гончаренко в багато чому нагадувала долю Муравйова. Уродженець села Дащенки на Полтавщині, він в 1912 році закінчив з відзнакою Чугуївську військову школу, під час Першої світової війни воював, командував батальйоном, був нагороджений Георгіївським хрестом, а у часи революції пов'язав свою долю з українським визвольним рухом. Гончаренко вдалося більш - менш організувати оборону станції і підходів до неї: вирити в мерзлій землі лінію окопів по обидві сторони залізничного насипу, встановити кілька кулеметних точок, зруйнувати залізничний шлях у трьох

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

кілометрах від станції: підготувати імпровізований «бронепоїзд» сотника Лощенко, що складався з гармати і 4 кулеметів, поставлених на платформу і укритих мішками з піском.

Звичайно, чутки про «московські орди» були перебільшені, але червоних військ все ж таки було набагато більше: їх чисельність під Крутами оцінюють в 4000 бійців, посилених трьома гарматами і кількома десятками кулеметів. Вранці 29 січня біля станції з'явився Перший загін червоноармійців. Йшли вони колоною, попереду - матроси - балтійці. Підпустивши їх ближче, захисники Крут відкрили вогонь. Зазнавши відчутних втрат (всетаки у захисників Крут було 16 кулеметів!), червоноармійці розгорнулися в бойовий порядок і спробували оточити правий фланг супротивника «з використанням усіх передбачених тактикою правил», як згадував потім Гончаренко. Водночас червоноармійці намагалися полагодити розібрану колію, але «бронепотяг» сотника Лощенко кілька разів висувався і розстрілював ремонтників в упор. Червоні артилеристи почали полювання за «бронепотягом» і зрештою вибили всю його обслугу. Ситуація для захисників Крут погіршилися й тим, що поїзд, де знаходився штаб оборони на чолі з сотником Тимченко «ретирувався» від станції на кілька кілометрів, прихопивши з собою і запаси патронів. Гончаренко кинувся наздоганяти поїзд – але безуспішно (рис.1). Про те це ще не була найбільша дивина цього бою. Ближче до полудня на станцію з Києва прибула підмога – батарея полковника Алмазова і 4 броньовики (у тому числі 1 гарматний) під командуванням сотника Самойленко. Однак ці значні сили не змогли вивантажитися (логістика!) і були лише «бездіяльними свідками бою». До п'ятої години вечора Гончаренко усвідомив безперспективність подальшої оборони і наказав підлеглим відступати за станцію, де їх чекав ешелон. З якоїсь причини наказ не дійшов до одного з взводів Студентського куреня, який попрямував на саму станцію, де був узятий в полон і пізніше в повному складі страчений. Втрати червоних під Крутами, як стверджують, склали близько 300 чоловік, які там же і були поховані. Тіла розстріляних студентів переможці залишили непохованими. А ось дані про втрати, військ УНР різняться. Сам Гончаренко називав цифру в 220 осіб, хоча інші учасники бою оцінювали загальні втрати в 30-40 «юнаків» і близько 50 «січовиків». Поки українські війська відступали від Крут до Дарниці, вони знищували за собою залізничне полотно і телеграфні дроти, що міцно вплинуло на подальші події. Тому війська Муравйова добиралися до Києва не три години, а шість днів. Червоні війська, захопивши Київ, влаштували там терор, за короткий час розстрілявши біля 5000 чоловік (у тому числі близько 3 тисяч офіцерів). Таким чином, «мирні» втрати перевищили втрати під Крутами в десять разів. Пограбувавши місто, Червона армія незабаром змушена була відступити через наближення німецьких військ та їх союзників - військ Центральної Ради. З тих пір героїчна бувальщина про студентів-героїв Крут, міцно увійшла в українську національну історіографію, хоча і по цю пору йдуть суперечки про правомірність з боку тодішніх українських державних мужів – Грушевського, Петлюри, Капкана тощо – розплачуватися юними життями за свої політичні прорахунки. Бій під Крутами в нинішніх умовах може бути потужним туристичним ресурсом, на базі якого вже створено Меморіальний комплекс «Пам'яті героям Крут» на самій станції, а також їхні поховання на Аскольдовій могилі в Києві. Це особливо істотно для розвитку військово-патріотичного туризму в Україні, патріотичного виховання молоді, а також для розвитку іноземного туризму.

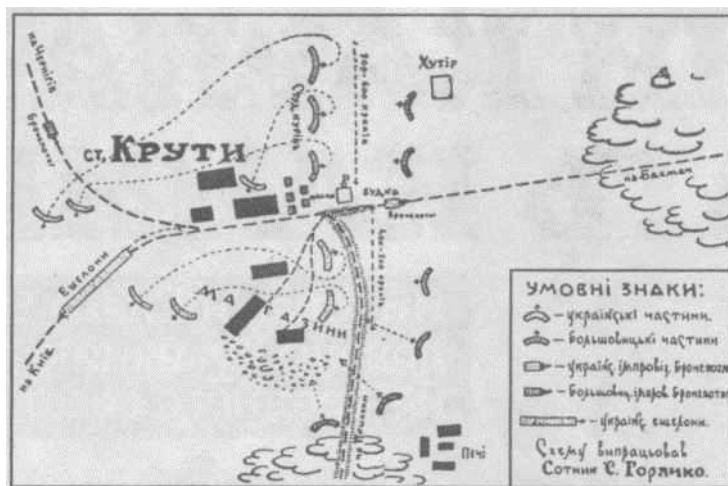

Рис. 1. Мапа бою під Крутами [6]

Щодо спорудження Меморіальний комплекс «Пам'яті героям Крут», то воно розпочалося у січні 1990 року, коли в с. Пам'ятне Чернігівської області поблизу залізничної станції Крути за ініціативою Чернігівського Руху, київської студентської спілки та козаків Конотопа було встановлено перший дерев'яний хрест. 1996 року на тому місці було насипано курган, дерев'яний хрест замінено залізним, а також встановлено стелу. 2006 року за участі президента України Віктора Ющенка було офіційно відкрито монумент у вигляді 10-метрової колони. 2008 року було відкрито музей, який розташовано у залізничних вагонах. Автором експозиції виступив Анатолій Гайдамака. 2010 року Меморіальний комплекс був переданий у підпорядкування Міністерству оборони України і став філією Національного військово-історичного музею України. Подвигу героїв Крут присвятили свої твори українські поети П.Тичина, О.Олесь, В.Янів, Б.-І.Антонич, О.Стефанович, М.Босслав, Дажбожич, Б.Стельмах [1]. Наводимо вірш П. Тичини «Пам'яті тридцяти» (1918):

На Аскольдовій Могили

Поховали їх –

Тридцять мучнів українців,

Славних молодих...

На кого завзявся Каїн

Боже, покарай! –

Понад все вони любили

Свій коханий край.

На Аскольдовій Могили

Український цвіт –

По кривавій по дорозі

Нам іти у світ.

Вмерли в Новім Заповіті

З славою святих. –

На Аскольдовій Могили

Поховали їх.

На кого посміли знятись

Зрадника рука?

Квітне сонце, грає вітер

І Дніпро-ріка...

Лінія Арпада. «Лінія Арпада» – військово-оборонна система німецької армії та її союзників (Угорщини) під час Другої світової війни, укріплена потужними інженерними спорудами, створена вздовж старого державного кордону, який простягався через весь Карпатський хребет довжиною понад 300 км. з 30 вузлами ешелонованої оборони вглиб на 100-120 км. Оборонна система отримала назву на честь князя Арпада, який у 889 році об'єднав угорські племена і заснував угорську державу. Будівництво цієї системи було розпочато в 1940-ому і продовжувалось до 1943 року. В будівництві брали участь переважно військовополонені. Роботи були каторжні. Надзвичайно сильні укріплення було створено в районі Руського перевалу, на Ужгородському, Мукачівському, Хустському, Ясінському, Сигітському напрямках, які вважалися основними. Велика кількість інженерних споруд Хустського напрямку саме і знаходиться на території Національного природного парку

"Синеvir" у Закарпатській області. Це були численні протитанкові піраміди і загородження, мінні поля, залізобетонні і дерев'яно-земляні споруди (бункери), доти, дзоти, бліндажі, склади тощо. Між селами Синеvir і Синеvirська Поляна й зараз знаходиться понад сто залізобетонних бункерів, які ще добре збереглися, протитанкові піраміди, залишки окопів тощо. В НПП "Синеvir" створено туристичний маршрут, який так і названо "Лінія Арпада". Тут можна більш детально ознайомитись з історією цієї оборонної системи. А на одному з об'єктів колишньої оборонної системи "Лінія Арпада" - залізобетонному бункері – зусиллями НПП "Синеvir" з хвойного бруса зведено ще два поверхи та оригінальний дах. В результаті цей казковий будиночок, який служить за мотель і називається «Бункер», тепло приймає туристів на відпочинок.

У вересні 2013 року у НПП «Синеvir» відбулося відкриття військово-історичного музею «Лінія Арпада», який дасть змогу розширити і зміцнити туристичні та культурні взаємозв'язки між Україною та Угорщиною. Урочистий захід відвідали консули Генерального консульства Угорщини в Ужгороді Ласло Віда та Трієб Гергей. Військово-історичний музей «Лінія Арпада» нараховує 25 бетонних бункерів, 16 дзотів, десятки мінометних та кулеметних точок і тягнеться кілька кілометрів. Майже половину об'єктів цієї частини оборонної Лінії Арпада працівники парку впорядкували, проклали стежки та містки, розмістили інформаційні щити на українській та угорській мовах, облаштували місця відпочинку. Робота ще не закінчена і зроблено лише перший етап із запланованого. Є ще багато планів щодо реставрації та впорядкування історичних об'єктів, детального і глибокого дослідження цього туристичного ресурсу. Під час урочистого відкриття музею українська та угорська сторони обговорили шляхи можливої співпраці у напрямку подальшого поглибленого дослідження Лінії Арпада та розширення експозиційної частини музею. По об'єктах Лінії Арпада проходить промаркований туристичний маршрут і у НПП «Синеvir» очікують зростання інтересу до музею з боку українських та угорських туристів, а також усіх, кого цікавить історичне минуле.

Крім контактів з угорськими партнерами НПП «Синеvir» також має тісну співпрацю з Чеською Республікою. Село Колочава, розташоване у межах НПП «Синеvir» є туристичною «меккою» чехів, оскільки воно було свого часу облюбване і описане чеським письменником Іваном Ольбрахтом. Підписано угоду про співпрацю з Національними парками Чехії «Крконоші» та «Шумава», а також обговорено питання вступу НПП «Синеvir» до асоціації європейських парків «Європарк», членами якої є 400 природо-охоронних установ із 35 країн Європи. Обіцяли Чехи допомогти НПП «Синеvir» вирішити одну із найбільш важливих проблем краю – утилізацію твердих побутових відходів, зокрема, Терезянська долина стане пілотним проектом щодо встановлення сортувальної лінії твердих побутових відходів на Закарпатті. З діяльністю НПП «Синеvir», зокрема, реабілітаційним центром бурих ведмедів знайомився очільник Пардубіцького краю Чеської республіки М. Нетоліцький, який пообіцяв допомогти цій природо-охоронній структурі.

Висновки. Військова логістика може виступати важливим туристичним ресурсом для розвитку військово-історичного, військового (мілітарі), ностальгійного (сентиментального) та інших видів туризму. Це відноситься до військово-логістичного досвіду I та II світових війн, які нині активно використовуються у світовій та європейській туристичній практиці. Зокрема, це відноситься до пам'яток I Світової війни, сторіччя з початку якої світ відзначає у 2014 р. та подій II Світової війни, приміром, 70-і річниця операції з висадки військ союзників у Франції (операція «Оверлорд»). Військово-логістичний досвід цих подій та його використання в туризмі розкриті автором у публікаціях. Не менш цікавим є український досвід військової логістики. У даній статті цей досвід розкритий на прикладах діяльності українського козацтва, бою під Крутами та Лінії Арпада, які можуть слугувати важливим туристичним ресурсом для відповідного розвитку в Україні військово-туристичного, військового (мілітарі), ностальгійного (сентиментального) та інших видів туризму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Крути: Памяті героїв Крут/ Упор. Зінкевич О., Зінкевич Н., - К.: Смолоскип, 2013. – 64 с.
2. Національний природний парк «Синевир»: рекламне видання. – Ужгород, 2013. – 30 с.
3. Матічин Ф. Військово-історичний музей «Лінія Арпада» зацікавив туристів / Ф.Матічин, М. Шетеля. – Синій Вир: регіональний еколого-освітній часопис. – 2013. – 28 грудня. – № 8 (262). – С. 3.
4. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика: навч. пос./ Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов. – К.: Обрії, 2011. – 544 с.
5. Подволоцкий А. «Самураї» великої стеги / А.Подволоцкий, Загадки історії. – 2014. – №7. – С. 22-23.
6. Подволоцкий А. Сражение под Крутами / А.Подволоцкий, Загадки історії. – 2014. – №8. – С. 24-25.
7. Смирнов І.Г. Некрополі I Світової війни в Польщі: туризм, історія, логістика / І.Г. Смирнов, В.В. Обозний // Географія та туризм. – 2013. – Вип. 26. – С. 38-49.
8. Смирнов І.Г. Військова логістика як туристичний ресурс (на прикладі пам'яток I Світової війни) / І.Г. Смирнов // Moderní vymoženosti vědy: Materialy X Mezinárodní vědecko-praktická konference. – Díl 7. Ekonomické vědy. Praha: PN “Education&Science”, 2014. – S. 6-17.
9. Смирнов І.Г. Українське чумацтво як ресурс для розвитку туристичного бізнесу (в контексті логістики туризму та гостинності) Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: Матеріали I Міжн. наук.-практ. конф. – Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2015. – С. 80-83.
10. Смирнов І.Г. Українське чумацтво як туристичний ресурс (в контексті регіональних аспектів логістики туризму та гостинності) Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи: Тези III Міжнар. наук.-практ. конф. – К.: КНЕУ, 2015. – С. 38-41.
11. Шетеля М. НПП «Синевир» налагоджує міжнародну співпрацю / М. Шетеля. – Синій Вир: регіональний еколого-освітній часопис. – 2013, 28 грудня. - № 8 (262). – С. 1, 4.

ДЕГРАДАЦІЯ ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ, ЯК ВІДЛУННЯ БУРШТИНОВОЇ «ЛИХОМАНКИ»

Україна посідає друге місце у світі за запасами бурштину, при цьому вирізняється найвищим у світі відсотком бурштину ювелірної якості. Співвідношення ювелірного та технічного бурштину в них складає 24 і 76 % відповідно, тоді як в Польщі та Росії частка крупних шматкових фракцій ювелірної якості не перевищує 10-15 % видобутку. Невелика глибина залягання (лише 2-7 м) зумовлює те, що український бурштин-сирець на 20- 40% дешевший за калінінградський. За рівнем конкурентоспроможності родовищ і перспективних площ бурштин однозначно переважає всі інші види українських самоцвітів [1].

"Сонячний камінь" - саме так в народі називають бурштин, широко відомий також під російською назвою "янтар".

Будучи за походженням скам'янілою смолою, він значно м'якший за дорогоцінне каміння неорганічного походження, але не поступається своєю красою. Тому бурштин широко використовується в ювелірній справі і мистецтві, для виготовлення найрізноманітніших прикрас, оздоблення картин, ікон тощо.

Поки Україна була в складі Союзу, бурштин у нас не добували. СРСР міг дозволити таку розкіш, тому що камінь копали з родовищ у Калінінградській області, де зосереджено близько 90% світових запасів. Тим не менш вітчизняне родовище - найбільше в Європі.

Старожили згадують, років 30 тому в поліських селах бурштином розпалювали печі, називаючи його рудим вугіллям. В 1991 році в Україні конкретно придивилися до сонячного каменю. А з 1993-го на Рівненщині організувала видобуток бурштину компанія, яка сьогодні називається державним підприємством "Бурштин України".

Заплутане правове регулювання користування надрами, складність процедури отримання спеціального дозволу на користування надрами, необхідність отримання цілої низки дозволів, рішень для початку видобування корисних копалин тривалий час відлякувало потенційних інвесторів від вкладення грошей у розробку бурштинових родовищ. Зростання цін на бурштин на світовому ринку дорогоцінного каміння, низький рівень зайнятості на Поліссі та корупція у правоохоронних органах, незначна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин, відносна дешевизна та простота технології кустарного видобування бурштину через його приповерхнєве залягання спричинили значні масштаби нелегального старательського видобування бурштину на Поліссі. Найбільша активність спостерігається в межах Олевського і Овруцького районів Житомирської області, Рокитнівського, Дубровицького, Володимирецького, Зарічненського і Сарненського районів Рівненської області та Ратнівського і Любешівського районів Волинської області. Тобто, бурштиновою лихоманкою охоплена практично уся північно-західна частина України площею понад 14.6 тис. км [5].

Негативні наслідки від нелегального видобування бурштину несуть загрозу екологічним і соціально-економічним складовим безпеки північно- західних регіонів України, впливають на розвиток окремих галузей господарства (сільського, лісового, гірничодобувного та ін).

Головними проблемами, пов'язаними з незаконним видобутком бурштину є:

в екологічній сфері – порушення цілісності геологічних пластів, збіднення бурштиноносних товщ, порушення гідрогеологічних умов на прилеглих територіях, знищення трав'яного покриву і родючого шару ґрунту, вирубування дерев і порушення їхньої кореневої системи, зміна болотних біоценозів, провокування активізації водної та вітрової ерозії; у Рівненській області через видобуток бурштину за останні роки знищено родючий шар ґрунту на площі понад 150 га землі, пошкоджено понад 400 га лісу, а в Житомирській – пошкоджено майже 200 га земель лісового фонду;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

в економічній сфері – збитки у лісовому та водному господарстві, деградація ґрунтів, втрата для держави значних обсягів бурштину сирцю, що на багато перевищують обсяг законного видобування, недоотримання митних зборів, загальнодержавних та місцевих податків і зборів, зумовлює зростання тіньового сектору економіки;

в соціальній сфері – підвищення рівню криміногенної обстановки в регіоні, високий рівень травматизму та смертності серед старателів через недотримання правил безпеки, зростання соціальної напруги через конфлікти між старателями та простими громадянами.

Незаконний видобуток бурштину здійснюється переважно помповим методом, який полягає в розмиванні водою під великим тиском шару ґрунту на 6-10 метрів в глибину [2].

Оскільки бурштин легший за воду він спливає на поверхню та виловлюється сітками. Коли вимивають до глини, яка залягає під покладами бурштину, розробку залишають. При видобутку таким способом повністю знищується родючий шар ґрунту, оскільки під час "розмивання" ґрунту тонкий гумусовий шар переміщується з основною масою піщаних і супіщаних ґрунтів. Відновлення родючого шару займає десятки років. Під час видобутку помповим методом повністю руйнується коренева система дерев, що призводить до винищення сотень гектарів лісу.

Таким чином, на місцях видобутку повністю порушується ґрунтовий профіль, разом із материнською породою. Земельна ділянка засмічується нетоксичними відходами виробництва, такими як, намитий з нижче лежачих горизонтів пісок. Під час видобутку, повітря забруднюється продуктами горіння паливно-мастильних матеріалів. В наслідок самовільного і не раціонального використання поверхневих і підземних вод порушується гідрологічний режим території, понижується рівень ґрунтових вод, активізуються ерозійні та еолові процеси.

Варварські методи добування бурштину призводять до порушення геологічної будови території, завдяки чому, стає надалі неможливе використання родовищ, або істотно обмежується їх подальша експлуатація [3]. Через це, окрім жахливого впливу на екологічну ситуацію на Українському Поліссі, держава ще зазнає значних фінансових втрат. По оцінкам начальника Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства Андрія Курінського тільки на Житомирщині незаконним видобуванням бурштину пошкоджено майже 200 га земель лісгосподарського призначення, розмір шкоди, заподіяної лісу, становить фактично мільйон гривень, а для відновлення екосистеми на пошкоджених нелегальним видобутком бурштину лісових землях потрібно близько 400 тисяч гривень на кожен гектар (*Рис.1.*) [4].

Рис.1. Засохлий ліс на рекультивованій ділянці після повторного хижацького видобування бурштину.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

На території Полісся існує Поясківський заказник – ліс в якому трапляються дерева обхватом понад 5 метрів, і єдиний, який не підлягав рубкам, окрім браконьєрських, з 1924 року. Завдяки цьому, в ньому накопичилась велика кількість мертвої деревини у вигляді сухостою і хмизу, що відіграє виключно важливу роль у житті великої кількості лісових організмів.

Впалі велетенські дерева вкриті килимом з моху, на якому проростають кислиці, чорниці, папороті та червонокнижні плауни, - все це робить Поясківський ліс схожим на казкові джунглі. Завдяки своєму заповідному статусу ліс є еталоном того, як повинні виглядати первинні ліси Полісся.

Для збереження цього лісового урочища розроблений охоронний режим, згідно із яким передбачена заборона, що поширюється, зокрема, на "меліоративні чи будь-які інші роботи, що можуть призвести до зміни гідрологічного режиму території Заказника; будь-яке засмічення, забруднення території Заказника; пошкодження, заготівля та знищення всіх видів рослинності; передача у господарське використання окремих земельних ділянок заповідного об'єкта; розвідувальні, підривні роботи, розробка всіх видів корисних копалин, будь-яке порушення ґрунтового покриву; знищення та пошкодження форм рельєфу і геологічних відкладень; знищення та пошкодження окремих дерев, чагарників, водної й трав'янистої рослинності; відвідування території Заказника в період розмноження тварин, птахів та відгодівлі молоді (квітень-травень); проїзд усіх видів транспорту поза дорогами загального користування, за винятком технологічного і службового транспорту Землекористувача; організація таборів, місць відпочинку, стоянок автотранспорту, розведення багать".

Видобуток бурштину в межах заказника тягне на статтю 252 Кримінального кодексу України – "Умисне знищення або пошкодження територій взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду", – що карається штрафом від 100 до 200 неоподаткованих мінімумів, або обмеженням волі на строк від трьох до дванадцяти років.

Знищення лісу як в межах заказника, так і за його тереном підпадає також під статтю 246 КК – "Незаконна порубка лісу", що максимально карається позбавленням волі терміном до трьох років.

Саме ж добування бурштину підпадає під статтю 240 ККУ, що карається штрафом або обмеженням волі на строк до двох років; ті самі дії, вчинені в межах заповідного фонду (у заказнику) – до п'яти років.

Для оцінки масштабів нелегального видобутку бурштину, визначення площ, що потребують заходів рекультивациі і відтворення екологічного стану необхідно провести детальну інвентаризацію пошкоджених територій. Незаконний видобуток бурштину здійснюється, переважно, у закритій та

напівзакритій місцевості. Це чагарники, ліси та лісосмуги віддалені від населених пунктів та проїзних частин. При цьому доступ до ділянок видобутку блокується озброєною приватною охороною. Через таку локалізацію бурштинних розробок, їх дуже важко вчасно і точно визначити на місцевості.

Отже, «Необхідно розробити механізм, який в рамках Бюджетного кодексу дозволяв би генерувати кошти на відновлення територій, де здійснюється видобуток бурштину. Такий екологічний фонд може бути у розпорядженні місцевих органів самоврядування або ДП «Бурштин України» та формуватися за рахунок надходжень від продажу видобутого за договорами підряду бурштину».

В законодавстві України необхідно передбачити створення екологічного фонду на рекультивацию земель.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лебідь М. Про можливу участь буровугільного бітуму у формуванні корінних першоджерел розсипів бурштину. М. Лебідь, В. М. Мацуй // Інститут Тутковського, статті, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://training.tutkovsky.com/stati/print:page,1,42> *promozhlivu uchast b urovugilnogo bitumu u formuvanni*.
2. Лебідь М. Про можливу участь буровугільного бітуму у формуванні корінних першоджерел розсипів бурштину. М. Лебідь, В. М. Мацуй // Інститут Тутковського, статті, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://training.tutkovsky.com/stati/print:page,1,42> *promozhlivu uchast b urovugilnogo bitumu u formuvanni*.
3. Надточій П. П. Екологічні наслідки незаконного видобування бурштину в Житомирській області / П. П. Надточій, Т. М. Мислива // Інформаційні матеріали до засідання круглого столу "Рекультивация територій, порушених в наслідок видобування бурштину" 4 вересня 2015 року м.Рівне. Всеукраїнська екологічна ліга. – Рівне, 2015. – С. 6-10.
4. Тимочко Т. В. Екологічні наслідки видобування бурштину та шляхи їхнього подолання / Т. В. Тимочко // Інформаційні матеріали до засідання круглого столу "Рекультивация територій, порушених в наслідок видобування бурштину" 4 вересня 2015 року м. Рівне. Всеукраїнська екологічна ліга. – Рівне, 2015. – С. 4-5.
5. Незаконний видобуток бурштину на Житомирщині пошкодив 200 га земель. Газета "День" 11 липня, 2015, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [p://www.day.kiev.ua/uk/news/110715_nezakonnyu_vydobutok_burshtynu_na_zhytomyrshchyni_poshkoduv_200_ga_zeme](http://www.day.kiev.ua/uk/news/110715_nezakonnyu_vydobutok_burshtynu_na_zhytomyrshchyni_poshkoduv_200_ga_zeme) (06.09.15).
6. Слободян О. Дещо про незаконний видобуток бурштину / О. Слободян // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.112.ua/mnenie/deshcho_pronezakonnui_vydobutok_burshtynu_250536.htm (06.09.15).

*Юрій Шкатула, Роберт Антонюк
(Вінниця)*

**ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ҐРУНТІВ
У СУЧАСНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ**

Сучасні проблеми здійснення моніторингу земель в Україні пов'язані, насамперед, з його організацією, що могла б забезпечити проведення всебічного і систематичного обліку й оцінки стану земель з метою захисту і поліпшення якості ґрунтів сільськогосподарського призначення. Виникає необхідність у створенні постійно діючої системи обліку, спостереження, порівняння, вимірювання, інвентаризації і прогнозування екологічного стану земель з виявленням і реєстрацією змін на тлі природних і антропогенних процесів, тобто в постійному функціонуванні служби екологічного моніторингу земель.

Динамічний характер стану навколишнього середовища, особливо земельних ресурсів, вимагає для обґрунтування управлінських рішень надійних даних про їхні кількісні та якісні показники. Система моніторингу земельних ресурсів регулюється, насамперед, Земельним Кодексом країни і чинними нормативно-правовими актами.

Моніторинг земель – це цілісна багатогранна система методів, технологій стеження та комплексної оцінки стану земель, прогнозування їх до змін. Для оптимального ведення моніторингу необхідно задіяти різні компоненти, сукупність яких дасть можливість прозоро оцінити стан земель. Результати моніторингу земель є основою розробки оптимальних програм раціонального землекористування.

Метою моніторингу земель є прогноз змін у землекористуванні, які очікуються від господарської діяльності, та наслідків, що можуть виникнути при цьому. Прогнозування

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

розглядається як одна із стадій здійснення моніто-рингу земель і водночас як його мета. Прогнози еколого-економічних наслідків деградації землі складаються на всіх рівнях системи моніторингу (глобальному, національному, регіональному, локальному).

Суб'єктами цієї діяльності є організації і відомства відповідальні за здійснення моніторингу земель, які можуть проводити прогнозування самостійно, так і залучати науково-дослідні установи та колективи.

Основним завданням моніторингу земель є формування і підтримка на сучасному рівні системи інформації про стан земельних ресурсів, залучених в господарське або інше використання на певній території, а саме про зміни в стані земель, викликаних антропогенними діями.

Об'єктом моніторингу земель є всі землі в межах адміністративно-територіальних утворень України. Відповідно до статті 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою нашої держави складають: області, райони, міста, райони в містах, селища, села. Моніторинг земель проводиться на всіх без винятку категоріях земель, незалежно від їх правового режиму і характеру використання. Таким чином, система моніторингу земель пов'язана з цільовим використанням земель. В свою чергу, в системі цільового використання земель виділяється моніторинг земель за функціональним використанням, відповідно до чого визначається управління якістю земель. Якість земель оцінюють з чотирьох позицій:

1. Структура земельних угідь;
2. Функціональне використання земель;
3. Результати бонітування ґрунтів (фізичний кадастровий гектар);
4. Нормативна грошова оцінка земель.

Таким чином, управління якістю земель неможливе без постійного відстеження процесів перетворення в існуючій системі «природа – суспільство». Перелік показників, необхідних для підтримування дій і по-рівняльного аналізу земель наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні процеси та показники моніторингу земель

Процес	Показники
Зміна властивостей ґрунтового покриву	Змитість, дефльованість, підтоплення, засоленість, оглеєність, намитість, осолонцюватість та інші
Контроль землекористування	Структура земельних угідь
Контроль освоєння організації території	Гідротехнічні споруди, лісові смуги, їхній стан, захищеність полів, площа постійного залучення
Оцінка ерозійних процесів	Ушкодження угідь і посівів, зміна глибини гумусового профілю, визначення втрат ґрунту на стічних майданчиках, облік іригаційної ерозії, осередки і ареали пилових бур, кількість та інтенсивність опадів, весняні стоки, швидкість вітру за пилової бурі, облік проективного покриття ґрунту рослинністю
Контроль технологій	Рекомендовані і фактичні дози агрохімікатів, способи обробітку, протиерозійні заходи
Стан меліоративних ґрунтів	Якість зрошуваних вод, глибина і хімічний склад ґрунтових вод, засоленість ґрунтів, вторинне засолення

Агроекологічний моніторинг є складовою загальної системи моніторингу і становить загальнодержавну систему спостережень й контролю над станом і їх рівнем забруднення агроєкосистем (і суміжних ними середовищ) у процесі інтенсивної, сільськогосподарської діяльності. У завдання агроекологічного моніторингу входять: організація спостережень станом агроєкосистем; отримання систематичної об'єктивною ситуацією і оперативної інформації з регламентованому набору обов'язкових показників, характеризуючих стан і функціонування основних компонентів агроєкосистем; оцінка одержуваної інформації; прогноз можливої зміни стану даного агроценозу чи зміни системи в найближчій далекій перспективі; вироблення прийняття рішень та рекомендацій; консультації; попередження виникнення екстремальних ситуацій та обґрунтування шляхів виходу їх; прямуване управління ефективністю агроєкосистем [1].

Завданням агроекологічного моніторингу є забезпечення систематичного нагляду за використанням земель згідно з їхніми природним і виробничим потенціалами, ерозійними процесами, заболоченням, засоленням та іншими негативними процесами. До його завдань входить також періодичний контроль динаміки основних ґрунтоутворних процесів у природних умовах і в разі антропогенного навантаження.

Служба моніторингу ґрунтів базується, головним чином, на базі існуючих організацій. Для методичного керівництва, автоматизованого обробітку даних і видачі інформації споживачам, згідно з концепцією моніторингу ґрунтів В. В. Медведєва та його співробітників, додатково створюється головна станція з інформаційно-обчислювальним комплексом при УААН і дві базові станції: при Інституті землеробства НААНУ (Поліська) та Луганського інституту агропромислового комплексу НААНУ (Степова) [2].

Експедиційні польові та аналітичні роботи здійснюються проектно-пошуковими станціями хімізації. Державні сортодільниці та дослідні станції надають у розпорядження служби моніторингу спеціальні варіанти дослідів. Співвиконавці беруть участь у моніторингу на госпдоговірних засадах або у порядку виконання планового завдання.

Максимальний ефект від впровадження ґрунтового моніторингу може бути досягнутий водночас з розвитком всіх його складових частин.

Таким чином, інтенсифікація землеробства, хімічний пресинг на ґрунти, забруднення їх важкими металами, пестицидами, руйнівна дія водної та вітрової ерозії, де гуміфікація, засолення й інші деградаційні процеси дуже загострюють питання про необхідність отримання своєчасної інформації про зміни у стані ґрунтового покриву і прогнозування цих змін на майбутнє. Якісною й кількісною оцінкою зміни ґрунтів у часі займається ґрунтовий моніторинг. За результатами оцінки якісного стану ґрунтів складаються прогнози та рекомендації, що подаються до місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, відповідних міністерств, землевласникам і землекористувачам – для вжиття заходів щодо охорони родючості ґрунтів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Патица В. П. Агроекологічний моніторинг та паспортизація сільськогосподарських земель / В. П. Патица, О. Г. Тараріко. – К.: Фітосоціоцентр, 2002. – 296 с.
2. Шикула М. К. Охорона ґрунтів: Підручник / М. К. Шикула, О. Ф. Гнатенко, Л. Р. Петренко, М. В. Капшик. – 2-ге вид., випр. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. – 398 с.

АНАЛІЗ ЗАБРУДНЕННЯ ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ МУРОВАНО-КУРИЛОВЕЦЬКОГО РАЙОНУ

За оцінками спеціалістів, на території України зосереджено чверть світових запасів чорноземів, унікальних за своїми фізичними, хімічними, агрохімічними та мінералогічними властивостями. За якісним складом ґрунтів та продуктивністю угідь Україна вважається однією з найбагатших держав світу [2, 3].

Україна є однією з найбільш освоєних у сільськогосподарському відношенні держав світу. Понад 70% її території розорано і зайнято природно-антропогенними сільськогосподарськими ландшафтами. Прикро це зазначати, але земельний фонд нашої держави має сталу тенденцію до погіршення. У структурі земель України площа деградованих та інших малородючих ґрунтів становить 20% у складі орних земель. Незбалансоване внесення добрив та пестицидів, висока питома частка посівів просапних культур, низька частка багаторічних трав за високої розораності сільськогосподарських угідь (до 80%), тривале екстенсивне використання чорноземів та інших земель зумовили прогресуючу деградацію ґрунтів [1].

Сучасна ситуація зумовлена ще й тим, що суспільство не завжди правильно використовувало природний потенціал для досягнення своїх цілей, не рахувалося з реальними можливостями й наслідками, біосфера Землі деградує, і вже не спроможна самоочищуватися, саморегулюватися і самовідновлюватися, тому настала гостра проблема подальшого співіснування з природою. За час розвитку людської цивілізації площі ґрунтів, придатних для землеробства, безперервно скорочуються. Це відбувається в результаті відведення земель під міське та сільське будівництво, транспортні комунікації, ложа водосховищ та на інші потреби.

Довготривала нераціональна експлуатація земельних ресурсів без врахування ландшафтних і ґрунтово-кліматичних особливостей привела до значного погіршення властивостей ґрунтів.

Метою роботи є аналіз і узагальнення наявних матеріалів Муровано-Куриловецького району Вінницької області, які характеризують сучасні деградаційні процеси в ґрунтах, спричинені забрудненням мінеральними добривами і пестицидами, та розробку шляхів вирішення проблем запобігання подальшій деградації ґрунтів і поліпшення родючості земель сільськогосподарського використання.

Азот і фосфор – основні елементи для росту і розвитку сільськогосподарських культур. Проте надмірне використання мінеральних добрив є причиною забруднення ґрунту та ґрунтових вод нітратами й фосфатами. Масштабність забруднення залежить від типу ґрунту, місцевого клімату та способів ведення сільського господарства.

Фосфати накопичуються у верхньому шарі ґрунту в регіонах з інтенсивним розвитком тваринництва. Через перенасиченість ґрунту сполуками фосфору, вони потрапляють у ґрунтові й поверхневі води та забруднюють їх.

Нітратні забруднення – проблема, яка турбує весь світ. Воно переважно пов'язана з інтенсивним розвитком сільськогосподарської діяльності. Проблему можна розв'язати такими шляхами, як підбір культур, що вимагають менших кількостей добрив; своєчасне внесення добрив (у сезон росту); застосування позакоренових підживлень у період вегетації рослин; скорочення сезону випасу худоби; обмеження експлуатації пасовищ (зменшення поголів'я худоби на даній території).

З 426 проб, які брались у ґрунтах Муровано-Куриловецького району для визначення вмісту нітратів показали, що дані показники не перевищували гранично допустимі норми. Так, показник забруднення нітратів становив 26,5 мг /кг, вміст фосфору 35 мг /кг. Що

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

стосується ГДК азотно-калійних добрив та воно становить 120 мг /кг, а в ґрунтах району було виявлено тільки 45 мг /кг.

Пестициди використовуються в землеробстві для хімічного захисту рослин і підвищення якості врожаю. Найнебезпечнішими є стійкі першого покоління, які мають широкий спектр дії та вкорочують життя тим видам, знищення яких не планувалось. Використання пестицидів завдає шкоди мікрофлорі й мікрофауні ґрунту. Це призводить до його руйнування, може значно знизити врожайність полів, викликає забруднення підземних вод та сприяє поширенню токсичних металів, наприклад, ртуті, міді.

Розсіювання отруйних речовин, якими є пестициди, створює реальну та потенційну небезпеку для живих організмів. Отже, щоб запобігти можливим негативним наслідкам при плануванні й проведенні хімічних заходів боротьби із шкідниками, хворобами рослин та бур'янами, необхідно дотримуватися науково обґрунтованих екотоксикологічних і гігієнічних регламентів.

Пестициди небезпечні для навколишнього середовища. Їх використання вимагає суворого дотримання науково обґрунтованих регламентів. Потенційна можливість негативних наслідків при проведенні хімічної боротьби із шкідливими об'єктами зумовлюються, насамперед, здатністю пестицидів викликати гострі отруєння та вірогідністю забруднення біосфери шкідливими хімічними сполуками. Критерієм отруйності препарату є доза (кількість речовини, що надходить в організм), яка викликає загибель 50% піддослідних тварин (ЛД50) і вимірюється у мг/кг маси тіла. Потенційна небезпека забруднення навколишнього середовища і продуктів харчування залежить від стійкості хімікату, що характеризується періодом його напіврозпаду (Т)- часом, за який кількість отруйної речовини у досліджуваному об'єкті зменшується на 50%.

Як видно із наведених даних у таблиці вміст залишкових кількостей пестицидів у ґрунтах Муровано-Куриловецького району знаходиться в межах норми.

Таблиця 1

Визначення вмісту у ґрунтах Муровано-Куриловецького району залишкових кількостей пестицидів

Назва населеного пункту	Пестициди	Кількість проб, шт			Вміст ЗКП, мг/кг		
		Проаналізовано	Із них забруднено ЗКП	Із вмістом вище ГДК	середній	мінімальний	максимальний
Вербовець	ДДТ	274	17	0	0,05	0,09	0,1
	ГХЦГ		6	0	0,05	0,07	0,1
	2,4-Д ам. сіль		5	0	0,05	0,075	0,1
Котюжани	ДДТ	315	13	0	0,04	0,07	0,1
	ГХЦГ		13	0	0,02	0,04	0,1
	2,4-Д ам. сіль		6	0	0,05	0,13	0,2
Степанки	ДДТ	286	9	0	0,05	0,07	0,096
	ГХЦГ		18	0	0,04	0,07	0,13
	2,4-Д ам. сіль		19	0	0,05	0,09	0,12
Обухов	ДДТ	327	13	0	0,04	0,06	0,1
	ГХЦГ		7	0	0,05	0,06	0,1
	2,4-Д ам. сіль		6	0	0,02	0,08	0,1
Михайлівці	ДДТ	298	16	0	0,05	0,06	0,1
	ГХЦГ		11	0	0,05	0,06	0,1
	2,4-Д ам. сіль		9	0	0,1	0,1	0,1
Всього		1500	168	0			

Таким чином, при плануванні і проведенні заходів хімічного захисту рослин потрібен комплексний підхід, що ґрунтується на об'єктивних критеріях оцінки небезпеки забруднення навколишнього середовища і сільськогосподарської продукції і враховує токсичність

пестицидів для людини. Перевагу слід надавати агрохімічним, біологічним і селекційно-генетичним методам боротьби пр. вирощувані сільськогосподарських культур.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Медведєв В. В. До обґрунтування скорочення ріллі в Україні // Вісник аграрної політики. – №1. – 2013. – С. 59-64.
2. Національна доповідь з охорони родючості ґрунтів України / С. А. Балюк, В. В. Медведєв та ін. – К., 2010. – 112 с.
3. Фурдичко О. І. Проблема оптимізації використання природно-ресурсного потенціалу певного регіону / О. І. Фурдичко, В. С. Паштецький // Агроекологічний журнал. – № 1. – 2013. – С. 17-21.

*Юрій Шкатула, Наталія Козутовська
(Вінниця)*

ЕКОЛОГІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ЗЕМЕЛЬ ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ

Земля є основою людського існування, що визначає її важливу роль у процесі сталого розвитку суспільства. Як основа екосистеми, зняряддя і предмет виробництва, об'єкт права власності вона є базисом сталого розвитку. Як природний ресурс вона постійно зазнає природного та антропогенного впливу. Вплив природних чинників відбувається безперервно, але він збалансований і не порушує рівновагу природних процесів, в той час як антропогенне навантаження на ґрунти (знищення лісів, необґрунтована система землеробства, забруднення радіонуклідами, відведення земель під будівництво тощо) спричиняє їхню деградацію та призводить до зниження продуктивності сільськогосподарських угідь. Нині розораність сільськогосподарських угідь України становить 80%, а в деяких областях і районах 90-96%, що набагато вище екологічно допустимих норм. Негативні зміни ґрунтового середовища на сільськогосподарських угіддях набули широкого розповсюдження, що і спричинило порушення екологічної стійкості агроландшафтів та нестійкий стан галузі.

Глибока криза, в якій перебуває останніми роками сільське господарство країни супроводжується інтенсивною деградацією ґрунтового покриву. Зокрема, значно зросли площі еродованих, засолених, підкислених, перезволожених та техногенно-забруднених земель, погіршився еколого-агрохімічний стан орних угідь, а їх родючість знизилась до критичного рівня. Підраховано, що 1 га з кожних 10 га сільськогосподарських угідь країни перебуває в задовільному екологічному стані [2].

З метою проведення екологічних змін у сільськогосподарському землекористуванні науковці держави пропонують, перш за все, оптимізувати використання землі за допомогою досягнення екологічно збалансованого і економічно доцільного співвідношення між різними видами земельних і сільськогосподарських угідь [1].

Надмірне розширення площі ріллі на схилених землях призвело до порушення екологічно збалансованого співвідношення ріллі, природних кормових угідь, лісів та водойм, що негативно позначилося на стійкості агроландшафтів і зумовило значне техногенне навантаження на екосферу.

Апробація модифікованої шкали на практиці вказує на її самодостатність при вирішенні актуальних задач оптимізації співвідношення угідь та екологізації землеробства на основі ландшафтного потенціалу. Вона включає необхідність встановлювати жорстко фіксоване співвідношення чотирьох основних типів угідь (рілля : ліс : луки і пасовища : вода), що неможливе за відсутності експериментального обґрунтування необхідної для цього нормативної бази, а натомість дає змогу проводити оптимізацію за спрощеною схемою із застосуванням двохчленної пропорції рілля.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Загальна площа земель Хмільницького району становить 125326 га, в тому числі сільськогосподарських угідь – 101402 га. Питома вага ріллі в структурі сільськогосподарських угідь Хмільницького району становить 70 %, а її площа – 87244 га.

Така ситуація є наслідком надмірного антропогенного навантаження на земельні ресурси, необґрунтованого залучення до сільськогосподарського використання ерозійно-небезпечних, схилових, перезволожених ділянок, земель гідрографічної мережі, а також порушення екологічно допустимих співвідношень між ріллею, луко-пасовищними угіддями, лісом та водоймами, тобто між деструктивними та екологічно стабільними елементами агроландшафтів.

Головну роль у підтриманні екологічної стабільності території повинна відігравати природна рослинність. Тому наявність достатньої кількості елементів природної екологічної інфраструктури (лісів, луків, природних пасовищ, захисних насаджень, водойм тощо) є одним з найбільш об'єктивних показників стійкості агроландшафтів до деградації. Здатність будь-якого ландшафту підтримувати стабільність свого балансу, природне самовідновлення та стійкість до антропогенного навантаження виконується методом розрахунку коефіцієнтів екологічної стабільності території та антропогенного навантаження.

Екологічну оцінку сільськогосподарських ландшафтів пропонується виконувати за співвідношенням ріллі (Р) до сумарної площі екологостабілізуючих угідь (ЕСУ – ліси, луки й пасовища, болота, водні об'єкти).

Як видно із таблиці 1 площі екологостабілізуючих угідь в Хмільницькому районі становить 31377 га. Найменша площа екологостабілізуючих угідь була відмічена у Великоострожоцькому населеному пункті – 358 га, найбільша площа 3992 в Широкогребельському населеному пункті. Що стосується питомої ваги ріллі у групі угідь «рілля- ліс – луки й пасовища – вода» по Хмільницькому районі вона становить 74%.

Оцінка впливу складу угідь на стабільність агроландшафту та його стійкість до антропогенного навантаження виконується методом розрахунку коефіцієнту антропогенного навантаження.

Порівнюючи цей показник із нормативами оцінки екологічного стану території екологічний стан району можна охарактеризувати як слабо стабільний. Дана територія потребує низки заходів для зменшення антропогенного навантаження на довкілля шляхом вилучення деградованих і мало продуктивних орних земель із інтенсивного сільськогосподарського використання та насичення структури ландшафтів екологостабілізуючими угіддями для підвищення їх екологічної стійкості.

Таблиця 1

Екологічний стан земель Хмільницького району

№ п/п	Назва населеного пункту	Площа, га		Р+ЕСУ	Питома вага угідь	
		ріллі	ЕСУ		Р	ЕСУ
1	Березнянська	2332	2056	4358	53	47
2	Великомитницька	4944	1214	6158	80	20
3	Великоострожоцька	2035	358	2393	85	15
4	Вишиньківська	3300	679	3979	83	17
5	Голодьківська	726	2748	3474	21	79
6	Жданівська	2241	547	2788	80	20
7	Качанівська	2964	581	3545	83	16
8	Кривошійська	2789	839	3628	77	23
9	Крижанівська	2305	580	2885	80	20

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

10	Кропивнянська	5014	727	5741	87	13
11	Куманівецька	1497	369	1866	80	20
12	Кустовецька	4292	976	5268	81	19
13	Лелітська	717	519	1236	58	42
14	Липятинська	3148	814	3962	79	21
15	Лозівська	2884	1336	4220	68	32
16	Лознянська	3245	848	4093	79	21
17	Марянівська	2139	886	3025	70	29
18	Маркушівська	3136	617	3753	84	16
19	Петриківська	4141	888	5029	82	18
20	Порицька	4458	2749	7207	62	38
21	Пустовійтівська	2900	614	3514	83	17
22	Рибчинська	2172	676	2848	76	24
23	Сальницька	3971	799	4770	83	17
24	Скаржинецька	1885	463	2348	80	20
25	Соколівська	1451	634	2085	70	30
26	Сулківська	2725	493	3218	85	15
27	Сьомаківська	3530	974	4474	79	21
28	Терешпільська	2549	616	3165	81	19
29	Уланівська	5532	1815	7347	75	25
30	Широкогребельська	2221	3992	6213	36	64
31	Хмельницький район	87244	31377	118621	74	26

Як видно із таблиці екологічний стан орних земель Хмельницького району має прямий зв'язок з величиною розораності агроландшафтів. Так, при розораності менше 70 % ситуація є кризова і до цієї категорії входить 4 господарства. Із ступенем розораності 80-85% входить 12 господарств з 29,6% земель від загальної площі. Екологічна ситуація в цих господарствах катастрофічна.

Загалом по району із 30 господарств стан за співвідношенням Р:ЕСУ становить 78,1:21,9, а екологічна ситуація оцінюється як катастрофічна.

Таблиця 2

Оцінка екологічного стану земель району

Екотип території	Питома вага угідь, %		Площа екотипів		Екологічний стан території
	Р	ЕСУ	га	% до Р+ЕСУ	
1	20-37	63-80	9687	8,1	Задовільний
2	37-54	46-63	4358	3,7	Критичний
3	54-70	30-46	17773	15,0	Кризовий
4	70	30	93086	73,2	Катастрофічний
Всього	74	26	118621	100,0	Катастрофічний

Таким чином, лише 8,1% площ Хмельницького району має задовільний стан, 3,7% –

критичний, 15% – кризовий, а основна площа земель сільськогосподарського використання району має катастрофічний стан території. Середньостатистичний стан території Хмельницького району є катастрофічний.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Патица В. П. Агроекологічний моніторинг та паспортизація сільськогосподарських земель / В. П. Патица, О. Г. Тараріко. – К.: Фітосоціоцентр, 2002. – 296 с.
2. Шикула М. К. Охорона ґрунтів: Підручник / М. К. Шикула, О. Ф. Гнатенко, Л. Р. Петренко, М. В. Капштик. – 2-ге вид., випр. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. – 398 с.

*Юрій Шкатула, Олександр Мельник
(Вінниця)*

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ДЕГРАДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НЕМИРІВСЬКОГО РАЙОНУ

Екологічний стан агроландшафтів України характеризується масштабними загрозливими проявами ерозії, яка знижує продуктивність земельних ресурсів, урожайність сільськогосподарських культур, негативно впливає на екологічний стан довкілля. Застосування лише агротехнічних заходів, навіть найсучасніших, не забезпечує стабільності агроландшафтів [3].

Започатковуючи в Україні земельну реформу ставилось за мету не тільки досягнення раціонального використання та охорони земель, а й підвищення їх продуктивності, а також ефективності сільськогосподарського виробництва. Проте земельну реформу було розпочато поспіхом, без належного наукового обґрунтування та прогнозування екологічних і соціально-економічних оцінок її наслідків. У результаті виникли проблеми із формування екологічно стійких агроландшафтів і систем землекористування, відтворення родючості та охорони ґрунтів, створення високоефективного сільськогосподарського виробництва [2].

Стан земель сільськогосподарського призначення в останні десятиліття істотно погіршився і набув загрозливого характеру. В першу чергу це стосується ґрунтів, які в значній мірі втратили присутні їм властивості саморегуляції.

Сучасне вираження деградаційного процесу дуже часто пов'язане з погіршенням фізичних і фізико-механічних властивостей ґрунтів через ущільнення підорних горизонтів, збільшення брилистості, тріщинуватості і пластичності орного та більш глибоких шарів. Все це приводить до зниження накопичення вологи і об'єму кореневмісного шару при достатньому забезпеченні культур елементами живлення. На такий прояв деградації звертають поки що недостатньо уваги. Останнім часом посилились процеси деградації ґрунтового покриву, які обумовлені техногенним забрудненням. Аналіз інформації, що характеризує забруднення ґрунтів різними токсичними сполуками, свідчить, що близько 20% території України перебуває в незадовільному стані [4].

Деградаційні ґрунтові процеси – це процеси, які погіршують властивості ґрунтів і обмежують їх родючість. Вони розділяються на природні, природно-антропогенні і власне антропогенні. Оскільки провести розмежування природних і природно-антропогенних деградаційних процесів складно, ми будемо здійснювати їх оцінку спільно. При оцінці та обліку деградаційних процесів використовуються два показники: 1 – ступінь деградації ґрунтів, 2 – відсоток участі деградованих ґрунтів у ґрунтовому покриві (оцінка територіального прояву деградаційних процесів) [1].

Відмінності в горизонтальному та вертикальному розчленуванні різних частин земель сільської ради Немирівського району визначили розподіл земель за крутизною схилів (табл. 1). Переважають площі із кутом нахилу орних схилів до 2° - їх 84,3 % від загальної площі

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

ріллі. Найбільш небезпечні для використання орні схили з крутизною більше 3° - їх 9,6 %, а на території деяких сільських рад до 15%, що свідчить про значні, потенційні можливості для розвитку деградаційних процесів. Горбистий характер рельєфу, значне горизонтальне та вертикальне розчленування території, часто неглибоке залягання водотривких шарів визначили розвиток процесів ерозії, дефляції, підкислення та заболочування ґрунтів та деяких небезпечних геологічних явищ (зсувів, просідань масивів лесових порід, обвалів та ін.).

Водна ерозія є найбільш серйозним фактором зниження продуктивності земельних ресурсів, деградації агроландшафтів. Вона перетворилася на надзвичайне явище сьогодення, яке безпосередньо загрожує самому існуванню ґрунту, як провідному засобу сільськогосподарського виробництва і незамінному компоненту біосфери. Це обумовлено характером сільськогосподарського використання земель, при якому створюються умови для інтенсивного розвитку ерозійних процесів. Адже для штучних агроценозів максимум проективного покриття приходиться на липень – серпень, що не співпадає з піком зливової активності (кінець травня – червень).

Відповідно до схеми ерозійного районування України дана територія знаходиться в зоні, небезпечній в ерозійному відношенні, у Вінницькій області переважаючого розвитку водної ерозії з переважаючим впливом дощового стоку. Серед освоєних земель найбільш часто піддані змиву сільськогосподарські угіддя і в першу чергу рілля. Інтенсивність змиву ґрунтів з зябу і чорного пару часто досягає 300 т/га в рік. Однак такий змив спостерігається локально. Середньорічний розрахунковий змив родючого шару ґрунту з орних земель складає 12,5 т/га.

Таблиця 1

Розподіл орних земель за крутизною схилів в межах присадибних господарств Немирівського району

Розмірність	Орні землі, всього	Поділ за крутизною схилів, градусів							
		<1	1-2	2-3	3-5	5-7	7-10	10-15	>15
га	18648	11375	4345	1119	914	522	298	75	0,0
%	100	61	23,3	6	4,9	2,8	1,6	0,4	0

Загальна площа орних земель, які зазнали згубного впливу водної ерозії, складає 2568 га. У складі еродованих орних земель обліковується 1854 слабо змитих, 701 га з середньо- та 13 га сильнозмитих ґрунтів. Особливе занепокоєння викликають масштаби та інтенсивність цих процесів на чорноземних та близьких до них за родючістю ґрунтах (табл. 2).

Таблиця 2

Еродованість орних земель в межах господарств Немирівського району

Розмірність	Еродовані землі, всього	В тому числі:		
		слабо	середньо	сильно
га	2568	1854	701	13
%	100	72,2	27,3	0,5

У боротьбі з водною ерозією застосовують організаційно-господарські, агротехнічні і лісомеліоративні заходи. Організаційно-господарськими заходами є протиерозійна організація території і впровадження ґрунтозахисних сівозмін.

Агротехнічні заходи послаблюють поверхневий стік і переводять його у внутрішньоґрунтовий. Для цього всі види обробітку ґрунту проводять паралельно горизонталям місцевості (контурне землеробство), впоперек схилу насипають валки ґрунту 15–25 см заввишки,

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

проводять снігозатримання, щілювання і кротування ґрунту, обробіток плоскорізами, терасування схилів тощо.

Особливі заходи застосовують у боротьбі з ярами. На вершинах ярів будують системи канава – вал для відведення поверхневого стоку, закріплюють схили і дно яру. На прилеглій до яру території вирощують ґрунтозахисні лісонасадження.

Таким чином екологічний стан агроландшафтів Немирівського району потребує значних зусиль та коштів щодо покращення агроекологічного стану територій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Медведєв В. В. Мониторинг почв України / В. В. Медведєв. – Харків: Антикава, 2002. – 426 с.
2. Тараріко О.Г. Агроландшафт. Екологічна енциклопедія: у 3 т. / Редколегія: А.В. Толстоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – С. 15.
3. Фурдичко О. І. Управління агроландшафтами лісомеліоративними методами на засадах збалансованого розвитку / О. І. Фурдичко, А. П. Стадник // Агорекологічний журнал. – 2009. – №3. – С. 5-12.
4. Шкатула Ю. М. Практикум з охорони земель. Для студентів агрономічного факультету зі спеціальності 6.010109 «Агрономія». – Вінниця: ВНАУ, 2015. – 218 с.

*Юрій Шкатула, Марія Солоненко
(Вінниця)*

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ЯКОСТІ ВОДИ РІЧКИ ДНІСТЕР В МЕЖАХ МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Водні ресурси – це поверхневі і підземні води, придатні для використання в народному господарстві. Водні ресурси є одним з життєво важливих компонентів гідросфери земної кулі та необхідною підвалиною соціально-економічного розвитку в цілому, задоволення основних потреб людей, діяльності у галузі виробництва продовольства, збереження екосистем. Частина користувачів (промисловість, сільське і комунальне господарства) безповоротно забирають воду з рік, озер, водосховищ, водоносних горизонтів. Інші використовують не саму воду, а її енергію, водну поверхню або водоймище загалом (гідроенергетика, водний транспорт, рибництво). Водойми мають велике значення для відпочинку, туризму, спорту.

Об'єм прісної води, що є в розпорядженні людини для споживання, залежить від тієї швидкості, з якою джерела прісної води відновлюються або поновлюються в процесі глобального гідрологічного циклу, а не від загальної кількості запасів прісної води у світі. Щороку на континенти осідає 113 000 куб. км води, 72 000 куб. км з яких випаровується знову в атмосферу. Щорічно 41000 куб. км води поновлюють водоносні пласти і повертаються річками чи іншими змивами в океани.

Правовою основою водних відносин в Україні є Водний кодекс України (1995) та Конституція України. Так поступово в Україні сформувався і функціонує водогосподарський комплекс – складне системно-структурне формування, яке включає в себе водні ресурси, водокористувачів, органи управління і контролю та характеризуються певною функціональною, галузевою і територіальною структурою [3].

Деградація водних ресурсів, передусім запасів прісної води, негативно впливали на соціально-економічний стан країн та призводить до значних змін у навколишньому природному середовищі та водних екосистем [4].

Найзабруднішими водними джерелами України є такі річки: Сіверський Донець

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

(притока Дону) в районі міст Лисичанськ, Сєверодонецьк та Рубіжне, Південний Буг у районі міст Вінниця та Первомайськ, Західний Буг і Дністер.

За міжнародними стандартами всі великі річки України належать до забруднених і дуже забруднених, оскільки якість води в них не відповідає становленим нормам. Крім того, не відповідають вимогам 40% промислових та побутових стоків, кількість яких із кожним роком зростає не за рахунок збільшення виробництва, а за рахунок погіршення стану очисних споруд. Неякісну питну воду в Україні отримують 260 населених пунктів, 1000 сіл на півдні України отримують привізну воду. Відомо, що з водою людина отримує від 1 до 25% добової потреби хімічних речовин [1].

Вінниччина недостатньо забезпечена водними ресурсами. У маловодні роки дефіцит води відчувається навіть у басейнах великих річок. Найбільше прісної води (48% загального використання) споживає промисловість, 40% води йде на потреби сільського господарства, 12% припадає на комунальні господарства населених пунктів області [2].

Мета досліджень полягала в оцінці якості води річки Дністер відповідно нормативів екологічної безпеки водокористування та екологічних нормативів якості води водних об'єктів.

Нині якість води оцінюють не за екологічними показниками, а за наявністю в ній мінеральних та органічних речовин. Забруднення водою поділяють на біологічне й антропогенне. Біологічне забруднення відбувається внаслідок природних процесів росту біомаси і гідробіонтів, переважно гідрофітів, з подальшим їх відмиранням і розкладанням, а також органічних речовин, які утворюються на суходолі (лісах, полях і луках). Антропогенне забруднення водою зазвичай пов'язане з господарською діяльністю людини.

Антропогенне забруднення природних водою відбувається в результаті господарської діяльності – використання земельних, водних, лісових, мінеральних та інших природних ресурсів у водних басейнах; діяльності промислових, сільськогосподарських, комунальних та інших підприємств тощо.

Наявність забруднюючих речовин групи азоту свідчить про інтенсивний перебіг процесів біологічного окислення органічних сполук. Величина сухого залишку впливає на смакові якості питної води. Населення може без ризику вживати воду із сухим залишком до 1000 мг/л. Проте вода з низьким рівнем сухого залишку може бути непринятною внаслідок відсутності смаку. Питна вода з підвищеною твердістю (високим вмістом солей кальцію і магнію) несприятливо впливає на серцево-судинну систему. При вживанні такої води часто виникають сечокам'яні хвороби.

Визначення вмісту амонію показало, що за цим показником води р. Дністер у межах Могилів-Подільського району відповідають нормативним показникам. При ГДК 2,6 мг/дм³ вміст амонію сольового у водах річки становив мінімум 0,55 дм³ – де проби бралися біля питного водозабору, та максимум – 500 м нижче скиду стічних вод, відповідно даний показник становив 0,551 дм³ (табл. 1).

Таблиця 1

Показники вмісту амонію сольового та сухого залишку вод р. Дністер,
Могилів-Подільського району (2013 р.)

№	Створи спостережень	ГДК, амоній сольовий, мг/ дм ³	Амоній сольовий, мг/ дм ³	ГДК, сухий залишок, мг/ дм ³	Сухий залишок, мг/ дм ³
1.	Питний водозабір	2,6	0,460	1000	380,2
2.	500 м нижче скиду стічних вод	2,6	0,551	1000	405,7

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Аналіз даних, отриманих при визначенні вмісту сухого залишку показав, що за цим показником вода у річці Дністер відповідає вимогам «Державних санітарних правил ... ». Згідно із ними, показник загальної мінералізації не має перевищувати 1000 мг/л у воді джерела, що використовується для господарсько-питної мети.

Показники аналізів показують, що цей показник біля питного водозабору не перевищував 380,2 мг/дм³, а його максимум було зафіксовано у нижче скиду стічних вод – 405,7 мг/дм³. Отже, можна вважати, що мінералізація води оптимальна, разові значення сухого залишку знаходяться у допустимих межах.

Таким чином, якість води у річці Дністер у межах Могилів-Подільського району відповідає нормам СанПіН №4630-88 для водойм господарсько-питного водокористування, ОБУВ 1990 року та ГОСТ 2761-84.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Войцицький А. П. Техноекологія: підручник / А. П. Войцицький, В. П. Дубровський, В. М. Боголюбов. К.: Аграрна освіта, 2009. – 533 с.
2. Рябоконт С. В. Водні ресурси Вінниччини: проблеми збереження та раціонального використання / С. В. Рябоконт, О. В. Мудрак // Екологічний Вісник. – №3 (67). – 2011. – С.18-19.
3. Федунік Б. Я. Основи екологічних знань / Б. Я. Федунік та ін. К.: Видавництво "Поліграфкнига" . 1994. –174с.
4. Чехун О. В. Стан водних ресурсів та вплив на них підприємств гірничо-металургійного комплексу Дніпропетровської області / О. В. Чехун // Екологічний вісник. – 2008. – №6 (52). – С. 22.

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КІННОГО ТУРИЗМУ

Одним із видів відпочинку, що дозволяє об'єднати такі різні мотиви туристичних подорожей, як отримання нових знань (відвідування культурно-історичних визначних пам'яток), здійснення подорожі в умовах екологічно чистої місцевості з елементами екстриму (подолання природних та штучних перешкод на маршруті), придбання спортивних навичок (поліпшення фізичних та духовних якостей особистості) та досягнення оздоровчого ефекту (біологічне оновлення організму людини), є кінний туризм.

У цей час не існує чітко визначеного місця кінного туризму в системі класифікації туристичних подорожей. Так, наприклад, ряд авторів вважають, що кінний туризм є різновидом *спортивного туризму*:

– на думку А. Є. Молодецького та В. В. Салютіна, кінний туризм входить до складу транспортного підтипу спортивного туризму поряд з авторалі, моторалі, авто- і мотомандрівками [1];

– з попередніми авторами згодні українські вчені М. П. Кляп і Ф. Ф. Шандор, які також підкреслюють приналежність кінного туризму до спортивного з урахуванням способу пересування на маршруті – в тому числі: на велосипедах, автомобілях, мотоциклах і конях [2];

– Ю. П. Грицак вважає, що кінний туризм повинен класифікуватися як різновид спортивного туризму з виділенням основних типів кінних маршрутів – кінно-верхових і в'ючних, кінно-верхових з супроводом і кінно-упряжних [3];

– Ю. Ю. Андреева, розглядаючи кінний туризм як підвид спортивного туризму, вказує на таку особливість, як проходження на коні маршрутів, що мають специфічні для кінного туризму перешкоди (перевали, ліси, річки) [4].

Українська дослідниця І. В. Свида вважає, що «кінний туризм є популярним видом *екстремального туризму*. За кордоном поширені кінні тури, створені на основі заздалегідь прокладених тривалих маршрутів з подоланням перешкод, лісів, бурхливих річок. Часто пропонуються тури багатоденної верхової їзди по складній місцевості, де не може проїхати ні один транспортний засіб, навіть гірський велосипед» [5].

З точки зору російського вченого В. В. Храбовченко, кінний туризм є одним із різновидів *екологічного туризму*, який поділяється на наступні групи: науковий туризм (спостереження за птахами та тваринами на природно-охоронних територіях); тури історії природи (сукупність навчальних, науково-популярних і тематичних екскурсій по екологічних стежках заповідників і національних парків); подорожі в природні резервати (для огляду унікальних та екзотичних природних об'єктів, які найчастіше супроводжуються штучними шоу-ефектами); пригодницький туризм (пов'язаний із активними способами пересування і відпочинку на природі). Саме до пригодницького екотуризму, за версією В. В. Храбовченко, належить кінний туризм (разом зі спелеотуризмом, гірськолижним, пішохідним, велосипедним, підводним тощо) [6].

Інші російські дослідники М. А. Ізотова і Ю. А. Матюхіна розглядають кінний туризм як поєднання *екологічного з екстремальним*, підкреслюючи, що «легкі прогулянки на конях по околицях курорту і багатоденні переходи в складних природно-ландшафтних умовах являють собою дуже різні види кінного туризму» [7]. З ними згоден російський вчений О. В. Бабкін, який також класифікує кінний туризм як різновид екологічного, підкреслюючи його екстремальну складову: «на кінному маршруті часто зустрічаються природні перешкоди, у зв'язку з чим це не тільки захоплює подорож, але і певний екстрим» [8].

Ф. Ф. Толстоп'ятко та Я. М. Геращенко пропонують враховувати кінний туризм одним із видів *спортивно-екологічного* туризму поряд з гірськолижним, пішохідним, водним, велосипедним, вітрильним, пригодницьким, спелеотуризмом [9].

Згідно з думкою Ю. Н. Федотова та І. Є. Востокова [10], кінний туризм поряд із пішохідним, гірським, лижним, водним, велосипедним, авто-мототуризмом і спелеотуризмом, є різновидом *спортивно-оздоровчого* туризму.

Варто зазначити, що більшість маршрутів сформовані таким чином, щоб у кінний похід могли відправитись туристи, які не мають попередньої професійної підготовки. Проте на базах, з яких буде здійснюватись похід, обов'язковою складовою є інструктаж туриста щодо основних правил просування по маршруту та техніки безпеки. Така спеціальна програма покликана на те, щоб туристи змогли набути навички по догляду за кіньми та навчитися елементам керування ними [11].

Особливості кінного туризму:

– Пересування на маршруті за допомогою коня. В якості засобу пересування виступає жива істота, тому успіх подорожі рівною мірою залежить як від власних навичок туриста, так і від здібностей коня. Зробити правильний вибір тварини не завжди легко (так як тренер не знає всіх особливостей характеру туриста), тому помилка може виявитись катастрофічною з точки зору здоров'я вершника і благополуччя всієї групи [12].

– Сидяче положення вершника протягом кінного туру. Завдяки цьому при спокійній їзді верхи кроком людина відчуває невелике навантаження, так як кінь передає вершнику до ста різноспрямованих рухових імпульсів у хвилину, спонукаючи наїзника здійснювати коливання вправо-вліво, вгору-вниз. При їзді риссю навантаження помітно збільшується, а при їзді навчальною або манежною риссю вершник відчуває майже тисячу ритмічних поштовхів. Такий «струс» може виявитись дуже корисним, так як стимулює вестибулярний апарат, зміцнює м'язи, поліпшує роботу серцево-судинної системи.

– Основний засіб транспортування спорядження і продуктів харчування – кінь. За допомогою коней перевозяться всі вантажі туристів (найчастіше в переметних сумках, закріплених до сідла).

– Екіпірування туриста. Для подорожі по кінних маршрутах використовується в основному те ж спорядження, що і для піших походів. Але є і деякі особливості екіпіровки наїзника. Перш за все, необхідні чоботи навіть для порівняно коротких походів для уникнення потертості гомілок. Чоботи бажано мати офіцерського покрою або спеціально виготовлені для спортсменів-кінників. Штани повинні бути спортивного крою з «широким кроком», так як доведеться високо піднімати ногу для посадки в сідло. Необхідно також мати спортивний костюм, кросівки або кеди, вовняні і бавовняні шкарпетки, головний убір, легкий светр, легку куртку (вітровку або штормівку), накидку від дощу.

– Можливість подолання різних перешкод, наявних в рельєфі місцевості. Верхи на коні можна дістатися туди, куди не можна потрапити ні пішки, ні на автомобілі.

– Необхідність піклування про коня. У кінному поході відповідальність туриста збільшується, так як кінь не може самостійно про себе подбати і повністю залежить від свого господаря. Тому на будь-якій стоянці або привалі в першу чергу потрібно зробити певні заходи: розсідлати коня або послабити попруги, поставити його пастися або відвести на нічліг, оглянути копита, дати сіна. Усі ті дії необхідно робити під наглядом досвідченого інструктора, якщо стаж туриста у кінних турах невеликий.

– Будь-який кінний похід можна успішно поєднувати з полюванням, рибальством, купанням у водоймі та іншими розвагами.

– Присутність певного ризику травматизму – як і багато інших видів активного туризму, кінний вимагає жорсткого виконання вимог техніки безпеки.

– Лікувальна верхова їзда (іпотерапія). Вже давно відомо, що кінь оздоровчо впливає на організм людини, зцілюючи його. Заняття верховою їздою забезпечують навантаження на всі внутрішні органи і скелетну мускулатуру наїзника, сприяють розвитку почуття рівноваги,

покращують координацію рухів. Включення в роботу всіх груп м'язів вершника відбувається на рефлекторному рівні, оскільки наїзник прагне зберегти рівновагу, аби не впасти з коня, і тим самим спонукає до активної роботи всі основні м'язові групи. Крім сприятливого впливу на опорно-рухову систему і вестибулярний апарат людини, кінні прогулянки сприяють поліпшенню нервово-психічного стану, знижують ризик інфаркту і гіпертонічної хвороби. Лікувальна їзда на коні допомагає позбавитись від ряду захворювань. Завдяки іпотерапії поліпшується постава, зміцнюються м'язи спини, а також розпрямляється хребет, що означає допомогу в лікуванні різних типів його викривлення.

Проаналізувавши думки різних вчених та розглянувши особливості розвитку кінного туризму, ми вважаємо, що цей вид туризму значною мірою є різновидом *спортивно-оздоровчого* туризму, так як вимагає певної спортивної підготовки учасників верхової їзди та робить позитивний вплив на організм людини, сприяючи його оздоровленню.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Молодецкий А. Е. Основные направления развития спортивного туризма в регионах Украины / А. Е. Молодецкий, О. В. Евтушенко // Геополитика и экогеодинамика регионов. – 2014. – Том 10. – Вып. 2. – С. 659-663.
2. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.
3. Грицак Ю. П. Организация самодеятельного туризма : учебн. пособ. / Ю. П. Грицак. – Х. : Экограф, 2008. – 164 с.
4. Андреева Ю. Ю. Наиболее популярные виды спортивного и экстремального туризма. Обзор / Ю. Ю. Андреева // Современные проблемы сервиса и туризма : сборник научных работ. – 2008. – № 4. – С. 47-53.
5. Свида І. В. Сучасні форми екстремального туризму в Закарпатській області / І. В. Свида // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія : Економічні науки. – 2011. – Вип. 1 (41).
6. Храбовченко В. В. Экологический туризм : учеб.-метод. пособ. / В. В. Храбовченко. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 208 с.
7. Изотова М. В. Инновации в социокультурном сервисе и туризме / М. В. Изотова, Ю. А. Матюхина. – М. : Научная книга, 2006. – 136 с.
8. Бабкин А. В. Специальные виды туризма: учеб. пособие / А. В. Бабкин. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 252 с.
9. Геращенко Я. М. Види спортивно-екологічного туризму / Я. М. Геращенко, Ф. Ф. Товстоп'ятко // Вісник Запорізького національного університету. – 2013. – № 2. – С. 37-42.
10. Федотов Ю. Н. Спортивно-оздоровительный туризм: основные понятия и проблемы развития: учебник / Ю. Н. Федотов, И. Е. Востоков. – М. : Советский спорт, 2008. – 464 с.
11. Хрустовська А. В. Кінний туризм як один із напрямів активного відпочинку / А. В. Хрустовська // Минувле, сучасне, майбутнє : збірник наукових робіт за підсумками наукової конференції студентів ФМЕ ОНЕУ. Вип. 4. – Одеса : Атлант, 2015.
12. Конный туризм / Туризм, отдых и путешествия // Спортивный туризм. – 2010. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tyrizm.ru>.

ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЮ ЗАДОВОЛЕННЯ СПОЖИВАЧІВ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Визначення задоволеності споживачів турпродуктом дуже складна справа і щоб наблизитися до неї треба провести велику кількість різноманітних досліджень. Але дізнання чому саме і з яких причин споживачі залишаються незадоволені турпродуктом цього варте тому, що за цим питанням стоїть життєздатність туристичної компанії.

Дослідження показують, що споживачі не задоволені кожною четвертою своєю покупкою, але менше 5% з цих незадоволених звертаються зі скаргою, більшість з них просто віддає перевагу продукції іншої туристичної компанії. В результаті туристична компанія втрачає своїх клієнтів. Відповідальні туристичні компанії користуються методом безпосереднього виявлення рівня задоволення споживачів, проводячи анкетування, або проводять опитування по телефону. З цією метою проводиться аналіз причин втрати споживачів. Туристичні компанії повинні спілкуватися із споживачами, які перестали здійснювати покупки або пішли до, конкурентів, щоб зрозуміти причини цього явища. Вони не тільки повинні проводити прощальні інтерв'ю, а й стежити за рівнем втрати споживачів. Рівень втрати споживачів, що зростає, свідчить про те, що туристичні компанії не можуть забезпечити належний рівень послуг. Іноді рівень задоволення споживачів буває досить складно інтерпретувати. Коли споживачі визначають ступінь свого задоволення, виходячи з окремих аспектів діяльності туристичних компаній, наприклад доставки, то вони можуть по-різному це визначати: своєчасну доставку, повноту виконання замовлення, тощо. Також треба враховувати, що два споживачі можуть виразити «глибоке задоволення» з абсолютно різних причин. Одні перебувають у стані задоволення практично весь час, тоді як інші майже завжди незадоволені.

Значення рівня задоволеності туристичними компаніями, що працюють на міжнародних ринках, має свої специфічні особливості. Одна з рис «чисто англійського» характеру — ніколи не скаржитися, тому туристичним компаніям, що конкурують на міжнародних туристичних ринках, доводиться докладати значних зусиль для отримання від англійців інформації, якою представники інших націй можуть легко поділитися. У багатьох східних країнах скаржитися вважається принизливим, тоді як в інших, скарга – всього лише один із способів досягти гарного обслуговування.

Для туристичних компаній, орієнтованих на споживача, задоволення запитів споживача є і метою, і важливим чинником успіху компанії. Туристичні компанії, що прагнуть створити високий рівень задоволення споживачів, впевнені в тому, що вони добре відомі на своєму цільовому ринку. Не дивлячись на те, що компанії, працюють над задоволенням свого споживача більшою мірою, ніж конкуренти, вони не ставлять за мету досягти максимально можливого рівня задоволення споживача. Компанія може постійно підвищувати рівень задоволення споживача, знижуючи ціни на турпродукт або збільшуючи обсяг послуг, що надаються, але такі дії призводять до зниження прибутку. *Успіх туристичної компанії залежить не тільки від споживачів, а й від багатьох інших чинників, включаючи працівників компанії, посередників і акціонерів.* Прагнення витратити більше засобів на підвищення рівня задоволення споживачів може викликати відтік засобів, спрямованих на задоволення цих «партнерів». Тому мета кожної туристичної компанії є забезпечення споживчої цінності при збереженні прибутковості компанії. Зрештою, туристична компанія повинна забезпечувати досить високий рівень задоволення споживачів і, водночас, прийнятний рівень задоволення інших учасників маркетингового процесу. Це вимагає дотримання точного балансу: туристична компанія повинна одночасно збільшувати

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

споживчу цінність і поряд з цим – рівень задоволення споживачів, але робити це так, щоб не збанкрутитися.

Очевидно, що покупці здійснюють вибір, виходячи з самих різних передумов і обмежень, і здійснюють іноді покупки, що надають велику вигоду особисто їм, а не туристичній компанії. Проте концепція споживчої цінності припускає, що продавець спочатку повинен оцінити сукупну споживчу цінність і сукупні споживчі витрати, пов'язані з власною пропозицією і пропозиціями конкурентів. Потім треба визначити, як ця пропозиція втілюється в термінах концепції споживчої цінності, що надається. Якщо турагент знаходить, що конкуренти надають велику цінність, то в нього є два виходи з цієї ситуації:

1) він може спробувати максимізувати сукупну споживчу цінність, підсилити або підвищити вигоду покупця як відносно самого продукту, так і послуг, обслуговуючого персоналу або одразу турпродукту;

2) він може понизити сукупні споживчі витрати, понизивши ціну на турпродукт, спростивши процес трансферу до місця надання турпродукту або прийнявши на себе частину ризику покупця, запропонувавши йому гарантійні зобов'язання.

Ступінь задоволення очікувань споживача від покупки залежить від того, якою мірою вона відповідає його очікуванням. Якщо властивості турпродукту відрізняються від очікуваних, то споживачі перебувають у незадоволеному стані. Якщо властивості відповідають очікуванням, то споживач перебуває у стані задоволення. Якщо властивості турпродукту перевершують очікування, то споживачі перебувають у стані глибокого задоволення або насолоди.

Очікування покупців формуються на основі вражень, отриманих від минулих покупок, думки друзів або товаришів по службі, а також маркетингової інформації, відомостей про турпродукти конкурентів і обіцянки.

Туристичні компанії, які досягли успіху, повинні робити все можливе для збереження своїх споживачів. Багато туристичних ринків вже мають свою стабільність і не дуже багато приходить до них нових споживачів. Конкуренція посилюється, а разом з нею підвищуються витрати на залучення нових споживачів, а вони у п'ять разів перевищують витрати на задоволення запитів існуючих споживачів. Безумовно наступальний маркетинг обходиться значно дорожче, ніж оборонний, оскільки вимагає значних витрат на різні заходи щоб мати нових клієнтів, а це значить потенційне їх зменшення у конкурентів. Статистичні дані свідчать про те, що коли туристична компанія понизить рівень втрат споживачів на 5%, то прибуток її може підвищитися на 25 – 85%. Тому першою лінією захисту фірми є спосіб утримання споживачів, а ефективним способом утримання є забезпечення високого рівня задоволення споживачів.

Взаємовідносини між споживачами та іншими партнерами туристичної компанії повинні бути орієнтованими на довготривалу співпрацю, метою якої є надання споживачеві довготривалих цінностей, а мірою успіху – високий рівень задоволення споживачів протягом тривалого періоду часу. Взаємовідносини співробітників в самій туристичній компанії вимагають від усіх її підрозділів спільних зусиль в області маркетингу як єдиної команди, що повинна встановлювати взаємовідносини на багатьох рівнях – економічному, соціальному, технічному і юридичному, результатом яких повинна стати вища прихильність споживачів. До рівнів взаємовідносин із споживачами можуть бути віднесені наступні:

- *основний* – коли туристичні компанії продають тур продукт, але не цікавляться ним у подальшому;
- *реагуючий* – коли туристичні компанії продають тур продукт і пропонують споживачам телефонувати і ставити питання, що виникають після придбання тур продукту;
- *відповідальний* – коли туристичні компанії незабаром після продажу телефонують споживачам і цікавляться їхнім враженням, питають про побажання або скарги. Ця інформація допомагає компанії систематично удосконалювати пропозиції;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- *активний* - коли туристичні компанії телефонують час від часу споживачам з повідомленнями про вдосконалення тур продуктів, що є в них, або про надходження нових;
- *партнерський* – коли туристична компанія постійно працює із споживачами та з іншими партнерами у пошуках способів вищої цінності.

Стратегія взаємовідносин компанії залежатиме від кількості споживачів і від рівня одержуваної кожним з них прибутку. На практиці це може виглядати так: коли туристичні компанії з великою кількістю споживачів, кожен з яких приносить невеликий прибуток, практикують основний рівень взаємовідносин, а компанії з невеликою кількістю споживачів і високим рівнем прибутку практикують партнерський рівень взаємовідносин.

Також суттєвим фактором взаємодії є знання системи цінностей споживачів тому, що кожен з них вибирає альтернативи турпродуктів, оцінюючи їх по набору туристичних напрямків і визначаючи таким чином який продукт вони куплять. Тому споживачі висловлюють свої пропозиції до турпродукту в цілому, а потім визначається система цінностей, яка стає основою їхнього вибору. Як показала практика, система цінностей споживачів здійснюється в такій послідовності:

1. виявлення відповідних турпродуктів;
2. вибір методу представлення турпродуктів споживачам;
3. вибір типу вимірювань;
4. визначення типу ставлення споживача до турпродуктів;
5. вибір методу аналізу збірних даних.

Потім на першому етапі зі споживачами обговорюються і уточнюються пропозиції фахівців, оцінюються турпродукти відповідно категоріям: дуже подобається; посередньо подобається; мало подобається або зовсім не подобається. На другому етапі проводиться ранжирування в рамках кожної групи. Така реалізація пропонованої продукції має повно профільний аналіз і полегшує вибір продукту для споживачів.

Результати вибору турпродуктів можуть бути використані туристичними фірмами в цілях прогнозування показників обсягу реалізації конкуруючих тур продуктів. Тут враховуються оцінки споживачів відносно альтернативних тур продуктів і на основі отриманих даних визначається система цінностей споживачів. Користуючись приведеною системою цінностей, можна визначити цінність будь-якого турпродукту. Щоб краще застосовувати на практиці систему цінностей, потрібно також володіти системою вивчення споживачів. Пропонується вивчення споживачів проводити в таких напрямках:

- ставлення до самої туристичної компанії;
- ставлення до різних аспектів діяльності туристичних компаній (нові турпродукти; характеристики модернізованих турпродуктів; цінова політика; ефективність мережі просування й продажу турпродуктів ; діяльності щодо просування турпродуктів, тощо);
- рівень задоволення запитів споживачів;
- наміри споживачів;
- ухвалення рішення про покупку, визначення структури закупівельного центру;
- поведінка споживачів турпродукту під час і після купівлі;
- мотивація споживачів.

Оцінки споживачів засновані як на їх знаннях, так і на емоційних аспектах сприйняття. Наведені напрями вивчення споживачів мають не ізольований характер тому, що в анкетах можуть бути аналогічні питання які спрямовані на вивчення думки споживачів щодо різних, наведених вище напрямів. Так, вивчення ставлення до туристичних компаній здійснюється водночас з вивченням ставленням до турпродуктів, ефективності мотиваційної політики відносно до споживачів. Ставлення споживача до турпродукту є основним поняттям вимірювання і пояснення його відносин як до туристичної фірми так і до різних її пропозицій. Вважається, що ставлення складається з трьох компонентів:

- *пізнавальний* – первинне враження про турпродукт даної марки, знання головних його властивостей, повне ознайомлення;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- *емоційний* – оцінювання турпродукту, визначення подобається він чи ні;
- *вольова дія* – купівля турпродукту.

Вимірювання частіше фокусуються на другому компоненті, на визначення позитивного або негативного ставлення до об'єкта вивчення. Також важливим є такий фактор при якому позитивне ставлення до турпродукту незавжди спонукає до купівлі цього турпродукту. Ці обставини необхідно враховувати при практичному використанні результатів дослідження відносин. Проте, як показує практика, позитивне ставлення до пропонуємого турпродукту призводить в кінцевому результаті до його купівлі.

Важливе значення має ставлення споживачів до туристичної компанії. Так, туристичній компанії, яка бажає укріпити лояльність споживачів за рахунок зміцнення свого іміджу, рекомендовано дослідити наступні питання:

- які чинники визначають імідж туристичної компанії;
- який вплив має цей імідж на об'єм покупок і задоволеність споживачів;
- в якому ступені рівень задоволеності обумовлює довгострокову орієнтацію на купівлю в даній туристичній компанії.

При визначенні іміджу туркомпанії, перш за все треба розробити систему оцінних критерій, які повністю характеризували б усі аспекти діяльності туристичних компаній. Для туристичних компаній базовими оцінними критеріями можуть бути: послужливість; швидкість реагування на замовлення; дотримання термінів; готовність дати раду; технічні і виробничі можливості; регулярність візитів; гнучкість цін; забезпечення високої якості послуг; щирість контактів; великий досвід роботи; сучасність; динамізм; компетентність обслуговуючого персоналу; можливість надання широкого спектру послуг. В сьогоденні туристичні компанії стикаються з жорстокою конкуренцією, яка постійно посилюється. Тому слід концентруватися на дослідженні й задоволенні потреб споживачів у відпочинку і в розвагах, також компанії повинні знати все про створення турпродукту, а також і про створення у споживачів певної ціннісної орієнтації яка пов'язана з туристичною компанією. Також повинна бути освоєна технологія створення турпродуктів і технологія індустрії туризму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мунін Г.Б. Маркетинг туризму: Навч. посібник / Г.Б.Мунін, З.І.Тимошенко – К: Вид-во «Консалт-Ком», 2012. – 324 с.
2. Кристофер Э. Туристический бизнес: как успешно управлять туристической компанией / Эгортон Кристофер. – М.: «РосКонсульт», 2014. – 255 с.

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Поняття землі як товару в незалежній Україні законодавчо введено в активний практичний обіг з моменту ухвалення Земельного кодексу України. Воно пов'язане з ринком нерухомості, який формує центральну ланку у всій системі ринкових відносин. Земельні ділянки як об'єкти нерухомості – це важливий товар, що задовольняє різні особисті інтереси, і є капіталом у речовій формі, який приносить дохід.

В умовах формування в Україні соціально орієнтованої економіки, становлення відповідної їй системи оподаткування проблеми розвитку податкового законодавства набули істотного значення. Це пов'язано зі збільшенням державних та муніципальних потреб у фінансових ресурсах, розвитком податкової системи та децентралізації в управлінні земельними ресурсами різних форм власності та користування. Реформування податкового законодавства в контексті змін у відносинах держава → земельна власність → землевласник (землекористувач), вимагає науково обгрунтованого механізму регулювання земельного податку.

Розробці теоретико-методологічних засад та вирішення прикладних задач щодо розробки механізмів встановлення плати за землю, формування бази земельно-кадастрової інформації для проведення оподаткування земель висвітлено у наукових публікаціях вітчизняних вчених Гриценко О., Гриценко О., Павлов В., Князькова Т., Лісецький В., Мартин А., Третяк А., Дорош Й та ін.

Плата за землю – обов'язків платіж, що справляється з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів. Платниками земельного податку є: власники земельних ділянок – юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), які відповідно до законодавства набули права власності на землю в Україні, а також територіальні громади та держава; землекористувачі – юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), яким відповідно до законодавства надані в користування земельні ділянки державної та комунальної власності, в тому числі на умовах оренди [2, с. 238].

Базою оподаткування земельним податком є нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації. Нормативна грошова оцінка земельних ділянок проводиться відповідно до державних стандартів, норм, правил, а також інших нормативно-правових актів на землях усіх категорій та форм власності, розташованих у межах населених пунктів незалежно від їх цільового призначення – не рідше, ніж один раз на 5–7 років; розташованих за межами населених пунктів земельних ділянок сільськогосподарського призначення – не рідше ніж один раз на 5–7 років, а несільськогосподарського призначення – не рідше, ніж один раз на 7–10 років.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок проводиться юридичними особами, які є розробниками документації із землеустрою відповідно до Закону України «Про землеустрій» [3, с. 27]. Значення нормативної грошової оцінки земель щороку уточнюється на коефіцієнт індексації, який визначається відповідно до статті 289 Податкового кодексу України від 02.12.2010 №2755-VI. Після проведення грошової оцінки земель населених пунктів, надходження коштів плати за землю, за підрахунками фахівців, збільшується як правило 25–30 % [7].

Грошова оцінка земельних ділянок залежно від призначення та порядку проведення може бути нормативною і експертною, та використовується для визначення розміру земельного податку, державного мита при міні, спадкуванні та даруванні земельних ділянок згідно із законом, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності,

втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, вартості земельних ділянок площею понад 50 гектарів для розміщення відкритих спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд, а також при розробці показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель [3, с. 27].

Експертна грошова оцінка земельних ділянок та прав на них проводиться з метою визначення вартості об'єкта оцінки. Експертна грошова оцінка земельних ділянок використовується при здійсненні цивільно-правових угод щодо земельних ділянок та прав на них, крім випадків, визначених Законом України «Про оцінку земель», а також іншими законами [1].

Підставою для нарахування земельного податку є дані Державного земельного кадастру. Платники плати за землю самостійно обчислюють суму податку, і не пізніше 20 лютого поточного року подають декларацію до Державної податкової інспекції. Також при поданні декларації подається довідка (витяг) про розмір нормативно грошової оцінки земельної ділянки, а надалі така довідка подається у разі затвердження нової нормативно грошової оцінки землі [6].

Податковий (звітний) період для плати за землю є календарний рік. Базовий податковий (звітний) рік починається з 1 січня і закінчується 31 грудня того ж року (для новостворених підприємств та організацій, а також у зв'язку із набуттям права власності та користування на нові земельні ділянки може бути меншим 12 місяців).

Власники землі та землекористувачі сплачують плату за землю з дня виникнення права власності або права користування земельною ділянкою. Податкове зобов'язання щодо плати за землю, визначене у податковій декларації на поточний рік, сплачується рівними частинами власниками та землекористувачами земельних ділянок за місцезнаходженням земельної ділянки за податковий період, який дорівнює календарному місяцю, щомісяця протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) місяця.

Ставки податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено, справляється у розмірі не більше 3 відсотків від їх нормативної грошової оцінки.

Ставки податку справляються у розмірі не більше 12 відсотків від їх нормативної грошової оцінки за земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форми власності).

У Податковому кодексі України (Розділ XIII ст. 281 і ст. 282) вказано, що від сплати податку за землю звільняються фізичні особи такі як: інваліди першої і другої групи; фізичні особи, які виховують трьох і більше дітей віком до 16 років; пенсіонери (за віком); ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; фізичні особи, визнані законом особами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Та юридичні особи такі як: заповідники, у тому числі історико-культурні, національні природні парки, заказники (крім мисливських), парки державної та комунальної власності, регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади, дендрологічні і зоологічні парки, пам'ятки природи, заповідні урочища та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва; дослідні господарства науково-дослідних установ і навчальних закладів сільськогосподарського профілю та професійно-технічних училищ; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, органи прокуратури, заклади, установи та організації, спеціалізовані санаторії України для реабілітації хворих, військові формування, утворені відповідно до законів України, Збройні Сили України та Державна прикордонна служба України, – які повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів; дитячі санаторно-курортні та оздоровчі заклади України, незалежно від їх підпорядкованості, у тому числі дитячі санаторно-курортні та оздоровчі заклади України, які знаходяться на балансі підприємств, установ та організацій; релігійні та благодійні організації, зареєстровані відповідно до законодавства України, що не займаються підприємницькою діяльністю; санаторно-курортні та оздоровчі заклади громадських організацій інвалідів, реабілітаційні установи громадських організацій

інвалідів; громадські організації інвалідів України, підприємства та організації громадських організацій інвалідів, майно яких є їх повною власністю, де кількість інвалідів, які мають там основне місце роботи, становить протягом попереднього звітного періоду не менш як 50 відсотків загальної чисельності працюючих, і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить протягом попереднього звітного періоду не менш як 25 відсотків суми загальних витрат на оплату праці, що відносяться до складу валових витрат виробництва (обігу) [5, с. 74-108; 7].

Також варто зазначити, що в Україні є відповідний перелік земель які не оподатковуються. До них відносять: сільськогосподарські угіддя зон радіоактивно забруднених територій; землі сільськогосподарських угідь, що перебувають у тимчасовій консервації або у стадії сільськогосподарського освоєння; земельні ділянки державних сортовипробувальних станцій і сортоділяниць, які використовуються для випробування сортів сільськогосподарських культур; земельні ділянки, зайняті автомобільними дорогами загального користування у межах смуги відведення; земельні ділянки сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та фермерських (селянських) господарств, зайняті молодими садами, ягідниками та виноградниками до вступу їх у пору плодоношення, а також гібридними насадженнями, генофондовими колекціями та розсадниками багаторічних плодкових насаджень; земельні ділянки кладовищ, крематоріїв та колумбаріїв.

Податок на землю є потужним і надійним джерелом наповнення місцевих бюджетів, і відповідно є одним із методів боротьби із бюджетним дефіцитом. Проте, механізм оподаткування земель діє недосконало і потребує регулярної модернізації, після якої можна досягти посилення значення плати за землю на теренах земельних відносин [4, с. 196-207]. На даний час в Україні триває земельна реформа, яка спрямована на створення умов для розвитку інституту приватної власності на землю, приватизації землі, а також переведення земельних відносин на ринкові.

Важливо пам'ятати, що землю потрібно використовувати не тільки як просторовий базис та засіб виробництва, а також і як спадок для наступних поколінь. Тому використання землі має бути екологічно допустимим, економічно вигідним не тільки на даний час, а й на майбутнє. Плата за землю як важливе джерело надходжень до бюджетів всіх рівнів дозволяє здійснювати реалізацію регіональних та державних програм щодо охорони та раціонального використання земельних ресурсів. Це також, у загальному, закладе основи раціонального еколого-економічного землекористування на засадах гармонізації інтересів держави, бізнесу та місцевих громад, шляхом забезпечення ефективних форм державно-правового партнерства, що ґрунтується на принципах солідаризації та корпоратизації екологічної відповідальності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про оцінку земель» від 11 грудня 2003р. № 1378-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 15, ст.229 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.

2. Закон України «Про плату за землю» № 2535-12 в ред. Закону № 378/96-ВР від 19.09.96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2535-12> // ВВР. – 1996. – № 45. – С. 238.

3. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – С. 27.

4. Князькова Т.О. Плата за землю як одне з джерел наповнення місцевих бюджетів / Т.О. Князькова // Вісник Харківського національного технічного університету сільськогосподарства: Економічні науки. – Вип. 97. – Харків: ХНТУСГ, 2010. – С. 196-207.

5. Мартин А. Г. Регулювання ринку земель в Україні: монографія / А.Г. Мартин. – К.: Аграр Медіа Груп, 2011. – 254 с.

6. Місцеві податки, збори і неподаткові платежі / [Лапшин Ю.В., Онищенко В.А., Петриченко О.О. та ін.] ; під. ред. М.Я. Азарова. – К. : Експерт-Про, 2000. – 667с.

7. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1®=2755-17>.

*Наталія Лялюк, Володимир Радзій
(Луцьк)*

ЗЕМЕЛЬНІ АУКЦІОНИ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ

Україна має тисячолітні надбання формування й розвитку земельних відносин. Центральне місце серед них займають відносини землекористування людини і громадянина незалежно від форм і видів земельних відносин і земельної власності в будь-яких суспільних формаціях. Становлення та розвиток ринкових відносин в Україні викликали необхідність здійснення низки реформ в усіх галузях життєдіяльності суспільства. Земельні відносини не є винятком. Це зумовлено, насамперед, тим, що кожен рік земля відіграє все більшу роль в розвитку українського суспільства, оскільки є місцем постійного проживання населення, безпосереднім предметом праці та базисом розміщення суспільного виробництва.

Одним із ефективних механізмів управління земельних ресурсів в умовах розвитку ринкової економіки та реалізації земельної реформи в Україні є земельні аукціони. Теоретичні та практичні питання щодо сутності та складових частин проведення земельних аукціонів знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців, таких як: Алябишев М., Гуцало Л., Власюк С., Мартин А., Добряк Д., Сохнич А., Федорченко М. та ін. Однак у сучасних вітчизняних публікаціях та виданнях питання сутності земельних торгів, його структуризації та ролі в земельних відносинах залишаються недостатньо висвітленими. Існує нагальна потреба в систематизації підходів до побудови дієвої системи земельних аукціонів.

Основним досягненням земельної реформи в Україні є подолання державної монополії на землю, запровадження приватної власності, реформування сільськогосподарських підприємств тощо. У даний час, коли відбувається активний процес формування ринку землі, остання поступово залучається до обігу та перетворюється на товар, чому сприяє існування різних форм власності на землю, зокрема приватної. Відповідно до земельного законодавства України, однією з підстав набуття права приватної власності на землю є придбання земельних ділянок на аукціонах.

Під аукціоном розуміється вид продажу товарів з публічних торгів фізичній або юридичній особі, яка запропонувала найвищу ціну. У практиці проведення аукціонів вони поділяються: за формою проведення – примусові, добровільні; за складом учасників – відкриті, закриті. На думку А. Мартіна під земельним аукціоном слід розуміти спосіб відчуження речових прав на земельні ділянки, що передбачає виставлення їх у формі лоту на торги [5, с. 163-168].

Протягом останніх років обсяги продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення значно зросли по всій Україні. В переважній більшості населених пунктів України відчутно збільшився попит на вільні земельні ділянки. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання ефективності розпорядження вільними земельними ресурсами, що перебувають у віданні місцевих територіальних громад. У кожному населеному пункті такі ресурси обмежені і по мірі їх освоєння та забудови територія вільних земель поступово зменшується. Тому в інтересах кожної місцевої ради – раціонально використовувати такий ресурс для забезпечення соціально-економічного розвитку територіальної громади. Як свідчить світовий досвід, максимально вигідний результат за таких умов досягається при застосуванні конкурентних способів продажу. Відповідно до чинного Земельного кодексу України, згідно ст. 134 Земельного кодексу України земельні ділянки державної і

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

комунальної власності підлягають продажу на конкурентних засадах (земельних торгах) [4, с. 27].

Запровадження конкурентних способів продажу вільних земельних ділянок має безперечні переваги для місцевої громади, оскільки успішно проведені земельні аукціони є ефективним засобом для суттєвого збільшення надходжень до місцевих бюджетів. Як свідчить практика, за наявності конкуренції між покупцями, ціна продажу ділянки з аукціону перевищує стартову у кілька разів. І що особливо слід підкреслити, готовність місцевої ради до запровадження земельних аукціонів свідчить, в першу чергу, про відкритість та прозорість діяльності місцевої влади, що завжди позитивно сприймається потенційними інвесторами і значно підвищує рейтинг інвестиційної привабливості міста.

Придбання землі у власність на аукціоні вигідне і підприємцям, оскільки звільняє їх від необхідності витратити кілька місяців на оформлення документації для отримання земельної ділянки у користування, а згодом – для придбання її у власність. Основним чинником формування ціни продажу ділянки з аукціону є привабливість об'єкту торгів, і в даному випадку вигідність місцезосташування ділянки.

Слід визнати, що наявність цілого ряду проблем загального характеру (неврегульованість деяких норм законодавства, невизначеність процедури, відсутність спеціалістів та досвіду) не дозволяють в нинішніх умовах більшості рад проводити земельні аукціони на регулярній основі.

Найбільш активно на аукціонах здійснювався продаж земельних ділянок, призначених для житлового будівництва (або змішаного використання – будівництво житла та об'єктів соціального та побутового призначення) та розміщення комерційних об'єктів. Частка таких ділянок становить відповідно 53% та 39% від їх загальної кількості. Лише 5% проданих ділянок призначені для будівництва виробничих об'єктів та 3% – землі автотехобслуговування. Варто відзначити, що ці цифри відображають сучасні тенденції на ринку нежитлової нерухомості: найбільшим попитом сьогодні користуються об'єкти комерційного використання [1, с. 14-18].

Проведення аукціонів – найбільш ефективний з економічної та організаційної точки зору механізм передачі права оренди на земельні ділянки, при якому передача права оренди відбувається на конкурентній основі. Тобто це право набуває учасник земельних торгів, який запропонував найвищу ціну за оренду землі згідно з її цільовим призначенням [2, с. 9-10].

У 2012 році із набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо порядку проведення земельних торгів у формі аукціону» врегульовано порядок проведення торгів у формі аукціону. Згідно з яким продаж на торгах земельних ділянок державної чи комунальної власності або прав на них (оренди, суперфіцію, емфітевзису) відбувається виключно в порядку, визначеному Земельним кодексом України [3, с. 348]. Продаж земельних ділянок, а також прав на них на конкурентних засадах регламентований главою 21 Земельного кодексу України, а саме – статтями 135–139 кодексу, в яких розкривається механізм проведення торгів [4, с. 27].

Єдиною формою проведення торгів визначено аукціон, за результатами якого укладається договір купівлі–продажу, оренди земельної ділянки з переможцем земельних торгів. Таким переможцем стає особа, що запропонувала найвищу ціну за земельну ділянку, що продається, або найвищу ціну за право користування нею, зафіксовану в ході проведення земельних торгів, та підписала протокол, що ведеться в ході проведення земельного аукціону [7, с. 9-15].

Організатором торгів у межах своїх повноважень мають виступати органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, що здійснюють реалізацію права державної чи комунальної власності на земельні ділянки.

Організатор земельних торгів забезпечує підготовку лотів до проведення торгів, яка включає: вибір виконавця землепорядних та оціночних робіт, виконавця торгів; укладення договорів на виготовлення землепорядної та оцінної документації; державну реєстрацію

земельних ділянок; державну реєстрацію майнового права на земельну ділянку; укладення договору з виконавцем на проведення земельних торгів; визначення переліку земельних ділянок, які підлягають продажу на земельних торгах; визначення стартової ціни продажу або стартових розмірів плати за користування; визначення дати та місця проведення торгів [6, с. 1734].

Зазначу, що відповідно до вимог законодавства земельні торги проводяться не раніше 30 днів та не пізніше 90 днів з дати оприлюднення оголошення про їх проведення.

Сьогодні на законодавчому рівні створено всі умови для проведення земельних торгів та відповідного наповнення місцевих бюджетів. Так, для органів виконавчої влади та місцевого самоврядування скасована плата за адміністративні послуги при держреєстрації права власності держави чи територіальної громади на земельні ділянки при підготовці до продажу на земельних торгах.

Зокрема, Законом України «Про внесення змін у Земельний кодекс України щодо здешевлення вартості робіт з підготовки та проведення земельних торгів» ці витрати скорочені за рахунок зменшення граничного рівня виплати винагороди виконавцю земельних торгів [3, с. 348].

Окрім того, на сьогодні закон вимагає розміщувати оголошення про проведення земельних торгів та їх результати тільки на офіційному сайті центрального органу виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері земельних відносин.

Зокрема, в обов'язковому порядку на сайті розміщується: інформація про проведення конкурсу з відбору виконавців землевпорядних та оціночних робіт; інформація про результати проведення конкурсу з відбору виконавців землевпорядних та оціночних робіт; інформація про проведення конкурсу із закупівлі послуг з проведення земельних торгів; інформація про результати проведення конкурсу із закупівлі послуг з проведення земельних торгів; оголошення про проведення земельних торгів із зазначенням дати проведення та переліку лотів, а також інформації, відповідно до частини 4 статті 137 Земельного кодексу України; повідомлення про результати торгів за кожним лотом із зазначенням інформації, відповідно до статті 139 Земельного кодексу України [4, с. 27].

Отже, переваг проведення земельних торгів багато. Аукціон дозволяє залучити значні додаткові кошти, на аукціон виставляється земельна ділянка з уже готовою землевпорядною документацією, тобто набувач не витрачає час на самостійне проходження процедур відведення та погодження. Аукціон є відкритим та прозорим способом відчуження земельних ресурсів територіальної громади, тобто виключає вплив корупційних діянь, а надходження коштів до місцевих бюджетів дозволяє вкладати їх у розвиток економіки територіальних громад. Серед економічних переваг для розвитку галузі стає поліпшення інвестиційного клімату, наповнення бюджетів всіх рівнів та наближення до рівня країн Євросоюзу в питаннях ринкового обороту земель. Безсумнівно, сьогодні існує велика перспектива для успішного запровадження та розвитку процесу продажу земель на конкурентних засадах, що спонукатиме до більш активного формування ринку земель в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Власюк С. Земельні аукціони в Україні у цифрах і фактах / С. Власюк // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 7. – С. 14–18.
2. Гуцало Л. Земельні аукціони: етапи розвитку та удосконалення / Л. Гуцало // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 2. – С. 9–10.
3. Закон України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо порядку проведення земельних торгів у формі аукціону» від 4 березня 2012 р., з наступними змінами та допов. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 24. – С. 348.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

4. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – С. 27.
5. Мартин А. Г. Регулювання ринку земель в Україні: монографія / А.Г. Мартин. – К.: Аграр Медіа Груп, 2011. – 254 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку продажу об'єктів, що підлягають приватизації, разом із земельними ділянками державної власності» від 8 лип. 2009 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 51. – С. 1734.
7. Проект Закону України «Про ринок земель»: Закон України // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 114. – С. 9–15.

**АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ
НА ПАТ «ОДЕСЬКИЙ КОРОВАЙ»**

Постановка проблеми. Фінансово-господарська діяльність підприємств нерозривно пов'язана з рухом грошових коштів, в результаті якого формуються вхідні і вихідні грошові потоки. У зв'язку з цим особливого значення набуває поняття “грошовий потік”, яке привертає увагу багатьох практиків і науковців. Важливість дослідження проблеми формування грошових потоків обумовлюється тим, що вони обслуговують господарську діяльність в усіх її напрямках [1]. Однією із проблем, що виникають перед підприємствами в сучасних умовах, є відновлення і збереження динаміки циклів операційної, інвестиційної і фінансової діяльності, що є запорукою необхідної ліквідної позиції підприємства і реалізації його попиту на кошти. Вирішення цієї проблеми неможливе без глибоких досліджень економічних механізмів, що визначають грошові потоки кожного окремого суб'єкта господарювання. Значення та роль грошових потоків для діяльності підприємства зумовлює потребу їх окремого дослідження і глибокого аналізу для підвищення процесу управління ними і підприємством зокрема [2, с. 65-66]. Тому дослідження питань управління грошовими потоками є першочерговими та досить актуальними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Концептуальні основи сутності, виникнення та рух грошових потоків достатньо широко розглядаються в працях зарубіжних та вітчизняних вчених: Е. Нікбахта, А. Гроппеллі, Ю. Брігхема, Р. Брейлі, Дж. Ван Хорна та ін [3, с. 45].

Цим проблемам присвятили свої праці українські вчені – І. О. Бланк, М. Д. Білик, Ф. Ф. Бутинець, В. М. Гриньова, Г. Г. Кірейцев, І. А. Маркіна, Н. В. Мірко, Г. Г. Старостенко, А. М. Поддєрьогін та ін. Проте, хоча й досить багато напрацювань із зазначеної тематики ще не сформовано єдиної теоретичної бази, яка б охоплювала увесь комплекс питань управління грошовими потоками підприємства. Крім того не визначено єдиного однозначного підходу привизначенні та тлумаченні категорії грошові потоки.

Мета статті. Метою даного дослідження є оцінка ефективного управління грошовими потоками на промислових підприємствах, зокрема на підприємстві ПАТ «Одеський коровай», та шляхи поліпшення управління грошовими потоками.

Викладення основного матеріалу. Аналізуючи праці зарубіжних, вітчизняних вчених, та детально вивчених роботи Є.М. Заремби, Ю.О. Єрешко, О.В. Стащук і А.М. Хандучка, Н.С. Соколової і Т.Г. Соколової, В.В. Нагайчука, О.М. Гайдаєнко і Н. Григор'євої, можна сказати наступне, що грошовий потік – це безперервний рух коштів (обіг), тобто їх надходження й виплати (притоки й відтоки) за певний визначений період [4, с. 88].

Управління грошовими потоками – один із найважливіших сегментів фінансової роботи на підприємстві, від ефективності організації якого залежать як поточні результати діяльності, так і майбутні темпи розвитку господарюючого суб'єкта.

Основною метою управління грошовими потоками є забезпечення фінансової рівноваги підприємства у процесі його розвитку шляхом збалансування обсягів надходжень, витрат грошових коштів та синхронізація їх в часі.

Значення та роль грошових потоків для діяльності підприємства зумовлює необхідність підвищення ефективності процесу управління ними [5, с. 246].

Ефективне управління грошовими потоками підприємства визначається наступними основними положеннями:

1. Грошові потоки обслуговують здійснення господарської діяльності підприємства практично в усіх її аспектах.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

2. Ефективне управління грошовими потоками забезпечує фінансова рівновага підприємства в процесі його стратегічного розвитку.

3. Раціональне формування грошових потоків сприяє підвищенню ритмічності здійснення операційного процесу підприємства.

4. Ефективне управління грошовими потоками дозволяє скоротити потреби підприємства в позиковому капіталі.

5. Управління грошовими потоками є важливим фінансовим важелем забезпечення прискорення обороту капіталу підприємства.

6. Активні форми управління грошовими потоками дозволяють підприємству отримувати додатковий прибуток, безпосередньо за рахунок його грошових активів.

Таким чином, ефективне управління грошовими потоками підприємства сприяє формуванню додаткових інвестиційних ресурсів для здійсненій фінансових інвестицій, що є також джерелом прибутку [6].

Аналізуючи форму №3 «Звіт про рух грошових коштів» ПАТ "Одеський коровай" визначаємо структуру грошових потоків за 4 роки (2011-2014рр.). У табл. 1 наведено узагальнену структуру грошових потоків підприємства.

Таблиця 1

Структура грошових потоків ПАТ «Одеський коровай»
за 2011–2014 рр., тис. грн.

Вид діяльності	Роки			
	2011	2012	2013	2014
Операційна	-25417	33624	-19681	26215
Інвестиційна	-27808	52884	2674	52884
Фінансова	55533	-86333	16906	-86333
Чистий рух грошових коштів	2308	175	-101	-7234
Загальна оцінка якості управління	низька	нормальна	кризова	кризова

Аналізуючи діяльність підприємства за період від 2011р. по 2014р. та оцінивши ситуацію, яка склалася, явно видно, що підприємство не ефективно управляє своїми грошовими потоками, загальна оцінка якості управління в 2011р.-низька, в 2012р.-нормальна, в цьому році ситуація підприємства трішки покращилася, але це покращення не вплинуло на наступні два роки, так, як в 2013р. та 2014р. підприємство мало кризове становище, це відбулося за рахунок від'ємного сальдо по фінансовій діяльності.

Так, у період з 2011-2014рр. підприємство спрямувало грошові кошти, отримані в результаті операційної діяльності, та позичені кошти на придбання необоротних активів, тобто на проведення інвестиційної діяльності.

Грошовий потік від фінансової діяльності має від'ємні значення у 2012р. та 2014р., це пов'язано з поверненням раніше позичених грошових коштів, що має наслідком частки власних коштів у структурі активів підприємства та підвищення його фінансової стійкості.

Грошовий потік від інвестиційної діяльності в 2011р. має негативне значення, а за останні три роки – позитивне значення, це пов'язано з придбанням необоротних активів та їх ефективного використання протягом досить тривалого часу.

Чистий рух грошових коштів (загальний результат від усіх видів діяльності) був позитивним протягом двох років (2011-2012рр.), а протягом двох наступних негативним. Це свідчить про погіршення фінансово-господарської діяльності та неефективного використання фінансових та інвестиційних ресурсів підприємством протягом чотирьох років.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, ефективність управління грошовими потоками визначається синхронізацією надходжень та виплат, підтримкою постійної платоспроможності підприємства та раціональним використанням фінансових ресурсів, які формуються із зовнішніх і внутрішніх джерел.

Управління грошовими потоками є важливою ланкою фінансової політики, складовою фінансового менеджменту, що охоплює всю систему управління підприємством. Аналіз потоків грошових коштів повинен здійснюватися, як на основі звітних, так і планових показників (платіжного календаря). При цьому останні виступають одночасно інструментом управління грошовими потоками. Це досягається шляхом контролю за відповідністю їх реального руху до планових показників та прийняття необхідних коригуючих заходів.

Ситуація, яка склалась на підприємстві ПАТ «Одеський коровай» свідчить про необхідність негайної розробки ефективного механізму стабілізації, адже підприємство фінансує витрати операційної діяльності за рахунок надходжень від інвестиційної та фінансової діяльності, тобто за рахунок залучених кредитів, додаткової емісії акцій і т. інше. Для більш детального уявлення про операційну, інвестиційну та фінансову діяльність ПАТ «Одеський коровай» необхідно проаналізувати, за рахунок яких витрат та надходжень підприємство мало позитивний чи від'ємний результат своєї діяльності. Нажаль, аналіз демонструє негативні тенденції щодо платоспроможності, свідчить про збиткову діяльність, що врешті решт може призвести до банкрутства.

Організація управління грошовими потоками має розглядатися комплексно, разом із іншими напрямками фінансового управління. Висновки потрібно робити як в цілому по підприємству, так по кожному виду діяльності: операційна, фінансова, інвестиційна. На цій підставі робляться висновки про джерела і про забезпечення кожного виду діяльності необхідними грошовими коштами. В результаті приймаються рішення по питанню перевищення надходження грошових коштів над платежами, джерел оплати поточних зобов'язань та інвестиційної діяльності, достатності отриманого прибутку тощо.

Аналіз потоків грошових коштів повинен здійснюватись як на основі звітних, так і планових показників (платіжного календаря). При цьому останні виступають одночасно інструментом управління грошовими потоками. Це досягається шляхом контролю за відповідністю їх реального руху до планових показників та прийняття необхідних коригуючих заходів.

Результатом комплексного підходу до організації управління грошовими потоками підприємства має бути формування відповідної моделі як цілісної системи однозначних цілей і завдань управління грошовими потоками, підходів до аналізу критеріїв та оцінювання показників управління грошовими потоками, принципів політики управління та інструментарію її реалізації, форми контролю ефективності практики управління грошовими потоками.

Ураховуючи вищезазначене, з метою підвищення ефективності управління грошовими потоками підприємству ПАТ "Одеський коровай" необхідно:

- 1) вдосконалити інформаційне забезпечення управління грошовими потоками;
- 2) постійно стежити та аналізувати рух грошових коштів за усіма видами діяльності;
- 3) визначити мінімальний обсягу грошових коштів, достатнього для обслуговування поточної господарської діяльності;
- 4) згладжувати коливання в обсягах надходжень і виплат грошових коштів з метою запобігання платіжної кризи в окремі періоди;
- 5) оптимізувати системи розрахунків з постачальниками і покупцями, тобто обґрунтування політики надання комерційних кредитів і отримання відстрочок платежів;
- 6) вибрати напрямки використання тимчасово вільних грошових коштів з метою запобігання втрат від інфляції і упущеної вигоди; прискорення оборотності грошових коштів за рахунок впровадження організаційно-економічних заходів.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- 7) розробити план надходжень та витрат на підприємстві за усіма видами діяльності на більш короткі терміни, ніж рік (квартали, місяця, декади);
- 8) контролювати витрати з виплати дивідендів та купівлі раніше випущених цінних паперів.
- 9) покращити контроль виконання управлінських рішень і досягнення стратегічних цілей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Соколова Н. С. Сутність та зміст поняття «грошові потоки» [Електронний ресурс] / Н. С. Соколова, Т. Г. Соколова – Режим доступу до ресурсу: <http://stp.diit.edu.ua/article/download/9357/8129>.
2. Гайдаєнко О. М. Аналіз якості управління грошовими потоками на підприємстві ПАТ «Одеський коровай» [Електронний ресурс] / О. М. Гайдаєнко, Н. Григор'єва // РВВ Луцького НТУ. – 2015. – Вип. 1 (5). – Ч.2. – С. 65-74. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2743>.
3. Стащук О. В. Грошові потоки підприємства: суть та необхідність управління [Електронний ресурс] / О. В. Стащук, А. М. Хандучка // «Young Scientist». – 2014. – № 6 (09). – С. 45-46. – Режим доступу до ресурсу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/6/64.pdf>.
4. Заремба Є. М. Грошові потоки підприємства: сутність і класифікація [Електронний ресурс] / Є. М. Заремба // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – Вип. 2 (23). – Режим доступу до ресурсу: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/36449/32941>.
5. Нагайчук В. В. Управління грошовими потоками підприємства [Електронний ресурс] / В. В. Нагайчук // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип. 1. – С. 245-249. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsed_2014_1_39.pdf.
6. Єрешко Ю. О. Економічна сутність грошового потоку підприємства [Електронний ресурс] / Ю. О. Єрешко // Економічний вісник НТУУ "КПІ". – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://economy.kpi.ua/uk/node/161>.

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент О.М.Гайдаєнко

*Марина Корж, Ліна Данілкович
(Ірпінь)*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Особливості та етапи формування ринку праці в Україні, стан зайнятості населення й безробіття є наслідком історичних, соціальних та економічних умов, які склалися у державі не лише протягом останнього десятиліття, а й значно раніше. Проблеми сучасної економіки необхідно розглядати виходячи зі стану й перспектив розвитку ринку праці – головної складової ринкової системи, оскільки економіка – це насамперед відносини між людьми, які формують їх рівень життя [1].

Зараз стан ринку праці характеризується наявністю низки проблем, які заважають ефективному розвитку країни. По-перше, український ринок праці отримав значні втрати в результаті анексії Криму, бойових дій в Луганській та Донецькій областях. Локальні підприємства та регіональні офіси компаній на цих територіях зазнали серйозну руйнацію або знищення, що призвело до скорочення персоналу або ж навіть до закриття підприємств. По-друге, збільшується рівень міграції. Сьогодні ми маємо справу не тільки з трудовою міграцією, а й з міграцією біженців із нестабільних регіонів. Внутрішня міграція вносить додаткове навантаження на ринок праці центральних та західних регіонів України, що

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

впливає на рівень безробіття. Можемо побачити, що за останні роки рівень безробіття збільшився (таб. 1). В таб. 1 відображено збільшенням рівня безробіття за останні 5 років [3]. По-третє, кваліфіковані спеціалісти з України мають великий попит за кордоном, через невисокий рівень фінансових очікувань, але при цьому мають високу кваліфікацію. Також потрібно не забувати про закриття або ж ізоляцію деяких ринків в результаті політичних подій. До проблем сучасного ринку праці в Україні можемо віднести і високі обсяги прихованого безробіття, постійну депопуляцію та загальне старіння населення, що призводить до скорочення чисельності трудового потенціалу України.

Таблиця 1

Безробітне населення (за методологією МОП) у 2010-2014 рр.

	Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб
2010	1 713,9
2011	1 661,9
2012	1 589,8
2013	1 510,4
2014	1 847,6

Проте, поряд з проблемами на українському ринку праці існують позитивні тенденції: по-перше, підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною (зменшення корупції, посилення захисту прав споживачів, інтенсивніший розвиток малого та середнього бізнесу тощо). По-друге, фармацевтичний сектор, сфера послуг та індустрія інформаційних технологій продовжує зберігати відносну стабільність на фоні загальної економічної кризи. По-третє, зміна політичної еліти дає можливість топ-менеджерам комерційного сектору реалізувати свої знання та досвід в державному управлінні.

За період останніх семи років в Україні, внаслідок високої соціальної напруженості, спостерігається тенденція до поступового зменшення економічно активної частини населення (табл.2) [3]. Зміни в економічній та політичній ситуації в країні знайшли своє відображення у сегментації ринку праці, зокрема в змінах складу працюючих.

Таблиця 2

Економічна активність населення

	Економічно активне населення у віці 15-70 років (тис.осіб)
2004	22 202,4
2005	22 280,8
2006	22 245,4
2007	22 322,3
2008	22 397,4
2009	22 150,3
2010	22 051,6
2011	22 056,9
2012	22 011,5
2013	21 980,6
2014	19 920,9

Також таку ситуацію, яка склалася на ринку праці, – підвищення рівня безробіття і зменшення рівня зайнятості – необхідно розглядати як каталізатор структурних змін у вітчизняній економіці. Для цього в першу чергу необхідно сформулювати пріоритетні напрями

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

реформування ринку праці. До них можуть бути віднесені такі до яких можна віднести наступні [4]:

- вдосконалення системи оплати праці;
- розширення можливостей отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів;
- соціальна підтримка окремих груп населення;
- підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили;
- запобігання зростанню безробіття через створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування;
- впровадження механізмів звільнення і перерозподілу, реструктуризації економіки і піднесення вітчизняного виробництва (на даний момент це можливе лише за умов подолання економічної кризи);
- запровадження досвіду провідних країн світу щодо підвищення рівня соціально-економічного розвитку. Важливим заходом, що сприяє мінімізації негативних наслідків кризи на ринку праці, є запровадження страхової моделі забезпечення соціального захисту населення від безробіття. Проте для виходу з кризи не меншою мірою потрібне посилення ролі реального сектору економіки, повернення довіри до банків та підтримки платоспроможного попиту на товари та послуги. Українським феноменом на шляху подолання кризи має стати соціальний діалог як підґрунтя, на якому зростатимуть і соціальна відповідальність бізнесу, і соціальна згуртованість людей праці та соціальна стабільність у державі [2]; підвищення ролі профорієнтації, навчання та підвищення кваліфікації дорослого населення, яке має стати ключовим національним проектом, що дозволить синхронізувати зменшення безробіття з відновленням економіки та посиленням зайнятості, тощо [5].

Не можливо оминати увагою, відповідно до програми розвитку «Стратегія-2020» Президента України від 12.01.2015 р. П. О. Поршенко передбачається, що дана програма дозволить входження України до Топ-20 країн у рейтингу Світового банку з легкості ведення бізнесу (в 2015 році країна займає 96 місце), збільшити ВВП на душу населення до 16 тис. дол. США проти нинішніх 8,5 тис. дол. США, а також збільшити за п'ять років приплив прямих іноземних інвестицій до 40 млрд. дол. США, проти нинішнього показника в середньому 4-5 млрд. дол. США на рік [6]. Згідно з вказаним документом до 2020 року 75% випускників шкіл повинні володіти двома іноземними мовами, що також вплине на розвиток ринку праці в Україні. Головними напрямками стратегії розвитку ринку праці в Україні повинні стати: досягнення балансу між попитом і пропозицією робочої сили, створення нових робочих місць, вдосконалення механізмів працевлаштування молоді, випускників навчальних закладів, жінок, які мають неповнолітніх осіб і т. д., удосконалення системи моніторингу та прогнозування ситуації на ринку праці, розроблення та виконання регіональних програм мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва, запровадження професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, які можуть опинитися або перебувають під загрозою звільнення.

Можна зробити висновок, також необхідно зауважити - що пріоритетними напрямками реформування українського ринку праці мають стати вдосконалення системи оплати праці, розширення можливостей отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів, соціальна підтримка окремих груп, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили, сприяння ефективним і доцільним переміщенням працездатного населення, запобігання зростанню безробіття через створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування, впровадження механізмів звільнення і перерозподілу зайнятих – все це призведе до реструктуризації економіки і піднесення вітчизняного виробництва.

Досягнення національних інтересів та конкурентоспроможності держави в сучасних умовах економічної глобалізації і науково-технічної інтеграції можна забезпечити при ефективному використанні людського фактора продуктивних сил у трансформаційних процесах суспільного розвитку. При вирішенні зазначених проблем важливо враховувати

ситуацію на національному ринку праці та забезпечити раціональне використання трудового потенціалу, підтримуючи при цьому належний рівень життя населення.

Також подальших досліджень потребує детальне вивчення перспектив участі України в загальноєвропейському ринку праці, можливості впровадження зарубіжного досвіду в сфері ринку праці в Україні, перспективи переходу українського ринку праці на європейські стандарти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова О.В. Особливості та етапи формування ринку праці в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.studentam.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2550&Itemid=28.
2. Вороніна А.В., Ніколаєва К.М. Проблеми та перспективи розвитку ринку праці в Україні / Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17).
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Машика Ю.В. Сучасний стан ринку праці України в умовах світової фінансової та економічної кризи / Ю.В. Машика // Економіка, планування та управління в галузях. – 2012. – № 22 (1). – С. 250–254.
5. Онікієнко В.В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: [науково-аналітична монографія] / В.В. Онікієнко – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.
6. Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин (УНІАН), Порошенко оприлюднив тези «Стратегія 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/989833-poroshenko-oprilyudniv-tezistrategiji-2020.html>.

*Тетяна Кушнір, Ніна Волкова
(Одеса)*

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Процес функціонування будь-якого підприємства залежить від правильного та ефективного управління капіталом підприємства. Важливою складовою цього процесу вважається оптимізація структури капіталу, яка може дозволити підприємству сповна реалізувати свої виробничі можливості. Раціональна структура капіталу є базовим чинником і джерелом ефективності не тільки фінансової, але й операційної та інвестиційної діяльності.

Але в сучасних умовах підприємці України не приділяють відповідної уваги вирішенню цього питання, змінюючи структури власного капіталу, вирішуючи сьогоденні задачі, без проведення поглибленого аналізу наслідків цих змін у майбутньому. Та треба пам'ятати, що є ряд особливостей, які повинні бути враховано при формуванні структури капіталу кожного підприємства: політика фінансування повинна відповідати стратегічним задачам, на які вона спрямована, операції, виконані в області залучення капіталу, мають вести до зростання ринкової вартості активів підприємства. Метою управління капіталом підприємства має бути не підвищення показників діяльності, а досягнення балансу та узгодженості. Недбале керівництво, зосереджуючи увагу на короткостроковій вигоді, не рідко керуючись власними амбіціями та потребами, приймає рішення, що є доцільними у поточній діяльності підприємства, для досягнення локальних цілей, виконання часткових завдань, не враховуючи наслідки у майбутньому. Ефективна структура капіталу повинна відповідати довгостроковим, стратегічним цілям діяльності підприємства. Щоб мати змогу всебічно розглядати ці питання, треба використовувати надбання теоретичних вчень.

Аналіз літературних джерел свідчить про великий інтерес вчених до цього питання. Питанню оптимізації присвячені роботи таких науковців, як Бланк І. В. [1], Бичкова Н. В. [2, с. 16 – 23.], Боронос В.Г. [3, с. 154 – 165], Варічева Р. В. [4 с. 155 – 167], Головка Т.В. [5], Костаневич Н. І. [6, с. 233 – 241], Кочкодан В. Б. [7, с. 335 – 341], Сорока Р. С. [8, с. 353 – 357] та інші.

Мета статті – дослідження процесу оптимізації структури капіталу.

Перш за все розглянемо поняття «структури капіталу». Структура капіталу – це співвідношення (питома вага) елементів, що його створюють [9, с. 119].

Існують різні думки щодо визначення «оптимізації структури капіталу». На наш погляд, найбільш повне визначення дали Подольська В. О. та Яріш О. В, які вважають, що оптимізація структури капіталу – це таке співвідношення між власним і позиковим капіталом, за якого забезпечується найефективніша пропорційність між дохідністю та фінансовою стійкістю підприємства [11, с.355].

Розглянемо переваги та недоліки власного та позикового капіталів. Власний капітал має такі *переваги*: 1) Простота залучення, оскільки рішення, пов'язані зі збільшенням к-ла приймаються власниками і менеджерами підприємства без необхідності отримання згоди інших господарств суб'єктів; 2) Висока здатність генерування прибутку у всіх сферах діяльності, так як при його використанні не потрібно сплата позичкового відсотка в усіх його формах; 3) забезпеченням фінансової стійкості розвитку підприємства, його платоспроможності в довгостроковому періоді, а відповідно і зниженням ризику банкрутства. Проте він має такі *недоліки*: 1) Обмеження обсягів залучення фінансових ресурсів для розширення операційної та інвестиційної діяльності підприємства; 2) Висока вартість в порівнянні з позиковими джерелами формування капіталу (потрібно вилучати з обігу щось); 3) Неможливе забезпечення перевищення коефіцієнту фінансової рентабельності підприємства над економічною.

Переваги позикового капіталу: 1) Широкі можливості залучення; 2) Забезпечує ріст фінансового потенціалу підприємства та темпів росту обсягів його господарської діяльності; 3) Має більш низьку вартість в порівнянні з статутним капіталом за рахунок забезпечення ефекту "податкового щита" (витрати з обслуговування позикового капіталу віднімаються з оподатковуваної бази при сплаті податку на прибуток); 4) Здатність генерувати приріст фінансової рентабельності. Необхідно виділити такі недоліки позикового капіталу: 1) Ризик зниження фінансової стійкості та втрати платоспроможності; 2) складність процедури залучення, так як надання кредитних ресурсів залежить від рішення кредиторів, вимагає в ряді випадків відповідних гарантій або застави; 3) Висока залежність вартості позикового капіталу від коливань кон'юнктури фінансового ринку (ставки тощо).

На думку Т.В. П'ятак, найбільш стабільним є підприємство, яке використовує лише власний капітал, оскільки коефіцієнт автономії в такому випадку дорівнює одиниці., з зростанням частки залученого капіталу істотно зростає ризик втрати фінансової стійкості компанії, що в найгіршому стані може призвести до банкрутства [9, с. 121]. Але, на наш погляд, підприємство, що використовує тільки власний, обмежує темпи свого розвитку і не використовує фінансові можливості приросту прибутку на вкладений капітал. А підприємство, що використовує позиковий капітал, має більш високий фінансовий потенціал свого розвитку (за рахунок формування додаткового обсягу активів) і можливості приросту фінансової рентабельності. Оптимальним співвідношенням між власним і позиковим капіталом є 50% до 50%.

Жорова Є.Р. у статті «Оптимізація фінансової структури капіталу підприємства» виділила основні ознаки наявності ефективної структури капіталу на підприємстві: інтенсивний розвиток підприємства, безперервний виробничий процес, висока швидкість обороту капіталу, баланс між дохідністю капіталу та ризиками, що приймає на себе підприємство, показник рентабельності інвестованого капіталу вищий за середньозважену вартість капіталу підприємства, підвищення вартості підприємства з кожним наступним

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

періодом [10, с. 331]. На наш погляд, цей список можна доповнити підвищення рентабельності капіталу, а особливо рентабельність власного капіталу, збільшення чистого прибутку, підвищення коефіцієнту оборотності активів та його елементів і в результаті цього додатково вивільнення сума коштів з обороту і підвищення абсолютної ліквідності.

Аналіз літератури свідчить, що більшість авторів виділяють чотири методи оптимізації структури капіталу (таблиця 1):

Таблиця 1.

Методи оптимізації структури капіталу

Метод	Сутність	Розрахунок	Переваги
По критерію ціни капіталу підприємства (мінімізації її вартості)	Заснований на виборі найдешевших джерел фінансування активів підприємства	$WACC = (1-T)Dr + (1-D)r$	Дозволяє вибрати найдешевші джерела фінансування підприємства
По критерію максимізації рівня рентабельності активів підприємств	Заснований на розрахунку ефекту фінансового важеля. Підприємство зацікавлене в зростанні економічної рентабельності активів і рентабельності власного капітал	Розрахунок ефекту фінансового важеля $ЭФР = (1-T) * (Ra - rd) * D /$	Дозволяє при визначенні оптимальної структури капіталу враховувати зростання вартості власного капіталу підприємства
На основі норми віддачі на вкладений капітал	Основний критерій ефективності залучення позичкового капіталу: таке співвідношення власного і позичкового капіталу, при якому збільшується віддача на власний капітал	Розрахунок норми віддачі на власний капітал $r_e = r_0 * (1 - D_{rd}/r_0) / (1-D)^2$	Дозволяє встановити зміну норми віддачі на власний капітал від коефіцієнта кредитної заборгованості. Дозволяє встановити граничне значення ставки позичкового капіталу
За критерієм мінімізації рівня фінансових ризиків	Вибір джерел фінансування має бути поміркованим, для різних складових активів підприємства він не обов'язково має бути єдиним		Дозволяє диференціювати можливі джерела капіталу для забезпечення стабільного фінансового стану підприємства

Виходячи з того, що в умовах змінного навколишнього середовища важко встановити раз і назавжди оптимальну структуру капіталу підприємства, потрібно проводити постійний його аналіз з використанням якомога більшого числа інструментів. [9, с. 126.]

Жорова Є.Р. та Обнявко О.В. [10, с. 334] виокремлюють основні способи досягнення ефективної структури капіталу підприємства:

- баланс між обсягами залучених ресурсів та обсягами прибутків підприємства;
- ефективність процесу управління формуванням капіталу підприємства, що забезпечуватиме підвищення капіталізації підприємства;
- надання переваги внутрішнім джерелам фінансування;
- ретельна оцінка ризиків при використанні зовнішніх джерел фінансування;
- постійна діагностика джерел фінансування підприємства, пошук нових, що зможуть надати ресурси на більш вигідних умовах;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- раціональне скорочення нерентабельних виробничих потужностей;
- зростання частки у структурі капіталу нематеріальних активів, таких як гудвіл, ноу-хау, патенти та інші продукти раціоналізаторської діяльності, що дозволять приносити додатковий дохід у майбутньому;
- дієва система оцінки ефективності процесу управління капіталом.

Отже, підприємство самостійно вирішує, які чинники використати при формуванні капіталу. У сучасній економічній системі менеджерам компаній при визначенні оптимальної структури капіталу доцільно використовувати комбінацію декількох теоретичних підходів. Завдяки цьому фірма може сформувати доцільну структуру капіталу, яка у подальшому збільшить ринкову вартість підприємства і підвищить його фінансову платоспроможність.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 512 с.
2. Бичкова Н. В. Оптимізація структури капіталу вітчизняних підприємств у контексті підвищення ефективності фінансової діяльності / Н. В. Бичкова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1. – С. 16–23.
3. Боронос В. Г. Формування механізму оптимізації структури капіталу та його вплив на фінансовий потенціал підприємств / В. Г. Боронос // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 3. – Т. 1(47). – С. 154–165.
4. Варічева Р. В. Аналіз оптимальності структури власного капіталу акціонерних товариств: проблеми та перспективи / Р. В. Варічева // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 4. – С. 155–167.
5. Головка Т. В. Стратегічний аналіз : навч.-метод. посіб. / Т. В. Головка, С. В. Сагова ; за ред. М. В. Кужельного. – К. : КНЕУ, 2002. – 198 с.
6. Костаневич Н. І. Структура капіталу та її вплив на результати діяльності підприємства / Н. І. Костаневич, Т. С. Заєць // Економічний простір. – 2013. – № 78. – С. 233–241.
7. Кочкодан В. Б. Імітаційна модель управління структурою капіталу: теоретичний аспект / В. Б. Кочкодан // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3. – С. 335–341.
8. Сорока Р. С. Оптимізація структури капіталу за критерієм максимізації рівня фінансової рентабельності / Р. С. Сорока, Р. І. Рондяк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.16. – С. 353–357.
9. П'ятак Т. В. Шляхи оптимізації структури капіталу: аналіз теоретичних надбань / Т. В. П'ятак, А. Ю. Гальцов. // Вісник НТУ "ХПІ". – 2013. – №49. – С. 118–127.
10. Жорова Є. Р. Оптимізація фінансової структури капіталу підприємства / Є. Р. Жорова // Бізнесінформ. – 2014. – №4. – С. 330–334.
11. Подольська В. О. Фінансовий аналіз : навч. посібн. / В. О. Подольська, О. В. Яріш. – К. : Центр навч. л-ри, 2007. – 488 с
12. Хворостян Ю. В. Оптимізація структури капіталу підприємства / Ю. В. Хворостян // Управління розвитком. – 2014. – №10. – С. 100–102.

*Вікторія Морева, Вікторія Іванова, Оксана Турбіна
(Маріуполь)*

СТИМУЛЮВАННЯ ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Відповідно до сучасної (стратегічної) концепції вся діяльність підприємства, у тому числі здійснювані ним програми капіталовкладень, виробництва, науково-технічних досліджень, використання робочої сили, збуту, сервісного обслуговування, має обов'язково базуватись на точному знанні потреб споживачів цільового ринку, а вже відтак - на

оцінюванні та врахуванні всіх умов виробництва і збуту в найближчий час і на перспективу. Найважливішою умовою сучасного маркетингу стає виявлення нових, ще не задоволених потреб чи нових форм задоволення вже відомих потреб, орієнтація виробництва саме на такі потреби і завдяки цьому випередження конкурентів. [1]

Аспекти екологічно орієнтованого маркетингу в світовому співтоваристві пов'язані з швидким розвитком технологій і процесів, що знижують вплив на навколишнє середовище, а також з прискореним формуванням ринку екологічних послуг, який вимагає відповідного розвитку маркетингових засобів управління цим ринком. До основних маркетинговим напрямкам у цій галузі слід віднести:

- формування фінансових структур підтримки екологічних дій;
- екологічну оцінку (аудит) рівня впливу на навколишнє середовище;
- екологічне страхування дій компаній;
- зміна форм звітності діяльності виробників;
- нові форми реклами;
- формування нових принципів торгівлі. [3, 4]

Маркетингові підходи до регулювання неминуче пов'язані з диференційним впливом на підприємства, тобто природоохоронні заходи стануть концентруватися в основному на великих підприємствах, де їх собівартість буде менше, ніж на дрібних і середніх. [2]

Розвиток ринку призведе до того, що діяльність багатьох підприємств і фірм стане сильно залежати від екологічних та природно-ресурсних факторів регіонів. І мова йде не лише про систему податків, платежів за природні ресурси, за викиди і скиди забруднюючих речовин і розміщення відходів, про різні екологічні пільги та санкції, а й про державні і громадські екологічні експертизи, обґрунтування, техніко-економічні розрахунки. З зарубіжного досвіду добре відомо, що екологічні експертизи промислових об'єктів можуть викликати в різних регіонах країни наслідки економічного, адміністративного, правового та соціально-політичного характеру, причому як стимулюючи розміщення і розвиток продуктивних сил, так і сповільнюють їх. Якщо в результаті виявлення екологічною експертизою недоліків коригується проект будівництва або реконструкції виробництва, що опинився шкідливим для навколишнього середовища, то час і ресурси, витрачені на його переробку, загальмують розвиток промисловості в даному регіоні.

Розробка і впровадження безвідходних та маловідходних процесів, вдосконалення існуючих і створення нових очисних споруд, суттєва зміна інфраструктури та частини сформованих господарських зв'язків підприємств і фірм - все це, природно, кардинально вплине на такий показник, як собівартість. Він, у свою чергу, впливає на весь комплекс господарських об'єктів, а також на економічну і соціальну обстановку в цілому по регіону. [5]

Більш складно йде справа з екологічним страхуванням екологічних ризиків, що може бути реально впроваджено на практиці. При цьому слід поступово удосконалювати інформаційну базу, ринок перестраховальних послуг у цій галузі, необхідну законодавчу та нормативну документацію. Тим самим будуть готуватися передумови до поширення обов'язкового екологічного страхування на всі фірми, компанії та корпорації.

Основним пріоритетом у процесі формування ринкових відносин є всебічний облік у господарській діяльності потреб підприємств, організацій та окремих ділових споживачів. Саме на цій основі побудований і ефективно функціонує комплекс маркетингу в усіх розвинених країнах. Однак ця обставина обумовлює також і появу істотного протиріччя між прагненням до максимального обліку індивідуалізованих потреб та застосуванням таких форм їх задоволення, які могли б бути максимально прийнятними для суспільства в цілому. У силу цього постійно існує необхідність у зваженому підході до задоволення зростаючих потреб людства з урахуванням можливих наслідків цього процесу. Така думка правомірна для всіх рівнів відповідних потреб: від потреб окремої людини до потреб держави.

Екологічний маркетинг, який є подальшим вдосконаленням традиційних форм маркетингової концепції, ринково орієнтований вид управлінської діяльності у складі

загальної системи маркетингу підприємства, спрямований на визначення, прогнозування та задоволення споживчих потреб таким чином, щоб не порушувати екологічної рівноваги навколишнього природного середовища та не погіршувати життєвих стандартів суспільства. Однак, слід підкреслити, що функції екологічного маркетингу стають важливим інструментом лише за умови виконання загальних функцій маркетингу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов: Пер. с англ. / М. Портер. – М.: Альбина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
2. Морева В.В. Экологический маркетинг и особенности его внедрения на предприятии / В.В. Морева // Маркетингові дослідження в Україні. – Луганськ: Східноукр.нац.ун-т, 2002. – С.125-126.
3. Мельник А., Мельник О. Экономическая точка опоры экологизации общественного производства [Текст] / Мельник А., Мельник О. // Экономика Украины. – 2012. – № 7. – С. 64-68.
4. Демина Т.А. Учет и анализ затрат предприятий на природоохранную деятельность./ Т.А. Демина. – М: Финансы и статистика, 2003. – 112 с.
5. Деева Н.Э. Проблемы природопользования в Донбассе [Текст] / Н.Э.Деева // Вісник Черкаського університету. Серія економічні науки. – Черкаси: Видавничий відділ ЧНУ, 2003. – Вип.48. – С.171-179.

*Галина Островська
(Львів)*

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ГАЛУЗЕЙ В УКРАЇНІ

За ринкових умов господарювання економіка має функціонувати як високо ефективна система, в якій господарюючі суб'єкти є найважливішим елементом. Використовуючи наявні матеріальні, трудові і фінансові ресурси, підприємства залучають їх у процес виготовлення продукції, надання широкого спектру послуг, чи виконання продуктивної роботи. Це означає, що з одного боку існують затрати живої та уречевленої праці, а з іншого – ми одержуємо певні результати, які необхідно оцінювати з позиції ефективності. Ефективність може бути економічною, технологічною, соціальною, а також може діяти на різних рівнях економіки чи суспільства і тому потрібно вимірювати масштаби цього ефекту. Економічна ефективність відображається через різні вартісні показники, що характеризують проміжні та кінцеві результати виробництва на підприємстві, в інтеграційній виробничій структурі, в окремій галузі економіки, в економіці в цілому. Прибуток і рентабельність є основними показниками оцінки ефективності функціонування економіки як на мікро, так і на макрорівні, які характеризують інтенсивність їх роботи та успішну життєдіяльність в умовах ринку. Ефективність економічного потенціалу країни визначається низкою макро-економічних показників серед яких рентабельність є найбільш узагальнюючим і конкретним показником, що і зумовило вибір теми статті

Мета статті полягає в дослідженні економічної ефективності функціонування економіки України та окремих галузей за період 2011-2013 років на основі аналізу показників прибутку та рентабельності.

Економічні дослідження, пов'язані із сутністю прибутку та рентабельності, методикою їх аналізу та проблемами їх підвищення в сучасній економіці України присвячені праці таких вітчизняних науковців як Агапова М.В., Бланк І.О., Гриньова О.М., Мазаракі А.А., Мец В. П., Мних Є.В., Поддєрьогін А.М., Покропивний С.Ф., Савицька Г.В. Шеремет А.Д. та ін.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Проблема ефективності є ключовою проблемою функціонування будь-якої економічної системи. Враховуючи специфіку різних галузей економіки, доцільно розрізняти такі види ефективності: технологічну, економічну і соціальну. Найбільш конкретним показником ефективності є економічна ефективність.

Економічна ефективність – це вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем (підприємств, територій, національної економіки). Основною особливістю таких систем є вартісний характер засобів (видатків, витрат) досягнення цілей (результатів), а в деяких випадках і самих цілей (зокрема, одержання прибутку). [4, с.140]

Підвищення ефективності є життєво важливим, особливо в умовах ресурсодефіцитної економічної ситуації. Сутність проблеми підвищення ефективності полягає в тому, щоб на кожну одиницю витрат досягти максимального результату. Оцінка ефективності діяльності підприємства здійснюється за допомогою певних кількісних характеристик, які відображають відповідність результатів і витрат підприємства цілям діяльності. Таким показником є фінансовий результат. Фінансовий результат – це прибуток або збиток який отримує господарюючий суб'єкт внаслідок своєї діяльності. У положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 3 "Звіт про фінансові результати" надані наступні визначення прибутку та збитку: прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати; збиток – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати. [1.с.23]

Прибуток, окрім керівництва підприємства і власників капіталу, цікавить трудовий колектив, кредиторів, державні органи. Прибуток є основним фінансовим джерелом розвитку підприємства, науково-технічного удосконалення його матеріальної бази і продукції, всіх форм інвестування. Він служить джерелом сплати податків і наповнення державного бюджету, отже, забезпечує загальнодержавні інтереси. Тому, фінансовий результат на макроекономічному рівні є показником за допомогою якого можна виміряти результати діяльності окремих галузей та економіки в цілому за певний проміжок часу, тобто загальноекономічну ефективність.

Проаналізувати обсяг і динаміку прибутку (збитку) від звичайної діяльності до оподаткування за окремими видами економічної діяльності (галузями економіки України) за останні три роки можна на основі статистичних даних по Україні за 2011-2013 роки в таблиці №1.

Таблиця 1.

Фінансові результати : прибуток до оподаткування по економіці України та по видах економічної діяльності за 2011-2013 роки[5.]

№ з/п	Види економічної діяльності	Фінансовий результат 2011 рік	Фінансовий результат 2012 рік	Фінансовий результат 2013 рік	Динаміка 2012 року до 2011	Динаміка 2013 року до 2012
1.	Усього	122210	101885	29283,2	83,4	28,7
2.	Сільське, лісове та рибне господарство	25566	27208	15147,3	106,4	55,7
3.	Промисловість	58662	20924,6	13698,3	35,7	65,5
4.	Будівництво	-3846	-479,9	-5126,6	-12,5	- 10,7 разів
5.	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автомобілів	21591,5	12109,5	-6047,5	56	-50
6.	Транспортне і складське господарство	8741	7350	834,3	84	11,3
7.	Тимчасове розміщення і організація харчування	-548,1	-572	-1270,5	-104	-222
8.	Інформація і	4440,7	5977	6817,6	134,6	114

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

	телекомунікація					
9.	Фінансова і страхова діяльність	24231	29043	24041,2	119,8	83
10.	Операції з нерухомостями	-12061	-8193	-9571,4	-68	-116,8
11.	Професійна і наукова діяльність	-	-165,5	-6823,9	-	40р
12.	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-	3889,4	1224,8	-	31,4
13.	Освіта	132,6	136,8	140,2	103,1	102,5
14.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-115,8	30,5	-31,9	126,3	-104
13.	Мистецтво, спорт, розваги, відпочинок	-3350,3	-2280,4	-1280,4	-68	-56
14.	Надання інших послуг	-	-16,4	-18,8	-	-114

Проаналізувавши обсяг та динаміку фінансових результатів до оподаткування за галузями економіки України за період 2011-2013 роки можна зробити наступні висновки:

- цілому по економіці України за три останні роки спостерігається суттєве зменшення обсягу прибутку до оподаткування. З трох років найрезультативнішим щодо прибутку був 2011 рік, коли обсяг прибутку становив 122210 млн грн. Уже у 2012 році обсяг прибутку зменшився на -20325 млн.грн., що в динаміці становить 83,4% до показника 2011 року. У 2013 зменшення обсягів прибутку до оподаткування було ще суттєвішим і становило - 72601,8 млн.грн. або 28,7% до рівня 2012 року;

- прибутковими є такі галузі економіки як сільське, лісове та рибне господарство, промисловість, оптова та роздрібна торгівля та ремонт автомобілів, транспортне і складське господарство, інформація і телекомунікація, фінансова і страхова діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, освіта. Позитивна динаміка (збільшення обсягу прибутку до оподаткування у 2012 році) спостерігалось в таких галузях як сільське, лісове та рибне господарство 106,4%; інформація і телекомунікація - 134,6%; фінансова і страхова діяльність – 119,8%. Але у 2013 році по усіх цих галузях за винятком інформації і телекомунікації спостерігається значне зменшення обсягу прибутку до оподаткування, відповідно суттєвим є зниження динаміки прибутку до 2012 року, зокрема, у промисловості 65.5%, в транспортному і складському господарстві 11,3%, фінансовій і страховій діяльності 83%. У 2013 році оптова і роздрібна торгівля на відміну від попередніх двох років спрацювала збитково (-6047,5 млн.грн.). Лише інформація і телекомунікація продемонстрували збільшення прибутку на 840,6 млн грн., що в динаміці до 2012 року становить 114%;

- за аналізований період збитковими є такі види діяльності як будівництво, тимчасове розміщення і організація харчування, операції з нерухомістю, професійна і наукова діяльність, мистецтво, спорт, розваги, відпочинок, надання інших послуг. У 2013 році у будівництві збиток в порівнянні з 2012 роком збільшився у 10,7 разів, що свідчить про поглиблення кризи у галузі;

- у сфері мистецтва, спорту та відпочинку усі три роки фінансовий результат є від'ємним, але спостерігається тенденція до зменшення збитку.

До узагальнюючих показників ефективності на рівні економіки та регіонів належать такі показники як зростання та обсяги виробництва національного доходу на душу населення; відносна економія основних виробничих фондів, матеріальних витрат; рівень рентабельності як співвідношення доданого продукту або прибутку і середньорічної вартості основних та оборотних виробничих фондів; зниження витрат виробництва і обігу на 1 грн. валового національного продукту.[4.142] Серед цих показників доцільно до теми дослідження

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

виокремити рентабельність. Якщо підприємство одержує прибуток, воно вважається рентабельним, а його діяльність характеризується як ефективна. Якщо окремі регіони чи види діяльності, економіка країни в цілому як фінансовий результат від своєї діяльності за певний період часу одержує прибуток, то вона вважається рентабельною, тобто ефективною і перспективною для подальшого розвитку та інвестування.[2.63.] Розрізняють систему показників рентабельності, за допомогою яких можна виміряти ефективність використання окремих видів ресурсів. Проаналізуємо показники рентабельності активів за 2011-2013 роки за видами економічної діяльності по Україні в таблиці № 2.

Таблиця №2.

Рентабельність (активів) за видами економічної діяльності
по Україні за 2011-2013 роки [5.]

№ з/п	Види економічної діяльності	Активи підприємств, млн.грн			Рентабельність активів, %		
		2011 рік	2012 рік	2013 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
1.	Усього	4646925	5419686	5712274,8	2,6	1,9	0,5
2.	Сільське, лісове та рибне господарство	231274	280572	313096,8	11	9,7	4,8
3.	Промисловість	1448074	1761163	1872235,9	4	1,2	0,7
4.	Будівництво	223089	259345	293017,2	-1,7	-0,2	-1,74
5.	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автомобілів	1003989	1170648	1148632,8	2,2	1,0	-0,5
6.	Транспортне і складське господарство	293477	335080	324322,1	3,0	2,2	0,3
7.	Тимчасове розміщення і організація харчування	30080	33726	37009,4	-1,8	-1,7	-3,4
8.	Інформація і телекомунікація	105139	107358	90121,1	4,2	5,6	7,6
9.	Фінансова і страхова діяльність	507518	571013	366595,2	4,8	5,1	6,6
10.	Операції з нерухомостями	357620	384429	449004,8	-3,4	-2,1	-2,1
11.	Професійна і наукова діяльність	212348	255510,5	464020,4	-	-0,01	-1,5
12.	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	193372	214993	251976,5	-	1,8	0,5
13.	Освіта	2356,7	2443,2	2357	5,6	5,6	5,9
14.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	110965,6	11969,2	12589,9	-1,0	0,3	-0,2
15.	Мистецтво, спорт, розваги, відпочинок	23056,;	26630,7	32876	-14,5	-8,6	-3,9
16.	Надання інших послуг	4465,4	4803,3	4496,6	-	-0,3	-0,4

В цілому по економіці показники рентабельності активів за аналізований період суттєво знижуються: 2011 рік рентабельність становить 2,6%, 2012 рік – 1,9 %, 2013 рік – 0,5%. Основними чинниками, які спричинили таке значне зниження рентабельності по економіці України є:

- зменшення обсягів одержаного прибутку: у 2013 році прибуток зменшився на 72602 млн.грн. у порівнянні з 2012 роком і у 2012 році прибуток зменшився на 20325 млн. грн у порівнянні з 2011 роком;

- суттєве збільшення активів підприємств, що саме по собі є позитивним явищем: у 2012 році в порівнянні з 2011 роком активи збільшились на суму 772761 млн. грн., а у 2013 році в порівнянні з 2012 роком на суму 292761,8 млн. грн. Такі економічні результати свідчать проте, що вкладені кошти у розвиток економіки у вигляді приросту активів не спричинили підвищення ефективності її функціонування у вигляді зростання прибутку, тобто вкладені кошти не призвели до збільшення результату від їх використання. Із 15 видів діяльності 8 у 2013 році показують негативний фінансовий результат, а отже є нерентабельними. 7 галузей демонструють позитивний фінансовий результат, а отже є рентабельними: найвижча

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

рентабельність досягнута сферою інформації і телекомунікації – 7,6%, фінансова і страхова діяльність – 6,6%, освіта – 5,9%, сільське господарство – 4,8%, промисловість – 0,7%.

Проведений аналіз показників прибутку і рентабельності за три останні роки свідчить про суттєве зменшення обсягів одержаних прибутків в окремих галузях та в економіці в цілому. Відповідно зменшення обсягів прибутків спричинило і зниження показників рентабельності, а отже і зниження ефективності функціонування національної економіки. Причин такого стану є багато. Тому для підвищення ефективності її функціонування потрібно провести економічні реформи, які б сприяли розвитку малого і середнього підприємництва, спростили б систему оподаткування та зменшували податковий тягар на суб'єктів господарювання, забезпечили системні перетворення в структурі економіки, сприяли розвитку внутрішнього ринку споживання товарів та послуг, зменшували залежність економіки від імпорту товарів та зміцнювали експортний потенціал України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Національні стандарти бухгалтерського обліку в Україні. Нормативно-практичний довідник. Навч. посібник. – Львів : «Інтелект-Захід», 2000. – 188 с.
2. Баліцька В. Доходи та рентабельність діяльності підприємств України: макроекономічна оцінка // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №9. – С.62-63.
3. Осауленко О.Г. Статистичний щорічник України за 2012 рік. Державна служба статистики України. – 2013. – 546 с.
4. Старостенко Г.Г. Національна економіка / під ред. Старостенко Г.Г., Онишко С.В., Поснова Т.В. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.ukrstat.gov.ua>]

*Олена Откаленко, Крістіна Ємбергенова
(Вінниця)*

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Ефективне управління підприємством залежить від багатьох чинників, одними із яких є впровадження, розвиток й удосконалення контролю за формуванням і використанням фінансових результатів. У зв'язку з активізацією євроінтеграційних процесів, розвитком міжнародного співробітництва, участю у сфері відносин міжнародного розподілу та виробничій кооперації, залученням іноземних інвестицій в економіку, на підприємствах досить актуальною темою стала реорганізація бухгалтерського обліку згідно міжнародних стандартів.

Питання щодо сучасної організації бухгалтерського обліку на підприємствах стало об'єктом досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Найбільш ґрунтовно свої позиції щодо організації бухгалтерського обліку за міжнародними стандартами висвітлювали у своїх працях Кірейцев Г.Г., Бутинець Ф.Ф., Жук В.М., Голов С.Ф., Пархоменко В.М., Зубілевич С.Я., Белоусова І.А. та ін.

Мета дослідження полягає в аналізі, визначенні основних переваг та недоліків організації бухгалтерського обліку в Україні після початку застосування міжнародних стандартів у фінансовій звітності.

Сучасний стан бухгалтерського обліку в Україні можна схарактеризувати як симбіоз адміністративних і ринкових концепцій, національних і міжнародних стандартів. За останні

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

щонайменше два десятиліття в Україні відбулися зміни в системі бухгалтерського обліку, спрямовані на її гармонізацію з міжнародними стандартами.

У 2011 році Україна зробила ризикований крок на зустріч світовій економіці і розпочала політику впровадження МСФЗ в фінансовий, а згодом і господарський сектор.

Підприємства всіх форм власності, згідно із Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", зобов'язані складати фінансову звітність. З 1 січня 2012 року консолідовану фінансову звітність за МСФЗ складають публічні акціонерні товариства, банки, страховики, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, за міжнародними стандартами [1].

Міжнародні стандарти фінансової звітності [2] виступають на даний момент ефективним інструментом підвищення прозорості та зрозумілості інформації, яка розкриває діяльність суб'єктів господарювання, створює достовірну базу для визнання доходів і витрат, оцінки активів і зобов'язань, яка надає можливість об'єктивно розкривати і відображати наявні фінансові ризики у суб'єктів, які звітують, а також порівнювати результати їх діяльності в цілях забезпечення адекватної оцінки їх потенціалу та ухвалювати відповідні управлінські рішення.

МСФЗ в Україні застосовують підприємства, чії інвестори зацікавлені в їх складанні, а також компанії, що бажають одержати кредит у банках, які вимагають звітність за МСФЗ, або вийти на міжнародні фондові ринки.

При застосуванні МСФЗ перед підприємствами постали нові принципи яких потрібно дотримуватись:

- зрозумілість
- доречність
- суттєвість і сукупність
- своєчасність
- повнота
- правдиве подання
- обачність
- превалювання сутності над формою
- нейтральність
- зіставність

Проте, окрім вище зазначених принципів організації системи бухгалтерського обліку, підприємства можуть керуватись й іншими принципами, які залежать від специфіки підприємства.

Використання фінансових звітів, складених за міжнародними стандартами на підприємствах України забезпечують:

1. Об'єктивність, зіставність та відповідність потребам користувачів фінансових звітів, складених за міжнародними стандартами;
2. Задоволення потреб користувачів фінансової звітності;
3. Полегшили процес гармонізації стандартів шляхом зіставності і прозорості, незалежно від країни або галузі;
4. Сприяння підвищенню довіри і зрозумілості серед іноземних користувачів;
5. Доступ до міжнародних ринків капіталу [3].

Застосування міжнародних стандартів при організації бухгалтерського обліку на підприємствах окрім переваг має також ряд недоліків, які перешкоджають легкому використанню міжнародних стандартів:

1. Брак кваліфікованого персоналу. На даний час на ринку праці в Україні недостатньо фахівців з МСФЗ, тому переважно менша кількість підприємств має змогу складати звітність та вести облік згідно МСФЗ самостійно, більша кількість змушена звертатися до консалтингових і аудиторських компаній.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

2. Відсутність прозорості. Забезпечення прозорості суб'єктів національної економіки має величезне значення, оскільки, ринкова вартість капіталу визначається двома ключовими чинниками: майбутніми доходами та майбутніми ризиками.

Деякі ризики дійсно характерні для діяльності самих організацій, проте є й такі, які спричинені відсутністю необхідної інформації, відсутністю точних відомостей про прибутковість капіталовкладень.

Кредитори і інвестори згодні одержувати менший прибуток, але бути впевненими в тому, що достовірна, справедлива і точна інформація знизить їх ризики.

3. Великі затрати. Найбільш суттєвими витратами для підготовки звітності по МСФЗ, є витрати на наймання компетентного персоналу, таких як фахівців зі складання звітності по міжнародним стандартам або навчання персоналу підприємства, а також на консультативні та аудиторські послуги.

Заробітна плата у спеціалістів з ведення МСФЗ та які мають сертифікати, що підтверджують ці знання, набагато вища, за звичайних бухгалтерів або у інших фінансових спеціалістів.

Зазвичай ці витрати найбільш високі на момент переходу підприємства на МСФЗ, але після впровадження міжнародних стандартів вони суттєво знижуються [4, с.26].

Отже, з вище сказаного можна зробити висновок, що для ефективного управління ресурсним потенціалом торговельного підприємства необхідна забезпеченість відповідною інформацією для прийняття тих чи інших управлінських рішень. Таку інформаційну базу формує система бухгалтерського обліку, яка в будь-який момент господарського процесу може надати достовірну інформацію про вартість товарних запасів за допомогою таких її підсистем як фінансовий та управлінський облік. Можна також наголосити, що звітність відіграє важливу роль, оскільки її використовують не тільки для аналізу діяльності окремого підприємства з метою отримання інформації для управління, але й для узагальнення підсумків у масштабах галузі, а також народного господарства в цілому. Сучасна організація бухгалтерського обліку характеризується застосуванням міжнародних стандартів та відкритістю підприємств для нових іноземних інвестицій за рахунок використання МСФЗ. Але для того, щоб процес організації бухгалтерського обліку за міжнародними стандартами був більш ефективним потрібно позбутися ряд перешкод пов'язаних з перепідготовкою високо кваліфікованих працівників, що зменшить затрати на наймання іноземних компетентних працівників та час щодо підготовки тієї чи іншої звітності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в країні : Закон України від 16.07.1999 р. N 996 – XIV.

2. Міжнародні стандарти фінансової звітності. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

3. Біда С.О. Організаційно-методичний механізм впровадження управлінського обліку на вітчизняних підприємствах / С.О. Біда // Ефективна економіка. – 2014. – № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3103>.

4. Касич А.О. Проблеми впровадження МСФЗ в Україні та шляхи їх вирішення / А.О. Касич, Я.Ю. Яковенко // Облік і фінанси = Accounting & Finance. – 2013. – № 1. – С. 22-27.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ БАЛАНС: ЗМІСТ, БУДОВА, ПРИЗНАЧЕННЯ

Важливою умовою ефективного управління підприємством є отримання оперативної та достовірної інформації про результати господарських операцій. В зв'язку з цим, необхідність постійної оцінки фінансового стану господарюючого суб'єкта не підлягає сумніву. Баланс, безперечно, займає топову позицію серед усіх форм фінансової звітності. І перший він не тільки за номером, але й за статусом. Адже показує фінансовий стан підприємства на певну звітну дату. Що кращий такий стан, то кращі шанси підприємства залучити інвесторів, покупців, кредиторів, а інколи навіть зберегти «життя» суб'єкта господарювання. От і виходить, що така банальна річ, як заповнення Балансу, може мати надзвичайно важливі наслідки.

Значний внесок у розвиток системи узагальнення облікової інформації при складанні балансу зробили вітчизняні та зарубіжні науковці Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, В.В. Сопко, Є.Ю. Шара, М.Г. Чумаченко, Є.В. Мних, А.М. Ковальова, Г.В. Савицька, О.О. Шеремет, Д.В. Шиян та ін.

Проте, ряд важливих проблем організації та методики узагальнення інформації при складанні балансу та проведення оцінки фінансового стану підприємства на його основі вимагають подальших досліджень і формування нових методичних підходів, а також напрямів їх удосконалення.

Основою безперервної діяльності кожного підприємства є наявні виробничий потенціал і позитивні результати його роботи, які виражаються в ефективності використання всіх його засобів, а конкретніше у розмірі отриманого прибутку після закінчення звітного періоду. Універсальною формою звітності, яка показує здобутки підприємства за певний проміжок часу, є бухгалтерський баланс.

Бухгалтерський баланс являє собою спосіб економічного групування та узагальненого відображення у грошовому вимірнику наявних господарських засобів та джерел їх утворення на певну дату. Особливістю бухгалтерського балансу є рівність між загальною вартістю господарських засобів і джерел їх утворення [1, с. 98].

Як обліковий термін слово «баланс» має два значення:

1) рівність, рівновага двох підсумків протилежного значення, що має місце в рахунках, відомостях і таблицях: рівність сум чи кількості прибутку і витрат, дебету і кредиту, активу і пасиву. У цьому розумінні слово баланс зберігає близький зв'язок зі своїм первісним значенням: однакові підсумки ніби відповідають збалансованим шалькам терезів;

2) таблиця, яка відображає результат облікової реєстрації, майновий стан підприємства в грошовій оцінці на відповідний момент, тобто стан його активів і пасивів.

Інформація, яка знаходить своє відображення у бухгалтерському балансі підприємства, є дуже важливою як для внутрішніх її споживачів (засновників, партнерів по бізнесу) для прийняття певних управлінських рішень, так і для зовнішніх споживачів (контролюючих органів, банків, акціонерів, інвесторів) для оцінки платоспроможності підприємства, ризику здійснення фінансових інвестицій або купівлі на фондовому ринку тих чи інших цінних паперів.

Нормативним документом, який визначає зміст і форму бухгалтерського балансу та загальні вимоги до розкриття його статей, є Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [2].

За формою баланс являє собою двосторонню таблицю, ліва сторона якої називається активом і призначена для відображення господарських засобів за складом і розміщенням, а права сторона, що називається пасивом, призначена для відображення джерел формування господарських засобів. Така форма побудови бухгалтерського балансу називається

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

горизонтальною. Вона широко використовується в країнах континентальної Європи, в тому числі й в Україні. Англomовні країни використовують вертикальну форму побудови балансу, коли спочатку показують склад активу, а потім - пасиву.

Слід зазначити, що в основі побудови горизонтальної та вертикальної форм бухгалтерського балансу знаходиться одне й те саме рівняння, яке в бухгалтерському обліку прийнято називати балансовим рівнянням. Воно має такий вигляд:

$$\text{Активи} = \text{Власний капітал} + \text{Зобов'язання} \quad (1)$$

Це рівняння є свідченням того, що активи підприємства можуть формуватися як за рахунок власних коштів, так і залучених, тобто коштів інших підприємств та фізичних осіб. Однак існують випадки, коли активи підприємства формуються тільки за рахунок власних коштів (власного капіталу). Така ситуація можлива на початкових стадіях діяльності підприємства. Тоді балансове рівняння матиме такий вигляд:

$$\text{Активи} = \text{Власний капітал} \quad (2)$$

У бухгалтерському балансі всі господарські засоби підприємства та джерела їх формування об'єднані в економічно однорідні групи, які називають статтями балансу. Статті балансу мають загальну назву, окремий код і записуються окремими сумами. Статті бухгалтерського балансу поділяють на активні (розміщені в активі балансу) і пасивні (розміщені в пасиві балансу).

Стаття балансу – це показник, що відображає на звітну дату стан окремих видів активів, власного капіталу та зобов'язань [3, с. 101].

Статті активу характеризують господарські засоби: основні засоби, запаси, кошти, дебіторська заборгованість тощо. Статті пасиву характеризують джерела власних і залучених коштів: зареєстрований капітал, прибуток, кредити банку, кредиторську заборгованість тощо. Підсумок активу або пасиву (оскільки вони мають дорівнювати один одному) називається валютою балансу.

Обов'язкова умова правильності складання балансу – активи рівні пасивам (рис. 1). Рівність підсумків активу і пасиву балансу зумовлена тим, що в обох його частинах відображені у вартісній оцінці одні й ті самі господарські засоби, які згруповані за різними ознаками: в активі за складом і розміщенням, а в пасиві – за джерелами їх формування. Кожна група господарських засобів, розміщених в активі, має відповідне джерело їх формування, відображене в пасиві балансу. Відсутність рівності підсумків активу і пасиву балансу свідчить про наявність помилок, допущених при його складанні.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

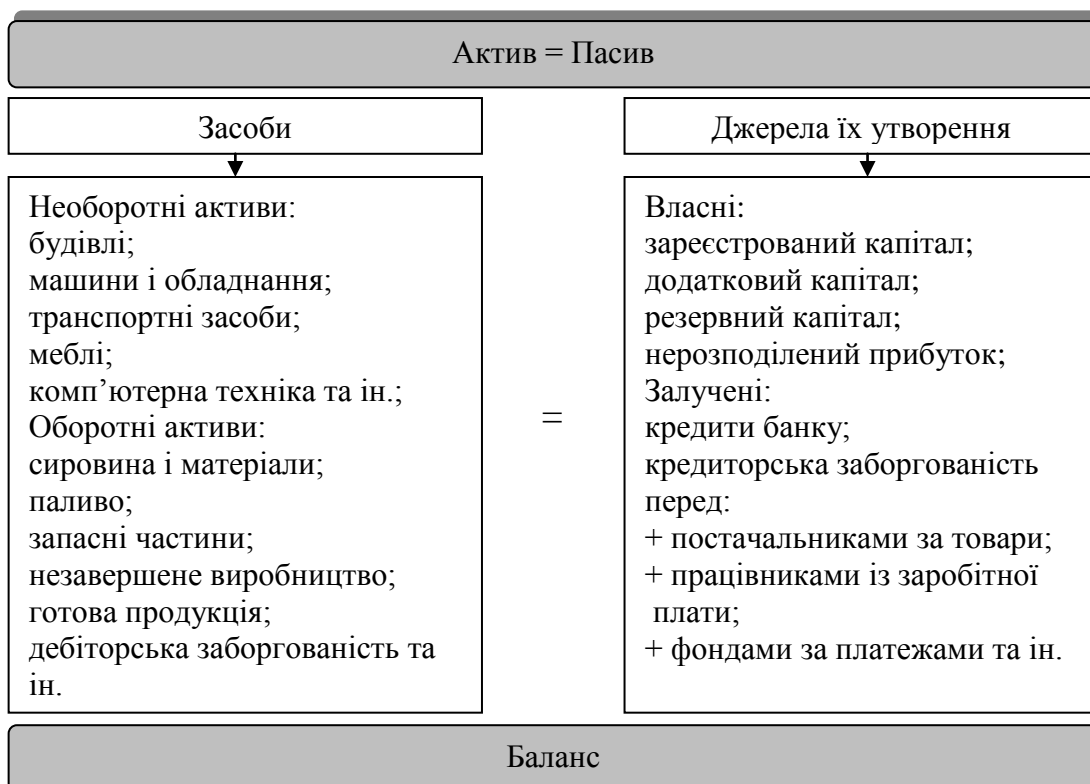

Рис. 1. Структура бухгалтерського балансу[3, с.108]

У бухгалтерському балансі статті розміщені за їх здатністю перетворюватися на грошові кошти. Так, в активі балансу вони розташовані в міру зростання їх ліквідності: від нематеріальних активів до грошових коштів, а в пасиві - за ознакою часу, який потрібен для повернення боргу. Грошовий вираз статті балансу називається оцінкою статті.

Змістовна частина балансу визначається його будовою та структурою. Розміщення статей в активі та пасиві у світовій і вітчизняній практиці істотно відрізняється (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика будови балансу у світовій і вітчизняній практиці

	Актив	Пасив
Вітчизняна практика	Актив будують у порядку зростання ліквідності: - Нерухомість - Запаси - Грошові кошти	Пасив будують за скороченням терміну погашення: - Власний капітал - Довгострокові зобов'язання - Поточні зобов'язання
Світова практика	Актив будують у порядку убування ліквідності: - Грошові кошти - Запаси - Нерухомість	Пасив будують за зростанням терміну погашення: - Поточні зобов'язання - Довгострокові зобов'язання - Власний капітал

Показники основних статей включаються в підсумки розділів та у підсумок балансу. Регулюючі статті не мають значення без основних і їх суми в підсумок балансу не включаються. В активі балансу такими статтями є первісна вартість та знос нематеріальних активів і основних засобів, первісна вартість дебіторської заборгованості та резерв сумнівних боргів. У пасиві – неоплачений капітал та вилучений капітал. Активні статті балансу групуються у розділи активу, пасивні – у розділи пасиву балансу (рис. 2).

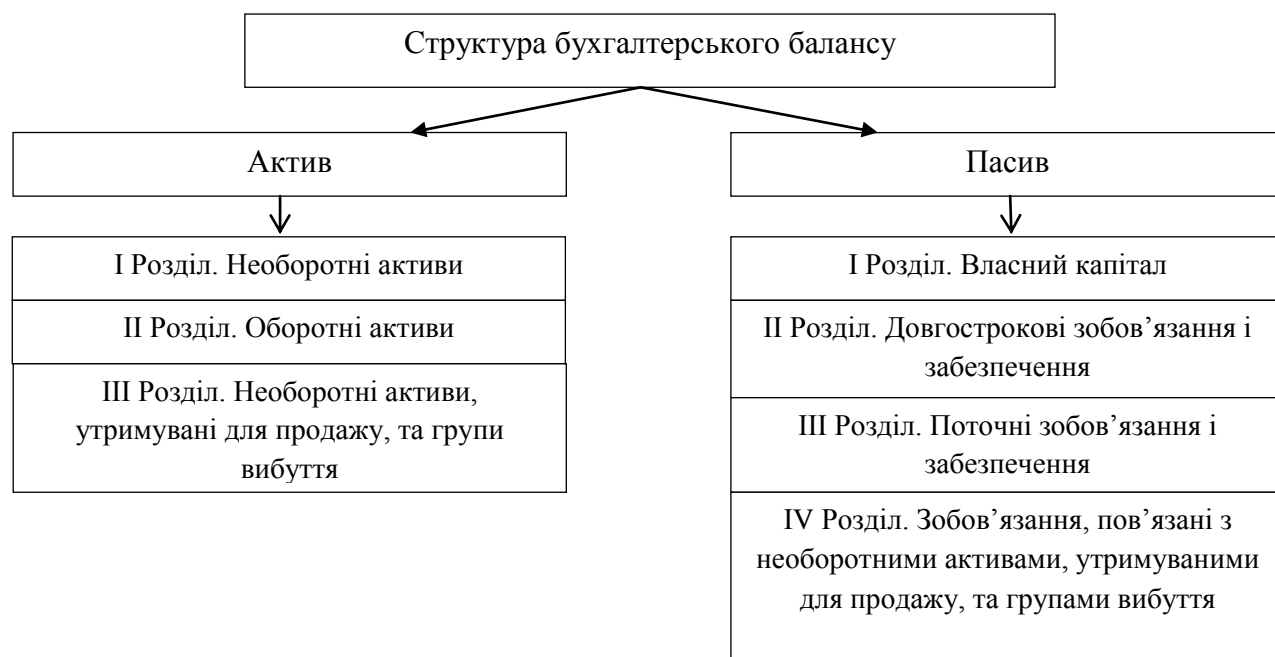

Рис. 2. Структура бухгалтерського балансу (звіту про фінансовий стан) за основними статтями

Для складання балансової таблиці необхідна висока організація облікової роботи, бо використовуються різні показники, які пов'язані один з одним. Тому теоретично існують різні види таблиць, балансів, але на підприємствах і у виробничій діяльності вони використовуються рідко – обов'язковим для підприємства є бухгалтерський баланс.

В результаті проведеного дослідження ми з'ясували, що баланс – це звіт про фінансовий стан підприємства, який на певну дату відображає його активи, зобов'язання і власний капітал.

Баланс дає можливість визначити склад та структуру майна підприємства, ліквідність та оборотність засобів, наявність власного та запозиченого капіталу, зміна дебіторської та кредиторської заборгованості та інші показники. Отримання такої інформації – необхідна умова для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, а також для оцінки ефективності майбутніх вкладень капіталу та ступеня фінансових ризиків.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар М. І. Звітність підприємства: підручник / М. І. Бондар, Ю. А.Верига, М. М. Орищенко. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 570 с.
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73
3. Садовська І. Б. Бухгалтерський облік: навч. посіб. / І. Б. Садовська, Т. В. Божидарнік, К. Є. Нагірська. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 688 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Облікова політика підприємства істотно впливає на величини показників собівартості продукції, податку на прибуток, податку на додану вартість, самого прибутку, а також на загальні показники фінансового стану. Без аналізу облікової політики порівнювати показники діяльності підприємства за різні звітні періоди не можна.

Питання щодо формування облікової політики розглянуто у працях вітчизняних дослідників, а саме: С.В. Голова, В.С. Леня, В.В. Гливенко, Ф.Ф. Бутинця, П.С. Безруких, В.Г. Швеця, М.С. Пушкаря, М.Т. Щирби, С.В. Свірко, П.Є. Житнього та ін. Однак, незважаючи на значні досягнення в теорії та практиці формування облікової політики, велика кількість збиткових підприємств, низький рівень платоспроможності, фінансової стабільності, ефективності господарювання та конкурентоспроможності вітчизняних підприємств свідчать про її нерозв'язаність. Через мінливі умови зовнішнього середовища, виникає необхідність формування облікової політики підприємства з урахуванням вимог сучасного господарювання.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», «облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності. Основною її метою є забезпечення одержання достовірної інформації про результати фінансово-господарської діяльності, необхідної для користувачів фінансової звітності з метою прийняття відповідних управлінських рішень» [1]. Тобто під обліковою політикою варто розуміти сукупність способів ведення бухгалтерського обліку, прийняту підприємством – первинного спостереження, вартісного виміру, поточного групування та узагальнення фактів господарського життя.

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» наводить ідентичне визначення цієї категорії, а саме: "облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності" [2].

Необхідність формування облікової політики пов'язана з переорієнтацією обліку на надання своєчасної, достовірної, повної та неупередженої інформації про діяльність підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам. Формування облікової політики є важливим і непростим завданням, оскільки впливає на фінансові результати й ефективність діяльності підприємства. Під час розроблення облікової політики потрібно враховувати такі фактори [3, с. 15]:

- сферу і вид діяльності організації (торгівля, виробництво, надання послуг, будівництво, інший вид підприємницької діяльності, некомерційна діяльність та ін.);
- організаційно-правову форму суб'єкта економіки (товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство, некомерційна організація, державне унітарне підприємство та ін.);
- структуру управління (департаменти, відділи, цехи, дільниці, центри витрат та ін.);
- масштаб підприємницької діяльності (обсяг продажів продукції, товарів, робіт, послуг, чисельність працюючих, вартість активів тощо);
- специфіку об'єктів обліку (склад пасивів і активів організації);
- рівень інформаційної системи (наявність комп'ютерної техніки та інших технічних засобів збирання, реєстрації та оброблення інформації);
- кваліфікацію бухгалтерських кадрів (знання і компетентність співробітників бухгалтерії);

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

– фінансову стратегію організації (застосування методів амортизації, прагнення до зменшення податку на прибуток та податку на майно організації).

Аналіз цих факторів дає змогу вибрати з можливих варіантів облікової політики її оптимальний варіант і знизити бухгалтерські ризики економічного суб'єкта. Грамотно розроблена облікова політика дає змогу визначити оптимальні методи обліку та оцінки активів із зобов'язаннями. Під час формування облікової політики варто закладати основи податкового планування, формулювати обов'язкові елементи облікової політики з метою оподаткування.

Основними цілями, що досягаються розробкою і наступним затвердженням чітко складеної облікової політики, є закріплення правил і основних методик ведення бухгалтерської та податкової звітності, а заодно і регулювання організаційних моментів бухгалтерського обліку. Таким чином, розроблення облікової політики покликана уніфікувати всі форми і методи звітності, існуючі на підприємстві, максимально ефективно організувати між структурними елементами підприємства документообіг. Зрештою облікова політика буде не тільки полегшувати і спрощувати роботу з обліку і підвищувати ефективність документообігу, але також заощаджувати трудові витрати підприємства і його матеріальні ресурси.

Документом, у якому фіксуються положення облікової політики, є наказ або розпорядження керівника підприємства, що складається на кожний наступний звітний рік відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні".

Наказ про облікову політику – це документ внутрішнього користування, який підписують особи, які мають право першого та другого підпису (традиційно – це керівник та головний бухгалтер або бухгалтер). При складанні наказу, крім факторів нормативно-правового характеру, необхідно також враховувати: юридичний статус підприємства (форму власності та організаційно-правову форму), галузеву специфіку підприємства, наявність кваліфікованих бухгалтерських кадрів та ін. Сам наказ має повно відображати особливості організації та ведення бухгалтерського обліку і складання звітності на підприємстві. Форма та зміст наказу на сьогодні не регламентуються [4].

У Листі Міністерства фінансів України "Про облікову політику" зазначається, що зміни в обліковій політиці можуть відбуватися у випадках:

- якщо змінюється на підприємствах статут;
- якщо змінюються вимоги органу, який здійснює функції з державного регулювання методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- якщо зміни облікової політики забезпечать більш достовірне відображення подій (господарських операцій) у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності.

Слід зазначити, що прийняття Податкового кодексу України є одним із чинників, у результаті прийняття якого підприємства мають внести зміни до облікової політики.

Отже, для досягнення оптимальної та ефективної облікової політики необхідно враховувати фактори, які мають вплив на її розробку. Формування облікової політики повинно бути орієнтовано на прийняття управлінських рішень щодо розподілу та ефективного використання наявних ресурсів і отримання фінансових результатів. Як результат, грамотно розроблена облікова політика підприємства дає змогу вибирати ефективну схему для ведення бухгалтерського та податкового обліку, знижувати фінансові і податкові ризики, оптимізувати схему оподаткування, що, в підсумку, забезпечить належну ефективність прийнятих управлінських рішень і господарської діяльності підприємства. Перспектива подальших досліджень у цьому напрямі полягає у визначенні складових облікової політики, а саме: її суб'єктів, аспектів, об'єктів та елементів. Організаційний аспект облікової політики сприяє раціональній організації облікового процесу на підприємстві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 р., № 996-XIV
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" / Наказ Міністерства фінансів України від 28.02.2013 за № 336/22868
3. Наговицына О.В. Формирование и анализ учетной политики коммерческой организации : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.12 – Бухгалтерский учет, статистика / О.В. Наговицына. – М., 2013. – 26 с.
4. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.efaculty.kiev.ua/bug/1/r11/>
5. МСБО (IAS) 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки" / Каталог підприємств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.com.ua/rus/ifrs/u8/>

*Максим Стоянов
(Одесса)*

ОПТИМИЗАЦИЯ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ НДС В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

Актуальность исследования. Налог на добавленную стоимость представляет собой важное звено системы налогообложения как Украины, так и аналогичных систем различных государств. Существование налоговых систем мира не представляется без использования НДС. Актуальность данной темы заключается в том, что оптимизация системы налогообложения Украины под европейские условия является одним из ключевых факторов евроинтеграции, а так как НДС составляет существенный удельный вес в налоговых поступлениях украинского бюджета [2], то совершенствование системы его взимания способствует общему улучшению налоговой системы Украины.

Анализ исследований и публикаций. Изучением вопроса налогообложения НДС занимались многие зарубежные и отечественные экономисты, среди которых следует отметить следующих: М. Лоре, который является автором схемы взимания НДС, Г. Меткалф, в работах которого рассматривается актуальность использования НДС в современной экономике, А. Шарлет и С. Байденс, сформировавшие общие рекомендации к взиманию НДС в условиях современного налогообложения, М. Быкова, рассматривавшая возможные пути развития НДС, Ю. Шабалина, занимавшаяся проблемой бюджетного возмещения и многие другие.

Цель. Целью этого исследования является изучение общей ситуации с налогообложением НДС в Украине и странах Еврозоны и определение путей возможной оптимизации украинской налоговой системы под европейские стандарты.

Для начала следует рассмотреть, что собой представляет налог на добавленную стоимость. Налог на добавленную стоимость (НДС) – это непрямой налог, которым облагается часть стоимости произведенных товаров и услуг. Он взимается непосредственно с предприятия-производителя, которое и является плательщиком этого налога, и включается в цену товара. Фактически, реализуя свой товар, предприятие возмещает себе затраты, связанные с уплатой этого налога. Объектом НДС являются операции по поставке товаров и услуг на территории Украины, а также по ввозу (импорту) и вывозу (экспорту) товаров с таможенной территории Украины.

Отличительной особенностью НДС является возможность его бюджетного возмещения. Формируется такая возможность из системы расчета налога. НДС рассчитывается как разница между налоговым обязательством и налоговым кредитом. Налоговое обязательство представляет собой определенную долю от произведенного товара. Налоговый кредит является частью стоимости сырья, необходимого для производства товара, которое было

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

закуплено с НДС и имеет за собой документальное подтверждение. В случае превышения обязательства над кредитом налог уплачивается в бюджет. В случае превышения кредита над обязательством предприятие получает право на бюджетное возмещение – возвращение суммы превышения государством предприятию либо же учет суммы превышения в качестве налогового кредита для следующего налогового периода.

На территории Украины используются три ставки налога на добавленную стоимость:

1. 20% – основная ставка налога
2. 7% – ставка, используемая при операциях по поставке и ввозу на территорию медикаментов, включенных в Государственный регистр медикаментов (Державний реєстр лікарських засобів)
3. 0% – ставка, используемая при операциях, связанных с экспортом и реэкспортом товаров

Отдельно следует рассматривать операции, что не являются объектом НДС и операции, что подлежат льготному налогообложению. [1]

Налогообложение НДС в странах Еврозоны имеет некоторые особенности. Законодательство, регулирующее систему администрирования НДС, сосредоточено на гармонизации внутреннего законодательства стран Еврозоны, конечной целью которой является создание унифицированной системы управления налогом на добавленную стоимость во всех странах-членах ЕС. Ставки налога устанавливаются странами-членами с учетом определенных ограничений среди которых: базовая ставка НДС составляет не менее 15%, льготная ставка – не менее 5% (Однако в некоторых странах ЕС существуют исключения), для некоторых операций существует специальная сниженная ставка в 12%, в некоторых государствах присутствуют территории, где налогообложение НДС не проводится. Конкретные ставки НДС в странах Еврозоны приведены в таблице 1. [3]

Таблица 1

Актуальные ставки НДС в странах-членах ЕС [4]

Страна	Базовая ставка	Льготная ставка	Страна	Базовая ставка	Льготная ставка
Австрия	20	10	Эстония	20	0 - 9
Бельгия	21	6	Финляндия	24	10-14.
Болгария	20	-	Франция	20	5.5–10; 2.1
Хорватия	25	13; 5	Германия	19	7
Кипр	19	5	Греция	23	13
Чешская Республика	21	15	Венгрия	27	15-18.
Дания	25	-	Ирландия	23	4.8-13.5; 0
Италия	22	10; 4	Португалия	23	6–13
Латвия	21	0-12	Румыния	24	9
Литва	21	0.5-9	Словацкая Республика	20	10
Люксембург	15	6; 3	Словения	22	9,5
Мальта	18	5	Испания	21	10; 4
Нидерланды	21	6	Швеция	25	6-12.

Как можно заметить, украинское налогообложение НДС не соответствует европейским стандартам по показателю льготных ставок. В Украине льготное налогообложение НДС проводится по ставке 0%, что не соответствует нормативам европейского законодательства. Однако наличие исключений по льготной ставке (Латвия, Ирландия, Эстония) свидетельствует о возможности достижения соглашения с сохранением льготного налогообложения по нулевой ставке. Другим же вариантом является приведение украинской льготной ставки к уровню в 5+%, предусмотренному европейскими стандартами. Что

касается ставки в 7%, она может быть приведена к уровню специальной сниженной ставки ЕС в 12% либо сохранена как подвид льготной ставки (Законодательство ЕС позволяет устанавливать несколько льготных ставок на разные виды операций, подлежащие льготному налогообложению (Хорватия, Люксембург, Франция, Ирландия, Испания)). В целом украинская система налогообложения этим налогом имеет шансы быть интегрированной в европейскую и в дальнейшем развиваться по европейскому образцу.

Вывод. Итак, оптимизация налогообложения НДС является существенным фактором общего реформирования украинской налоговой системы. Этот непрямой налог представляет собой весьма существенную часть от общих доходных поступлений Украины и совершенствование системы его взимания поспособствует общему улучшению исполнения доходной части бюджета. Украинская система взимания НДС, несмотря на определенные недостатки, может быть легко оптимизирована под европейские стандарты налогообложения, что облегчит общий процесс евроинтеграции нашего государства.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Украины "Налоговый кодекс Украины" от 28.12.2014 № 72-VIII с изменениями и дополнениями.
2. Сайт Института бюджета и социально-экономических исследований [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ibser.org.ua/>
3. Архив законодательных документов ЕС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu>
4. Сайт Европейского центрального банка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ecb.europa.eu

Научный руководитель – кандидат экономических наук О.Д.Борзенкова

СЕКЦІЯ: МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

*Олександр Лозовський, Наталія Бондарчук
(Вінниця)*

ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасні вимоги до формування сильної і незалежної держави вказують на ряд питань, серед яких особливе місце посідає питання формування ефективного кадрового потенціалу держави.

Нестабільність нинішнього суспільного розвитку та глибинні перетворення економічної системи нашої держави спричинили перебудову механізму функціонування підприємств, який проявляється у зміні зв'язків між елементами функціонування, формуванні нових і руйнуванні старих виробничих зв'язків, переоціненні старих і створенні нових орієнтирів розвитку.

Аналізуючи тенденції світового розвитку підприємств, слід зазначити, що основою формування кадрового потенціалу сучасних підприємств є персонал. Саме тому розвиток концепції управління кадровим потенціалом перетворюється на одне із найважливіших завдань, що перебуває в найтіснішому взаємозв'язку і взаємозалежності з іншими основними напрямками загальної еволюції управлінської думки: переходом від традиційних принципів управління до нових (партнерство, гуманізація тощо); застосуванням системи планування та резервування кадрів; розвитком комп'ютерного й телекомунікаційного забезпечення процесів управління та його віртуалізації [1, с.10].

Аспекти формування та розвитку кадрового потенціалу та управління ним розглянуто в працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як О.І. Амоша, М. Армстронг, І.І. Бажан, Д.П. Богиня, Н.І. Верхоглядова, В.Н. Гавва, Н.Л. Гавкалова, Б.М. Генкин, В.М. Гриньова, О.А. Грیشнова.

Практично будь-яка організація постійно відчуває потребу у персоналі, на яку впливає велика кількість факторів:

- ринкові (зростання попиту на продукцію та послуги викликає потребу у додатковому персоналі для того, щоб розширити виробництво);
- технологічні (покращення обладнання як правило викликає зменшення кількості працівників потрібних для його обслуговування та викликає потребу у нових працівниках);
- кваліфікаційні (потреба у кадрах високої кваліфікації, як правило, значно менша);
- організаційні (раціональність структури організації та управління)

Потреба в кадрах організації задовольняється в процесі набору персоналу та створення резерву працівників, з яких потім можна відібрати осіб, що найбільш підходять організації. Існує два можливих джерела набору: внутрішній (з працівників організації) та зовнішній (з людей, які раніше до цієї організації не мали ніякого відношення) [3, с.19].

Важливою особливістю потенціалу сучасних корпорацій є їх інформатизація, що тісно пов'язана із кадровим потенціалом. Зв'язок реалізується через процеси нагромадження та обробки комерційної інформації персоналом підприємства в процесі ведення бізнесу. Таким чином, цінність кадрового потенціалу визначається інформаційними потоками, які він генерує в процесі господарювання [1, с.15].

На нашу думку, принципи за якими формується система управління кадровим потенціалом в організації поділяються на дві групи: принципи, які характеризують вимоги до формування кадрового потенціалу, і принципи, які визначають напрями розвитку потенціалу. Обидві групи принципів реалізуються у взаємодії, характер якої залежить від конкретних умов функціонування системи управління персоналом.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Узагальнення принципів управління персоналом, що сформульовані різними науковцями дало змогу визначити основні принципи побудови системи управління кадровим потенціалом підприємства в сучасних умовах:

- взаємозв'язок функцій управління кадровим потенціалом та цілей підприємства, тобто функції управління кадровим потенціалом не є реакцією на виробничі плани, вони повністю інтегровані у корпоративне планування;
- професіоналізація функцій управління кадровим потенціалом, тобто вони повинні здійснюватися працівниками відповідної кваліфікації;
- гнучкість – тимчасове вибуття окремих працівників, які володіють відповідним потенціалом, не повинно переривати процес здійснення будь-яких функцій управління або виробництва;
- науковість – відповідність системи управління та аналізу кадрового потенціалу основним напрямам теорії менеджменту;
- платність – принцип оплати за результат, за конкретний вклад у досягнення цілей підприємства, справедливий розподіл доходів;
- комплексність – формування та використання кадрового потенціалу на підприємстві повинно являти собою єдину систему з необхідним ступенем деталізації;
- оперативність – своєчасне прийняття рішень по удосконаленню кадрового потенціалу, який відповідав би цілям, що стоять перед підприємством;
- автономність – раціональний розподіл суб'єктів кадрового потенціалу за підрозділами підприємства [5, с. 23].

Реалізація цих принципів передбачає встановлення взаємозв'язків між різними показниками використання кадрового потенціалу підприємства та характеристиками стану зовнішніх та внутрішніх факторів, розроблення моделей, що розкривають взаємозв'язок між кінцевими результатами виробництва та ступенем використання відносно обмежених кадрових ресурсів

Підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства в умовах сучасної кризи може бути досягнуте за рахунок двох принципових підходів. Перший – ліквідація існуючих недоліків в організаційній структурі підприємства, які перешкоджають підвищенню конкурентоспроможності персоналу. Другий – створення привабливої репутації підприємства. Є підстави вважати цей підхід найбільш продуктивним, оскільки він реалізовує ряд важливих принципів [2, с. 13].

Дотримання принципу формування унікального кадрового потенціалу підприємства підвищує конкурентоспроможність підприємства. При цьому цінність інтелектуального й інформаційного потенціалу кадрового складу підприємства зростає по експоненті залежно від масштабу інвестицій і набуття персоналом практичного досвіду. Високий інтелектуальний рівень підприємства в будь-якій сфері приваблює талановитих людей, що надає можливість для створення унікального поєднання професійних здібностей, що власне й створює ядро кадрового потенціалу підприємства з високою конкурентоздатністю.

Загалом принципи розвитку кадрового потенціалу, які враховують стратегічні аспекти управління підприємства, у поєднанні з механізмами формування кадрового потенціалу дають можливість розробити модель формування та використання кадрового потенціалу на підприємстві [4, с. 8].

До основних етапів формування кадрового потенціалу підприємства, на нашу думку, можна віднести:

- визначення потреби в персоналі;
- залучення персоналу і його відбір;
- складання посадових інструкцій робітника;
- підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації співробітників підприємства;
- контроль діяльності;
- мотивація персоналу.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Визначення потреби у персоналі передбачає установлення вихідних даних для розрахунку та безпосередній розрахунок необхідної чисельності працівників на певний період часу, робочих місць, обсягу витрат [6, с. 105].

Як було зазначено вище, кадровий потенціал підприємства характеризується як кількісними, так і якісними компонентами. Для проведення його аналізу та оцінки пропонується оптимізувати систему кадрового потенціалу за такими напрямками:

- встановлення єдиних стандартів та норм оцінки;
- адаптація систем оцінки персоналу;
- відбір компонентів для оцінки, які є легкими у використанні, надійними та такими, що дають точну характеристику.

Для реалізації поставлених завдань аналіз та оцінка кадрового потенціалу повинні спиратись на такі методи:

- методи експертних оцінок;
- методи стратегічного аналізу;
- методи економічної та математичної статистики, тощо [2, с. 110].

Планомірне та обґрунтоване формування кадрового потенціалу підприємства дозволить вирішувати наступні задачі:

- встановлення співвідношення чисельності працівників з різними професійно-кваліфікаційними та соціально-демографічними характеристиками для досягнення максимальної відповідності між структурами робіт, робочих місць та персоналом;
- забезпечення оптимального ступеню завантаження працівників для повного використання їх особистісного потенціалу та підвищення ефективності праці [2, с. 120].

Система формування кадрового потенціалу підприємства повинна містити такі процеси:

- процес комплектування ядра колективу, що здатний постійно підтримувати оптимальний рівень кадрового потенціалу підприємства;
- створення умов, що сприяють адаптації працівника на підприємстві;
- організація системи професійно-кваліфікаційної підготовки та всебічного розвитку працівника;
- здійснення заходів, що попереджують виникнення незадоволення працівника своїм положенням, з метою скорочення плінності та зменшення негативних наслідків, які обумовлені ним [4, с. 30].

Кадровий потенціал концентрує у собі три рівня зв'язків та відносин. По-перше відображає минуле, тобто являє собою сукупність властивостей, накопичених системою в процесі її становлення та властивостей, які обумовлюють її можливість до функціонування та розвитку.

По-друге, характеризує теперішнє з точки зору практичного застосування та використання наявних можливостей. Розглядаючи структуру потенціалу з цих позицій, слід враховувати, що у першому випадку структурні елементи потенціалу, що залишилися у нереалізованому вигляді, призведуть до зниження ефективності його функціонування, а в другому випадку до надлишку сил та здібностей працівників, що забезпечить гнучкість розвитку системи по відношенню до нестабільних умов праці. По-третє, орієнтований на розвиток – в процесі трудової діяльності працівники не тільки реалізують свої наявні здібності, але й набувають нових здібностей.

Зазначимо, що підвищенню ефективності кадрового потенціалу підприємства сприятиме впровадження наступних заходів:

- позитивний рух кадрів. Для підвищення ефективності використання кадрового потенціалу необхідно створювати належні умови для роботи наявного персоналу, щоб не відбувався відплив найкращих кадрів у інші галузі або на інші підприємства, а також залучати нові висококваліфіковані кадри та формувати резерв з обдарованої молоді;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- підвищення кваліфікаційного рівня працівників унаслідок участі у різноманітних курсах підвищення кваліфікації та тематичних навчаннях, застосування обміну досвідом;
- надання консультаційних послуг щодо діяльності підприємства;
- підвищення освітнього рівня працівників, сприяння навчанню працівників;
- формування позитивної атмосфери в колективі, скорочення кількості конфліктних ситуацій;
- розкриття здібностей [3, с. 300].

Таким чином, формування і використання кадрового потенціалу є дійсно невід'ємним елементом і важливою функцією діяльності підприємства. Сьогодні одним з ключових чинників підвищення ефективності діяльності підприємства є відношення до кадрів підприємства. Щоб мати висококваліфікованих фахівців, складових ядра підприємства, створити у них стимул до ефективної роботи, керівники вимушені використовувати систему управління кадровим потенціалом. Не менш важливою складовою кадрового потенціалу підприємства – це творчий потенціал працівника. Кожна нормально розвинута людина має комплекс особливостей, пам'ять, мислення, волю, розум. Тільки за певного розвитку, взаємозв'язку, напруженості і спрямованості до конкретної мети, що має суспільне значення, людина може більшою чи меншою мірою формувати нові можливості в розвитку діяльності підприємства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Стецюк Н. Сучасні тенденції в управлінні трудовими ресурсами підприємства / Н. Стецюк // Журнал європейської економіки. – 2011. – №2. – С.188-195.
2. Єсінова Н.І. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. / Н.І. Єсінова. – К. : Кондор, 2009. – 432 с.
3. Гармідер Л. Д. Методичні підходи до оцінювання розвитку кадрового потенціалу торговельного підприємства / Л. Д. Гармідер // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №10. – С.99 – 111.
4. Потенціал підприємства: формування та використання : підручник / Н. В. Касьянова, Д. В. Солоха, В. В. Морева та ін. – 2-ге вид., переробл. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 248 с.
5. Трут О. О. Операційний менеджмент : підручник / О. О. Трут – К.: Академвидав, 2013. – 348 с.
6. Балабанова Л. В. Управління персоналом : підручник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 468 с.

*Олександр Лозовський, Дар'я Каправа
(Вінниця)*

ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМ МОРАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ

Метою статті є формування оптимальної моделі мотивації персоналу торговельних підприємств з урахуванням особливостей сучасного стану економіки України.

Результати дослідження. Кризові явища істотно загострять потребу українських підприємств споживчої кооперації в збільшенні продуктивності праці та зниженні собівартості продукції. Без стимулювання праці вирішити дану проблему неможливо.

Відстале твердження, що гроші – самий надійний і незамінний стимул до праці, давно заперечується цілим рядом провідних вчених в галузі управління.

Як стверджує теорія Абрахама Маслоу, люди працюють, щоб забезпечити в ієрархічній послідовності свої наступні потреби: фізичні потреби, потребу в безпеці, потребу в

спілкуванні, потребу в повазі, потребу в самовираженні. Однак науково доведено, що люди можуть свідомо відмовлятися від задоволення нижніх рівнів потреб заради задоволення потреб більш високого рівня [1, с. 27].

Матеріальні винагороди напряму пов'язані з забезпеченням простих фізичних потреб (їжа та інші матеріальні блага), але існують критичні ситуації, в яких люди згодні відмовлятися від них заради задоволення наступного рівня – потреби в безпеці. Так перед багатьма підприємствами різних форм власності в зв'язку із фінансовою кризою перед керівництвом гостро постала проблема скорочення персоналу. Деякі директори знайшли інший вихід. Порадившись з персоналом, керівництво прямо спитало, чи згодні люди на період кризи заради збереження фірми та своїх робочих місць в майбутньому піти на скорочення робочого часу вдвічі та відповідне зменшення заробітної плати. Як правило персонал позитивно сприймає ці пропозиції і погоджується. На нашу думку це один з виходів який може бути застосований на деякий період, коли заради безпеки в майбутньому робітники можуть відмовитись від певних сьогоденних матеріальних благ. Але кожен керівник повинен пам'ятати, що невід'ємною запорукою успіху даного рішення повинні бути висока ступінь довіри персоналу, і, саме головне, потужне, аргументоване переконання [2, с. 47].

Наступний рівень потреб, який часто підміняє первинні фізичні потреби, це соціальні потреби. Людина – соціальна істота, і вона не може існувати без спілкування з собі подібними. Всесвітньо відомі Хоторнські експерименти, проведені Єлтоном Мейо довели наскільки можливість спілкування на робочому місці може впливати на продуктивність праці. На деяких підприємствах, де в силу виробничих особливостей, була обмежена можливість спілкування під час роботи, виникла проблема плинності кадрів та низької продуктивності праці.

Після введення 10 хвилинних перерв на спільний відпочинок щогодини, данні показники різко покращились, а після відміни, знову різко погіршилися. Даний експеримент може легко повторити любий керівник, тимчасово, для порівняння продуктивності праці, об'єднавши працівників для виконання монотонної роботи, наприклад інвентаризації.

Психологія кожної людини влаштована таким чином, що дружба та спілкування, що виникають в процесі роботи, сприймається як, так звана, внутрішня винагорода.

Уміння створити сприятливий морально-психологічний клімат в колективі не тільки відрізняє менеджера професіонала від початківця, але й дає можливість значно послабити важелі матеріального стимулювання, замінивши їх внутрішньою винагородою – можливістю отримання задоволення від спілкування в робочому середовищі [3, с. 51].

Одним самих надійних способів створення сприятливого морально-психологічного клімату в колективі є корпоративні заходи, які не тільки втамовують потребу в спілкуванні, а ще й створюють відчуття заслуженого свята і сприймаються як винагорода. Якщо розділити витрати на проведення корпоративного заходу на кількість працюючих і спитати кожного, чи проміняв би він позитивні враження від свята на дану суму грошей, в якості додаткової платні, то можна отримати яскравий порівняльний приклад збільшення результату в геометричній прогресії за мінімальних витрат.

Мова йде не тільки про професійні, але й про державні та релігійні свята. Сумісне святкування до того ж значно зближує і здружує працівників, допомагаючи у вирішенні виробничих проблем.

В кожному колективі існують певні неформальні групи співробітників, які об'єднуються за принципом спільності інтересів. Потреба в належності (потреба бути частиною колективу) згідно з теорією МакКлелланда є потужним фактором, що мотивує до праці. Більшість людей зацікавлені в компаніях знайомих, налагодженні дружніх відносин [4, с. 83].

Кожен досвідчений менеджер за роки професійної діяльності може навести багато прикладів, коли працівники свідомо відмовлялись від переходу на більш високооплачувану роботу у випадках, коли необхідно було змінити колектив, відмовившись від вже

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

налагоджених дружніх стосунків. Це класичні підтвердження вірності та дієвості даних психологічних прийомів винагородження працюючих.

В зв'язку з цим необхідно відмітити, що не треба ототожнювати такі поняття, як персонал – перелік людей; та колектив – згуртовану спільноту із спільною метою.

Уміння об'єднати робочий колектив, тим самим посиливши потребу працюючих в належності, безперечно дасть таку, вкрай необхідну, можливість тимчасового послаблення важелів матеріального стимулювання.

Дуже важливим в даній ситуації є уміння менеджера ефективно працювати з неформальними групами в середині колективу. Ні в якому разі не треба руйнувати неформальні групи, якщо вони не наносять реальної шкоди організації.

Уміння керівника спостерігати за працюючими, об'єднувати психологічно близьких людей у робочі групи, створювати дух єдиної команди буде стимулювати не тільки спілкування, але й обмін досвідом та ініціативу.

Вищим пілотажем в управлінні колективом є організація духу змагання за першість. Керівник, який може ненав'язливо розпалити жагу однієї людини або групи людей довести свої можливості решті колективу, ще й спровокувавши ланцюгову відповідну реакцію, є безперечним талантом. В даному випадку працівники вже працюють не стільки заради винагороди, як за право бути першим.

Рядом наукових психологічних досліджень, які покладено в основу теорії Фредеріка Герцберга, доведено, що є ряд, так званих, гігієнічних факторів, нехтування якими при управлінні організацією веде розвитку у працюючих відчуття незадоволеності роботою і зниженню продуктивності праці навіть на фоні високого рівня матеріального стимулювання [5, с. 39].

Одним з них є складний морально-психологічний клімат в колективі: наявність чвар та міжгрупових конфліктів. Тільки уміння керівника запобігати даним проявам, працюючи на випередження, надасть можливість створити умови для подальшого впровадження системи морального стимулювання.

Не менш важливим фактором, для більшості працівників є відносини з керівником. На фоні слабого матеріального стимулювання праці керівнику необхідно бути більш дипломатичним, щоб власноруч не створювати конфлікти та протистояння в колективі. З метою підвищення ефективності мотиваційних заходів керівникам підприємств необхідно дотримуватись певних правил: розвивати і підтримувати почуття самоповаги у працівників, надавати їм більше можливостей відчуття самостійності і контролю ситуації, заохочення за досягнення проміжних цілей, прояв постійної уваги з боку керівництва, підтримання розумної внутрішньої конкуренції та надання можливості співробітникам відчути себе переможцями. Керівництву необхідно розуміти, що саме змушує людей працювати, чого вони потребують і чому вибирають той чи інший спосіб дій.

Дуже важливим фактором є також думка працівника про організацію. Негативна думка про організацію та її продукцію, про перспективи розвитку організації може призвести до незадоволеності роботою та навіть до деморалізації персоналу [6, с. 28].

Дані фактори вимагають необхідність проведення роз'яснювальної роботи з персоналом та запобігання будь-яким витокам інформації про тимчасові труднощі. Працюючі повинні бути абсолютно впевнені, що керівник повністю контролює ситуацію і їхньому майбутньому нічого не загрожує.

Нехтування вищевказаними гігієнічними факторами зведе нанівець всі зусилля не тільки по моральному, але й по матеріальному стимулюванню працюючих.

Висновки. З вище наведеного можна зробити висновок про те що дієвим шляхом підвищення продуктивності праці в умовах не стабільної економіки повинні стати методи не матеріального заохочення персоналу. До них перш за все необхідно віднести: моральні стимули – передача інформації про досягнення робітника в соціальній сфері; патерналізм – неформальні відносини, керівник стає «головою сім'ї» готовим прийняти на себе

відповідальність за проблеми підлеглих; організаційні стимули – автономія в роботі, право самоконтролю, стимулювання вільним часом чи гнучким графіком; управління підприємством, повне і своєчасне інформування, участь в розробці та прийнятті рішень а також подальшого застосування форм впливу влади; Кар'єра та розвиток – навчання, підвищення на посаді; Негативні стимули – можливості кар'єрного зростання.

Застосування даних методів дозволить підприємству стабілізувати рівень продуктивності праці, що позитивним чином впливатиме на діяльність установ.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Адаменко О.С. Наука управління персоналом. – Л.: Галичина, 2010.
2. Бранченко Г.Н. Менеджмент організації: посібник. – Ж.: ЖІТІ, 2014.
3. Ватченко В.Ф. Управління персоналом організації в сучасних умовах // Персонал. – 2014. – № 3.
4. Гончаров В.В. В поисках совершенства управления: руководство для высшего управленческого персонала. – М.: МП “Сувенир”, 2013.
5. Журавель П.В. Сучасна парадигма в управлінні персоналом // Персонал. – 2015. – №5.

*Ірина Поліщук, Вікторія Боровик
(Вінниця)*

ОСОБЛИВОСТІ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ ТА ЇХ ЕЛЕМЕНТІВ

На даний час, логістика, як один з ефективних інструментів планування, організації та управління процесами руху матеріального та супутніх йому потоків, спрямована на отримання максимального прибутку усіма учасниками конкретного транспортно-розподільчого процесу шляхом оптимізації їх логістичних витрат в певному просторі та часі. При чому координацію технологічної, технічної та організаційно-економічної взаємодії між усіма функціональними ланками забезпечує відповідна логістична система.

Поняття логістична система, як і саме поняття логістика в Україні застосовується відносно нещодавно, а тому питання щодо визначення ролі логістичної системи, як частини загальної логістичної політики, та окремих її елементів є актуальним.

Питанням щодо вивчення логістичних систем та її окремих елементів на підприємствах присвячена велика кількість праць як українських (Є. В. Крикавського, Н. Й. Коніщевої, Ю. В. Пономарьової та ін.), так й іноземних (Б. О. Анікіна, В. І. Сергеева, А. М. Гаджинського, Дж. Хескет, Л. Б. Міротіна, Д. Уотерса та ін.) науковців.

Найважливішою складовою, що охоплює всі ланки діяльності підприємства, є логістична система, яка характеризується наявністю великої кількості елементів та складною взаємодією між ними.

Логістична система (ЛС) – це адаптивна система зі зворотним зв'язком, яка виконує ті чи інші логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинуті внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем. В якості ЛС можна розглядати промислове підприємство, територіально-виробничий комплекс, торгівельне підприємство тощо [3, с. 80].

Метою логістичної системи є забезпечення наявності необхідного товару в необхідній кількості і асортименті, заданої якості, в потрібному місці й у потрібний час, в максимально можливому ступені підготовлених до виробничого процесу або особистому споживанню при заданому рівні логістичних витрат.

Використовуючи властивості системи, науковці виділяють характеристики, що притаманні логістичним системам, завдяки яким логістична система, знаходячись у

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

взаємозв'язку з навколишнім середовищем, повинна бути здатною пристосуватися до функціонування в умовах, що змінюються. Слід зазначити ці якості:

- саморегулювання (відповідь системи на зміни середовища визначеною реакцією своїх підсистем);
- самонавчання (здатність змінювати програми регулювання та способи дій свої складових підсистем);
- самоорганізація (у випадку необхідності можливість зміни своєї внутрішньої структури);
- самовдосконалення (здатність перебудовувати свою структуру не лише в межах існуючого набору елементів, але й шляхом розширення цього набору за рахунок зовнішнього середовища) [4, с. 146].

Будь-яка логістична система складається із сукупності елементів, так званих ланок логістичної системи, між якими встановлені певні функціональні зв'язки і відношення. Внутрішньосистемні зв'язки є більш міцними, ніж зв'язки із зовнішнім середовищем. Зазвичай вони мають циклічний характер, бо відображають послідовність передачі матеріального та інформаційного потоків між ланками відповідного логістичного ланцюга.

Не дивлячись на те, що основні принципи та положення системного підходу являються достатньо добре відомими та загальними для аналізу та синтезу складних економічних об'єктів, необхідно конкретизувати та уточнити деякі принципальні відмінності системного підходу при формуванні логістичної системи:

- вона є складною динамічною, ієрархічною та стохастичною системою, яка складається з багатьох взаємодіючих та взаємопов'язаних елементів, ланок та підсистем зі своїми багаторівневими ієрархічними структурами;
- її ланки (елементи) характеризуються відносною стабільністю цільового та функціонального призначення, однак в цілому для логістичної системи вони бувають не до кінця визначені, оскільки залежать від того, які засоби та стратегії досягнення цілей приймаються її окремими ланками і яка структура у відповідності з цим формується;
- кожна логістична система, як об'єкт дослідження, унікальна у розумінні наявності визначеної системи факторів, зв'язків та процесів, значна кількість яких являються стохастичними або якісними (суб'єктивними), що спричиняє високий ступінь невизначеності у поведінці логістичної системи.
- вона представляє собою синергію матеріальних, інформаційних та фінансових потоків, які створюють адаптивну систему, яка включає об'єкт та суб'єкт логістичного управління;
- при її синтезі повинна використовуватися інтегральна парадигма логістики, яка реалізує загальну стратегічну, тактичну або оперативну мету бізнесу при оптимальному використанні в системі матеріальних, інформаційних, фінансових та трудових ресурсів та погодженості локальних критеріїв функціональних ланок логістичної системи з глобальною метою оптимізації. Цільова функція оптимізації при цьому являється, як правило, багатокритеріальною;
- найважливішими системними характеристиками є надійність, стійкість та адаптивність, направлені на підтримку рівноваги системи в умовах невизначеності. Під стійкістю системи в загальному випадку розуміють можливість нормально функціонувати при змінах у зовнішньому середовищі. Стан системи називається стійким, якщо відхилення від нього залишається скільки завгодно малим при достатньо малих змінах вхідних сигналів. Надійність складається в спроможності системи зберігати значення встановлених параметрів функціонування у визначених межах;
- управління логістичною системою не може бути повністю формалізовано, що спонукає до побудови комплексу формалізованих та неформалізованих процедур;
- при формуванні логістичної системи повинен бути реалізований принцип відсутності конфліктів між цілями окремих підсистем та цілями всієї системи;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- інформаційно-комп'ютерна підтримка повинна охоплювати якомога більшу кількість процесів управління та об'єктів логістичної системи для забезпечення інформаційної інтеграції [1, с. 28-29].

Виділяють наступні етапи формування логістичної системи на підприємствах:

1. Вибір стратегії формування логістичної системи має базуватися на основі аналізу навколишнього середовища та техніко-економічного аналізу діяльності підприємства торгівлі.

2. Аналіз існуючого ланцюга “постачання – виробництво – розподіл” на максимальну відповідність поставленим цілям передбачає оцінку логістичного потенціалу підприємств торгівлі та виявлення у цьому ланцюзі вузьких місць. У логістичній системі має бути досягнуте оптимальне співвідношення в задоволенні суперечливих інтересів різних структурних підрозділів.

3. Організаційні перетворення в структурі управління підприємства проводяться в двох напрямках:

- перепроєктування процесу управління матеріальним потоком (централізація процесу планування та оперативного управління матеріальним потоком, та його інтеграція у відповідності до MRP II технологій управління);

- вибір найкращої форми побудови організаційної структури управління (формування матричної оргструктури управління підприємством).

4. Розробка заходів щодо управління запасами передбачає оптимізацію їх рівня для забезпечення безперебійного виробничого процесу, мінімізації витрат та підвищення якості обслуговування споживачів.

5. Оцінка ефективності функціонування логістичної системи повинна базуватися на обліку логістичних витрат, визначенні оптимального рівня обслуговування споживачів та на розрахунку показника економічної ефективності [5].

При формуванні логістичних систем повинні враховуватися наступні принципи:

- принцип послідовного просування по етапах створення системи;

- принцип узгодження інформаційних, ресурсних і інших характеристик проектованої системи;

- принцип відсутності конфліктів між цілями окремих підсистем і цілями всієї системи [2, с. 170].

Отже, призначення логістики полягає у формуванні на підприємстві логістичної системи, під якою автори розуміють сукупність функціонально співвіднесених ланок, які системно реалізують цілісну оптимальну дію на матеріальний потік, орієнтовану на задоволення потреб споживачів. Розкрито сутність, зміст та принципи формування логістичної системи на підприємствах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Величко О. П. Сутність логістичного ланцюга та його контроль сучасними агрохолдингами / О. П. Величко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – №3. – С. 27–33.

2. Кузьменко А. В. Дослідження маркетинг- логістичної системи в діяльності підприємств залізничного транспорту / А. В. Кузьменко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – №25. – С. 168–174.

3. Устенко М. О. Сучасні тенденції розвитку світової логістичної системи / М. О. Устенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – №37. – С. 79–82.

4. Грицина Л. А. Формування логістичної системи підприємства при веденні міжнародного бізнесу / Л. А. Грицина // Економічні науки Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – №6. – С. 145–147.

5. Костюк Г. В. Теоретико-методологічні засади формування логістичної системи [Електронний ресурс] / Г. В. Костюк // Ефективна економіка. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1366>.

*Юлія Полоневич, Юрій Бойчук
(Вінниця)*

ВИКОРИСТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ JUST-IN-TIME НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Актуальність теми. В Україні останнім часом спостерігаються досить високий рівень логістичних витрат на розміщення замовлень, постачання товару, складування, транспортування. Дані показники істотно знижують ефективність торгівлі і виробництва, а також негативно впливають на конкурентоспроможність торгових підприємств і держави в цілому. Тому постала необхідність розгляду нової концепції логістики такої як концепція JIT (JUST-IN-TIME), що представляє собою зниження великих виробничих запасів і витрат у сфері виробництва.

Логістика (від грец. «logistike» – мистецтво обчислювати, міркувати) – це вчення про організацію, контроль, управління і регулювання руху матеріальних та інформаційних потоків в просторі і в часі від їхнього виробника до кінцевого споживача. Для цього необхідне застосування ряду логістичних концепцій. На сьогоднішній день в світі розроблено і використовується безліч різних логістичних концепцій. Принципово серед них можна виділити представників двох різних типів – концепції, що «тягнуть» і «шттовхають» системи. Найголовнішою серед тих, що «тягнуть» є концепція «точно вчасно» (just-in-time, JIT) [1].

Взагалі, логістичні концепції – це сукупність спеціальних правил і методів організації та управління рухом товарів, заснованих на розумінні виробничо-комерційної діяльності як потокового процесу, з метою досягнення ефективності та конкурентоспроможності підприємства.

Завданням логістики в межах концепції JIT – є поставка товарів "точно вчасно" на основі використання системи Канбан. Концепція JIT – є системою планування матеріально-технічного постачання, що передбачає повну синхронізацію із календарним графіком виробництва. В межах цієї системи сировину, з якої виробляють продукцію, подаються невеликими партіями безпосередньо на потрібні ланки виробничого процесу, оминаючи складські приміщення, а готова продукція відвантажується споживачам безпосередньо по мірі завершення виробництва. Прогнозування обсягу виробництва в даній системі ведеться з кінця: знаючи потрібну кількість готової продукції, визначають обсяг незавершеного виробництва на кожному етапі. Засновником концепції вважається Т.Оно, який почав роботу в Toyota Motor Co в 1943 році. Протягом декількох десятиріч років автомобільна корпорація створювала свою систему управління, інтегруючи кращі світові практики. Система just-in-time була введена у 1962 році [3].

Багато дослідників відзначають, що концепція JIT націлена на синхронізацію роботи всіх елементів ланцюга, на ранню ідентифікацію вимог відвантаження товарів по замовленнях, на забезпечення найсуворішої дисципліни договірних відносин. Для недопущення накопичення надмірних запасів, з одного боку, та оптимізації загальних логістичних витрат – з іншого, пріоритетне значення отримує завдання пошуку консолідації вантажів. Замість поставки дрібних партій від різних постачальників в точні терміни замовлення, виконувані різними постачальниками, повинні об'єднуватися в рамках однієї поставки.

Метою використання даної концепції є: отримання економічної вигоди, запобігти збоєм в процесі виробництва, зменшити час підготовки до процесу і всі виробничі строки; звести

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

до мінімуму матеріальні запаси; уникати зовнішніх витрат. Для цього керівникам підприємств необхідно дотримуватись певних принципів:

- виробляти товар на який є попит.
- під час виробництва слід робити тільки те, що буде потрібно в подальшому етапі виробництва.
- при виробничому процесі матеріали доставляються виключно до моменту їх використання.

Деякі принципи Just-in-time застосовуються при пошуку персоналу. Даний метод ефективний для підприємств, які наймають тимчасових працівників саме в той період часу, коли вони необхідні, замість того, щоб утримувати великий штат постійних працівників. Прикладом такої ситуації може служити сезонне збільшення обсягів робіт. Застосування в таких ситуаціях концепції «точно в строк» серйозно дозволяє економити ресурси підприємства [2].

В системі «точно вчасно» основою для досягнення поставленої мети є виробництво та планування. Основа включає в себе чотири блоки (рис. 1):

Рис.1 Формуючі блоки системи Just-in-time [5]

Так як основним завданням концепції «точно вчасно» є мінімізація витрат, то в майбутньому всі витрати можуть бути зведені практично до нуля. Оскільки підґрунтям цієї концепції є впевненість, що запаси є результатом поганого управління та поганої координації робіт, то за допомогою цієї концепції можна буде розробити методику по виявленню і вирішенню таких факторів. Можна сказати, що JIT розглядає підприємство як набір проблем, що заважають ефективному виконанню операцій. Менеджери намагаються вирішити ці проблеми, створюючи запаси, вводячи додаткові потужності, встановлюючи резервне обладнання. Однак насправді ці дії тільки приховують причини проблем. Конструктивний підхід полягає в тому, щоб виявити справжні проблеми і вирішити їх. Для застосування технології JIT необхідне створення максимально тісних взаємин між покупцем і постачальником, з погляду обміну інформацією та координації планів. [4].

Впровадження системи just-in-time має ряд особливостей:

- складність впровадження нових операцій і систем;
- складність забезпечення узгодженості між стадіями виробництва;
- початкові інвестиції і витрати на підготовку операцій;
- труднощі взаємодії з постачальниками;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- зниження гнучкості виробництва;
- необхідні об'єднання систем всіх ділянок ланцюга постачань.

Концепція JIT використовується такими відомими організаціями, як "General Motors" (США), "Reno" (Франція), "Craft.Inc", корпорацією "ZM" та ін. Як показує досвід фірм Західної Європи система JIT дає змогу зменшити виробничі запаси на 50%, товарні запаси – на 8%, скоротити площі, на яких виконуються роботи до 40% та витрат на постачання до 15%, при значному підвищенні якості продукції.

Для реалізації концепції JIT необхідна наявність певних умов, а саме:

- наявність в економічній системі надійних постачальників;
- відносини партнерства між організаціями в ланцюзі постачань;
- використання систем обміну інформацією про необхідні матеріальних ресурсів;
- висока швидкість фізичної доставки матеріальних ресурсів;
- точна інформація про поточний стан виробництва, точні прогнози на найближче майбутнє.

До основних переваг впровадження концепції Just-in-time відносять: скорочення запасів та часу їх виконання, скорочення часу виробництва продукції; підвищення продуктивності, якості матеріалів і товарів; зменшення відходів; збільшення відповідальності співробітників до роботи та їхнього зв'язку з керівництвом; висока продуктивність і ефективність використання обладнання; скорочення невиробничих (допоміжних) робіт; поліпшення зв'язків з постачальниками.

Проте, серед всіх вище перерахованих переваг концепції JIT, є ряд недоліків, що постають в процесі впровадження: високі початкові інвестиції і витрати на реалізацію JIT (купівля сучасного обладнання, витрати на підготовку фахівців, високу заробітну плату); нездатність справлятися з форс-мажорними обставинами; залежність від високої якості сировини виробництва; не вміння пристосовуватись до коливань попиту; складнощі скорочення часу на переналагодження і пов'язаних з цим витрат; труднощі скорочення часу на переналагодження устаткування і пов'язані з цим витрати; робота працівників в стресових умовах. При роботі за такою схемою виробництво не може нормально функціонувати без чіткої узгодженості між усіма підрозділами. Якщо відбувається збій силових агрегатів, під час виробничого процесу, це відразу ж відбивається на роботі всього підприємства; нездатність окремих постачальників працювати в режимі JIT; необхідність зміни загального планування споруд [3].

Отже, можна зробити висновок, що для впровадження концепції «точно вчасно» необхідно змінити спосіб мислення, як для керівника підприємства, так і для його працівників, що займаються виробництвом та збутом на підприємства. Застаріле мислення «чим більше, тим краще», якщо йдеться про рівень запасів, є невірним, а впровадження концепції JIT на підприємствах вже сьогодні, дозволить зробити рішучий крок у майбутнє.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Wałowski M. System produkcji "akurat na czas" / Gospodarka Planowa, 1988, №6.
2. Бураков В.І. Перспективи розвитку логістичних технологій у виробничо-комерційної та зовнішньоекономічної діяльності // Електронно-науковий журнал «Известия», 2012.
3. Рогожина Н.В. Використання логістичних систем на промислових підприємствах // Проблеми сучасної економіки: Євразійський Міжнародний науково-аналітичний журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?NArtId=2040>.
4. Енциклопедія виробничого менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.up-pro.ru/encyclopedia/just-in-time.html>
5. Логістична концепція just-in-time. Сайт Logistic systems [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logsystems.ru/articles/logisticheskaya-tehnologiya-just-in-time-jit>

Науковий керівник – К.Ю.Соколюк

ВИКОРИСТАННЯ ПОСЕРЕДНИКІВ У ТОРГІВЛІ

Актуальність даної теми полягає у тому, що у наш час посередники займають важливе місце у сфері торгівлі, а раціональна організація постачання роздрібною торговельною мережі має ґрунтуватися на принципах плановості, безперебійності, ритмічності, оперативності, технологічності та економічності.

Існує два основних способи доведення товару або послуги до споживача: можна продавати його безпосередньо споживачу, або реалізувати його через посередників. Сьогодні практично жоден виробник не обходиться без допомоги останніх. Проте кожен з цих способів має свої переваги та недоліки.

Посередники звільняють виробників від необхідності пошуку покупців. З іншого боку особистий пошук споживачів дозволяє отримати весь прибуток і не враховувати винагороду посереднику.

При збуті товару безпосередньо споживачу виробник отримує весь прибуток, але йому необхідно слідкувати за ефективністю реалізації. Він повинен реалізувати свій товар настільки ж ефективно, що і професійний посередник, і за ту ж ціну. Часто посередники на протязі багатьох років вкладають значні кошти в організацію складування і транспортування, тому товаровиробникові для забезпечення настільки ж ефективного збуту необхідно буде витратити значні кошти. Тому кожен повинен займатися своїми справами: виробник – виробляти, посередник – доставляти товари до споживачів. Хоча можливі й виключення.

Питанням організації діяльності посередників присвячені роботи А. Германчука, Б. Синецького, В. Волконського, В. Плотникова, В. Мороза, Г. Кобринського, Є. Суріної, Л. Дідика, М. Вороновицького, М. Гордона, Ф. Хміля.

Метою статті є поглиблення вивчення сутності торгового посередництва в торгівлі, охарактеризування засад організації ефективного посередництва.

Посередники – це фізичні особи та фірми, які сприяють обігу товарів і послуг на внутрішніх та зовнішніх ринках. Посередниками є юридичні або фізичні особи, які знаходяться поміж іншими контрагентами комерційної діяльності і виконують функцію їх зведення один з одним для обміну товарами, послугами, інформацією. Контрагентами, як правило, виступають виробники товарів, гуртові і роздрібні споживачі. [6]

Послугами посередників користуються тому, що вони вміють найкращим чином запропонувати товари цільовому ринку. Використовуючи свої зв'язки, навички, переваги спеціалізації і високу якість роботи, посередники можуть принести виробнику більше користі, якби він здійснював збут своєї продукції самостійно.

З економічної точки зору, задача торгових посередників – трансформувати асортимент продукції, що випускається виробниками, в асортимент товарів, необхідних споживачам. Виробники у великій кількості випускають обмежений асортимент продукції, а споживачам необхідний широкий асортимент товарів в невеликій кількості. Виконуючи функції каналу розподілу, посередники закупають у багатьох виробників велику кількість товарів. Після цього вони подрібнюють цю партію товарів на більш менші частини, що включають у себе весь асортимент продукції, необхідний для споживача. Таким чином, посередники відіграють важливу роль у встановленні співвідношення попиту та пропозиції.

Види і характер торговельно-посередницьких операцій обумовлюються функціями, що виконуються посередниками:

– дослідницька робота – збір інформації, необхідної для планування і покращання обміну;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- стимулювання збуту – короткотермінові заходи, спрямовані на збудження швидкої реакції ринку у відповідь на пропоновану фірмою продукцію;
- встановлення контактів – налагодження і підтримання зв'язків з потенційними покупцями;
- пристосування товарів – формування товару під вимоги покупців. Це стосується таких видів діяльності як виробництво, сортування, монтаж, упакування;
- проведення переговорів – спроби узгодження цін та інших умов для подальшого акту передачі власності;
- організація товароруку – транспортування і складування товарів;
- фінансування – пошук та використання коштів для покриття витрат діяльності з доставки товарів до споживачів;
- прийняття ризику – прийняття на себе відповідальності за доведення товарів до кінцевих споживачів [2].

Будь-яка посередницька діяльність ведеться підприємцями з метою отримання прибутку. Однак, незважаючи на те, що посередники стягують за свої послуги винагороду, їх залучення дає виробникам, продавцям та покупцям товарів чи послуг наступні незаперечні переваги [1]:

- посередники, діючи в певному секторі ринку і спеціалізуючись на певному наборі товарів та послуг, швидше, ніж самі постачальники, можуть знайти фірми, зацікавлені у придбанні даної продукції, забезпечивши тим самим прискорення оборотності виробничого та торгового капіталу;
- постійно перебуваючи у ринковому середовищі, вивчаючи динаміку попиту та пропозиції на товари і послуги, посередники можуть завчасно орієнтувати виробників, в якому напрямку їм розвивати виробництво продукції й послуг, тобто вести безперервний маркетинговий моніторинг ринку;
- посередники вкладають у сферу обігу власний капітал, тобто авансують виробників товарів і послуг, створюючи їм умови для збільшення прибутку за рахунок економії виробничого капіталу;
- посередники нерідко беруть на себе фінансові гарантії виконання платіжних і інших зобов'язань сторін, підвищуючи надійність товарного обміну: кооперації, орендно-лізингових операцій і т.д.;
- за бажанням продавців, покупців, що кооперуються, сторін та інших учасників ринку посередники можуть надати сприяння в організації транспортування вантажів, їх розмитнення і страхування;
- посередники підвищують конкурентоспроможність товарів, скорочуючи терміни поставок товарів шляхом їх продажу з створених складів запасу продукції;
- посередники покращують товар з технічного рівня і якості, здійснюючи передпродажну доробку товарів та їх технічне обслуговування в гарантійний та післягарантійний періоди;
- досить ефективна роль посередників у рекламі товарів, яку вони здійснюють з урахуванням національних та інших особливостей ринку;
- спеціалізуючись на роботі з певним набором товарів, посередники здатні за рахунок значних обсягів товарообігу знизити витрати обігу на одиницю продукції.

Дивлячись на переваги, які надають посередники клієнтам-виробникам, вони беруть певну винагороду. Звичайно, посередницька діяльність підприємства здійснюється на комерційній основі. Винагорода за посередницькі послуги найчастіше нараховується у вигляді відсотків від прибутку (від 5 до 12 % прибутку) [5]. Види винагород за надання посередницьких послуг, наведені у табл. 1.

Винагорода за посередницькі послуги

Вид винагороди за посередницькі послуги	Зміст нарахування винагороди
1. Винагорода, яка базується на обсягах реалізації або темпах їх зростання	Основа розрахунку винагороди – обсяги реалізації продукції або темпів їх приросту
1.1. Система лінійної винагороди	Посередник одержує певний відсоток з обороту без будь-яких змін залежно від обсягу реалізації продукції
1.2. Система дигресивної винагороди	Відсоток, який виплачується посереднику зменшується залежно від приросту обсягу реалізації продукції
1.3. Система прогресивної винагороди	Зі зростанням обсягу реалізації збільшується відсоток відрахування (така система стимулює посередника на збільшення обсягу реалізації продукції)
2. Винагорода на основі прибутку	Основа розрахунку винагороди – прибуток, яке одержує підприємство-виробник від реалізації продукції посередником
3. Винагорода на основі двостороннього підрахунку	Розраховується за допомогою двостороннього підрахунку вартості капітальних і технічних послуг посередників (використовується дуже рідко)
4. Винагорода на основі різниці між ціною виробника і ціною, за якою товар буде реалізовуватись покупцю	Основа розрахунку – різниця між ціною виробника і ціною, за якою буде проводитись реалізація товару посередником
5. Спеціальні види винагород	Короткострокове різке збільшення відсотка винагороди за реалізацією конкретного виду продукції

На величину відсотка найістотніше впливають конкурентоспроможність товару та вид товару. Відсоток є високим при збуті вискоєфективних товарів, машинно-технічного профілю, середній – для товарів споживання, низький – для напівфабрикатів, сировини. Винагороду посередникам можна виплачувати також за додаткові послуги, наприклад за проведення рекламних кампаній, гарантійне обслуговування, маркетингові дослідження, утримання складів, окремі операції пов'язані з продажем продукції тощо. Величину винагороди за додаткові послуги може бути враховано у величині процентів до загальної суми контракту. Однак, такі цільові доручення, які становлять велику частину винагороди, досить важко завчасно оцінити і потім проконтролювати їх виконання. Тому ефективніше їх сплачувати за системою “вартість + винагорода” [4].

Не зважаючи на відчутні переваги посередницької діяльності, залучення посередників до роботи містить в собі і окремі недоліки. Головними з них є: відсутність тісного контакту зі споживачами на закордонному ринку; висока залежність від рівня сумлінності, добросовісності і підприємницької активності посередника.

В практиці міжнародної торгівлі сформувалися відповідні вимоги до вибору посередника:

1) посередник повинен бути спроможним забезпечити необхідний рівень надання додаткових сервісних послуг, особливо, коли предметом торгівлі є машини, обладнання або інша машино-технічна продукція;

2) потенційний партнер повинен мати в своєму розпорядженні належну матеріально-технічну базу – торговельні, представницькі, демонстраційні, складські приміщення та канали і засоби зв'язку;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

3) посередницька фірма повинна бути фінансово стабільною, мати бездоганну ділову репутацію та готовність до довготривалого співробітництва;

4) посередник не повинен представляти інтереси іншої фірми або національної фірми, яка виробляє аналогічний або конкуруючий товар, на даній території.

Посередники спричинюють угоди: купівлі-продажу, поставки, підяду, розвитку орендних та лізингових операцій, забезпечення виробничої та збутової кооперації, надання страхових, транспортних, побутових та інших послуг.

За даними статистичних джерел 75-80% світового обороту товарів та послуг здійснюється за участю посередників (табл.2.) [8].

Таблиця 2

Використання посередницьких послуг

Вид посередників, що надають послуги у сфері ЗЕД	Динаміка використання посередницьких послуг в Україні, %		
	2011	2012	2013
Дилери	23	17	28
Дистриб'ютори	38	45	74
Джобери	13	15	23
Комісіонери	26	22	24
Агенти	42	45	51
брокери	48	52	56
Маклери	28	26	29
Торгові представники	51	59	65
Торгові дома	22	22	24

За даними графіка видно, що спостерігається тенденція до укладання угод з дистриб'юторами. Дистриб'ютори (купці) – це посередники, що займаються продажем товарів від свого імені і за свій рахунок, вони самі несуть усі ризики, пов'язані з псуванням чи втратою товарів, а також з неплатоспроможністю покупців.

Дистриб'юторські угоди для принципала цікаві тим, що:

- дають можливість виходу на нові ринки;
- укладаються з фірмами, що мають власну збутову мережу чи засоби на її створення;
- супроводжуються договорами купівлі-продажу товарів;
- гарантують одержання платежу за товар відразу після постачання товару;
- виключають ризики збитків від втрати чи ушкодження товарів на території іншої країни, тому що, отримуючи товар, дистриб'ютор стає його власником.

Для дистриб'ютора ці договори цікаві тим, що він має: велику комерційну незалежність; самостійно встановлює ціни; отримує найчастіше монопольне право на продаж товарів принципала на своїй території [3].

В даний час спостерігається один цікавий момент. Через швидкий розвиток інтернет-мережі та врегулювання правової бази, споживачі можуть робити замовлення безпосередньо у виробника, маючи при собі лише інтернет та кредитку карту. Тому потреба в наявності посередників непомітно скорочується. Оскільки замовлений товар не завжди відображав ту якість і бажання, яку жадав споживач. Тому щоб цього не траплялося, більшість, все ж таки, звертаються за допомогою до торгових посередників.

Отже, використовуючи послуги посередників, підприємство може мати деякі переваги. Основні з них такі: торговельні посередники володіють перевіреними зв'язками з роздрібною торгівлею, складськими приміщеннями (територією) і транспортною базою; посередники краще знають ринок, на якому здійснюють свою діяльність, ніж підприємства-виробники; при користуванні послугами посередників зменшується вартість пошуку покупців і укладання угод; підтримка широкої номенклатури виробів підприємствами гуртової торгівлі; оперативна і гнучка робота торговельних посередників з кожним клієнтом; багатоваріантні

форми розрахунку з торговельними посередниками, гарантія якісного сервісного обслуговування, можливість постачання малих партій товару. Проте, поряд із явними перевагами, які отримує підприємство, використовуючи послуги посередників, спостерігається і значна кількість недоліків: втрата підприємством-виробником контролю над ринком безпосередніх виробників продукції; збутової залежності виробника від результатів діяльності торговельного посередника; зростання багатоступінчастості процесу реалізації продукції, що на 25-50 % підвищує витрати виробника; відсутність контролю над кінцевою ціною на свою продукцію.

Таким чином, посередництво – такий вид підприємницької діяльності в основному в сфері послуг, який полягає у сприянні налагодженню зв'язків між виробниками і кінцевими споживачами продукції з метою прискорення і полегшення руху (обігу) сировини, матеріалів, готової продукції, інформації, науково-технічних розробок, грошей, валюти, споживчих товарів, послуг, цінних паперів.

В якості перспектив подальших наукових розробок доцільно визначити необхідність дослідження таких питань як оптимізація розподілу прав, обов'язків та винагороди посередників, адаптація типових зовнішньоторгових угод під відповідні типи посередників, що визначені в даній статті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ноздрева Р.Б. Организация и управление внешнеэкономической деятельностью: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 10. / Р.Б. Ноздрева – М.: ИНФРА-М, 2011. – 432 с.
2. Кириченко А.В. Перевозка экспортно-импортных грузов: Организация логистических систем: Учебн. пособие / А.В. Кириченко – 2-е изд. перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2010 с.
3. Дроздова Г.М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: Навч. посібник / Г.М. Дроздова. – К: ЦУЛ, 2012. – 172 с
4. Синецкий Б.И. Основы коммерческой деятельности. Учеб. пособие. – М.: Юристъ, 2013. – 654 с.
5. Мала українсько-російська енциклопедія з податків. – К.: Вища школа, 2010. – 56 с.
6. Маркетинг: Навч. посіб. – К.: Знання, 2014. – 325 с.
7. Шкурупій О.В., Гончаренко В. В. , Артеменко І А. та ін. 3-78 Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навч. посіб. / За ред. О.В. Шкурупій. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
8. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Науковий керівник – К.Ю.Соколюк

***Вячеслав Слепцов, Дар'я Цюбко, Максим Горшков
(Вінниця)***

СУТЬ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ В МЕНЕДЖМЕНТІ

На сьогоднішній день головною функцією менеджменту є мотивація персоналу – один з провідних чинників, який використовується в управлінській діяльності, який забезпечує ефективну діяльність організацій.

На сьогодні, при високій мобільності працівників, частій зміні їх робочих місць та при високій конкуренції на ринку праці за грамотних фахівців, зростає значення нематеріальної мотивації. Підприємство може досить легко використати схему матеріальної мотивації своїх успішних конкурентів та дізнатися рівень зарплат у цих компаніях, проте створити таку ж

сприятливу та комфортну атмосферу в колективі, не кожному під силу. Більшість нематеріальних стимулів не вимагають серйозних фінансових витрат, даючи при цьому відмінний ефект.

Ф.І. Хміль у своїй книзі "Менеджмент" пише: "Людей можна примусити виконувати те чи інше рішення, ту чи іншу роботу. Однак примусове виконання їх має певні межі, зазвичай, визначені системою організації спільної праці та контролю за здійсненням її. Сучасна філософія менеджменту в основу впливу на людей покладає не примус, а мотиваційні регулятори, побудовані на врахуванні психологічних особливостей людини" [1].

Питаннями щодо управління нематеріальною мотивацією займалися О.С. Зікеева, М. Бутченко, Д. Богині, М. Генкіна, С.В. Михайлике, В.В. Юкіш та інші.

Мета статті – розкрити основні положення нематеріальної мотивації, дослідити як використовується нематеріальна мотивація на практиці.

На сучасному етапі розвитку менеджменту все більшого значення набувають мотиваційні аспекти. Мотивація персоналу є основним засобом забезпечення оптимального використання ресурсів, мобілізації наявного кадрового потенціалу. Основна мета процесу мотивації – це отримання максимальної віддачі від використання наявних трудових ресурсів, що дозволяє підвищити загальну результативність і прибутковість діяльності підприємства.

У загальному вигляді мотивація – це процес спонукання людей до праці, який передбачає використання мотивів поведінки людини для досягнення особистих цілей або цілей організації [2].

Основними задачами мотивації є:

- формування у кожного співробітника розуміння сутності і значення мотивації;
- навчання персоналу організації психологічним основам внутрішньо організаційного спілкування;
- формування у керівників демократичних підходів до управління персоналом з використанням сучасних методів мотивації [3].

У розвинених країнах, нематеріальна мотивація займає досить важливе місце, навіть, інколи, цінується більше, ніж матеріальна. Вже за останній роки, більшість підприємств, зокрема українських відділень транснаціональних корпорацій, почали використовувати в своїй діяльності зарубіжний досвід стимулювання працівників. Важливий поштовх до використання нематеріальних мотивацій здійснила обмеженість фінансових можливостей компаній та потреба постійного скорочення витрат підприємства.

Нематеріальне стимулювання розвитку персоналу в організації, насамперед, направлене на задоволення мотиву збереження соціального статусу працівника в трудовому колективі завдяки залишенню за ним його робочого місця чи займаної посади; підвищення соціального статусу працівника в трудовому колективі в результаті одержання ним більш високої відповідальної посади, посилення зацікавленості працівника самим процесом опанування новими знаннями, вміннями та практичними навичками; поглиблення інтересу щодо професійного спілкування з професіоналами як в організації, так і поза її межами.

Нематеріальна мотивація, у більшості випадків, направлена на підвищення лояльності та зацікавленості співробітників до компанії. До неї входять такі заохочення до високорезультативної роботи, які не видаються співробітникам у вигляді готівки чи безготівкових грошей, але можуть потребувати від компанії інвестицій в якість робочої сили, а саме: можливість розвитку і навчання, планування кар'єри, оздоровлення; пільгове харчування. Дані стимули спонукання трудових ресурсів, можуть бути спрямовані як на окремого працівника, так і на колектив в цілому.

До моральних способів мотивації відноситься визнання заслуг (особисте та публічне). Суть особистого визнання полягає в тому, що працівники, які позитивно виділилися у справах підприємства, згадуються в доповідях вищому керівництву фірми чи особисто представляються йому, одержують право підпису відповідальних документів, у розробці яких вони брали участь, персонально вітаються дирекцією з нагоди свят чи сімейних дат [4].

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Науковці відмічають, що кожна людина індивідуальна, і в кожній людині є індивідуальні погребі, які вона бажає задовольнити працюючи на підприємстві. Таким чином, при побудові системи мотивації керівнику слід пам'ятати, що не можна мотивувати всіх працівників однаково. Це допоможе йому зробити систему мотивації економічно ефективною. Система нематеріальної мотивації повинна бути різною не тільки для працівників різних рівнів, але і враховувати соціальний статус, вік, стать працівника, а також його психологічні особливості [5].

Отже, існують такі методи нематеріальної мотивації персоналу:

- постановка перед працівниками чітко сформульованих і досяжних цілей;
- систематичний аналіз успішно досягнутих працівниками цілей;
- залучення працівників до різних програм навчання і підвищення кваліфікації;
- створення якомога прозорішої системи оцінки і оплати їх праці;
- делегування працівникам управлінських повноважень;
- підвищення персональної відповідальності кожного працівника з наданням права вибору методів вирішення поставлених задач
- публічне визнання успіхів працівників в роботі, підтвердження їх цінності для підприємства різними доступними для керівництва способами;
- увага безпосереднього керівництва до думки працівників;
- створення атмосфери відкритого суперництва з регулярним підведенням підсумків змагання;
- наділення працівників владними повноваженнями при проведенні не виробничих заходів;
- залучення працівників до вирішення проблем, що вимагають нестандартного підходу;
- врахування уявлень працівників про справедливість в розподілі обов'язків і в методах винагороди.

Існують певні нематеріальні способи впливу, що покращують роботу трудових ресурсів організації. Серед них основними є:

- нормативний спосіб – це заохочення людини до певної поведінки використовуючи такі ідейно-психологічні дії, як переконання, навіювання, інформування та психологічного зараження;
- примусовий спосіб – базується на використанні влади, застосовуючи загрози щодо погіршення задоволення потреб робітника у випадку невиконання ним відповідних вимог;
- стимулюючий спосіб – включає сукупність дій, що спрямовані не тільки на особу, а й на зовнішні обставини за допомогою стимулів, що спрямовують робітника до певної поведінки.

Нормативний та примусовий способи є прямими методами мотивації, бо припускають безпосередній вплив на працівника, а стимулюючий є непрямим методом, оскільки вплив на людину здійснюється не як безпосередній привід, а лише як передумова до дії [6].

Корпорації беруть на озброєння способи підвищення продуктивності праці, які не потребують великих фінансових вливань. Сучасні HR-менеджери поєднують західні методики стимулювання з радянськими методами управління. Наприклад, компанія Крафт Фудз Україна, що виробляє солодощі, прагне стати привабливою в очах співробітників, надаючи їм гнучкий графік роботи і відпустки. Крім того, кожен член колективу може скласти план особистого розвитку на рік, що дозволяє чіткіше побачити свої кар'єрні перспективи в компанії. Результатом такої політики стало зменшення плинності кадрів з 8 % до 5 %, що є значно нижчим за показники звільнення працівників на середньостатистичному українському підприємстві (близько 18 %) [7].

У більшості випадків, нематеріальне стимулювання в Україні, широко застосовується у банках, оскільки більшість з них є дочірніми відділеннями материнських компаній, які знаходяться поза межами нашої держави. Так, «Райффайзен Банк Аваль» поєднує два види мотивації працівників. Поряд з грошовими стимулами важливе місце займають і

нематеріальні вигоди для персоналу, зокрема: додаткові відгули за ефективну роботу, система участі працівників в прийнятті рішень, навчання, підвищення кваліфікації, корпоративна культура, оцінка результативності праці та звичайно просування по службі.

Одним з дієвих методів мотивації є створення самоврядних груп. В якості прикладу можна послатися на досвід американської фірми «Digital Equipment», де такі групи сформовані в управлінні загального обліку та звітності, що входять в один з 5 центрів управління фінансовою діяльністю. Групи самостійно вирішують питання планування робіт, прийому на роботу нових співробітників, проведення нарад, координації з іншими відділами. Члени груп по чергово беруть участь в нарадах менеджерів компаній [8].

Проте, останнім часом на підприємстві ВАТ «Козятинська швейна фабрика» різко зросли витрати на навчання персоналу, необхідність якого була затверджена Загальними зборами акціонерів, а в зв'язку з тим, що навчання здійснюється в робочий час, відповідно збільшилися втрати виробничого часу.

Отже, на сьогодні, мотивація праці займає важливе місце у ефективності функціонування підприємства. На практиці використовуються різноманітні її різновиди, але серед всіх, найбільш економічно вигідною для підприємства є нематеріальна мотивація.

Для забезпечення її позитивного впливу на роботу персоналу, необхідно використовувати ряд правил, які засновані на особливостях людської психіки. Зокрема те, що нерегулярні та непередбачені заохочення мотивують краще, ніж очікувані й прогнозовані, тому систему стимулів працівників потрібно періодично змінювати. Інструменти стимулювання мають бути конкретним і невідкладним, адже чим більше часовий інтервал, тим меншим є ефект від мотивації. При цьому позитивне підкріплення ефективніше й конструктивніше негативного, особливо в довгостроковій перспективі.

Керівник повинен обирати ту форму мотивації праці, яка найкраще буде відповідати поставленій перед компанією стратегії управління людським капіталом, адже добре мотивований персонал є одним з найважливіших факторів, що впливають на розвиток організації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Хміль Ф. І. Основи менеджменту: Підручник. – К.: Академвидав, 2009. – С. 28.
2. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 2007. – 704 с.
3. Менеджмент в АПК / Ю. Б. Королев, В. Д. Коротнев, Г. Н. Кочетова и др. – М. : Колос, 2007. – 424 с.
4. Тужилкіна О.В Підвищення вагомості нематеріальних чинників мотивації праці у формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні / О.В. Тужилкіна // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9. – С. 37-41.
5. Юкіш В.В. Застосування матеріальних і нематеріальних методів мотивації лідерства на різних рівнях управління / В.В. Юкіш // Інноваційна економіка. – 2009. – № 8. – С. 62-66.
6. Баранцева С. М. Нематеріальна мотивація персоналу підприємства [Електронний ресурс] / С. М. Баранцева, В. В. Моспан, О. С. Зікеєва. – Режим доступу : <http://www.precon.donduet.edu.ua/pdf/baranceva/barantseva8.pdf>.
7. Бутченко М. Як українські роботодавці стимулюють співробітників [Електронний ресурс] / М. Бутченко. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2013/02/23/297235>.
8. Енциклопедія «Britannica» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/163303/Digital-Equipment-Corporation-DEC>

УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ СИСТЕМОЮ РОЗПОДІЛУ ПРОДУКЦІЇ

Дослідження логістичної системи розподілу та її практичне застосування на підприємстві підвищує ефективність діяльності підприємства, що в свою чергу призводить до збільшення прибутку. Процес становлення України як демократичної держави з ринковою економікою, що прагне зайняти гідне місце у світовій економічній спільноті, актуалізує ряд проблем, пов'язаних із забезпеченням конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Серед них виділяється питання ефективності функціонування логістичних систем різного рівня, що формуються на базі економічних систем підприємств.

Протягом останнього десятиліття накопичено чималий досвід удосконалення загальних принципів й механізмів логістики. Різним аспектам теорії і практики логістики загалом та логістики розподілу зокрема присвячено праці таких вітчизняних учених, як Л.В. Балабанова, М.С. Дороніна, Н.І. Чухрай та ін. Вагомий внесок у дослідження особливостей транспортної, складської та виробничої логістики зробили такі науковці СНД, як Б.А. Анікін, А.М. Гаджинський, А.І. Семенов, В.І. Сергєєв і фахівці інших зарубіжних країн, зокрема, Д. Бауерсокс, Дж. Бушер, Д. Клосс, Дж. Хескетт та ін.

Логістична система – це економічна система, що складається із підсистем та елементів, що виконують логістичні функції (операції, об'єднані загальною метою та інтересами), які реалізуються шляхом управління логістичними потоками. Вона, як правило, складається із декількох підсистем і має розвинуті зв'язки з зовнішнім середовищем [4, с. 51].

Під час побудови логістичних систем маркетингової логістики необхідно керуватися такими основними принципами:

- узгодженість технологій виробництва і збуту продукції;
- організаційне забезпечення системи на основі спеціальних функціональних підрозділів;
- інформаційне забезпечення системи, наявність технологічних програмних засобів оброблення інформації;
- кадрове забезпечення системи, включаючи висококваліфікованих маркетологів;
- правове забезпечення системи і налагодження надійних господарських зв'язків між усіма її учасниками;
- відсутність суперечностей інтересів учасників системи чи досягнення їх паритету на основі взаємних компромісів;
- постійна націленість системи на вдосконалення [6, с. 23].

Логістичні системи поділяються на дві великі групи: мікрологістичні і макрологістичні. На мікрорівні система вирішує локальні питання в рамках окремих ланок і елементів логістики і може бути представлена у вигляді наступних основних підсистем: закупівля; планування і управління виробництвом; збут. Макрологістичні системи можуть бути класифіковані по декільком ознакам:

- по адміністративно-територіальному поділу – районні, міські, обласні, регіональні, республіканські;
- по об'єктно-функціональній ознаці: галузеві, відомчі, торгові, військові, інституціональні [7, с. 27].

Логістична система володіє такими властивостями, як емергентність, синергізм і конгруентність.

✓ Емергентність – здатність створювати системний ефект від оптимальної координації діяльності

✓ Синергізм полягає в наявності комплексних функцій, повнота реалізації яких і дозволяє набути таких властивостей системі, якими не володіють її елементи.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

✓ Конгруентність – відповідність елементів розподільчої логістики між собою і цілям системи [7, с. 29].

Аналіз тенденцій розвитку сучасної економіки показує домінуючу роль сфери послуг і збуту, тому значення розподільчої логістики особливо зростає. Це означає, що виробники товарної продукції, особливо великі, прагнутимуть більше закупляти і менше вироблятимуть самостійно.

Економічна природа розподільчої логістики може бути досліджена більш повно, якщо разом з її функціями розглянути її завдання та методи їх вирішення. Основними завданнями розподільчої логістики є:

- максимізація прибутку при задоволенні попиту споживачів.
- ефективне використання виробничого апарату підприємства через завантаження виробничих потужностей замовленнями споживачів.
- раціональна поведінка на ринку з урахуванням його кон'юнктури.

Формуючи механізм управління логістичною системою розподілу необхідно враховувати той факт, що створюваний механізм повинен бути здатним до гнучкого реагування та змін у ринковій та виробничій ситуаціях. До таких мінливих умов зовнішнього середовища можна віднести зміни попиту на ті чи інші товари та послуги, вибуття зі строю обладнання, зміни транспортних тарифів, введення або виведення зі строю тих чи інших транспортних каналів, зміни в відсоткових ставках з кредитування тощо [4, с. 50].

Управлінська логістична система розподілу на підприємстві обов'язково є системою зі зворотним зв'язком. Характер виконуваних логістичних операцій змінюється впродовж функціонування системи під впливом зовнішніх умов.

Цей механізм створюється для управління логістичною системою, в якій, по-перше, повинна відбуватися інтеграція ланок ланцюга розподілу в єдину систему, що забезпечить ефективне кризне управління матеріальними, фінансовими, інформаційними та трудовими потоками. По-друге, існує необхідність інтеграції контролю над рухом готової продукції, що постачається споживачу. По-третє, обов'язково треба забезпечити ефективну взаємодію й узгодженість побудови та функціонування елементів логістичної системи, а також узгодженість з діючими процесами і системами управління підприємством [3, с. 22].

Для нормального функціонування логістичної системи необхідне існування механізму, що стоїть вище за логістичну систему, який би керував її діяльністю, контролював та корегував дії, спрямовував логістичні потоки, приймав рішення та відповідав за результати їх виконання тощо. Такий механізм є проявом системи (механізму) управління логістичною діяльністю підприємства, тобто підприємства, на якому вже створена логістична система.

Під механізмом управління логістичною системою підприємства будемо розуміти сукупність наукових методів та засобів, які впливають на логістичні процеси (що відбуваються в логістичній системі підприємства), регулюють, аналізують та вдосконалюють їх, здійснюють моніторинг, прогнозування, планування та корегування руху логістичних потоків [1, с. 37].

Логістична система повинна функціонувати згідно з принципом Парето, за яким на довільному підприємстві лише невелика частка асортименту продукції утворює найбільший обсяг продажу. Цей закон (принцип) покликаний допомогти працівникам підрозділів підприємства виявляти важливі задачі та можливості і найчастіше використовується під час створення системи постачань [2, с. 141].

Логістична система повинна включати елементи, які допомагають вирішувати дійсно важливі та пріоритетні задачі, а саме такі, для яких виділяють ресурси. Також необхідне забезпечення рівномірної уваги методам, об'єктам, суб'єктам та самому предмету дослідження. І, нарешті, обов'язковим є дотримання впорядкованості та ясності, сумісності зі стилем управління, який прийнятий на підприємстві, спрямованості на дії [5, с. 14].

Врахувати всі фактори, що впливають на формування логістичної системи, дуже важко. У зв'язку з цим ускладнюється побудова ефективного механізму управління логістичною системою підприємства. Однак наразі розроблено доволі багато математичних моделей на

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

основі застосування програмно-обчислювальних засобів, за допомогою яких можливо досягнути оптимізації логістичних систем, їх елементів та інтеграційних процесів і, як наслідок, сформувавши на підприємстві ефективний механізм управління логістичною системою розподілу. Багатоваріантність організації розподілу (збуту) дозволяє максимально повно використовувати потенціал логістики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Сумець А.М. Логістика: Теорія, ситуації, практичні завдання : учеб. посібник / А.М. Сумець. – К. : Хай-Тек Пресе, 2008. – 320 с.
2. Плахута Г.А., Степаненко О.В. Управління матеріальними ресурсами: навчальний посібник / Г.А. Плахута, О.В. Степаненко. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля 2012. – 192 с.
3. Савенкова Т.И. Логістика : учеб. посібник / Т.И. Савенкова. – М. : Изд-во «Омега-Л», 2009. – 255 с.
4. Максимова Т.С., Голубева Н.М. Комерційна діяльність по збуту та постачанню: навчальний посібник / Т.С. Максимова, Н.М. Голубева. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 168 с.
5. Сумець А.М. Логістика : навч. посіб. / А.М. Сумець. – К. : Хай-Тек Пресе, 2009. – 284 с.
6. Скибінський С. В. Маркетинг: Підручник. – Ч.1. – К.: КНЕУ, 2009. – 568 с.
7. Сумець А., Сумець Р. Дистрибуція с логістическим оттенком // Маркетинг и Реклама. – 2007. – №6 (130). – С. 26-30.

*Оксана Шлапак, Наталія Бондарчук
(Вінниця)*

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ПРОЦЕСІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Особливе місце в сучасній концепції маркетингу належить маркетинговим дослідженням, завдання яких полягає у збиранні, аналізі та інтерпретації інформації для прийняття маркетингових рішень (щодо вибору ринку, виду діяльності, товарного асортименту і послуг), з метою ефективного задоволення потреб споживачів та отримання прибутку. Іншими словами, маркетингові дослідження пов'язують споживача і громадськість з виробником та продавцем через інформацію, що використовується для виявлення і визначення сприятливих можливостей і проблем; зниження ризику в підприємницькій діяльності й зростанні якості вирішуваних завдань; планування, вдосконалення і оцінювання заходів маркетингу; здійснення моніторингу маркетингової діяльності; розуміння шляхів підвищення ефективності специфічних заходів маркетингу; реалізації маркетингу як єдиного процесу [4, с.21].

Вивчення досвіду розвинених країн засвідчує, що важливим інструментом розвитку підприємництва є ефективна організація маркетингової діяльності на всіх рівнях управління [3, с.25].

Протягом останнього десятиліття накопичено чималий досвід маркетингових досліджень. Велику роль в розкритті суті, необхідності, ролі маркетингових досліджень в діяльності підприємства становлять наукові праці: А.І. Семененко В.Г. Андрійчука, К.Д. Гордієнка, Г.В. Осовської, Б.А. Анікін, В.М. Шелудько тощо.

Політика підприємства орієнтована на збільшення власного прибутку, підвищення ефективності виробництва, задоволення потреб споживачів, а в сучасних умовах конкуренції це є неможливим без функціонування відділу маркетингу. Саме відділ маркетингу займається розробкою тактики підприємства і здійсненням просування товару на ринку збуту. Управління діяльністю підприємств повинно орієнтуватися на стратегічний

маркетинг, що сприятиме повному задоволенню потреб споживачів, стимулюватиме розширенню ринку збуту продукції, підвищуватиме конкурентну спроможність товару.

Маркетингова діяльність являє собою комплекс заходів, що ставлять ціллю дослідження таких питань, як: вивчення споживача, дослідження мотивів його поведінки на ринку, аналіз ринку підприємства, дослідження продукту, аналіз форм і каналів збуту, аналіз обсягу товарообігу підприємства, вивчення конкурентів, визначення форм і рівнів конкуренції, дослідження рекламної діяльності, визначення найбільш ефективних засобів просування товарів на ринку [7, с. 160].

Маркетингові дослідження - це система збору, обробки та аналізу інформативних даних про ситуацію на ринку для зменшення ризику підприємницької діяльності і прийняття відповідних обґрунтованих маркетингових рішень [2, с.40].

Маркетингові дослідження покликані вирішувати достатньо різних завдань. Основними з них є:

- дослідження ринку та його основних суб'єктів, тобто поведінки споживачів, конкурентів, постачальників, посередників, контактних аудиторій, аналіз та прогнозування кон'юнктури ринку;
- оцінка конкурентних позицій підприємства та його продукції на ринку розробка на підставі цього рекомендацій з її покращання;
- розробка рекомендацій щодо формування товарної, цінової, збутової та комунікаційної політики підприємства на підставі дослідження ринку;
- прогнозування збуту на товари підприємства. Проведений маркетингових досліджень направлене також на:
 - пошук потенційних покупців;
 - детальний аналіз потреб існуючих покупців [6, с.20].

Для проведення відповідного маркетингового дослідження потрібна насамперед певна методика. Існує загальна методика проведення маркетингових досліджень, а конкретної для кожного типу ринку, товару, конкурентів, споживачів чи процесу збуту продукції не існує. І взагалі, маркетинг має справу з поведінкою людей, а не з технічними явищами, у сфері маркетингу ніколи нічого не повторюється. Загальні правила є вимогою ефективного маркетингу. Саме тому маркетингові дослідження слід розглядати насамперед як діагностування, а не розроблення відповідної теорії [2, с.19].

Загальна методика проведення маркетингових досліджень передбачає наявність двох взаємопов'язаних частин: по-перше, дослідження зовнішнього середовища, що не підлягає регулюванню керівником підприємства, тому для успішного функціонування потрібно пристосовуватися до нього; по - друге, аналіз внутрішніх складових підприємства, що перебувають під контролем управлінського персоналу і відображують здатність підприємства своєчасно реагувати на зміни у навколишньому середовищі.

Маркетингове дослідження внутрішнього середовища ґрунтується на системі обліку руху матеріальних і фінансових засобів та вивчає внутрішній стан підприємства і підприємця, зокрема: загальні положення, маркетинг, виробництво, фінансовий стан, кадрове забезпечення, управлінський персонал, збут, наявний потенціал [5, с.14].

У процесі маркетингових досліджень аналізують два типи зовнішнього середовища та їхні чинники:

- ✓ макромаркетингового середовища – політичні, правові, економічні, соціальні та демографічні, технологічні, міжнародні;
- ✓ мікромаркетингового середовища – ринки, конкуренти, споживачі, постачальники, діяльність урядових установ.

Процес проведення маркетингових досліджень поділяється на кілька етапів.

1. Формування задуму дослідження.
2. Планування маркетингового дослідження.
3. Аналіз і прогнозування даних.
4. Оформлення звіту про дослідження [1, с.100].

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Провідником маркетингу завжди був і буде конкретний суб'єкт економічних відносин – підприємство. Але за умов існування зовнішніх чинників, на які не в змозі вплинути підприємство, ступінь використання маркетингових засад є обмеженим. За цих умов підприємства вирішують два основних взаємопов'язаних завдань, а саме пошук коштів та ресурсів на розвиток виробництва, а також, ринків збуту власної продукції [8, с.33].

Таким чином, з метою визначення найбільш ошадливих шляхів і засобів нарощування обсягу товарообігу проводяться дослідження динаміки продаж, витрат і доходу підприємства. Така діяльність ставить ціллю встановлення головних конкурентів підприємства на ринку, виявлення їх слабких і сильних сторін, одержання інформації про їх фінансове положення, особливості виробничої діяльності і керування. Дослідження реклами допомагає визначити найбільш ефективні засоби впливу на споживача, підвищення його інтересу до продукції. При проведенні маркетингових досліджень по пошуку найбільш ефективних засобів просування товарів на ринку визначається, яка система стимулів дозволить зацікавити оптовиків у закупівлі більш значних партій продукції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алешина И. Пошаговый процесс маркетингового исследования И. Алешина // Контроль. – 2011. – № 5/6. – С. 99–104.
2. Балабанова Л. В. Маркетинг : підручник. В 2 т. Т.2 / Л. В. Балабанова. – 3-тє вид. перероб. і доп. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2011. – 392 с.
3. Белявцев М. Стратегічне маркетингове управління збутом підприємств / М. Белявцев, М. Беспята // Маркетинг в Україні. – 2010. – №1. – С. 24-26.
4. Гірченко Т. Д. Маркетинг: навч. посіб. / Т. Д. Гірченко, О. В. Дубовик. – К. : Інкос, Центр навчальної літератури, 2010. – 255 с.
5. Калетнік Г. М. Менеджмент та маркетинг : навч. посіб. / Г. М. Калетнік, В. М. Ціхановська, О. М. Ціхановська ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ВНАУ. – К. : Хай-Тек Прес, 2011. – 579 с.
6. Сухарева Л. О. Контроль маркетингової діяльності підприємства: теорія, організація, методика : монографія / Л. О. Сухарева, І. А. Ангеліна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2010. – 198 с.
7. Хомченко Л. В. Роль маркетингової політики розподілу в діяльності підприємства / Л. В. Хомченко // Формування ринкових відносин. – 2012. – №3. – С. 159–163.
8. Шаргородський А. Сучасний маркетинг, або новий погляд у майбутнє / А. Шаргородський // Маркетинг в Україні. – 2010. – № 1. – С. 32–33.

*Оксана Шлапак, Вікторія Боровик
(Вінниця)*

ПІДХОДИ ДО СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ: КЛАСИЧНІ ТА СУЧАСНІ

В сучасних умовах економічного розвитку стимулювання збуту продукції відіграє важливу роль і стає невід'ємним складником більшості успішних рекламних кампаній. Зростаюча конкуренція спонукає підприємства йти на поступки споживачам та посередникам у збуті своєї продукції за допомогою стимулювання.

Питанням стимулювання збуту присвячені дослідження таких зарубіжних учених, як Г. Стюарт, Дж. Болт, А. Стрікленд, Е. Кофлан, Ф. Котлер та ін. Вагомий внесок у дослідження проблеми зробили вітчизняні вчені: Л. Балабанова, О. Шлапак, А. Балабаниць, О. Кузьмін, Є. Ромат, Т. Лукянець та ін. Однак, незважаючи на достатньо глибокі та вагомі наукові здобутки, деякі аспекти стимулювання збуту потребують детального розгляду, особливо враховуючи комунікаційний аспект.

В процесі просування своїх товарів і послуг фірма планує застосування старих (традиційних) і нових способів стимулювання попиту і збуту. При цьому, перш за все, фірма

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

займається розробкою і здійсненням заходів рекламної діяльності у сфері просування продукції до кінцевого споживача.

Цей вид маркетингової діяльності забезпечує створення сприятливого образу товару і самої фірми в уявленні споживачів і в кінцевому рахунку купівлю товару. Просування товарів повинно породжувати у споживачів бажання зробити першу покупку і здійснювати всі наступні.

Метою стратегії маркетингової комунікації є створення найсприятливіших комунікаційних передумов для реалізації стратегічних цілей і стратегічних завдань маркетингу фірми. Засновані на цій меті завдання розв'язуються за допомогою цілеспрямованого використання головних елементів маркетингової комунікації – реклами, стимулювання збуту, зв'язків з громадськістю та прямого маркетингу.

Стимулювання збуту застосовується для підтримки, інформування та мотивації всіх учасників процесу збуту (зовнішньої, оптової та роздрібно торгівлі) в цілях створення безперервного потоку реалізації товарів або послуг. Стимулювання збуту відіграє вирішальну роль на стадії впровадження і стадії зрілості життєвого циклу товару, а також виявляється досить ефективним в період інфляції.

Кожна складова системи маркетингових комунікацій потребує окремого вивчення. Розглянемо специфічні властивості та риси такого інструменту як стимулювання збуту.

Стимулювання збуту – творчий метод впливу на споживачів, що регулюється законодавчими актами, має оперативний характер впливу на реалізацію товару на всіх етапах життєвого циклу [2, с. 348].

Відомо, що стимулювання збуту розуміється як комплекс різноманітних засобів маркетингової діяльності, що на певний час збільшують початкову цінність товару або послуги та безпосередньо стимулюють купівельну активність споживачів, роботу дистриб'юторів і торгового персоналу; тобто це спеціальні засоби для стимулювання торгівлі або рекламно оформлювальні засоби для місць продажу [5, с. 163].

Вченими досліджено, що до засобів стимулювання збуту відносяться:

- упаковка – елемент дизайну товару, на якому є інформація для споживача, та несе собою певне маркетингове комунікаційне звернення;
- спеціальні сувеніри – безкоштовні подарунки, що є нагадуванням про компанію, яка пропонує товар;
- інтернет-запити (Internet inquiries);
- пробні ринки, які найліпше спрацьовують у разі торгового і споживчого стимулювання збуту, прямого маркетингу;
- тестування симуляції купівлі – маркетинговий засіб вивчення поведінки покупців та стимулювання купівель. За цим засобом досліджується споживча поведінка в так званому контрольованому лабораторному оточенні з використанням сучасних інтерактивних способів комунікацій (споживачів у декілька етапів опитують про те, чи готові вони купити товари, змінюючи умови здійснення покупки, замінюючи рекламні ролики, пропонуючи інші товарні марки тощо);
- онлайн-інтерв'ю (CAPI), що дозволяють "вийти" на групу людей з високими доходами (вище за середній клас), опитування яких традиційно проводилося методами персональних інтерв'ю.

На нашу думку, до засобів стимулювання також можна додати купони (одноразові купони для споживачів), премії (для працівників, які сумлінно виконують свою роботу та збільшують продажі), інтернет-конкурси (сучасний засіб стимулювання збуту, для активних учасників мережі інтернет), лотереї.

В сучасних умовах заходи щодо стимулювання збуту не можна розглядати як інструмент для довгострокового підвищення обсягу продажів (формування стійкого високого попиту). Це інструмент для короткочасного впливу на ринок.

Відомо, що звичайне стимулювання продажів застосовується в наступних випадках:

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

1. Якщо необхідно адекватно відповісти на активні дії конкурента по просуванню товару зі споживчими характеристиками, аналогічними характеристикам товару, що просувається компанією;

2. Якщо на ринку спостерігається спад попиту;

3. Якщо товар переходить із фази росту у фазу насичення;

4. Якщо на ринок виводиться новий товар або відомий товар виводиться на новий ринок;

5. Якщо споживачі недостатньо інформовані про товар [1, с. 25].

Стимулювання збуту не можна проводити постійно протягом тривалого часу. У цьому випадку відношення споживачів до товару може погіршитися. Постійні знижки можуть розглядатися як ознака погіршення якості або споживчих властивостей товару, можуть розцінюватися як показник того, що товар морально застарів, і підприємство не може продати його без знижок.

Традиційно виділяють три види стимулювання:

– стимулювання споживачів;

– стимулювання торговельної мережі;

– стимулювання торговельного персоналу.

Стимулювання споживачів може здійснюватись у формі:

– цінового стимулювання (знижки; спеціальні ціни; дрібнооптовий продаж; поєднаний продаж; зарахування ціни старого товару при купівлі нового; додаткова кількість товару безкоштовно; упакування);

– «велетні» (купони; дисконтні картки тощо);

– «натурального» стимулювання (безкоштовні зразки, бізнес-сувеніри тощо);

– стимулювання активності споживачів (конкурси, лотереї, ігри, безкоштовні сервісні послуги тощо) [4, с. 188].

Ми вважаємо, що потрібно додати, ще одну форму стимулювання споживачів, а саме – соціальне стимулювання, тобто коли стимулювання направлене на різні соціальні прошарки (наприклад, студенти, пенсіонери, школярі).

Стимулювання торговельного персоналу може бути:

– матеріальним (премії, коштовні подарунки, туристські поїздки тощо);

– моральним (підвищення за службовим становищем, перемога у конкурсі) [4, с. 189].

Підприємство звертається до засобів стимулювання для отримання більш сильної та оперативної зворотної реакції. В той час як реклама приводить доводи на користь купівлі товару чи послуги, стимулювання збуту пояснює, чому це треба зробити негайно. Незважаючи на критику та застереження досвідчених маркетологів щодо обережного застосування заходів із стимулювання збуту, тенденція передвіщає майбутнє підвищення його значущості.

Методи стимулювання споживачів легко переносяться в Інтернет. Багато хто з них простіше й зручніше застосовувати в Інтернеті, чим у традиційному бізнесі у зв'язку з відсутністю необхідності, наприклад, виготовляти купони.

Додатковою перевагою Інтернету для проведення заходів щодо стимулювання збуту є відсутність утруднень при обліку загальної суми покупок даного клієнта протягом певного періоду й інших дій користувачів на сайті компанії (регулярність відвідування, заповнення анкет і т.п.). На базі такого обліку можливе створення достатніх складних, багаторівневих систем бонусів і знижок, створення клубних систем і т.п.

На сьогоднішній день основними ефективними та розвинутими заходами стимулювання споживачів в Україні можна виділити наступні:

1) знижки – зменшення відпускної ціни в разі придбання споживачем великої партії продукції підприємства;

2) безоплатні зразки – надання товару споживачам безкоштовно «на пробу»;

3) купони – спеціальні сертифікати, які надають споживачам право придбати конкретну партію (кількість) товару за низькими цінами;

4) премії – товари, які пропонуються безкоштовно або за низькими

цінами як подарунок за придбання іншого товару;

5) гарантії – зобов'язання товаровиробника компенсувати витрати споживачів у разі, коли товар не відповідатиме встановленим стандартам або розрекламованим характеристикам;

б) упаковки – комплекти товарів, які пропонуються споживачам за пільговими цінами;

7) демонстрації – влаштування спеціальних експертиз для безпосереднього ознайомлення споживачів з продукцією підприємства;

8) картки лояльності – спеціальні облікові картки відвідування споживачем конкретного торговельного закладу.

Стимулювання збуту стало важливим складником комплексу маркетингових комунікацій багатьох світових компаній. Зростання глобальних ринків і міжнародних маркетингових кампаній, як і збільшення наявних транскордонних засобів масової інформації та досвідчених агенцій із стимулювання збуту в багатьох країнах припускає, що актуалізація стимулювання і надалі продовжить зростати як альтернатива або доповнення до реклами традиційних засобів масової інформації.

Сучасний маркетинг вимагає виробництва і просування якісного товару за доступною ціною до цільових споживачів на основі ретельно відібраної інформації.

Стимулювання збуту є ефективним, але короткостроковим інструментом впливу на ринок. Таким чином, для забезпечення ефективного стимулювання збуту продукції виробничі підприємства повинні визначити основні завдання і необхідні засоби стимулювання, розробити відповідну програму стимулювання збуту та забезпечити контроль за її виконанням, проводити оцінку досягнутих результатів.

Важливим пріоритетним аспектом маркетингової діяльності виступає стимулювання збуту, оскільки товар купують лише в разі, коли споживач платоспроможний, а товар йому необхідний. Щоб продати товар, необхідно надати споживачеві інформацію відносно його експлуатаційних (споживчих) властивостей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлявцев М. Стратегічне маркетингове управління збутом підприємств / М. Бєлявцев, М. Бєспята // *Маркетинг в Україні*. – 2010. – №1. – С. 24–26.

2. Пацалюк К. О. Суть, цілі та завдання стимулювання збуту як елементу маркетингових комунікацій / К. О. Пацалюк // *Економіка. Управління. Інновації*. – 2014. – №1.

3. Романенко О.О. Інтегровані маркетингові комунікації: сутність, характеристика та особливості формування / О.О. Романенко // *Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України*. – 2013. – № 1. – С.187–196.

4. Сіренко К.В. Концептуальні підходи до формування основних складових системи маркетингових комунікацій / К.В. Сіренко // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2010. – №5., Т2. – С.163–165.

5. Хрупович С.Є. Теоретичні підходи до організування процесу збуту на підприємстві / С. Хрупович, Т. Борисова // *Галицький економічний вісник*. – 2009. – №2. – С.57-60.

6. Шлапак О. А. Дослідження ефективності комунікаційного середовища за різними критеріями оцінки / О. А. Шлапак // *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Економічні науки*. – 2010. – Вип. II (38). – С. 188-195.

7. Шлапак О. А. Концептуальні підходи до управління персоналом на засадах критеріїв комунікаційного середовища [Електронний ресурс] / О. А. Шлапак // *Ефективна економіка*. – 2010. – №10. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ

*Оксана Попова
(Київ)*

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СПОРТУ

Починаючи соціологічне дослідження спорту, ми повинні чітко зрозуміти, навіщо нам це дослідження, що саме ми хочемо з'ясувати, задля якої мети ми ставимо ті чи інші тактичні завдання, тобто, виробити стратегію дослідження. А для цього нам потрібно якнайкраще розкрити і пізнати загальну ситуацію даної проблеми, виявити її соціально-політичні, економічні, конкретно-історичні та географічні особливості. Говорячи про соціологічне дослідження спорту, відомий дослідник спорту М.Візитей зазначає: «Продуктивний розгляд спорту вимагає здійснення його аналізу як цілісного утворення, як реальності, у якій представлені та сутнісно поєднані об'єктивні та суб'єктивні моменти буття даної діяльності» [1, с.65]. Спорт як предмет дослідження має як зовнішній, об'єктивний, так і внутрішній, суб'єктивний бік. Зовнішній бік спорту як об'єкту дослідження розкривається через стосунки із суспільством, через впливи на спортивну сферу з боку суспільства і, навпаки, вплив на суспільне життя з боку самого спорту. Внутрішній же бік – це взаємовідносини суб'єктів всередині інституту спорту, конфлікти між ними. Завдання дослідника – зберегти паритет між обома сторонами досліджуваного об'єкту, враховуючи та врівноважуючи взаємовпливи між ними.

Соціально-політичні умови розвитку суспільства надзвичайно важливі для розгляду спортивного процесу, вони є тим обрамленням, яке надає спорту особливого забарвлення, визначає його долю та розвиток. Так, спеціалісти давно помітили, що тоталітарні системи надають особливого значення розвитку масового спорту, але мало хто порівнює ціннісні характеристики цієї політики, яка, розвиваючи спортивну сферу, формувала обмежено-агресивну тоталітарно-авторитарну особистість. Коли спорт набуває цінності свобідного процесу, що формує людину вільну і креативну, здатну постійно розвиватися та критично мислити, це питання - крапка спотикання соціального дослідження, через яке наука прийде до значущих соціальних узагальнень і через яке зможе надати конкретні дороговкази постмодерному демократичному суспільству. У кожному кроці на шляху до гармонійного суспільства ми стикаємося із проявами вторинної регресивності, проявами антиморальної, антигуманної та нелюдської поведінки як окремої особистості, так і цілих соціальних груп, і завдання науковця – через професійно вибудоване дослідження з'ясувати, чому з'являються ті чи інші негативні, соціально-ганебні вчинки та явища.

Отже, виділимо основні принципи, що мають бути дотримані у соціологічному дослідженні:

- 1) чітке виокремлення предмету дослідження, (наприклад, поняття спортивного процесу розглядати в іпостасі тільки спортивних змагань, або тільки тренувань, або об'єднавши обидва елементи;
- 2) визначення темпоральних якостей (короткострокові, довгострокові, середньої тривалості; місячні, рокові, тижневі);
- 3) забезпечення кількісних показників дослідження;
- 4) забезпечення конкретності досліджуваного предмету, запобігання розмитості формулювань та понять;
- 5) вироблення стратегічних та тактичних завдань дослідження;
- 6) формулювання принципової мети-проблеми, задля якої здійснюється дослідження.

Центральним актором соціального процесу є особистість, діяльний індивід. Для розуміння і аналізу особистості сучасного спортсмена, центру спортивного процесу, необхідно врахувати ряд моментів: 1) виявлення психологічні особливостей та характеристик його особистості (сангвінік, меланхолік, холерик; інтроверт, екстраверт); 2)

виявлення його соціального статусу (середній клас, еліта політична та економічна, маргінальні верстви та ін.); 3) врахування етно-національних особливостей та територіальних характеристик його проживання та перебування, що прямо впливають на його освітні та спортивні можливості, зокрема, на можливості участі у змаганнях, 4) визначення та порівняти його економічні можливості з можливостями його однолітків; 5) з'ясування його сімейно-родинних обставин, умов проживання та виховування, наскільки якісну підтримку мав і має спортсмен на даний момент; 3) з'ясування планів молодого людина на майбутнє, на що вона орієнтована у своїх ціннісних підходах.

Аналізуючи соціально-спортивний процес, дослідник має враховувати характеристику сукупності акторів спортивної сфери, для чого треба врахувати:

- загальну соціально-стратифікаційну характеристику даної групи;
- принципи утворення даної сукупності людей;
- визначення місця даної сукупності людей як малої соціальної групи у загальному просторі соціальної структури
- фахову характеристику, місце у професійній стратифікації спорту
- бажання досліджуваних співробітничати та зацікавленість в результатах дослідження;
- гендерні особливості малої групи (у сучасному світі треба враховувати і суто сексуальну характеристику індивіда, його схильності та фобії).

Необхідно створити умови для дослідження, як психологічні, так, і, можливо економічні, чи зацікавити певними іншими критеріями.

Серед методів соціологічного дослідження спеціалісти виділяють: квотну вибірку, випадкову вибірку, одноступеневу вибірку, районований відбір [2, с.80-82]. Кожен з вказаних методів розширює можливості для різностороннього дослідження спортивного процесу, різнобічного розкриття досліджуваних явищ. Та не треба забувати, що кожна чергова, вироблена та сформульована ціль потребує ускладнення існуючих та появи нових методів, які б відповідали вказаній меті. Спорт - постійно змінюваний соціальний інститут, що зазнає зовнішніх впливів, часто зовсім неочікуваних, і сам справляє неочікувані впливи.

Спорт має великі можливості атрибутивності, він використовується суб'єктами різних соціальних сфер, особливо політичної. Використовуючи любов людей до спорту, політики та державотворці часто створюють політико-ідеологічні міфи. Згадаємо хоча б історію про легендарний, оспіваний Л.Кассілем та К.Симоновим «матч смерті», якого не було, і через спотворення історичної реальності державі ледь не довелося вибачатися перед нащадками жорстоких загарбників. Хто, наприклад, міг би передбачити, що Олімпіада-80 справить такий значний соціально-політичний ефект та величезний моральний вплив на людей радянської системи? А олімпіада 2014 року в російському Сочі, яка стала символом відкриття нової сторінки в політиці Росії і, на жаль, трагічної сторінки у стосунках двох братніх народів? Порівняльний аналіз та характеристика історичних періодів соціально-політичних обставин та наслідків різних олімпіад – ще одна невирішена проблема соціології історії. Наскільки щільно спорт пов'язаний з політикою і життям суспільства, доводять нещодавні допінгові скандали в Росії. Дослідник повинен вміло, мистецьки задавати питання «чому?», вважає професор О.Мельникова, розділяючи питання в анкетах та інтерв'ю на відкриті і закриті [3, с.135].

Яку б мету не ставив перед собою дослідник, він неодмінно має розглянути соціометричні характеристики особистостей досліджуваної групи, до яких відноситься і вік досліджуваних, і стать, і гендерні особливості, і етно-національні та расові ознаки, і статус у соціальній ієрархії. Навмисна гомогенізація досліджуваних суб'єктів тільки применшує та повністю нівелює результати дослідження. Дослідники ігрових форм спорту звертають особливу увагу на необхідність вироблення загальних принципів дослідження різних видів спортивного процесу (тренувальних практик, спортивних змагань та свят), а також від індивідуальних особливостей спортсменів: «Тривалість і структура багаторічної підготовки футболістів залежать від: структури змагальної діяльності; закономірностей становлення

різних сторін спортивної майстерності й формування адаптаційних процесів у функціональних системах організму; індивідуальних і статевих особливостей організму; індивідуальних і статевих особливостей організму спортсменів; ... змісту тренувального процесу – засобів і методів тренування, ... застосування додаткових чинників інтенсифікації тренувального процесу...» [4, с.25].

Будь-яка соціальна група має лідерів або лідера, який впливає на групу, спрямовує її активність, формує її соціо-культурні симпатії та інтереси. Фактор лідерства достатньо розглянутий наукою у соціологічних та політологічних дослідженнях, але соціологія спорту потребує додаткової роботи в цьому напрямку і спеціальних поправок. Феномен лідерства має особливе значення для спортивного процесу, адже командні спортивні ігри потребують лідера априорі і не враховувати його соціологічних та психологічних характеристик та впливу на інших членів команди неможливо. Складності фактору лідерства у спорті полягають у тому, що лідер часто нав'язується малій групі, якою є спортивна команда, кимось зовні, стороннім, а не вибирається колективом чи виникає природнім шляхом. Стороннє, хоча б і тренерське, втручання у стосунки малої групи може бути неприродним, зайвим, конфліктним, і тут потрібна консультація психолога і аналіз соціолога. Соціально-психологічні характеристики малої групи та їхніх лідерів у спортивному процесі можуть відчувати тиски і неприродні впливи. Соціальна теорія класифікує різноманітність лідерства і здатна знаходити потрібну типову відповідність для різних типів спортивних груп. Знаходження вірного лідера так само важливе, як вироблення правильної тактики гри, адже він стає мозком і рушієм всієї команди і запорукою її успіху. Соціолог повинен окреслити ті соціально-психологічні риси, які потрібні для тієї чи іншої спортивної команди, а для цього треба правильно підібрати учасників досліджуваної групи, поставити коректні питання, виявити існуючі, але приховані проблеми.

З огляду на зазначене, рекрутування учасників у спеціальні фокус-групи для дослідження соціальних процесів у сфері спорту має бути особливо прискіпливим до особистісних/індивідуальних характеристик спортсменів, особливо, коли мова йде про підлітків та юнаків. Респонденти не повинні знати наперед про заплановане дослідження, домовлятися з дослідниками наперед, підбір респондентів має бути різноманітний, з урахуванням усіх, наявних у даному територіальному осередку, соціальних груп. Одним з принципових моментів деякі дослідники вважають відсутність знайомства респондентів між собою, хоча його не завжди можливо виконати, а також так звану випадкову вибірку, хоча і цей принцип може спрацьовувати неякісно у дослідженнях спортивних реалій.

Проблемою соціологічних досліджень спорту є те, що актори тренувально-спортивних процесів розміщені нерівномірно у просторі і часі: вони або збираються в місцях і в час великих змагань (олімпіад, щорічних зустрічей, тренувальних баз), або розосереджені по різних країнах та регіонах, і в першому, і в другому випадку вони занадто опікуються власною справою, щоб добровільно та з радістю приймати участь у дослідженнях. Соціологам слід шукати додаткової мотивації для спортсменів, коли дослідження вимагає добровільної участі, формулювання чітких і визначених цілей, які були б практично-корисні і зрозумілі респондентам. Інакше науковці неминуче наштовхнуться на нерозуміння і нещирість у відповідях на анкетні запитання.

Отже, сфера спорту, вочевидь, несе в собі специфічні особливості і складності для дослідження, які треба враховувати, адже їхній список поповнюється і ускладнюється. Розуміння специфіки спорту, усвідомлення його значущості усіма учасниками наукового дослідження надзвичайно важливі для успішного і корисного його завершення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Визитей Н.Н. Социология спорта. Курс лекций / Н.Н.Визитей. – К.: Олимпийская литература. – 248 с.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

2. Смехнова Г.П. Основы прикладной социологии. Учебное пособие / Г.П.Смехнова. – М.: «Вузовский учебник», 2008. – 240 с.
3. Мельникова О.Т. Фокус-группы. Методология, модерирование / О.Т.Мельникова. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 320 с.
4. Ніколаєнко В., Балан Б. Практичні аспекти вдосконалення тренувальної діяльності та системи проведення змагань на етапі підготовки до вищих досягнень у футболі / В.Ніколаєнко, Б.Балан // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. Науково-теоретичний журнал. – К., 2013. – №2 . – С.23–26.

СОВЕТСКИЙ ПАТРИОТИЗМ НА СОВЕТСКОМ ПЛАКАТЕ

В этой статье предпринята попытка выяснить, с помощью каких художественных образов и приемов происходило зарождение патриотизма в 1930-х гг.

Патриотическая идеология складывалась в СССР во второй половине 1920-х – 1930-е гг. В предвоенное десятилетие патриотическая риторика вошла в общественнополитический словарь не только советских партийных и государственных деятелей, но и рядовых жителей СССР. Дискурс о патриотизме стал составной частью политической педагогики, дидактического процесса и повседневных практик. Если во второй половине 1920-х гг. при обсуждении проблем защиты СССР или отношения населения к СССР такие слова, как «патриотизм», «родина», «отечество», еще не встречались в словаре советского гражданина, то в следующем десятилетии они начинают широко использоваться [Brandenberger, Dubrovsky, 1998]. В связи с этим плакаты 1930-х гг., в которых активно употребляется патриотическая лексика, использовались в процессе «обучения» населения патриотизму. Можно утверждать, что во второй половине предвоенного десятилетия плакат разговаривал с советским гражданином на понятном им обоим «языке» [Kaempfer, 1985, S. 16].

Визуальные репрезентации социалистической Родины играли важную роль в процессе формирования нового человека. Как пишет В. Бонелл, в своей пропаганде большевики изначально придавали большое значение визуальным методам, учитывая как неграмотность значительной части советского населения, так и сильную «визуальную традицию», заложенную церковью [Bonnell, 1997, p. 3-5].

Объектом патриотических чувств согласно канону эпохи была не «малая родина», а СССР в целом. Так как важной составляющей довоенного патриотического дискурса был пролетарский интернационализм, наряду с фигурами «родной страны», социалистической родины и социалистического отечества в патриотический словарь входило оксюморонное словосочетание «отечество мирового пролетариата» [Сандомирская, 2001]. Кроме «бескрайних просторов» предметом любви и гордости советских людей согласно официальному дискурсу были «великий вождь» и «отец народов» Иосиф Сталин, его ближайшие соратники и лучшие «сыновья и дочери» советской страны - стахановцы, летчики, женщины-пилоты, покорители Арктики и герои «челюскинской эпопеи». «Приватизация» далеких социальных связей происходила с помощью испытанного еще в Российской империи приема: в процессе коммуникации использовалась фамилиарная лексика и конструировался образ «Большой семьи» [Гюнтер, 1998].

Благодаря исследованиям последних лет стало очевидным, что официальный советский патриотизм вобрал в себя и другие традиции имперского дискурса – референции на военную мощь и воинскую славу и метафорику державности [Brandenberger, 2002; Дубровский, 2005]. Чувство гордости за советские вооруженные силы было тесно увязано с пропагандой технического прогресса – средств ведения войны, обеспечивавших обороноспособность Советского государства.

Любой советский плакат (даже коммерческий) 1930-х гг. можно «вписать» в патриотическую тематику, понимаемую в широком смысле. На создание представлений о Советской родине «работали» и плакаты, призывавшие выполнить пятилетку в четыре года, и плакаты, критиковавшие лодырей и пьяниц. И все же ядро советского патриотического дискурса образует идея защиты родины. Решимость пожертвовать жизнью ради свободы и независимости своего отечества считается высшей формой проявления патриотизма во многих культурах. Кроме того, спецификой советского официального патриотизма было культивирование мобилизационной готовности. Идеи «осажденной крепости» и враждебного

капиталистического окружения, психология «ожидания войны» принадлежали к условиям складывания патриотической идеологии. Характеризуя эстетические и идейные основы социалистического реализма, Б. Гройс пишет, что он «ориентируется на то, чего еще нет, но что должно быть создано...» [Гройс, 1993, с. 51]. В советском плакате 1930-х гг. эстетика соцреализма соединялись с целевым назначением художественной формы – продолжением политики художественными средствами. Как подчеркивают Н. Бабурина и К. Вашик, советские плакаты являлись трансляторами официально признанных норм и ценностей, они не только «предсказывали» социалистическое будущее, но и содействовали его появлению, работали над созданием «правильных» представлений о социализме в головах людей, визуально моделировали будущую цивилизацию [Baburina, Waschik, 2003, S. 86]. При этом спецификой плакатного искусства 1930-х гг. было смещение акцента с утопического футуризма на «увековечивание современности», переход к демонстрации «актуального социалистического бытия» [Ibid., S. 110-112]. В доведенном до предела понимании Е. Добренко, будучи пропущенным через соцреалистический мимесис, социализм и становился собственно социализмом [Добренко, 2007].

Отметим еще один аспект. Патриотические плакаты изображали идеальные типы, призванные пробуждать нужные эмоции – чувства любви, гордости, общности и др. Обращаясь к концепции «эстетизации политики» В. Беньямина, И. Сандомирская подчеркивает: «Родина представляет собой идеал красивого и любимого сообщества – в отличие от идеала сообщества прозрачного и рационального, которым является гражданское общество» [Сандомирская, 2001].

Квинтэссенцией соцреализма в плакате В. Бонелл называет распространившиеся во второй половине 1930-х гг. плакаты-«коллажи», созданные с использованием техники фотомонтажа. Первопроходцем и мастером плаката-коллажа считался Густав Клуцис. Мнения исследователей о роли фотомонтажа в плакатном искусстве различны. Немецкий теоретик и историк плаката Ф. Кемпфер не находит в плакатах-коллажах особых методов воздействия на зрителя. С его точки зрения, «соединение гетерогенных элементов без создания иллюзии единого композиционного пространства, без специального освещения и т.п. принадлежит к обычным художественным методам плакатной живописи» [Каэтрег, 1985, 8. 157]. В. Бонелл, рассматривающая советский плакат в контексте менявшейся советской идеологии, акцентирует гармоничное совпадение внимания фотомонтажа к деталям и изображению «реальной жизни» с установкой сталинского режима на преодоление пропасти между идеалом и реальностью, будущим и современностью. Недаром считалось, что такие плакаты обладают наибольшей «силой убедительности». И. Голомшток подчеркивает манипулятивный характер этой техники и полагает, что плакатысты «использовали фотомонтаж, чтобы придать документально-убедительный характер, клише тоталитарной пропаганды» [Голомшток, 1994, с. 52-53].

В коллекции «патриотических плакатов» оказалось 9 коллажей. Выполненные в этой технике произведения особенно успешно визуализировали те элементы патриотического дискурса, которые были связаны с представлениями о будущей войне. Ощетинившиеся в сторону воображаемого врага пушки, танки с отчетливо различаемыми деталями конструкций, галопирующие всадники и марширующие колонны пехотинцев, запечатленные в динамичных позах, – все эти подробности формировали своеобразную патриотическую «вещность», которая имела непосредственное отношение к участию каждого гражданина в предстоящих боевых действиях.

Два коллажа Михаила Длугача, созданные в 1930-1931 гг. специально для Осоавиахима, с одной стороны, представляли материальную сущность будущей войны, ее техногенный характер, а с другой – визуализировали патриотический габитус¹⁶. Фотографии, запечатлевшие советских граждан в момент военного обучения или участия в маневрах, показывали, что будет делать в случае войны настоящий советский патриот, демонстрировали мобилизационную готовность наиболее сознательной части советского

населения и призывали всех остальных: «делай так!» На плакате 1931 г. визуальный ряд был подкреплён текстом. В левом верхнем углу плаката помещён фрагмент выступления К. Ворошилова, в котором нарком обороны формулирует типичные для того времени представления о войне: «Если принять во внимание, что БУДУЩАЯ ВОЙНА БУДЕТ МЕХАНИЗИРОВАНА ДО ПОСЛЕДНИХ ПРЕДЕЛОВ, что машине в этой войне будет принадлежать одна из главнейших и решающих ролей, станет совершенно очевидным, что исход борьбы будет в огромной степени зависеть от умения наиболее продуктивно использовать эту машину». Вторая цитата протянулась из верхнего левого угла в нижний правый, как бы подводя итог размышлениям Ворошилова: «Уверен, что наши АВТОДОРОВЦЫ ВСЕГДА БУДУТ ГОТОВЫ по призыву советской власти пересестись от руля автомобиля и трактора за руль бронемашин и танка».

Таким образом, в плакатах-коллажах соединялись материальные объекты, имевшие непосредственное отношение к войне, и запечатленные в фотодокументах образцы патриотического поведения. Множественность вещественных объектов патриотизма и патриотических субъектов свидетельствовала о «реальной» мобилизационной готовности советского населения, создавала иллюзию непобедимости Красной Армии, безопасности советских границ и могущественности Советской страны во главе с её мудрым вождем и полководцем Сталиным.

Итак, анализ коллекции плакатов показал, что в 1930-е гг. визуальные образы патриотизма практически полностью отражали официальный патриотический дискурс. Плакатный советский патриотизм имел ярко выраженный милитаризованный характер вследствие того, что для демонстрации обороноспособности СССР и готовности советских людей защищать социалистическую родину использовались в основном военные символы. Образы армии и красноармейцев, Сталина и Ворошилова в роли полководцев, военной техники, парадов и парамилитаристской деятельности советских граждан символизировали одновременно возможность, готовность и решимость защищать СССР. Визуально понятие родины было связано прежде всего с государственно-территориальным образованием Советский Союз, а не с локальными дефинициями «малой родины». Сдвиг в сторону приватного, «обжитого» малого пространства, акцентирование необходимости защиты семейных ценностей на плакате, как и возвращение к женскому образу родины (Родина-мать) станет признаком решительных изменений в патриотической идеологии под влиянием Великой Отечественной войны.

Таким образом перед современным человеком той эпохи, безусловно, стоял вопрос самоопределения, не так остро, но всё же проблема поиска ответа на вопрос «кто я?» была, но главная сложность заключается в том, что любой ответ должен как-то подкрепляться практическим опытом, присутствующим в повседневности и в особенности в пространстве «праздничного». Так, проблема самоопределения тесно связывается с вопросами патриотизма и патриотического воспитания. Когда говорят о патриотизме, то его проявлением называют готовность защищать Родину, но содержательного ответа на самый главный вопрос – что такое Родина? от кого и каким способом её необходимо защищать? – за определением патриотического поведения не следует. А подходящий ответ человеку давал именно советский плакат. Его способом воздействия, согласно одному из первых теоретиков советского плаката А. Сидорову, было «непосредственное», прямое обращение к «нашим чувствам», в то время как текст, наука апеллировали к «нашему разуму» и требовали «перевода». [Сидоров, 2002, с. 127].

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Гройс Б. Утопия и обмен. – М., 1993.
2. Гюнтер Г. Мудрый отец Сталин и его семья: На материале картин Д. Вертова и М. Чиаурели // Russian Literature. – 1998. – № 2 (XLIII).
3. Добренко Е. Политэкономия соцреализма. – М., 2007.

4. Дубровский А. М. Историк и власть: историческая наука в СССР и концепция истории феодальной России в контексте политики и идеологии (1930- 1950-е гг.). – Брянск, 2005.
5. Сидоров А. А. Два года русского искусства и художественной деятельности // Агитмассовое искусство Советской России: матер. и док.: Агитпоезда и агитпароходы. Передвижной театр. Политический плакат. 1918-1932 / под ред. В. П. Толстого. – М., 2002. – Т. 1.
6. Сандомирская И. Книга о Родине: опыт анализа дискурсивных практик // Wiener Slawistischer Almanach. – Wien, 2001.
7. Советский политический плакат / кол. Серго Григоряна [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www. redavantgarde.com/](http://www.redavantgarde.com/)
8. Электронный музей отечественного плаката / Плакаты.ру [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www. plakaty.ru/>
9. Bonnell V. The Iconography of Power. Soviet Political Posters under Lenin and Stalin. Berkley, 1997. Brandenberger D. National Bolshevism: Stalinist mass culture and the formation of modern Russian national identity, 1931-1956. – Cambridge, 2002.
10. Brandenberger D. L., Dubrovsky A. M. «The people need a tsar»: the emergence of national bolshevism as Stalinist ideology, 1931- 1941 // Europe-Asia Studies. – 1998. – Vol. 50, № 5.
11. Golomshtok I. N. Totalitarnoe iskusstvo. – Moscow, 1994.
12. Kaempfer F. Der rote Keil. Das politische Plakat, Theorie und Geschichte. – Berlin, 1985.

*Лариса Лихачева
(Винница)*

СУДЬБЫ УЧАСТНИКОВ ПОЛЬСКОГО ВОССТАНИЯ 1794 г. В ВОСПОМИНАНИЯХ СОВРЕМЕННОКОВ

Польское восстание 1794 г., больше известное как восстание под руководством Тадеуша Костюшко, достаточно хорошо изучено в исторической литературе. Однако исследования, как правило, заканчиваются сюжетом о карательном походе русских войск под командованием А.В.Суворова на Краков и констатацией факта наказания участников восстания. При этом дальнейшая судьба польских патриотов, пострадавших от гнева императрицы Екатерины II, как правило, остается "за скобками". Богатый материал для изучения их дальнейшей судьбы дают записки и воспоминания как самих участников восстания, так и их современников.

Наиболее информативным источником в этом плане являются мемуары князя Адама Чарторижского (Чарторыйского). Он был потомком знатного и богатого польского рода и получил прекрасное образование, дополненное впечатлениями от многолетних путешествий по странам Европы в 1786 – 1791 гг. При этом Адам, по свидетельству одного из известнейших мемуаристов 1-й трети 19 в. Филиппа Филипповича Вигеля, был "с малолетства напитанный чувствами жесточайшей ненависти" к России и горячей любви к Отчизне – Речи Посполитой. Их в нем воспитала мать Изабелла Флеминг, которая за свой иступленным патриотизмом заслужила от поляков название "матки отчизны" [2].

По возвращении в Польшу, в 1791 г., князь Адам вступил на военную службу. Тем временем на его родине была провозглашена в 1791 г. конституция, против которой выступили магнаты, опасавшиеся утратить свои привилегии. Они составили Торговицкую конфедерацию и обратились за помощью к российской императрице Екатерине II. Это привело к новому вторжению русских войск в Польшу в 1792 г. Князь Адам, назначенный на высшую офицерскую должность, принял участие в кампаний против России и даже получил

орден из рук короля. Поражение поляков и 2-й раздел Речи Посполитой заставили его эмигрировать в Англию.

Узнав о начавшемся в Польше восстании под руководством Тадеуша Костюшко, Адам в 1794 году попытался принять в нем участие, но был арестован в Брюсселе по распоряжению австрийского правительства. Однако разгром восстания повлекл за собой конфискацию имений Чарторыйских.

Императрица Екатерина II обещала возвратить их Адаму и его брату Константину Чарторыйским, если они будут присланы к ее двору как бы в качестве заложников. Семья решила уступить воле императрицы, и два молодых князя отправились в Петербург. При этом Адам отмечает в своих воспоминаниях: "Я был до такой степени под властью ... двойного чувства любви и ненависти, что при каждой встрече с русским, в Польше или где-либо в другом месте, кровь бросалась мне в голову, я бледнел и краснел, так как каждый русский казался мне виновником несчастий моей родины" [9].

Прием, оказанный князьям в Петербурге, оказался, вопреки их ожиданиям, теплым и благосклонным: "Несправедливость, причиненная нам распоряжениями правительства, вызывала к нам симпатию, которая не должна была оставаться бесплодной, ибо ее проявляли без всяких опасений. Вспоминая теперь предупредительность и внимание, оказанные нам, я нисколько не сомневаюсь, что придворные, которые, собственно говоря, составляли тогда все петербургское общество, были заранее уверены, что оказываемый ими хороший прием к этим обездоленным полякам, этим питомцам Свободы, совершенно не скомпрометирует их при дворе" [9].

Конечно же, далеко не всем польским патриотам так повезло. Тадеуш Костюшко, раненый и попавший в плен после поражения поляков в битве под Мацевевицами, был под чужой фамилией как "шляхтич Шиманский" отправлен в Петропавловскую крепость в Петербург. Его поместили в доме коменданта. Вместе с Костюшко в крепость были доставлены его секретарь Немцевич и адъютант Фишер – их поместили в одиночные камеры [5, с. 154]. Такое же наказание постигло Томаша Вавржецкого (Вовжецкого), который стал главнокомандующим вооружённых сил повстанцев после пленения Костюшко. Он больше двух лет просидел в Петропавловской крепости в ожидании суда. От казни или Сибири его спас приход к власти Павла I [7].

В крепости оказался и Ян Килинский. Он в своих записках подробно рассказал об условиях своего содержания. "13-го января 1795 года я был посажен в петербургской крепости в комнатку, длиною в 1 локоть, а шириною в 51/2 локтей, с одним окном, с вделанною в него крепкою решеткою, с половиною, выходившей в комнатку кирпичной печи, которую когда затопили, то едва через четыре часа она разогрелась; пол тоже был настолько плох, что из-под него шел в помещение страшный холод, и я не мог никогда согреть своих ног. К этому надо прибавить посещения меня крысами и мышами, которые мне ужасно надоели. Но хотя на них и смотреть не мог, однако, должен был их принимать и даже удалять им от своих ничтожных снедей, ибо если иногда забывал, то они целую ночь не давали мне спать и даже могли пострадать мои вещи; зато, когда давал им есть, то они меня не беспокоили. Еще что меня мучило, это – что они плодились и от того часто пищали, да при этом вынужден был терпеть от них необыкновенный смрад" [6].

В скором времени некоторым из заключенных режим содержания смягчили. Так, Адам Чарторыйский писал, что уже через несколько месяцев после начала заключения, в крепости остались сидеть всего три человека: Немцевич, Конопка и Килинский. "Костюшко переведен оттуда в какое-то другое место и что к нему относятся со вниманием и уважением. Костюшко находился под надзором майора Титова, очень привязавшегося к нему. Потоцкий, Закржевский, Мостовский и Сокольницкий были заключены отдельно, в доме на Литейном" [9].

Немало польских аристократов, чьи имения были конфискованы за участие в восстании Т.Костюшко или сочувствие повстанцам, ходатайствовали, как и семья Чарторыйских, о

возвращении имущества. Однако при Екатерине II такие просьбы крайне редко получали позитивный ответ. Адам Чарторыйский свидетельствует: "В числе просителей тогда встречалось очень много поляков, являвшихся ходатайствовать о возвращении им их имений, или об исправлении какой-нибудь учиненной по отношению к ним несправедливости... Число потерпевших таким образом было несметно, но весьма немногие имели возможность попытаться счастья добиться "прошения", впрочем, с очень сомнительной надеждой на успех".

Сами братья Чарторыйские, чтобы добиться права на возвращения конфискованного имущества, дали согласие поступить на службу к российской императрице – это было непременным условием для начала рассмотрения их просьбы. "Отступить не было возможности. К тому же, раз мы уже решили отдать себя в руки русских, не все ли равно нам было, в какую форму выльется приносимая нами жертва. Гражданская ли служба, или военная, в том или другом чине, – все это нам было безразлично", – констатировал Адам в своих воспоминаниях. Со стороны горячих польских патриотов, воспитанных в ненависти к России и царскому двору, это, без сомнения, был большой компромисс. Однако желаемого результата он не принес.

Указ Екатерины II, решавший участь всего конфискованного имуществом правительством имущества, предусматривал щедрую раздачу имений фаворитам, министрам, генералам, губернаторам, другим служащим, а также некоторым полякам, изменникам отечества. Чарторыйским им владения также не вернули, однако из бывшего имущества их родителей императрица "подарила" братьям, сорок две тысячи душ крестьян. "Подарок" был в разы меньше конфискованного, однако все знакомые Чарторыйских расценили это как большую удачу. "Нам говорили, что на потерю Латичева и Каменца надо было смотреть, как на штраф, и что нам не было оснований жаловаться. Мы отправились благодарить Екатерину, с коленопреклонением, как этого требовала принятая при дворе форма и почти тотчас после этого меня облекли в форму конногвардейца, а моего брата в форму гвардейского Измайловского пехотного полка" [9].

Часть польских аристократов, приняв факт разделов Речи Посполитой как данность, поспешила к российскому императорскому двору, чтобы испросить себе привилегий и пожалований. Журналист и писатель Фаддей Булгарин в своих воспоминаниях отмечает: "когда императрица Екатерина II стала управлять делами Польши, в Петербург стекались все польские честолюбцы и все интриганы, для снискания покровительства и милости государыни. Приезжали также люди честные и благородные, с намерением склонить государыню на перемену старинного польского бестолкового правления и введение улучшений, сообразно с веком" [1, с. 93].

Среди польских магнатов было немало таких, кто не принимал участия в патриотических движениях, и они не скрывали, что надеялись получить от российской императрицы больше, чем утратили в Польше. Так, Ф.Булгарин приводит в своих воспоминаниях любопытный диалог двух польских графов, встретившихся на станции по дороге в российскую столицу, в то время как у них на родине разворачивалось восстание под руководством Т.Костюшко. Граф Ржевуский спросил графа Потоцкого, зачем он едет в Петербург? Тот ответил, смеясь: "В Польше у меня ничего не осталось, а теперь единственная пора, что человек с именем может все приобрести при русском дворе. Еду за всем!" [1, с. 95].

Интересные воспоминания о поведении таких просителей при дворе оставила фрейлина В.Н.Головина: "Приехала депутация поляков для представления Государыне. Все мы дожидались Императрицу в салоне. Насмешливый и враждебный вид этих господ меня очень забавлял. Государыня вошла в комнату; мгновенное движение выпрямило их всех. У нее был величественно-снисходительный вид, вызвавший у них глубокий поклон. Она сделала два шага, ей представили этих господ, и каждый из них становился на одно колено, чтобы поцеловать у нее руку. В эту минуту у всех у них на лицах было выражение покорности. Императрица заговорила с ними... Через четверть часа она удалилась, сделав свой

обыкновенный медленный реверанс, который невольно заставлял наклонить голову каждого из присутствующих. Поляки были вне себя от восторга, они уходили бегом и громко говорили:

– Нет, это не женщина – это сирена, это волшебница; ей нельзя сопротивляться"... [4, с.79].

Наказанные Екатериной II польские патриоты тоже недолго терпели лишения и ограничения. Сразу же после кончины императрицы отношение к ним коренным образом изменилось. Ее сын и преемник Павел I стремился как можно быстрее избавиться от "екатерининского наследия". Адам Чарторыйский свидетельствует: "Никогда еще по сигналу свистка не бывало такой быстрой смены всех декораций, как это произошло при восшествии на престол Павла I. Все изменилось быстрее, чем в один день... Первой и, без сомнения, одной из наиболее великодушных мыслей Павла, по восшествии на престол, было решение освободить польских узников... Он отправился сам к Костюшко, осыпал его заботами и вниманием, сказал ему, что если бы он царствовал в то время, то не согласился бы на раздел Польши, что он сожалеет о совершении этого несправедливого и неполитического акта, но что теперь, когда раздел совершился, не в его власти уничтожить этот акт, и он должен его поддерживать. По просьбе Костюшко, император освободил одного за другим и всех остальных заключенных, потребовав, чтобы они принесли присягу в верности... Каждый раз, когда императору приходилось оставлять без исполнения ходатайства Костюшко о его соотечественниках, он извинялся перед Костюшко, указывая на то, что вынужден был считаться с представлениями министров, которые мешали ему следовать влечению сердца... Император часто посещал Костюшко в сопровождении всей императорской фамилии, оказывавшей генералу внимание, я сказал бы, почти искреннюю нежность" [9].

Новый российский император амнистировал всех польских повстанцев. В ноябре 1796 года, сразу же по смерти Екатерины II, вместе с остальными предводителями восстания был освобожден Ян Килинский. Он принёс верноподданническую присягу Павлу I, после чего покинул Петербург, и поселился в Вильно, где продолжил заниматься конспиративной деятельностью [10].

Томаш Вавржецкий неожиданно для себя получил высочайшее разрешение вернуться домой, в свои владения. Он поселился в одной из своих деревень на белорусских землях и вел активную общественную жизнь. В 1815 году судьба Т. Вовжецкого сделала очередной крутой поворот. Российский император Александр I, известный своим сочувствием к полякам, оценил верность бывшего генерала повстанцев и назначил его министром юстиции Королевства Польского, наградив также пожизненным титулом воеводы [8].

Другой руководитель восстания – М.К.Огинский – не только вернулся после непродолжительной эмиграции в Российскую империю, но даже стал ее сенатором при императоре Александре I [3].

Адам Чарторыйский вошёл в состав ближайших сотрудников Александра I и в этом качестве принял деятельное участие в негласном комитете, в котором обсуждались преобразовательные планы нового правительства. Вскоре князь Адам Чарторыйский был поставлен во главе министерства иностранных дел, откровенно указав императору на то, что он может направлять внешнюю политику России не иначе, как в согласии с интересами Польши.

Таким образом, воспоминания и записки участников и современников описываемых событий дают возможность сделать выводы о том, что наказание активистов польского восстания 1794 г. носило непродолжительный характер. После смерти Екатерины II они были амнистированы Павлом I, который старательно дистанцировался от всех деяний и решений своей матери. В начале XIX в., уже при императоре Александре I, не скрывавшем своих симпатий к Польше и полякам, некоторые из бывших руководителей польского патриотического движения сделали в Российской империи неплохую управленческую

карьеру, что не помешало им впоследствии принять участие в новом антироссийском восстании в 1830 г.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Булгарин Фаддей. Воспоминания / Ф.Булгарин. – М.: Захаров, 2000. – 784 с.
2. Воспоминания Филиппа Филипповича Вигеля. – М.: Университетское издание Каткова и Ко в 7и частяхъ, 1864. [Электронный ресурс.] – Режим доступа: <https://sites.google.com/site/penzakotoroinet/penza-kotoroj-n-t/v/vigel-f-f-vozpominania-f-f-vigela-izd-1865-g>
3. Гигин В. Польское восстание 1794 года / В.Гигин [Электронный ресурс.] – Режим доступа: <http://s30556663155.mirtesen.ru/blog/43304257705/POLSKOE-VOSSTANIE-1794-goda>
4. Головина В.Н. Мемуары / В.Н. Головина. — М.: АСТ: Астрель: Люкс, 2005. – 402с.
5. Дьяков В. Тадеуш Костюшко в русской столице / В.Дьяков // Родина : журнал. – 1992. – № 8/9. – С. 154.-156.
6. Килинский Я. Записки башмачника Яна Килинского о варшавских событиях 1794 года и о своей неволе / Я.Килинский // Русская старина, 1895. – Т. 83. – № 2. – С. 92-120; №3. – С. 113-146. [Электронный ресурс.] – Режим доступа: http://wars175x.narod.ru/mmr_kilinsk00.html
7. Кузнецов П. Вето на шляхетскую анархию / П.Кузнецов [Электронный ресурс.] – Режим доступа: <http://www.vokrugsveta.ru/telegraph/history/957/>
8. Самусик А. Вавржецкий (Вовжецкий) Томаш / А.Самусик [Электронный ресурс.] – Режим доступа: http://wars175x.narod.ru/bgr_wrz.html
9. Чарторижский (Чарторыйский) Адам. Мемуары / Перевод с французского А. Дмитриевой (1912). [Электронный ресурс.] – Режим доступа: http://az.lib.ru/c/chartoryjskij_a_j/text_0020.shtml
10. Pomnik Jana Kilińskiego [Электронный ресурс.] – Режим доступа: http://www.zapiecek.com/pomnik_kilinskiego.html

*Ярослава Мигаль
(Теребовля)*

МУЗЕЙНА КІМНАТА В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ТЕРЕБОВЛЯНСЬКОГО ВИЩОГО УЧИЛИЩА КУЛЬТУРИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

Для України краєзнавство завжди було міцним підґрунтям історичної пам'яті [1, с. 1]. Місцева історія суттєво доповнює історію національну, тому історичне краєзнавство є актуальним напрямком сучасних історичних досліджень [2, с. 3].

Вивчення та дослідження історії є одним з головних чинників формування патріотизму, державницького мислення нинішнього покоління.

Серед виховних напрямків сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх та прийдешніх поколінь [3, с. 1].

Любов до Батьківщини завжди конкретна. Краєзнавство досліджує не лише історію того чи іншого краю, міста чи села, життя та діяльність видатних діячів, чий життєвий шлях пов'язаний із цим краєм, але й історію вулиці, підприємства, установи, освітнього закладу.

В цьому контексті важко переоцінити роль музеїв в навчанні та вихованні молоді, в тому числі музеїв чи музейних кімнат що діють на громадських засадах в школах та інших закладах освіти.

Хочу поділитися досвідом організації та проведення роботи музейної кімнати, яка діє у Теробовлянському вищому училищі культури.

Музейна кімната училища це важлива ланка професійної орієнтації студентів, де отриманні знання та навички просвітницької, самостійної дослідницької і пошукової роботи сприяють соціалізації студентської молоді, її професійному і громадянському становленні.

Загальне керівництво діяльністю музею здійснює директор училища. Директор призначає керівника музейної кімнати з-поміж педагогічних працівників. Діє Рада музею, яку обирають на зборах студентського активу, яка складається зі студентів та педагогічних працівників. Рада музею обговорює план роботи музейної кімнати, організовує підготовку екскурсів, веде документацію музею [4, с. 62].

Музейна кімната працює за планом, який щорічно розглядається та приймається на засіданні предметно-циклової комісії викладачів гуманітарних та соціально-економічних дисциплін та затверджується заступником директора училища з навчально-виховної роботи. План складається щорічно.

В плані роботи музейної кімнати визначено наступну мету: виховати патріота небайдужого до минулого і майбутнього своєї Батьківщини, краю, навчального закладу через діяльність музейної кімнати, сприяти формуванню сумлінного творчого ставлення до обраної професії, до праці, сприяти ефективності виховної роботи.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

- формувати уявлення про історичні періоди, героїчні події краю, героїчні вчинки людей, про важливість чесної, сумлінної творчої праці;
- залучати студентів до вивчення історії рідного краю, навчального закладу, формувати шанобливе ставлення до пам'яток минулого, музейних цінностей;
- виховувати музейну культуру, навчати музейній мові, музейній термінології;
- формувати професійні та наукові інтереси;
- організувати культурно–просвітницьку, дослідницьку та пошукову діяльність студентів.

Основні методи та технології роботи:

- пошукова діяльність;
- зустріч з ветеранами праці училища, випускниками;
- екскурсійна діяльність;
- музейні уроки;
- підготовка екскурсів;
- оформлення тематичних виставок.

Музейна кімната була створена у 1982 році. Протягом 30 років поповнювались фонди, головним принципом оснащення музею був принцип «ніщо не буває зайвим, адже всі предмети – матеріальні свідки історії», тому все оснащення зберігається і постійно поповнюється.

Накопичувались матеріали для настінного оформлення, збирались світлини, документи, матеріали періодичних видань, листи, книги, концертні програми, сценарії, нагороди колективів, дипломні роботи студентів спеціальності «ДПМ», подарунки, пам'ятки археологічної культури.

Зовнішнє облаштування музейної кімнати – це інформаційні стенди та вітрини. Оформлення витримано в єдиному стилі, фон і розміри шрифтів не ускладнюють читання.

Експозиція музейної кімнати складається з трьох розділів:

- з історії Теробовлі;
- історія навчального закладу;
- наші випускники – наша гордість.

В такому ж алгоритмі відбувається екскурсія в музейній кімнаті, яку проводять студенти.

Знайомство з експозицією музейної кімнати розпочинається з стислого відтворення історії Теробовлі. Оглянувши цю частину експозиції (4 стенди і 2 вітрини), відвідувачі одразу отримують той мінімум знань з історії міста і краю, без якого неможливо бути сучасною освіченою людиною і патріотом малої батьківщини, свого закладу.

Рада кабінету співпрацює з місцевим краєзнавчим музеєм, тому саме в цій частині експозиції представлені унікальні археологічні пам'ятки, які представляють історію Теробовлянщини часів трипільської культури.

З історії Теробовлі.

Першу згадку про Теробовлю зустрічаємо у «Повісті минулих літ» під 1097 роком. На той час вона була вже добре організованим та сильно укріпленим містом і, одночасно, столицею окремого Теробовельського князівства.

Археологи встановили, що люди почали селитися на цих теренах ще в глибоку давнину.

До найдавніших відноситься середньопалеолітична стоянка (приблизно 40 тисяч років тому) в південних околицях с. Підгайчики. У Микулинцях та с. Кривки відомі стоянки мезоліту (11 – 7 тис. років тому). На замковій горі у Теробовлі та на полях ближніх сіл – Залав'я, Зеленча, Підгори – існували поселення трипільської культури (IV – II тис. до н.е.). Саме тут виявлено велику кількість уламків мальованого, прегарно орнаментованого трипільського посуду, крем'яне знаряддя.

Пізніше територію Теробовлі заселяли осілі землеробські племена черняхівської культури. У подальших віках ці землі заселяли слов'яни – східні хорвати. – які стали будівничими міста Теробовлі.

Із середини 80-х років XI ст. на землях Прикарпаття осідає династія Ростиславовичів. Сини Ростислава Володимировича, внуки Ярослава Мудрого – Рюрик, Володар і Василько – відповідно займають Перемишльський, Звенигородський і Теробовлянський столи. Фактично цим було покладено початок формування Галицької держави.

Перетворивши Теробовлю у міцну твердиню, князь Василько перегородив шлях польським та угорським феодалам, що претендували на руські землі. Були у звиязнього князя грандіозні плани. Та підступне осліплення Василька порушило ці плани. Василько, хоч і осліплений, разом з братом, перемишльським князем Володарем, ще майже тридцять років боронив південно–західні рубежі давньоруських земель.

Після захоплення Галичини в другій половині XIV століття польським королем Казимиром почалася реконструкція замків і укріплень, серед них і Теробовельського замку, який і сьогодні є візитною карткою нашого міста.

Появу першого герба Теробовлі, напевно, спричинило надання місту в 1389 році магдебурзького права. Найдавніше відоме зображення герба знаходиться на міській печатці, поставленій на документі, датованому 1554 році. Цей документ зберігається у музеї Чапських у Кракові (в полі щита розміщений півмісяць ріжками вгору, увінчаний шестипроменевою зіркою).

З плином часу герб мінявся: над півмісяцем появилися три восьмипроменеві зірки. Колір щита голубий, півмісяць і зірки золоті.

У геральдиці півмісяць символізує наділення талантами і прагнення до наукових цілей. Зірки означають щастя, добро, славу. Зірки – символ християнства, півмісяць мусульманства. Перевернутий вверх ріжками півмісяць і зірки над ним показують перемогу християнської віри над мусульманською. Цей символ поширений у багатьох країнах Західної Європи і започаткований з часів перших хрестових походів.

Із пам'яток архітектури, що збереглися з давніх часів слід назвати монастир кармелітів з Успенським костелом (1635), церкву святого Миколая (XVII ст.) руїни підгорянського Свято–Спаського монастиря з церквою Різдва Івана Хрестителя (1650).

З Теробовлею так чи інакше пов'язані імена багатьох славних людей України: Станіслава Морозенка, правої руки Б.Хмельницького, в списку полковників Хмельницького стояв на першому місці, Северина Наливайка, уродженця Гусятинщини, який із своїми

козаками побував під мурами Тербовлянського замку в кінці XVI ст. , Івана Франка, який 1885 році побував на Замковій горі в Тербовлі, Михайла Бойчука, засновника школи монументального живопису, уродженця села Романівка, Михайла Паращука, відомого скульптура, співавтора пам'ятника Адаму Міцкевичу у Львові, пам'ятника на могилі М.Драгоманова у Софії, братів Гжицьких - Володимира і Степана, відомого письменника та вченого, уродженців села Острівець, патріарха, глави УГКЦ Йосипа Сліпого, мученика віри, уродженця села Заздрість. Якби Тербовлянщина дала Україні одного Йосипа Сліпого, то вона і так би прославилась на весь світ.

Кожне речення повідомлення має візуальне підтвердження: карту, схему, портрет, світліну, оригінальні пам'ятки археологічної культури, репродукцію картини, художнє зображення. Поєднання словесно – логічного та наочного способів передачі інформації забезпечує ефективність сприйняття.

Основна частина експозиції висвітлює історію нашого училища. Композиція цієї частини експозиції будується за хронологічним принципом. Стендовий матеріал згруповано так, що відтворюється історія розвитку кожної спеціальності.

З історії училища

1 вересня 1940 року в Тербовлі розпочала роботу бібліотечна школа з контингентом 90 учнів відповідно до рішення Президії Тернопільського облвиконкому (протокол від 5 червня 1940 року). Виконував обов'язки директора навчального закладу Анохін Василь Сергійович, випускник Харківського бібліотечного інституту. Бібліотечна школа знаходилась в приміщенні торгового будинку, який побудували за власні кошти четверо підприємців-тербовлянців в 30 – ті роки XX століття. Під час нацистського «нового порядку» приміщення було частково зруйновано, інвентар та обладнання знищено.

Навесні 1944 року, коли ще точилися бої за Тернопіль було відкрито Тербовлянський технікум політосвіти. Він мав клубний і бібліотечний відділи. Першим директором технікуму було призначено Артема Якимовича Проскуру.

У 1947 році назву навчального закладу змінено на «Технікум підготовки культурно – освітніх працівників». Через два роки було відкрито заочний відділ.

З 1950 по 1965 роки колектив училища очолював директор Яків Петрович Олійник.

В 1961 році технікум реорганізовано в культурно-освітнє училище з клубним та бібліотечним відділами. За новими навчальними планами вводиться спеціалізації: хорове диригування, народні та духові інструменти, хореографія та режисура.

У 1965 році колектив училища працює під керівництвом молодого директора Івана Онисимовича Вітенка. 1968 році було добудовано новий корпус з актовою залою на 350 місць, бібліотекою і навчальними кабінетами.

Багато добрих справ було зроблено під керівництвом Анатолія Миколаєвича Гончарова (з 1969 – 1986 роки). В училищі діяли колективи: академічний хор (керівник С.М. Загорецька), духовий оркестр (керівник М.С. Мельник), оркестр народних інструментів (керівник В.І Прах), тріости музики (керівник Б.С. Гнип), ансамбль народного танцю (керівник А. Поліщук).

Протягом 1986 – 1999 рік посаду директора училища обіймав Віталій Пилипович Конончук.

В 1989 році було збудовано гуртожиток на 450 місць з усіма комунальними зручностями.

З 1991 по 1993 рік директором училища був Борислав Іванович Івасів. У 1993 році навчальний заклад було перейменовано у Тербовлянське вище училище культури.

З вересня 1993 року колектив очолює Орест Михайлович Олійник. Саме під його керівництвом було створено камерний хор викладачів училища, який став лауреатом республіканського конкурсу імені Леонтовича. У 1997 році Орест Михайлович був удостоєний звання Заслуженого діяча мистецтв України.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

У 1995 році відкрито відділ декоративно-ужиткового мистецтва, який спочатку очолив відомий народний майстер декоративно-прикладного мистецтва, учасник персональних виставок в Тернополі та Києві, лауреат обласної премії імені Олени Кульчицької, Петро Платонович Ткачук.

З 1998 року Тербовлянське вище училище культури очолює Микола Іванович Виннічик, заслужений працівник культури України, відмінник освіти.

Сьогодні училище – це сучасний навчальний заклад, де є всі можливості для набуття студентами необхідних знань. Тут діють 28 групових класів і навчальних кабінетів, оркестровий клас, два класи хореографії, методкабінет, бібліотека з книжковим фондом понад 37 тис. примірників, актовий зал гуртожитку на 90 місць, 45 класів для індивідуальних занять, спортивна та музейна кімнати [5, с. 210-207].

Завершується експозиція стендами та вітринами, які містять інформацію про випускників.

Гордість нашого училища

Гордістю кожного навчального закладу є його випускники. За період існування Тербовлянського училища культури підготовлено понад 15 тисяч спеціалістів денної та заочної форм навчання.

Багато випускників подовжують славні традиції училища в своїх творчих колективах. На відомих сценах, у педагогічній роботі. Крайці з них своєю працею прославили наш край та Україну.

Серед них :

Народні артисти України: Солтис Я, Савка С., Демчук А., Драпак Г., Ясіновська М., Цибульський А.

Заслужені артисти України: Іллюшин В., Кубюк Л., Лабатий П., Ляховський І., Цебринський Я., Цибульська Н., Павлік В.

Заслужені діячі мистецтв: Савка О., Нечай А., Ваврик Є., Форгель М., Франків М.

Заслужений майстер народної творчості України Я. Ремінецький.

Заслужені працівники культури України: Басок П., Табачук О., Кройтор Ю., Стахів З., Громик І., Шпак В., Боднар О., Николишин І., Сагаль Й., Гафткович О., Фейда Ю., Грицай В., Гайдюкевич О., Головацький З., Драбик М., Ільків В., Ковальчик О., Облещук М., Максимович В., Мельник К., Марущак М., Смачило С., Шувар А., Кучеренко С., П'єнтний О., Кравчук З., Лавринюк В., Мандрик Б., Бирда З., Гайдюкевич О., Дем'янчук В., Жук В., Гуцалюк Р., Гусак В., Полюга М., Урусська Г., Вітенко В.

Кандидат юридичних наук В. Восьний.

Кандидат історичних наук В. Губ'як.

Кандидат педагогічних наук З. Стельмащук.

Кандидат філологічних наук Я. Вишиваний.

Серед випускників нашого училища є і директор нашого закладу – Виннічик Микола Іванович, заслужений працівник культури України, відмінник освіти України.

Роботу музейної кімнати можна диференціювати за такими напрямками:

- **дослідницький** (вивчення історії училища, міста, пошук та вивчення науково-історичних матеріалів, планування зустрічей);
- **пошуковий** (налагодження листування з випускниками училища, ветеранами праці);
- **екскурсійний** (проведення навчальних, оглядових екскурсій, організація та проведення тематичних виставок, формування нових експозицій);
- **експозиційний** (організація та проведення музейних уроків, занять, заходів, опис, реставрація стендів, зібраних експонатів, систематизація зібраних матеріалів);
- **інформаційний** (висвітлення роботи музею у пресі, на семінарах, педрадах).

За методами проведення екскурсії прийнято поділяти на дослідницькі та ілюстративні (показові). Показові передбачають подачу матеріалу у більш-менш обробленому, готовому вигляді. Такі екскурсії більш прості і доступні порівняно з дослідницькими [6, с. 25].

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

В музейній кімнаті проводяться в основному показові екскурсії, хоч окремі музейні об'єкти, що представлені у вигляді матеріальних, художньо-ілюстративних, письмових, документальних пам'яток, викликають дослідницький інтерес.

Для того, щоб екскурсія мала цілеспрямований характер, активізувала пізнавальну діяльність студентів пропоную оформляти її результати у вигляді такої таблиці:

Тема екскурсії			
Дата проведення екскурсії	Що було відомо до екскурсії?	Що нового дізналися під час екскурсії?	Примітки

Матеріальні пам'ятки привертають найбільшу увагу. Саме матеріальна пам'ятка як «слід», «залишок» реальної дійсності найбільшою мірою вводить студентів в обстановку минулих подій, сприяє створенню їх образу, відчуття «причетності» до цих подій і разом з тим засвідчує їх. Матеріальні пам'ятки є не лише найбільш різностороннім, а й доказовим джерелом інформації для студентів. Доречно навести тут думку відомого педагога і філософа XVII століття Я. А. Коменського: «Якщо ти бажаєш укоренити в учнів повну віру в яке-небудь твердження, залучи таких свідків, яких неможливо поставити під сумнів. Перш за все і головним чином залучи, якщо можливо, саму річ...» [6, с. 26] (експонуються фрагменти трипільського посуду, крем'яне знаряддя).

Важливим видом музейних об'єктів є всі види художньо-ілюстрованих (образних) джерел. Оскільки вони створені спеціально для розглядання, звернені до глядача, експозиція сприяє виконанню притаманної їм функції. У творах образотворчого мистецтва, як і у світлинах, відтворюються різні сторони суспільного життя, різноманітні життєві ситуації, вони дають наочне уявлення про середовище, у якому проходить діяльність людини, конкретизують історичний процес, персоніфікують його створенням портретів людей – як видатних так і звичайних (наприклад, репродукція картини К. Устияновича «Василько Тербовельський»).

Особливе місце в експозиції як за своїм змістом, так і за музейними якостями посідають письмові джерела. Звичайно, зміст письмових джерел може бути сприйнятий ефективно лише шляхом прочитання – процесу більш складного і тривалого порівняно із зоровим сприйняттям. Викладач чи студент-екскурсовод повинен все ж таки приділити більше часу на вивчення тієї чи іншої пам'ятки. Адже письмове джерело-експонат в першу чергу виступає як знак епохи, її пам'ятка, результат праці окремої людини. Письмове джерело може мати і меморіальне значення. Все це споріднює його з матеріальним джерелом. Отже, письмові пам'ятки мають важливе значення у розкритті і поглибленні ідейного змісту експозиції, допомозі студентам проводити власні дослідження.

Жвавий інтерес викликають у студентів листи Проскури Артема Яковича, директора Тербовлянського технікуму політосвіти з 1944 по 1950 рр., Вороніної Любові Герасимівни, викладача бібліотечних дисциплін з 1944 по 1956 рр., яка була скерована на роботу Михайлівським райвно Запорізької області. «Мы все боялись Тернопольской области, которая славилась бандеровцами и мы были в опасности» - читаємо в листі. В Тербовлі Любов Герасимівна, як далі сама зазначає, прожила з чоловіком ще 37 років.

З великим зацікавленням студенти вивчають документи: свідоцтво про закінчення семирічної школи, видане Наркоматом освіти УРСР 20.06. 1946 року, похвальну грамоту видану в 1954 році, картку про успішність, поведінку та відвідування, видану за 1945/1946 навчальний рік, оголошення про набір студентів на I–II–III курси 1945/1946 навчальний рік у Тербовлянський технікум політосвіти, надруковане у місцевій газеті.

Студенти аналізують все: чому і директор, і викладачі технікуму скеровані на роботу зі Східної України (особливості кадрової політики радянського уряду в Західній Україні), і територіально-адміністративний поділ. Який тоді існував, які вступні іспити необхідно було

здавати 1945 році, звідки після війни держава брала гроші на забезпечення студентів стипендією, гуртожитком і харчуванням (про це йшлося в оголошенні про набір).

Дослідницька пошукова робота починається саме із таких перших «чому?». Після екскурсії студенти третього курсу спеціальності «Бібліотечна справа» провели пошукову роботу і підготували біографічну довідку про першого директора училища (тоді це була бібліотечна школа) Анохіна Василя Сергійовича.

Біографічна довідка

Анохін Василь Сергійович народився 17 березня 1915 року в селі Буринь Сумської області в родині простого селянина. В 1913 році закінчив Буринську семирічну школу, а в 1934 – Ніжинське культурно–освітнє училище. З 1934 по 1936 рік працював у Чернігівській державній обласній бібліотеці імені Короленка. В 1940 році закінчив Харківський бібліотечний інститут і був направлений викладачем Тереховлянського культурно–освітнього училища на Тернопільщині в якому після демобілізації з Радянської Армії в 1946 році працював до 1975 року.

В 1940 році в журналі «Піонерія» було опубліковане перше оповідання В. Анохіна « В дорозі». Після Другої світової війни він – активний член тернопільського літературного об'єднання, друкувався в газетах, журналах і альманахах.

В. Анохін є автором п'єси «За московським часом», поставленої Сумським обласним та Ніжинським пересувним драматичними театрами, а також комедії « Ой ти знав, нащо брав», яка йшла в народних театрах. П'єса «За московським часом» у колективному збірнику драматичних творів вийшла у 1962 році у видавництві «Радянський письменник».

Учасник Другої світової війни. Був двічі поранений. Нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня та медалями.

В 1967 році у Львівському видавництві «Каменярь» вийшла перша збірка оповідань В. Анохіна «Надзбручанська новина», у яку увійшло сім творів.

Помер В.С. Анохін у 1975 році , похований в м. Тереховлі.

З ініціативи директора училища Виннічика М.І. зав'язалось листування з дочкою Мар'яна Курочки – одного із співвласників будинку, побудованого в 30–тих роках минулого століття, який сьогодні є головним корпусом училища. Ліда Стасюк в першому листі зазначила: «Я, дочка Мар'яна, більшу частину свого життя прожила за межами України і щойно тепер, коли переступила поріг сімдесять четвертого року, починаю розуміти, чому мій тато так прагнув повернутися в край свого дитинства, своєї юності. Це був період, коли росла нова людина, формувался характер...

Я виростала в родині, де основна думка була: Бог та Україна; і при допомозі мого батька моя дочка зачислює себе до української нації, мій внук Олекса є гордий свого українського походження. Вони обоє народжені в Америці, але вмють говорити, читати і писати по-українськи. Це є моя провідна думка, що який корінь і пень – такі будуть і віти... У ваших руках, пане Директоре, тяжке і важливе завдання, а саме: поставити здорові основи для молодих людей, щоб наступні покоління знали до якої нації вони належать».

В наступному листі Ліда Стасюк переслала копію статті «На свіжу могилу Мар'яна Курочки», в якій описано життєвий шлях тата – свідомого, щирого українця, патріота, який «був «сєлюшок» зі Слобідки Струсівської (Кам'янки), і не мав змоги здобути вищої освіти, але мав добрий ум, ідейне серце і любов до праці. Працював над собою, багато читав, приглядався і роздумував і так «вийшов в люди».

Ліда переконана, хоч тіло батька поховали на цвинтарі в Нью–Джерсі - його душа повернулася на батьківщину, на Тереховлянщину.

О, Тереховле, давня славо,
Тебе шанує мій народ,
Тебе ніколи не забуде –
Що там Париж і що Нью–Йорк!
Час не затре Твої слави,

Що в ній родився я і зріс,
Ти ще підіймеш стяг Держави...
Та в серці я печаль поніс...

Мар'ян Курочка Асторія, 27.05.1976.

Наукова і пошукова діяльність, яка ведеться в музейні кімнати, носить системний характер: кожна наступна робота має зв'язок із попередньою, продовжує розпочатий пошук. Наприклад, після проведеної у музейній кімнаті екскурсії студенти виявили бажання поїхати в меморіальний комплекс села Заздрість, щоб краще вивчити життєвий шлях патріарха Йосипа Сліпого. Під час підготовки до екскурсії студенти вивчили маршрут подорожі, визначили за картою населені пункти, через які пролягає маршрут. Студенти виконали пошукове завдання під умовною назвою «Народжені Тереховлянщиною», а саме: визначили, які видатні люди є вихідцями із зазначених на карті сіл (за маршрутом подорожі). Підготували повідомлення про них (за вибором). Відвідавши музей-садибу Йосипа Сліпого, студенти через долю цієї видатної людини зрозуміли як нищилась УГКЦ.

Наступний етап – участь у звітно-науковій конференції студентів Галицького коледжу ім. В'ячеслава Чорновола та ВНЗ I–II рівнів акредитація Тернопільської області, на якій студентка II курсу спеціальності «Декоративно-прикладне мистецтво» Квітослава Папарига презентувала свою роботу на тему: «Дух одвічної стихії» (про життєвий шлях кардинала Йосипа Сліпого) [7, с. 258].

Найвищий вияв інтересу до постаті Йосипа Сліпого, на мою думку, театральне-художнє дійство «Ісповідник віри», підготовлене та поставлене викладачами та студентами нашого училища. Режисер вистави – Анатолій Романович Нечай, заслужений діяч мистецтв України. Сценарій написаний на основі документальних, історичних, архівних і літературно-поетичних матеріалів, розповідей односельчан головного героя, спогадів племінниці митрополита – Ольги Сліпої [8, с. 26].

В музейній кімнаті практикую проведення уроків з історії України, зокрема, заняття за такими темами: Радянсько-німецькі договори і західноукраїнські землі; Радянізація західної України (1946 – 1950 рр.)

Першу частину занять проводжу в аудиторії, другу – в музейній кімнаті.

Переконана, що більш цікавим і ефективним є комплексний підхід, коли урок вибудовую навколо документів, фотографій, що безпосередньо подають навчальний матеріал. Історичну реальність не можна сприймати без засобів наочності. Застосування педагогічних технологій розвитку критичного мислення на таких уроках сприяє формуванню вміння самостійного аналізу та інтерпретації фактів. Це допомагає самоорганізуватися студентам, відчувати власну причетність до досліджуваних проблем.

Серед матеріалів експозиції кімнати є передрук статті з газети «Україна» за 2009 рік, в якій мова йде про випускника училища 1958 року Ярослава Григоровича Вишиваного – автора музики відомої в 60–тих роках минулого століття пісні «Плаче захмарене небо» (вірші написав Олександр Демиденко, родом із Сумської області). Ярослав Вишиваний написав цю пісню, коли навчався в Чернівецькому університеті разом з Олександром Демиденком. Ця пісня довгий час вважалася народною. Пісня покинула межі Буковини, звучала в Галичині, на Поліссі, Поділлі. Пісню любили, люблять і будуть любити завжди [9, с. 11].

Порадившись з викладачами музичних дисциплін і заручившись їх підтримкою, провела урок «Історія однієї пісні» для студентів третього курсу спеціалізації «Народне пісенне мистецтво». Мова на уроці йшла про історію створення пісні «Плаче захмарене небо». Пісня збагатила репертуар художніх колективів училища.

В училище часто приїжджають випускники: і ті, які закінчили училище 50–40 років тому, і ті, які недавно ще були студентами. Особливо хвилюючими є зустрічі з випускниками-волонтерами, воїнами АТО. Вся інформація про такі зустрічі збирається в

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

музейній кімнаті. Найяскравіші моменти цих «побачень з юністю» відображені в світлинах, статтях періодичних видань, листах-спогадах, поезії. Цей розділ експозиції так і називається «І спішила юність на побачення».

До юності своєї їздив в гості я
У Теробовлю, де прожив три неповторні роки.
Ті роки, що намалювали моє життя
Та вивели безвусого мене у світ широкий.

*Ярослав Личак,
перший випуск хореографічного відділу
Теробовлянського культурно-освітнього училища, 1972 р*

Багато часу та уваги вимагає систематизація нових матеріалів, які надходять до музейної кімнати: їх треба вміло поєднати і між собою, і з вже виставленими експонатами. Необхідно враховувати хронологію, естетику, характер та особливості зорового та змістового сприйняття.

Наприклад, у одній вітрині я розмістила фотографії викладачів училища: Субчака Мар'яна Петровича – в'язня сталінських концтаборів та Ковальчука Миколи Васильовича – ветерана Червоної Армії, який закінчив війну у званні капітана. Розумію, що історична пам'ять про Другу світову війну – дуже вразлива тема. Переконана, що студенти не повинні «довойовувати» за своїх попередників, а розуміти, що війна – це міжнародний, міжлюдський розлом, антигуманний спосіб розв'язання проблем [10, с. 10]. Формування історичної пам'яті про війну має сприяти вихованню моральних чеснот, гуманістичних та демократичних основ ментальності особистості [10, с. 13].

В музейній кімнаті організовую тематичні виставки, які присвячені видатним теробовлянкам, визначним датам в історії училища, краю, України, інформую про участь студентського та педагогічного колективу у важливих суспільно-політичних акціях держави.

Отже, музейна кімната – важлива ланка краєзнавчої роботи в училищі.

Вивчаючи історію рідного краю, біографії, вчинки, досягнення видатних земляків, випускників та викладачів училища, студенти набувають вмінь і навиків дослідницької, пошукової, просвітницької роботи. Робота музейної кімнати сприяє професійній орієнтації студентів, формує національно-патріотичні якості, чесне і сумлінне ставлення до праці, до обраної професії.

Складовими успіху роботи музею є активна участь студентського та педагогічного колективу в оформленні, опорядкуванні та функціонуванні кімнати; співпраця з місцевим краєзнавчим музеєм, підтримка з боку адміністрації училища.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Тронько П. Історичне краєзнавство в Україні. / П. Тронько // Історія України. – 2008. – № 47. – С.1.
2. Черкаська Л.С. Регіональна історія як напрям сучасних історичних досліджень / Л.С. Черкаська // Історія України. – 2014. – №2. – С.3.
3. Концепція національно – патріотичного виховання дітей та молоді: Додаток. До Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 614
4. Організація виховної роботи у вищих навчальних закладах / за ред. Хоменка М.П. – К.: Агроосвіта, 2014. – С.62.
5. Олійник О. Культурно-мистецький заклад / О.Олійник // Теробовлянщина. Краєзнавчий альманах-календар. Тернопіль, 2001. – С.201–207.
6. Михайличенко С. Музейна екскурсія в системі дослідницького навчання учнів історії / С. Михайличенко // Історія в школах України. – 2009. – № 12. – С.25-26.

7. Папарига К. Дух одвічної стихії / К. Папарига // Вісн. наук. досліджень / Національний Університет «Києво–Могилянська академія», Галицький коледж ім. В. Чорновола. – Тернопіль, 2004. – №7. – С. 258.

8. Нечай А. «Ісповідник віри». Ода пошани і вдячності / А.Нечай. – Тернопіль, 2006. – С.26.

9. Маслій М. Радянська цензура визнала, що пісня «Плаче захмарене небо» песимістична і не відображає комуністичної радості./ М. Маслій // Україна. – 2009. – 7 верес. – С. 11.

10. Друга світова війна та голокост у навчальних програмах та шкільних підручниках з історії // Історія України. – 2014. – №17. – С. 10, 13.

*Екатерина Неведомская
(Винница)*

ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ ШЛЯХЕТНОЙ ПАНЯНКИ ВРЕМЕН РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ. ДУХОВНАЯ СТОРОНА БЫТА

История повседневной жизни, несмотря на всю сложность ее реконструкции, вызывает к себе большой интерес. Свое развитие в отечественной историографии эта отрасль получила сравнительно недавно, лишь во второй половине XX века. Всю историю повседневности разделяют на материальную и духовную. В своей работе я концентрирую внимание на духовной стороне быта шляхетной панянки: воспитание, религиозность, замужество и особенности семейной жизни.

Как правило, глава семейства шляхтич мечтал о сыне, о наследнике своих состояний и о продолжителе своего рода. Поэтому если рождалась девочка, то это не было слишком великим событием. А если это была уже не первая девочка, то и вовсе служило поводом огорчения. Отцы большого участия в воспитании своих детей не принимали, особенно в воспитании дочек. Воспитанием детей занималась мать. Конечно, определенную роль играли и слуги - няньки, служанки, но она была незначительной и вспомогательной. Женское влияние на детей в польских дворянских семьях было доминирующим. В источниках часто повторяются утверждения, что матери давали первоначальные представления о религии и музыке.

Польку с детства учили, что ее назначение быть женой и матерью, поэтому все, в том числе и образование, которое давали девочке, было направлено на то, чтобы она стала хорошей партией для женитьбы. В психологическом плане воспитатели считали, что женщина должна выполнять пассивную роль, оставаться в тени, быть скромной, заботливой, целомудренной.

Женских учебных заведений не было. Зажиточные шляхтичи могли отдавать своих дочерей в женские монастыри. Однако все же большая часть панянок получала образование на дому на дому.[2, с. 237] Правда, особым наукам их не обучали, так как для женщины это не считалось необходимым. Учились молодые панянки чтению, письму, рукоделию и молитвам.

Таким образом, детство у шляхетных девочек проходило достаточно легко и беззаботно. Занимались они так же домашними делами, помогая матери и перенимая все навыки домоводства.[4, с. 42] Были у них свои увлечения: цветы, животные, рукоделие и т.д.

В 14 лет детство девушки считалось законченным, она уже была готова к замужеству. Обычно кандидатуру в мужья своей дочери подбирали родители. Но она вполне могла выражать свое мнение в данном вопросе. Важным фактором было соответствие жениха статусу отца невесты, его родовитость, богатство, слава, образованность.

В назначенный день проходила помолвка молодых, на которой присутствовали родители и сами жених с невестой. Накануне дня свадьбы по старому польскому обычаю устраивали девичник. Вечером в этот день, в ярко освещённой комнате, подружки невесты садились в тесный кружок готовить для неё венок из розмаринов. Мужчины были в этот вечер на половине, отведённой для жениха, и пили венгерское.[1, с. 76]

В день свадьбы рано утром дружки расплетали невесте косу и надевали на нее белое платье, украшенное букетами цветов и кружевами. Дорогих камней и золотых украшений невеста, из какого богатого рода она не была бы, не надевала, потому что это было бы знаком ожидающего её несчастья и горя. Точно также не надевала невеста, по тому же самому поверию, ничего красного, ни чёрного.[1, с. 78]

Все гости собирались в самой большой комнате дома, через некоторое время входила молодая в сопровождении своих двух близких родственников. За невестой шли ее подружки и несли на блюде миртовый венок, который мать невесты надевала ей на голову, давая свое благословение. За пазуху невесте после благословения отец и мать ложили венгерский червонец с изображением Богородицы. После чего жених с невестой кланялись в ноги родителям.

Далее молодые и их гости отправлялись в костел. По принятому тогда обычаю, дамы ехали в экипажах, мужчины верхом. В костёле жених и невеста стояли отдельно. Из костёла молодые возвращались уже вместе, сидя рядом в карете. Жениха и невесту усаживали на первое место и начался весёлый обед. После продолжительных поздравительных речей начинались непрерывные танцы. Большой популярностью пользовалась мазурка: каждый кавалер, без различия возраста, брал ближайшую к нему даму и становился в общий круг. Девушки брались за платья и выставляли вперёд свои ножки. Как только раздавались первые звуки мазурки несколько пар разом двигались в середину круга. Мазурка приводила в восторг всех гостей, и даже старики, стоя на месте, били ногами в такт и хлопали молодёжи в ладоши, в знак поощрения. [1, с.80]

Долго длились танцы, а за ними начинался ужин. За ужином, как и за обедом, дамы усаживались по одной, а мужчины по другой стороне стола. После ужина, в полночь, молодая уходила незаметно из комнаты, где были гости. Час спустя к ней в спальню с музыкой приводили молодого. Таким образом проходило свадебное торжество в Речи Посполитой. Теперь беспечная жизнь панянки заканчивалась, она становилась женой и матерью.

В условиях постоянных войн и нараставшей внутренней анархии укреплялся престиж семьи, родственные связи и, конечно, роль женщины как хранительницы домашнего очага. Польки пользовались большой свободой, равноправием (по меркам того времени), уважением, перед ними преклонялись. Традиционно польские семейные отношения строились на единоличной власти мужчины в доме. Он должен был заботиться о финансовом обеспечении семьи, приумножении семейного имущества. Женщина находилась в подчиненном положении по отношению к мужу, однако ее авторитет в доме тоже был достаточно высок. В целом, польская замужняя панянка чувствовала себя полноправной хозяйками своего дома. Она не была сильно ущемлена в правах и полностью подвласна мужу. Так как с раннего детства в воспитании женщин делали особый акцент на ее роль матери и жены в будущем, то в целом же панянка ставала примерной хозяйкой, верной женой и заботливой матерью. Уважение, оказываемое женщине, росло вместе с ее возрастом и опытом, а также с увеличением количества детей в семье.

Шляхтича с детства учили, что он обязан уважительно относиться к жене, а иначе общество его осудит и отвергнет, а о том, что он может поднять на свою жену руку, даже не могло идти и речи.

Женщина в польском обществе, даже в средневековом, была более образованной, в сравнении с представительницами этого же класса в других государствах, в частности в Московском государстве, польская шляхтичка умела читать и писать, обладала какой-то

библиотекой, она могла сама сочинять. Какие-то подобные реализации своего духовного начала польская женщина все-таки имела очень рано. Тогда как русская получила их только после петровских преобразований. И это, конечно же, не могло не накладываться на отношения между мужчиной и женщиной. То есть польский мужчина просто не мог себе представить, что он может распоряжаться женщиной, как вещью. Поляк даже в средневековом обществе все-таки видел в женщине личность, с которой нужно было считаться, и которую нужно было уважать.

Относительно супружеской верности, то как утверждают источники, в Речи Посполитой супружества были безукоризненны. А если порою лукавому удавалось как-нибудь попутать постоянно-верную жену, то она неиссякаемыми слезами и вечным раскаянием хотела стереть такое пятно в своей супружеской жизни. [1, с. 279] В обществе такая женщина уже не могла быть уважаема. За измену мужу, в глазах окружения она становилась падшей. Однако в первые годы XVIII века, стали исчезать эти условия семейной жизни в Польше. Женщины в эту пору начали подражать многим иноземным обычаям, а в числе их и тому, который допускает, кроме постоянной, обязательной супружеской любви, ещё любовь другого рода. [1, с. 280] Они, следуя новым обычаям начали с прихотливым искусством убирать волосы, заботливо выбирать цвета одежды, которые бы шли к лицу, начали стягивать талии, смеяться, танцевать, пудриться, веселиться и любезничать. Они перестают скрывать свои чувства.

Важным моментом в описании духовной жизни панянки была ее религиозность. Польские панянки были очень набожны. Религиозное воспитание прививалось в семье, с самых ранних лет. Мать, бабушка, воспитатели учили детей катехизису, рассказывали истории из Библии, житий святых. Для некоторых детей, особенно девочек, это было чем-то преобладающим, именно эти рассказы занимали все их воображение. Девочки читали молитвы утром и перед сном, по воскресеньям и праздникам посещали храм. Бывало, что и в воскресенье детей не отвозили в церковь, а проводили домашнее богослужение. [2, с. 238]

Именно женщина-мать изначально прививала религиозность своим детям, влияла на их религиозные представления и мировосприятие. Женское влияние на формирование жизненных представлений, на патриотизм и духовность новорожденного человека было очень велико, оно было первоначально и оно было необычайно важно. Сама воспитанная в строгой религиозности, женщина прививала преданность католицизму своим детям, в частности мальчикам, таким образом, косвенно влияя на формирование будущего своей нации, на будущих правителей своей страны.

Таким образом, можно сказать, что в жизни и быту польской шляхетной панянки все было довольно благополучно. На первый взгляд может показаться, что польки особы несколько ветреные. Но это далеко не так, на самом деле они очень верные подруги. Мужественные женщины и патриотки. Они исключительно следили за собой и имели тонкий вкус, который в них воспитывался с детства. И конечно же они были умны. Панянки имели достаточно прав и свобод и играли, хоть и не особо заметную, но немаловажную роль в стране. У Адама Мицкевича есть стихотворение «Матери-польки», где как раз рисуется такой образ польской женщины: мужественная, смелая, женщина-патриотка, которая не щадит ни своей жизни, ни своих сыновей, берет на себя ответственность за решение в самые критические минуты для нации.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Карнович Е.П Очерки и рассказы из старинного быта Польши / Е.П.Карнович – М: Тип. Ф. С. Сущинского, 1873. – 352 с.
2. Костомаров Н.И Старый спор (Последние годы Речи Посполитой). Исторические монографии и исследования / Н.И. Костомарова – М.: Чарли, 1994. – 768 с.
3. Сенкевич Г. И. Пан Володыевский / Г.И. Сенкевич / пер. с польск. Б.Стахеев. – М.: Худож. лит., 1991. – 413 с.

4. Смирнов А.П. Из давнего прошлого. Исторические очерки и картины времен гайдамачины. / А.П. Смирнов – СПб: Тип. Императорской Академии наук, 1890. – 322 с.

5. Яковенко М.Н. Украинская шляхта с конца XIV до середины XVII ст. / М.Н. Яковенко. – К.: Критика, 1993г. – 416 с.

Научный руководитель – кандидат исторических наук, доцент Л.Б.Лихачева

Богдан Теміров
(Вінниця)

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА В УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТАХ ОУН ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Історія Організації українських націоналістів відноситься до найрезонансніших тем у вітчизняній історичній науці, адже діяльність цього політичного об'єднання спрямовувалася на створення незалежної соборної Української держави. Дана мета була реалізованою наприкінці ХХ ст., але рухалося свідоме українство до цього довго і непросто. Ключовим в установчих документах ОУН виступало поняття «Українська держава». Тож, виходячи з потреби осмислити сучасний етап українського державотворення, звернімося до розуміння засновниками ОУН сутності цієї надважливої категорії.

Сучасне наукове вивчення діяльності ОУН здійснене Г. Касьяновим, С. Кульчицьким, П. Гай-Нижником та іншими українськими науковцями[1-3]. Найбільше уваги приділено ідеологічним і діяльним аспектам. Водночас існує потреба у конкретизації державотворчих намірів лідерів і членів Організації. Мета даної розвідки полягає окресленні уявлень представників ОУН про майбутню українську державу на основі документів періоду Другої світової війни. Джерелами дослідження виступають програмні документи ОУН, серед яких відозви, постанови виборів, програма.

Вперше з початку воєнних дій Степан Бандера звернувся з відозвою, яку було проголошено 1939 р. (видано 1943 р.). Її можна розглядати посланням ОУН в умовах війни. Зокрема там зазначено: «Будемо боротися за Українську державу, яка вможливить усім чесно проживаючим і працюючим в Україні національностям гідне життя!». Тобто підтверджується прагнення досягти національної та соціальної справедливості. Хоча даний документ чітко не стверджує, яка саме імперіалістська експлуатація загрожує Україні. Якщо згадати, їх було три: радянська, польська, німецька. Тобто можна простежити певну ідеологічну «подвійну гру» з боку ОУН [4].

Назрівав внутрішній конфлікт в Організації українських націоналістів. Для ОУН того часу були характерними догматизм та інертність в оцінці суспільно-політичної ситуації в Україні. Ця обставина була однією з найважливіших причин постійних розколів в організації та відходу від неї багатьох теоретиків українського націоналізму. ОУН не мала масової підтримки серед населення до моменту окупації західних теренів України спочатку більшовиками, а потім і Фашистською Німеччиною. Особливо загострилась міжорганізаційна боротьба після вбивства у травні 1938р. в Роттердамі агентом НКВС лідера організації Є. Коновальця. Розходження виявилися між ветеранами – членами проводу українських націоналістів (ПУН), які здебільшого перебували в еміграції, і молоддю – радикальними бойовиками, які очолювали підпільну боротьбу в західноукраїнських землях. Ці розходження стосувалися в основному тактики боротьби.

Молоді радикали (Бандера, Стецько, Шухевич) вимагали від лідерів проводу відмовитися від орієнтації лише на одну державу (зокрема, Німеччину), встановити контакти із західними державами; віддати перевагу власне боротьбі на терені України; застосувати

радикальні методи влади. Члени проводу ОУН, люди старшого віку (Мельник, Барановський, Сушко, Сціборський) схилилися в основному до більш поміркованих дій.

У серпні 1939 р. на II Великому Зборі була прийнята «Політична програма й устрій організації українських націоналістів»[5, с. 21-25]. У розділі I наголошено, що держава уможливило нормальний розвиток нації. Остання через державу набуває ваги чинника світової історії. Найголовніше завдання української нації в стані її поневолення сформульоване як відновлення Української Суверенної Соборної Держави. Ключовою тезою в програмі є зорганізованість держави на основі нації, диктатура як гарантія забезпеченості державної стабільності. На чолі держави період визвольної боротьби мав постати Вождь нації, покликаний забезпечити «внутрішню силу». Передбачався представницький характер законодавчої влади. Українська держава мала бути побудована на засадах націократії, тобто влади нації. Привертає увагу пункт 12, яким забороняється існування інших політичних партій, окрім ОУН.

Представники поміркованого крила ОУН на чолі з А. Мельником розробили «Проект Основного Закону Української держави, розроблений спеціалістами з ОУН (А. Мельника)» (як зазначено, «До 22 червня 1941 р.»), де були прописані засади існування держави. Артикул 1 окреслює Українську державу як суверенну, авторитарну, тоталітарну, професійно-станову, в якій повнота влади належатиме українській нації. Її мав очолювати «голова держави – вождь нації», повноваження якого стверджуються Великим збором нації пожиттєво. Законодавчою установою передбачався державний сойм, тривалість діяльності якого становили 3 роки. Державний уряд повинен був мати назву «Збір державних секретарів». Цей документ планували оприлюднити 30 червня 1941 р., під час проголошення відновлення Української держави. Хоча через конфлікт між А.Мельником і С.Бандерою цього не відбулося, засадничі моменти здобули розвиток у пізніших документах ОУН [6, с. 201-220].

Політична модель майбутньої держави викладена в Акті відновлення Української держави (від 30 червня 1941 року). Зокрема, пункт 2 акту проголошує: «На західних землях України твориться Влада, яка підпорядковується Українському Національному Урядові, що створиться в столиці України – Києві з волі українського народу»[6, с.250-251]. Політична складова виразно простежується у Постанові Другої Конференції Організації Українських Націоналістів. У квітні 1942 р. провідники ОУН(Б) з усіх регіонів України зібралися на другу підпільну конференцію, на якій вперше оголосили про стратегію «двофронтної боротьби» – проти Росії, як традиційного і споконвічного противника української незалежності, і проти Німеччини, як тимчасового окупанта. Передбачалося, що після «розбиття Москви» німцями, ОУН(Б) розгорне «всенародний рух», який «забезпечить повну перемогу» [7].

Постанова Третього Великого Збору ОУН (лютий 1943 р.) подає уявлення про майбутню державу, сформовану представницькими органами на місцях, хоча їхня назва не уточнюється (4 пункт). У 3 пункті наголошується, що голова цієї держави буде готувати створення законодавчих органів. Соціально-економічна модель держави передбачала співпрацю держави, кооперації та приватного капіталу (пункт 2.2). Але капітал чітко поділений на державний і приватний (пункт 3.2). Підприємства стратегічного значення та оборонний потенціал мали бути удержавленими. Всі інші підприємства повинні бути розділені з приватним капіталом навпіл. Постанова проголошує повну рівність жінки з чоловіком у громадянських правах і обов'язках і рівність усіх громадян України незалежно від їхньої національності. Задекларовані в документі свобода друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду [8].

Отже, в документах ОУН 1939-1943 рр. в цілому вимальовується модель української держави, яка мала базуватися на пріоритетах нації, соціальній справедливості, авторитарній владі, обмеженій парламентом. Проголошувалася позапартійність, яка по суті виливалася в однопартійність. Провідними формами власності визнавалися державна та приватна. Великої ваги надавалося збройним силам, церкві у розбудові майбутньої держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянов Г. В. До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів (ОУН): Аналітичний огляд / Г. В. Касьянов / НАН України; Інститут історії України. – К., 2003. – 64 с.
2. Організації українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / НАН України; інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2005. – 53 с.
3. Гай-Нижник П. П. «Перед нами знову і знову постає реальна жива картина майбутньої держави України» (яку державу прагла створити ОУН(б) у другій половині 1940-х та у 1950/1960-х рр.) / П.П.Гай-Нижник // Гілея. – 2015. – Вип. 95 (№4).
4. Відозва II-го Великого Збору Українських Націоналістів (серпень 1939 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oun-ura.org.ua/documents/oun03.html>
5. Політична програма й устрій організації українських націоналістів, 1941. – С. 21-41 / Електронний архів українського визвольного руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/>
6. ОУН в 1941 році. Документи. В 2-х ч. Ч. 1. / Упор. О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Секрїгйчук. Відп.ред. С.Кульчицький. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – 336 с.
7. Постанови Другої Конференції Організації Українських Націоналістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oun-ura.org.ua/documents/ukr_01.html
8. Постанова Третього Великого Збору ОУН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.spas.net.ua/index.php/library/article/76

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент М.О.Бистра

*Дар'я Юдіна
(Вінниця)*

**ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПОЛЬЩІ
В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ**

Повсякденне життя польського суспільства в період війни значно відрізнялося від сучасного буденного життя. Специфічною була система постачання та споживання, дозвілля, суспільні настрої. В умовах тотального контролю, що існував у ті часи, людина, задля забезпечення власного існування, виробляла унікальні стратегії і тактики поведінки. Усе це, як правило, залишалося поза увагою традиційної історіографії та стало предметом дослідження історії повсякденності.

Актуальним у цьому дослідженні є регіональний підхід. Це дає змогу простежити повсякденне життя на місцевому рівні. Також з плином часу втрачається зв'язок між свідками досліджуваного матеріалу та сучасним поколінням, і це надає даній проблемі особливої актуальності.

Агресія проти Польщі, яка послужила початком Другої світової війни, стала одним з найважливіших етапів завойовницької політики німецького нацизму. Польські землі повинні були стати німецьким плацдармом для розширення захоплень на Сході. Захоплення Польщі стало першим кроком Німеччини до реалізації своєї «східної програми» розширення «життєвого простору».

1 вересня 1939 року війська Третього рейху вторглися на територію Польщі. Окупанти повністю анексували і включили в рейх польські землі, перетворивши їх в «провінції» німецької імперії. Відповідно до декретів Гітлера від 8 і 12 жовтня 1939 року польські землі

були розділені на дві частини: землі оголошені "споконвічно німецькими територіями" та округи, що утворювали Генерал-губернаторство для окупованих польських провінцій.

Для успішної реалізації гітлерівських планів на захоплених землях необхідна була чітка і скоординована робота окупаційної влади. Для цього в лютому 1940 року німецька влада створила Головну опікунську раду, яка повинна була налагодити зв'язок між окупаційною адміністрацією та польською громадськістю. Таким чином, вже до жовтня 1939 року нацистами було завершено перекроювання та адміністративне перетасування окупованих польських земель, включених до складу гітлерівського рейху.

Проводилась класифікація населення на категорії з різними правами у відповідності зі своєю національністю і походженням. Євреї і цигани, згідно цій політиці, підлягали повному знищенню. З жовтня 1939 року польські євреї втратили свободу пересування, права розпоряджатися своєю власністю, займатися багатьма професіями та отримувати винагороду за роботу; їм було відмовлено в соціальному і медичному забезпеченні, заборонялося відкривати навчальні заклади, створювати політичні та інші об'єднання.

Після євреїв найбезправнішою категорією були поляки. Загальний напрямок політики нацистів щодо поляків був розроблений в Генеральному плані «Ост» і полягав у швидкій і повній їх германізації. У поляків відбиралося майно, їм заборонялося здобувати освіту, відвідувати театри, бібліотеки, музеї, обмежувалося їх пересування, заборонялося відвідування поляками громадських місць, де бували німці, вводилося в обов'язки полякам вітати німців у формі, сходити з тротуару при зустрічі з ними, заборонялося давати польським дітям імена, що звучали по-німецьки, на дверях кафе, кондитерських, казино з'явилися таблички «Тільки для німців» і навіть «Полякам і собакам вхід заборонено». Полякам заборонялося користуватися громадським транспортом поза міською межею, а велосипедами дозволялося користуватися тільки для поїздки на роботу або з роботи. За найменшу «непокору» слідувала жорстока розправа.

Що стосується побутових проблем, то житлові умови польського населення були жахливими. Сотні тисяч поляків були виселені з квартир, решта родин жили під загрозою виселення. Почалося вилучення у поляків власності та передача її німцям. Вивезення сільськогосподарської продукції в рейх призвело до різкого спаду життєвого рівня польського населення.

Різно погіршилися санітарно-гігієнічні умови, збільшилася кількість захворювань та епідемій. Медичне обслуговування поляків було зведено практично до мінімуму. Принципом відношення до хворого поляка став вислів одного заводського лікаря-німця в Познані: «Концтабір буде для хворого найкращими ліками» [3].

Для польського населення у віці від 14 до 60 років була введена трудова повинність, робітники і службовці не могли залишити своє місце роботи без дозволу властей. Заробітна плата не забезпечувала елементарних потреб. Скасовувалися виплати всіх видів премій, допомог, пенсій. Вводилися окремі розцінки для поляків і німців за одну і ту ж роботу.

Вулиці та міста були перейменовані (Lodz став Litzmannstadt, і т.д.). Десятки тисяч польських підприємств, від великих індустріальних фірм до невеликих магазинів, були захоплені від їх власників.

У винятково важке становище були поставлені євреї. Вони були зобов'язані носити на одязі жовту шестикутну «зірку Давида», а незабаром після початку окупації – відправлені в гетто. Найбільшим було варшавське гетто, утворене в жовтні 1940 року в південно-східній частині польської столиці, де до війни проживала значна частина єврейського населення. Гетто було обнесено високим муром, а його мешканцям під страхом смерті заборонено виходити в польську частину міста. Усе єврейське майно було конфісковано.

Суворі заходи протягом нацистської окупації торкнулись також освіти. Більшість польських шкіл було закрито, і ті, які залишилися відкритими, були зі значно зміненими навчальними планами. Освітній навчальний план був підданий цензурі; були відмінені предмети, такі як література, історія і географія. Старі підручники були конфісковані, і були

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

закриті шкільні бібліотеки. Основне навчання мало тривати протягом семи років, але заняття за два роки програми повинні були бути обмежені зустріччю один раз на тиждень.

Переслідувалися діячі культури і вся інтелігенція. Позбавляючи польське населення культури і освіти, а також вбиваючи видних політичних діячів, нацисти перетворювали його на неорганізовану масу людей, якою легше керувати і яку важче підняти на опір.

У відповідь на німецьке закриття і цензуру польських шкіл, опір серед вчителів призвів майже негайно до створення великомасштабних підземних навчальних закладів. Секретна Навчальна Організація (Tajna Organizacja Nauczycielska) вже була створена в жовтні 1939 року. Заняття проводилися в приватних будинках. Німці майже напевно зрозуміли повний масштаб польської підземної системи освіти приблизно до 1943 року, але зазнали брак трудових ресурсів, щоб покласти край йому, ймовірно розташовуючи по пріоритетах ресурси до контакту з озброєним опором. Здебільшого підземні школи і коледжі в Державному управлінні не були вищим пріоритетом для німців.

Польська культура під час Другої світової війни була пригнічена окупаючою державою Нацистської Німеччини. Політика, націлена на культурний геноцид, призвела до смертельних випадків тисяч вчених і художників, крадіжки і руйнування незліченних культурних експонатів.

Під німецькою окупацією були фактично усунуті професії польських журналістів і авторів, коли вони не мали можливості видавати свою роботу. Єдина офіційно доступна література була пропагандистською пресою, яка була поширена урядом німецької окупації. У 1940 році в Польщі кілька керованих німцями будівель друку почали працювати, видаючи польсько-німецькі словники та антисемітські та антикомуністичні романи.

Газети друкували підпільно. На додаток до публікації новин, були сотні підземних публікацій, присвячених політиці, економіці, освіті та літературі (наприклад, Sztuka i Narod).

Більшість польських нелегальних друкарень було розташовано у Варшаві. Другим за величиною центром польської підземної публікації був Краків. Нелегальна друкарня була підтримана великою кількістю активістів. Проводилися літературні вечори, виходило багато підпільних журналів, присвячених культурі.

Об'єктами пильної уваги нацистів стали приватні єврейські колекції книг і публічні бібліотеки. Збережені століттями історичні архіви були конфісковані або знищені.

Участь у культурній діяльності ставала важким злочином. Створювалися підпільні театральні трупи, часто читали або декламували п'єси, як наприклад, краківський Рапсодічний театр, одним з акторів якого був майбутній Папа Римський Кароль Войтила.

Музика була найменш обмеженою з культурної діяльності. Численні музичні вистави були дозволені в кафе і церквах, і польська підземна держава прийняла рішення бойкотувати тільки пропагандистські опери.

Особливу увагу нацистські господарі приділили католицькій церкві, оскільки чудово розуміли її роль у національній культурі, історичних традиціях і самосвідомості поляків. Після окупації церкви стали систематично закриватися, і більшість священників було або вбито, ув'язнено або вислано до Державного управління. Німці також закрили семінарії та жіночі монастирі, переслідуючи ченців і черниць усюди по Польщі.

У деяких частинах зайнятої Польщі поляки були обмежені, або навіть їм заборонялося відвідувати релігійні заходи. У той же самий час церковна власність була конфіскована, заборонялося використання польської мови в релігійних послугах, і було заборонено виконувати певні релігійні пісні або читати уривки Біблії публічно. Німці були особливо активні у руйнуванні єврейської культури в Польщі; майже всі дерев'яні синагоги там були зруйновані.

Отже, ми можемо зробити висновок, що повсякденне життя поляків під час нацистської окупації було важким, обмеженим, але люди знаходили способи для нормального існування. Керівниками окупованих польських територій призначались найбільш безкомпромісні нацистські лідери. Для них характерним було прагнення до зосередження необмеженої влади

у власних руках. Створювався расовий бар'єр між німцями і поляками, через що останні терпіли приниження та усіякі заборони.

Нормальне, буденне життя поляків після окупації перетворилося на обмежене заборонами та продовольчим позбавленням. Нестерпні умови створювалися для євреїв. Усі ці жахливі умови створювалися, заради того, щоб місцеве населення швидше покинуло свої домівки або померло та звільнило місце для німецьких поселенців.

Навіть такі складові культури, як література та образотворче мистецтво зазнали пригнічення від наміченого плану німців культурного геноциду. Сотні талановитих культурних діячів було вбито, безліч культурних експонатів було зруйновано та вкрадено, сотні книжок було спалено, польська преса була закрита, польська література заборонена. Німці знизили рівень освіти, перевівши більшість шкіл на початковий рівень навчання. Окупантам не потрібна була освічена молодь, їм потрібні були раби, які б не задумуючись виконували їх доручення. Вся політика окупантів зводилася до одного - зробити з польського народу рабів, а раби не мають потреби в культурі.

Нацистська окупація Польщі безумовно була найважчим і найжорстокішим періодом в польській історії. Місцеве населення зазнало багато труднощів та змін в повсякденному житті. Війна залишила глибокий слід в історії та менталітеті польського народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Григор'янц Т. Ю. Окупаційна політика фашистської Німеччини у Польщі (1939-1945 рр.): спроби германізації та колонізації "приєднаних" польських земель. – М., 1979.
2. Дашичев В.І. Стратегія Гітлера – путь до катастрофи, 1933-1945: історичні нариси, документи і матеріали: В 4 т. / В. І. Дашичев ; Т. 2: Підготовка до Другої світової війни, 1933-1939. – М. : Наука, 2005. – 524 с.
3. Зуєв Ф. Г. Коротка історія Польщі. З найдавніших часів до наших днів / Г. Зуєв, В.А. Светлов, С. М. Фалькович. – М.: Наука, 1993. – 528 с.
4. Семиряга М.І. Німецько-фашистська політика національного поневолення в окупованих країнах Західної і Північної Європи. – М. : Наука, 1980. – 239 с.
5. Тимовський М. Історія Польщі / Тимовський М., Кеневич Я., Хольцер Е. – Весь світ, 2004. – 544 с.
6. Chodakiewicz, Marek Jan. Between Nazis and Soviets: Occupation Politics in Poland, 1939-1947/ Marek Jan/ - Lexington Books, 2004. – 402 p.

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Л.Б.Лихачова

СЕКЦІЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЯ

*Надія Перхалюк
(Теребовля)*

**ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ
КУРСУ «КУЛЬТУРОЛОГІЇ»**

Як свідчить міжнародна практика, сучасний фахівець у будь-якій сфері діяльності має ефективно реалізовувати свої професійні здібності лише за умов засвоєння ним загальнолюдських гуманітарних цінностей. Особливу роль у цьому відношенні мають дисципліни гуманітарного циклу, серед яких провідна роль належить культурології, яка сприяє гуманізації освіти, подоланню вузькофахового мислення майбутніх фахівців. Курс «Культурологія» формує глибокі морально-етичні переконання, допомагає самостійно орієнтуватись в культурному житті й оцінювати культурні події та явища, що відбуваються в Україні та за її межами.

Концепція модернізації сучасної української освіти передбачає підготовку кваліфікованих, компетентних фахівців на рівні світових стандартів, соціально і професійно мобільних, конкурентоспроможних на вітчизняному, європейському і світовому ринках праці.

Самостійна робота студента регламентується Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України і визначається навчальним планом, робочою навчальною програмою і календарно-тематичним планом з культурології.

Важлива роль в опануванні студентами з курсу «культурології» належить самостійній роботі, яка поступово стає однією з провідних форм навчання. Самостійна робота сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, стимулює проблемний, дискусійний характер навчання, підвищує творчу активність у процесі оволодіння професійними й загальноосвітніми знаннями.

Головна мета самостійної пізнавальної діяльності студентів – навчитися індивідуально здобувати, оновлювати, поповнювати знання, плідно використовувати їх під час навчання та в подальшій професійній діяльності.

Самостійна робота студентів базується на принципах розвиваючого навчання, відбувається без безпосередньої участі викладача, але під його керівництвом. У процесі самостійної роботи реалізується основна функція навчального процесу – одержання студентом максимального обсягу знань, їх закріплення і перетворення у стійкі вміння і навички.

Завдяки самостійній роботі студенти набувають навички та уміння:

- порівнювати, пояснювати, аналізувати, узагальнювати, критично оцінювати культурні цінності та діяльність осіб, опираючись на отримані знання, на основі альтернативних поглядів на проблеми;
- оцінювати діяльність митців з позиції загальнолюдських цінностей;
- користуватися науковою термінологією;
- складати конспект, тези, готувати реферат, брати участь у їх захисті, складати список літератури за темою;
- використовувати різні джерела знань: науково-популярну літературу, підручники, періодичну пресу, альбоми, репродукції та інше; порівнювати та критично аналізувати інформацію з різних джерел;
- визначити роль людського фактора в створенні культурних цінностей, розкрити внутрішні мотиви їх дій;
- порівнювати культурні надбання, процеси з періодами (епохами), орієнтуватись у науковій періодизації;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- працювати з усіма доступними джерелами знань, вміти самостійно добувати інформацію за темою;
- вміти аргументовано відстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему, критично ставитись до інформації;
- виховувати в собі само організованість, самоконтроль та інші особисті якості;
- формувати мовну компетентність;
- набувати навичок самостійної роботи для майбутньої професійної діяльності: брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні рішення, виходити з кризових ситуацій.

Головною умовою успішного виконання самостійної роботи є ретельне планування і контроль з боку викладачів, тому що плідність самостійної роботи студентів – це, насамперед, результат постійної взаємодії студента й педагога-керівника. Саме тому пріоритетна мета викладача – не просто ретранслювати знання, а й стимулювати дослідницьку і пізнавальну активність студентів.

Домінуюче місце в навчальному процесі у ВНЗ I-II рівнів акредитації посідає самостійна робота студентів з навчально-методичною, науково-популярною, довідковою, професійною літературою. Книги є найважливішим джерелом отримання як професійних так і загальноосвітніх знань, сприяють формуванню великого інформаційного поля, розвитку пріоритетних навичок самостійної роботи. Більше того, робота з книгою є основою й початковим етапом усіх існуючих видів самостійної роботи, що практикуються сьогодні у ВНЗ. Саме тому під час навчання важливо готувати студентів до плідної роботи з різноманітною літературою, стимулювати інтерес до неї, розвивати культуру читання.

Цілеспрямоване читання спеціальної літератури – це процес накопичення й розширення знань за умов сформованості вміння працювати з книгою, правильно оцінювати матеріал.

Обов'язковим елементом читання студентами наукової та спеціальної літератури є ведення записів. Це сприяє кращому засвоєнню фактичного матеріалу, дає можливість зберегти його в зручному для використання вигляді. Записи повинні бути якнайповнішими, зручно складеними та розташованими таким чином, щоб наочно демонструвати логічні зв'язки та послідовність понять. Існує безліч видів записів, які можуть практикуватися студентами під час самостійної роботи. Серед них найбільш ефективними є наступні.

План – форма запису при читанні, яка відображає зміст і структуру книги й дозволяє легко відновити в пам'яті її головні положення.

Тези (від греч. *thesis* – положення) – коротко сформульовані головні положення навчального посібника, наукової або науково-популярної роботи, документального матеріалу (а також лекції, доповіді, повідомлення). Складати тези треба в логічній послідовності, відповідно до черговості викладення в книзі авторських думок.

Конспект (від лат. *conspicere* – огляд) – один з найпоширеніших видів записів, який передбачає письмовий огляд основних думок будь-якої друкованої роботи, а також лекції, доповіді, промови.

Словник термінів – вибірковий запис спеціальних культурологічних термінів, які зустрічаються в науковій літературі, з їх детальним поясненням. Складати словник слід за абеткою, що значно полегшить користування ним. Встановлюючи значення незнайомого терміна за допомогою довідкових видань, студентові необхідно чітко усвідомлювати багатоваріантність значенневих відтінків деяких слів і навчитися самостійно виявляти потрібне значення відповідно до контексту проблеми, що досліджується. Самостійна робота з термінологією повинна проводитися регулярно і перетворитися врешті-решт на усвідомлену звичку.

Хронологічна таблиця – фіксування найбільш значимих дат з метою чіткого уявлення хронологічної послідовності культурологічного розвитку цивілізацій, держав, народів.

Правильно складаючи таблицю, студент не тільки самостійно створить своєрідний наочно-довідковий матеріал, але й систематизує і поглибить знання.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Самостійна робота з навчально-науковою літературою вимагає від студентів ще однієї важливої навички – навички складання бібліографії з певної проблеми. Складання бібліографії потребує від студента вміння працювати в довідкових відділах бібліотек, вільно орієнтуватися в системі каталогів, користуватися бібліографічними виданнями, розбиратися в особливостях оформлення бібліографічних даних, систематизувати їх відповідно до тематичних нюансів.

Студент повинен навчитися чітко розпізнавати характер літератури, бачити принципову різницю між навчальними посібниками, науковими дослідженнями винятково навчальними культурологічними джерелами. Неприпустимо обмежувати бібліографічний аналіз культурологічної теми винятково навчальними виданнями.

Однією з найважливіших вимог роботи з бібліографією є правильне оформлення бібліографічного списку, який складається за абеткою, або за порядковим згадуванням книги в тексті письмової роботи.

Одним з найпоширеніших видів самостійної роботи студентів при вивченні курсу культурології є написання реферату (від лат. *refere* – доповідати) – письмової роботи науково-дослідницького характеру, у якій досить стисло, оглядово викладається сутність певного наукового питання.

Головним завданням цього виду самостійної роботи є формування у студентів початкових умінь і навичок наукового дослідження.

Робота над рефератом має бути послідовною, з чітким урахуванням її головних етапів, які передбачають:

- обрання теми дослідження,
- складання плану реферату,
- конспектування літератури і підбір цитат, які необхідно вписувати точно, із зазначенням сторінок розташування в тексті,
- власне написання реферативного дослідження.

Як правило, обсяг реферату від 15 до 25 друкованих сторінок і не повинен перевищувати максимальну межу.

Структура реферату виглядає таким чином:

1. **Вступ**, який містить обґрунтування теми і хронологічних меж, цілі роботи, огляд культурології та джерел.
2. **Змістовна (основна) частина**, де розкриваються ключові питання дослідження.
3. **Закінчення**, яке містить висновки автора.
4. **Список літератури**, що була використана,
5. **Додатки**, які не є обов'язковими, але іноді можуть бути доцільними і оформлятися у вигляді таблиць, схем, діаграм, ілюстрацій тощо.

Слід особливо підкреслити, що сьогодні, коли дуже широко застосовуються новітні електронні інформаційні джерела, зокрема комп'ютерні навчальні програми та мережа **Internet**, необхідно максимально обережно ставитися до так званих «банків рефератів», які вони пропонують. У більшості випадків такі реферати мають низьку якість, містять суперечливі висновки, безліч фактичних, логічних, стилістичних, граматичних помилок, викривлюють цитати. Подібні реферати не оформлені відповідним чином і не витримані структурно. Саме через це механічне використання готових рефератів неприпустиме, не може вважатися повноцінною самостійною роботою і не дає права студенту претендувати на високу оцінку.

Обов'язковим етапом роботи над рефератом є його захист, який також вважається різновидом самостійної роботи і передбачає короткий виклад студентом головного змісту свого дослідження та відповіді на запитання викладача або студентів. У ході захисту легко визначити ступінь обізнаності автора у досліджуваній темі та рівень його теоретичної підготовки, вміння публічно відстоювати власну точку зору. Відповідно до цих критеріїв і оцінюється реферат.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Завершенням є контрольні заходи оцінювання самостійної роботи студентів у формі:

- усної співбесіди;
- письмового фронтального опитування;
- тестова перевірка знань студентів;
- захист рефератів;
- інші форми.

Результати контролю самостійної роботи студентів фіксуються в журналі обліку навчальних занять відповідно до календарно-тематичного плану.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 01.07.2014 р № 1556 - VII «Про вищу освіту».
2. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України. Наказ № 161(відмінено Законом України «Про вищу освіту»).
3. Розпорядження Про науково-методичне забезпечення навчального процесу (від 26.11.2007 р.).
4. Пам'ятка з методичного забезпечення самостійної роботи студентів.

СЕКЦІЯ: ЮРИДИЧНІ НАУКИ

*Марина Патрілевич
(Одеса)*

ПРОБЛЕМА ТА ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ЦИВІЛІСТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Цивілістична наука в Україні пройшла достатньо складний і цікавий період розвитку. Стан цивілістичної науки в Україні сьогодні є результатом історичного розвитку. Кожен період, кожен стан, кожна доба розвитку мала свої плюси і мінуси. Безумовно на розвиток цивільного права вплинуло багато факторів, серед яких можна виділити і міжнародний вплив і перебування України в складі інших держав і велика робота науковців – цивілістів. Звичайно і зрозуміло, що переломним моментом в розвитку цивільного права, та й не тільки, а й для всієї юриспруденції України, стало прийняття Нового Цивільного кодексу України в 2003 році.

Розглядати розвиток цивільного права потрібно в історичному аспекті. Так, цивілістика передбачає три етапи розвитку науки цивільного права. [20, 15]

- 1) дореволюційний період до 1917 року.
- 2) радянський період (з 1917 року – до 1990 року).
- 3) Сучасний період – період незалежної України.

Що ж стосується дореволюційного періоду, то слушно буде прислухатися до думки Є.О.Харитонова про застереження щодо цього періоду [20, 15]. Оскільки дійсно про цивілістику в той період, можна говорити лише умовно. Україна, як держава не мала місце. Тому, розглядати потрібно цивілістику інших держав, доктрини яких, звичайно внесли правове підґрунтя для формування сучасної цивілістичної науки. Із врахуванням цих моментів потрібно розглядати ці науки окремо. Так, наприклад Р. Л. Майданик висловив таку думку, що різниця на перших порах була невелика, оскільки російські правознавці за основу брали доктрини перш за все німецьких вчених, а їх думки дуже були схожі на конституції австрійських вчених [20, 148]. Потужним поштовхом для австрійської цивілістики стало прийняття Австрійського цивільного кодексу 1811 року. В той період працювала комісія, яка повинна була розробити Кодекс, і поєднати в ньому різні норми. Комісія мала включити і норми земського приватного права, і місцеве звичайне право, і загальні принципи права здорового глузду. "Так Цвайгерт зазначає, що комісія розробила проект Австрійського цивільного кодексу, але успіхом це не увінчалось, і кодекс пішов на доопрацювання. І головним принципом, який повинен був включений в кодекс – це наявність в ньому природної справедливості !" [20, 16].

Кодекс доопрацювала комісія і в 1787 році – його прийняли, і він отримав назву "Кодекс Йосифа", хоча доопрацювання ще відбувалося. А оскільки цим питанням займався "Мартіні", то в новий цивільний кодекс було внесено багато змін. На цьому праця не закінчилась і ще достатньо великий період працювали над цим кодексом. І залежно від того, хто був головою комісії, такі відповідно і ідеї були включено до Кодексу Мартіні включив момент раціоналізму, Ф. фон Целлер – елементи природного права. Оскільки час йшов, норми старіли і ставали неактуальними. У зв'язку з цим його продовжували дороблювати, і в 1811 році він був прийнятий. Але зрозуміло, що в ньому було багато різних ідей і поглядів, доктрини різного характеру.

Потрібно звернути увагу на те, що потім з часом австрійська та німецька цивілістика йшла пліч-о-пліч, хоча в них існувало багато відмінностей. Можна зазначити, що австрійська цивілістика вплинула на українське право. Багато вчених будували свої праці орієнтуючись на сутність австрійського цивільного права. Звичайно, якщо говорити про цей період розвитку цивілістики, потрібно пам'ятати, що Україна, її тер ітрії входили до складу і Російської імперії. Тому багато вчених вважає, що про якість цивілістики мова не йде, і навіть коли намагалися провести кодифікацію права, не залучали до роботи фахівців. Як

вважає Є. О. Харитонов: "СРСР стала наступником Російської імперії, а незалежна Україна виникла на руїнах СРСР, то й більший вплив на формування доктрини цивільного права останньої мала саме ця гілка" [20, 21].

Крім австрійської, російської цивілістики свій вплив проявила і німецька доктрина. І пов'язати це перш за все можна з періодом "просвітництва", який панував у світі. Існувало багато різних шкіл, які впливали на розвиток цивільного права, і всі знайшли своє відображення в Цивільному кодексі 1896 року. А на українських землях, що належали Російській імперії почалась підготовка до прийняття свого "Російського цивільного уложення". Характеризуючи будь-яку добу розвитку цивільного права, потрібно зауважити, що все розвивається, і не може бути так, щоб були тільки негативні моменти, або тільки позитивні. Плюси і мінуси бувають у будь-якій галузі права. Наука теж проходить свій новий етап розвитку, який обумовлений різними подіями, що відбуваються в країні, то потрібно переходити до наступного рівня перетворення цивілістики у щось інше.

Перше ніж охарактеризувати радянський період розвитку цивілістики, потрібно вказати, що цей період був дуже історично суперечливий. Революція 1917 року істотно вплинула, і переламала добу дореволюційну. На думку Р. Майданика [12, 21] в цей період було сформовано декілька основних концепцій права.

Це, по-перше мінова концепція; по-друге – теорія двосекторного права; третя – це теорія єдиного господарського права і четверта – нового господарського права.

І всі ці теорії, так чи інакше впливали на тенденцію розвитку цивілістики. Звичайно, щоб зрозуміти тенденції розвитку, потрібно розглянути їх окремо. Так, мінова концепція звертала увагу, що цивільне право – це – форма товарних відносин. І доказом цього могло бути не використання навіть терміна "Цивільне право", а використання поняття "Господарського права". Також в цю епоху проходила велика критика всього буржуазного, і цивілістика не стала виключенням.

В теорії двосекторного права переломним моментом стало прийняття Цивільного кодексу 1922 року. В свою чергу цей нормативний документ уже допускав наявність і соціалістичних і приватних відносин. Ця теорія звертала увагу на те, що цивільне право існує завдяки приватним відносинам в економіці, а господарське право – завдяки соціалістичному сектору відносин. Майже одночасно з цією теорією з'являється теорія "Єдиного господарського права". Тут все було достатньо просто всі норми майнових відносин мали регулюватися господарським правом.

Теорія нового господарського права з'являється наприкінці 80-х років ХХ сторіччя. В цю добу відбувається становлення господарського права і винесення його, як самостійної галузі. Тут науковці прийшли до висновку, що майнові відносини між громадянами регулює цивільне право, а відносини, в галузі господарської діяльності – господарське право. Але на законодавчому рівні ця позиція не знайшла підтримання. В 60-х роках було проведено спробу кодифікую цивільного законодавства. Спочатку прийняли Основи цивільного законодавства СРСР, а саме головне в 1963 році – Цивільний кодекс УРСР. Ці нормативні акти стали підґрунтям для формування сучасного цивільного права. Але політика держави не давала повній мірі використовувати усі юридичні можливості регулювання приватних відносин. Але з моменту приходу країни до ринкової економіки, звичайно, що начало змінюватись і суспільство. Норми, які існували вже не відповідали сучасним вимогам. Тому багато і вчених і теоретиків змінили свої погляди теорії концепції і навіть думки. З'являється багато нових, інститутів в цивільному праві і це зумовлює необхідність нового врегулювання, тобто нового переламного моменту в цивілістиці.

Третій період – період незалежної України розпочався зі становлення самої держави. Багаторічна паця над процесом кодифікації призвела до прийняття нового Цивільного кодексу у 2003 році. Прихід держави до самостійності, незалежності демократизму виявив необхідність нового нормативно – правового регулювання всієї юриспруденції. А цивільне право оскільки є провідною галуззю приватного права потребувало цього більше всього.

Змін потребували як загальна теорія цивільного права так і особливі його правові інститути. Наприклад: інститут правочинів. Тобто на законодавчому рівні потрібно було повністю переглядати цивільне законодавство. Як вважає професор А. Довгерт, то потрібно було говорити не просто про якесь фрагментарне доопрацювання вітчизняної доктрини, а й про масштабну реанімацію приватного права сучасного ринкового середовища [3, 35]. Після цього була спроба розробити новий цивільний кодекс. Але доопрацювань не було і вчені – цивілісти почали проводити різного роду дослідження з проблемних питань, намагалися знайти шляхи реалізації цих проблем.

Юристи практики почали випускати статті різного роду рекомендації щодо питань, з якими вони зустрілися у сучасному житті. І нарешті з набранням чинності 1 січня 2004 року Нового цивільного кодексу – сучасна цивілістика зітхнула з великим полегшенням. Хоча, ще дуже заранне говорити про його вдосконаленість. Але все пізнається в порівнянні. Що до цього моменту України не мали такого важливого документа для регулювання цивільно – правових відносин. Як зазначає А. Довгерт прийняття нового Цивільного кодексу, навіть у його створеному вигляді, є безперечно, найбільш суттєвим кроком на шляху, демократичних перетворень за всі роки реформ у незалежній Україні [3, 36]. І з цим не можна не погодитись.

Звичайно що з прийняттям Нового цивільного кодексу вирішилася багато питань. Зокрема, Н. Кузнецова [10, 10] зазнає, що цей кодекс закріпив основні засади приватноправового регулювання особистих і майнових відносин і створив підґрунтя для подальшого розвитку цивільного законодавства на принципово оновленій основі. Важливим здобутком цивільного кодексу стало закріплення у ньому важливих складових, принципу верховенства права у приватноправовій сфері та принципів побудови й дії позитивного приватного права [3, 44]. Також можна звернути увагу на те, що новий цивільний кодекс закріпив такі концепції та положення, як добросовісність, справедливість, моральність. Цивільний кодекс дуже демократичний і може приблизити сучасне право до світового приватного права оскільки наше держава намагається приблизитись до Європейського союзу, то зрозуміло що і норми права потрібно приводити в належний стан. Як вважає А. Довгерт природне правове право є єдиним (загальним) для всього людства, тобто природні закони мають універсальний характер для людей незалежно від їх національності або державного угруповування [3, 44]. Звідси випливає, що норми нашої цивілісти стики потрібно приближати до норм приватного права Європейського союзу. На думку Н.Кузнецової важливим станом у розвитку юридичної науки України в цілому і приватноправової зокрема стала підготовка п'ятитомного видання "Правова система України: історія, стан та перспективи". (Т.3. Цивільно – правові науки. Приватне право.)". В цьому виданні було визначено основні моменти розвитку цивільного права.

Важливим станом в цьому дослідженні було те, що вчені провели аналіз співвідношення цивільного права з іншими галузями приватного права. Розглядалися, як цивільні правовідносини, так і окремі інститути цивільного права. Багато хто з вчених вважає, що стан науки залежить від кадрів. З цією позицією можна погодитись оскільки саме від спеціалістів буде залежити і розвиток науки, і розвиток юриспруденції в цілому. Тобто від кваліфікації кадрів залежить якість науки, в тому числі цивілістики. Якщо говорити про розвиток науки на сьогодні, то потрібно вказати, що відбувається процес розширення досліджень в цивілістиці. Так, регулярно в різних навчальних закладах нашої країни регулярно проходять конференції щодо питань приватного права, між студентами – олімпіади. Наприклад, "Одеський державний університет внутрішніх справ" вже три рази поспіль проводить міжнародну конференцію на тему: "Актуальні питання та проблеми приватного права".

В країні проходять різні зустрічі, форуми між науковими нашими та зарубіжними цивілістами. Так, регулярно у Київському національному ім. Т. Г. Шевченко проводять цивілістичні читання пам'яті професора О. Підпригори, проводяться читання присвячені пам'яті професорів Г. Матвеева та Ю. Матвеева, в Національному юридичному університеті

ім. Ярослава Мудрого проходять читання щодо пам'яті В. Маслова, в Одеському національному університеті – пам'яті професора Є. Васьковського.

Такі зустрічі дають можливість виявити актуальні питання та проблеми цивілістики. Крім того проведені круглі столи дають можливість знайти молодих та перспективних вчених, обговорювати дискусійні питання. Також обмін досвідом сприяє підвищенню рівня правової культури науковців.

Звичайно наближення нашої країни до Європейського союзу вимагає приведення норм до європейських стандартів. Оскільки угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом – це новий формат, правовий формат двосторонніх відносин. Нашим науковцям потрібно провести велику працю, щоб імплементувати в нашу цивілістичну науку норми Європейського союзу.

Таким чином, в Україні створюються умови для проведення актуальних досліджень як в загальній, так і особливій частині цивільного права. Звичайно що положення цивільного кодексу потрібно вдосконалювати, вносити відповідні зміни. Тому що, для запровадження єдиних європейських цінностей потрібно проводити реформи, вносити нові ідеї перш за все на законодавчому рівні. А для того, щоб ці зміни були позитивними – потрібно досвід різних науковців привести до єдиної практики застосування норм цивільного права .

Тобто, підводячи висновки можна зазначити, що підписання 21.03.2014 року угоди стало фундаментом для формування оновленої правової бази в Україні. Причому можна вказати, що це стосується не тільки правової сфери, а й соціального, політичного, економічного життя нашої країни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія української юридичної думки: в 6 т./редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова) та ін.: упоряд.: Я.М.Шевченко, І.Б. Усенко Г.П., Тимченко та ін.; відп. ред. Я.М. Шевченко. – К., 2003. – Т.6: Цивільне право. – 583 с.
2. Гонгало Б.М. Мысли и речи о науке гражданского права // Цивилистические записки: межвуз. сб. науч. тр. – М.; Екатеринбург, 2002. – Вып. 2.
3. Довгерт А. Кодифікація цивільного права незалежної України – важливий етап розвитку цивілістичної доктрини // Право України. – 2014. – №6.
4. Довгерт А., Кузнецова Н. Участь українських цивілістів у підготовці модельного цивільного законодавства країн СНД // Українське право. – №1(6). – С.117-121.
5. Довгерт А. Система приватного права та структура проекту нового Цивільного кодексу України // Українське право. – 1997. – №1(6). – С.18-29.
6. Иоффе О.С. Развитие цивилистической мысли в СССР. – Л., 1975. – Ч.1.; Л., 1978. – Ч.2.
7. Київська школа цивілістики: до 175-річчя Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 1834-2009 / за ред. Р.А.Майданика. – К., 2009. – 334 с.
8. Коваль А. Засадничі погляди Станіслава Дністрянського на основи права та держави // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2012. – Вип.55. – С. 74-78.
9. Некіт К.Г. Одеська цивілістика в особах // Часопис цивілістики. – 2011. – Вип.10. – С.18-20.
10. Красавчиков О.А. Советская наука гражданского права (понятие, состав, система). – Свердловск, 1961.
11. Кузнецова Н.С. Стан і тенденції розвитку цивілістичної науки в Україні // Право України. – 2014. – №6.
12. Ландкоф С.Н. Основы гражданского права: навч. посіб. – К., 1948. – 424 с.
13. Майданик Р. Розвиток доктрини цивільного права України у радянський період // Право України. – 2014. – №6.
14. Маслов В.Ф. Основные проблемы права личной собственности в период строительства коммунизма в СССР. – Харьков, 1968. – 320 с.

15. Матвеев Г.К. Вина в советском гражданском праве. – К., 1955.
16. Підпригора О.А. Основи римського приватного права. – К., 1955.
17. Підпригора О.А. Проблеми правового регулювання інтелектуальної власності за законодавством України: автореф. дис. д-ра юрид.наук. – Х., 1999. – 34 с.
18. Рабінович П. Громадянське суспільство і правова держава (загальнотеоретичні міркування) // Українське право. – 1996. – №3. – С. 22-34.
19. Редзюк А. Профессор Олександр Огоновський – творець української цивілістики // Життя і право. – 2004. – №6. – С. 4-8.
20. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи: західна традиція. – О., 2001. – 328 с.
21. Харитонов Є.О. Розвиток цивілістичної доктрини України в дореволюційну добу // Право України. – 2014. – №6.
22. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2т. / пер. с нем. К. Цвайгерт, Х. Кетц. – М., 1998. – Т.І. – 480 с.

*Віктор Педан, Анастасія Авсеєвич
(Бердянськ)*

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Право людини на охорону здоров'я є одним з її найвагоміших суб'єктивних прав. Конституція України у ст. 49 гарантує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. № 2801- XII у ст. 8 встановлює, що держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством (ст. 80 Закону).

Одним із засобів забезпечення дотримання закону у сфері медичного обслуговування населення є встановлення кримінальної відповідальності за суспільно-небезпечні посягання у цій галузі. Закон України про кримінальну відповідальність містить наступні норми про злочини, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини, які вчинюються у сфері медичного обслуговування, а саме: неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131); розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132); незаконна лікувальна діяльність (ст. 138); ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139); неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140); порушення прав пацієнта (ст. 141); незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142); порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143); насильницьке донорство (ст. 144); незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145).

Для того, щоб з'ясувати соціальну обумовленість та практичне значення досліджуваних норм, звернемося до історичних витоків кримінальної відповідальності за суспільно-небезпечні посягання на відносини, пов'язані із лікувальною діяльністю на теренах європейському континенті, та, зокрема, на території сучасної України.

На території сучасної України ще за давніх часів вели кочовий образ життя Скіфи (VII-III ст. до н.е.), правова система яких ґрунтувалася на звичаях, рішеннях Народних зборів,

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

постановах царів. Вже тоді чаклування, тобто незаконна форма лікування, вважалося найнебезпечнішим злочином [1, с. 12-13]. До цього можна додати, що й наступні юридичні пам'ятки на європейському континенті містили положення про відповідальність за це діяння.

Важлива пам'ятка середньовічного германського кримінального права Кароліна (XVI сторіччя) у ст. СХХХІІІ «Про покарання тих, хто вчинюють вигнання плоду вагітної жінки» містить положення про відповідальність відносно того, хто «вижене живий плід у жінки шляхом...їжі або напитку, а також якщо хто зробить безплідною...жінку, і якщо подібне діяння учинене умисно та по злої волі». Покарання було передбачено і за вигнання у жінки неживого плоду. Відповідальність лікаря було передбачено і у ст. СХХХІV цього документу, де було вказано наступне – «якщо лікар з необережності або з неуктва, хоча і неумисно, заподіє будь-кому смерть, а вчені і досвідчені у ліках визнають, що він легковажно і зухвало зловжив ліками, або необґрунтованим, неприпустимим лікуванням, на яке він не повинен був наважитися, і цим заподієв будь-кому смерть... У цьому випадку належить приділити особливу увагу легковажним людям, що зухвало займаються лікуванням, не маючи ніякого ґрунтового навчання [2, с. 459].

Розглянемо окремі історичні нормативні джерела, які діяли на території колишньої Російської Імперії, до складу якої на той час входила територія сучасної України. Так, Уложення про покарання кримінальні та виправні (1845 р.) передбачало відповідальність за прийом рекрута із застарілою або внутрішньою хворобою, або із такими хоча і зовнішніми хворобами, про які медичні чиновники посвідчили Присутність, що вони суть підроблені чи вилікувані (ст. 571) [3, с. 246-247]. Також було передбачено відповідальність лікаря, який був призваний до дому, де знаходилася прилиплива хвороба та не доніс про це керівництву (ч. 4 ст. 1029) [3, с. 421-425]. Підлягали відповідальності державні та приватні лікарі, які не донесли місцевому медичному керівництву про факти наявності повальної чи прилипливої хвороби (ст. 1037). У Відділенні восьмому цього документу під назвою «Про порушення статутів лікарських», у главі І «Недозволене та неправильне лікування» було передбачено відповідальність за незаконне лікування (ст. ст. 1078, 1079); лікарську помилку (ст. 1080); за видачу завідомо неправдивого дозволу на зайняття лікарською практикою (ст. 1081); зайняття без належного досвіду щепленням віспи (ст. 1082); медичного чиновника за видачу дозволу на щеплення віспи, що потягло за собою шкоду (ст. 1083); ненадання допомоги хворому (ст. ст. 1084, 1085, 1086); недонесення лікарем про зловживання фармацевта (ст. 1087); вимогу з боку лікаря додаткової оплати за надання медичних послуг (ст. 1088) [3, с. 441-444].

У главі дев'ятій «Про проступки проти народного здоров'я» Статуту про покарання, що накладається мировими судьями (1864 р.) було передбачено кримінальну відповідальність за недотримання передбачених законом загальних заходів обережності проти розповсюдження прилипливих та повальних хвороб (ст. 102); за повідомлення іншим заразної хвороби, що виникла з непотребства (ст. 103); за лікування особою, що не має права займатися лікарською практикою з корисливих видів, у випадку шкоди, що настала від того (ст. 104); за щеплення віспи без належного дозволу у випадку настання шкідливих наслідків (ст. 105); за виготовлення для продажу, а також за продаж без належного дозволу лікарських засобів і складів, у випадку настання шкідливих наслідків (ст. 106) [4].

КК УРСР 1960 р. у Главі ІІІ «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи» передбачав наступні норми про злочини у сфері медичного обслуговування: зараження вірусом імунодефіциту людини медичними, фармацевтичними працівниками та працівниками інших сфер (ст. 108-3); розголошення відомостей про проведення медичного огляду на зараження вірусом імунодефіциту людини та його результатів (ст. 108-4); незаконне проведення абортів лікарем (ч. 1 ст. 109); ненадання допомоги хворому особою медичного персоналу (ст. 113) [5, с.438-454].

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що становлення кримінальної відповідальності за злочини у сфері надання медичних послуг на

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

європейському континенті та на території сучасної України почало формуватися ще за часів середньовіччя. На початку цього процесу вказаний інститут передбачав відповідальність лише за чаклунство. В процесі суспільного розвитку в нормативних пам'ятках почали заявлятися нові норми, що регламентували відповідальність за різноманітні суспільно небезпечні діяння у цій сфері, що свідчить про поступову удосконаленість цього інституту. Разом із цим деякі положення втрачали суспільний сенс та були декриміналізовані. Вказана тенденція обумовлювалася, на наш погляд, процесами розвитку політичних та соціальних відносин у суспільстві, та, зокрема, у медичній сфері.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Історія держави і права України : підручник / Гусарев С.Д. та [ін.]; за редакцією д.і.н. проф. В.В. Соловійової. – Донецьк : Юго-Восток, 2014. – 533 с.
2. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы / Под редакцией акад. В.М. Корецкого. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1961. – 950 с.
3. Уложение о наказаниях уголовныхъ и исправительныхъ // Санктъ-Петербургъ Въ Типографии Второго Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1845. – 898 с.
4. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://traditio.wiki>
5. Уголовный кодекс Украины: НПК / [Яценко С. С. и др.; отв. ред. В.И. Шакун, С.С. Яценко]. – [5-е изд., доп.]. – К.: А.С.К., 1999. – 1088 с.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВНЗ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

Актуальність. У сучасній педагогічній науці одною з ключових проблем є розвиток екологічної культури студентів вищого навчального закладу при підготовці майбутніх фахівців різних спеціальностей. Частковим вирішенням проблеми може стати формування інформаційної, мотиваційно-ціннісної та поведінково-діяльничної компоненти екологічної культури на практичних заняттях та самостійній роботі студента з дисципліни «Економічна психологія». Тому виникає необхідність доповнення теоретичного курсу даної дисципліни екологічною складовою, що дозволить підвищити рівень екологічної культури студентської молоді.

Огляд літератури. Дидактичні проблеми і перспективи використання інформаційних технологій у навчанні досліджувала І. В. Роберт; теоретичні основи феномену екологічної культури В. М. Логвиненко. Формуванням екологічної культури молоді висвітлено у працях С. Дерябо, І. Зверєва, Б. Ліхачова, В. Панова, В. Ясвіна. Проблеми екологічного виховання молоді у працях Гаць Я. М., Хвіст В. О., Дідков О. О.

Мета. Розглянути доцільність доповнення теоретичного курсу дисципліни «Економічна психологія» екологічною складовою, яка б висвітлювала взаємодію в системі «людина-природа», що дозволить підвищити рівень екологічної культури студентської молоді.

Викладення основного матеріалу.

Культура екологічна – культура всіх видів людської діяльності, так чи інакше пов'язаних з пізнанням, освоєнням і перетворенням природи; складається із знання та розуміння екологічних нормативів, усвідомлення необхідності їх виконання, формування почуття громадянської відповідальності за долю природи, розробки природоохоронних заходів та безпосередньої участі в їх проведенні. Вона є складовою частиною світової культури, в якій властиве глибоке і загальне усвідомлення важливості сучасних екологічних проблем у житті і майбутньому розвитку людства. Свідоме засвоєння й оволодіння екологічною культурою має розпочатись з дитинства, одночасно з засвоєнням положень загальної культури [2, с. 255].

В основу реалізації екологоспрямованої освіти, а саме формування екологічної культури молоді покладені три компоненти [1, с. 10]:

- інформаційний;
- мотиваційно-ціннісний;
- поведінково-діяльничний.

Цілі курсу «Економічна психологія» – формування у студенті теми знань системи знань про психологічні явища у економіці, надання їм практичної спрямованості та вміння використовувати їх у практичній діяльності.

Завдання викладача, реалізація яких забезпечить досягнення цієї мети, є:

- ознайомити студентів з теоретико-методологічними проблемами економічної психології;
- поглибити знання студентів з психології підприємства;
- сформуванню системне уявлення про економічну модель людини в економічних теоріях;
- виробити у студентів уміння аналізувати економічні явища на різних рівнях соціального життя суспільства;
- формувати у студентів навички діяти відповідно своїх професійних обов'язків у конкретних ситуаціях; уміння використовувати набуті знання у практичній професійній діяльності;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- виховувати у студентів науковий світогляд, політичну свідомість, прагнення до постійного самовдосконалення і творчості.;

Структура дисципліни «Економічна психологія» за навчально-методичними планами має вигляд:

- Тема 1. Економічна психологія: еволюція, роль і місце в суспільстві.
- Тема 2. Економічна свідомість ставлення людей до власності.
- Тема 3. Фінансова психологія.
- Тема 4. Психологія споживання. Поведінка споживача.
- Тема 5. Загальні засади психології підприємництва.
- Тема 6. Психологія особистості підприємця. Типи підприємців.
- Тема 7. Психологія підприємницької діяльності.
- Тема 8. Психологія підприємницької організації.
- Тема 9. Психологія управління рекламною діяльністю.

Алгоритм втілення екологічної складової щодо формування екологічної культури студентів Мукачівського державного університету напряму підготовки «Фінанси і кредит» та «Практична психологія» до теоретичного курсу «Економічна психологія» складає:

I. Висвітлення інформаційної компоненти.

II. Формування ціннісного ставлення студентської молоді до природи на семінарських. Перетворення соціальних норм, ідеалів на особистісні принципи життєдіяльності.

III. Формування системи «Екологічно відповідна поведінка і діяльність» у ході виконання самостійної роботи студента. (Результат представляється відеоматеріалом, як зразок екологічно відповідної поведінки і діяльності).

Основним завданням викладача у реалізації алгоритму втілення екологічної складової є внесені проблемні питання економічної психології з екологічною складовою в тематику практичних занять та самостійної роботи студентів, а саме: бесіди, вправи, презентації тощо.

Приклади вправ, завдань, ситуацій до деяких тем курсу дисципліни «Економічна психологія».

Тема . Економічна свідомість ставлення людей до власності.

Вправа-гра «Ставлення до власності».

Занотуйте негативні спогади на листок паперу, які вам доводилось бачити щодо ставлення людей до своєї власності (поле, сад, город) та киньте у скриньку. Потім по-черзі витягуючи один із спогадів спробуйте стати «Адвокатом природи» та переконати власника змінити своє ставлення до поля, саду чи городу.

Тема. Психологія споживання. Поведінка споживача.

Завдання для самостійної роботи студентів. Підберіть фрагменти відомих фільмів, де б було висвітлено модель поведінки та діяльності щодо альтернативних джерел задоволення своїх потреб.

Вправа-гра. Кожен з присутніх, по черзі моделює поведінку керівника підприємства («скнари»), у ситуації, де інженер цього ж підприємства просить замінити сажеві фільтри на котельнях.

Тема. Загальні засади психології підприємництва.

Ситуація. Чи можна віднести директора підприємства до розряду професіональних керівників, якщо з метою економії ресурсів на деревообробному підприємстві відходи деревини спалюють в печі, замість того, щоб відправити ці ж відходи на вторинну переробку з подальшим виготовленням дерево-опілкових плит. Причиною такої дії керівника є збільшення витрат на транспортування в порівнянні з спалюванням. Обґрунтуйте свої висновки. Вкажіть резерви успіху, які не використовує даний керівник підприємства.

Тема. Психологія підприємницької діяльності.

Вправа. В народі поширена думка : «Директор покликаний бути керівником, який покладається не на свою владу, а на допомогу і консолідацію підлеглих, він не шукає «цапа відбувайла», а показує як треба діяти у складних ситуаціях». Наведіть приклад у системі «Підприємство-природа», беручи до уваги вищезгадану думку.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Тема. Психологія управління рекламною діяльністю.

Вправа. Придумайте приклади рекламних девізів нафтопереробних підприємств, які спрямовані на захист довкілля.

Критерієм досягнення виховних цілей щодо формування екологічної культури студентської молоді вищого начального закладу даним методом є можливість студентом моделювати екологоприйнятну поведінку і діяльність як приклад, беручи до уваги найкращі зразки досягнуті людством на даному етапі розвитку.

Даний підхід по формуванні екологічної культури студентської молоді вищого навчального закладу дозволяє більш ефективно застосовувати психолого-педагогічні технології з екологовідповідною метою. Перевага його в тому, що визначається пріоритетні психолого-педагогічні напрями у формуванні тих новоутворень природовідповідної взаємодії, які важливі насамперед у даній місцевості чи регіоні (при формуванні вправ, завдань тощо викладач враховує особливості навколишнього середовища регіону). Це в свою чергу дозволяє створити динамічну «Систему по формуванню екологічної культури особистості», при цьому діагностуючи відносно малі групи студентської молоді.

В подальшому, для вдосконалення даного підходу у формуванні екологічної культури молоді, необхідно систематизувати діагностичний інструментарій по визначенню рівня екологічної культури молоді (особливу увагу приділяючи поведінково-діяльнісній компоненті); психолого-педагогічним, соціологічним методам (як допоміжним) у формуванні вибірки, які б дали можливість якомога достовірніше відобразити існуючу «картину» рівня сформованої екологічної культури студентської молоді.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алмашій І. І. Особливості формування екологічної культури молоді природоцентричного типу в діяльності громадських організацій / І. І. Алмашій // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота», 2014. – №30. – С.9-13.
2. Мусієнко М. М. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник / М. М. Мусієнко, В. В. Серебряков – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 624 с.

*Наталія Гордієнко
(Ржищів)*

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ РОБОТИ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НАД ЄДИНОЮ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЮ ПРОБЛЕМОЮ

Організація методичної роботи педагогів навчального закладу над науково-методичною проблемою – найефективніший шлях трансформації педагогічної ідеї в практику, об'єднавча сила у педагогічних колективах, яка допомагає переорієнтуватися на новий підхід в організації навчально-виховного процесу, суть якого зводиться до створення умов для розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості педагогічного працівника із відповідними компетентностями [2, 3]. Завдання, визначені державними освітянськими документами щодо удосконалення управління навчальними закладами, неможливо реалізувати без трансформації ідей науки та упровадження інноваційних технологій навчання та виховання. Організацію роботи над науково-методичною проблемою необхідно розглядати під кутом системного підходу. Тоді буде відповідний позитивний результат [4].

Педагогічний колектив Державного навчального закладу «Ржищівський професійний ліцей» працює над єдиною методичною проблемою «Особистісно-професійний розвиток і саморозвиток педагога і учня» четвертий рік і впроваджує на цьому етапі досвід реалізації методичної ідеї та рекомендацій творчих груп.

Науково – методична робота ліцею передбачає такі етапи:

I. Попередня підготовка до впровадження нової педагогічної проблеми .

II. Забезпечення теоретичної і психологічної готовності педагогічних працівників до впровадження в практику нової педагогічної проблеми.

III. Формування перспективного педагогічного досвіду (проектно-дослідницька робота, проведення пробних уроків та практичних занять, заняття школи вдосконалення педагогічної майстерності, засідання творчих груп, проведення проблемних семінарів тощо).

IV. Впровадження досвіду реалізації методичної ідеї та рекомендацій творчих груп (обговорення методичних рекомендацій, звіти членів творчих груп, презентація практичного педагогічного досвіду, науково-практична конференція)

V. Аналіз результатів впровадження сформованого досвіду і підсумків роботи за методичною проблемою (моніторингові дослідження, виставки творчих досягнень)

На I-II етапі (2011, 2012 рр.) були визначені основні аспекти загальноліцейної проблеми; організовано роботу педагогічних працівників над індивідуальними методичними проблемами (в рамках загальноліцейної проблеми та проблеми методкомісії); визначено тематику індивідуальних методичних тем; розроблена карту професійного розвитку педпрацівника, яка включає такі види діяльності: самооцінку професійної підготовки, самоосвітню діяльність, педагогічну діяльність, громадську діяльність, результативність роботи; організовано роботу творчих груп з числа найбільш ініціативних педпрацівників для організації дослідницької роботи і розроблення рекомендацій.

Результатами співпраці викладача і учня стали дослідницькі проекти творчих груп, які охоплюють усі напрями професійної підготовки та виховну роботу з учнями. На щорічних педагогічних читаннях методистом навчального закладу Гордієнко Н.П. здійснюється аналіз проміжних результатів проектно-дослідницької роботи творчих груп та методичних комісій.

Практичним психологом Соломенцевою Л.М. розроблено програму «Психологічні основи професійної майстерності» з метою сприяння успішній адаптації випускників до нових умов роботи в трудовому колективі, формування якостей, необхідних для майбутнього робітника: уміння працювати в колективі, безконфліктно будувати стосунки, управляти власним емоційним станом, спілкуватися з людьми, приймати правильні рішення в неординарних ситуаціях, контролювати та планувати свої дії відповідно до поставлених завдань. Програму схвалено науково-методичною радою Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів і рекомендовано до впровадження у навчально-виховний процес професійно-технічних навчальних закладів Київської області [1].

На III етапі методичну роботу ліцею активізовано в напрямку впровадження інтерактивних і проектних технологій, дослідно-експериментальної роботи. Продовжується робота з Інститутом професійно-технічної освіти щодо організації і проведення дослідницько-експериментальної роботи лабораторією професійної орієнтації і виховання за темою «Підготовка учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри» в рамках проекту «Інноваційні методики розвитку особистості» (угода діє до кінця 2015 р.) Автор та координатор проекту Злочевська Л.С., науковий співробітник лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, магістр психології, арт-терапевт, кінезіолог, сімейний психотерапевт та член Всеукраїнської арт-терапевтичної асоціації – провела ряд семінарів-практикумів з педагогічними працівниками та учнями ліцею: «Професійна перспектива і життєвий успіх», «Характер, ціннісні орієнтири і професія», «Технологія перетворення мрії у мету», «Професійне самовизначення та побудова кар'єри», «Здоров'язберігаючі технології. Соціалізація учнів ПТНЗ», «Підготовка учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри» [1].

Упродовж 2012-2014 років старший викладач Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка Романенко Л. В. здійснила на базі ДНЗ «Ржищівський професійний ліцей» дослідно-експериментальну роботу із перевірки та впровадження результатів дисертаційного дослідження, зокрема щодо ефективності педагогічних умов формування професійного інтересу майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах аграрного профілю. Дисертанткою розроблено та

експериментально апробовано програму факультативного курсу «Професійна кар'єра» для учнів ПТНЗ, мета якого – моніторинг професійних намірів особистісного потенціалу, проектування шляхів досягнення професійного успіху учнів на ниві професійної діяльності.

Для підвищення готовності педагогічних працівників до формування професійного інтересу майбутніх кваліфікованих робітників було експериментально апробовано програму Клубу педагогічної майстерності «Детермінанти формування професійного інтересу майбутніх фахівців», в якому проводилося дослідження факторів впливу на формування професійного інтересу, чинників їх реальної результативності в умовах навчально-виробничого процесу ПТНЗ на етапі професійної підготовки кваліфікованих робітників.

Результатом експериментальної роботи стала публікація робіт педагогічних працівників ДНЗ «Ржищівський професійний ліцей» у збірнику методичних рекомендацій «Формування професійного інтересу учнів ПТНЗ аграрного профілю» за авторством Романенко Л.В., рекомендованого лабораторією методик професійної освіти і навчання ПТО НАПН України (2013 р.):

«Професійно спрямовані завдання з математики для підготовки кваліфікованих робітників аграрної галузі» (укладач: Павленко Р.М., викладач математики);

«Формування професійного інтересу майбутніх кваліфікованих робітників засобами соціального партнерства» (автор: Стецюк В.Г., заступник директора з навчально-виробничої роботи);

педагогічний проект «Розвиток професійних інтересів учнів на основі порівняльної характеристики вітчизняної та зарубіжної техніки», проектно-дослідницька робота учнів «Діти Яровіта» (автор: Софійчук О.В., викладач предметів професійно-теоретичної підготовки) [5].

Творча робота педагогів та учнів в напрямку реалізації єдиної методичної проблеми має певні результати. Протягом останніх років навчальний заклад має такі здобутки:

1. Участь учнів в обласних конкурсах фахової майстерності з професій:
 - «Слюсар з ремонту автомобілів» - 2 місце (2012 р.), III місце (2014 р.);
 - «Тракторист сільськогосподарського виробництва» -2 місце (2012, 2014 рр.);
 - «Водій автотранспортних засобів (категорія С)» - 2 місце (2015р.)
2. Участь учнів у II (обласному) етапі Всеукраїнських олімпіад з базових дисциплін серед учнів ПТНЗ області:
 - Географія – 1 місце (2012 р.), III місце (2014 р.)
 - Світова література – 2 місце (2012, 2013 р.)
 - Екологія – 1 місце (2013 р.)
 - Інформатика - 1 місце (2013 р.)
 - Українська мова і література – 3 місце (2014 р.)
4. Участь учнів у II (обласному) етапі Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Т. Шевченка
 - Мазуренко Інна - III місце (2012 р.)
 - Полухевич Галина – I місце (2014 р.)
5. Участь учнів у IV (загальнонаціональному) етапі V Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Т. Шевченка
 - Полухевич Галина – III місце серед учнів ПТНЗ України. (2015 р.)
7. ДНЗ «Ржищівський професійний ліцей» нагороджений дипломом Міністерства освіти і науки України за участь у четвертій міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти - 2013»
8. Участь навчального закладу в обласному огляді - конкурсі на кращу організацію правової освіти та виховання в ПТНЗ – II місце (2014 р.)
9. Решетник О.С., майстер виробничого навчання, - II місце в обласному етапі Всеукраїнського фестивалю навчальних фільмів «Урок майстра» (2014)
10. Полухевич Галина – I місце в обласному конкурсі серед учнів ПТНЗ «Учень року» (2015 р.)

Досягнення педагогічного колективу свідчать про те, що в ліцеї створена творча атмосфера для професійного особистісного зростання педагогів. А професійні досягнення педпрацівників підкреслюють рівень їх можливостей по створенню комфортних умов для навчання і виховання учнів, забезпечення високого рівня професійної підготовки, розвитку їх творчості та формування особистісних якостей.

Навчальний заклад переходить до завершальних кроків на шляху реалізації головної методичної проблеми – систематизації та узагальнення матеріалу, напрацьованого колективом з даної проблеми, аналіз результатів впровадження сформованого досвіду і підсумків роботи за методичною проблемою.

Отже, об'єднання педпрацівників навколо головної мети сприяє підвищенню якості педагогічної діяльності педпрацівників, стимулює інтерес до самоосвіти, значно розширює діапазон використовуваних ними методів, прийомів і засобів навчання та виховання, прискорює впровадження в практику роботи сучасних педагогічних і виробничих технологій, тому основними завданнями науково – методичної роботи в ліцеї є проведення постійного моніторингу суб'єктів навчального процесу щодо визначення їхніх інтересів, уподобань, здібностей, можливостей, розвиток потреби педагога щодо професійного вдосконалення, спрямування його на реалізацію власної освітньої траєкторії протягом життя; постійна увага до педагогів, що докладають зусиль до свого професійного та особистісного розвитку, їхнє заохочення; забезпечення відповідальності кожного учасника педагогічного процесу за результат своєї праці, сприяння прагненню вчителів до саморозвитку, творчості, прояву ініціативи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Злочевська Л.С. Технології проектування професійної кар'єри: арт-терапевтичний підхід / Л.С.Злочевська // Зб. : Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив / Матеріали методологічного семінару НАПН України, 3 квітня 2013 р. – К., 2013. – С. 35–40. – 0,45. – Доступ до ресурсу: <http://lib.iitta.gov.ua/3677/>
2. Ігнацевич І. І. Професійний саморозвиток як чинник формування професійної культури педагога. / І.І. Ігнацевич // Доступ до ресурсу: <http://intkonf.org/>
3. Купреєва Н. Управління процесом професійного зростання вчителя / Н. Купреєва // Директор школи. – 2008. – Лютий (№7).
4. Методична робота у ПТНЗ // Доступ до ресурсу: <http://www.slideshare.net/>
5. Романенко Л.В. Формування професійного інтересу учнів ПТНЗ аграрного профілю: методичні рекомендації / Л.В. Романенко. – О.: Обухів, 2015. – 192 с.

*Наталія Даль
(Ірпінь)*

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ

Формування мотивації навчання у студентської молоді без перебільшення можна назвати однією з центральних проблем освіти, справою важливою для суспільства в цілому. Її актуальність зумовлена оновленням змісту навчання, постановкою завдань формування у студентів прийомів самостійного набуття знань і пізнавальних інтересів, здійснення в єдності ідейно-політичного, трудового, морального виховання, формування у них активної життєвої позиції. Соціальне замовлення нашого суспільства освітнім закладам полягає сьогодні в тому, щоб підвищити якість навчання і виховання, уникнути формалізму в оцінці результатів праці викладачів і студентів.

Мотивація виконує важливі функції в навчанні: спонукає поведінку, спрямовує і організовує його, надає йому особистісний сенс і значимість.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Сьогодні в педагогічній практиці питання про мотивацію навчальної діяльності без перебільшення може бути назване центральним.

Серед основних завдань, які стоять в даний час перед кожним викладачем, немає іншої, більш важливої і в той час більш складної, ніж задача формування у студентів позитивної стійкої мотивації до навчальної діяльності, такої мотивації, яка спонукала б їх до наполегливої, систематичної навчальної роботи. Адже очевидно, що без такої мотивації діяльність студента в навчально-виховному процесі буде неефективною.

Мотиваційна сфера складається з декількох аспектів: потреба, мотив і мета.

Мотив – спрямованість активності на предмет, внутрішньо психічний стан людини, прямо пов'язано з об'єктивними характеристиками предмета, на який спрямована активність. Якщо потреба характеризує готовність до діяльності, то наявність мотиву додає активності новий, більш дієвий характер. У навчанні мотивом є спрямованість студентів на окремі сторони навчального процесу. Фактично сюди входить спрямованість на оволодіння знаннями, і на отримання хорошої оцінки, і на похвалу батьків, на встановлення бажаних відносин з однолітками.

Мотивація виконує кілька функцій: спонукає поведінку, спрямовує і організовує його, надає йому особистісний сенс і значимість. Наявність декількох функцій мотивації показує, що вона передує поведінці, на всіх етапах, у всіх її ланках.

Всі мотиви розділені на групи:

1. Соціальні;
2. Пізнавальні;
3. Творчі або соціально-пізнавальні.

Мотиваційний вплив може надавати не всякий навчальний матеріал, а лише такий, інформаційне зміст якого відповідає наявним і знову створеним потребам дитини.

Зміст кожного заняття кожної теми має бути глибоко мотивованим, однак не за допомогою створення сьогохвилинних, скороплинних інтересів або посилянь на практичну значимість у майбутньому житті (хоча і це іноді не слід упускати), а головним чином тим, що цей зміст має бути спрямованим на вирішення серйозних проблем науково-теоретичного пізнання явищ і об'єктів навколишнього світу, на оволодіння методами такого пізнання.

Удосконалення системи навчання, стимульоване соціальним замовленням суспільства, постійно ускладнює і вимоги до психологічного розвитку випускників навчальних закладів. Сьогодні вже не достатньо оволодіти сумою знань, важливе значення надається завданню навчити студентів вчитися, а психологічно це означає навчити їх хотіти вчитися.

Тому викладачу треба поставити перед собою завдання – які саме характеристики мотивації слід формувати для виникнення нового – свідомого і цілеспрямованого ставлення студента до внутрішніх сторін навчання як суспільно значимої діяльності, до змісту всієї навчальної праці.

Отже, розглянемо будову мотиваційної сфери навчання у студентів, тобто того, що визначає, спонукає навчальну активність.

Усяка діяльність починається з потреб. Потреба – це спрямованість активності людини, психічний стан, що створює передумову діяльності. Одна і та ж потреба може бути задовільнена різними способами. Але без неї не пробуджується активність, у студента не виникають мотиви, він не готовий до постановки цілей.

Кожному студенту властива потреба у нових враженнях, яка переходить у ненасичувану пізнавальну потребу. На неї викладач повинен насамперед спертися, актуалізувати її, зробити більш чіткої усвідомленою у більшості студентів. Необхідно і забезпечити перехід від потреб до діяльності. В одних випадках пізнавальна потреба може задовольнятися отриманням хороших оцінок, в інших – при правильно організованій навчальній діяльності - організацією внутрішнього змісту навчальної діяльності, способами виконання дій. У процесі навчальної діяльності з'являються і соціальні установки навчання, потреба включення в суспільно значиму практику, віддачі суспільству, іншій людині, потреба самовдосконалення тощо.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Інший важливий аспект мотиваційної сфери – мотив, тобто спрямованість активності на предмет, внутрішній психічний стан людини, прямо пов'язаний з об'єктивними характеристиками предмета, на який спрямована активність. У навчанні мотивом є спрямованість студентів на окремі сторони навчального процесу. Фактично сюди входить спрямованість і на оволодіння знаннями, і на отримання хорошої оцінки, і на похвалу батьків, і на встановлення бажаних відносин з однолітками. Іншими словами, навчальний процес спонукається завжди кількома мотивами.

Особливість мотиву, як однієї зі сторін мотиваційної сфери, полягає в тому, що він прямо пов'язаний зі сенсом, особистісної значимості цієї діяльності: якщо змінюється мотив, заради якого студент вчиться, то це принципово перебудовує й зміст усієї його навчальної діяльності, і навпаки.

Але виникнення мотивів навчання недостатня умова для ефективної навчальної діяльності, якщо у студента не сформовано вміння ставити самостійні цілі в навчальній роботі. Мета – це спрямованість активності на проміжний результат, представляє етап досягнення предмета потреби. Для того щоб реалізувати навчальний мотив, наприклад, опанувати прийомами самоосвіти, треба поставити і виконати багато проміжних цілей у навчальній праці: навчитися бачити окремі результати своєї навчальної діяльності, підпорядкувати їм етапи сьогоденної навчальної роботи, поставити цілі виконання навчальних дій, мету їх самоперевірки і т. д. Крім того необхідно, щоб студенти вчилися усвідомлювати цілі своїх дій та співвідносити їх з мотивами навчальної діяльності, в яку ці дії включені; навчальна мета може залишатися однією і тією ж (наприклад, оволодіння прийомами самоосвіти), а сенс навчальної діяльності буде змінюватися в залежності від її мотиву (стати всебічно розвинутою людиною, бути цікави співрозмовником, досягти успіху в житті тощо).

Формування у студентів мотивів, що додають подальшому навчанню значимий для нього сенс, у світлі якого його власна навчальна діяльність ставала б для нього сама по собі життєво важливою метою (наприклад, престиж серед однолітків або виконання вимог батьків і т. д.), є вкрай необхідним, без чого подальше навчання може виявитися просто неможливим. Сподіватися на те, що такі мотиви виникнуть самі по собі не доводиться. Тому важливо забезпечити таке їх формування, яке підтримувало б ефективну і плідну навчальну діяльність кожного студента протягом усіх років його перебування в навчальному закладі, і було б основою для його самонавчання і самовдосконалення у майбутньому.

Розглянемо шляхи і методи формування позитивної стійкої мотивації до навчальної діяльності.

Важливу роль у мотивації навчання грає зміст навчального матеріалу. Мотиваційний вплив може надавати не всякий навчальний матеріал, а лише такий, інформаційне зміст якого відповідає наявним і знову створеним потребам.

При розробці робочих програм, планів окремих занять, при підборі навчального та ілюстративного матеріалу викладач повинен завжди враховувати характер потреб своїх у студентів, знати наявний рівень цих потреб і їх можливий розвиток, з тим щоб зміст навчального матеріалу задовільняв потребам і найбільшою мірою сприяв виникненню і розвитку потрібних для подальшої навчальної діяльності нових потреб. Для цього зміст навчального матеріалу має бути цілком доступний студентам, має виходити із наявних у них знань і спиратися на них і на життєвий досвід, але в той же час матеріал повинен бути досить важким і складним. Якщо зміст навчального матеріалу не вимагає від студентів роботи по його осмисленню і засвоєнню, то такий навчальний матеріал не буде задовольняти, зокрема, потреби в постійному розвитку психічних функцій (пам'яті, мислення, уваги), не буде розвивати у студентів яскравих емоцій.

Зміст майбутньої роботи має включати такі етапи:

- а) постановка перед студентами мети заняття;
- б) бесіда (розповідь) викладача про теоретичну та практичну значущість майбутньої теми;

в) обговорення основного протиріччя (проблеми) в створеній навчально-проблемній ситуації;

г) обговорення тем, окремі студенти дають самооцінку своїм можливостям по вивченню теми, вказують, який матеріал вони повторять.

Студенти повинні відчувати задоволення від виконаної роботи, радість перемоги над подоланням труднощів, щастя пізнання нового, цікавого. Тим самим буде формуватися орієнтація на переживання таких почуттів в майбутньому, що призведе до виникнення потреби у творчості, пізнанні нового, необхідності самостійного навчання, тобто до появи позитивної стійкої мотивації навчальної діяльності. Організація цього етапу повинна бути проведена так, щоб студенти змогли оглянути пройдений ними шлях пізнання, виділити в ньому найбільш значущі віхи і дороги, оцінити їх з точки зору майбутніх завдань навчання. Доцільно використовувати не один і той же прийом підведення підсумків, наприклад усне опитування, тестування, а різноманітні методи і прийоми, що дають можливість проявити студентами самостійність та ініціативу.

Різні форми колективної діяльності студентів відіграють значну роль у становленні мотивації навчання, що пояснюється декількома обставинами.

Велике значення має включення всіх студентів в активну навчальну роботу, бо тільки в процесі діяльності може формуватися потрібна мотивація. Використання групових форм навчання втягує навіть «глухих» студентів, так як, потрапивши в групу студентів, які колективно виконують певне завдання, людина не може відмовитися виконувати свою частину роботи, інакше піддається моральній критиці своїх товаришів, а їх думку, повагу він, як правило, цінує, часто навіть більше, ніж думку викладача. Крім того, працюючи в мікроколективі, кожен її член намагається бути не гірше за інших, виникає здорове змагання, яке сприяє інтенсифікації навчальної роботи, надає їй емоційну привабливість, що також грає роль в становленні відповідної мотивації.

Коли студент, працюючи колективно в групі, перебуваючи в тісному спілкуванні з ним, спостерігає, який великий інтерес викликає його діяльність у товаришів, яку цінність представляє для них ця робота, то він сам починає її цінувати, починає розуміти, що навчальна робота може представляти значимість сама по собі. А це сприяє включенню студента в активну навчальну роботу, яка поступово стає його потребою і набуває для нього визнану їм цінність, що призводить до мотивації навчання.

Для формування стійкої позитивної мотивації навчальної діяльності дуже важливо, щоб кожен відчув себе суб'єктом навчально-виховного процесу. Цьому може сприяти особистісно-рольова форма організації навчального процесу. При даній формі організації кожен студент виконує певну роль в процесі навчання. Це сприяє становленню мотивації цієї діяльності, яка набуває для студентів значну цінність.

Таким чином, різні форми колективної діяльності дають можливість диференціювати цю діяльність для різних категорій студентів, диференціювати завдання так, щоб зробити їх посилюючими для кожного студента.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк Г.М. Прикладні завдання в мотивації навчання // Математика в школі. – 1990. – №2.
2. Дробишева І.В. Мотивація: диференційований підхід // Математика в школі. – 2001. – №4.
3. Маркова А.К., Матіс Т.А., Орлов А.Б. Формування мотивації навчання. – М.: Просвещение, 1990.
4. Саранцев Г.І. Естетична мотивація в навчанні математиці. – Саранськ: Друкарня В«Червоний ЖовтеньВ», 2003.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інформатизації сучасного суспільства до освіти XXI століття пред'являються нові вимоги. Дослідження сучасних соціологів показують, що найбільш “запитуваними” здібностями у сучасному суспільстві є: здатність до творчого розвитку і саморозвитку, здатність до ухвалення творчого рішення в процесі діалогу [1, с. 66]. У зв'язку з цим постає необхідність формування творчих здібностей особистості у процесі вивчення іноземної мови, так як діалог культур є одним із важливих завдань професійної підготовки майбутнього спеціаліста.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз та пошук ефективних технологій навчання для розвитку творчих здібностей особистості у процесі вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Практика показала, що позитивні перетворення в суспільстві не можуть бути досягнуті в рамках традиційної моделі навчання. Для здійснення цілей освіти, висунутих на даному етапі, необхідна зміна фундаментальних основ навчання, розробка ефективних навчальних технологій. Сьогодні інтерес до пошуку ефективних діючих технологій навчання викликаний насамперед передумовами, що впливають з недооцінки провідної ролі суб'єктів навчання; відсутності цільового управління досягненням прогнозованого результату; відсутності системності та безперервності процесу навчання. Це особливо актуально, коли багато вузів віддають перевагу традиційним методам навчання, без огляду на гуманістичні відносини, особистісне спілкування та взаємодію учасників цілісного педагогічного процесу.

Однією з ефективних навчальних технологій є інноваційне навчання, яке покликане зняти основні протиріччя традиційного навчання. Таке навчання полягає в:

- недооцінці провідної ролі суб'єктів освіти;
- пріоритеті знань над уміннями їхнього продуктивного використання;
- недооцінці впливу особистісного відношення до виконуваної діяльності на її результати.

Відображенням цих тенденцій у педагогіці, як зазначає у своєму дослідженні Д. Ахметова, стали ідеї гуманістичного підходу в освіті, які передбачають зміну парадигми педагогічного мислення у бік «суб'єк-суб'єктних відносин», визнання цілісності та унікальності людської особистості, формування творчого стилю мислення. При цьому основна увага зосереджена не стільки на процесі нагромадження знань, умінь і навичок, скільки на розвитку самосвідомості, здатності до творчості, які необхідні для особистісного розвитку якостей [2, с. 139].

На відміну від традиційних дидактичних систем, де основою будь-якої технології навчання вважається пояснення (монолог), інтерактивна освіта, витоки якої полягають в діалоговій концепції, робить акцент на розуміння та взаєморозуміння (діалог) і застосовує технології “мозковий штурм”, “мозкова атака”, технологія проектів, “круглий стіл”, рольові та ділові ігри, аналіз конкретних ситуацій [4, с. 86]. У процесі інтерактивного навчання суб'єкти взаємодіють або перебувають у режимі бесіди із ким-небудь, що орієнтує особистість на розвиток її інтелектуальних і творчих здібностей, подальший саморозвиток і самоосвіту, націлює на діяльність, що стимулює “винахідництво” [3].

Серед основних характеристик інтерактивних технологій навчання в аспекті розвитку творчих здібностей суб'єктів можна виділити:

- контекстуальність;
- діалогічність;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- співробітництво викладача з собою, що навчається;
- індивідуальну траєкторію навчання;
- створення вільного творчого простору;
- самостійну активну пізнавальну діяльність тих, кого навчають;
- рефлексію;
- варіативність і гнучкість змісту навчання [5, с. 37].

Для формування творчих здібностей суб'єктів у процесі навчання іноземній мові перш за все необхідно визначити принципи навчання і теоретичні положення, які можуть служити його основою. Вважаємо за доцільне розглянути наступні принципи та теоретичні положення:

- принцип особистісно-орієнтованого підходу до освіти;
- принцип автентичності, пов'язаної із критерієм культурологічної цінності, яка забезпечує розширення міжкультурної компетентності навчання;
- принцип активізації творчої діяльності суб'єктів і педагогіки співробітництва.

Основною метою навчання є формування рівня комунікативної компетенції, достатнього для виконання фахівцем його професійних завдань. До таких завдань необхідно включати різні види комунікативної діяльності: розвиток умінь ознайомлювального, вивчаючого та переглядового видів читання при роботі з оригінальною літературою, що являє собою статті із журналів, тексти із книг за фахом (публіцистичного та науково-популярного характеру).

У процесі аудіювання варто розвивати у суб'єктів навчання вміння сприймати на слух і розуміти монологічні висловлення і діалоги різних комунікативних типів у стандартних ситуаціях основних сфер спілкування, а саме: побутовій, соціально-культурній і професійних сферах.

Завдання в області говоріння визначаються необхідністю участі фахівця і ведення ним бесіди у стандартних ситуаціях основних сфер спілкування та виступи з повідомленнями або доповіддю на загальні теми та у сфері досліджуваної спеціальності, що вимагає розвитку відповідних умінь на певному рівні. Крім того, у плані монологічної мови майбутній фахівець повинен уміти передати зміст прочитаного або прослуханого тексту (побутового, публіцистичного і наукового характеру). Розмовно-мовленнєве вміння повинне розглядатися як засіб активізації знань за фахом, реалізований в процесі окремих монологічних висловлень на основі звукових і письмових матеріалів, а також у ході бесід на побутові та професійні теми.

Письмо є одним із видів комунікативної діяльності і є важливим засобом сприяння розвитку умінь усного мовлення і читання. Уміння письма вдосконалюються в процесі обробки документів для отримання з них відомостей і необхідної інформації, що включає конспектування, анотування та складання рефератів, у ході ведення ділової переписки, постановки питань щодо порядку денного, записи по ходу слухання доповіді.

Пошук і знаходження засобів, що забезпечують ефективність та якість мовної діяльності суб'єктів, формування особистості нового типу, здатної до креативної діяльності, торкаються основних питань дидактики, педагогічної психології, міжкультурної мовної комунікації.

Інтерактивне навчання, як спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, створює комфортні умови навчання, при яких суб'єкт відчуває свою успішність, свою інтелектуальні заможність, що робить продуктивним сам процес навчання та надає можливість кожному індивіду повністю розкрити себе, свої задатки, розвивати творчі здібності і самому реалізуватися як особистість.

Отже, у процесі навчання особливу увагу необхідно приділяти розвитку не тільки інтелектуальних, але й творчих здібностей. Суб'єкт, що володіє досвідом творчої діяльності, завжди перебуває на більш високому рівні порівняно з тим, хто керується стандартними методами. І цим самим він здатний розвиватися й самоудосконалюватися в будь-якому пізнавальному процесі, успішно підвищувати свій рівень творчої розумової діяльності, легко адаптуватися до потреб часу, творчо підходити до поставлених завдань, знаходити

нестандартні способи вирішення проблем професійного плану, швидше і більш раціонально сприймати, розвивати та впроваджувати прогресивні технології.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аногина Г. М. Личностно-адаптированная система обучения / Г. М. Аногина // Педагогика. – 2003. – № 7. – С. 66-71.
2. Ахметова Д. Преподаватель вуза и инновационные технологии / Д. Ахметова, Л. Гурье // Высшее образование в России и Украине. – 2001. – №4. – С. 139.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : Підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб. / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
4. Новые технологии коммуникативно-ориентированного обучения иностранным языкам в неязыковом вузе : сб. науч. трудов. – М. : МГЛУ, 2000. – 135 с.
5. Селевко Г. К. Традиционная педагогическая технология и ее гуманистическая модернизация / Г.К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 144 с.

*Віра Ковальчук
(Івано-Франківськ)*

ВЗАЄМОДІЯ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Зв'язок і взаємодія різних соціальних інститутів (школа, родина, суспільство) забезпечують сприятливі умови життя й виховання дитини, формування основ повноцінної, гармонійної особистості.

Ідея взаємозв'язку суспільного й сімейного виховання, а також взаємної відповідальності педагогів, батьків й суспільства знайшла своє відображення в Законі України "Про освіту" де записано, що батьки є першими педагогами. Вони зобов'язані закласти основи фізичного, морального й інтелектуального розвитку особистості дитини. Відповідно до цього міняється й позиція навчального закладу в роботі з батьками. Школа не тільки виховує дитину, але й консультує батьків з питань виховання. Навчальний заклад повинен визначати умови роботи з батьками, вдосконалювати зміст, форми й методи співробітництва школи й родини у вихованні дітей з урахуванням варіативних освітніх програм і запитів батьків.

Про необхідність створення міцного союзу школи й родини писав В.А. Сухомлинський: "Без виховання дітей, без активної участі батька й матері в житті школи, без постійного духовного спілкування дорослих і дітей неможлива сама родина як первинний осередок нашого суспільства, неможлива школа як найважливіша навчально-виховна установа й неможливий моральний прогрес суспільства" [4, с. 83]. В.А. Сухомлинський уважав, що педагогіка повинна стати наукою і для вчителів, і для батьків. Успішна виховна робота неможлива без системи педагогічної освіти, підвищення педагогічної культури батьків, що є важливою частиною загальної культури. Відповідальне відношення до батьківських обов'язків, бажання якнайкраще виховати своїх дітей є невід'ємною складовою частиною педагогічної культури батьків.

На сучасному етапі в основу спільної діяльності родини й навчального закладу закладені наступні принципи: батьки й педагоги є партнерами у вихованні й навчанні дітей; це єдине розуміння педагогами й батьками цілей і завдань виховання й навчання; допомога, повага й довіра до дитини як з боку педагогів, так і з боку батьків; знання педагогами й батьками виховних можливостей колективу й родини, максимальне використання виховного потенціалу в спільній роботі з школярами; постійний аналіз процесу взаємодії родини й навчального закладу, його проміжних і кінцевих результатів.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

В області педагогіки батькам важливо знати основні закономірності й особливості виховання й навчання дітей, зміст і методи виховання. Педагогічну культуру розглядають у зв'язку із загальними соціально-педагогічними умовами виховання, які містять у собі сукупність основних вимог суспільства до особистості батьків, зміст ідейних, моральних норм, що регулюють внутрішньо сімейні відносини, характер між особових відносин у родині. Відповідно до цього робота з батьками будується на принципах співробітництва. Ознаками такого співробітництва є: усвідомлення мети діяльності кожним учасником процесу; особистий контакт між учасниками процесу з обміном інформацією, взаємною допомогою, самоконтролем; позитивні міжособистісні відносини.

Вся атмосфера взаємодії, спілкування педагогів школи з батьками свідчить про те, що батьки є союзниками педагогів й не можуть обійтись без їхньої допомоги. Визначальна роль у встановленні такої взаємодії належить класному керівнику, який у школі - не тільки вихователь дітей, але й партнер батьків у вихованні.

Класний керівник повсякденно допомагає батькам у вихованні дітей, у накопиченні інформації із сімейного виховання й практичних порадах; у пошуках виходу із кризових ситуацій. У свою чергу батьки допомагають школі у виховній роботі. Спілкування вчителя з батьками створює більші можливості для індивідуальної роботи, для зміцнення зв'язку між родиною й школою.

Робота з батьками – це складна й важлива частина діяльності педагога, що включає підвищення рівня педагогічних знань, умінь і навичок батьків; допомога педагогів батькам у сімейному вихованні для створення необхідних умов правильного виховання дітей; взаємодія класних керівників і батьків у процесі розвитку учнів. Можна виділити й основні завдання, що стоять перед навчальним закладом в роботі з батьками: вивчення родин учнів; залучення батьків до активної участі в діяльності школи; вивчення сімейного досвіду виховання й навчання дітей; освіта батьків в області педагогіки. Основним протиріччям, що виникає при реалізації завдань співробітництва школи й родини, є недостатній розподіл сфер діяльності, використання традиційних методів і форм роботи з батьками.

Зміст, організація й методика співпраці класних керівників та батьків включає в себе: єдність у роботі школи й родини по вихованню учнів; взаємна довіра у взаєминах між педагогами й батьками, розуміння потреб й інтересів дитини; зміцнення авторитету педагога в родині й батьків у школі; встановлення правильних відносин на основі доброзичливої критики й самокритики; взаємодопомога в спільній роботі з виховання школярів.

Школа повсякденно допомагає батькам у вихованні дітей. У свою чергу батьки допомагають школі у виховній і господарській роботі; вивчення кращого досвіду сімейного виховання, пропаганду його серед широкого кола батьків, використання в роботі школи позитивних методів сімейного виховання; консультації; групові й загальні батьківські збори; конференції, лекторій, батьківські університети, наочні форми пропаганди; індивідуальні й групові форми роботи з батьками.

Для залучення батьків до діяльності школи можна запропонувати такі заходи як запрошення батьків відвідати школу до початку навчального року; відвідування класними керівниками родин вдома; подання батькам письмової інформації про школу; зустріч для з'ясування умов відвідування школярем школи. Подальший взаємозв'язок батьків і педагогів школи реалізується в процесі безпосередніх контактів, неформальних бесід про школярів або запланованих зустрічей з батьками, щоб обговорити успіхи, не залежно від конкретних проблем; ознайомлення батьків з письмовими роботами їх дітей.

Батькам пропонується надавати допомогу навчальному закладу як організаторів або спонсорів; вони можуть допомогти в зборі матеріалів для проведення виховних заходів, екскурсій. Батьки продовжують вдома роботу з дітьми по підготовці домашніх завдань, батьківські комітети беруть участь у вирішенні питань роботи навчального закладу в цілому. Ефективними є суспільні заходи для батьків, відвідування ними курсів із проблем виховання, клубів для батьків.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Перераховані аспекти участі батьків потребують від педагогічного колективу школи переоцінки своєї професійної ролі. Формування співробітництва школярів, батьків і педагогів залежить насамперед від того, як складається взаємодія дорослих у цьому процесі. Результат виховання може бути успішним тільки за умови, якщо педагоги й батьки стануть рівноправними партнерами, тому що вони виховують тих самих дітей. В основу цього союзу повинна бути покладена єдність прагнень, поглядів на виховний процес, вироблені спільно загальні цілі й виховні завдання, а також шляхи досягнення намічених результатів. Як педагоги, так і батьки хочуть бачити своїх дітей здоровими й щасливими. Батьки готові підтримати завдання педагогів, спрямовані на задоволення й розвиток інтересів, потреб учнів. Батьки мають великий життєвий досвід, знання, вони вміють аналізувати ситуації, тому в рішенні ряду проблем класний керівник може одержати від них потрібну й корисну пораду. Співробітництво педагогів і батьків дозволяє краще пізнати дитину, подивитися на неї з різних позицій, побачити в різних ситуаціях, а отже, допомогти в розумінні її індивідуальних особливостей, розвитку здібностей дитини, у подоланні її негативних вчинків і проявів у поведінці, формуванні ціннісних життєвих орієнтацій. У той же час більша частина батьків не є професійними вихователями. Вони не мають спеціальних знань у сфері виховання й освіти дітей, нерідко зазнають труднощів у встановленні контактів з дітьми. Педагоги й батьки повинні разом шукати найбільш ефективні способи рішення цієї проблеми, визначати зміст і форми педагогічної освіти в цьому зв'язку. Взаєморозуміння педагогів і батьків можливі лише в тому випадку, якщо педагог в роботі з батьками не повчає, а радить, міркує разом з ними, домовляється про спільні дії, тактовно підводить їх до розуміння необхідності педагогічних знань.

Не всі батьки відгукуються на прагнення педагога до співробітництва з ними, виявляють цікавість до об'єднання зусиль по вихованню й навчанню своєї дитини. Класному керівнику необхідне терпіння й цілеспрямований пошук шляхів рішення цієї проблеми. Варто починати роботу й взаємодію з тими, хто бажає брати участь у житті класу, підтримує педагогів, навіть якщо таких батьків буде мало. Поступово, тактовно педагог залучає інших батьків у співробітництво. Для формування співробітництва важливо представляти колектив як єдине ціле, як згуртовану родину, життя якої цікаве. Це сприяє встановленню взаєморозуміння між батьками й дітьми, створенню комфортних умов у родині. Таким чином, доцільно певну частину виховної роботи організовувати спільно з учнями й батьками. Поставлені завдання та проблеми які виникають вирішувати спільно, не ущемляючи інтересів один одного, і об'єднати зусилля для досягнення результатів. Залучення батьків до діяльності школи можливе за реалізації таких методів як актуалізація потреб батьків в освіті власної дитини, педагогічна освіта батьків як замовників на освітні послуги та партнерство педагогів і батьків у діяльності школи. В основу таких методів закладені ідеї гуманізації відносин, пріоритет загальнолюдських цінностей з акцентом на особистісно-орієнтований підхід [1, с. 43]. Впровадження такої методики дозволяє створити систему роботи з батьками яка включає завдання, форми й види діяльності. Для реалізації змісту цієї роботи в навчальному закладі використовуються колективні й індивідуальні форми діяльності. Доцільне сполучення колективних й індивідуальних форм взаємодії: бесіду, розмову, консультації, виконання індивідуальних доручень, спільний пошук рішення проблеми, переписку та ін. Ці форми можуть стати ефективними в тому випадку, якщо вдалося знайти індивідуальний стиль взаємин з батьками. Важливо завоювати довіру батьків, розбудити бажання поділитися з класним керівником своїми думками. Все це допоможе краще зрозуміти дитину, знайти оптимальні способи вирішення проблем виховання конкретної особистості в школі й вдома. Умовою такої успішної міжособистісної взаємодії є уважність, проникливість.

Аналіз практики роботи педагогів і директорів шкіл виявив, що часто використовуються в основному стандартні форми роботи: батьківські збори, батьківські комітети, конференції, які проводяться нерегулярно, а тема не завжди збігається зі змістом. Мало батьків беруть участь у виховних заходах. Класні керівники не завжди вміють вибрати зміст батьківських

зборів, консультацій. При виборі методів співробітництва не враховують можливостей й умов життя конкретних сімей; досить часто педагоги, особливо молоді, використовують лише колективні форми роботи з родиною. Причинами є: недостатнє знання специфіки сімейного виховання; невміння аналізувати рівень педагогічної культури батьків й особливості виховання дітей; невміння планувати спільну роботу з дітьми й батьками. В окремих, особливо молодих, педагогів недостатньо розвинені комунікативні вміння. Аналіз теорії й практики роботи з родиною виявив ще одну проблему на сучасному етапі – організація спільної діяльності батьків і дітей. Одне з головних завдань педагогів – створити умови для розвитку нормальних відносин у родині, а це може бути досягнуто тільки при діяльності батьків і дітей. Наприклад, це суспільні огляди знань, умінь і навичок, свята знань, турніри знавців, підготовка, проведення й обговорення спектаклів, свят, змагань, конкурсів, КВК, дискусій, діалогів, виставок книг, дитячих малюнків, виробів з батьками, фотовиставки, газети.

Умовами, що забезпечують ефективність взаємодії є: висока культура спілкування батьків та педагогів, доброзичливість, неупередженість у розв'язанні різних проблем, забезпечення мотивації взаємодії, актуальність та конкретність спільних завдань. Завдання взаємодії: забезпечення школяреві в сім'ї та навчальному закладі оптимальних умов для повноцінного фізичного та психічного розвитку, сприяння задоволення його потреби в емоційно – особистісному спілкуванні, розвиток творчих інтересів та здібностей, підвищення рівня сформованості педагогічної культури педагогів та батьків. Щоб найкраще підійти до виховання школяра, батьки разом з педагогами повинні збудувати свої стосунки на принципах взаємної поваги, розуміння важливості один одного і усвідомлення того, що таке партнерство матиме довготривалий вплив, на користь усіх. Класний керівник та батьки діють в інтересах учня, приймають рішення стосовно його виховання та навчання, створюють для нього належні умови. Від того наскільки ці взаємовідносини будуть узгоджені, настільки залежить успіх формування особистості в цілому. А саме, взаємодія в педагогічному процесі сім'ї та школи здатна формувати індивідуальність, активізувати особистий творчий потенціал не тільки дитини, але і педагогів та батьків.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн.1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д.Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Закон України “Про освіту” // Голос України. – 1996. – 25 квіт.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям /В.О.Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1974. – 287 с.

*Інна Ковпак
(Мелітополь)*

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЧИТАННЯ

Головним соціальним процесом, через який здійснюється взаємодія між особистістю та суспільством, є процес соціалізації, що забезпечує становлення ціннісних орієнтацій на основі засвоєння культурного та соціального досвіду нації. Завдяки соціалізації людина засвоює звичаї, традиції і норми суспільства, відповідні способи мислення, властиві даній культурі, взірці поведінки, форми раціональності та чуттєвості.

Формується соціокультурна компетентність насамперед засобами української мови, бо саме за допомогою слова відбувається залучення школярів до загальнолюдських і національних цінностей, виховання креативності, розвиток здатності до самореалізації. Саме слово формує духовність, відчуття краси, здатність передавати найтонші відтінки людських думок і переживань. Тож у вітчизняній лінгводидактиці соціокультурний підхід до розвитку мовленнєвої діяльності молодших школярів набуває дедалі більшої актуальності. На необхідність формувати в молодших школярів соціокультурну компетентність орієнтує й новий Державний стандарт початкової загальної освіти. Причому формування цієї компетентності передбачається в тісному взаємозв'язку з ключовою – комунікативною, яка виявляється насамперед у здатності успішно користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, розв'язання життєво важливих завдань.

Таким чином, виникає нагальна потреба в доборі дидактичного матеріалу, методів і прийомів його використання, які забезпечують посилення закладених у новій програмі з української мови для 1-4 класів зв'язків мовної і культурно-пізнавальної діяльності, формування шанобливого ставлення до української мови, пізнання традицій, звичаїв, обрядів українського народу, засвоєння того, що є його національною гордістю.

Одним із важливих завдань вивчення молодшими школярами української мови в школі є пробудження в них інтересу до мови, бажання добре володіти нею, „смаку” до яскравого й точного вираження думок. На вирішення цього завдання і спрямовані різноманітні мовленнєві вправи. Серед них особливе місце посідають ті, які вимагають від учнів конструювання власних висловлювань, тобто творчі вправи із застосуванням малих фольклорних жанрів, зокрема прислів'їв і приказок.

Своє походження прислів'я і приказки беруть дуже давно, як і мовлення людини взагалі. У глибоку давнину їх ще називали пословицями, приповідками. Глибокий зміст малих жанрів літератури, їхня мудрість, влучність, стислість, високохудожня форма завжди привертала і привертають увагу письменників і поетів. Вони збирають їх, записують і використовують цей вид усної народної творчості у байках, оповіданнях, поезії тощо. Прислів'я та приказки збагачують мовлення, роблять його образним, яскравим. Прислів'я, – за словами К. Ушинського, – є маленькою розумовою задачею” [1, с. 36]. Зміст кожного прислів'я відображає погляди народу на природу, людей, їх дії, значення всіх явищ життя.

„Прислів'я – короткий вислів, повчання, більше у вигляді притчі, іносказання, або у вигляді життєвого вироку; це ходячий розум народу; вона переходить в приказку чи в простій мовний зворот” [1, с. 37].

У будь-якому прислів'ї завжди присутній „педагогічний момент” – повчальність: під прислів'ям розуміють влучно образний вислів повчального характеру, типізуються різні явища життя і мають форму закінченого речення. Прислів'я задовольняють духовні потреби дітей: пізнавально-інтелектуальні (освітні), виробничі, естетичні, моральні.

Прислів'я – не старовина, не минуле, а живий голос народу: народ зберігає у своїй пам'яті лише те, що йому необхідно сьогодні, і буде потрібно завтра. Кінцевою метою прислів'їв завжди було виховання, вони з найдавніших часів виступали як педагогічні засоби. З одного боку, вони містять педагогічну ідею, з іншого – надають виховний вплив, несуть освітні функції: оповідають про засоби, методи виховного впливу, відповідних уявленням народу, дають характерологічні оцінки особистості – позитивні і негативні, які, визначаючи так чи інакше мети формування особистості, містять заклик до виховання, самовиховання і перевиховання, засуджують дорослих, які нехтують своїми священними обов'язками.

Прислів'я виконують педагогічні функції: по-перше, натяк виступає як засіб впливу на свідомість вихованців, по-друге, навчання йде від відомого до невідомого (знайомий предмет породжує незнайому думка). У прислів'ях отримали відображення педагогічні ідеї, що стосуються народження дітей, їх місця в житті народу, цілей, засобів і методів виховання,

заохочення та покарання, змісту навчання, трудового і морального виховання. У прислів'ях багато матеріалу практичного характеру: життєві поради, побажання у праці, привітання. Педагоги з давніх часів використовували прислів'я не тільки у виховних, але і в освітніх та розвивальних цілях, наприклад для розвитку культури мовлення школярів.

Пригадаймо, як у давнину виховували і навчали дітей. За важкою роботою не було зайвої хвилини часу, щоб довго і докладно пояснювати правила поведінки. Тут на допомогу приходили маленькі прислів'я, ті ж правила, але подані з гумором, з долею іронії. До того ж мелодійні й легко запам'ятовувані. Вечорами вже сама молодь, збираючись, обмінювалась дотепами, жартами, перенизувала ними розповіді, ігри.

Та й зараз важко уявити собі хоч один підручник з української мови або літературного читання без прислів'їв. У цих витворах мистецтва прихована не лише мудрість, вивірена сотнями поколінь, багатотомові роздуми і спостереження про людей та взаємини між ними, а й чарівна привабливість української мови, поетичний геній народу.

Великі можливості для розвитку мовлення учнів, їх творчої уяви закладені в роботі над прислів'ями та приказками на уроках української мови та літературного читання. Прикро те, що хоча в навчальних посібниках і відведено чимало місця цим творам-мініатюрам, та часто-густо вони просто нехтуються вчителем (він обмежується одним запитанням: „Що означає це прислів'я?“). Ось тут і виникає суперечність, коли, з одного боку, існує незліченна кількість прислів'їв, а з іншого – діти мало обізнані як із жанром, так і з його зразками. І нерідко наприкінці 2 класу учні не можуть пояснити зміст багатьох прислів'їв.

Щоправда, такою ситуацією гріх не скористатися для розвитку дитячої фантазії, але все-таки на початку 1 класу, коли школярі ще не ознайомлені зі специфікою жанру, вони кожне прислів'я сприймають буквально. І скільки б вчитель не говорив: „Під лежачий камінь вода не тече“, учні дивитимуться на нього здивованими очима. Водночас таке нерозуміння породжує бажання розібратися, розв'язати проблему. Варто спробувати складати разом з дітьми казки, оповідання, різні фантастичні твори, нісенітниці, виходячи з тексту прислів'їв.

Як відомо, прислів'я – це короткі влучні народні висловлювання повчального змісту. Порівнюючи прислів'я з приказкою, народ говорить: „Приказка – цвіт, а прислів'я – плід“. Хоч прислів'я та приказки і близькі між собою, але все-таки мають певні відмінності. Як вважає Н.Й. Волошина „прислів'я мають закінчену думку з певним висновком, а приказка висловлює незакінчену думку“ [3, с. 54].

Щоб діти відчували різницю між прислів'ям і приказкою, можна порівняти їх: Чужими руками жар загрібати легко (прислів'я) – Чужими руками жар загрібати (приказка).

Створення прислів'їв – надзвичайно корисний і цілком доступний для молодших школярів вид словесної художньої творчості. Створення прислів'їв більш доступне дітям, ніж створення приказок, бо прислів'я виражають закінчену думку й становлять собою речення (чи два речення). Тому школярам легко не тільки створювати прислів'я, але й використовувати їх у власному мовленні.

Прислів'я і приказки здійснюють подвійний вплив на формування мовної особистості як за формою так і за змістом. У цьому їхня особлива дидактична цінність, саме тому на них здавна звертали увагу видатні педагоги: І.І. Срезневський, К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський, а на сучасному етапі А.Богущ, О.Губенко, А.Мовчун, О.Савченко. Вони стверджують, що прислів'я та приказки сприяють збагаченню словникового запасу школярів, а у процесі роботи з ними не просто запам'ятовують ці одиниці, а співвідносять їх з морально-етичними проблемами творів, з життєвими ситуаціями; учні пояснюють їх алегоричність, значення окремих слів та словосполучень. Прислів'я та приказки дають змогу більш точно і лаконічно, експресивно та образно висловлювати власні думки.

Використовуючи у своєму мовленні прислів'я та приказки, діти вчатья ясно, виразно висловлювати свої думки і почуття, інтонаційно забарвлюючи свою промову, розвивається вміння творчо використовувати слово, вміння творчо описати предмет, дати йому яскраву характеристику.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Прислів'я допомагають учням розвивати свої думки, уявлення, формує усне мовлення, тобто розвиває розумові здібності школярів: ознайомлює з українськими народними традиціями, обрядами, звичаями, стимулюючи дітей промовляти приказки та прислів'я, вчитель стежить за правильною вимовою української мови відповідно до літературних норм [2, с. 7].

У народних прислів'ях чітко сформульований ідеал виховання, визначено моральні якості, притаманні вихованій людині, зібрані конкретні правила культурної поведінки, викладені в дотепних формах, що полегшує їх усвідомлення молодшими школярами.

Чим більше мова насичена прислів'ями й приказками, тим вона образніша, яскравіша, тим сильніше емоційне враження справляє на слухача або читача. Важливо, щоб школярі зрозуміли зміст прислів'їв, вміло використовували їх у своєму мовленні, будували міркування на основі їх змісту.

Для того, щоб малі фольклорні жанри увійшли в життя молодших школярів і стали дієвим чинником ознайомлення їх з основними культурними надбаннями рідного краю, формували духовну сферу особистості, формували соціокультурну компетентність, виховували національну самосвідомість учня, розширювали пізнання законів мови, необхідно:

- пояснювати дітям суть використаного прислів'їв чи приказок;
- спонукати учнів до використання ними прислів'їв і приказок у різноманітних життєвих ситуаціях;
- влучно використовувати народну мудрість у своєму мовленні;
- роботу проводити систематично;
- знайомити молодших школярів з прислів'ями і приказками не тільки рідного краю, а й всієї України, чи інших народів світу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Йовенко Л. Прислів'я та приказки як джерело вивчення родинно виховного досвіду українців / Лариса Йовенко // Рідна школа. – 2003. – №6. – С. 36-37.
2. Мовчун А. Мовні скарби: вивчення прислів'їв та приказок у школі / А. Мовчун. – К.: Либідь, 2000. – 114 с.
3. Ярещенко А.П. Прислів'я і приказки / А.П. Ярещенко. – Харків, 2008. –111 с.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент С.М.Дубяга

Яна Коцило
(Мелітополь)

МЕТОД ПРОЕКТІВ НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Найважливішою педагогічною проблемою нині стало впровадження в освітній процес засобів і методик, які допомагають дітям відкрити себе, розкривати свою особистість [3, с. 4].

Нині в освітньому просторі України спостерігаються такі тенденції: удосконалення традиційних методик і методів роботи з учнями та пошуки й розробка нових альтернативних технологій, більш ефективних, оптимальних, результативних, ніж ті що існували в минулому [2]. Змінюється зміст процесу освіти: це вже не процес передачі знань або інформації, не повторення готових результатів, а формування компетентностей, досвіду, самореалізація, на основі природних даних і розвитку здібностей дитини. Із кожним роком українська освіта

стає більш відкритішою. Усе більше розширюються зв'язки з іноземними школами та системами освіти, все частіше впроваджуються нові інноваційні технології та методи [4].

У системі навчальних дисциплін читанню приділяється особлива увага. Позакласне читання посідає чільне місце „в царині плекання творчої особистості молодого людини, що вступає в складний світ протиріч та життєвих проблем” [1, с. 17].

Проте, треба зауважити, що виникають проблеми оновлення змісту й удосконалення структури уроків позакласного читання та їх проведення, а деякі вчителі (з власних спостережень на практиці) зовсім не проводять уроки позакласного читання, а замість них проводять уроки математики, української мови тощо. Також треба зауважити, що втрату зв'язків з книжкою в ранньому віці неможливо компенсувати в майбутньому. Маленький читач лише вступає в майбутнє життя, у нього не має життєвого досвіду, і книга для нього є невичерпаним джерелом відомостей, у ній він знаходить відповіді на свої незліченні „чому?”. Книжки прочитані в дитинстві, часто запам'ятовуються на все життя, впливають на подальший розвиток, на світосприймання, виробляють певні норми поведінки. Тому полягає актуальність в оновленні змісту уроків позакласного читання [1, с. 23].

У зв'язку зі зниженням інтересу до літератури, так як більша частина школярів не звертається до додаткового читання, зацікавити молодших школярів, включити в роботу практично кожного із них можливо за допомогою застосування сучасних методик – методу проектів. Метод проектів дуже скоро буде широко розповсюджений в школах, так як він демонструє високу ефективність, вмотивованість навчання, зниження перевантаження, підвищення творчого потенціалу учнів. Впровадження методу проекту в навчальний процес – це ефективна форма роботи вчителя і учня, яка створює оптимальні умови для самореалізації пізнавальних компетенцій кожного учня.

Останні результати ЗНО 2014-2015 років свідчать про те, що школярі погано знають українську мову та літературу через те, що мало читають та не за призначенням використовують Інтернет і комп'ютер в цілому. Тому системне використання в навчально-виховному процесі методу проектів дає змогу навчити дітей самостійно здобувати нові знання та застосовувати їх на практиці. І тому дуже важливо вже з початкової ланки освіти навчати правильно школярів самим вчити і читати матеріали. І вирішити цю проблему допоможе метод проектів, який розрахований не на запам'ятовування, а на вдумливий, творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошук і вирішення, більш глибоке розуміння сутності та значення вивченої теми. У ході проектної діяльності в учнів формуються навички критичної оцінки отриманої інформації, свідомо трансформація даних на рівні категоріальних понять, розвивається творче мислення, без якого неможливе створення чогось нового та глобального.

Проаналізувавши літературу та передовий педагогічний досвід стало відомо, що Г. Токмань вважає проектування сучасною навчальною технологією викладання української мови та читання. О. Онопрієнко, П. Кендзьор, О. Войтенко, С. Коршак, Г. Бойко обґрунтовують позицію, що в процесі розробки нових підручників необхідно враховувати можливість використання вчителями методу проектів. Дану педагогічну технологію в своїй діяльності в Україні успішно застосовують у процесі вивчення літератури такі педагоги: Л. Головка, І. Зозюк, Л. Герус, Г. Присмицька, О. Дем'яненко.

Метод проектів повністю відповідає вимогам сучасної освіти, оскільки він є і практико-орієнтованим, і особистісно-орієнтованим. У методиці викладання мови в початковій школі метод проектів займає особливе місце, так як дозволяє учневі самостійно формувати власні інтелектуальні структури, виховує здатність до навчання, міркування, дії. Це дозволяє подолати споглядальність, рефлексивність і пасивність учнів у навчанні. Метод проектів формує креативно-інтелектуальну активність, комунікативні вміння, широке засвоєння інформаційних технологій.

Основою проектною технології на уроках позакласного читання є стимулювання інтересу школярів до проблеми усвідомленого вибору життєвих орієнтирів, що визначають майбутнє,

а стратегічним напрямком діяльності учнів – учитися бути розумним, здоровим, корисним людям, бути громадянином України, навчитися складати й реалізовувати власні життєві проекти у складних умовах сьогодення.

Метод проектів на уроках позакласного читання має розглядатися як реалізація проблемного навчання й відповідає рівням самостійної й творчої активності школярів, тому логічно розглядати проектну технологію на уроках позакласного читання як таку, що має певне „практичне значення для сучасного процесу навчання”. Технологія проекту на уроках позакласного читання дає змогу застосовувати активні й інтерактивні методи орієнтації учнів на духовні цінності українського народу. До того ж уроки читання в часи духовного спустошення, байдужості, браку любові, відсутності мрій і планів на майбутнє, марнування часу є засобом залучення дітей молодшого шкільного віку до загальнолюдських цінностей.

Основні завдання впровадження методу проекту на уроках позакласного читання:

- створення необхідних умов для зацікавленості учнів предметом;
- реалізація індивідуальних можливостей учня через творчість;
- використання інтерактивних, проектних технологій;
- робота зі здібними та обдарованими дітьми;
- створення на уроках здорової конкуренції.

Метод проекту передає учням суму тих чи інших знань і вчить здобувати їх самостійно, користуватися ними, формує внутрішній план дій в учнів, уміння проектувати ситуації, занурюватися в різні проблеми (історичні, архівні, тематичні, моральні, етимологічні та інші) і знаходити вихід з них, аналізувати, представляти та узагальнювати. Ефективність застосування проектів на уроках позакласного читання залежить від багатьох факторів: опанування учнями тексту твору, місце уроку в темі, загальний рівень підготовки учнів, їхнє ставлення до творчих завдань, психологічний клімат у класі, майстерність учителя, чіткість питань, мети, інструкції. Найчастіше на таких уроках використовуються творчі проекти, участь у яких допомагає школярам краще осягнути прочитаний твір, зрозуміти його, усвідомити особливості творчості різних письменників, висловити особистісне ставлення до героїв чи автора, реалізувати свої творчі та інтелектуальні здібності.

Під час ознайомлення з новим твором доцільно використовувати метод проекту на етапі закріплення знань, умінь, навичок, коли текст прочитано та проаналізовано. Метод проектів дозволяє систематизувати та узагальнити знання учнів з даної теми (розділу). Організуючи проектну діяльність учнів на уроці позакласного читання, вчитель повинен дотримуватися певного алгоритму дій.

Якщо вчитель творчо підійде до організації роботи на уроці за методом проектів – запропонує як традиційні, так і ситуативні проекти, чітко складе інструкції для кожної групи з урахуванням вікових можливостей дітей, знайде потрібні слова, щоб підбадьорити учнів, створити творчу атмосферу, ситуацію успіху, – то результатом стане краще розуміння твору, його аналіз, побудова власних інтерпретацій, розвиток творчих здібностей учнів.

Так, Т.Ф. Бугайко у курсі методики запропонувала такі форми проведення позакласного читання: виставка книг, читацькі конференції, літературні диспути, класні та особисті учнівські щоденники. Є.А. Пасічник у своїх дослідженнях показує структуру уроку позакласного читання, характеризує його особливості та пропонує такі форми уроку позакласного читання: уроки-вікторини, уроки-конференції, уроки-диспути, уроки-конкурси. Тобто, вчені та методисти намагалися так проводити уроки позакласного читання, щоб зацікавити школярів, розвинути їхнє логічне мислення та пробудити інтерес до самостійного вивчення літературних творів. Але мало хто використовує на уроках позакласного читання метод проектів [5].

Проектна діяльність на уроках позакласного читання сприятиме кращому сприйманню матеріалу, всебічному вихованню, розвитку мовлення та особистості молодшого школяра, підвищенню інтересу до роботи з комп'ютером.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Волошина Н.И. Уроки позакласного читання у початкових класах: Посібник для вчителя / Н.И. Волошина. – К.: Рад. школа, 1988.
2. Наумчик М.М. Робота з дитячою книжкою // Позакласне читання. 4(3) клас. – Тернопіль: Підручники та посібники, 1998. – 128 с.
3. Ницета В.А. Технологія життєво творчих проєктів на уроках української мови та літератури: Навч. посібник / В.А.Ницета. – Харків, 2009. – 153 с.
4. Подерня С.Л. Методичний посібник для вчителів. Українська мова та література / С.Л. Подерня. – Володимирецьк, 2012.
5. Ящоренко О.О. Дослідження проведення уроків позакласного читання за творами І. Франка [Електронний ресурс] / О.О. Ящоренко. – Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=812725>.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент С.М.Дубяга

*Юрій Краснобокий
(Умань)*

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ МОДЕЛЮВАННЯ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ ІЗ
ЗАГАЛЬНОГО КУРСУ ФІЗИКИ**

Постановка проблеми. Загальновідомий ефект від застосування методу моделювання в науці і зокрема у фізиці, а також від застосування математичних методів опису модельованих фізичних явищ і процесів. Використання цих методів є особливо продуктивним при вивченні астрофізичних явищ, які, враховуючи масштаби їх протікання, неможливо відтворити в лабораторних умовах шляхом прямого фізичного експерименту [1, с.103-104].

Посилання на наявні публікації. Різним застосуванням методу моделювання у фізиці присвячено багато публікацій і дисертаційних досліджень. Ми ж при підготовці пропонованого матеріалу скористалися в основному виданнями таких авторів як Д.В.Сивухін [2, с.323-325], Р.Фейнман [3, с.53-54], І.О.Яковлев та ін. [4, с.92-104], а також авторськими збірниками задач [5, с.106-107; 6, с.116-117].

Мета статті. На прикладі розв'язання конкретної задачі продемонструвати ефективність методу моделювання астрофізичних явищ, пов'язаних з гравітаційним впливом на Землю Сонця і Місяця.

Завдання: на основі припущень умови задачі, покладених в основу моделі розглядуваного явища, визначити відношення обертових моментів, які чинять на Землю Сонце і Місяць; виходячи із створеної уявної моделі, визначити величину сплюснутості Землі, викликану її осьовим обертанням; порівняти отримані результати з результатами, отриманими іншими методами та з'ясувати причини їх розбіжностей.

Виклад основного матеріалу. Один з варіантів описуваної задачі може бути сформульований наступним чином: відомо, що Земля являє собою дещо сплюснуте тіло. Тому і Сонце, і Місяць у результаті гравітаційного впливу на неї створюють певні механічні обертові моменти сил. Визначити, яке з цих небесних тіл створює більший обертовий момент і приблизно у скільки разів. Визначити також величину сплюснутості Землі, вважаючи, що вона складається з однорідної і нестисливої речовини. Щоб дати відповідь на питання задачі, розглянемо спочатку модель описуваного в ній явища: нехай два тіла з однаковими масами m , які з'єднані жорстким стержнем (що не має маси) на відстані одне від одного, притягуються тілом з масою M , розташованим на відстані $R \gg r$ від центра стержня O (див. мал.). Стержень складає кут з напрямом R .

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Визначити (приблизно) величину обертового моменту, який створює тіло M відносно центра стержня.

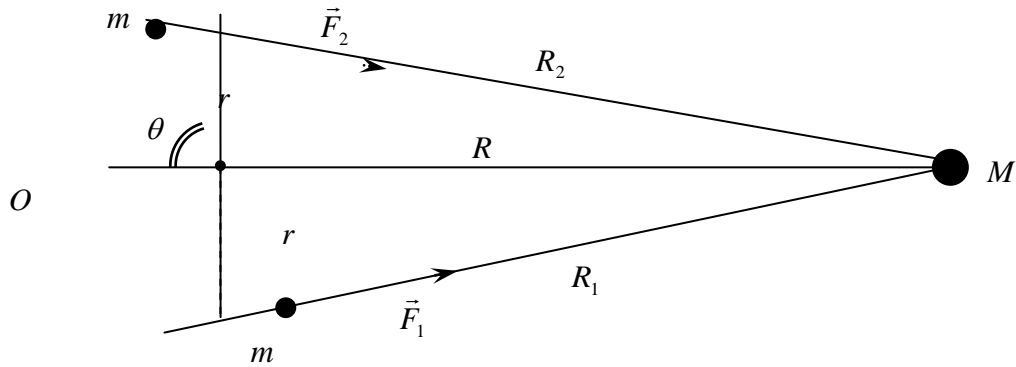
Зробимо розрахунок описаної моделі. Сили притягання тіл масами до тіла масою визначаються за законом всесвітнього тяжіння. Для обраної моделі він матиме вигляд:

$$F_1 = \frac{GmM}{R_1^2} = \frac{GmM}{R^2 + r^2 - 2Rr \cos \theta} \approx \frac{GmM}{R^2 \left(1 - 2\frac{r}{R} \cos \theta\right)} \approx \frac{GmM}{R^2} \left(1 + 2\frac{r}{R} \cos \theta\right);$$

$$F_2 = \frac{GmM}{R_2^2} = \frac{GmM}{R^2 + r^2 + 2Rr \cos \theta} \approx \frac{GmM}{R^2} \left(1 - 2\frac{r}{R} \cos \theta\right).$$

У процесі отримання цих наближених виразів ми знехтували порівняно з та, скориставшись співвідношенням при $x \ll 1$ врахували, що $(r/R) \cos \theta \ll 1$. Обертовий момент дорівнює різниці моментів сил і відносно точки O , тобто (плечі обох сил приблизно рівні $r \sin \theta$). Підставивши замість і їхні значення, отримуємо

$$\tau = \frac{2GmMr^2}{R^3} \sin 2\theta.$$

Звертаємо увагу, що момент дорівнює нулю при двох положеннях мас: коли (а, отже, й момент сили притягання кожної маси дорівнює нулю) і коли $\theta = \pi/2$, тобто коли модулі сил і дорівнюють один одному і їх моменти взаємно компенсуються.

Тепер власне щодо самої задачі. Сплюснутість Землі при обчисленні діючого на неї моменту сил можна приблизно вирахувати, замінивши Землю двома точковими масами, які знаходяться на деякій відстані одна від одної. Далі, скориставшись результатами розрахунків на моделі, знайти відношення обертових моментів, створюваних Сонцем і Місяцем. Воно

$$\text{рівне } \frac{\tau_C}{\tau_M} = \frac{M_C}{M_M} \left(\frac{R_M}{R_C}\right)^3 \approx 0,47,$$

де τ_c і τ_m – обертові моменти, які чинять на Землю Сонце і Місяць; i – маси Місяця і Сонця; i – відстані від Землі до Місяця і Сонця відповідно.

Для розв'язання другого завдання задачі накладемо ще одне обмеження на нашу модель: вважатимемо, що фігура Землі мало відрізняється від кулястої. Тоді, за умови, що вона однорідна і нестислива, можна вважати прискорення вільного падіння всередині земної кулі спрямованим до центра Землі і пропорційним відстані до її центра. Розмістимо початок координат у центрі Землі, а вісь Z спрямуємо уздовж осі її обертання. За зроблених наближень та з врахуванням відцентрової сили рівняння гідростатики у проєкціях на осі координат набувають вигляду

$$\frac{\partial P}{\partial x} = -\rho g \frac{x}{R_0} + \rho \omega^2 x; \quad \frac{\partial P}{\partial y} = -\rho g \frac{y}{R_0} + \rho \omega^2 y; \quad \frac{\partial P}{\partial z} = -\rho g \frac{z}{R_0},$$

де R_0 – радіус Землі, ω – кутова швидкість її обертання.

Інтегруючи ці рівняння, отримуємо

$$P = \frac{\rho}{2} \left(\omega^2 - \frac{g}{R_0} \right) (x^2 + y^2) - \frac{\rho g}{2R_0} z^2 + C,$$

де C – стала інтегрування, яка визначає значення тиску P на земній поверхні (його можна вважати рівним нулю, оскільки атмосферний тиск незрівнянно малий). Сплюснутість Землі визначиться з умови сталості тиску на земній поверхні. Обравши спочатку точку на екваторі, а потім на полюсі, запишемо: $P(R_e, 0, 0) = P(0, 0, R_n)$, де R_e і R_n – екваторіальний і полярний радіуси Землі. З урахуванням явного виду тиску отримуємо:

$$\left(\omega^2 - \frac{g}{R_0} \right) R_e^2 = -\frac{g}{R_0} R_n^2, \text{ або } R_e - R_n = \frac{\omega^2}{g} \frac{R_e^2 R_0}{R_e + R_n} \approx \frac{\omega^2 R_0^2}{2g}.$$

Отже, для сплюснутості ε земної кулі отримуємо значення

$$\varepsilon = \frac{R_e - R_n}{R_0} = \frac{\omega^2 R_0}{2g} \approx \frac{1}{580}.$$

Насправді, сплюснутість Землі майже удвічі більша, а саме $1/297$. Розбіжність пояснюється, напевне, некоректністю зроблених нами в умові задачі припущень і міркувань, покладених в основу моделі, що й виявилось в її неповній відповідності щодо перебігу розглядуваного явища в природі, а також недосконалістю методу розрахунку. За умови точнішої постановки задачі необхідно враховувати, що поле тяжіння сплюснутої кулі не є центральним (з урахуванням цієї обставини розрахунок дає значення $\varepsilon = 5/4 \omega^2 R_0 / g \approx 1/232$). Тим самим задача надто ускладнюється, оскільки саме гравітаційне поле завчасно невідоме, а залежить від невідомої форми поверхні Землі. Детальні дослідження показують, що задача, сформульована таким чином, не має однозначного вирішення. Можливі варіанти декількох різних форм рівноважної поверхні, у тому числі й еліпсоїду обертання з певним ступенем стиснення.

Висновок. У результаті запропонованого підходу до розв'язання астрофізичних задач є можливість продемонструвати студентам продуктивність застосування методу моделювання, закріпити і поглибити знання основних законів динаміки та інших розділів фізики, відповідних тем математичного аналізу та формул наближених обчислень, розвивати уяву та абстрактне мислення студентів.

Перспективним і корисним у цьому напрямі була б розробка системи задач, розв'язання яких вимагало б створення відповідних моделей на основі інтеграції знань з різних галузей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Краснобокий Ю.Н. Компьютерное моделирование фундаментальных экспериментов в атомной физике / Ю.Н.Краснобокий, И.А.Ткаченко // Современный физический практикум: сб. трудов XII Междунар. учебно-методич. конф.; [под ред. Н.В.Калачова и М.Б.Шапочкина; г.Москва, 25-27 сентября 2012 г.]. – М.: Издательский дом МФО, 2012. – 208 с.
2. Сивухин Д.В. Общий курс физики. Т.1. Механика / Д.В.Сивухин. – М.: «Наука», 1974. – 520 с.
3. Фейнман Р. Фейнмановские лекции по физике. Задачи и упражнения с ответами и решениями / Р.Фейнман, Д.Лейтон, М.Сэндс; пер. с англ. А.П.Леванюка. – [3-е изд., перераб.]. – М.: Мир, 1978. – 542 с.
4. Сборник задач по общему курсу физики. Механика / С.П.Стрелков, Д.В.Сивухин, В.А.Угаров, И.А.Яковлев; [под. ред. И.А.Яковлева]. – [изд. 4-е, перераб. и допол.]. – М.: Наука, 1977. – 288 с.
5. Краснобокий Ю.М. Збірник задач з астрофізичним змістом / Ю.М.Краснобокий, І.А.Ткаченко, В.І.Хитрук. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2013. – 168 с.

6. Краснобокий Ю.М. Механіка небесних тіл: збірник задач / Ю.М.Краснобокий, І.А.Ткаченко. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. – 174 с.

*Юлія Лазуткіна
(Краматорськ)*

INNOVATIVE APPROACHES IN LEARNING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE

The uses of the computer, the Internet and New Media digital technologies are revolutionizing the way we understand learning and education. Learning theories are concerned with the actual process of learning, not with the value of what is being learned. In a networked world, the very manner of information that we acquire is worth exploring. Additional concerns arise from the rapid increase in information. In today's environment, action is often needed without personal learning – that is, we need to act by drawing information outside of our primary knowledge. The ability to synthesize and recognize connections and patterns is a valuable skill [2].

While some people view this as transforming how and what people learn, others regard the new technologies with skepticism, claiming that these are keeping us from learning what is fundamentally essential in life. One of the most important aspect of studying is your choice of learning strategies. Learning a language, even if you love doing it, is hard work over a long period of time. Learning strategies are the things you do to manage the parts of learning. The term learning styles refers to the view that different people learn information in different ways. In recent decades, the concept of learning styles has steadily gained influence. In this article, we describe the intense interest and discussion that the concept of learning styles has elicited among professional educators at all levels of the educational system. What are the differences between the online learning and face-to-face method of teaching? In what situations is one approach more suitable than the other? Is there any way to take advantage of both? In this paper, we seek to examine online and face-to-face learning from multiple perspectives.

In the last two decades second and foreign language has become more and more characterized by the communicative approach to language teaching and learning, whose main objective is “to develop the learner's ability to take part in spontaneous and meaningful communication in different contexts, with different people, on different topics, for different purposes”. Many studies have demonstrated that task procedures can be changed in a way as to induce the use of specific features of language [1].

Communicative language teaching was introduced at the beginning of the 1970s by British and American scholars to promote the teaching of communicative skills in modern language education, and especially in the teaching of English as a global language [3]. Although the method was seen by many as a counteraction to the audiolingual method that dominated the field in the 1960s, the main goal of CLT – to develop functional communicative L2 competence – was not unlike the primary audiolingual objective. However, CLT pursued the communicative agenda in a radically different manner from its predecessor: instead of trying to build up L2 knowledge through techniques inspired by behaviorism such as drilling and rote learning, CLT methodology was centered around authentic communication. The emphasis was on the learner's participatory experience in meaningful L2 interaction in (often simulated) communicative situations, which was seen as essential for preparing them for future communication in real-life contexts. The approach underscored the significance of designing less structured and more creative language tasks with as many authentic elements as possible. For this reason, the traditional processing of scripted coursebook dialogues was replaced by games, problem-solving tasks, discussions and unscripted situational role-play activities, pattern drilling, was either completely abandoned or was replaced by 'communicative drills'. As a result, the communicative L2 classroom became a potentially more stimulating and less

cognitively dull environment than the typical learning context associated with audiolingualism (let alone grammartranslation).

From a theoretical point of view, the difference between the audiolingual approach and CLT was one of orientation. Audiolingualism was associated with a specific learning theory- adapted from behaviorist psychology- and was therefore the first language teaching method that consciously aspired to build on the principles of the psychology of learning. In contrast, the communicative reform in the 1970s was motivated by developments in modern linguistics. When some of the shortcomings of the original CLT proposals became obvious in the 1990s, most attempts for improvement concentrated on strengthening the linguistic foundation of the method [1].

The essence of the Principled Communicative Approach is the integration of meaningful communication with relevant declarative input and the automatization of both linguistic rules and lexical items. By applying the right principles to teaching L2 skills we can significantly increase in the effectiveness of the learning process. Another factor that affects how well you learn is your individual learning style. This acceptance is perhaps not surprising because the learning-styles idea is actively promoted by vendors offering many different tests, assessment devices, and online technologies to help educators identify their students' learning styles and adapt their instructional approaches accordingly [4]. The learning-styles view has acquired great influence within the education field, and is frequently encountered at levels ranging from schools to university graduates. There is a thriving industry devoted to publishing learning-styles tests and guidebooks for teachers, and many organizations offer professional development workshops for teachers and educators built around the concept of learning styles. We conclude therefore, that at present, there is no adequate evidence base to justify incorporating learning styles assessments into general educational practice. Thus, limited education resources would better be devoted to adopting other educational practices that have a strong evidence base, of which there are an increasing number. However, given the lack of methodologically sound studies of learning styles, it would be an error to conclude that all possible versions of learning styles have been tested and found wanting; many have simply not been tested at all.

While the classroom can still be regarded as the center of learning, we can no longer consider the classroom in isolation. Everyone will lose if traditional face-to-face and technology-enhanced learning environments are pitted against each other. Technological change is occurring so rapidly, we are increasingly using broader terms like "learning environments" or "learning communities" to capture the wider range of opportunities for teaching and learning. The concept of the face-to-face classroom is evolving to encompass a new functionality, and as this functionality expands, so does the potential for employing new and innovative methods of learning [5].

Web-based or online courses are increasingly being used on college and public school campuses abroad. Clearly, the impact of online learning is being felt; and as online courses proliferate, so does the inevitable comparison with the time-honored practice of face-to-face instruction. While the increased availability of online learning is a welcomed change, questions emerge as to its educational effectiveness. Various learning approaches can be used in online and face-to-face environments. These can be designed according to the desires of the instructors and the needs of the students. Learning can be structured so that learners play active roles as they engage themselves in creating new knowledge. Both learning environments hold the possibility for expanding learning beyond the original context, giving the learner opportunities to go elsewhere to conduct research or broaden the learning experience in myriad ways. The "classroom" can be transformed into other venues such as fieldtrips to the local community or visits from experts. Technology, with a multiplicity of online and offline multimedia adaptations, can be found in both learning environments. Although technology is embedded as an integral part of online learning environments, the era of using only the chalkboard is passing. A face-to-face learning environment is no longer a technology-free environment, and digital technologies in various formats are available in face-to-face learning environments without necessarily converting these to online environments. Both learning environments depend on the instructor to set the tone, establish the

pace and create the atmosphere that dominates the learning situation. The instructor can design either environment to suit his/her particular teaching style. The instructor is free to adopt a strong leadership and teacher-directed role or become the facilitator or guide in a learner-centered, collaborative learning environment. Both methods hold the potential for raising or lowering motivation, competition and/or learning anxiety on the part of the learner. These factors depend on the design of learning activities, the manner in which materials are presented and the instructor's teaching approach.

Another significant difference between face-to-face and online learning relates to the role of the instructor, with the correlate implications that this has for the learner. The teacher is the person normally who plans what is going to happen, who evaluates what's been happening, and who generally manages and takes responsibility for directing the life of the classroom. And the student's role is largely to follow, to respond, and to undertake activities planned by others. However, it is still the case that the classroom cannot function without the participation, the active participation, of the students as well as the teacher. If the students are alienated, learning won't take place. And so it makes sense perhaps to describe the classroom as a particular type of community.

The previous discussion has indicated that the real challenge for language teaching methodology in the 21st century is to specify the nature of the optimal cooperation between explicit and implicit learning processes in a systematic manner. Working out all the details of a new, principled communicative approach is clearly an ongoing process, but we can formulate some key guiding principles for the approach. The essence of the Principled Communicative Approach is the integration of meaningful communication with relevant declarative input and the automatization of both linguistic rules and lexical items. By applying the right principles to teaching L2 skills we can significantly increase in the effectiveness of the learning process.

REFERENCES

1. Duff, P. A., Talmy, S. Language socialization approaches to second language acquisition: social cultural and linguistic development in additional languages/ Duff, P. A., Talmy, S// D. Atkinson (Ed.), *Alternative Approaches to Second Language Acquisition*. – New York, 2011. – P. 106-180.
2. Gonzalez C. *The Role of Blended Learning in the World of Technology*/ Gonzalez C. // *Effective teaching: Current research* / Oxford University Press. – Oxford, 2004. – P. 85-126.
3. Mitchell, R., Myles, F., Marsden, E. *The recent history of second language learning research*/ Mitchell, R., Myles, F., Marsden, E. // Chapter 2 in *Second Language Learning Theories* (3rd Edition). – Routledge, 2003. – P. 150-174.
4. Prabhu, N.S. *Second Language Pedagogy*/ Prabhu, N.S. // Oxford: Oxford University Press–Oxford, 1987. – P. 230.
5. Wiley, D. A., Edwards, E. K. (2002). *Online self-organizing social systems: The decentralized future of online learning* / Wiley, D. A and Edwards, E. K. // *International journal of Educational Research*. – 2004. – № 15– P. 89-99.

*Татьяна Овчаренко, Мария Бабицкая
(Одесса)*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Одна из основных задач высшего образования – формирование творческой личности специалиста, способного к саморазвитию, самообразованию, инновационной деятельности. В настоящее время решение этой задачи не всегда осуществляется только в непосредственной передаче знаний от преподавателя к студенту.

Такой вариант обучения («преподаватель-студент») возможен только на стационарном или очном обучении. Что же делать студенту-заочнику? Как наиболее эффективно распределить его время и стимулировать его творческие возможности?

В настоящее время ему на помощь приходит Интернет и все его возможности. Именно дистанционное обучение позволит решить проблемы студента-заочника, и не превратить его в механическую машину, а сделать активным участником учебного процесса. В последнее время Интернет вытесняет другие формы. Это связано с тремя обстоятельствами:

- 1) техническое развитие, новые технологии, которые позволяют имитировать любую учебную модель.
- 2) простота подключения.
- 3) доступность
- 4) относительно низкая стоимость подключения.

Избранная для исследования тема статьи носит комплексный характер, объединяющий в себе ряд теоретико-педагогических, методико-технических и педагогико-организационных аспектов, и сочетает в себе исследование двух основных направлений – использование Интернет-технологий в составе систем сетевого дистанционного обучения при обучении в рамках программ непрерывного профессионального обучения и поддержание процесса обучения посредством дистанционной технологии. Дистанционное обучение (ДО) в данном случае рассматривалось нами и как технология передачи учебного материала, и как средство коммуникации между участниками образовательного процесса в системе непрерывного дистанционного обучения с использованием оболочек сетевого обучения, что, в свою очередь, потребовало тщательного исследования особенностей этой технологии, на основе накопленного мирового опыта.

Дистанционная форма обучения как часть системы профессиональной подготовки, а также аспекты непрерывного обучения специалистов исследовались А.Я. Айзенбергом, Ю.К. Бабанским, В.П. Беспалько, Т.С. Назаровой. Методика дистанционного обучения, ее теоретические и методические аспекты наиболее глубоко проанализированы А.А. Андреевым, В.И. Солдаткиным, С.Л. Лобачевым, Е.С. Полат, В.П. Тихомировым.

Анализ современных форм и перспектив развития системы профессионального обучения, теоретическое осмысление современных педагогических концепций осуществлялись в исследованиях Б.С. Гершунского, Г.Л. Ильина, А.М. Новикова, В.В. Шадрикова, П.Г. Щедровицкого. Эта же проблема рассматривалась и в контексте непрерывного профессионального образования учеными В.И. Байденко, А. Голуб, Г. Ключаревым, В. Ледневым, Ю.Н. Петровым.

Мы же в данной статье рассмотрим некоторые педагогические и психологические особенности организации ДО. Прежде всего обратимся к некоторым терминам и понятиям.

Итак, ДО (дистанционное обучение) – это синтетическая, интегральная, гуманистическая форма обучения, базирующаяся на использовании широкого спектра традиционных и новых информационных технологий и их технических средств, которые используются для доставки учебного материала, его самостоятельного изучения, организации диалогового обмена между преподавателем и обучающимися.

Осуществляет организацию такого образовательного процесса и контроль за его выполнением преподаватель или «тьютор» – педагогический работник учреждений общего,

начального и среднего профессионального образования, способный обеспечить профессиональное сопровождение при выборе и прохождении индивидуальных образовательных программ системы дополнительного профессионального образования в области использования дистанционных технологий в образовательном процессе [1].

Для обеспечения педагогической эффективности Интернет-технологий, прежде всего, необходимо обеспечить реализацию в них не только соответствующих принципов классической дидактики, но и ряда специфических принципов. К ним следует отнести: *интерактивность, потенциальную избыточность учебной информации, стимулирование самообразования, комплексное использование средств мультимедиа и сетевых технологий.*

Учебный процесс в системе непрерывного дистанционного профессионального обучения с использованием Интернет-технологий имеет ряд особенностей, нехарактерных для других форм обучения. Отличие его состоит в целях обучения, контингенте учащихся, содержании, способах представления учебного материала, мотивации, общении, структуре и сроках обучения. Все это позволило выделить данную технологию как перспективную, занимающую определенное место в структуре профессионального обучения.

История педагогики богата не только новациями в области методов и организационных форм обучения. На разных этапах параллельно развитию технической мысли шло интенсивное внедрение всевозможных средств наглядности, технических средств в учебный процесс. Все делалось для повышения эффективности предлагаемых инноваций и учебного процесса в целом. В конечном итоге в педагогике, дидактике всегда преследуется одна единственная цель – воспитание и образование подрастающего поколения. Очень мало технических устройств было разработано специально для учебного процесса. Пожалуй, в этом ряду можно назвать лишь графопроектор и лингафонное устройство для уроков иностранного языка. Все остальные технические средства педагоги заимствовали из быта: граммофон, проигрыватель, магнитофон, телевизор, видеоманитофон, наконец – компьютер. Эти полезные вещи создавались для обустройства разных сфер жизни человека. Каждая из них обладает определенными свойствами, возможностями, определяющими ее назначение в быту, культуре, экономике. И каждый раз, исходя из предполагаемого назначения того или иного технического средства, мы пытаемся выделить присущие ему технические качества, которые могут помочь в решении проблемы определенной области знания, культуры и будут полезными повседневной жизни. Педагоги никогда не стояли на стороне этого процесса [3].

Термин «дистанционное образование» означает такую организацию учебного процесса, при которой преподаватель разрабатывает учебную программу, главным образом базирующуюся на самостоятельном обучении студента. Такая среда обучения характеризуется тем, учащийся в основном, а зачастую и совсем отделен от преподавателя в пространстве или во времени, в то же время, студенты и преподаватели имеют возможность осуществлять диалог между собой с помощью средств телекоммуникации. Дистанционное образование позволяет учиться жителям регионов, где нет иных возможностей для профессиональной подготовки или получения качественного высшего образования, нет университета нужного профиля или преподавателей требуемого уровня квалификации.

С середины 70-х годов во многих странах стали появляться учебные заведения нового типа, называемые «открытый», «дистанционный» университет; «электронный», «виртуальный» колледж. Они имеют оригинальную организационную структуру, используют своеобразный набор педагогических приемов, экономических механизмов функционирования.

Термин «интерактивное взаимодействие» широко используется как в отечественной, так и в зарубежной педагогической литературе. В узком смысле слова (применительно к работе пользователя с программным обеспечением вообще) интерактивное взаимодействие – это диалог пользователя с программой, т.е. обмен текстовыми командами (запросами) и ответами (приглашениями). При более развитых средствах ведения диалога (например, при

наличии возможности задавать вопросы в произвольной форме, с использованием «ключевого» слова, в форме с ограниченным набором символов) обеспечивается возможность выбора вариантов содержания учебного материала и режима работы. Чем больше существует возможностей управлять программой, чем активнее пользователь участвует в диалоге, тем выше интерактивность. В широком смысле интерактивное взаимодействие предполагает диалог любых субъектов друг с другом с использованием доступных им средств и методов. При этом предполагается активное участие в диалоге обеих сторон – обмен вопросами и ответами, управление ходом диалога, контроль за выполнением принятых решений. Телекоммуникационная среда, предназначенная для общения миллионов людей друг с другом, является априори интерактивной средой.

При дистанционном обучении **субъектами** в интерактивном взаимодействии будут выступать преподаватели и студенты, а **средствами осуществления** подобного взаимодействия – электронная почта, телеконференции, диалоги в режиме реального времени [5].

Любая новая форма обучения, в том числе и дистанционная, требует создание психологической базы, без которой невозможен процесс обучения. В.Демкин [6] выделяет целый ряд психологических принципов, которые оказывают влияние на качество дистанционного образования.

Во-первых, необходимо четко и детально организовывать учебный процесс. Рассмотрим заочное обучение. Оно характеризуется достаточно жестким регламентом: установочные занятия, межсессионная работа, экзаменационно-зачетные сессии. Жесткий набор дисциплин для изучения, ограниченное использование средств новых информационных технологий (СНИТ), особенно в межсессионный период, малое контактное время. Таким образом, эффективность обучения студента-заочника во многом зависит от правильного выбора содержания материала, от структуры и уровня познавательных процессов самих студентов.

Во-вторых, разработка методических материалов для дистанционного обучения требует обратить внимание на психологические закономерности восприятия, памяти, мышления, внимания, также возрастных особенностей студентов.

В-третьих, необходимо учитывать такой важный элемент обучения как обратную связь. Такая связь между преподавателем и студентом должна быть комфортной обеим сторонам образовательного процесса. Если возникает коммуникативный барьер, то информация, которую получает реципиент будет искажаться или изменяться в своем содержании. Психологи акцентируют внимание на способности студента самостоятельно обрабатывать информацию. Известно, что самостоятельная работа в системе ДО является основным видом работы студента. Главными мотивами самостоятельной работы студента-заочника должны стать познавательный и профессиональный.

Как пример уже налаженного дистанционного обучения можно рассмотреть работу Европейской школы корреспондентского обучения (ЕШКО). Она специализируется на преподавании иностранных языков. Абитуриенты самостоятельно выбирают тип языка, уровень сложности обучения и темп обучения. Возможные темпы обучения: медленный, нормальный и ускоренный темп. Во время обучения допускается перерыв от одного до 3-х месяцев. Слушатель должен информировать ЕШКО заранее, указывая дату начала и окончания временного перерыва.

Центр ЕШКО для проверки специально закрепленному за слушателем преподавателю – тьютору, который руководит учебой, исправляя ошибки в домашних заданиях, организует повторение, тем самым своевременно предупреждая возникновение пробелов в знаниях. Сроки отправки контрольных заданий зависят от слушателя. Независимо от того, когда высылаются задания, они будут всегда проверены тьютором и вместе с рецензией будут возвращены слушателю. Завершив обучение, слушатель получает свидетельство об

окончании ЕШКО. Выдаче сертификата не предшествует сдача зачета или экзамена, и она может проводиться без присутствия кандидата в образовательном учреждении.

Таким образом, можно сделать вывод, что ДО становится формой обучения XXI века, эффективность обучения которого должны обеспечить два основных компонента: доступность (в цене и материальном обеспечении) и профессиональная подготовка преподавателей.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Щенников С.А. Основы деятельности тьютора в системе дистанционного образования. – Дрофа, 2006. – 592 с.
2. Лаврентьева Н.Б. Педагогические основы разработки и внедрения модульной технологии обучения в высшей школе. – Барнаул, 2009. – 55 с.
3. Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения: (Педагогика – реформе школы). – М.: Педагогика, 2008. – 39 с.
4. Модульно-рейтинговая система в профильном обучении: методические рекомендации / Под ред. М.В. Рыжакова. – М., СпортАкадемПресс, 2005.
5. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 НОУ-ХАУ в области управления образовательным процессом. Учебное пособие. – М., 2007. – 37 с.
6. За матеріалами статті Олени Малінко. «Дистанційна освіта: організаційна структура, психолого-педагогічні основи, фінансування і управління» // Дир. школи, ліцею, гімназії. – 2002. – №6. – С. 38-45.
7. Бальцук Н.Б., Буняев М.М., Матросов В.Л. Некоторые возможности использования электронно-вычислительной техники в учебном процессе. – М.: Прометей, 2009. – 56 с.

*Ігор Пожилов
(Київ)*

ПАТРИОТИЗМ ЯК ДУХОВНО-МОРАЛЬНА ЯКІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ОФЦЕРА

«Любов до Вітчизни і любов до людей – це два швидких потоки, які, зливаючись, утворюють могутню ріку патріотизму» – так казав видатний педагог-гуманіст ХХ століття В.О. Сухомлинський.

У філософській, історичній психолого-педагогічній літературі поняття «патріотизм» є однією з фундаментальних категорій, воно володіє глибоким морально-психологічним змістом і цінністю.

Патріотизм – це одна з найбільш значимих, незмінних цінностей, що властива усім сферам життя суспільства й держави, виражає відношення особистості до своєї Батьківщини й характеризує вищий рівень її розвитку в процесі діяльності на благо Батьківщини. Він являє собою своєрідний фундамент світоглядних установок і духовних цінностей особистості, суспільного й державного устрою, ідеологічну опору його життєздатності, одну з основних умов ефективного функціонування всієї системи соціальних і державних інститутів [1, с.3]. Він базується на системі знань, почуттів, понять, переконань, діяльності та визначає ставлення людини до себе, своєї родини, свого народу й Вітчизни, їх історії та духовно-культурних цінностей, готовність до праці в ім'я процвітання народу і країни.

Проблема патріотизму розглядається різними авторами в різних історичних, соціально-економічних і політичних умовах, залежно від їх особистої цивільної позиції, відносин до своєї Батьківщини, від використання ними різних сфер знань і т. ін.

Морально-ціннісна основа формування патріотизму особистості була в центрі уваги видатних державних, церковних діячів, вчених і письменників України. Патріотичне

виховання було предметом досліджень багатьох поколінь педагогів. Видатні вчені минулого О.Духнович, Г.Ващенко, С.Русова, К.Ушинський, Я.Чепіга в своїх працях приділяли велику увагу вихованню любові до своєї землі, Батьківщини, Рідній мові, поваги до історичного минулого й формуванню національної самосвідомості [3, с.8]. Основні складові патріотичного виховання намагались визначити філософи, історики, правознавці, політики, письменники, зокрема, М.Бердяєв, Д.Донцов, М.Грушевський, Г.Сковорода, І.Франко, Д.Чижевський та ін.

Психологічним механізмам формування і розвитку особистості, на яких базується військово-патріотична підготовка, присвячені дослідження Л.Виготського, І.Гальчинського, Я. Зорія, Г.Костюка, М.Леонтєва та ін.

В наукових працях останніх років: І.Беха, В.Галузинського, В.Дзюби, М.Євтуха, М.Зубалія, Г.П'янковського, О.Сухомлинської, М.Сметанського, Г.Темка, В. Ягупова та ін., досліджено проблеми розвитку ціннісно-морального ставлення особистості до Вітчизни, патріотизму як структурного елементу моральної [6, с.42].

Для людини, яка прийнята почуттям патріотизму, одне усвідомлення приналежності до нації слугує джерелом моральної сили й зобов'язує її служити чесно на благо Батьківщини, заради її слави, до готовності жертвувати собою заради її інтересів. Високий патріотизм спонукає людей до добросовісного й мужнього виконання своїх обов'язків.

Саме патріотизм посідає одне з перших місць у переліку моральних якостей майбутнього офіцера, серед яких військова честь, гідність, вірність військовому обов'язку, висока особиста відповідальність, наполегливість, принциповість і справедливість, совість, гуманне ставлення до людини та низка інших якостей.

Законом України „Про Збройні Сили України” визначено, що військово-патріотичне виховання молоді проводиться на національних, історичних традиціях українського народу. Цим закладено основу для формування у військовослужбовців, в тому числі і майбутніх офіцерів, почуття патріотизму, без якого не існує жодної армії в світі, святого обов'язку – захищати Батьківщину [6, с.9]. Сучасний офіцер Збройних Сил України повинен бути не тільки професіоналом військової справи, а й патріотом, високоосвіченою, духовно збагаченою особистістю, носієм найкращих традицій національної та світової культурної спадщини.

Патріотичне виховання курсантів відбувається в умовах військового колективу. Характер соціального життя нашого суспільства, сучасні відносини між людьми призводять до того, що колективи різного типу відіграють все більшу роль у сучасному житті, у тому числі у військовому середовищі в силу їх специфіки функціонування та колективного характеру завдань. Вони певною мірою формують особистість військовослужбовця.

Виховання патріотизму у майбутніх офіцерів – цілеспрямована систематична діяльність, насамперед, держави, її інституцій, суспільних організацій з формування й розвитку у військовослужбовців патріотичних знань, переконань, почуттів, свідомості, високих патріотичних якостей громадянина, що втілюються у сумлінному виконанні військового обов'язку [5, с.22]. Слід брати до уваги також те, що курсантський колектив майбутніх офіцерів є одним із суб'єктів патріотичного виховання.

Позитивний вплив службового середовища передбачає єдність колективу академії, курсантів, офіцерів, викладачів, батьків та громадськості навколо проблеми патріотичного виховання майбутніх офіцерів. Створення позитивного впливу службового середовища передбачає взаємовідповідальність, співпереживання, взаємодопомогу всіх учасників виховного процесу, здатність спільно перемагати труднощі [5, с.218, 307].

Формування патріотичної вихованості у майбутнього офіцера є неодмінною умовою становлення його як військового професіонала, командира, який не тільки сам усвідомлює власну роль у справі захисту України та свого народу, а й володіє переконаністю у правоті ратної служби та здатний вселити ці почуття у своїх підлеглих [5, с.24; 6, с.107].

Військовий дослідник Є.П. Гаркуша класифікацію моральних якостей представляє як їх ціннісну ієрархію за ступенем важливості у військовій діяльності офіцерів. Честь офіцера представляється дослідником у вигляді піраміди, в основі якої знаходяться морально-політичні якості; у середній частині – морально-трудова та морально-бойова якості. На верхівці – група власне моральних якостей. Образно говорячи, ця піраміда, яка характеризує честь офіцера, буде тим міцнішою, чим міцнішими будуть ідейно-моральні якості в її основі [4, с.11].

Отже, патріотизм можна визначити як духовний стан особистості й держави, один із найважливіших елементів суспільної свідомості – фактор збереження суспільної стабільності, мобілізації сил у надзвичайних ситуаціях, до яких країна має бути підготовлена завчасно. У цьому ракурсі патріотизм можна визначити як моральну якість майбутнього офіцера, що виражається в його любові та відданості своїй вітчизні, усвідомлення величчя та слави України й переживанні свого духовного зв'язку з нею, у потребі й намірах за будь-яких умов зберегти честь і гідність своєї держави, практичними справами зміцнювати її могутність і незалежність [2, с.429]. Тому важливим у національно-патріотичному вихованні духовно-моральних якостей майбутніх офіцерів є формування зацікавленості та поваги до історії українського народу, його традицій та звичаїв, поваги до національної спадщини, намірів примножити славну історію і традиції. Втім очевидно, що все це не можна звести лише до моральних почуттів. Вони мають більш широкий зміст і включають відповідну сферу особистості, її патріотичну свідомість і поведінку, які, будучи закріпленими, у сукупності й характеризують патріотизм як духовно-моральну якість.

Патріотизм – одне з найглибших людських почуттів, що виражають любов до вітчизни. Фундаментальні основи цього поняття існують у будь-якій країні світу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамчук А.В. Патриотическое воспитание студентов высших технических учебных заведений: автореф. дис. ... канд. пед. н.: 13.00.07 – Теория и методика воспитания / А. В. Абрамчук. – Тернополь, 2006. – 20 с.
2. Васянович Г. П. Цель, задачи и принципы патриотического воспитания студенческой молодежи / Г. П. Васянович // Избранные произведения: Сб. науч. тр. в 5-ти т. – М.: Сполном, 2010. – С. 424-431.
3. Гевко А.И. Национально-патриотическое воспитание студентов высших педагогических заведений средствами декоративного прикладного искусства: автореф. дис. ... канд. пед. н.: 13.00.07 – Теория и методика воспитания / А. И. Гевко. – К., 2003. – 20 с.
4. Дзюба В.Н. Патриотическое воспитание будущих офицеров внутренних войск в процессе изучения социально-гуманитарных дисциплин: автореф. дис. ...канд. пед. н.: 13.00.07 - Теория и методика воспитания / В. Н. Дзюба. – Хмельницкий, 2002. – 21 с.
5. Зорій Я.Б. Критерії та рівні патріотичної вихованості майбутніх офіцерів запасу // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Підготовка соціальних педагогів у вищій школі до здійснення соціального супроводу кризових категорій населення”. – Чернівці: Рута, 2005. – С.21–28.
6. Ягупов В.В., Кирик В.Л., Єрохін С.А., Кожедуб О.В. Військове виховання: історія, теорія, методика. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2002. – 560 с.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент В.О.Смікал

***Інна Ратинська
(Київ)***

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ КАТЕГОРІЇ

Сучасні реалії вимагають підвищення відповідальності людини в усіх сферах життєдіяльності. Успішне розв'язання цієї проблеми вимагає розроблення її теоретичних засад на міждисциплінарному рівні.

Звернення до наукових джерел засвідчує, що категорія відповідальності має тривалу історичну традицію.

Започаткування вирішення відповідальності з-поміж інших моральних якостей людини пов'язане з поглядами Демокрита, Сократа, Платона, Аристотеля. Саме у філософському дискурсі Стародавньої Греції були окреслені засадничі характеристики відповідальності. Так, Платон одним із перших наголосив на важливості відповідальності людини за свої вчинки (відчуття провини за наслідки хибної поведінки). На переконання Аристотеля, кожна людина, маючи вибір щодо вияву відповідальних або безвідповідальних дій, має надавати перевагу першому, які узгоджуються з нормами поведінки, корисними для суспільства та благополуччя його громадян.

Вагомий внесок у розкриття сутності відповідальності зробив представник німецької класичної філософії І. Кант, розуміючи її як міру обов'язку, що уособлюється в поєднанні примусу із здатністю людини користуватися свободою. Справжньою інстанцією відповідальності він вважає не зовнішні впливи, а людську совість, яка є внутрішнім суддею над усіма вільними вчинками, суб'єктивним принципом відповідальності перед Богом за свої діяння.

Інший німецький філософ Г. Гегель, ґрунтуючись на ідеї про те, що моральність відображена у вчинках та їх наслідках, стверджує, що людина несе моральну відповідальність насамперед за свої наміри, оскільки всі їх наслідки важко передбачити. Суб'єктивне та об'єктивне у відповідальному вчинку індивіда не повинні входити у суперечність одне з одним, адже відповідальність – це соціальна форма абсолютного духу, що поєднує ідеальне та реальне. Справжня відповідальність тісно пов'язана з обов'язком і достатністю. Чим міцніший цей зв'язок, тим більш вільною є людина. Але цю свободу слід розуміти не в сенсі „роблю, що захочу”, а в сенсі виконання певного обов'язку.

Закладені в давнину погляди на важливість відповідальності серед інших людських чеснот набувають подальшого розвитку в працях сучасних дослідників.

Розробляючи теорію відповідальності як привласнення особистістю необхідності, К. Абульханова-Славська фокусує увагу на суб'єкті, його добровільності – людина розглядає себе як відповідальну особистість і сама визначає міру своєї відповідальності [1]. Критерієм повноти привласнення особистістю відповідальності може слугувати узгодження необхідності з її бажаннями і потребами, тобто виникненням ініціативи. Якщо відповідальність поєднується з ініціативою, необхідність стає внутрішньою спонукою самого суб'єкта.

У теоретичних поглядах К. Абульханової-Славської простежується чітке розмежування виконавства та відповідальності особистості. Відповідальна особистість бере на себе обов'язок у вирішенні життєвих завдань, незалежно від наявності чи відсутності зовнішнього контролю, вона впевнена в своїх можливостях, узгоджує вимоги суспільства з власними бажаннями. Звідси випливає наявність тісного взаємозв'язку між відповідальністю та свободою ухвалення рішень, вибором цілей і способів їх досягнення. Свобода – це життя людини за власними принципами, вияв самодостатності та відповідальності за зроблений вибір перед самою собою. Отже, свобода і відповідальність взаємозумовлені: чим більше людина прагне свободи, тим більшу відповідальність вона має покласти на себе. Свобода, позбавлена відповідальності, перетворюється на сваволю, а відповідальність, позбавлена свободи, – на засіб пригнічення особистісного в людині [1].

Здійснивши аналіз основних підходів до проблеми відповідальності у зарубіжній та вітчизняній психології, Г. Малигіна дійшла висновку, що ця проблематика в світовій психології вивчається у двох аспектах: моральному та в аспекті причинності, акцентуючи на моральній та когнітивній її складових. Моральна складова вказує на регуляцію поведінки на засадах етичного вибору, тоді як когнітивна – на передбаченні. Крім того, відповідальність приписується як зовнішнім, так і внутрішнім інстанціям, тобто пов'язується із зовнішніми або зовнішніми детермінантами [4, с.52].

У праці М. Савчина подано загальні та специфічні механізми відповідальності. До загальних механізмів він відносить саморегуляцію мотивації та поведінки, свідомість і моральну самосвідомість як особистісні риси людини. Специфічними механізмами відповідальності названо зараження, емпатію, усвідомлення й саморегуляцію [8].

Розкриваючи особливості формування внутрішньої відповідальності, Т. Морозкіна стверджує, що її виховання можливе лише в умовах спеціально організованої діяльності, виконання якої давало б людині змогу більш повно осягати змістовий аспект моральних відносин, активно залучатися до них і переживати їх як позитивну цінність. Враховуючи те, що внутрішня відповідальність не є суто індивідуальною властивістю особистості, акцентується на двох моментах, що мають ураховуватися під час організації самої діяльності. По-перше, вона має розгортатися в системі певних суспільних відносин і безпосередньо пов'язуватися з переживанням їх позитивного значення. По-друге, у ній має послідовно здійснюватися „рух” особистості в системі цих відносин, базований на чіткому і такому, що переживається, знанні, та розумінні їх моральних засад. Ґрунтуючись на таких ідеях, Т. Морозкіна доходить висновку, що внутрішня відповідальність формується в процесі певної спільної діяльності, в якій здійснюється й розкривається певний характер моральних відносин, створюються передумови для планомірного оволодіння зразками відповідальної поведінки кожним вихованцем зокрема і всіма членами колективу загалом [5].

Аналізуючи поняття „відповідальність”, „свобода”, „внутрішній і зовнішній контроль”, „індивідуалізація”, М. Панасенко розкриває сутність категорії „відповідальність як особистісна якість”, під якою розуміє одну з форм внутрішнього контролю за дотриманням норм і завдань, що набувають відображення у відносинах між особистістю, колективом і суспільством, реалізуються у процесі діяльності [6]. Наголошується на тому, що як особистісна якість, відповідальність є інтегративною властивістю соціалізованої особистості, тому відповідальна поведінка не може виступати ознакою цієї якості, якщо позначена особистісною тривожністю, побоюванням покарання або є особистісною характеристикою діяльності.

Розглядаючи категорії педагогічної етики, Г. Васянович зосереджує увагу й на проблемі моральної відповідальності, розкриває теоретико-методологічні аспекти морально-правової відповідальності [2].

У дослідженні Т. Куниці доводиться, що відповідальність – це поняття філософсько-педагогічного змісту, яке характеризує соціальний суб'єкт під кутом зору виконання ним соціальних, правових чи моральних вимог [3]. Зазначено, що відповідальність може бути перед іншою людиною, перед суспільством, перед окремими соціальними інститутами, перед власною совістю. Вона завжди виявляється внаслідок здійснення контролю над діяльністю і поведінкою суб'єкта з огляду на свідоме виконання ним прийнятих норм і вимог, оцінює їх і ґрунтується на почутті обов'язку. Міра відповідальності взаємопов'язана зі свободою вибору.

Узагальнюючи наведені ідеї, Т. Куниця формулює поняття „відповідальна поведінка підлітка”, розуміючи його як інтегровану моральну властивість, яка виявляється в його здатності соціально доцільно поводитись у школі, сім'ї, предметному середовищі, конструктивно взаємодіяти з однолітками і дорослими, усвідомлено ставитися до їхніх вимог, реалізовувати відповідно до морально-етичних принципів і вікових можливостей свої

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

права та обов'язки, критично оцінювати власну поведінку та вчинки як корисні чи шкідливі для себе та інших [3].

Основними структурними компонентами відповідальної поведінки визначено:

– когнітивний (розуміння сутності і предмета відповідальності; розширення і поглиблення знань про норми і правила відповідальної поведінки; усвідомлення того, наскільки важливими є норми, обов'язки на рівні соціуму, групи, а також індивідуальної необхідності);

– емоційно-ціннісний (емоційні переживання, які розкривають суб'єктивне ставлення учнів до довкілля, оточуючих і до самих себе, що здійснюється насамперед через емоційно позитивне сприйняття);

– мотиваційний (цілі та мотиви, які спонукають, спрямовують, регулюють актуальну поведінку, сформованість мотиваційної основи відповідальної поведінки, де домінуючими виступають мотиви суспільні, морального самоствердження та самореалізації, через які розкриваються соціальні домагання особистості);

– практичний (виконання обов'язків, дотримання норм, морально-етичних вимог, зобов'язань; активні дії щодо відповідального ставлення до навчання, до себе, до інших, за доручені справи; конструктивна взаємодія з однолітками, педагогами, батьками; активна участь у суспільно корисній праці; вміння брати відповідальність на себе; виявляти ініціативу, творчість, приймати обґрунтовані рішення у складних ситуаціях, відповідати за них, доводити розпочату справу до логічного завершення і досягати при цьому високої результативності та якості роботи).

Наголошено, що кожний з цих компонентів передбачає динаміку змін, а в своїй сукупності вони відображають зміст відповідальної поведінки особистості. Їх інтегральними характеристиками є інтереси, потреби, цінності, норми, знання, система ставлень та їх вияв у поведінці [3].

Аналізуючи стан розробленості проблеми виховання відповідальності, не можна не погодитися з твердження Є. Пузирьова про те, що в цьому плані простежується загальна тенденція комплексного підходу до її розв'язання, яка охоплює такі аспекти підвищення ефективності цього процесу:

– визначення та висунення цілей виховання відповідальності або цілепокладання;

– узгоджена, скоординована педагогічна діяльність усіх категорій вихователів навчального закладу;

– вибір оптимального змісту, форм, методів, засобів і прийомів педагогічного впливу;

– вивчення рівня вихованості особистості та колективу, врахування його у педагогічному процесі [7].

Проведений нами теоретичний аналіз наукових джерел дає змогу зробити такі висновки:

Відповідальність – це форма активності, яка дає людині змогу цілісно й гармонійно вписуватися в соціальний світ, не жити ситуативно, а зберігати автономію й можливість проявляти ініціативу та творчість. За допомогою відповідальності формується й через неї виявляється зв'язок людини з навколишньою дійсністю, виникає їх цілісність. Причому у цій цілісності не існує посередника: оцінки іншої людини, соціальних санкцій тощо. Сама особистість виступає визначальною складовою такої цілісності, забезпечуючи її втілення у відповідну дію. Саме в акті відповідальності самодетермінація й моральна свобода людини стають невід'ємною часткою її буття. Наголошуючи на значущості відповідальності особистості для її безпосередньої ефективної інтеграції у соціум, розвитку соціальної активності, залучення до соціокультурної практики, відповідальність можна визначити як автономне, добровільне здійснення необхідності в межах і формах, які суб'єкт відповідальності визначає самостійно. За своєю сутністю відповідальність є інтегративним утворенням, що охоплює когнітивну, емоційно-ціннісну та поведінкову сфери.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1980. – 335 с.
2. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): [монографія] / Г. П. Васянович. – Львів: Львів. Держ. фінансово-економіч. Ін-т, 2002. – 232 с.
3. Куниця Т. Ю. Виховання відповідальної поведінки учнів 7 – 8 класів загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. : 13.00.07 „Теорія і методика виховання” / Т. Ю. Куниця. – К., 2008. – 20 с.
4. Малигіна Г. С. Відповідальність особистості як загально психологічна проблема / Г. С. Малигіна // Наука і освіта. – 2013. – № 7. – С.52–55.
5. Морозкина Т. В. Формирование внутренней ответственности. (На материале дежурства школьников по классу). Экспериментальное исследование: дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Морозкина Татьяна Васильевна. – М., 1984. – 175 с.
6. Панасенко М. В. Педагогические условия воспитания ответственности у старших подростков в процессе изучения гуманитарных дисциплин: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.06 / Панасенко Марина Владимировна. – Челябинск, 1998. – 119 с.
7. Пузырев Е. Воспитание ответственности студентов / Евгений Пузырев // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2013. – № 2. – С. 39–41.
8. Савчин М. В. Відповідальність: смисловий принцип мотиваційної регуляції поведінки особистості / М. В. Савчин // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С.10–18.

*Інна Рожі
(Умань)*

КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНА РОБОТА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ

Удосконалення педагогічної освіти і введення нових освітніх стандартів визначають пріоритетні завдання, які передбачають модернізацію змісту і методів підготовки майбутнього вчителя шляхом повної реалізації його потенційних можливостей. Важливого значення набуває професійна підготовка вчителя географії, який закладає в учнях основи духовності, культури, виховує в них любов до рідного краю, патріотизм. Одним з напрямів підвищення ефективності навчально-виховного процесу з географії є краєзнавчо-туристична робота. Вона ставить перед учителями вимоги щодо оптимального поєднання форм, засобів і методів педагогічного впливу на учнів, пробудження в них стійкого інтересу до пізнання світу. Особливої значущості набуває проблема професійної підготовки майбутніх учителів географії до організації краєзнавчо-туристичної роботи.

Розвиток та зв'язок краєзнавства й туризму визначають сутність і зміст краєзнавчо-туристичної діяльності. Цей зв'язок полягає в дослідницькому та пізнавальному розвитку краєзнавства, якому деякою мірою сприяє туризм. Окрім того, варто пам'ятати, що туризм в поєднанні з краєзнавством забезпечує не тільки ефективний відпочинок, а й виконує виховну, навчальну, освітню та пізнавальну функції. Саме взаємозв'язок краєзнавства і туризму сприяє кращій взаємодії людини з людиною та повазі до історичних і культурних цінностей.

Педагогічна діяльність видатного педагога і письменника, одного із засновників дитячо-підліткового виховання Антона Макаренка також ґрунтується на принципах краєзнавчо-туристичної роботи. Він щорічно з вихованцями комуні проводив літні туристські подорожі, перетворюючи їх на важливий засіб пізнання і виховання.

Краєзнавство і туризм як поняття трактуються так. Туризм – це не тільки фізичний розвиток, бадьорість і працездатність, а й відмінний засіб виховання у дітей цілеспрямованості, зібраності, прагнення до пізнання [4]. Туризм є активною, невимушеною формою спілкування між людьми, як на території однієї країни, так і між країнами. Розширення і поглиблення туристських зв'язків між країнами є запорукою розв'язання проблеми сучасних міжнародних відносин. Важливе значення розвитку туризму полягає в його політичних, економічних і культурних впливах на світове господарство та міжнародні зв'язки, які активно обговорюються в політичних, ділових та наукових колах. Сьогодні одного, загальноприйнятого визначення поняттю «туризм» немає, оскільки цей термін є поліфункціональним. Про це свідчить те, що туризм є не лише способом проведення вільного часу, а й формою виховного впливу на особистість; тому що у походах і поїздках крім відпочинку зміцнюється здоров'я, підвищується загальний культурний рівень мандрівників.

У вітчизняній педагогіці К. Ушинський один із перших обґрунтував педагогічну доцільність краєзнавства, який був прихильником викладання географії на краєзнавчих засадах. Вбачаючи у них могутній засіб виховання національносвідомих громадян, він зазначав, що «... у кожному регіоні сконцентрована велика маса відомостей: історичних, географічних, етнографічних, статистичних та інших, які вчитель має вміло використовувати у своїй роботі» [6, с. 207]. Деякі вчені відносили краєзнавство до географії і розглядали як «маленьку географію», як одну з географічних наук, що полягає в локальному і комплексному вивченні своєї місцевості, краю, мікрорайону, а деякі – як принцип наукового пізнання краю.

Поняття «краєзнавство» в різні часи мало різне значення. Видатний український педагог К. Ушинський уперше дав визначення краєзнавства як педагогічного поняття, обґрунтувавши в ньому суспільно-економічний, освітньо-виховний і методичний аспекти. Видатний педагог наповнив уживаний тоді термін «батьківщинознавство» загальнопедагогічним змістом. У краєзнавстві учений вбачав могутній засіб вивчення країни. «Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до Батьківщини». Навчання географії на місцевому матеріалі, провісником якого був К. Д. Ушинський, дало поштовх до зародження батьківщинознавчого напрямку в географії, який став основою сучасного краєзнавства [2].

Видатний географ і краєзнавець, професор В. Кубійович у праці «Енциклопедія українознавства» під терміном «краєзнавство» розуміє: «...сукупність інформацій про якусь країну з погляду географії, природи, історії, етнографії, народного господарства тощо; в УРСР під «краєзнавством» розуміють вивчення якоїсь невеликої території з вищеподаних поглядів, звично місцевими силами» [3, с. 4].

«Краєзнавство», – за визначенням відомого географа О. Баркова, – це комплекс наукових дисциплін, різних за змістом та своїми методами дослідження, але таких, що ведуть до єдиної мети – наукового і всебічного пізнання краю» [5].

Краєзнавчо-туристська робота дає учням багато нових вражень, вони вчаться розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі, краще усвідомлювати та розуміти окремі явища і закони природи. Всебічні і тривалі спостереження над природними явищами сприяють формуванню в учнів матеріалістичного світогляду [4]. Для того, щоб ефект краєзнавчо-туристської роботи був високим, необхідно, щоб уже в сім'ї батьки залучали дітей до вивчення природи, історії, культури рідного краю. Адже саме батьківська та материнська педагогіка через рідну землю, де народився і виріс, де зберігається слід роду з діда-прадіда, дає найкращі результати у становленні особистості [1].

Краєзнавчо-туристська робота у вищих педагогічних навчальних закладах реалізується через впровадження та викладання відповідних навчальних дисциплін, що розкривають поняття краєзнавчої роботи та формують уміння й навички туристичної діяльності; а також виконанні завдань навчально-польових практик. В Уманському державному педагогічному

університеті імені Павла Тичини на природничо-географічному факультеті для студентів-географів напряму підготовки 6.040104 Географія* освітнього ступеня «бакалавр» викладається навчальна дисципліна «Краєзнавство і туризм». Навчальний курс спрямований на те, щоб сформувати в студентів стійкий інтерес до наук природничого циклу, підготувати їх до подальшого самостійного та поглибленого вивчення природних умов і ресурсів України. Як зазначено в робочій програмі: «... цей предмет дає змогу одержати всебічні, комплексні знання про природу України, знайомить із ресурсами рідного краю; студенти-географи вчать розкривати причинно-наслідкові зв'язки між предметами та явищами в ландшафтній оболонці Землі, краще усвідомлювати окремі явища в природі, встановлювати асоціативні зв'язки».

«Краєзнавство і туризм» – це обов'язкова навчальна дисципліна при підготовці географів на природничо-географічному факультеті Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Загальний обсяг годин становить 90 (3 кредити ECTS). Підготовка здійснюється упродовж четвертого року навчання (7 семестр). Форма контролю – екзамен. Викладання цієї навчальної дисципліни передбачає 34 години лекційних занять; 24 години виконання лабораторних робіт; 10 годин – практичні роботи. Мета навчальної дисципліни полягає в тому, щоб ознайомити студентів із теоретико-методологічними основами краєзнавства і туризму; історією формування та розвитку; основними формами краєзнавчо-туристичної роботи; методами дослідження та дослідницькою роботою під час екскурсій та походів; використанням краєзнавчого матеріалу в курсах шкільної географії; методикою організації та проведення туристичних походів (подорожей) для учнів. Методичні завдання передбачають формування у студентів-географів системи теоретичних і методичних знань необхідних вчителям-географам при викладанні дисциплін в загальноосвітніх навчальних закладах; пізнавальні – формування наукових знань і вмінь використання туристсько-краєзнавчої інформації при викладанні географічних галузей знань; практичні – вироблення навичок і теоретико-методичних основ проведення туристичних акцій та краєзнавчого вивчення певних територій з пріоритетністю дослідження території рідного краю.

Отже, краєзнавчо-туристична робота в підготовці вчителя географії є багатогранним чинником, який заохочує роботу студентів та учнів різного віку до роботи, яку вчитель має змогу перетворити із традиційного навчально-виховного процесу на творчу потребу. Тобто зробити урок, гурток, факультатив, лекцію, похід чи екскурсію цікавим і привабливим, щоб зацікавити дітей для подальшої роботи з вивчення свого рідного краю, своєї батьківщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Браславська О. В. Краєзнавство і туризм : навч. посібник / О. В. Браславська. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. – 304 с.
2. Географічне краєзнавство : Поступ у III тисячоліття // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002. – № 2. – С. 5-7.
3. Енциклопедія українознавства / Гол. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1954-1989. – 4012 с.
4. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм / М.П. Крачило. – К. : Вища школа, 1994. – 191 с.
5. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство : навч. посібник / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський ; за ред. Ф. Д. Заставного. – К. : Знання, 2006. – 575 с.
6. Редіна В.А. Форми пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти / В.А. Редіна // Укр. геогр. журнал. – 1998. – № 1 (21). – С. 53-54.
7. Серебряй В. Краєзнавство в системі народної освіти / В. Серебряй // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2001. – № 13. – С. 7-8.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Концепції педагогічної освіти, визначеними завданнями щодо підготовки педагогічних кадрів, у тому числі фахівців початкової та загальної освіти, спрямовані на підвищення їхнього престижу та соціального статусу, забезпечення умов для професійного та культурного зростання. З огляду на вищезазначене, актуалізується проблема формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкової школи, готовності та спроможності працювати в сфері освіти, ефективного управління освітнім процесом, сприяння адаптації особистості в сучасних реаліях життя, що детермінує переосмислення цілей підготовки майбутніх вчителів початкової школи, їхню реалізацію на компетентнісно орієнтованій основі.

Важливою соціально-психологічною умовою й обов'язковою складовою освітнього процесу у вищих навчальних закладах є педагогічна практика, що розглядається як: підсистема фахової підготовки майбутніх вчителів початкової школи, яка передбачає творчу реалізацію науково-теоретичних знань і практичних навичок у педагогічній діяльності; аналог професійної діяльності вчителя, де осмислюються педагогічні явища, факти, закономірності, принципи навчання та виховання, відбувається оволодіння професійними вміннями та досвідом практичної діяльності; ефективний засіб формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкової школи.

Аналіз досліджень та публікацій свідчить про те, що теоретико-методологічні засади професійного становлення майбутніх педагогів знайшли відображення в філософських роботах (В. Андрущенко, Г. Гершунський, В. Кремень), працях психологів (І. Бех, І. Ісаєв, В. Крутецький, А. Маркова), педагогів (О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, О. Пехота, В. Сластьонін). Питання професійної підготовки та формування особистості фахівців розглянуто в працях Л. Артемової, О. Богиніч, А. Богуш, Н. Гавриш, Ю. Косенко, О. Кучерявого, Н. Лисенко, Т. Танько. Теоретичні та прикладні питання впровадження компетентнісного підходу в систему освіти розроблялися вітчизняними (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Пометун, О. Овчарук, О. Савченко, С. Трубачова) та зарубіжними (А. Бермус, І. Зимня, Дж. Равен, Р. Уайт, А. Хуторський, Е. Шорт) науковцями. Сутність, структура та зміст професійно-педагогічної компетентності стали предметом досліджень Г. Беленької, Н. Глузман, Л. Карпової, М. Левківського, М. Машовець, О. Мороз, Х. Шапаренко.

Педагогічна практика в наукових джерелах розглядається як: загальнопедагогічна підготовка майбутнього вчителя під час педагогічної практики (О. Абдулліна, В. Воробей, І. Дракіна), історико-педагогічні основи професійно-практичної підготовки фахівців (О. Лук'янченко, Е. Панасенко, Ю. Чирва), організація педагогічної практики студентів (В. Дуброва, Л. Машкіна, Т. Поніманська).

Актуальність і доцільність вивчення обраної проблеми посилюються необхідністю усунення виявлених суперечностей, що об'єктивно посідають місце в сучасній педагогічній теорії та практиці, а саме між: вимогами сучасного суспільства в якісній підготовці майбутніх вчителів початкової школи і недостатнім рівнем професійної компетентності випускників вищих навчальних закладів; потребою формування професійної компетентності майбутнього вчителя та невизначеністю її змісту; набутими студентами науковими знаннями та способами їх практичного застосування; значними можливостями педагогічної практики студентів і недостатнім їх використанням для формування професійної компетентності випускників.

Посилення практичної спрямованості навчання студентів є важливим аспектом оптимізації підготовки студентів у вищих навчальних закладах на сучасному етапі. Основне завдання вищого навчального закладу – це формування у випускника здатності перетворювати фундаментальні та прикладні знання на професійні функції.

Про необхідність підвищення професійної компетентності випускників вищих навчальних закладів наголошується у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті. Важливо зауважити, що на сьогодні у науці відсутній однозначний підхід до визначення понять «компетентність», «професійна компетентність».

Так, у тлумачному словнику С. Ожегова компетенція визначається як «коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний; коло чіхось повноважень, прав» [6, с. 289]. У «Новому тлумачному словнику української мови» слово «компетенція» трактується як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [4, с. 874]. С. Шишов та В. Кальней поняття компетенції визначають через поняття здатності: «компетенція – це загальна здатність, яка ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, навилах, які набуваються завдяки навчанню» [8, с. 362].

Ю. Татур дає таке означення компетентності: «Компетентність спеціаліста з вищою освітою – це проявлені ним на практиці прагнення і здатності (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення» [5, с. 9].

Дослідник В. Адольф стверджує, що «професійна компетентність – це складне утворення, що вміщує комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу» [1, с. 118].

Дослідник В. Кричевський визначає професійну компетентність як сукупність певних ознак: наявність знань для успішної діяльності; усвідомлення значущості вказаних завдань для майбутньої професійної діяльності; набір операційних умінь; володіння алгоритмами вирішення професійних завдань; здатність до творчості у вирішенні професійних завдань [3, с. 67].

Таким чином поняття професійна компетентність є складним та означає володіння професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний шлях; користування прийомами професійного спілкування та усвідомлення соціальної відповідальності за результати своєї роботи; володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку в рамках професії, готовність до професійного зростання, позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності. Протягом навчання компетентність студентів вищих навчальних закладів зростає через засвоєння теоретичних знань, оволодіння різними практичними методами роботи, прояву професійної критичності мислення.

Доцільно більш докладно розглядати саме роль практичної підготовки у формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкової школи. Тому, що на сьогоднішній день у загальній системі підготовки студентів вищих навчальних закладів така складова, як практичні заняття, не мають конкретизованої, комплексної спрямованості на набуття професійно-орієнтованих практичних умінь та навичок; існує явний розрив між теорією та практикою. На підсумкових конференціях навчально-виробничої педагогічної практики студенти Педагогічного інститут з напрямку підготовки «Початкова освіта» зауважують, що ускладнює проходження практики в загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня: недостатнє технічне оснащення бази практики; недостатня консультативна допомога з боку вчителів початкової школи та незацікавленість адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів у роботі студентів.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Після проходження практики та контактів з вчителями початкової школи у студентів змінюється оцінка своїх професійних якостей таким чином:

- посилюється критичне ставлення до своїх знань, умінь і навичок, професійної майстерності; підвищується вимогливість до особистої компоненти;
- змінюється уявлення про себе як підготовленого спеціаліста;
- певним чином змінюється відношення до обраної професії.

Більшість студентів вважають рівень своєї практичної підготовки достатнім, а третина – незадоволені ним.

За допомогою відділу організації практики студентів та випускників Педагогічного інституту було проведено опитування серед керівників загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва та області, що є базами практик студентів. Більшість роботодавців вважають, що студенти-практиканти в навчальному закладі отримали достатню практичну та теоретичну підготовку, але потрібно підсилити психологічну та комп'ютерну підготовку. Недоліки у підготовці випускників вони визначили таким чином: не завжди є бажання працювати за фахом; не достатньо високий рівень підготовленість до роботи в загальноосвітньому навчальному закладі; не ефективний відбір форм взаємодії учитель-учень; ускладнений перехід практиканта від позиції студента до позиції вчителя; інколи не достатній рівень теоретичних знань та практичних умінь; відсутність ініціативи з боку практиканта; низький рівень організованості випускника.

З метою покращення умов проведення практики та поліпшення підготовки студентів вищих навчальних закладів до майбутньої професійної діяльності вчителя початкової школи необхідно: проводити комплекс робіт з вивчення потреби фахівців у роботодавців; укладати середньострокові (до трьох років) та довгострокові (до п'яти років) договори про забезпечення студентів вищих навчальних закладів базами практики; максимально наблизити навчальні плани та робочі навчальні програми педагогічних вищих навчальних закладів до вимог сучасної початкової школи – майбутнього місця роботи; розробити та запровадити систему ранньої адаптації випускників на посаді вчителя початкової школи; забезпечити проведення практики у сучасних інноваційних загальноосвітніх закладах, де є сучасна техніка, обладнання, застосовуються сучасні педагогічні технології в навчально-виховному процесі; сприяти співпраці між викладачами-керівниками практики від кафедри та керівниками практики від загальноосвітніх навчальних закладів щодо підготовки посібників, методичних рекомендацій з проблеми організації педагогічної практики в системі неперервної педагогічної практики в умовах університету, проводити науково-дослідну роботу та впроваджувати новітні педагогічні технології в рамках курсових та бакалаврських випускних робіт; залучати фахівців-практиків, керівників різних рівнів до викладання практико орієнтованих спецкурсів, участі у фахових конференціях, круглих столах тощо.

Особливо велика роль у розвитку практичної підготовки студентів вищих навчальних закладів належить науково-дослідній роботі. Слід зазначити, що у вищих навчальних закладах визначені такі головні завдання науково-дослідної роботи студентів: прищеплення студентам початкових систематичних навичок виконання теоретичних та експериментальних науково-дослідних робіт; стійке й глибоке засвоєння знань із спеціальних дисциплін; розвиток аналітичного мислення, здатності до творчої роботи за фахом, розширення кругозору; вироблення умінь використовувати теоретичні знання для розв'язання певних практичних завдань; формування потреби та вміння самостійно поповнювати свої знання за фахом [7, с. 228].

Студентів необхідно залучати до науково-дослідної роботи ще з перших курсів. Тому, що студентська науково-дослідна робота сприяє не лише вдосконаленню навчального процесу, а й розкриває студентам широке коло різноманітних наукових проблем, розширює світогляд, виховує у майбутнього фахівця вміння спостерігати, аналізувати, формувати практичні вміння, виховувати риси фахівця-дослідника [2, с. 235].

Отже, через професійно орієнтоване навчання студентів (із залученням їх до практичної діяльності та науково-дослідної роботи) і формування професійних ціннісних орієнтирів можливе забезпечення в подальшому розвитку та вдосконалення професійної компетентності майбутніх вчителів початкової школи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / Красноярский Гос. университет / В.А. Адольф. – Красноярск: КрГУ, 1998. – 286 с.
2. Василина М. Актуальні проблеми практичної підготовки студентів вищої школи України / М. Василина, В. Майборода // Проблеми підготовки сучасного вчителя № 2. – 2010, С. 233-237.
3. Кричевский В.Ю. Профессиограмма директора школы. Проблемы повышения квалификации руководителей школ / В.Ю. Кричевский. – М. : Педагогика, 1987. – 212 с.
4. Новий тлумачний словник української мови(у трьох томах). том 1, А – К / Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – Київ, Вид-во “АКОНІТ”, 2006. – 926 с.
5. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. / «Директор школи Україна» №3-4 – 2005, С. 9-13.
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1990. – 917 с., С. 289.
7. Про підсумки діяльності вищих навчальних закладів у 2009 р. та основні завдання на 2010 рік. З доповіді 22 квітня 2010 р. на засіданні підсумкової комісії у Харкові // Освіта. – 2010. – 21–28 квітня. – № 19–20 (5402–5403).
8. Шишов С.Е. Школа: мониторинг качества образования. / С.Е. Шишов, К.А. Кальней – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 316 с.

*Тетяна Саволюк
(Ладизжин)*

АНАЛОГІЯ, ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ

Сучасна освіта – це освіта для людини. Її стрижнем є розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання здатності до самоосвіти і саморозвитку особистості, яка вміє використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя.

Роль викладача є вирішальною у процесах формування творчого мислення, гартування характеру й виховання моральних якостей студента. Від педагогічної майстерності викладача залежить спрямування студентів на належний навчальний лад. Щоб керувати процесом формування і розвитку здібностей студентів, треба знати актуальні і потенціальні їх рівні. Водночас виникає проблема: якими повинні бути умови середовища, щоб кожен студент міг розвинути свої творчі нахили й перетворити їх у творчі досягнення.

Високий рівень успішності студентів не завжди поєднується з високим рівнем творчої обдарованості. У зв'язку з цим потрібно намагатися створити сприятливі умови для самовираження кожної дитини в різних видах діяльності, в тому числі й навчально-творчій.

Саме заняття математики практикують різні прийоми, щоб формувати в студентів критичне та логічне, творче мислення. Чи не найголовнішим у навчанні є розвиток творчого мислення студента, уміння використовувати вже набуті знання для вирішення нових завдань.

В основі творчого мислення лежать різноманітні типи мислення. Одним з найбільш ефективним з них є міркування за аналогією. Саме воно сприяє включення студента в творчу діяльність, особливо на перших етапах. Очевидно, що всі без винятку, творчі досягнення відбуваються на базі осмислення попередніх результатів, аналізу попередніх знань.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Так наприклад, при вивченні студентами теми «Площина в просторі» студенти мають уміти знаходити кут між площинами. При цьому варто одержати відповідь на питання: як знайти кут між векторами

$$\cos \alpha = \frac{x_1 \cdot x_2 + y_1 \cdot y_2 + z_1 \cdot z_2}{\sqrt{x_1^2 + y_1^2 + z_1^2} \cdot \sqrt{x_2^2 + y_2^2 + z_2^2}}$$

де (x_1, y_1, z_1) – координати першого вектора;

(x_2, y_2, z_2) – координати другого вектора.

$A_1x + B_1y + C_1z + D_1 = 0$ та $A_2x + B_2y + C_2z + D_2 = 0$

це рівняння площин, то формула кута між площинами буде:

$$\cos \alpha = \frac{A_1 \cdot A_2 + B_1 \cdot B_2 + C_1 \cdot C_2}{\sqrt{A_1^2 + B_1^2 + C_1^2} \cdot \sqrt{A_2^2 + B_2^2 + C_2^2}}$$

і є аналогічною. При цьому (A_1, B_1, C_1) (A_2, B_2, C_2) є координатами нормальних векторів даних площин.

Аналогічним є запис косинуса кута між прямими в просторі, що задані канонічними рівняннями:

$$\frac{x - x_1}{l_1} = \frac{y - y_1}{n_1} = \frac{z - z_1}{m_1} \text{ та } \frac{x - x_2}{l_2} = \frac{y - y_2}{n_2} = \frac{z - z_2}{m_2}$$
$$\cos \alpha = \frac{l_1 \cdot l_2 + n_1 \cdot n_2 + m_1 \cdot m_2}{\sqrt{l_1^2 + n_1^2 + m_1^2} \cdot \sqrt{l_2^2 + n_2^2 + m_2^2}}$$

Останній запис, як правило, студенти підкажуть викладачу самі з ймовірністю близько до 1, особливо, коли в разі необхідності викладача поставить питання про суть (l_1, n_1, m_1) (l_2, n_2, m_2) , які, як відомо, є координатами напрямлених векторів.

Прослідкуємо ще одну аналогію:

- вектори колінеарні, означає що їх однойменні координати пропорційні;
- тоді, якщо прямі паралельні, матимемо:

$$\frac{l_1}{l_2} = \frac{n_1}{n_2} = \frac{m_1}{m_2}$$

- площини паралельні, то

$$\frac{A_1}{A_2} = \frac{B_1}{B_2} = \frac{C_1}{C_2}$$

Ще один приклад:

Відомо, що якщо вектори перпендикулярні, то їх скалярний добуток рівний нулю, тобто:

$$x_1 \cdot x_2 + y_1 \cdot y_2 + z_1 \cdot z_2 = 0$$

а якщо прямі перпендикулярні, то:

$$l_1 \cdot l_2 + n_1 \cdot n_2 + m_1 \cdot m_2 = 0$$

а коли площини перпендикулярні, то:

$$A_1 \cdot A_2 + B_1 \cdot B_2 + C_1 \cdot C_2 = 0$$

Ще один приклад. Досить поглянути на запис, щоб зрозуміти аналогію:

Еліпс

Еліпсом називається множина точок, сума віддалей яких від двох точок, що називаються фокусами, є величина стала.

Рівняння еліпса

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1$$

Зв'язок між a , b , c (a найбільше)

$$a^2 = b^2 + c^2$$

Гіпербола

Гіперболою називається множина точок, різниця віддалей яких від двох точок, що називаються фокусами, є величина стала.

Гіпербола з фокусами на осі x

$$\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} = 1$$

Зв'язок між a , b , c (c найбільше)

$$c^2 = a^2 + b^2$$

Ексцентриситет

$$e = \frac{c}{a}$$

Ексцентриситет

$$e = \frac{c}{a}$$

Як бачимо, розвивати ідею можливо. Бажання студента покращити результати є вирішальним стимулом творчого мислення, а міркування за аналогією розширює межі пізнання. Аналогія є імпульсом і рушійною силою творчості.

Цікавим та непростим є процес пошуку і виявлення аналогій. Вміння знаходити їх є запорука успіху, основа творчості.

В математиці процес відшукування аналогій базується на розумінні зв'язків, на встановленні закономірностей в окремих випадках і доведенні даної закономірності для узагальненого. Тобто, якщо виходить з конкретних ситуацій за аналогією робимо висновок про загальну ситуацію, то такий підхід називають узагальненням. Як правило, в цих випадках застосовують метод математичної індукції. Яскравим прикладом є доведення однієї з формул диференціювання, а саме

$$(x^n)' = n \cdot x^{n-1}$$

Її можна довести, розпочавши із завдання, поставленого студенту. Знаючи формулу похідної добутку, встановіть похідну x^2 , потім x^3, x^4, \dots

Як правило, довго продовжувати не доводиться і студенти самі формулюють:

$$(x^n)' = n \cdot x^{n-1},$$

проте потрібно переконливо пояснити необхідність доведення для наступного кроку, тобто для показника $n + 1$.

Розрізняють аналогію категорій і аналогію зв'язків.

В аналогії категорій об'єктом уподібнення виступають поняття. В аналогії зв'язків об'єктом уподібнення виступають співвідношення, характер зв'язків. І в тому і в іншому випадку даний прийом пізнання дає змогу знайти схожість і зробити висновок про ідентичність чи то об'єктів, чи то зв'язків.

Аналогія зв'язків яскраво проявляється при трактуванні формул. Власне сама формула є сконцентрованим записом зв'язку між тими чи іншими символами, під якими студент має розуміти будь-які конкретні вирази чи поняття.

Тому надзвичайно важливо навчити студента тлумаченню формульного запису словами. Це важливо в усіх формулах, починаючи від квадрату суми двох виразів, що має бути рівним квадрату першого виразу, плюс подвоєний добуток першого на друге, плюс квадрат другого числа, і, прийшовши до формули диференціювання.

Так запис $(\sin u)' = \cos u \cdot u'$ варто читати: похідна синуса деякого кута дорівнює косинусу того ж кута помноженого на похідну кута. Аналогічно

$$(\sqrt{u})' = \frac{1}{2 \cdot \sqrt{u}} \cdot u'$$

читаємо: похідна кореня квадратного дорівнює одиниці, що ділиться на два точно таких же корені і все це множиться на похідну підкореневого виразу. Як наслідок, студент знайде аналогію в завданнях:

$$(\sqrt{4x-1})'; (\sqrt{\sin x})'; (\sqrt{6x^2-8x})' \text{ і т.д.}$$

Важливе місце в курсі алгебри займають показникові логарифмічні та тригонометричні рівняння. В їх типах аналогія прослідковується і виражається у фразах:

- такі, що зводяться до найпростіших;
- такі, що зводяться до квадратного рівняння.

Ці аналогії очевидні і для відразу помітні.

При вивченні стереометрії доцільно звернути увагу на аналогію у формулах:

1) об'єм призми $S_{\text{осн}} \cdot H$ і об'єм циліндра $\pi R^2 \cdot H$, де πR^2 і є $S_{\text{осн}}$;

2) об'єм піраміди $\frac{1}{3} S_{\text{осн}} \cdot H$ і об'єм конуса $\frac{1}{3} \pi R^2 \cdot H$.

Осмислення за аналогією дає можливість одержувати задоволення від вивчення, від результатів праці і є вирішальним стимулом творчого мислення.

Міркування за аналогією завжди приводить до бажання розширити межі застосування, що в одних випадках приводить до успіху, а в інших вказує на межі застосування того чи іншого поняття чи прийому. Проте і в цьому разі це створює передумови для виникнення нових ідей, спонукає до пошуку і є імпульсом і рушійною силою творчості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко Н.О. Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку пізнавальних інтересів студентів / Н.О.Андрущенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : Зб. наук. пр. – Вип. 21 / Редкол.: І.А.Зязюн та ін. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2009. – С.282-284.
2. Карпінська І. Нестандартні уроки з математики / І.Карпінська. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000.
3. Маркова І. Інтерактивні технології на уроках математики / І.Маркова. – Х.: Вид. група "Освіта", 2008.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології. – К.: Вид-во АСК, 2004.

*Надія Стаднік, Людмила Романенко
(Київ)*

ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах інтеграції системи освіти України до європейського освітнього простору все більш актуальною стає проблема підвищення якості підготовки майбутніх фахівців. Одним із завдань вищої школи є формування компетентних у своїй професійній діяльності педагогів, здатних творчо вирішувати педагогічні проблеми. Відповідно до компетентнісного підходу метою професійної підготовки у вищому навчальному закладі є засвоєння певного обсягу знань, вироблення відповідних умінь і навичок, здатність їх застосовувати в нестандартних умовах, вміння швидко орієнтуватися в умовах безпосередньої професійної діяльності, тобто набуття досвіду педагогічної діяльності.

Компетентнісно орієнтоване навчання майбутніх вчителів початкової школи реалізується в навчально-виробничій діяльності під час педагогічної практики. Саме педагогічній практиці надають особливе значення у процесі формування індивідуальної професійної компетентності студентів, адже під час її проведення активізується процес професійного становлення та самовизначення фахівця, поглиблюються теоретичні знання майбутніх педагогів, розвиваються методичні уміння, навички практичної діяльності, професійно значущі якості особистості, створюються умови для вироблення власного методичного стилю. Індивідуальна професійна компетентність характеризує володіння прийомами саморегуляції, готовність до професійного зростання, несхильність до професійного старіння, наявність стійкого професійного інтересу [8]. Сам професійний інтерес формується у процесі діяльності, яку здійснює людина заснована на суб'єкт-суб'єктній взаємодії єдність двох процесів: з одного боку, цілеспрямованої професійної підготовки через організацію викладачами навчально-виробничої діяльності студентів вищого навчального закладу, з іншого – професійного саморозвитку та самовдосконалення майбутнього вчителя на основі ставлення до себе як до суб'єкта обраної професійної

діяльності. Результати практики слугують показником готовності студентів до професійної діяльності.

Педагогічну практику студентів С. Гончаренко розуміє як спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів. На думку вченого, мета педагогічної практики – «виробити у студентів уміння й навички, необхідні в майбутній педагогічній діяльності, закріпити теоретичні знання, застосувати їх у педагогічній практиці» [3, с. 268].

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що проблема організації та проведення практичного навчання майбутнього педагога не нова і пов'язана з розвитком педагогічної освіти, в тому числі в Україні. Вчені по-різному розглядають значення педагогічної практики у професійній підготовці вчителів: О. Абдуліна, С. Кисельгоф, Н. Кузьміна, Н. Хмель та ін. визначають мету практики як перевірку теоретичних положень, формування професійних інтересів, здібностей, умінь та навичок; А. Бойко, Є. Білозерцев, М. Козій, В. Розов, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін. вказують на провідну роль практики у професійному становленні особистості майбутнього вчителя, розвитку його професійних якостей. Слушною є думка О. Коник про педагогічну практику як особливий вид навчальної діяльності, суб'єктом якої є студент у сукупності його індивідуальних якостей, а результатом – якісне перетворення особистості майбутнього вчителя і формування основ і передумов його індивідуального стилю майбутньої професійної діяльності [5].

Кінцевий результат педагогічної практики вбачаємо у формуванні компетентного педагога, який готовий до теоретичного і практичного розв'язання професійних завдань, досягнення високих результатів у педагогічній діяльності, реалізуючись у ній і особистісно, і професійно. Унаслідок вивчення наукових праць [1; 4; 5; 6] та реального стану організації педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи у ВНЗ виокремлено низку суперечностей, які потребують вирішення: між сучасними вимогами до особистості учителя і реальною професійно-педагогічною підготовкою майбутніх педагогів у системі вищої освіти загалом і організацією педагогічної практики зокрема; між необхідністю реалізації особистісно орієнтованого підходу до підготовки майбутніх учителів і традиційними підходами до організації педагогічної практики у ВНЗ; між масовим характером організації педагогічної практики та індивідуальним характером опанування діяльності педагога; між наявністю досвіду організації педагогічної практики у ВНЗ та необхідністю його вивчення з позиції формування методичної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

У ході тривалих спостережень виявлено недоліки організації педагогічної практики у вищому навчальному закладі, найпоширенішими з яких є такі: обмеження в навчальних планах часу, відведеного на практику; перекладання значної частини завдань педагогічної практики на вчителів початкової школи за мінімальної участі викладачів ВНЗ; зосередження основної уваги на організаційному аспекті, а не на змісті; неналежний методичний рівень проведення аналізу уроків початкової школи (позакласних заходів), під час якого акцентують на несуттєвих помилках, а не на істотних методичних недоліках; формальний характер проведення підсумкових конференцій; недостатня увага до вироблення індивідуального методичного стилю студента, формування його методичної компетентності.

З огляду на вказані недоліки та суперечності необхідно визначити шляхи вдосконалення організації педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи: формування у студентів позитивної мотивації до методико-практичної діяльності; актуалізація теоретичних знань студентів з методики навчання предмета; формування у студентів адекватної самооцінки рівня своєї методичної підготовки; активізація їхньої самостійності та творчості; використання різноманітних форм і методів роботи керівників практики на основі індивідуального та диференційованого підходу до студентів [1].

Ще одним важливим аспектом професійної підготовки майбутніх учителів є залучення студентів до наукових досліджень під час педагогічної практики, збирання матеріалів для написання курсової та кваліфікаційної робіт. Крім цього, потребує вдосконалення методика

організації педагогічної практики на основі реалізації індивідуального та диференційованого підходів, залучення їх до проектування індивідуального маршруту проходження практики для забезпечення свободи вибору діяльності майбутніх педагогів. Погоджуємося із думкою О. Коник про те, що студент повинен розглядатися як суб'єкт педагогічної діяльності, а педагогічна практика має набувати характеру індивідуальної освітньої діяльності, що враховує не лише запити школи та суспільства, але й особистісні здібності та інтереси студента [5].

Н. Грицай, Л. Орлова рекомендують під час організації практики забезпечити особистісно орієнтований, комплексний (виконання всіх функцій вчителя початкової школи), діяльнісний (поступове залучення до активної професійної діяльності) і творчий (розвиток дослідницьких навичок, здібностей) характер підготовки кожного студента [7]. У процесі формування методичної компетентності майбутніх педагогів важливим є виконання під час практики спеціально розроблених методичних завдань, спрямованих на розвиток їхньої творчості, вироблення індивідуального методичного стилю. Крім того, студенти ведуть щоденник педагогічної практики, у якому вони аналізують роботу («методичні родзинки»), які в подальшому зможуть використовувати у своїй професійній діяльності.

Неабияке значення у професійній підготовці майбутніх учителів має застосування адекватного оцінювання результатів педагогічної практики. У роботах К. Волинець, Л. Калініної та ін. зазначено переваги використання рейтингової системи оцінювання педагогічної практики, яка дає змогу враховувати більшу кількість параметрів, що забезпечує більшу об'єктивність оцінювання [2]. Проте варто вказати на необхідність у розробленні чітких шкали та критеріїв оцінювання студентів за результатами проходження педагогічної практики. Крім того, реалізація компетентнісного підходу в навчальному процесі ВНЗ передбачає перевірку не лише рівня методичних знань, умінь і навичок, а й рівня сформованості методичної компетентності майбутніх педагогів. Одним із способів автентичного оцінювання індивідуальної професійної компетентності студентів є створення методичного портфоліо. Так, Н. Синичкіна запропонувала замість звітної документації з педагогічної практики використовувати *портфоліо*. Зміст портфоліо студентів містить такі компоненти: інформацію про автора; особистий педагогічний девіз; відгуки про практику (вчителів, учнів і власний відгук); конспекти залікових уроків; конспекти позакласних заходів; самоаналіз проведених уроків; есе; характеристику студента-практиканта.

Отже, педагогічна практика має вагоме значення в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, формуванні їхньої індивідуальної професійної компетентності. Практика дає можливість визначити реальний рівень засвоєння студентами психолого-педагогічних, фахових і методичних знань, поглибити та узагальнити їх, вдосконалити методичні уміння і навички, виявити педагогічні інтереси, здібності, набути досвід професійної діяльності. Від якості проведення педагогічної практики великою мірою залежить професійне становлення майбутнього вчителя як компетентного фахівця, тобто практика є своєрідним індикатором готовності практикантів до майбутньої професійної діяльності. Під час педпрактики у студентів може посилитися бажання працювати у загальноосвітньому навчальному закладі або, навпаки, можуть виникнути сумніви щодо правильності вибору професії.

ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Боднарук І. М. Педагогічні умови оптимізації методичної підготовки майбутніх учителів музики в процесі педагогічної практики : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 / Боднарук Ірина Миколаївна. – К., 2006. – 264 с.
2. Волинець К.І. Педагогічна практика як складова системи неперервної педагогічної освіти в умовах університету. / К.І. Волинець // Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи: теорія і практика: [кол. моногр] / за заг.ред. К.І. Волинець. – К.: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2013. – С. 172-183.

3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

4. Кожевникова Т. А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя географии в процессе подготовки и проведения педагогической практики : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кожевникова Татьяна Александровна. – Мурманск, 2006. – 152 с.

5. Коник О. А. Организация педагогической практики студентов педвуза канд. пед. наук: 13.00.01 / Коник Оксана Анатольевна. – Курган, 1997. – 159 с.

6. Лук'янченко О. М. Організація педагогічної практики в різних типах педагогічних навчальних закладів України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Лук'янченко Ольга Миколаївна. – Х., 2004. – 221 с.

7. Орлова Л. Н. Система методической подготовки учителей биологии в педагогическом вузе : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Орлова Людмила Николаевна. – Омск, 2005. – 382 с.

8. Романенко Л. В. Якісне оволодіння знаннями як умова формування професійних інтересів майбутніх кваліфікованих робітників аграрного виробництва / Л. В. Романенко // Педагог професійної школи : методичний посібник (за матеріалами Другого Всеукраїнського науково-методичного семінару «Інноваційні методики у професійній підготовці кваліфікованих робітників» / за заг. ред. Л. О. Стременко ; наук. ред. Л. В. Нестерової. – К. : ПТТ НАПН України, 2010. – Вип. 2. – С. 157–164.

*Світлана Стецюк
(Ржищів)*

З ДОСВІДУ ЗАСТОСУВАННЯ КРАЄЗНАВСТВА У ДНЗ «РЖИЩІВСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ЛЦЕЙ»

Сучасний етап розвитку незалежної української держави ставить на порядок денний надзвичайно важливе й невідкладне завдання – виховання справжнього громадянина й патріота рідної землі. Тільки люди, віддані українській національній ідеї, здатні відстояти незалежність і соборність України, вивести її з соціально-економічних труднощів, політичних колізій на шлях прогресу й процвітання. Краєзнавство є тим ланцюжком національної культури та українознавства, яке об'єднує усе наше суспільне й особисте життя, хоча це й не завжди помітно. Сьогодні ми маємо всі можливості для відродження й розвитку краєзнавчої роботи, в якій беруть участь широкі кола української громади. Цим і визначається особливе місце краєзнавства в системі наук.

Головним завданням краєзнавства є виявлення, вивчення, накопичення, використання документальної та матеріалізованої інформації про природу, населення, господарство, історію, культуру рідного краю. Це сприятиме досягненню багатьох цілей: пізнавальної, наукової, виховної, навчальної, практичної [2].

У вітчизняній науці в усі часи вивченню рідного краю приділялась значна увага. Суттєвий внесок у дослідження краєзнавства як педагогічного феномену зроблено М. Грушевським, М. Драгомановим, М. Пироговим, К. Ушинським та ін. Обґрунтуванню мети, завдань, розробці змісту й організаційних форм шкільного краєзнавства присвячені праці сучасних вчених-педагогів П. Іванова, М. Костиці, П. Кузіна, О. Маринич, Є. Пасічника, К. Строева, П. Тронька, та інші. Щодо вивчення краєзнавства існують різні погляди [1]. Скажімо, воно вважається або науковою дисципліною, методом дослідження краю або дидактичним принципом, навчальним предметом, методом навчання і виховання тощо.

На потрійному трактуванні терміну “краєзнавство” наголошував К. В. Дубняк, зауважуючи, що краєзнавство – це:

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- методи наочно студіювати природничі й економічні науки;
- пропедевтичний курс елементарної шкільної географії;
- самостійне і визначене коло систематизованого знання зі своєю власною методикою [2].

У трьох іпостасях, які стосуються структурних засад, розглядає країнознавство П. Тронько. Він зазначає, що краєзнавство є: по-перше, сукупністю наукових дисциплін, різних за змістом і методами дослідження; по-друге, науковою популяризацією знань про край, регіон; по-третє, громадським рухом, основними завданнями якого є збереження історико-культурної спадщини краю та відродження духовності. Предметом дослідження краєзнавства, на думку П. Тронька, є конкретний регіон, а об'єктом – його історія, природа, населення, господарство, культура, пам'ятки матеріальної і духовної культури [5]. Окрім наукового і науково-популярного, також існує шкільне краєзнавство. Його основи були закладені С. Рудницьким із виходом у світ шкільного підручника у 1919 році [4]. Необхідність існування такого напрямку в школі обґрунтовувалися С. Русовою.

Краєзнавство – це цілий арсенал ефективних методів і форм успішної навчально-виховної роботи. Завдяки вивченню, використанню місцевого історичного матеріалу учні мають змогу вийти за межі підручників, відчувати історичні події, осмислити історичні процеси, «доторкнутися» до історії [4].

Вивчення краєзнавчого матеріалу на уроках історії та в позакласній роботі – справа не нова. Не стала винятком краєзнавча робота і в ДНЗ «Ржищівський професійний ліцей». Творчою групою педагогічних працівників ДНЗ «Ржищівський професійний ліцей» була розроблена Програма краєзнавчого циклу «Немає кращої землі, ніж та, що зветься рідним краєм».

Метою цієї програми є: активізація краєзнавчої та пошуково-дослідницької діяльності в ліцеї, підтримка учнів та педагогічних працівників у збиранні, дослідженні, збереженні та примноженні духовної і матеріальної культури рідного краю.

Її завдання: вивчення рідного краю, його історії, народних традицій, фольклору, культурної спадщини, природи та мистецтва; виховання в учнівській молоді патріотичних почуттів, гордості за свою рідну землю, шанобливого ставлення до історії.

Першим напрямом цієї програми є історичне краєзнавство. «Тобі розкаже сива давнина, як край мій жив, боровся й розвивався». Протягом останніх навчальних років учні займались пошуково-дослідницькою роботою, результатом якої стали краєзнавчі матеріали: «Ржищівський край багатий дивами», «Ржищів – містечко з історичним козацьким спадком» тощо. Члени краєзнавчого гуртка вивчали історію міст і сіл та збирали цікаві розповіді та легенди, пов'язані з ними. Беремо активну участь у проведенні різноманітних фестивалів та народних свят. («Ржищівський вінок», фольклорно-етнографічний фестиваль «Весна у «Київській Русі», міжнародний еко-культурний фестиваль «Трипільське коло»). Учні ліцею брали участь у різних майстер-класах, будівництві трипільського житла, етнічних іграх тощо.

Іншим джерелом учнівської зацікавленості є постійно діюча експедиція Інституту археології НАН на місці поселення Трипільської археологічної культури. За цей час знайдено велику кількість дуже цікавих і надзвичайно цінних (в історичному плані) археологічних пам'яток. Учні та любителі історії під науковим супроводом археологів та реставраторів досліджують пам'ятки давніх культур з розкопок, реставрують їх практично в польових умовах, а потім реконструюють кращі знахідки. Це допомагає відчувати гармонію та духовний світ наших пращурів, викликати повагу до глибини нашої історії.

Покращенню ефективності краєзнавчої роботи сприяє краєзнавчий музей ДНЗ «Ржищівський професійний ліцей». Через призму історії місцевого матеріалу можна відобразити всю багатогранну історію народу, його культурну спадщину, звичаї і традиції. На базі нашого краєзнавчого музею організовуються найрізноманітніші форми представлення історико-культурної спадщини регіону: уроки, екскурсії, тематичні вечори,

зустрічі з відомими людьми краю, вікторини, краєзнавчі читання, наукові семінари, конкурси тощо.

Ефективною ділянкою краєзнавства є екскурсійна робота, яка сприяє більш глибокому засвоєнню учнями матеріалів, пов'язаних з історичними подіями, дає можливість більше уваги приділити вивченню краєзнавчих матеріалів, формує історичну пам'ять про величне минуле свого народу. На практиці застосовуються такі види екскурсійної роботи: по місцях історичних подій (меморіальний комплекс «Букринський плацдарм»); у музеї (міські та м. Києва); екскурсії на природу, які у всій повноті розкривають чарівність рідного краю і велич Батьківщини..

Важливим напрямом історичного краєзнавства є проектно-дослідницька діяльність на тему: «Шляхами подвигу та слави». Головне її завдання – розкривати і висвітлювати невідомі сторінки, пов'язані з прагненням народу України до волі та незалежності, встановлювати забуті чи приховані факти історії Другої світової війни та національно-визвольного руху в Україні, повертати народу імена славних синів і дочок України. Найкращим доробком пошуковців ліцею стала робота «Пам'ятаємо! Перемагаємо!» про дідів і прадідів працівників та учнів ліцею, які захищали нашу землю від загарбників.

Окремо хочеться сказати про пошукову роботу учнів ліцею, яка пов'язана з сучасними трагічними сторінками нашої історії. В краєзнавчому музеї створена велика експозиція «Герої нашого часу...», на якій розміщені світлини наших земляків, випускників ліцею, які беруть участь в АТО. В ліцеї відкрита меморіальна дошка Юрію Гладченку – випускнику ліцею 1997 року, який загинув, захищаючи суверенітет та територіальну цілісність України.

Другим напрямом краєзнавчої програми є природничо-географічне краєзнавство – «Чарівний світ природи – окраса й гордість нашого краю» Можна годинами мандрувати міськими пагорбами і долинами і постійно дивуватись, вслухаючись у місцеві назви: Крутий Вивіз, Липки, Маківщина, Панський Вал, Старе Церквище, Оболонь... Дослідження старих назв Ржищева проводить місцевий історик-краєзнавець О. Предаченко, автор книги «Легенди Ржищівські та справи стародавні», з яким ми підтримуємо тісний зв'язок.

Третій напрям, який ми вивчаємо, є архітектурне краєзнавство – «Кам'яна музика віків». Про минуле нашого краю можна багато дізнатись з архітектурних пам'яток, які є в нашому місті. Покровська церква неподалік Ржищева завдяки своїй історії та географічному розташуванню могла б потрапити до переліку «Чудес України». Це єдина в Україні вціліла козацька церква, яка до того ж стояла на воді. Завдяки меценатам цей пам'ятник архітектури XVIII ст. у 2011 році був відреставрований.

Пам'ятками архітектури національного значення є залишки церкви в с. Уляники, Свято-Троїцька церква, збудована в 50-х роках XIX ст., арка біля жіночого монастиря. Учні краєзнавчого гуртка створили фотоальбом про архітектурні дива Ржищівщини під назвою «Кам'яна музика віків».

Четвертий напрямок представленої програми є народознавче краєзнавство – «Наших оберегів кольори». Безліч етнографічних, краєзнавчих та історичних цікавинок і знахідок можна побачити і почути на Ржищівській землі. З метою виховання у молоді патріотизму, любові до рідного краю, поваги до своєї природи, історії, культури, долучення до козацької мужності в нашому закладі проводяться різні заходи, які відтворюють традиції, обряди, звичаї та вірування українського народу.

Щороку в ліцеї з піснями, іграми, розвагами, змаганнями проходять «Козацькі забави», «Українські вечорниці», свято Варвари, Андрія тощо.

В цьому році провідний зберігач фондів Ржищівського археолого-краєзнавчого музею Томченко І. М. провела лекцію «Сорочка – традиційний одяг української жінки», під час якої викликала в учнів інтерес до українського одягу, до сорочки-вишиванки. Велика колекція старовинних українських вишиванок і рушників зберігається в нашому краєзнавчому, яку із задоволення переглядають учні та викладачі.

П'ятий напрямок – це літературне краєзнавство, який називається «Співці Дніпрових круч». Виховання любові до рідного краю неможливе без ознайомлення з діяльністю діячів літератури, пов'язаних з рідним краєм, вивчення творчості письменників-земляків. Юні пошуковці відкривають для себе нові сторінки та долі земляків, які стали героями їх досліджень.

Учень ліцею О. Павелко у травні 2015 р. виступив на обласній студентсько-учнівській науково-пошуковій конференції «Гортаючи сторінки історії мого рідного краю» з доповіддю та презентацією «Геплий вирій її дитинства» про видатну українську поетесу Ліну Костенко, дитинство якої пройшло на мальовничих берегах Ржищева.

Любов до рідного слова, батьківської хати, материнського рушника, до задушевної української пісні виховують зустрічі з поетами, композиторами та співаками рідного краю. Ліцеїсти вивчають творчість ржищівчанина Б. Дегтярьова, мали змогу познайомитися з талановитим композитором Борисом Родиною, який розповів про свою творчість і презентував збірку пісень «Кагарлицькі співанки». А як гарно звучать ліричні вірші з вуст ще однієї нашої землячки, чудової поетеси Надії Вегери-Предченко.

Щорічно під час проведення тижня літератури проводяться зустрічі з науковими співробітниками Ржищівського археолого-краєзнавчого музею. Результатом пошукової роботи учнів з літературного краєзнавства стала добірка матеріалів «Література рідного краю».

Шостим напрямом програми є мистецьке краєзнавство під назвою «Перлини народного мистецтва». Ржищівська земля багата мистецькими талантами. З творчістю художників, які жили і живуть у Ржищеві, ліцеїсти знайомляться у музеях та місцевій картинній галереї.

Відчути гармонію та красу духовного мистецтва учням допомагає вихователь, почесний працівник культури і туризму України В. Кітік, який навчає учнів працювати з глиною на заняттях гуртка «Кераміка».

І останнім напрямом нашої програми є екологічне краєзнавство під гаслом «Земля квітучої краси». На сьогодні постає необхідність пошуку механізмів формування екологічної культури на елементарному, повсякденному, навіть примітивному рівні. Тому ми започаткували проведення щотижневих акцій «Наш двір – наша турбота».

Під керівництвом викладача біології ліцеїсти підготували дослідницький проект «Таємниці водяної краплі». Про стан водного середовища України вони розповіли в газеті, дали практичні поради для кожного і запропонували взяти участь у конкурсі плакатів на екологічну тему.

Отже, використання краєзнавчого матеріалу дає можливість викладачу, як менеджеру краєзнавчої роботи в ліцеї, всебічно розвивати особистість учня, виховувати свідомого громадянина, патріота рідного краю, прищеплювати любов до малої батьківщини, сприяти розвитку допитливості, спостережливості, креативності учнів. Адже саме на місцях, крізь призму вже узагальненого й осмисленого історичного досвіду твориться сьогодні картина минулого і закладається основа майбутнього.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білецька Г.А. Роль краєзнавчої освіти у професійній підготовці майбутніх екологів / Г.А. Білецька // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – № 4.
2. Дубняк, К. Що таке краєзнавство / Кость Дубняк // Історія української географії. – 2005. – Вип. 12. – С. 44–47.
3. Кушнір Л. Особливості проведення краєзнавчої роботи в школі / Л. Кушнір, Л. Гомля // Витоки педагогічної майстерності. – Випуск 10. – 2012. – С. 166-169.
4. Рудницька Н.Ю. Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект / Н.Ю. Рудницька / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/7801/97/>

5. Тронько П.Т. Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу / П.Т. Тронько // Краєзнавство. – 2011. – № 3. – С. 5-9.

*Світлана Танана, Ірина Агафонова
(Переяслав-Хмельницький)*

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРАЄЗНАВЧИХ ПРОЕКТІВ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИВЧЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ У ВНЗ

Курс України на європейську інтеграцію зумовлює соціальне замовлення суспільства на підготовку кваліфікованих педагогічних кадрів, які не лише володіють іноземною мовою, але й спроможні на належному рівні навчати її інших. Отже, цілком логічно, що увагу як науковців, так і працівників вищої школи, привертає різноманіття засобів інноваційних технологій навчання фахівців особливо найбільш результативних [3]. Саме тому назріла гостра потреба оптимізації системи викладання. Йдеться про впровадження у навчальний процес інноваційних методів, форм і технологій, які потребують активізації інтелектуальної діяльності студентів немовних факультетів при вивченні французької мови.

Практика викладання французької мови на немовних факультетах переконливо свідчить про необхідність впровадження нових технологій навчання, побудованих на досвіді та творчих розробках теоретиків і практиків вищої освіти. На практичних та семінарських заняттях доцільно використовувати різноманітні форми з технологіями творчого мислення студентів [1:80]. Актуальним у теперішній час є метод проектів. Цей метод дозволяє ефективно вирішувати завдання особистісно орієнтованого підходу у навчанні студентів іноземній мові. Застосування проектно-методики підвищує інтерес студентів до іншомовного спілкування шляхом розвитку їх внутрішньої мотивації.

Проектна методика дозволяє:

1) забезпечити для кожного студента активну практику, сформувати необхідні вміння й навички у тому чи іншому виді мовленнєвої діяльності, а також лінгвістичну компетенцію на рівні, визначеному навчальною програмою;

2) надати студентам можливість мислити, розв'язувати проблеми, акцентувати увагу на змісті свого висловлювання, що є необхідним для формування комунікативної компетенції;

3) ознайомити студентів немовних факультетів з краєзнавчою тематикою франкомовних країн, з метою сприйняття мови як засобу міжкультурної комунікації.

Краєзнавчі проекти – це самостійно спланована та реалізована робота, в якій мовленнєве спілкування вплетене в інтелектуально-емоційний контекст іншої діяльності (постер, проспект, вистава) [2: 24].

Зважаючи на важливість використання у навчальному процесі нових форм і методів навчальної діяльності, до 1104-річчя міста Переяслава-Хмельницького у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» на немовних факультетах та інститутах було підготовлено 27 проектів на краєзнавчу тематику «Péréiaslav-Khmel'nitsky est une des plus anciennes villes de l'Ukraine», адже з цим містом пов'язано багато славних імен – серед яких письменники, композитори, історики, художники, педагоги. Це місто, яке кожного року відвідують безліч представників різних поколінь, є духовним осередком всієї України – джерельною базою українського туризму. Сьогодні у місті працює 26 музеїв, де зібрано 166 тисяч експонатів, що становлять унікальні колекції – живі ілюстрації з краєзнавчого матеріалу рідного краю. Студенти історичного факультету підготували проекти про історію походження міста, знайшовши різні легенди за даною тематикою. Матеріал про рослинний та тваринний світ Переяславщини зібрали студенти природничо-географічного факультету. Важливі дані про звичаї, традиції переяславчан відшукали студенти педагогічного факультету. Історичні та археологічні пам'ятки древнього

міста віднайшли та описали студенти навчально-фінансового інституту. Вони також підготували кросворди про походження назв вулиць Переяслава. Музей архітектури та побуту Середньої Надніпрянщини, музей українського рушника – назви проектів студентів факультету педагогіки та психології.

Переяслав-Хмельницький – відоме туристичне місто. Багато туристів відвідують наше місто щороку. За виготовлення туристичної рекламної брошури «Soyez les bien-venus à Péréiaslav-Khmel'nitsky!» з великим бажанням взялися студенти педагогічного факультету за спеціальністю «Образотворче мистецтво». Брошура містить інформацію про готелі, в яких можна зупинитися, музеї міста із зазначенням адрес та телефонів, ресторани, банки, пункти обміну валюти та банкомати, магазини.

Успішне впровадження нових технологій навчання, зокрема краєзнавчих проектів, надає можливість використовувати знання з інших навчальних предметів, засобами іноземної мови. Використання у навчальному процесі вищого педагогічного навчального закладу нових технологій та форм навчання, має величезне значення для його оптимізації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бекреньова І. Використовуємо сучасні підходи у викладанні іноземної мови. – Х., 2007. – С. 80-88.
2. Кунченко В. Інноваційні методи і форми викладання в умовах удосконалення вищої освіти // Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи / Матеріали VI Всеукр. наук.-практичної конференції. – К., 2005. – С. 124-125.
3. Мірошніченко Є. Професійно спрямоване навчання спеціальної лексики студентів під час формування мовних навичок і вмінь спілкування в непрофесійних сферах комунікації. – К., 1993. – С. 47-49.

*Світлана Танана, Марина Горох
(Переяслав-Хмельницький)*

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АГРАРІЇВ

Нові соціально-економічні, культурні й політичні реалії в Україні, вплив технологічних досягнень та розширення міжнародних зв'язків вимагають переосмислення ролі, функції та значення іноземних мов у формуванні фахівця нового покоління. Вищі навчальні заклади України, які готують майбутніх спеціалістів, на сучасному етапі не можуть залишитись осторонь прискороного, випереджувального, інноваційного розвитку освіти і науки. Вища освіта покликана давати системні знання про професійну сферу діяльності, її специфіку, має формувати особистісні якості спеціаліста. З цією метою необхідно задіяти весь комплекс інноваційних технологій, які безпосередньо мають сприяти розв'язанню даної проблеми.

Питання інноваційних методів викладання іноземної мови в умовах удосконалення вищої освіти, особливо актуальне на сучасному етапі розвитку суспільства. Ґрунтовні знання майбутніх аграріїв з іноземної мови здобуваються під час їх професійного навчання. Обмежена кількість випускників із високим рівнем професійної підготовки пояснюється, перш за все, недостатнім впровадженням у навчальний процес інноваційних технологій, форм і методів викладання іноземної мови в умовах удосконалення вищої освіти.

Відповідно до сучасних міжнародних освітніх вимог випускник вищого навчального закладу (за рекомендаціями Комітету Ради Європи з питань освіти) має володіти вміннями швидко і вільно висловлюватися іноземною мовою без помітних утруднень, пов'язаних з пошуком засобів вираження у процесі досягнення ними соціальних, академічних і професійних цілей. Ми вважаємо, що навчання іншомовної фахової лексики студентів

виступає необхідним складником у досягненні головної мети навчання іноземної мови – „оволодіння англійською мовою як засобом фахового спілкування, що є одним із напрямів розвитку сучасної методичної науки, зокрема такого напрямку як „англійська для професійних цілей” („English for Specific Purposes”) [1]”. Незважаючи на наявні досягнення у вирішенні проблеми навчання іншомовної фахової лексики у немовному вищому навчальному закладі, питання її ефективного навчання залишається все ще до кінця не вирішеним.

Для досягнення цієї мети вищі навчальні заклади України мають головним пріоритетом всебічний розвиток майбутнього випускника, тобто формування освіченої, творчої особистості. Особистісно-орієнтоване навчання іноземній мові передбачає створення сприятливих умов для творчого, активного саморозвитку студентів у процесі вивчення іноземної мови [2].

Теоретичними засадами цієї проблеми є праці про педагогічну діяльність і специфіку професійної роботи вчителя (Гоноболін Ф.Н., Карпова Е.Е., Кічук Н.В.), про активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів (Лозова В.І., Підласий П.І.).

Метою даної статті є використання інноваційних технологій як важливого чинника посилення ефективності мотивації в процесі навчання іноземної мови., залучення студентів до активної когнітивної діяльності, а також застосування отриманих знань у практичній діяльності..

Використання нових інформаційних технологій, Інтернет-ресурсів, проектна методика допомагають реалізувати особистісно-орієнтований підхід до навчання, забезпечують індивідуалізацію та диференціацію навчання з урахуванням можливостей студентів, їх рівня володіння мовою, схильностей та уподобань, спонукають до пошуку нових форм навчальної діяльності. Інформаційно-довідкові матеріали викладача та студента на CD- та DVD-дисках, електронні підручники, електронні наочні засоби та методичні матеріали, а також Інтернет-ресурси містять величезний об'єм фактологічного та ілюстративного матеріалу, який, зазвичай, представлений у більш цікавій формі, ніж на паперових носіях, що дозволяє збільшити кількість практичних і творчих робіт пошукового характеру.

Одним із найбільш поширених засобів інформаційних технологій є електронні підручники. Вони являють собою не тільки засоби навчання, а й засоби контролю. Використання різноманітних відеоматеріалів, фільмів, мультимедійних програм, електронних словників, мультимедійних довідників та енциклопедій допомагає створити умови, максимально наближені до реального спілкування іноземною мовою шляхом обміну інформацією зі студентами інших країн, організувати різноманітну навчальну діяльність студентів, значно підвищувати їх мотивацію.

Ефективною сучасною технологією навчання є «Case-Study», яку успішно можна використовувати під час викладання іноземної мови. Цей метод базується на описі будь-якої проблеми чи ситуації, яка пов'язана з майбутньою професією студентів. Учасники обговорень приймають рішення та дають рекомендації стосовно вирішення певного завдання. Цей метод допомагає наблизити навчальний процес до реальних умов, сприяє розвиткові говоріння, стимулює до читання та засвоєння додаткового автентичного матеріалу з теми [5].

«Мозковий штурм» (brainstorming) – один з видів діяльності, який широко застосовується при роботі в групах. Він генерує більшу кількість ідей, ніж звичайне групове вирішення проблем. Цей метод стимулює студентів мислити та висловлювати свої думки іноземною мовою і прислухатися до думок інших [3, с. 124].

На практичних та семінарських заняттях доцільно використовувати різноманітні форми з технологіями творчого мислення студентів [1, с. 80].

Особливо значущу роль при підготовці студентів до вивчення іноземних мов відіграють комп'ютерні конференції, які дають можливість всім учасникам навчального процесу обмінюватися повідомленнями, що представляють собою значну дидактичну цінність.

Практичним застосуванням інноваційних методів навчання для підвищення ефективності процесу вивчення іноземних мов можна вважати Європейське мовне портфоліо. Завданням даного методу є навчити студентів вивчати мови самостійно, протягом усього життя, реально оцінювати власний рівень володіння мовними навичками і демонструвати в тих умовах, де вони будуть працювати або продовжувати навчання.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що, на відміну від традиційних методик навчання інноваційні навчальні технології визначають кінцевий результат, активізують процес пізнання, стимулюють інтерес, дають змогу розвитку особистості, і як результат – підвищують володіння мовою, сприяють зростанню мобільності, ініціативності, творчості, самостійності студентів щодо прийняття рішень та, відповідно, конкурентоздатності на ринку праці. Успішні впровадження усього комплексу інноваційних методів і форм у навчальний процес з урахуванням їх доцільного поєднання та відповідності дидактичним завданням, має величезне значення для оптимізації навчального процесу у вищому навчальному закладі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бекреньова І. Використовуємо сучасні підходи у викладанні іноземної мови. – Харків: ХПУ, 2007. – С. 80-88.
2. Кравець Р.А. Застосування інноваційних методів навчання як одна із педагогічних умов успішного формування творчого мислення майбутніх учителів іноземних мов // Якість вищої мовної освіти: шляхи вдосконалення організації і проведення педагогічної практики студентів-філологів / Матеріали IV Міжнародн. наук.-практичної конференції. – Горлівка: Вид-во ГДППМ, 2010. – С. 79-82.
3. Кунченко В. Інноваційні методи і форми викладання в умовах удосконалення вищої освіти // Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи / Матеріали VI Всеукр. наук.-практичної конференції. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – С. 124-125.
4. Мірошніченко Є. Професійно спрямоване навчання спеціальної лексики студентів під час формування мовних навичок і вмінь спілкування в непрофесійних сферах комунікації. – К.: Освіта, 2003. – С. 47-49.
5. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A learning-centred approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 183 p.

*Світлана Танана, Ольга Довгаль
(Переяслав-Хмельницький)*

ВИКОРИСТАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Курс України на європейську інтеграцію зумовлює соціальне замовлення суспільства на підготовку кваліфікованих учителів, які не лише володіють іноземною мовою, але й спроможні на належному рівні навчати її інших. Отже, цілком логічно, що увагу і науковців, і педагогів вищої школи привертає проблема розробки інноваційних технологій навчання фахівців [3]. Реалізація такого соціального замовлення актуалізує необхідність формування у майбутніх учителів іноземної мови професійної компетенції, а відтак і необхідність формування її складника – професійно орієнтованої англомовної граматичної компетенції [2; 4; 8].

Актуальність і важливість формування у майбутніх учителів іноземної мови професійно орієнтованої англомовної граматичної компетенції зумовлена необхідністю педагогічної

спрямованості навчального процесу, що розглядається в сучасній науці як відображення інтересу та психологічної готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Професіоналізація занять дає можливість студентам відчувати складність і водночас відповідальність професії педагога, що, у свою чергу, сприяє підвищенню їхнього інтересу до зазначеного виду діяльності.

Проблема формування професійної компетенції майбутніх учителів була об'єктом дослідження багатьох авторів. Так, О. Смирнова розглядає професійну компетенцію через призму соціокультурної компетенції і досліджує її соціокультурний аспект. Т. Савицька розробила модель навчання майбутніх учителів іноземної мови професійно орієнтованого аудіювання. Ю. Головач ранню професіоналізацію практичних занять вбачає у формуванні фонетичної компетенції студентів першого курсу. І. Самойлюкевич при навчанні професійно орієнтованого говоріння студентів зосереджує увагу на тематичності, яка досить чітко виражена у професійно орієнтованих діалогах і монологах.

Проте роботи, присвячені цьому питанню, ще не повною мірою розв'язують проблеми, які пов'язані з професіоналізацією навчання. Недослідженим залишається аспект формування у майбутніх учителів іноземних мов професійно орієнтованої англомовної граматичної компетенції, зокрема розробка відповідного комплексу завдань як основного засобу вироблення зазначених новоутворень.

Метою статті є визначення поняття «методичне завдання» та узагальнення вимог до нього; розробка комплексу завдань для формування у майбутніх учителів іноземної мови професійно орієнтованої англомовної граматичної компетенції.

У сучасній науці не існує єдиного підходу до визначення поняття «методичне завдання». Так, Г. Бородіна [1] термін «методичне завдання» ототожнює з поняттям «модель методичної задачі» й визначає його як типову проблемну ситуацію, що моделює процес навчання іноземної мови, вирішення якої можливе лише за умови її аналізу, співвіднесення даного і шуканого, використання відповідних знань. Модель методичної задачі забезпечує повторення матеріалу з проблем методики, сприяє корекції та вдосконаленню теоретичних знань. У свою чергу Г. Бакаєва [7] використовує термін «навчально-професійне завдання», що означає завдання пошукового характеру, за допомогою якого на практичних заняттях з іноземної мови моделюються суттєві сторони навчальної діяльності викладача, а відтак стимулюється професійна мотивація студентів і створюються умови для набуття ними вмінь володіти мовою та навчати інших.

У нашому розумінні методичне завдання – це завдання, виконання якого передбачає моделювання фрагментів майбутньої професійної діяльності вчителя та зумовлює аналітико-синтетичну діяльність і мовленнєво-розумову активність студентів. Методичне завдання містить такі структурні компоненти: інструкція; виконання завдання; контроль виконаного завдання.

Розглянемо вимоги до кожного з компонентів методичного завдання, спрямованих на формування професійно орієнтованих умінь студентів. При визначенні вимог до методичних завдань ми спиралися на дослідження В. Осідак [5], де пропонуються сучасні вимоги до вправ.

Першою вимогою до інструкції є мотивованість. Трактуювання цієї вимоги означає створення і розвиток мотивації до отримання майбутньої професії вчителя іноземної мови. Ця вимога реалізується шляхом пояснення студентам, для чого необхідно виконувати методичне завдання. Вмотивованість таких інструкцій є професійною, адже студенти виконують роль учителя іноземної мови.

Наступна вимога до інструкції – її практична спрямованість. Зважаючи на те, що йдеться про формування професійно орієнтованої компетенції на практичних заняттях з іноземної мови, раціональним і доцільним є навчання студентів прийомів та форм роботи, які вони зможуть застосовувати у своїй майбутній діяльності для формування комунікативної компетенції учнів.

До виконання методичного завдання висунуто такі вимоги: вибір оптимального ступеня керування методичними діями й діяльністю студентів; вибір оптимальної форми організації завдань; наявність опор, необхідних для виконання завдань; урахування місця виконання. За ступенем керування ми розрізняємо частково керовані методичні дії (методичну діяльність) і методичні дії, діяльність із мінімальним рівнем керування.

Розглядаючи питання різних форм організації методичних завдань для формування професійно орієнтованої англомовної граматичної компетенції, ми вважаємо доцільним використання таких форм організації роботи студентів: одночасна робота в парах, індивідуальні, фронтальні в режимі «студент – група». Для виконання методичних завдань студентами ефективним є схеми-опори. Зважаючи на те, що йдеться саме про ранню професіоналізацію практичних занять, коли студенти ще не ознайомилися з курсом методики викладання іноземної мови, використання вербальних опор, насамперед пам'яток, є необхідною умовою успішного формування методичних умінь. Що стосується місця виконання, то методичні завдання виконуються як удома, так і під час аудиторних занять.

Аналізуючи наступний компонент методичного завдання – контроль – вкажемо на об'єкти та форми контролю. Так, об'єктом контролю виступає рівень сформованості певних методичних умінь студентів. На практичних заняттях з іноземної мови доцільним є використання таких форм контролю, як контроль з боку викладача та взаємоконтроль студентів.

Визначення вимог до методичних завдань дає нам підставу організувати їх у межах комплексу, який, у свою чергу, містить групи завдань, спрямовані на формування професійно орієнтованої граматичної компетенції майбутніх учителів англійської мови. Зважаючи на те, що йдеться про формування методичних умінь на практичних заняттях з іноземної мови, необхідно зазначити, що їх вироблення відбувається після опанування студентами мовним і мовленнєвим матеріалом. У цій статті ми пропонуємо методичні завдання, які виконуються після оволодіння студентами граматичними знаннями та навичками.

Отже, до комплексу входять такі групи методичних завдань: для формування й розвитку вмінь оцінювати граматичну коректність усного мовлення та локалізувати граматичні помилки в усному мовленні; для формування й розвитку вмінь пояснювати граматичний матеріал; для формування й розвитку вмінь складати схеми, які відображають будову вивчених граматичних структур; для формування й розвитку вмінь формулювати завдання до граматично спрямованих вправ; для формування й розвитку вмінь розробляти граматично спрямовані вправи.

Використання комплексу методичних завдань передбачає їх відбір з урахуванням з'ясування етапів формування і розвитку методичних умінь.

У зазначеному процесі ми виділяємо три етапи: пояснювально-ілюстративний, виконавчий та контролюючий.

На першому етапі викладач дає студентам необхідні знання з методики викладання іноземної мови і пояснює, як виконувати методичні завдання.

На другому етапі майбутні педагоги виконують методичне завдання з використанням пам'яток. Так, Ю. Пассов виділяє такі види пам'яток: пам'ятка-алгоритм, пам'ятка-інструкція, пам'ятка-порада, пам'ятка-демонстрація, пам'ятка-стимул [6].

Третій етап – контролюючий, на якому викладач перевіряє виконання студентами методичних завдань. На цьому етапі майбутні вчителі демонструють сформульовані завдання до вправ, створені навчально-комунікативні ситуації, розроблені вправи, схеми тощо. Значущість цього етапу полягає в тому, що студенти мають змогу відчути себе у ролі вчителя, а це, у свою чергу, стимулює отримання майбутньої професії.

Перед виконанням завдань для формування й розвитку вмінь пояснювати граматичний матеріал викладач указує на можливі шляхи презентації нового граматичного матеріалу, а саме: за допомогою правила, за допомогою правила-інструкції, за допомогою евристичної

бесіди; пояснює різницю між ними і повідомляє студентам, як організувати презентацію нового матеріалу.

Отже, нами розкрито теоретичні основи розробки комплексу завдань для формування у майбутніх учителів іноземної мови професійно орієнтованої англомовної граматичної компетенції. На нашу думку, застосування запропонованого комплексу завдань сприятиме кращому оволодінню методичними вміннями, необхідними для майбутньої професійної діяльності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці комплексу завдань, виконання яких сприяло б розвитку у майбутніх учителів іноземної мови методичних умінь для формування в учнів інших мовних або мовленнєвих компетенцій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бородіна Г. І. Комунікативно-орієнтоване навчання іноземної мови у немовному вузі / Г.І. Бородіна // Іноземні мови. – 2005. – № 2. – С. 28-30.
2. Гнаткевич Ю. В. Обучение иноязычной лексике в неязыковом вузе / Ю. В. Гнаткевич. – К.: Высшая школа, 1989. – 185 с.
3. Давиденко Ю.Є. Використання інформаційно-комунікативних технологій для мовної освіти / Ю.Є. Давиденко // Іноземні мови. – 2005. – № 3. – С. 40-41.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Осідак В. В. Система контрольних завдань для визначення рівня сформованості англомовної граматичної компетенції / В. В. Осідак // Іноземні мови. – 2004. – № 3. – С. 33-39.
6. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е. И. Пассов. — М.: Русский язык, 1989. – 276 с.
7. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г. В. Бакаєва, І. І. Зуенок та ін.– К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.
8. Teaching English As a Second or Foreign Language. – 3ed. / Ed. M. Celce-Murcia. – Boston: Heinle, Tomson Learning, 2001. – 149 p.

*Світлана Танана, Зоряна Мельничук
(Переяслав-Хмельницький)*

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ

Вивчення ділової англійської мови набуває в Україні все більшої популярності, особливо у вищих навчальних закладах та на факультетах економічного спрямування. Але при цьому через процеси глобалізації економіки та перехід сучасного суспільства від індустріалізації до інформатизації з'являються нові вимоги роботодавців до майбутніх працівників економічного профілю щодо рівня володіння англійською мовою. Зокрема, одна з таких вимог полягає в тому, щоб вони могли здійснювати пошук в Інтернеті професійно значущої інформації англійською мовою, ефективно її опрацьовувати і використовувати. Отже існує необхідність створення та планування курсу ділової англійської мови, який міг би забезпечити формування й розвиток у студентів навичок і вмінь роботи з іншомовною інформацією, яка отримується через Інтернет.

Мета цієї статті – описати розроблений нами курс ділової англійської мови з використанням Інтернет-ресурсів.

Головні завдання курсу були сформульовані таким чином: 1) зробити процес оволодіння діловою англійською мовою цікавим і захоплюючим; 2) сприяти формуванню у студентів

професійної комунікативної компетенції; 3) забезпечити розвиток у студентів навичок ефективного пошуку, вилучення, обробки та використання інформації з професійною метою.

При розробці курсу ми використали всі сучасні підходи до викладання іноземної мови, втілені у підручнику *Business Projects*, що став тематичною основою для створення курсу. Як і підручник *Business Projects*, наш курс складається з 12 тем і містить *case-studies*. Навчання студентів відбувається у межах конструктивістського підходу. У процесі навчання забезпечується пріоритетність предметної сторони над мовною [2, с. 64]. Навчальний процес побудовано таким чином, щоб усі зусилля студентів зосередити на виконанні певного завдання, яке пов'язане з майбутньою професійною діяльністю, з шляхом систематичного використання Інтернет-ресурсів у навчальному процесі.

Отже перша особливість розробленого курсу полягає у предметній складності проектних завдань і завдань для ділової гри, які повинні виконати студенти. Під поняттям «предметна складність завдань» ми маємо на увазі такі завдання, які ані викладач ані студенти не можуть виконати без попередньої обробки спеціальної інформації за темою [1, с. 7]. Предметна сторона навчання у рамках курсу не обмежується ні матеріалами, які відбирає викладач, ні його знаннями ділової сфери та бізнесу. Звичайно, це не означає, що викладач зовсім не бере участі у процесі пошуку інформації. Він допомагає та ділиться своїми знаннями і досвідом зі студентами як з колегами, але ні в якому разі не обмежує їх.

Друга особливість курсу тісно пов'язана з першою і полягає у використанні Інтернет-ресурсів як інформаційної основи для виконання проектів чи підготовки до ділової гри. Використання саме Інтернет-ресурсів у навчальній аудиторії ми можемо пояснити наступними перевагами даного джерела інформації у порівнянні з друкованими: можливість знаходження великої кількості оригінальних автентичних матеріалів для читання іноземною мовою за будь-якою тематикою, змістом і рівнем мовної або іншої складності; інформація подається, як правило, найсучаснішою англійською мовою, а не тими її застарілими варіантами, з якими найчастіше мають справу студенти, читаючи друковану літературу; можливість забезпечити цілій групі студентів одночасний доступ до різноманітної інформації за фахом; робота з гіпертекстами підвищує процесуальну мотивацію студентів; з'являється більше можливостей для взаємодії з мовою, яка вивчається, та професійно важливою інформацією.

Третя особливість запропонованого курсу тісно пов'язана з попередніми і полягає у великому обсязі самостійної роботи і творчій автономії тих, хто навчається. Студенти не лише самостійно розподіляють завдання у групі, визначають послідовність виконання роботи і планують свій час, але й аналітично опрацьовують іншомовну інформацію з Інтернету, використовують у разі потреби системи автоматизованого перекладу й електронні словники. Вони також приймають рішення, в якій нормі представляти результати роботи групи. Це може бути усне повідомлення, презентація з використанням програми *Power Point*, програвання ситуацій у ролях і т.д. На нашу думку, така організація навчального процесу значно підвищує процесуальну мотивацію студентів, допомагаючи їм проявити свій творчий потенціал. Слід зазначити, що на занятті рідна мова не використовується, і тому обговорення завдання, розподіл роботи у групі та урегулювання усіх проблем відбувається англійською мовою.

Але специфіка організованої нами самостійної роботи полягає в тому, що вона стає основою для кооперативного навчання (*cooperative learning*), що і є четвертою особливістю розробленого курсу [3, с. 22].

П'ятою, останньою особливістю розробленого курсу є взаємопов'язане навчання усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності з головною концентрацією уваги на екстенсивному читанні, тобто на читанні досить великих обсягів текстів виключно для отримання потрібної інформації без будь-якого розгорнутого аналізу текстів. Розвиток усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності забезпечується за рахунок організації навчальної діяльності студентів за наступною схемою «*prereading - reading - postreading*».

Висновки. П'ять описаних вище рис відображають нову концепцію навчання студентів економічних спеціальностей ділової англійської мови, яка робить можливим поєднання кооперативного й індивідуального навчання, забезпечує максимальну автономію студентів, розвиток їх творчих здібностей, що стає можливим завдяки використанню Інтернет-ресурсів як інформаційної основи для проектного навчання та навчання шляхом ділової гри. До того ж, навчання студентів за представленою технологією дозволяє найбільш ефективно використовувати аудиторний час, оскільки одночасно всі студенти зайняті творчою роботою і використовують у ході такої роботи англійську мову.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Богацький І.С., Дюканова Н.М. Бізнес-курс англійської мови. – К.: ТОВ «ВП Логос-М», 2007. – 352 с.
2. Гороль П.К., Гуревич Р.С. Сучасні інформаційні засоби навчання. – Вінниця: ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 2004. – 535 с.
3. Шахмалова Н.А. Сучасна ділова англійська мова: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2005. – 164 с.

*Світлана Танана, Аліна Охріменко
(Переяслав-Хмельницький)*

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНШОМОВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВНЗ

Сьогодні вчені, які досліджують методологічні та загальнотеоретичні засади навчання іноземних мов та діагностику іншомовних здібностей під час професійного відбору на навчання вважають, що індивідуально-психологічні особливості майбутніх фахівців можуть суттєво впливати на їх успішність в оволодінні іноземними мовами [2; 3; 4; 5]. Проте, більшістю дослідників відзначено, що не завжди між рівнем розвитку іншомовних здібностей та успішністю студента у навчальній діяльності існує пряма пропорційна залежність. Зокрема, на зв'язок іншомовних здібностей та мотивації наголосила Н. Саєнко, та встановила, що навіть високий рівень здібностей до мов, за відсутності зацікавленості в їх вивченні, не дає вагомих результатів у іншомовній освіті [2, с. 297]. Одночасно існує необхідність створення механізму з'ясування рівня іншомовних здібностей студентів у рамках системи професійного психологічного відбору.

Залежно від виразності тих чи інших індивідуально-психологічних, зокрема психофізіологічних властивостей у конкретної особистості та умов оволодіння мовою, може спостерігатися домінування схильності до однієї з форм активності: комунікативної, когнітивної, мовної чи мовленнєвої. Вона може бути детермінована зовнішніми чи внутрішніми чинниками. Зовнішній чинник, що впливає на процес її формування, утворює методи (технології) викладання і індивідуально-психологічні особливості як самого викладача, так і тих соціально-психологічних умов, у яких відбувається навчання. Варіативність зовнішнього чинника можна спостерігати в системах так званого „інтенсивного”, „комунікативного”, „традиційного” та інших методів навчання. Внутрішній чинник – це сукупність задатків здібностей, резервних потенційних можливостей особистості, які детермінують домінування тієї чи іншої форми активності.

Вивчаючи зарубіжний досвід іншомовної підготовки співробітників держбезпеки К. Мамчур, який описав труднощі, з якими зіткнулися американські спецслужби за недооцінки рівня розвитку іншомовних здібностей у офіцерів, а також особливості викладання арабської мови у військовому інституті іноземних мов Міністерства оборони США. Вчений, враховуючи проблеми вивчення іноземних мов для розвідувального співтовариства, визначив, що основними аспектами іншомовної підготовки військових є побудова навчання

на основі суб'єктно-діяльнісного підходу та добір груп з урахуванням іншомовних здібностей курсантів [1, с. 67]. Одночасно українські вчені, які вивчали причини досить вільного просування українських студентів різних спеціальностей в оволодінні іноземними мовами, наголошують на тому, що процес навчання іноземних мов потрібно переорієнтувати на розвиток іншомовних здібностей студентів [3, с. 295], високий рівень розвитку яких, забезпечує легкість і швидкість засвоєння іноземної мови. Отже, питання, що стосуються механізму визначення та оптимального розвитку іншомовних здібностей студентів є досить актуальними.

У зв'язку з цим можна вважати актуальною проблему використання різних підходів до визначення іншомовних здібностей (тестові/нетестові, традиційні/інноваційні і т. д.). Нетестові підходи передбачають спостереження, анкетування, бесіди, вивчення пізнавальних потреб студентів, визначення об'єму короткочасної вербальної пам'яті. Текстологічні підходи вивчають різні взаємозв'язки здібностей шляхом кореляції результатів, отриманих через різні види тестування. Тестові методики допомагають визначити та оцінити стан пам'яті, втоми, активності уваги, дослідити особливості мислення, лабільності, рівень самоконтролю, вміння розуміти та оперувати переносним смислом тексту, диференційованості суджень, ступені їх глибини, рівень розвитку мовних процесів, виявлення характеру логічних зв'язків та відношень між поняттями, дослідження операцій порівнянь, аналізу, синтезу та ін.

Слід зазначити, що аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу встановити факт наявності варіативності запропонованих у дослідженнях різних вчених тестових методик. Тести зарубіжних психологів (G. Carrol, S. Sapon, J. McCarty, S. Kirk) із визначення здібностей до іноземних мов спрямовані на визначення таких показників як вербальна пам'ять, рівень слухової диференціальної чутливості, об'єм оперативної пам'яті, співвіднесення звуку з відповідним правилом, уміння виводити граматичні правила із запропонованого лінгвістичного матеріалу (grammatical sensitivity), тести інтелекту, визначення механічної асоціативної пам'яті (rote associational memory), визначення здатності до фонетичного кодування (phonetic coding ability) та ін [6].

Вітчизняні науковці для діагностики іншомовних здібностей здебільшого використовують методики дослідження розвитку вербальної та образної пам'яті та визначення переваг у застосуванні мнемічних прийомів (словесно-логічних, образних та емоційних), при запам'ятовуванні тексту іноземною мовою, а також інтелектуальні здібності.

Наприклад, поширення здобули методика Р. Кеттелла і Дж. Равена (для виявлення індивідуальних розбіжностей рівня інтелекту, обсягу пам'яті та співвідношення між особливостями пам'яті і виразності основних властивостей нервової системи); особистісний опитувальник Г. Айзенка (для діагностики екстраверсії-інтроверсії, нейротизму); методика Д. Кімури (для дослідження міжпівкульної асиметрії головного мозку за мовленням); тепінг-тест (для дослідження швидкісних характеристик особистості); лінгвістичні тести М. Кабардова (для діагностики лабільності у другій сигнальній системі). Методика К. Мальцевої „Варіювання характеристик опорних стимулів для запам'ятовування” спрямована на вивчення залежності опосередкованого запам'ятовування. Методики „Опосередковане запам'ятовування” та „Структура мнемічних прийомів” визначають яким мнемічним прийомом (вербальним, образним чи емоційним) надає перевагу людина в процесі запам'ятовування тексту. І. Тижді запропонувала методику, що складалася з комплексу субтестів, де здібності до іноземної мови можна досліджувати у контексті розвитку лінгвістичних та комунікативних здібностей [7].

Крім цього популярність завойовує ще один підхід, який можна назвати інструментальним (психолого-медичним). Дослідженню підлягають властивості нервової системи, безумовно рефлексорні показники, латералізація психічних функцій (міжпівкулева асиметрія, характеристика аналізаторів). Для цих цілей використовується, наприклад, метод функціональної магнітно-резонансної томографії, нейролінгвістичне програмування.

Отже, методологія діагностики іншомовних здібностей студентів потребує подальшого вдосконалення і, на наш погляд, передбачає врахування цілісності системи, зокрема, комплексного підходу, що поєднує нетекстологічні та текстологічні методи, а також непрямі показники іншомовних здібностей, зокрема, успіхи в математиці, українській мові/літературі, музичний слух. Крім того, до методичного комплексу діагностики рівня розвитку іншомовних здібностей студентів слід включити методи дослідження розвитку вербальної та образної пам'яті, методи дослідження структури мнемічних прийомів, яким надається перевага під час запам'ятовування іншомовної лексики. Одночасно діагностика комунікативних та когнітивних компонентів іншомовних здібностей, дає можливість визначити відповідно до дихотомії "мова-мовлення" основні типи оволодіння іноземною мовою – комунікативно-мовленнєвий, когнітивно-лінгвістичний та змішаний.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Киклик І. В. Психологічні особливості актуалізації мовних здібностей у студентів вищих навчальних закладів у процесі навчання іноземних мов : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / І. В. Киклик. – Хмельницький, 2006. – 20 с.
2. Дубовий К. В. Психологічні умови розвитку комунікативних і когнітивних компонентів іншомовних здібностей студентів автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / К. В. Дубовий. – Хмельницький, 2012. – 16 с.
3. Carrol Y. B. Factor analysis of two Foreign Language Aptitude Batteries / Y. B. Carrol // Journal of General Psychology. – 1997. – Vol. 2. – P. 117–120.
4. Стуліка О. Б. Психологічні особливості розвитку мнемічних здібностей студентів мовних спеціальностей : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / О. Б. Стуліка. – Харків: Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2010. – 24 с.

*Світлана Танана, Оксана Продан
(Переяслав-Хмельницький)*

ПРОБЛЕМАТИКА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПРИ ВИЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Вибір Україною курсу на входження в європейський економічний та освітній простір, інтеграція з європейськими країнами, інтернаціоналізація ділових стосунків у різних сферах діяльності людини підвищує попит на випускників вищих навчальних закладів, які б вільно володіли іноземною мовою і культурою іншомовного спілкування. У цьому контексті великого значення в системі вищої освіти нашої країни набуває навчання студентів немовних вищих навчальних закладів фахової лексики, оскільки успішність іншомовного професійного спілкування значною мірою визначається таким рівнем володіння лексичними навичками, який забезпечить здатність студентів розуміти і вживати у потрібній ситуації саме ту лексичну одиницю, яка точно й економно передає висловлену думку.

Відповідно до сучасних міжнародних освітніх вимог випускник вищого навчального закладу (за рекомендаціями Комітету Ради Європи з питань освіти) має володіти вміннями швидко і вільно висловлюватися іноземною мовою без помітних утруднень, пов'язаних з пошуком засобів вираження у процесі досягнення ними соціальних, академічних і професійних цілей. Ми вважаємо, що активізація пізнавальної діяльності студентів історичних спеціальностей за допомогою новітніх технологій, виступає необхідним складником у досягненні головної мети навчання іноземної мови – „оволодіння англійською мовою як засобом фахового спілкування, що є одним із напрямів розвитку сучасної

методичної науки, зокрема такого напрямку як „англійська для професійних цілей” („English for Specific Purposes”).

Відомо, що мета навчання краще сприймається студентами за умови наявності в них позитивних мотивів учіння, наприклад активізації пізнавальної діяльності за допомогою використання новітніх технологій навчання. Тому активізація пізнавальної діяльності потребує використання таких активних методів та технологій, які б стимулювали студента до виявлення його активності під час занять із іноземної мови. Зокрема це такі методи та технології: brainstorming (мозковий штурм), Case-Study, креативна технологія, метод проєктів, рольові ігри, когнітивний підхід до навчання іншомовної фахової лексики, з урахуванням певної системи вправ.

Метою даної статті є запропонування спеціально розробленого нами комплексу новітніх технологій для навчання студентів історичних спеціальностей, з використанням англійської фахової лексики з теми „Economic Growth and Economic Development”.

Однією з сучасних технологій навчання є «Case-Study», яку успішно можна використовувати під час викладання іноземної мови. Цей метод базується на описі будь-якої проблеми чи ситуації, яка пов'язана з майбутньою професією студентів, і не містить ні аналізу, ні готових рішень, ні висновків. Учасники обговорень мусять приймати рішення та давати рекомендації стосовно вирішення певного завдання. Текст, який лежить в основі, представляє реальну ситуацію, певну проблему і стимулює студентів розвивати проблемно-пошукову діяльність, оскільки вони аналізують ситуацію і пропонують відповідні дії. У процесі обговорення студенти закріплюють необхідну термінологію через комплекс завдань. Вправи на креативне мислення сприяють тому, що студенти використовують власний досвід та спостереження для вирішення певної проблеми [1, с. 257]. Цей метод допомагає наблизити навчальний процес до реальних умов, сприяє розвиткові говоріння, стимулює до читання та засвоєння додаткового автентичного матеріалу з теми.

При навчанні іноземної мови комп'ютерні програми знаходять все більше застосування в організації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Завдяки всесвітній Мережі стають можливими нові цікаві форми індивідуальної, групової роботи та занять з іноземної мови в парах.. Найчастіше в навчальному процесі використовують такі елементи інформаційно-комунікаційних технологій: електронні підручники та посібники, які презентуються за допомогою комп'ютера, мультимедійного проєктора, інтерактивні дошки, електронні енциклопедії та довідники, словники, програми тестування, відео- та аудіотехніка. Всі ці засоби навчання мають певні переваги. Перш за все, постійне оновлення інформаційного матеріалу.

Електронні словники поєднують в собі функції пошуку потрібної інформації, демонстрації мовних закономірностей і дають можливість засвоїти навчальний матеріал за допомогою спеціальної системи вправ. Усі сучасні електронні словники використовують звукові засоби мультимедійних персональних комп'ютерів для відтворення вимови [2, с. 15].

Створюються осередки нових освітніх технологій, науково-освітні інформаційні мережі зі значним інтелектуальним наповненням: базою даних і знань з різних напрямків науки й освіти, електронною бібліотекою, системою пошуку інформації, забезпеченням віддаленого користування потужними обчислювальними ресурсами, роботою в режимі віртуальних наукових і освітніх лабораторій, здійсненням мультисервісної обробки інформації (графічної, відео- та аудіоінформації). Вивчення нових інформативних технологій представлені в дисертаційних дослідженнях, монографіях, у педагогічних часописах вітчизняних та зарубіжних учених. Так, загальні питання використання інформативних технологій представлені в роботах таких дослідників, як А.Алексюк, І.Богданова, М.Жалдак, Л.Карташова, М.Кларін, Т. Клейман, Т.Койчева, Н.Макарова, В.Монахов, Н.Петрова, Є.Полат, Н.Салівон, О.Скрябіна, Р.Тайлер, С.Хресточевський та ін.). Учені зазначають, що використання комп'ютерних засобів, де навчальний матеріал чітко структурований, забезпечує швидкість засвоєння інформації, вивільняє час на вироблення й удосконалення

практичних умінь. Педагоги стверджують, що інформатизація освіти в Україні є одним з пріоритетних напрямів реформування.

Перед сучасним педагогом ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних, професійних умінь. Використання нових інформаційних технологій, Інтернет-ресурсів, проектна методика допомагають реалізувати особистісно-орієнтований підхід до навчання, забезпечують індивідуалізацію та диференціацію навчання з урахуванням можливостей студентів, їх рівня знань, схильностей та уподобань, спонукають до пошуку нових форм навчальної діяльності. Інформаційно-довідкові матеріали викладача та студента, електронні підручники, електронні наочні засоби та методичні матеріали, а також Інтернет-ресурси містять величезний об'єм фактологічного та ілюстративного матеріалу, який, зазвичай, представлений у більш цікавій формі, ніж на паперових носіях, що дозволяє збільшити кількість практичних і творчих робіт пошукового характеру [3, с. 189].

Одним із найбільш поширених засобів інформаційних технологій є електронні підручники. Вони являють собою не тільки засоби навчання, а й засоби контролю. Використання різноманітних відеоматеріалів, фільмів, мультимедійних програм, електронних словників, мультимедійних довідників та енциклопедій допомагають організувати різноманітну навчальну діяльність студентів, значно підвищувати їх мотивацію. Використання мультимедійних засобів навчання дозволяє за відсутності мовного середовища створювати умови, максимально наближені до реального спілкування іноземною мовою.

Висновки. Таким чином, успішні впровадження усього комплексу інноваційних методів і форм у навчальний процес з урахуванням їх доцільного поєднання і відповідності дидактичним завданням має величезне значення для активізації пізнавальної діяльності студентів історичних спеціальностей у вищому навчальному закладі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вавіліна С. Роль використання електронних навчальних ресурсів у формуванні професійної компетенції майбутніх філологів// *Якість вищої мовної освіти: шляхи вдосконалення організації і проведення педагогічної практики студентів-філологів / Матеріали IV Міжнародної наук.-практичної конференції.* – Горлівка : Вид-во ГДППМ, 2010. – С. 64-65.

2. Зарічанська Н. Формування готовності майбутнього вчителя філологічних дисциплін до інноваційної діяльності в умовах інформаційного суспільства / Н. Зарічанська // *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. / Ред. кол. : ТОВ «Планер», 2010. – Вип. 26. – С. 255-260.*

3. Зарічанська Н. Реальний стан готовності вчителів філологічних дисциплін до інноваційної діяльності / Н. Зарічанська // *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. / Ред. кол. : ТОВ «Планер», 2012. – Вип. 29. – С. 374-380*

4. Химинець В. Інноваційна освітня діяльність / В. Химинець. –

5. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2007. – 364 с.

6. Шапран О. Система інноваційної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчально-наукових-педагогічних комплексів: монографія / О. Шапран. – Переяслав-Хмельницький: Вид-во С. Карпук, 2008. – 285 с.

*Світлана Танана, Марина Стара
(Переяслав-Хмельницький)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У КУРСІ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Сучасний період державотворення в Україні вимагає нового, нестандартного бачення проблеми професійної підготовки висококваліфікованих спеціалістів економічного профілю. Тому необхідність застосування нових інформаційних технологій у вищих навчальних закладах освіти сьогодні вже не викликає жодних сумнівів. Із розвитком комп'ютерних технологій почалось інформаційне оновлення, яке охопило усі сфери життя, тому підготовка спеціалістів високого рівня неможлива без оволодіння ними основами застосування нових інформаційних технологій у професійній діяльності.

Поширене застосування інформаційних і комунікативних технологій створює нові перспективи для інтенсифікації навчального процесу з іноземних мов у контексті реформаторських ідей вищої мовної освіти [5].

Той факт, що сьогодні сформувалось нове середовище існування людини, яке філософи називають інформаційним середовищем або інфосередовищем, показує, що вимога змінити цілі, зміст і форми сучасної вищої освіти не може бути реалізована у повній мірі допоки не буде сформований належний сегмент інфосередовища – освітнє інформаційне середовище. Саме це обумовлює особливості курсу ділової англійської мови для майбутніх економістів. Зміст курсу відображає потреби різних навчальних груп – від студентів, які ще тільки планують займатися професійною діяльністю до професіоналів у бізнесовій сфері. Програма курсу ділової англійської мови для майбутніх економістів ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” базується на двох основних блоках: знання мови (Language Knowledge) і комунікативні навички (Communication Skills). Зміст даного курсу доповнюється конспектами лекцій та практичних занять, друкованими та електронними навчальними посібниками, монографіями, комп'ютерними програмами та базами даних, а також ресурсами інтернету [6].

Проблемами створення комп'ютерних програм, електронних навчальних посібників та інших електронних навчальних матеріалів займались В.П. Беспалько, П.Я. Гальперін, Е.Л. Носенко, Є.С. Полат, D. Keegan, O. Peters та ін., однак аналіз стану сучасної системи освіти показує, що використання інформаційних технологій у навчанні зазнає серйозних проблем. Коротко їх можна звести до наступних:

- відсутність системного підходу до застосування інформаційних технологій у процесі навчання;
- „неінтегрованість” існуючих інформаційних ресурсів у навчальні програми;
- необхідність трудомісткої роботи викладача по підборі та підготовці лексичного наповнення комп'ютерних програм;
- відсутність у значної частини викладачів знань або інформації про можливості використання інформаційних технологій;
- фінансові труднощі, через які значно уповільнюються темпи впровадження інформаційних технологій у навчальний процес.

Означені проблеми призводять до невідповідності рівня підготовки фахівців у сучасних вищих навчальних закладах вимогам, які висуваються суспільством до молодих спеціалістів. Таким чином, сьогодні гостро стоїть проблема усунення цих невідповідностей. У цьому контексті вважаємо за необхідне зазначити, що при постановці цілей та завдань у процесі підготовки фахівців необхідно брати до уваги не лише широкі можливості використання інформаційних технологій у навчальному процесі, а й зміну характеру та особливостей

професійної діяльності в умовах комп'ютеризації. Передусім це стосується студентів, які будуть працювати у сфері бізнесу, тобто майбутніх економістів. По-перше, існує таке поняття як автоматизоване робоче місце економіста, яке дає змогу працювати з різноманітними пакетами програм, а також використовувати локальні та глобальні мережі, отже студенти повинні навчитись використовувати комп'ютер для вирішення професійних проблем. По-друге, становлення інформаційного суспільства призводить до формування та розвитку комп'ютерного середовища, у якому здійснюється ділове, наукове та повсякденне спілкування. Таким чином, мова повинна йти не лише про навчання студентів комп'ютерної грамотності, а й про навчання спілкування у комп'ютерному середовищі, зокрема іноземною мовою.

І хоча сьогодні існує значний досвід використання різноманітних комп'ютерних навчальних матеріалів з іноземної мови (П.Г. Асоянц, М.Г. Євдокимова, О.В. Їльїна, Краснопольський В.Е., О.П. Крюкова, І.П. Павлова, О.А. Палій, П.І. Сердюков, Г.С. Чекаль, S. Fortescue, С. Jones та ін.), однак в літературі висвітлені лише окремі проблеми, які можна вирішити у конкретних обмежених умовах. Недостатньо розглянуті питання створення ефективних форм організації навчання з урахуванням сучасного рівня можливостей комп'ютерної техніки у контексті сучасних підходів до навчання іноземних мов, питання розвитку самостійності студента в освітньому інфосередовищі тощо. Ці питання потребують подальшої теоретичної та практичної розробки.

Формулювання цілей роботи. Тому мета даної статті полягає у висвітленні особливостей професійної діяльності та спілкування сучасних економістів, аналізі та узагальненні вимог до їх підготовки у вищих навчальних закладах, а також у визначенні стратегії організації навчання майбутніх економістів іноземній мові.

У сучасній літературі з питань психології професійної діяльності, наводиться таке визначення професіоналізму: „Професіоналізм – інтегральна психологічна характеристика людини праці, що відображає та фіксує рівень відповідності людини вимогам професії” [1].

Автори відзначають, що поняття „професіоналізм” охоплює три компоненти праці: професійну діяльність, професійне спілкування, особистість професіонала. При цьому: „Професійна діяльність – це активність людини, спрямована на перетворення предмету праці з метою отримання результату, що відповідає суспільним та особистим, матеріальним та духовним потребам. Професійне спілкування – це активність людини, спрямована на встановлення взаємодії і співпраці з іншими людьми у процесі перетворення предмету праці, причому професійне спілкування може бути розглянуто як один із засобів підвищення ефективності професійної діяльності. Особистість професіонала – це сукупність психічних якостей, властивостей, станів людини праці, яка створює можливості виконання нею професійної діяльності і разом з тим змінюється та вдосконалюється у процесі праці” [1].

У процесі професійного навчання відношення „людина – професія”, яке до теперішнього часу визначалось лише уявою суб'єкта про дану професію, починає опосередковуватись його участю у спеціально організованій діяльності [4]. Діяльнісний підхід, як вважають спеціалісти, повинен призвести до розвитку, по-перше, адекватних уявлень про професію, по-друге, до операційної основи професійного самовизначення [10].

Оскільки невід'ємним елементом загальної і професійної підготовки фахівця вважається формування його комунікативної та когнітивної професійної культури, зокрема іноземної, то можна говорити про те, що іноземна мова як навчальний предмет може зробити позитивний внесок в усі компоненти професіоналізму: професійну діяльність, професійне спілкування, особистість професіонала [4].

У рамках особистісно-орієнтованого підходу до навчання у сучасній лінгводидактиці активно розвивається теоретична платформа, яка базується на концепції „мощної особистості”, з позицій якої навчання іноземної мови розглядається як процес формування „вторинної мовної особистості” [7]. Під концептом мовної особистості розуміють сукупність здатностей/готовностей людини до здійснення мовних вчинків, до адекватної взаємодії з представниками інших культур в умовах автентичного спілкування з ними, результатом чого є

оволодіння іноземною мовою. Рівень розвитку вторинної мовної особистості проявляється у спроможності мотивованого обміну текстуально організованою смисловою інформацією, що структурована з урахуванням мотивів та цілей спілкування, у цілеспрямованому породженні та інтерпретації цілісних, ієрархічно організованих семантико-смислових структур [9].

Як відомо, у структурі вторинної мовної особистості виділяють три рівня [9]:

- 1) вербально-семантичний (слова; граматичні, текстові, дискурсивні моделі);
- 2) лінгвокогнітивний (тезаурусний – поняття, концепти, ідеї, ідеологічні стереотипи тощо);
- 3) мотиваційний (діяльнісно-комунікативні потреби, мотиви мовної поведінки).

В умовах немовного вищого навчального закладу формування вторинної мовної особистості можливе лише в обмежених рамках, що визначаються потребами майбутньої професії, тобто міжкультурного професійного спілкування. Тому необхідною метою навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі немовного профілю повинно бути формування професійно орієнтованої мовної особистості, зміст усіх рівнів структури якої мінімізовано у відповідності до особливостей професійно значимих сфер і ситуацій іншомовного спілкування [4]. З методичної точки зору, саме формування мотиваційного рівня мовної особистості повинно стати центральною ланкою всієї системи навчання студента немовного вищого навчального закладу, яка визначає всі інші складові системи навчання, оскільки „мовне спілкування не є самоціллю ні соціуму, ні індивіду, потреба у ньому породжується суспільними взаємовідносинами і відповідними цим взаємовідносинам видами соціальної діяльності” [11].

При цьому, як уже зазначалось вище, в комунікативній підготовці фахівців, зокрема майбутніх економістів, акцент все частіше ставиться на особливостях комунікації, що опосередкована комп'ютером. Внаслідок цього докорінно трансформуються основні кваліфікаційні вимоги, що висуваються до фахівців у більшості професійних галузей. Означені вимоги охоплюють уміння кваліфіковано користуватись комп'ютерними та телекомунікаційними засобами для отримання та переробки інформації, коректно та ефективно спілкуватись за допомогою комп'ютерних телекомунікаційних мереж [2]. Ймовірно, що іншомовна складова професійної комунікативно-пізнавальної діяльності майбутнього спеціаліста буде здійснюватися у багатьох випадках в електронному середовищі комунікації. Комп'ютерно опосередкована комунікація, в тому числі й іноземною мовою, все більше необхідна суспільству, що потребує уміння володіти грамотним писемним мовленням, проводити презентації і самопрезентації іноземною мовою, ефективно роботи з різною інформацією, що поступає через електронне середовище, критичної оцінки інформаційних ресурсів [4].

З метою визначення ролі іноземної мови та комп'ютерно опосередкованих комунікативних вмінь майбутніх економістів у процесі підготовки до подальшої професійної діяльності ми націлюємося як на покращення знання іноземної мови, так і на розвиток комунікативних навичок. Однак, те, що відрізняє ділову англійську від загальної англійської частково відноситься до мови, частково до комунікації: мовні форми, які вводяться й відпрацьовуються, відворюють професійну орієнтацію студентів; канали комунікації, які потрібно розвинути, відтворюють професійний світ презентації, зустрічі, переговорів та ін.

Все вищевикладене доводить факт формування комп'ютерного середовища комунікативно-пізнавальної діяльності спеціалістів економічного профілю і підтверджує правомірність орієнтації на активне використання цього середовища під час навчання студентів немовних вищих навчальних закладів професійно-орієнтованого спілкування іноземною мовою. Враховуючи інтереси студентів як майбутніх професіоналів, необхідно розкрити роль та місце іноземної мови у майбутній професійній діяльності та моделювати навчальний процес згідно з специфікою цієї діяльності.

Таким чином, розробка конкретних технологій навчання іноземної мови у немовному вищому навчальному закладі повинна спиратись на особистісно-орієнтований діяльнісний підхід, враховувати специфіку майбутньої професійної діяльності студентів та зростаючу роль в цій діяльності комп'ютерних програмних засобів.

Засобами, що дозволяють оперативно вирішувати найбільш актуальні проблеми навчання майбутніх економістів професійно-орієнтованого спілкування, можуть стати програми, розроблені для дистанційного навчання, яке набуває все більшої популярності останнім часом. Цей вид навчання відрізняється перш за все освітніми технологіями – сукупністю дидактичних методів і засобів, що використовують інформаційні технології.

Однак, ми цілком поділяємо думку О.О. Леонтьєва про те, що суто дистанційне навчання мови, навіть в інтерактивному режимі, не може сьогодні забезпечити повного і всебічного оволодіння іноземною мовою. Виникає необхідність конструювання змішаної системи мовної освіти, яка включає елементи як дистанційного, так і безпосереднього „живого” навчання [8].

Не слід забувати, що завдання повного і всебічного оволодіння мовою, тобто оволодіння всіма чотирма основними видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання та писемне мовлення), стоїть перед студентами не завжди. Найчастіше це завдання обмежено одним або двома видами мовленнєвої діяльності та певною професійною спрямованістю навчання [8].

Отже, Використання інформаційних технологій при формуванні мовної особистості майбутніх економістів у процесі навчання іноземної мови має унікальні дидактичні можливості сучасних комп'ютерних технологій, ефективно посилює мотивацію студентів до означеного процесу, суттєво прискорює навчання і підвищує його якісний результат.

Саме для цього доцільно, на нашу думку, розробляти дистанційні курси, що носять не глобальний, а парціальний характер і можуть бути легко інтегровані у навчальний процес як під час аудиторних занять, так і в процесі самостійної роботи.

Досвід нашої роботи свідчить про те, що, фокусуючись на чотирьох аспектах ефективної презентації – змістові, структурі, способі подачі інформації, мові, майбутні економісти впевнюються в своїх можливостях досягнення бажаного результату, використовуючи при цьому інформаційні технології.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеология: Учебник / Под ред. А.А. Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2002. – 650 с.
2. Галицына И.Н. Вопросы эффективности внедрения компьютерных технологий в профессиональное образование // Educational Technology & Society. – 3 (3). – 2000 ISSN 1436-4522. – P. 538-547.
3. Долматовская Е.Ю. Профессионально ориентированное обучение иностранному языку в современных условиях (неязыковой вуз) // Профессиональная коммуникация как цель обучения иностранному языку в неязыковом вузе: Сб. науч. тр. – М.: МГУ, 2000. – Вып. 454. – 134 с.
4. Евдокимова М.Г. Проблемы теории и практики информационно-коммуникационных технологий обучения иностранным языкам: Монография. – М.: МИЭТ, 2004. – 312 с.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Зимина О.В. Дидактические аспекты информатизации высшего образования // Вестник Московского университета: серия 20: пед. обр. – 2005. – № 1. – С. 17-19.
7. Краснопольский В.Е. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів засобами комп'ютерної техніки (на матеріалі викладання англ. мови): Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01. – Луганськ, 2000. – 20 с.
8. Леонтьев А.А. Психолого-педагогические основы обновления методики преподавания иностранных языков. Лекция-доклад. / Под общ. ред. А.Н. Селезневой, И.И. Дзегеленка. – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 1998. – 24 с.
9. Маслова О.О., Карпова Н.О. Комп'ютеризація навчання. Її переваги і недоліки // Актуальні проблеми викладання іноземних мов у вищій школі: Зб. наук. праць. – Вип. 7 / Ред. кол. А.П. Загнітко та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2005. – С. 71-73.

10. Огурцова О.Л. Методика використання Інтернет-технологій для цільового вилучення вербально-графічної інформації англійською мовою студентами економічних спеціальностей з метою використання у діловій сфері // Навчання ділової англійської мови у Східній Європі: для чого та як: Міжнар. наук. конференція, Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП, 2004. – С. 110-113.

11. Хоменко Ф.В. Використання комп'ютерної техніки в процесі навчання іноземним мовам // Матеріали III Між нар. наук.-практ. конф. „Динаміка наукових досліджень. Методика викладання мови та літератури”. – Д.: Наука і освіта, 2004. – С. 63-64.

12. English for Specific Purposes (ESP) in Ukraine. A baseline Study. – К.: Ленвіт, 2004. – 12 с.

*Таїсія Черемісіна
(Бердянськ)*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Профорієнтаційна робота в практичній діяльності вчителя трудового навчання та технологій – це не організація окремих заходів, які створюють додаткове навантаження, а цілеспрямована навчально-виховна робота, невід'ємною частиною якої є і профорієнтація. Тому для забезпечення профорієнтаційної спрямованості уроків технологій учитель має ретельно підготуватись.

Варто зауважити, що проблема вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх вчителів технологій тривалий час перебуває у полі зору вітчизняних дослідників. Так, зокрема, у працях А.Киверялга, О.Коберника, В.Мадзігона, А.Рацула, В.Сидоренка, Г.Терещука, Д.Тхоржевського та ін. обґрунтовуються теоретичні, методичні і організаційні засади формування і розвитку його фахової майстерності.

Крім того в останні роки здійснено низку досліджень, у яких розкриваються окремі аспекти удосконалення процесу підготовки майбутнього вчителя технологій. До них ми можемо віднести дисертаційне дослідження В.Вітренко (графічна підготовка вчителя трудового навчання), Т.Демиденка (підготовка майбутніх учителів трудового навчання до інноваційної педагогічної діяльності), Н.Знамеровської (підготовка вчителя трудового навчання до розвитку художньо-конструкторських здібностей учнів основної школи), А.Іванчука (підготовка майбутніх учителів трудового навчання до керівництва технічною творчістю школярів), В.Кузьменка (практична підготовка студентів до проведення занять у навчальних майстернях) В.Курок (інтеграція навчальних дисциплін в структурі підготовки вчителя до трудового виховання школярів), Г.Разумної (підготовка майбутніх вчителів трудового навчання до естетичного виховання учнів основної школи), М.Свіржевського (підготовка майбутніх учителів трудового навчання до економічного виховання учнів загальноосвітніх шкіл), Б.Сіменач (розвиток творчих здібностей студентів), В.Тешенка (забезпечення міжпредметних зв'язків у змісті підготовки вчителя трудового навчання), Л.Хоменко (підготовка вчителя трудового навчання до конструювання, моделювання, розробки технології і виготовлення швейних виробів) та ін.

Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра технологічної освіти (нормативна частина, цикл професійної та практичної підготовки) передбачає вивчення навчальної дисципліни «Теорія та методика профорієнтаційної роботи». Профорієнтація є самостійною областю знань, але формується на стику педагогіки, психології, соціології, економіки, філософії, медицини і права.

Основними компонентами профорієнтації є:

- професійна освіта;
- професіографія;
- профдіагностика;

- профактивізація;
- профконсультація;
- профвідбір;
- соціально-професійна адаптація;
- профнеобхідність;
- профвиховання;
- профпереорієнтація;

Усі вищезгадані компоненти взаємозалежні. Вони здійснюються як у школі, так і в домашніх умовах.

Проведення спеціально організованої профорієнтаційної роботи значно підсилює вплив навчально-виховного процесу на вибір професії кожним школярем. Найсприятливіші умови для здійснення профорієнтаційної роботи у школі серед усіх навчальних предметів має трудове навчання. І це не випадково, адже сам зміст трудового навчання вже є важливим засобом профорієнтаційної роботи зі школярами. На уроках технологій в школярів формуються різноманітні початкові трудові й деякі професійні уміння і навички, перевіряється практична придатність кожного учня до того чи іншого виду трудової діяльності. Крім того, сам учитель трудового навчання та технологій є найпідготовленішим до профорієнтаційної роботи порівняно з іншими учителями-предметниками. Його загальнотехнічна підготовка дає можливість орієнтуватись в загальній структурі системи суспільного виробництва та в основних її галузях, уявляти тенденції розвитку цих галузей, орієнтуватись в складному світі сучасних професій, знати особливості вимог, які висувають ці професії до людини.

Важливою формою закріплення інтересу старшокласників до обраної професії слід вважати заохочення їх до вияву самостійності у виконанні практичних завдань, залучення до самостійного планування трудового процесу, контролю за ним, виявленню недоліків у ньому та їх усуненню. Така діяльність учнів підвищує їхню розумову активність, створює конкретні уявлення про специфіку професії, її труднощі, активізує до вияву творчості тощо.

Невичерпні можливості містять у собі різноманітні форми профпросвітньої роботи вчителя трудового навчання у поза-навчальний час.

Підлітково-юнацький вік - це вік інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей, формування професійних інтересів. В зв'язку з цим вся навчальна діяльність перерозподіляється з урахуванням інтересів, здібностей сформованих практичних навичок. В способах засвоєння навчального матеріалу якісно новий рівень набувають пізнавальні психічні процеси. Мислення характеризується здатністю до абстрагування, утворення нових понять. Стійкий довільний характер мають процеси уваги, пам'яті, інтелектуальної працездатності. Характерною для даного віку є схильність до теоретизації. Дослідження життєвих планів молоді, їхніх уподобань і пріоритетів є одним із засобів поліпшення наукової організації профорієнтаційної роботи, підвищення її ефективності.

Незважаючи на таку кількість досліджень у галузі теорії і методики професійної освіти все ж окремі проблеми залишилися поза увагою науковців і, передусім, у сфері підготовки майбутніх вчителів технологій до професійної орієнтації учнів старшої школи. Пов'язане це, передусім, з суттєвими змінами у нормативно-правовій базі здійснення професійної орієнтації учнів в останні роки. До таких документів належить: Розпорядження Кабінету Міністрів України „Про затвердження плану заходів, спрямованих на розвиток системи професійної орієнтації населення, на період до 2009 року” (№ 576-р від 25 липня 2007р.); Концепція державної системи професійної орієнтації населення” (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 842 від 17 вересня 2008 р.); “Положення про Раду з питань професійної орієнтації населення” (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 28 від 21 січня 2009 р.) [4; 5; 6].

У означених документах визначено одним із стратегічних напрямів підготовку та професійний розвиток кадрового ресурсу професійної орієнтації населення, забезпечення

ними обґрунтованого й усвідомленого професійного самовизначення учнівської молоді в процесі допрофільної підготовки і профільного навчання. При цьому з поміж напрямів профільного навчання, перелік яких відповідає соціально-диференційованим видам професійної діяльності людини, надзвичайно важливим є технологічний профіль, оскільки він забезпечує підготовку учнів старшої школи до професійного самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій.

Отже, за останні роки специфіка професійної діяльності вчителя освітньої галузі “Технології” суттєво змінилася і, передусім, розширилася кількість завдань і напрямів його педагогічної роботи. До таких завдань належить необхідність здійснення ними професійної орієнтації в школі, яка має спрямовуватися на підготовку учнів 8 – 9 класу до профільного самовизначення та підготовку учнів 10 – 11 класів до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки.

Структура педагогічної діяльності вчителя технологій багатогранна, складна і динамічна. При цьому змінюється в цій діяльності одночасно і професія і особистість, яка знаходить у ній все нові способи дій, нові смисли і цінності. Адже без такої активності людини значуща для неї професія, яка ускладнюється, технологізується й інформаційно насичується, набуває деструктивного й руйнівного характеру.

Тобто професіонал є таким фахівцем, який не лише виконує професійні завдання на високому рівні, а й виходить за рамки заданих професійних норм, удосконалює професію і середовище професійної діяльності. При цьому така активність особистості неминуче призводить і до професійного самодосконалення, оскільки нова діяльність наповнюється новим змістом і спонукає особистість до саморозвитку. Зважаючи на означене вище готовність майбутніх учителів технологій до професійної орієнтації учнів старших класів є складовою формування їх як майбутніх професіоналів.

Майбутні вчителі технологій мають володіти також методикою професійної орієнтації старшокласників, сучасними алгоритмами та способами вирішення професійних завдань, знати вікові та індивідуальні особливості підліткового та молодшого юнацького віку, вміти організувати індивідуальну, групову та колективну професіографічну діяльність, вміло керувати проектною та проектно-технологічною діяльністю школярів, забезпечувати профільні та професійні випробування тощо.

Означене вище є змістом професійної готовності майбутнього вчителя технологій, яка разом із особистісною готовністю складає основу його майбутньої професійної майстерності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Варнавських Н. М. Проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень // Педагогіка і психологія. – 2002. – №4. – С. 109-115.
2. Основи технологій виробництва в галузях народного господарства: навч. посібник / [С.П. Желібо, Д.В. Анопко, В.М. Буслик, М.А. Овраменко та ін.]. – К.: Кондор, 2005. – 716 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення” № 842 від 17 вересня 2008 року.
4. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про Раду з питань професійної орієнтації населення” № 28 від 21 січня 2009 року.
5. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-методичний посібник [для вчителів] / [за ред. О.В.Мельника]. – К. 2009. – 260 с.
6. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України “Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі” № 10 / 13 від 25. 09. 2003 року.

Тетяна Шабанова
(Берислав)

ТЕХНОЛОГІЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

*Альою та омегою нашої дидактики нехай буде пошук і відкриття засобу, коли ті, хто
учить, менше б навчали, а учні більше б училися.*
Ян Амос Коменський

Ми живемо у стрімко мінливому світі. Кожний день приносить людству нові знання, нові відкриття. Наявна ж інформація швидко застаріває. Крім того, завдяки Інтернету нашим студентам відкритий доступ до будь-якої інформації.

Усе це вимагає нових підходів до навчання. По-перше, тому що за таких умов інформативна функція викладача відходить на другий план, а основною стає роль організатора класної роботи. По-друге, і це головне, студенти мають сформувати навички і вміння самостійного оволодіння матеріалом, критичного його осмислення і застосування на практиці. Розвитку цих навичок і вмінь і покликана сприяти *методика критичного мислення*.

Критичне мислення – це активний процес, який дає студентові можливість контролювати інформацію, ставити під сумнів нові ідеї, порівнювати протилежні точки зору, адаптувати або відкидати твердження. Сьогодні завдання навчити думати критично стало особливо актуальним.

Теза про те, що коледж повинен вчити мислити, не є новою. Але якщо раніше це розглядалося як побажання, то тепер набуває статусу стратегічного завдання освіти. Такі тенденції є світовими, їх пов'язують зі швидкими темпами науково-технічного прогресу, екологічними та соціальними проблемами, що його супроводжують. Радикальні зміни на ринку праці вимагають від людини розвиненого інтелекту, вмінь самостійно мислити, приймати рішення, бути готовою вчитися протягом усього життя.

Достатньо ефективною для формування комунікативних компетентностей студентів є технологія розвитку критичного мислення. Вона була запропонована в середині 90-х рр. ХХ ст. американськими педагогами Дж.Стіл, К.Мередит, Ч.Темпл як особлива методика викладання [13, 32], заснована на ідеї швейцарського психолога Ж.Піаже, який довів, що ми навчаємося, осмислюючи світ у поняттях, якими вже володіємо. В Україні інтерес до цієї педагогічної інновації з'явився близько десяти років тому. Процес, «за допомогою якого розум опрацьовує інформацію з метою осягнення або продукування ідей або розв'язання проблем», розглядали у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні дослідники: М.Ліпман, М.Векслер, О.Тягло, Т.Воропай, Д.Дью, Д.Х.Кларк, Б.Бейер.

Метою педагогічної діяльності є розвиток критичного мислення – «вмілого відповідального мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження» [13,30].

Існують такі етапи мислення:

1. Сприйняття інформації.
 2. Аналіз висновків з інформації,
 3. Зіставлення їх з протилежними точками зору.
 4. Розробки системи доказів на підтримку відповідної точки зору,
 5. Прийняття рішення, яке ґрунтується на доказах.
- 5 основних ознак критичного мислення:
- самостійність;
 - індивідуальний характер;
 - постановка й освоєння програми;

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- переконлива аргументація;
- соціальність.

Існує низка умов, які викладачеві необхідно враховувати, щоб стимулювати критичне мислення, а саме:

- виділити час та забезпечити можливості для застосування критичного мислення;
- розкрити різні точки зору;
- допомагати учням ставити власні запитання;
- заохочувати самовираження;
- забезпечити обробку інформації;
- дозволити учням вільно розмірковувати;
- приймати різноманітні ідеї та думки;
- сприяти активному залученню студентів до процесу навчання;
- забезпечити для студентів безризикове середовище, вільне від негативної оцінки;
- підтримувати віру студента в його здатність породжувати критичні судження;
- цінувати критичні міркування студентів.

Структура уроку за методикою критичного мислення така:

1. *Розминка*

Урок починається з розминки, яка замінює так звані організаційні моменти класичного уроку. Головна функція розминки – створення сприятливого психологічного клімату для творчого розвитку особистості на уроці.

2. *Обґрунтування навчання* – знання має цінність лише тоді, коли воно використовується на практиці та усвідомлюється теоретично. Майбутнє відкривається дітям, які критично перевіряють інформацію та вибудовують свої особисті реальності. Отже, кожна тема уроку має бути обґрунтованою.

3. *Ступінь актуалізації*. На етапі (ступені) актуалізації студенти активно пригадують, що вони знають із цієї теми. Студенти встановлюють рівень власних знань з предмета, до якого можуть додати нові знання. Інформація, яку студенти не пов'язують з уже відомою, втрачається дуже швидко. Девіз етапу: «*Пробудіть, викличте зацікавленість, схвилюйте, спровокуйте студентів пригадати те, що вони знають*». Те, що людина знає, визначає те, про що вона може дізнатися. Навчання – активна та цілеспрямована діяльність. Встановлення мети навчання є вирішальним моментом тривалого навчання.

4. *Ступінь усвідомлення змісту*. На даному етапі студент знайомиться з новою інформацією. Методики критичного мислення передбачають, що на цьому етапі вчитель має найменший вплив на студента. Студент самостійно отримує та аналізує інформацію, перевіряє своє особисте розуміння цієї інформації.

5. *Ступінь рефлексії*. Студент висловлює своїми словами певну інформацію. Він стає власником ідеї, коли висловлює її своїми словами. Відбувається обмін думками. Мислити критично легше в атмосфері демократичності. У такій атмосфері розквітає розмаїття поглядів, в такій атмосфері приймають правильні рішення.

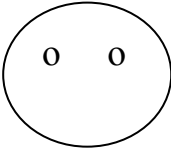
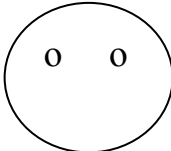
Уроки за технологією розвитку критичного мислення ґрунтуються на трьох фазах (етапах)

1. Евокація (фаза актуалізації),
2. Осмислення (вивчення нового матеріалу)
3. Рефлексія (міркування)

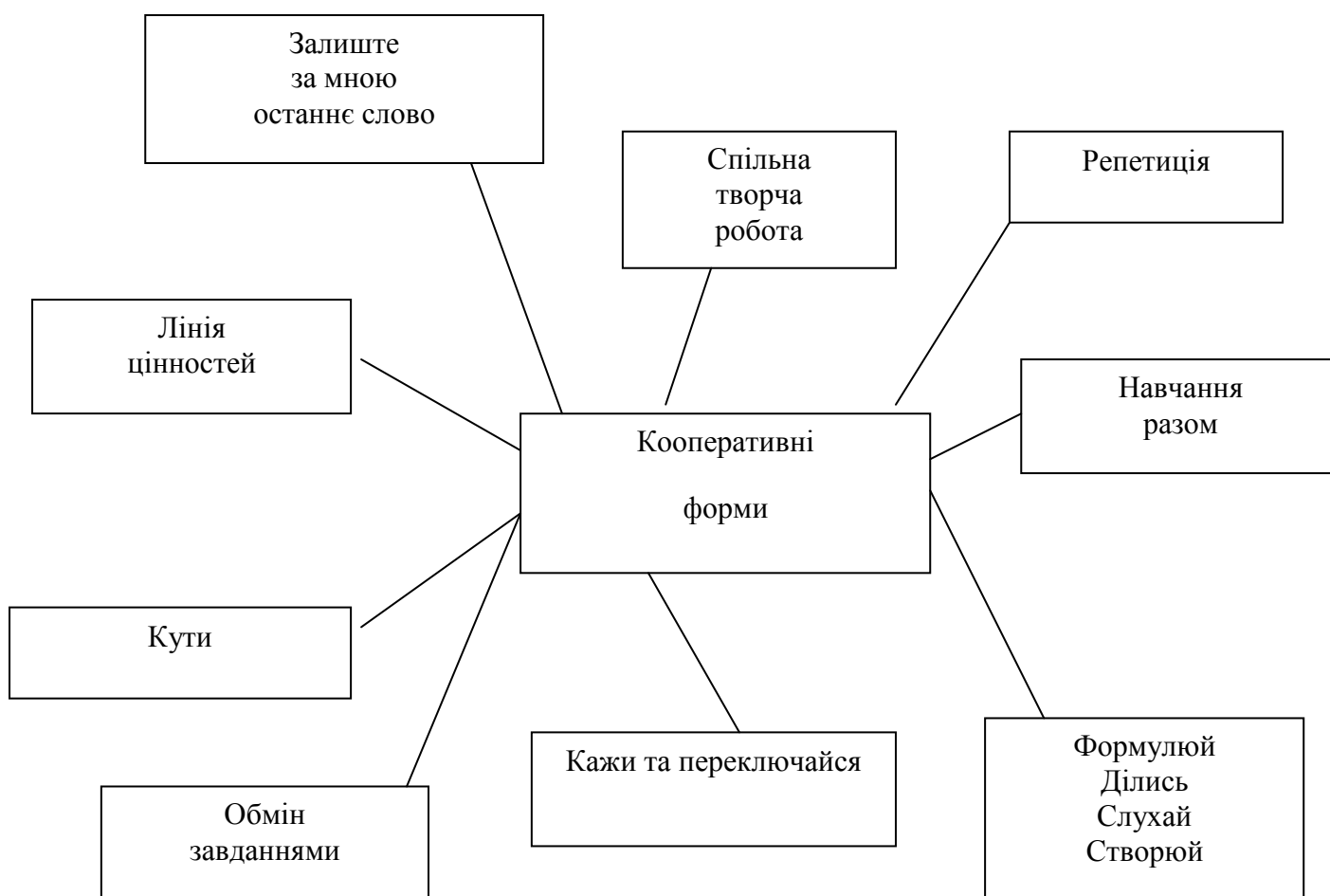
Студенти

- узагальнюють і систематизують здобуту інформацію;
- діляться отриманими знаннями один з одним;
- висловлюють сутність набутих знань у вигляді малюнків, таблиць і пояснюють їх усій групі;
- виражають особисте розуміння досліджуваної проблеми та своє ставлення до неї.

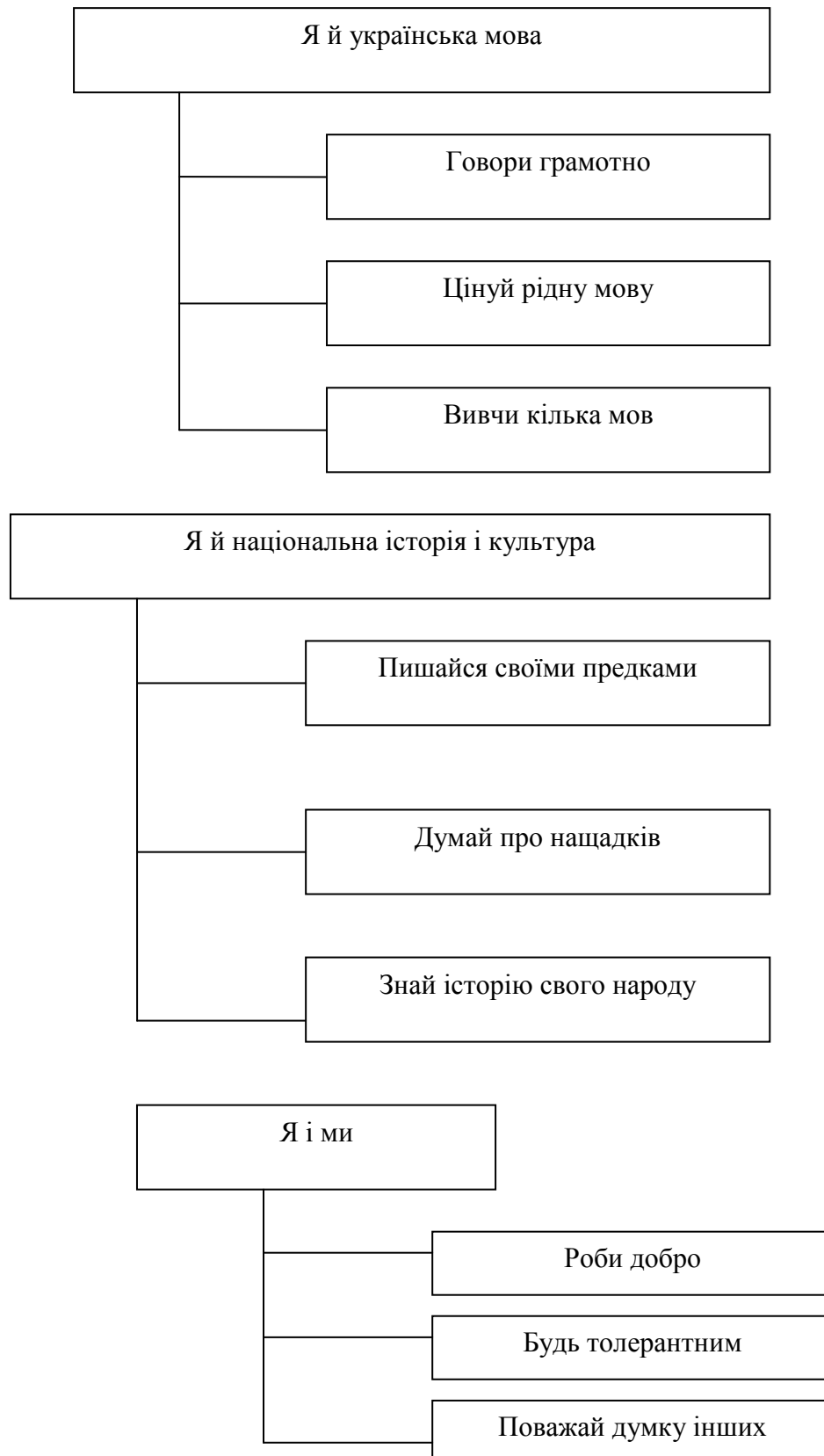
Ігрова рефлексія
«Вислови свої відчуття від уроку»

Способи вираження	Задоволений	Байдужий	Сердитий
Смайлами			
Рухами	Аплодуй	Позіхай	Тупочи
Вигуками	Ура!!!	ГМ!!!	Жах!!!

Кооперативні форми

Фішки-вислови

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вукіна Н. Навіщо нам, українцям, критичне мислення? // Відкритий урок. – 2004. – № 9-10. – С. 8-10.
2. Громовий В. Уроки реформування американських шкіл // Школа, школа... – К.: Плеяди, 2004. – С. 265.
3. Іванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентісний підхід в освіті. Проблеми, поняття, інструментарій // Зарубіжна л-ра в шк. – 2006. – № 23. – С. 16-27.
4. Іванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентісний підхід в освіті. Проблеми, поняття, інструментарій // Там само. – 2006. – № 24. – С. 11-26.
5. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформ. зб. МОН України. – 2003. – № 24.
6. Коростельов В.В. Формування ключових компетенцій учнів на основі психолого-педагогічної діагностики особистості учня (на уроках української мови та літератури) // Вивчаємо укр. мову та л-ру. – 2008. – № 16-18. – С. 86-90.
7. Ламах Є.Б. та ін. Мистецтво публічних дебатів / Є.Б. Ламах, В.В. Марданенко, Т.О. Міненко, А.В. Чесноков. – К, 2002.
8. Марченко О.Г. Формування критичного мислення школярів. – Х.: Основа: Тріада, 2007. – 160 с.
9. Мітіна І.В. Формування критичного мислення учнів у педагогічних майстернях словесності // Вивчаємо укр. мову та л-ру. – 2007. – № 35. – С. 2-4.
10. Нагрибельна І.А., Місенг, Л.Г., Соколенко, Н.М. Формування мовленнєвої компетенції учнів на уроках розвитку зв'язного мовлення // Зарубіжна л-ра в шк. – 2006. – № 23. – С. 28-38.
11. Павловська О. Вчимо мислити критично. Взагалі і на уроках мови зокрема // Метод, діалоги. – 2008. – № 5. – С. 15.
12. Ралькіна С.М. Комунікативні компетенції учнів на уроках мови та літератури // Вивчаємо укр. мову та л-ру. – 2007. – № 34. – С. 2-6.
13. Руденко О.В. Життєва компетенція учнів у вимірі освітніх інновацій // Вивчаємо укр. мову та л-ру. – 2007. – № 24. – С. 2-32.

*Алла Яцинік
(Харків)*

**САМООСВІТА КЕРІВНИКІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

Професійна підготовка керівників в Україні здійснюється системою післядипломної педагогічної освіти, головним структурним підрозділом якої став Центральний інститут післядипломної освіти (ЦППО) НАПН України, що об'єднав навколо себе обласні інститути післядипломної педагогічної освіти (ППО) як регіональні центри. Зазначені інституції займаються підготовкою і перепідготовкою керівників ЗНЗ через організацію і реалізацію курсової та між курсової процедури навчання. Останнім часом у нашій державі при ЦППО, ППО та педагогічних університетах існує практика магістерської підготовки менеджерів освіти зі спеціальності «Управління навчальними закладами», яка має забезпечувати набуття магістрантами знань, умінь та навичок з основ управління загальноосвітніми навчальними закладами, формує певний рівень професійної компетентності керівника ЗНЗ. При цьому в магістратурі здійснюється навчання тих, хто є досвідченими керівниками, тобто здійснюється навчання магістрантів різних рівнів розвитку особистісно-професійних якостей. За такої ситуації навчальний процес має носити диференційований характер, проте

аналіз діяльності подібних інституцій дає змогу говорити про те, що така особливість не враховується при змістовому наповненні навчальних планів та організації виробничої практики [5].

Л. Ніколенко [4] наголошує, що слід модернізувати систему післядипломної педагогічної освіти педагогів, зосереджувати увагу на між курсовому періоді, зокрема, на особливостях самоосвітньої діяльності у цей період, розширювати самостійність педагога, що передбачає самостійний пошук і засвоєння ним нової інформації, створювати сприятливі умови для організації самоосвітньої діяльності, різноманітної за формою, що мала б принципово нову мотивацію, спрямовану на професійний саморозвиток. І тому одним із головних завдань післядипломної освіти є забезпечити умови становлення та розвитку системи самоосвіти, спрямованої на розвиток особистісно і соціально значущих рис педагога, його професійних компетенцій.

У межах дослідження особливої уваги заслуговує думка В. Маслова [2], який вважає що стимулювання, формування й підтримка позитивного морально-психологічного клімату має бути постійно в центрі уваги організаторів післядипломної освіти педагогічних кадрів. Моральне та матеріальне стимулювання, агітація і пропаганда досягнень науки, передового досвіду сприяють активізації процесів підвищення майстерності вчителів. Підтримка позитивного ставлення до засвоєння нових знань і формування учителів як об'єктивної умови розвитку особистості має стати керованим процесом у роботі з учительськими колективами і працівниками апарату різних ланок освіти.

Як стверджує Л. Тарусова, організаційно-правове забезпечення післядипломної освіти в Україні вимагає нового наповнення принципів та завдань, перегляду існуючої практики правового регулювання управління в сфері післядипломної освіти і обґрунтування потреби його удосконалення відповідно до вимог і критеріїв ефективності професійної діяльності в ринкових умовах. Потребують також вдосконалення принципи формування та реалізації державної політики в сфері післядипломної освіти в сучасних умовах при створенні нормативно-правового механізму, який спонукав би суб'єктів управлінської діяльності в системі післядипломної освіти до таких дій та рішень, що повністю відповідатимуть принципам ефективності і якнайкращим чином сприятимуть досягненню цілей післядипломного розвитку особистості [7].

В. Пуцов вважає, що післядипломна освіта – це освіта дорослих, навчання та розвиток фахівця з приведення їх професійного рівня кваліфікації у відповідність до світових стандартів, вимог часу, особистісних та виробничих потреб, удосконалення їх наукового та загальнокультурного рівня, стимулювання та розвиток творчого і духовного потенціалу особистості, що відбуваються у спеціалізованих державних, приватних навчальних закладах та засобами самоосвіти і керуються державними стандартами до фаху певних рівнів кваліфікації відповідно до вимог суспільно-економічного та науково-технічного прогресу [6, с. 8].

На думку І. Гавриленко [1, с. 50], підготовка керівників навчальних закладів має будуватися як певна специфічна організаційно-педагогічна система, одним з елементів якої є самоосвіта. Кожен керівник упродовж усього часу перебування на посаді директора школи мусить підвищувати кваліфікацію, удосконалювати набуті знання, уміння й навички, оволодіння якими дасть можливість працівникові професійно виконувати свої службові обов'язки, котрі забезпечують підтримку його кваліфікаційного, особистісного, психофізіологічного потенціалу, незалежно від стабільності чи динамічності умов діяльності закладу освіти. Значна роль у цьому має відводитися інститутам післядипломної педагогічної освіти. Саме ці установи повинні організовувати і реалізовувати курсове (кожні п'ять років) та міжкурсове підвищення кваліфікації керівника навчального закладу упродовж його перебування на управлінській посаді. Дослідник вважає за потрібне організовувати спільні заходи в процесі підготовки керівників ЗНЗ: спільне проведення наукових, практичних,

методичних конференцій, семінарів, тренінгів, організація презентацій, спільна видавнича діяльність щодо науково-методичного забезпечення навчального процесу тощо.

Важливим завданням самонавчання керівників ДНЗ є не лише засвоєння фахових знань і поглиблення професійної компетентності, але й постійний розвиток управлінських якостей. Розвиток особистісних якостей керівника ДНЗ починається, по-перше, з усвідомлення своїх сильних і слабких сторін, а по-друге, з подолання деяких стереотипів свідомості, що заважають управлінцю будувати ефективні взаємини із людьми, блокують можливості для власного розвитку, вироблення творчого ставлення до професії і життя.

Основними напрямками організації самоосвіти керівника ДНЗ мають бути: визначення чітких особистісних цінностей та світоглядних установок; усвідомлення особливостей управлінської праці; удосконалення навичок розв'язування проблем; підвищення власної інформаційної культури; розвиток навичок впливу на людей; утворення колективу однодумців; розвиток свого творчого потенціалу; самостійне забезпечення самоосвіти.

Самостійна та індивідуальна робота над навчальною дисципліною включає: опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу; вивчення окремих тем або питань, що передбачені для самостійного опрацювання; поглиблене вивчення літератури на задану тему та пошук додаткової інформації; підготовка до виступу на семінарських заняттях і підготовка до практичних (лабораторних) занять; систематизація вивченого матеріалу перед іспитом; опрацювання й підготовка огляду опублікованих у фахових та інших виданнях статей; написання рефератів і творчих робіт; підготовка й оформлення схем, таблиць, графіків, діаграм тощо; інструктивно-методичні матеріали до роботи з комп'ютером.

Під час висування мети самостійної роботи в післядипломній освіті чітко орієнтуємо слухачів на певний конкретний кінцевий результат: знаходження способів розв'язання певної проблеми; розроблення системи заходів ефективного впливу на деякий об'єкт; створення нового проекту або стратегії розвитку об'єкту; складання списку суперечностей теорії; створення списку практичних застосувань теорії. Однак у будь-якому випадку прагнемо, щоб результат був творчим за змістом і матеріалізованим за формою. Наприклад, під час вивчення дисципліни «Техніка управлінської діяльності» слухачі розробляють проект оновлення культури організації, визначають суперечності, які можуть спіткати їх на цьому шляху. У процесі вивчення навчальної дисципліни «Сучасні виховні системи та технології» слухачі розробляють оновлену модель виховної системи школи, дитячого садочку та інше.

Самоосвітня діяльність керівника ДНЗ із розвитку їхніх управлінських умінь може здійснюватися в індивідуальній та керованій формі. Індивідуальна систематична самоосвіта спрямовується самим керівником ДНЗ залежно від своїх професійних потреб за умови виконання високого рівня внутрішньої мотивації керівника. Керована самоосвіта відбувається завдяки районним семінарам. Т. Махиня [3] до ефективних методів розвитку управлінських умінь керівника ДНЗ відносить: метод вирішення управлінських ситуацій, метод розробки ділової документації, метод ділової та рольової гри, метод імітаційного моделювання, тренінг, метод «мозкового штурму», метод дискусії.

Таким чином, самоосвіта є головним орієнтиром розвитку організаційної культури керівників ДНЗ у системі післядипломної освіти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гавриленко І. Освіта керівника сучасного загальноосвітнього навчального закладу / І. Гавриленко // Післядипломна освіта в Україні. – № 2'2007 (11). – С. 47-51.
2. Маслов В. Принципи ефективності розвитку системи післядипломної освіти / В. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. – Червень 2010 року. – С. 7-11.
3. Махиня Т. Розвиток управлінських умінь. Форми і методи самоосвіти керівників ДНЗ / Т. Махиня // Управління. Всеукраїнська газета для керівників із дошкільної освіти різних рівнів. – № 4 (38), квітень 2014. – С. 18-22.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

4. Ніколенко Л. Самоосвіта як умова саморозвитку педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти / Л. Ніколенко // Післядипломна освіта в Україні. – Червень 2013 року. – С. 28-30.

5. Підготовка керівника навчального закладу до управлінської діяльності в ринкових умовах : навч. посіб. / А. І. Чміль, В. І. Маслов, Г. А. Дмитренко та ін. / за ред. А. І. Чміля. – К. : Логос, 2006. – 237 с.

6. Пуцов В. Теоретичні основи розвитку післядипломної освіти як невід'ємної складової неперервної освіти / В. Пуцов // Післядипломна освіта в Україні. – № 2'2007 (11). – С.7-11.

7. Тарусова Л. І. Правові основи управління післядипломною освітою в Україні : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Л. І. Тарусова. – Х., 2003. – 176 с.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ СТАНОВЛЕННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ПІДЛІТКА-ДІАБЕТИКА

Напрямок нашої теми було скеровано недостатнім освітленням в психологічних наукових дослідженнях особливостей формування Я-концепції підлітків-діабетиків.

«Життя створює змінні умови (суспільні вимоги та можливості), які зтикаються з потребами людини та його внутрішніми можливостями та спонукають її до освоєння нового та переробці самого себе, в результаті чого у нього виникають нові потреби та нові внутрішні можливості. Особистість, змінюючись, розвивається, змінюється характер її ставлень до дійсності» [5, с.57]. Таким чином цей «процес розвитку, з наповнюючими його боротьбою процесами оволодіння та подолання, складає основний зміст розвитку особистості, ...де вона виступає не пасивним об'єктом, а все більш активним та свідомим суб'єктом» [5, с.57].

Одним із специфічних факторів, що впливає на формування Я-концепції підлітків-діабетиків є життєва ситуація хворого на інсулінозалежний тип діабету, яка включає в себе за словами В.А. Роменця «внутрішнє та зовнішнє, суб'єктивне та об'єктивне, що в такому критичному стані зливаються воедино й стають доступними для спостереження» [6, с. 556]. Таким чином життєвий досвід взаємодії із оточенням самої дитини, її пізнання та самопізнання, розвиток Я-концепції як внутрішнього ядра установок, емоційного та поведінкового реагування при наявності внутрішньої картини інвалідизуючої хвороби і складає життєву ситуацію діабетика. В.А. Роменець визначав формування життєвої ситуації на вибірковості відношень індивіда і середовища [6, с. 548]. Індивід поряд із цим відшукує значення знань які саме і пов'язуються з життєвими потребами, інтересами, пристрастями людини. І коли визначається така значущість подій, людей, тоді виявляється ситуація. Відповідно і значущі інші, що надані дитячій особі життєвою ситуацією допомагають їй орієнтуватися та сприяють процесу ідентифікації дитини. Поведінка дитини визначається не тільки зовнішнім оточенням, скільки її інтерпретацією цього оточення, а відповідно і ставлення до нього, до себе, до власних потреб. «Вплив ситуації опосередковується особистісним смислом, що виступає оцінкою дитини значення об'єктивних обставин, пов'язаних із хворобою (станом) та її дій в них. Щоб виявити уразливість особистості у ставленні до визначених факторів середовища, прийнято поняття значущої ситуації» [3, с. 126]. Завдяки цьому поняттю можна осмислити сутність поведінки людини, залежної від її особливостей та існуючих обставин (хвороба, інвалідність). «Хворий може сприймати власне захворювання або інвалідність як потрясіння, тому що розладнані тілесні функції змінюють сприйняття та оцінку ним свого тіла.» [3, с.127]. Після набуття хвороби проблеми соціально-психологічного неблагополуччя самого підлітка не тільки не зникають, а загострюються в новій ситуації та впливають на формування відхилень Я-концепції, що супроводжуються знеціненням мети, прагнень, очікувань, фрустрації важливих потреб підлітка та відтак тривалим емоційним напруженням, роздратованістю та агресією. Осмислені біль і задоволення за В.А. Роменцем перетворюються на страждання й насолоду, а далі – на пов'язані з ними форми ситуації. Ці почуття в їхній взаємодії породжують пристрасть. Так починається ситуація з «виникнення пристрасті, в якій суб'єкт пов'язує себе з певними аспектами дійсності, предметами, явищами в тому розумінні, що прагне до них, уникає, або знищує їх як перешкоду» [6, с. 544]. Психолог зазначав, що не тільки обставини формують людину, а й людина шукає і створює такі ситуації, де найповніше може себе виразити, власну проблему чи конфлікт. Тому за словами психологів за діабетом приховано специфічний особистісний конфлікт, який спричинив виникнення хвороби, що в подальшому сприяло визначенню відхилень Я-концепції та посилення й загострення соціально-

психологічного неблагополуччя дитини. Показниками благополуччя дитини виступають почуття задоволення собою, самоповага. І.І. Чеснокова визначає феномен підліткової самосвідомості у наявності в ній властивості почуття дорослості, «в основі якого лежить мотивація самоствердження, що суб'єктивно переживається як прагнення зайняти та зрозуміти своє місце серед людей».

Хочеться звернути увагу на негативні соціально-психологічні фактори, що впливають на формування Я-концепції підлітків-діабетиків, що визначила О.А.Михайлова, досліджуючи особливості психологічних розладів підлітків-діабетиків:

- депресивні та тривожні розлади матері, як фактор ризику розвитку психічних відхилень у дитини;
- відсутність чи недостатній психологічний супровід хворої дитини в родині;
- фактор інвалідності внаслідок цукрового діабету у одного з батьків; фактор соціального сирітства;
- хворобливе переживання деяких ускладнень цукрового діабету: ліподістрофії, некробіозу різноманітних ділянок шкіри, гіперемія, щік, акроціаноз шкіри, тахікардія та інш.);
- периферична полінейропатія (ускладнення діабету);
- насмішки ровесників – „сів на голку”;
- фактор довічного невиліковного захворювання, незрілий тип психологічного самозахисту [4, с.185 – 186].

Таким чином серед цих факторів ми виділяємо фактор впливу батьків на формування Я-концепції діабетика, особливо матері, яку в більшості випадків назначають соціальні служби опікуном для власної дитини-діабетика, за безпеку якої вона відповідає. Первісність впливу батьків на Я-концепцію хворого підлітка, визначається у тій складовій внутрішньої картини дитини, що на відміну від внутрішньої картини дорослого хворого доповнює Я-концепцію підлітка ставленням батьків до захворювання. Бо це ставлення забезпечує в майбутньому стиль поведінки дитини в критичних ситуаціях хвороби, які бувають неочікуваними і екстремальними. У випадку, коли батьки нездібні задовільнити зростаючі потреби дітей, між ними виникає тривожна напруженість. Дитина при цьому пов'язує сімейні труднощі з власною провиною тому, що відчуває почуття вини та тривоги. [3, с. 104]. Прихильність, що виникає між дітьми та їх батьками Д.М.Ісаєв називає цементуючим механізмом, що не тільки об'єднує людей, а й утворює їхню безпеку [3, с. 53].

Стосовно підлітків-діабетиків та ставлення батьків до їх хвороби психологи зазначають, «якщо батьки не впевнені у стані здоров'я дитини, постійно побоюються виникнення хвороби, це призводить до аналогічної позиції самої дитини. В неї формується збитковий образ власного Я та відповідне ставлення до свого здоров'я» [3, с. 317.]. Відбувається інтеріоризація того, як ставиться сім'я, рідні, друзі до тих чи інших властивостей дитини, здібностей, її цінностей. Окрім того рефлексуючи ці ставлення, оцінки значущих інших дитина на жаль формує неадекватний образ Я. В.О. Васютинський визначає «приреченість» дитини «на те, щоб первісно пізнавати світ таким, яким його їй показує доросла людина» [2, с. 205]. Деструктивність впливів батьків В.О. Васютинський вбачає у тому, що вони часто проекують на дитину свої проблеми та продовжує свою думку, що «...постійне коливання, осциляція між символічною батьківською опікою і тренувальною власною активністю дитини є доконечним чинником формування дитячої особистості» [2, с. 208]. Так «монополія батьків на спілкування з дитиною, самосвідомість, якої тільки-но починає пробуджуватись, призводить до того, що їх установки становляться вирішальним фактором формування основ Я-концепції» [1, с. 44].

На наш погляд важливість фактору впливів батьків не виключає важливості фактору впливів ровесників на формування Я-концепції. У старших підлітків-діабетиків 14-15 років спостерігається збільшена самокритика, підліткам важливо не відрізнитися від ровесників, що не хворіють на діабет, тому вони прагнуть пристосувати своє захворювання до стилю

життя здорових ровесників, іноді вони навіть ігнорують факт наявності у них цукрового діабету [4, с. 31]. Спостерігаються порушення контактів, відокремленість хворого, який прагне до усамітнення. Підлітки ототожнюють себе з батьками чи іншими дорослими в ситуаціях подолання перешкод, не маючи власного досвіду оволодіння такими ситуаціями [7, с.37]. На фоні накопичування афективної напруженості у багатьох дітей виникає реакція негативізму, опозиції, короткочасні депресивні реакції. Збільшується їх прив'язаність до батьків та поряд з цим спостерігається відмова від спілкування з ровесниками, особливо у молодших підлітків 10-13 років. В період адаптації підлітка до діабету бракує повноцінного спілкування хворого із друзями, бо багато часу він проводить у лікарні. Психологи визначають, що спілкування з ровесниками має безпосередньо впливає «на формування уявлення про себе, що утворюється у процесі порівняння вчинків та якостей товариша із своїми власними» [8, с.73]. Спілкування із ровесниками у значній мірі дає можливість задовільняти потребу оцінювати інших. Ідентифікація із ровесниками дозволяє індивіду найбільш адекватно задовільнити потребу в оцінці та потребу самому оцінювати партнера, який за словами автора є реальною об'єктивною точкою відліку у процесі пізнання оточення та самого себе. Підліток для себе відокремлює «еталон дорослості» через який за словами І.І. Чеснокової відбувається «сприйняття та оцінка себе». Взаємостосунки підлітка із дорослими понад усе в змозі «задовільнити потребу в оцінці, бо дорослий наче б то репрезентує еталонну сукупність суспільно визнаних цінностей» [8, с.30]. Ровесник виступає у якості об'єкта порівняння із собою та зразка, на який рівняється підліток. Дорослий являється в житті підлітка визначеним зразком, Звісно, що підлітки ототожнюють себе з батьками чи іншими дорослими в ситуаціях подолання перешкод, не маючи власного досвіду оволодіння такими ситуаціями [7, с.37]. В умовах інвалідизуючої хвороби ми бачимо екстремне підвищення відповідальності батьків за життя дитини. Батьки в змозі своєчасно зважити різні свої можливості та підібрати індивідуальні потрібні дитині стратегії опанування хворобою. За цих умов в майбутньому виявиться сила особистості дитини-діабетика, її стресостійкість, її воля до життя, засвоєння цінності життя в умовах довічної хвороби. Враховуючи психотравмуючий вплив інсулінозалежного діабету ми бачимо ефективність дій значущих інших в їх сумісній спрямованості для того, щоб скоректувати і направити силу та енергію дитини не на внутрішні деструктивні пристосування, що виснажують адаптаційні ресурси, а на оптимізацію зовнішніх активних взаємодій хворого із значущими іншими у різноманітних видах діяльності, що сприятиме розширенню його мотиваційної сфери.

Проаналізувавши соціально-психологічні фактори, що впливають на формування Я-концепції підлітків-діабетиків ми виявили важливі для нашого дослідження: з одного боку - це впливи батьків та особливості сімейних стосунків, а з другого – це ровесники, вчителі, лікарі та інші. Відповідно до цього ми вважаємо доцільним дослідити та визначити особливості впливу на Я-концепцію підлітка-діабетика значущих інших як дорослих так і ровесників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р Бернс; пер. с англ. М.Б. Гнедовского; под. ред. В. Я. Пилиповского. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Васютинский В. О. Интеракційна психологія влади. / В. О Васютинский. – К., 2005. – 492 с.
3. Исаев Д.Н. Детская медицинская психология. Психологическая педиатрия. Д.Н. Исаев. – СПб.: Речь, 2004. – 384 с.
4. Михайлова Е.А. Клинико-патогенетические закономерности формирования психопатологических особенностей у детей с тяжелой формой сахарного диабета: дис. док. мед. наук 14.01.16 / Е.А. Михайлова; Ин-т охраны здоровья детей и подростков АМН Украины. – Харьков, 2006.– 419 с.
5. Мясичев В.Н. Психология отношений / В.Н Мясичев; под ред. А.А. Бодалева – М.: Изд-во НПО «МОДЭК». 2003. – 157 с.

6. Роменець В.А. Історія психології XIX – початку XX століття: навч. посібник / В.А. Роменець. – К.: Вища шк., 1995. –556 с.

7. Титаренко Т.М. Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді: науково – методичний посібник / Т.М.Титаренко, Л.А. Лепіхова – К.: Міленіум, 2006. – 204 с.

8. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / И.И. Чеснокова; под ред. Е.В.Шорохова. – М.: Наука, 1977. – 143 с.

*Ірина Розіна
(Одеса)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Дослідження толерантності, а особливо комунікативної має наукову та практичну актуальність в силу того що останнім часом в світі і нашому суспільстві зростають соціальні та міжетнічні конфлікти, зростає насильство і тероризм, напружена соціальна, економічна, ідеологічна обстановка.

Збільшений інтерес до проблеми толерантності викликаний, насамперед, потребами соціальної практики і новими підходами до дослідження питань, пов'язаних зі спілкуванням та міжособистісними стосунками.

У психологічній науці комунікативну толерантність розглядають як характеристику відносин особистості до людей, що показує ступінь переносимості нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії. Вона є збірною, оскільки в ній відображаються фактори виховання, досвід спілкування особистості та різні її прояви – культура, цінності, потреби, інтереси, установки, характер, темперамент, звички, особливості мислення. [5]

Толерантність як психологічний феномен має досить коротку історію вивчення в зарубіжних і вітчизняних дослідженнях (І. Б. Абакумова, А. Г.Асмолов, С. К. Бондарева, І. Б. Гриншпун, П. Н. Єрмаков, Д. В. Колесов, С. В.Кривцова, Е. Ю. Клепцова та ін.). Неоднозначність її розуміння робить складною цю проблему для наукового дослідження і розробки методів, спрямованих на розвиток толерантної свідомості.

Результати численних досліджень (Громкова, П.Ф. Комогоров, А.Н. Лутошкін, Л.І. Маленкова, А. В. Мудрик, О.В. Скрябіна, Л.І. Уманський, Г.П. Щедровицький та ін) показали, що саме толерантність є головною умовою ефективної взаємодії між людьми. Толерантність у спілкуванні сприяє пізнанню позиції, думки іншого, стабілізує сам процес комунікації. [3]

Особливу увагу необхідно звертати на рівень розвитку толерантності в підлітковому віці. Адже саме в цей період починає формуватися почуття ідентичності людини, розвиваються комунікативні навички, спілкування виходить на перший план. У підлітковому віці закладаються основи подальшої соціальної поведінки особистості, в тому числі: здатність до емпатії або конфліктність, соціальна ізольованість, позитивне або завідомо негативне ставлення до іншого.

Сформована у людини толерантність дозволяє йому легко вступати в комунікативні зв'язки з іншими людьми, етично грамотна позиція в спілкуванні робить людину толерантним. Толерантність у спілкуванні сприяє пізнанню позиції, думки іншого, стабілізує сам процес комунікації. Все це веде до сучасного розуміння комунікативної толерантності як соціально та індивідуально значущої цінності. [2]

Метою нашого дослідження було вивчення психологічних особливостей прояву комунікативної толерантності у підлітковому віці.

Комунікативну толерантність слід розглядати як цілісний прояв особистості, вона є особливим психічним станом. Структурно вона являє собою складний синтез тісно взаємопов'язаних компонентів.

Комунікативна толерантність – це характеристика відносин особистості до людей, показує ступінь переносимості нею неприємних чи неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії. Вона є збиральною, оскільки в ній відбиваються фактори виховання, досвід спілкування особистості та різні її прояви – культура, цінності, потреби, інтереси, установки, характер, темперамент, звички, особливості мислення. [5]

Людина, що володіє високим рівнем комунікативної толерантності, досить урівноважена, передбачувана у своїх відносинах до партнерів і сумісна з дуже різними людьми. Завдяки цим достоїнствам створюється психологічно комфортна обстановка для спільної діяльності, досягнення синергійного ефекту. Спілкуючись з толерантною особистістю, ви відчуваєте комфортний стан.

Основу формування нових психологічних і особистісних якостей підлітків становить спілкування в процесі різних видів здійснюваної ними діяльності (навчальної, виробничої діяльності, занять різними видами творчості, спорту та ін.).

Визначальною особливістю спілкування підлітків є його прагнення до самоствердження, що виражається в самостійності думок, суджень, рішень, в бажанні зайняти своє місце в суспільстві, і насамперед у середовищі однолітків. Тому велике значення в житті підлітків має колектив, в якому вони навчаються, займаються спортом або якою не будь улюбленою справою. Вони швидко засвоюють моральні норми і правила поведінки, прийняті в колективі однолітків, дорожать громадською думкою товаришів. Щоб не принизити себе в їхніх очах, завойовуючи їхню повагу, підліток здатний на вчинки, що вимагають великих психічних напружень.

Серед багатьох особистісних особливостей, властивих підліткові, особливо виділяються формовані у нього почуття дорослості і «Я-концепція». У підлітка складаються різноманітні образи «Я», спочатку мінливі, схильні до зовнішніх впливів. До кінця періоду вони інтегруються в єдине ціле, утворюючи на кордоні ранньої юності «Я-концепцію», яку можна вважати центральним новоутворенням усього періоду.

На думку А.В. Мудрика для повноцінної, ефективної, толерантної взаємодії, необхідна установка на людину як на ціль, як на самостійну цінність, а не як на засіб досягнення чієїсь цілей. Установка «людина - мета, а не засіб» означає готовність дивитися на кожного як на свідомо цікаву людину, готовність пізнати її, впевненість у тому, що вона гідна поваги. Отже, ця установка означає явне визнання за кожним права на несхожість на інших, на індивідуальність поглядів, поведінки. [6]

Особливість психології підлітків полягає також і в тому, що вони готові визнати комунікативну толерантність як цінність, своєрідну «точку відліку», але у них часто не вистачає сміливості проявляти цей стан в поведінці, конкретних вчинках. Найважчим для них залишається перехід « від слів до справи». Тому в якості основного критерію сформованості комунікативної толерантності у підлітків ми визначили саме конативний (поведінковий) критерій. Виділення даного критерію обумовлено: по-перше, специфікою комунікативної толерантності як особливого особистісного стану, по-друге, психологічними особливостями підлітка.

Дослідження поставленої проблеми проводилось на базі Одеського коледжу економіки, права та готельно-ресторанного бізнесу, в якому брали участь студенти першого курсу.

Для рішення поставлених завдань застосований комплексний підхід, що складається з об'єднання теоретичного аналізу наукових джерел і констатуючого експерименту. Дослідження проводилось за допомогою наступних методів: спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності та конкретні методики (методика діагностики загальної комунікативної толерантності В.В. Бойко; тест В.Ф.Ряховського на оцінку рівня комунікабельності; опитувальник для діагностики здатності до емпатії А. Мехрабіана, Н. Епштейн).

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

За допомогою методики діагностики комунікативної толерантності В. В. Бойко, ми можемо виявити у підлітків здатність приймати чи не приймати індивідуальність інших людей, яких він зустрічає, тенденцію оцінювати людей, виходячи з власного «Я», в якій мірі вони терпимі до дискомфортних станів оточуючих, які їхні адаптаційні здатності у взаємодії з людьми. В таблиці 1. представлені одержані результати за методикою В.В.Бойко.

Таблиця 1

Показники особливостей прояву комунікативної толерантності у підлітків

Шкали	Рівні		
	Низький	Середній	Високий
Шкала 1	25%	40%	35%
Шкала 2	15%	45%	40%
Шкала 3	25%	50%	25%
Шкала 4	25%	40%	35%
Шкала 5	25%	45%	30%
Шкала 6	20%	40%	40%
Шкала 7	20%	40%	40%
Шкала 8	15%	40%	45%
Шкала 9	15%	45%	40%
Загальний рівень	25%	40%	35%

Результати таблиці 1. свідчать, що серед підлітків 25% досліджуваних мають низький рівень за шкалою 1, тобто вони не сприймають або не розуміють індивідуальність іншої людини, вони мають негативну комунікативну установку, яка може виражатися в поведінкових реакціях, таких, як завуальованість та відкрита жорстокість до людей. У 40% досліджуваних мають середній рівень за шкалою 1, що свідчить про нерозуміння ними людей в деяких випадках. 35% досліджуваних з групи підлітків-рекреантів мають високий рівень за шкалою 1, тобто вони здатні знаходити індивідуальний підхід до людей, здатні стримувати себе у взаємовідносинах з людьми. Отже, ми можемо говорити, що у досліджуваних підлітків переважає середній рівень комунікативної толерантності (40% досліджуваних), підлітки прагнуть знаходити спільну мову в різноманітних ситуаціях.

Результати за методикою діагностики терпимості свідчать, що серед підлітків 27% досліджуваних низький рівень сформованості терпимості, тобто вони постійно прагнуть нав'язати свою думку іншим під час спілкування, підвищують голос та не погоджуються з тим, що кажуть інші. У 43% досліджуваних підлітків-рекреантів середній рівень сформованості терпимості під час взаємодії з іншими людьми, тобто вони і відстоюють свої переконання, і можуть вести діалог, іноді проявляють неповагу до розмовника. 30% досліджуваних підлітків-рекреантів мають високий рівень сформованості терпимості у спілкуванні, тобто вони характеризуються гнучкістю мислення, з тактом і повагою ставляться до думки інших.

Результати за методикою «Індекс толерантності» Г.У.Солдатової свідчать, що загальний індекс толерантності у досліджуваних має середній рівень ($X_{cp}=62,5$), а саме досліджувані означеної групи мають як толерантні, так і інтолерантні риси.

Таблиця 2

Показники результатів за методикою «Індекс толерантності»

Шкали	Рівні толерантності		
	Низький	Середній	Високий
Рівень толерантності	21%	51%	28%
		62,5	
Етнічна толерантність		61,9	
Соціальна толерантність		60,7	

Толерантність як риса особистості	65,1
-----------------------------------	------

В роботах підлітків за субшкалою «етнічна толерантність» виявлено середній рівень ($X_{cp}=61,9$), тобто досліджувані в різних ситуаціях взаємодії з представниками інших етнічних груп будуть або проявляти терпимість або ні. За субшкалою «соціальна толерантність» підлітки також продемонстрували середній рівень ($X_{cp}=60,7$), тобто вони будуть проявляти як толерантність, так і інтолерантність щодо різних соціальних груп в залежності від ситуацій. За субшкалою «толерантність як риса особистості» у досліджуваних виявлено середній рівень ($X_{cp}=65,1$), тобто досліджуваним властиві прояви як толерантності, так і інтолерантності відносно оточуючого світу.

Проведений аналіз сформованості комунікативної толерантності у підлітків дав змогу виявити, що у групі, яка приймала участь у експерименті переважним є середній рівень сформованості комунікативної толерантності, але визначено, що не всі підлітки є більш терплячі до інших, не вміють приховувати грубість до співрозмовника. Такий розподіл результатів можна пояснити особливостями виховання в родині, адже коли дитина зростає в родині де їй приділяють більше уваги, вона краще засвоює соціально значущі цінності. Становлення соціальної зрілості, толерантності відбувається під впливом багатьох відносно самостійних чинників – сім'ї, школи, учбових закладів, однолітків, засобів масової інформації, молодіжних організацій. Толерантність розвивається в ході соціалізації особистості підлітка. Дуже часто дорослим не вистачає часу, знань, сил, можливостей для здійснення повноцінної сформованості комунікативної толерантності.

Отже, в ході емпіричного дослідження було виявлено, що низький рівень комунікативної толерантності присутній у 25% дітей. Такі результати свідчать про невміння встановлювати контакти з іншими людьми, невміння проявляти співчуття, терпимість, що заважає розвитку та збереженню психологічного здоров'я підлітків і передбачає проведення корекційної програми.

Перспективним для подальшого дослідження є розробка психологічного тренінгу спрямованого на підвищення комунікативної толерантності у підлітковому віці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Панченко С., Формирование толерантных взаимоотношений подростков в детском коллективе // Воспитание школьников. – 2008. – №7. – С. 33–38.
2. Степанов П. Толерантный человек: как его воспитать // Народное образование. – 2001. – №6. – С. 151–156.
3. Солдатова Г.У. Толерантность: Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности / Под ред. Г.У.Солдатовой, Л.А.Шайгеровой. – М.: МГУ им. М.В.Ломоносова, 2003. – С. 85–106.
4. Бойко В.В. Трудные характеры подростков: развитие, выявление, помощь. – СПб.: «Сударыня», 1998.
5. Ефимова Д. В. Исследование коммуникативной толерантности подростков с нормальным психическим развитием // XXI век: итоги прошлого и проблемы настоящего. Актуальные проблемы социально-гуманитарного знания. – Пенза. – Вып. 12. – 2010.
6. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников: Диссертация доктора педагогических наук. – М., 1980. – 414 с.

ТЕХНІКИ ЕФЕКТИВНОГО ЗАСВОЄННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Інформаційне перевантаження, що властиве нашому часові, має вплив на всі вікові групи, але особливо на учнів та студентів. Комп'ютерні технології відкрили для нас практично необмежений доступ до інформації. Але можливості мозку залишаються на колишньому рівні і багато людей не здатні отримати цю інформацію, бо не вміють працювати з нею, не вміють запам'ятовувати. Останнім часом спостерігається катастрофічний розрив між стрімким зростанням високих технологій та колишнім «поглинанням» інформації мозком людини.

Тому педагоги вимушені шукати шляхи оптимізації навчального процесу, використовувати технології, які максимально знижують інформаційне навантаження на учнів. Одним із найефективніших методів зниження такого негативного впливу може стати застосування мнемотехнічних методів запам'ятовування, що дозволить оптимізувати процес навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що проблема ефективного засвоєння інформації є дуже актуальною на сьогоднішній день. Дослідженням ефективності мнемотехнічних методик займалися і займаються Матюгін І. Ю., Чепурний Г. А., Палійчук Ю. В., Зіганов М., Козаренко В. О. та інші. Багато уваги вивченню цього питання приділив Антощук Є. В., засновник «Української школи ейдетики» [1].

Спочатку мнемотехніка виникла як невід'ємна частина риторики і призначалася для запам'ятовування довгих промов. Сучасна ж мнемотехніка спирається на результати нейрофізіологічних досліджень і точні методи перевірки ефективності тих чи інших прийомів запам'ятовування. Відмінною її особливістю є наявність теоретичної бази. На основі теорії пам'яті раніше відомі прийоми запам'ятовування істотно доопрацьовуються і об'єднуються в чітку систему, спрямовану на вирішення тих чи інших завдань.

Мнемотехніка – це сукупність прийомів і способів, що полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення штучних асоціацій. Слово походить від імені давньогрецької богині пам'яті Мнемозіни – матері дев'яти муз [3]. Вона використовує природні механізми пам'яті і дозволяє повністю контролювати процес запам'ятовування, збереження і відтворення інформації.

Сучасна мнемотехніка – це можливість накопичувати в пам'яті велику кількість точної інформації; економія часу при запам'ятовуванні – процес запам'ятовування повністю контролюється; збереження отриманих відомостей в пам'яті – те, що ви запам'ятали, вам більше не доведеться вчити заново; потужне тренування уваги і мислення; реальний шанс швидко освоїти кілька нових спеціальностей та стати професіоналом у своїй галузі; можливість користуватися інформацією: людина може застосовувати знання тільки тоді, коли вони знаходяться в голові; просто відмінна гімнастика для мозку – мозок потрібно тренувати, щоб він не атрофувався.

Науковці зазначають: мнемотехніки не спрямовані на те, щоб покращувати пам'ять (хоча вона й поліпшується – адже людина постійно тренує мозок і здатність до концентрації) [2].

Передусім, мнемотехніка допомагає вибудувати ланцюжки асоціативних зв'язків. У ній використовуються такі прийоми: аналогія, трансформація, піктограми, фонетичні асоціації, цифрообрази, тлумачення, зв'язування, сюжет, логічні запитання, уособлення, небилиця, нумерація та інші [4].

Техніка «Ланцюжок». Це зв'язування приблизно рівноцінних образів: перший «чіпляється» за другий і відтворює його у свідомості, другий – за третій і т.д. В пам'яті, таким чином, можна зафіксувати багато об'єктів одночасно.

Техніка «Символізація». Цей прийом допоможе тоді, коли потрібно запам'ятати абстрактні поняття, які не вкладаються у чіткий образ. В такому випадку можна кодувати інформацію за допомогою слів або символів: наприклад, фактор – образ «Трактор», штат Аляска – «Коляска» тощо. Прийом символізації застосовується для запам'ятовування абстрактних понять, що не мають чіткого образного значення. Одне й те ж слово може бути по-різному закодоване в образи різними людьми. Але, як правило, вдається використовувати для кодування різноманітні символи, добре закріплені у свідомості більшості людей. Символи оточують нас з усіх боків. Перекладаючи, наприклад, дорожні знаки у зміст, ми займаємося мнемотехнікою.

Техніка «Римська кімната або метод Цицерона». Римський імператор Цицерон прославився тим, що виступав перед великою аудиторією без будь-яких папірців чи підказок. При цьому він озвучував дуже багато фактів і дат. Коли йому було потрібно вивчити свою промову, він тренувався дома: ходив з кімнати в кімнату і, коли починав нову частину свого виступу, то переходив до іншої кімнати. Таким чином, Цицерон структурував свій виступ і запам'ятовував. Суть цієї техніки в тому, що у якійсь кімнаті, квартирі чи приміщенні виділяють кілька предметів, які постійно там знаходяться. Наприклад: шафа, стіл, стілець, вікно, диван, вазон, люстра, двері. Важливо виділяти саме ті предмети, які знаходяться увесь час в одному й тому ж місці. Робити це варто у певному порядку (наприклад, за годинниковою стрілкою або проти неї). Інформацію «розкладають» по тих знайомих місцях чи предметах, послідовність яких можна легко згадати, і фіксують у пам'яті їх зорові образи. Таким чином досягається запам'ятовування необхідного матеріалу в певній послідовності.

Техніка «Цифрообрази». Спочатку потрібно створити систему опорних образів для чисел від 0 до 9. Створюють ці опорні образи за зовнішньою схожістю цифр з якимись предметами. Припустимо, що 0 схожий на бублик, 1 – на стовп, 2 – лебідь, 3 – вухо (верблюд), 4 – стілець (прапор), 5 – гачок, 6 – вишня з хвостиком, 7 – кочерга (ключка), 8 – гітара (жінка, груша), 9 – повітряна кулька. Чим смішніша асоціація, тим легше буде запам'ятати. Важливо запам'ятати не слова, а саме образи – ті картинки, які відповідають цифрам. Як це працює? Припустимо, потрібно запам'ятати число 2478. Відтворити асоціації-образи можна так: лебідь пливе до стільця, на якому сидить кочерга і грає на гітарі.

Техніка «Асоціації». Якщо потрібно запам'ятати щось нове, то слід лише співвіднести це (знайти асоціативний зв'язок) з якимось добре відомим фактом, закликавши на допомогу свою уяву. Чим абсурднішими і смішнішими будуть створювані асоціації, тим легшим буде запам'ятовування.

Техніка «Піктограми». Піктограма – це невеличкий схематичний малюнок, який в образній формі ніби шифрує словесний зміст.

Техніка «Небилиця». Припустимо, необхідно запам'ятати список товарів, які потрібно придбати у супермаркеті: яйця, ліхтарик, батон, молоко, вудку, чоботи, ковбасу, обруч, манікюрний набір, кока-колу, зубну щітку, парасольку, курку. Для цього можна придумати для себе невелику казочку в новому форматі. Наприклад, про те, як Червона Шапочка вирішила сходити до бабусі. Але на вулиці йшов дощ, тому вона взула чоботи і взяла з собою парасольку. Була темна ніч, і їй довелося захопити з собою ліхтарик. Дорогою дівчина зустріла вовка, який крутив на талії обруч. Червона Шапочка від подиву з'їла всю ковбасу, яку несла бабусі... І так далі. Про реальність і правдоподібність придуманої історії не потрібно турбуватися. Головне, щоб у ній фігурували всі необхідні предмети.

Без вправ освоїти мнемотехніку не можна. Сама по собі інформація запам'ятовуватися не буде. Для запам'ятовування кожного разу доведеться застосовувати сформовану навичку запам'ятовування – послідовність певних розумових дій, що ведуть до фіксації інформації в мозку.

Мнемотехніка значно підвищує здатність до навчання будь-яких дисциплін і дає можливість не відставати від технічного прогресу. Оволодіння нею – це оволодіння інструментальною навичкою. Очевидно, що для формування навички необхідно виконувати вправи.

Отже, застосування запропонованих прийомів дозволяє ефективно запам'ятовувати й зберігати в пам'яті різні назви, правила тексти або явища, робить можливим не тільки фіксацію в пам'яті послідовності текстового матеріалу, але й дозволяє безпомилково запам'ятати будь-яку точну інформацію, що традиційно вважається важкою для запам'ятовування, а також сприяє підготовці фахівця, здатного не загубитися в інформаційному просторі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Меженко Ю.С. Быстрое и эффективное развитие памяти, внимания и умственных способностей. / Ю.С. Меженко. – Донецк: ООО ПКФ «БАО». – 2005. – 224с.
2. Чепурний Г.А. Мнемотехніка: технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти: навч.-метод. посіб. / Г. А. Чепурний. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 152 с.
3. Чепурний Г.А. Серія «Як навчитися легко вчитися». Книга 1. Асоціативний зв'язок, цифри та творче мислення. / Г.А. Чепурний, Ю.В. Палійчук // [Навчально-методичний посібник]. – Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2006. – 80 с.
4. Чепурний Г.А. Серія «Як навчитися легко вчитися». Книга 2. Як вивчити вірші, тексти, таблицю множення. / Г.А. Чепурний, Ю.В. Палійчук, С.В. Ковальов // [Навчально-методичний посібник]. – Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2006. – 80 с.

*Наталія Сорока
(Харків)*

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ ОБРАЗІВ ТА ЇХ ЛОГІЧНОЇ ПОБУДОВИ В ПРОЦЕСІ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАСВОЄННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗНАКОВОЇ СИСТЕМИ

В психологічних дослідженнях мови як знакової системи для визначення найбільш сприятливих умов формування мовленнєвої бази у свідомості особистості необхідно брати до уваги певні базові характеристики. Надмірність інформації при визначенні лінійнозалежних характеристик не дозволяє чітко встановити необхідні зв'язки, самі розрахунки стають надзвичайно громіздкими. В процесі формування усного мовлення базова основа об'єктної мови залишається однаковою, що дозволяє встановлювати ідентичність понять. Вибір їх озвучування визначається вихідним соціальним середовищем формування мови. Графічне уявлення мовлення починається з букв, наступним рівнем письмового мовлення є слово, далі йде словосполучення і фраза (речення), що відбиває певну тематику і уявляє собою вищий рівень структури мови. Отже, для аналізу принципів формування мови як знакової системи необхідно вибрати базове уявлення «першого рівня» – букв і порядку послідовності їх розташування, що дозволить розглянути особливості формування словникового запасу. Для другого рівня організації знакової системи мови основою виступають слова та їх послідовність, процес, в якому формуються словосполучення і фрази. Наступний ярус складають фрази як носії певного висловлюваного змісту та їх послідовність. У будь-якому із зазначених рівнів знакової системи мови існує два виміри. В полі їх співвідношень кожне упорядковане уявлення є символом або знаком наступного рівня знакової системи і виступає в ньому уже як одиниця виміру.

Таким чином, на першому рівні уявлення знакової системи будується матриця, в якій рядки уявляють собою букви алфавіту, а стовпчики – їх послідовність у слові. Кожне слово в

такій матриці має однозначне уявлення, що характеризується набором букв і порядком їх розташування. Число букв у слові визначає його складність або «вагу». Порядок розташування букв визначає смислове значення, або «якісну» характеристику слова.

Далі, абсолютно аналогічні перетворення здійснюються при формуванні фрази із слів. Фраза оцінюється числом слів-знаків та послідовністю їх вимови або запису. В даному випадку складність – це кількість слів у реченні, а смислове наповнення фрази – зміст слів, що складають речення. Таким же чином проводиться аналіз текстового запасу розмовного або письмового мовлення. Застосування описаного вище методу дослідження формування знакової системи мови дозволило більш детально простежити цей процес: які форми знакових утворень виникають першими, яка їх кількість необхідна для ускладнення знакової системи мови в цілому. При розгляді даної проблеми виникає питання - на якому рівні володіння запасом образів-знаків формується метамова і наскільки важливою є оцінка частоти використання конкретних слів, фраз, текстів та їх конструкцій. Така методика дозволяє забезпечити індивідуальний контроль особливостей формування знакової системи мови та її використання, що може знайти широке застосування у криміналістичних дослідженнях, теорії та практиці індивідуального навчання, логопедії. Статистичний аналіз частоти вживання слів, фраз текстів дозволяє більш ефективно забезпечити формування процесу навчання мові, встановити структуру курсу, послідовність ускладнення матеріалу і тривалість його засвоєння.

Для навчання іноземній мові за загально встановленою методикою нами була утворена група студентів у складі 32 осіб. Рівень початкової підготовки і швидкість засвоєння навчального матеріалу у них були різними. Цей факт став підставою для упорядкування складу груп не за алфавітним порядком, а за рівнем початкової підготовки, що дозволило розділити дану групу на три самостійних підгрупи. В основу такої класифікації було покладено розподіл всього обсягу початкових знань на три однакові інтервали. В кожному конкретному випадку визначення рівню початкової підготовки здійснювалось за умов $\max - \min$, де \min і \max – максимальна та мінімальна чисельність базових характеристик. Ними можуть бути слова, фрази, довжина фраз, розповідь, тобто той рівень знакової системи мови, що підлягав аналізу.

Для створення однакових умов засвоєння матеріалу застосовувався індивідуальний підхід. Кожен із студентів навчальної групи самостійно для себе визначав той обсяг матеріалу, який став би оптимально доступним для нього в процесі вивчення нового матеріалу. Загальна структура завдання, яке постійно ускладнювалось, була визначена програмою і встановлювалась на основі семантичного аналізу кінцевого рівня складності матеріалу, що необхідно було засвоїти. До рівня, коли студент вільно міг би користуватися новим матеріалом, індивідуально вибиралися крок ускладнення і необхідна кількість повторень для його закріплення. Поняття «швидкість навчання», таким чином, виступає як добуток характеристик «крок ускладнення» на «час його закріплення». Вони мають суттєві індивідуальні відмінності. Зниження результатів при груповому вивченні матеріалу спостерігалось в групах, склад яких не відповідав критеріям, описаним вище, коли групи для навчання були складені довільно або за алфавітним порядком.

Така організація засвоєння навчального матеріалу студентами дала можливість розділити їх за принципом швидкості навченості. Результатом початкової частини експерименту став той факт, що швидкість навчання має межу насичення, яка визначає такий показник навчання, як рівень навченості. Фактично, з насиченням знаннями швидкість навчання студентів прямує до нуля, що виявляється у значному збільшенні необхідного числа повторень або використанні матеріалу, який засвоювався, а його ускладнення залишається на старому рівні.

Якщо контингент студентів, що навчаються, систематизувати за рівнем граничного навчання, то, як і у випадку оцінки рівня початкової підготовки, спостерігається така ж сама закономірність. Лінія кінцевого результату має S-образну форму.

Незалежно від початкового і граничного рівня, зіставлення обсягу засвоєного матеріалу указує на те, що він відрізняється за структурою від розподілу кількості тих, хто навчається, відносно обсягу засвоєного і має нормальний розподіл. Слід зазначити, що високий рівень початкової підготовки ще не свідчить про можливість істотного збільшення знань у подальшому процесі навчання. Найбільш характерним результатом у даному випадку є практичне досягнення межі своїх можливостей до початку навчання, тобто рівень початкової підготовки був доведений до можливої межі навченості ще до початку процесу навчання в ході дослідження.

Оскільки ефект просування вперед визначається швидкістю навчання, а остання виступає добутком ступеню ускладнення на час, необхідний для засвоєння цього матеріалу, то виникає необхідність визначення рівня ускладнення матеріалу. Природно, існує межа доступного ускладнення, за умов досягнення якого будь-яка кількість повторень матеріалу не дає позитивного результату. За аналогією позитивний результат відсутній, коли матеріал не ускладнюється зовсім. Між інтервалом нульового і максимального ускладнення повинна знаходитись оптимальна складність.

Внаслідок проведених досліджень виникла задача, від рішення якої залежить успішність засвоєння інформації – який ступінь ускладнення матеріалу може бути найбільш припустимим. Досить важливим постало також питання: до якого рівня необхідно засвоювати матеріал. Недостатньо надійне закріплення матеріалу призводить до поступового накопичення його непорозуміння і повного припинення просування вперед. В свою чергу, абсолютне заучування, доведення до автоматизму знижує з одного боку швидкість навчання, а з іншого – варіативність використання отриманих знань. У осіб, які навчаються, спостерігається жорстка стандартизація зворотів і розуміння тексту, їм необхідні були значні зусилля для перебудови подібного стереотипу. Таке явище умовно назовемо негативним переносом навички.

Поступове підвищення складності матеріалу від нульової до максимальної показало, що оптимальне навантаження визначається величиною, що знаходиться в інтервалі між $\frac{1}{4}$ та $\frac{1}{3}$ від максимального ускладнення інформації. Отже, матеріал, який засвоюється, повинен бути доступним в межах $\frac{2}{3}$ – $\frac{3}{4}$ від загального його обсягу, а його новизна становити, відповідно від $\frac{1}{3}$ до $\frac{1}{4}$ від загального обсягу інформації. Таке співвідношення новизни матеріалу до загального його обсягу спостерігається під час природного засвоєння знакової системи рідної мови у дітей при безпосередньому ігровому навчанні.

Будь-яке досягнення у навчанні, що призводить до зменшення складності матеріалу в його засвоєнні більше, ніж на $\frac{3}{4}$, дозволяє переходити до нового ступеню навантаження. Зазначений підхід у вивченні знакової системи дає можливість використати попередній рівень знань у його варіаціях з новим матеріалом і довести попередній щабель до 100% засвоєння, що досягається за умови його широкого використання в різноманітних мовних зворотах. З усіх існуючих варіантів саме такий дає оптимальний результат. Це є основою оптимального алгоритму засвоєння знакової системи будь-якої мови, тому що такий ефект спостерігається як при формуванні дитячого мовлення, так і при вивченні іноземної мови.

Контроль за засвоєнням знакової системи мови, що досліджується, згідно до приведеного вище методу, дозволяє дати не тільки критеріальну оцінку, але й оцінити ефект навчання щодо індивідуальних показників, і, разом з цим, оцінити перспективність того чи іншого індивіда.

Оскільки при засвоєнні кожного кроку оптимального алгоритму навчання було встановлено час, необхідний для засвоєння певного етапу, стало можливим об'єктивне упорядкування навчальних програм і планів.

Для вирішення даної задачі було проведено статистичний аналіз кількості суми часу, використаного на засвоєння кожного кроку і його варіацій у межах цього кроку. Повний обсяг часу дозволяє визначити термін навчання. В зв'язку з тим, що ефективність навчання

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

істотно залежить від однорідності навчальної групи, то, формуючи групи для навчання, необхідно враховувати ступінь їх варіативності. Якщо вона не перевершує 10%, то ефект навчання досягає максимальної результативності. З огляду на різноманітну швидкість навчання і рівень навченості індивідів, а також виходячи з їхньої готовності до сприйняття запропонованої знакової системи відповідної мови, доцільно формувати, з одного боку, «нефіксований» склад навчальної групи, а з іншого боку – установлювати різноманітні терміни засвоєння матеріалу однакової складності для різних індивідів. Швидкість навчання, рівні початкової підготовки і граничної навченості, послідовні кроки ускладнення навчального матеріалу – все це уявляє собою основні елементи оптимального алгоритму індивідуального навчання.

У всіх випадках, коли при вивченні мови процес навчання за якихось причин переривався, спостерігалось відставання від загального режиму засвоєння матеріалу. Ступінь відставання можна встановити з досить високою точністю, визначаючи доступність відповідного кроку алгоритму навчання. Крок, з якого необхідно починати відновлення матеріалу, повинен бути доступним для сприйняття і розуміння не менш, ніж на 3/4 від абсолютного показника володіння інформацією. Враховуючи тривалість навчання і просування рівню вихідної готовності, можна встановити «ефект забування» залежно від етапа алгоритму навчання і тривалості перерв у використанні знакової системи. Застосування комп'ютерної техніки дозволяє скласти рекомендації при засвоєнні знакової системи для кожного індивіда, який навчається, з урахуванням зазначених характеристик і на підставі цього забезпечити індивідуальну оптимізацію процесу навчання.

За умови існування вільного вибору групи формувалися за критерієм ступеню однорідності, яка не має перевищувати 10%. При наявності більшої різниці у ступеню однорідності зникав інтерес до спілкування; мовні звороти, які використовувались, ставали стандартними, стосунки набували формального характеру, діалогічне спілкування зводилося до простого відтворення стандартних зворотів і фраз.

В усіх випадках, коли рівень підготовки до навчання серед студентів контрольних груп був однаковий, спостерігався творчий підхід у побудові діалогів. Вони намагались будувати такі варіативні звороти та конструкції фраз, які раніше ними не використовувались. Цей процес чітко просліджується у матричному відображенні кластерного аналізу мовної динаміки навчання, яка досліджувалась нами.

Можна припустити, що підвищене емоційне захоплення та інтерес до наступного засвоєння матеріалу у студентів спостерігались у тому випадку, коли доступність у сприйнятті матеріалу така, що дозволяє зрозуміти зміст викладеного навіть тоді, якщо у запропонованому усному тексті зустрічаються нові слова або незнайомі звороти. Крім того, в контрольній групі чітко спостерігалось звикання до швидкості говоріння та особливостей вимови різних людей.

У випадках, коли ставиться завдання підвищити ефективність навчання, необхідно дотримуватись індивідуального підходу до осіб, які навчаються. Це ствердження є обов'язковою базою для забезпечення умов повноцінного спілкування. Але в такій ситуації виникає додаткова проблема, пов'язана з формуванням групових відношень таким чином, щоб була можливість створити найбільш сприятливі умови для розвитку комунікативних здібностей. Отже, крім навчання конкретним знанням, необхідно навчити індивідів розпізнавати та передавати інформацію іншій особі або групі осіб, що і становить основу формування комунікативних відношень. Вони також є тією галуззю знань, в якій у кожного індивіда існує свій рівень навченості і схильності до даного виду діяльності, тобто комунікативності.

ОГЛЯД ВІТЧИЗНЯНИХ СИСТЕМ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ: ФУНКЦІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ

У наш час автоматизація управління підприємством туристичної галузі перетворилася у важливу складову цього бізнесу. Впровадження ІТ у діяльність туристичних підприємств докорінним чином змінило процедуру формування, просування та реалізації туристичних послуг. Поява національних і міжнародних систем бронювання, електронних баз даних, систем взаєморозрахунків та інших сучасних досягнень у сфері ІТ сприяла значному збільшенню обсягів надання туристичних послуг, поліпшенню їх якості, зниженню собівартості, скороченню затрат туристів на пошук і придбання необхідного пакету послуг. Не менш важливим для компанії стає автоматизація бізнес – процесів та взаємовідношення з клієнтами. Для реалізації такого підходу використовують CRM – технології які пов'язані зі спеціальним програмним забезпеченням, що дозволяє автоматизувати та вдосконалювати бізнес-процеси в таких напрямках, як: продажі товарів та послуг, маркетинг та просування, якісне обслуговування та підтримка клієнтів, управління, аналіз та контроль [1].

Метою дослідження є аналіз існуючих вітчизняних програмних продуктів придатних для успішного функціонування та розвитку туристичного бізнесу в Україні.

Сьогодні поняття CRM (Customer Relationship Management – управління взаєминами з клієнтами) є найкращою пропозицією для підвищення ефективності туристичного бізнесу.

Основою успішної роботи будь якої CRM-системи є зберігання всієї інформації про взаємодію з клієнтами в одному місці, в єдиній базі даних. Слід зазначити, що чим більше термін експлуатації CRM-системи, тим більш ефективно вона працює, тим більш глибокі аналітичні залежності і зв'язки можуть бути виявлені в інформації, накопиченої в процесі її роботи [6].

Основна мета використання CRM-системи, отримати більше інформації про клієнта, для надання йому якісного обслуговування. Якщо потенційний клієнт звертається на Web-сайт компанії і занурюється глибоко в інформаційне дерево сайту, то таке звернення заслуговує уваги системи і повідомлення про цього клієнта передається на робоче місце фахівця, який працює в офісі туристичної компанії. Якщо цей контакт відбувається з комп'ютера, який був раніше зареєстрований на сайті, то це повідомлення передається конкретному співробітникові компанії, який раніше вже працював з цим клієнтом. Потім все відбувається так само, як в електронному магазині. Клієнтові дають можливість оформити замовлення електронним чином. Крім того, він може зробити запит системи на організацію автоматичного телефонного з'єднання з фахівцем компанії і детально обговорити всі деталі туристичного продукту, який його зацікавив.

Розповсюдження CRM-систем на українських туристичних підприємствах невід'ємно пов'язане з тенденціями розвитку самого ринку інформаційних технологій, який на сьогодні відстає від західного на декілька років. І в той час, як на Заході активно розвивається ІТ-галузь, зокрема, галузь CRM – рішень, вітчизняний ринок лише починає «дозрівати» і пропонувати дані системи [2].

Вітчизняні підприємства, стикаючись з проблемами забезпечення конкурентоспроможності туристичних послуг, намагаються використовувати вироблений зарубіжними туристичними фірмами інструментарій сучасних інформаційних технологій. Аналізуючи пропозиції різних виробників спеціалізованого програмного забезпечення для автоматизації роботи підприємств туристичної галузі, можна виділити декілька вітчизняних програмних продуктів, що використовуються в практиці більшості суб'єктів і пропонуються на ринку України.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Система автоматизації туристичного бізнесу «Парус – туристичне агентство» від української корпорації «Парус» основним видом діяльності якої – є розробка, просування та впровадження програмного забезпечення для автоматизації управління підприємством.

«Парус – туристичне агентство» дозволяє повністю автоматизувати процеси роботи з клієнтами у сфері туризму. Дане рішення застосовується як туристичними операторами, так і туристичними агентами.

Використання цієї системи в туристичній компанії дозволяє враховувати всі туристичні пропозиції, бронювання авіаквитків, бронювання готелів, повністю автоматизувати роботу менеджера, вести облік маркетингових впливів. При цьому, процес надання туристичних послуг стає більш простим і максимально економним, сприяючи збільшенню числа лояльних клієнтів [10].

Таблиця 1

Функціональні можливості «Парус – туристичне агентство»

Група	Функції
Основні функції	Реєстрація (обробка) заявок від клієнтів і їх параметрів (автоматизація турагентства), формування пакету туристичних послуг (автоматизація туроператора), автоматизація системи знижок: клубні карти, дисконти, бонуси, облік персоніфікованих даних клієнтів (ПІБ, паспортні дані, контакти), облік звернень від клієнтів та їх адресне розподіл фахівців, продаж квитків будь-якого типу (авіа -, залізничних, авто тощо), візова підтримка. Готелі: бронювання номерів, історія поселення. Облік ваучерів, організація розсилок інформації, організація семінарів, зустрічей, поїздок на маркетингові заходи, облік взаєморозрахунків з клієнтами та операторами, інтеграція з системами бронювання авіаквитків та готелів, організація первинного документообігу, формування аналітичних звітів (структура продажів квитків, турів і послуг за напрямками, звіт за ваучерами, квартальний звіт.
Менеджмент	Планування та управління продажами, постановка задачі та контроль виконання, управління робочим часом та оцінка ефективності роботи персоналу, організація нагадувань і повідомлень за запланованими і визначеними подіями.
Маркетинг	Ведення історії взаємин з клієнтами, сегментація клієнтської бази, відстеження ефективності реклами та облік маркетингових заходів, організація Direct-mail, вітання із знаменними датами і іншими святами, формування аналітичних звітів.

Комплексний підхід до автоматизації бізнес-процесів туристичної компанії на базі «Парус – Туристичне агентство», із застосуванням додаткового модуля «Парус – Бухгалтерія» дозволяє автоматизувати не тільки завдання управління взаємовідносинами з клієнтами, але і завдання, пов'язані з веденням бухгалтерського, податкового обліку та здійсненням аналізу фінансово-господарської діяльності.

CRM система «Оверія-туризм» від дніпропетровської компанії «Оверія», яка є національним лідером у розробці спеціалізованого програмного забезпечення, призначеного для автоматизації всього процесу діяльності в туристичному бізнесі. В даний час програмний комплекс «Оверія-туризм» активно використовується в роботі багатьох туристичних компаній України та за кордоном [9]. Можливості системи «Оверія-туризм» являє собою модульні рішення які визначені в таб.2

Функції та можливості системи «Оверія – туризм»

Модулі	Характеристика
База клієнтів	Один раз заводиться картка клієнта. У подальшій роботі використовується вся вже внесена інформація.
CRM система	Внесення повної історії спілкування з клієнтом, фіксування всіх подій, призначення особистого завдання або завдання іншим співробітникам. Працює система нагадувань по датах виїзду/повернення, по днях народження, закінчення строку дії документів, оплатах за рахунками і будь-якої події, яке вже внесене у систему.
Облік турів	Працює блок по формуванню своїх і операторських турів, блок по продажу своїх турів і турів партнерів. Можна вести продаж як туру цілком, так і формувати замовлення на окремі послуги. За замовленням є можливість автоматично роздруковувати рахунок, договір і інші документи для туриста.
Продаж авіа-квитків	У блоці роботи з квитками є можливість бронювання авіаквитків в найбільш популярних системах Amadeus, Galileo, Sabre та роздрукування підтвердження послуги та рахунку клієнта.
Фінанси	Ведуться рахунки і платежі як вхідні, так і вихідні. Враховуються витрати, обміни валют, перерахування на розрахункові рахунки. Є можливість імпорту платежів з клієнт-банку та експорту в файли формату *.dbf, які в подальшому використовуються для імпорту в 1С.
Система звітів	Є можливість будувати звіти за різними показниками в різних розрізах – статистичні, фінансові, аналітичні, звіти з продажу турів, послуг, квитків. За звітами можна побудувати графічну діаграму і наочно побачити результат роботи.
Розсилки	Відправка e-mail, sms розсилок за групами контрагентів, автоматична відправка привітань на день народження і свята.
Чартери	Можливість ввести у систему чартерні рейси, скласти розклад чартерів, продаж блоків місць на чартерні рейси.
On-line	Блок пошуку та бронювання турів в on-line режимі. Заброньовані клієнтом тури автоматично потрапляють у виді замовлення у систему «Оверія – туризм». Клієнт бачить замовлення у особистому кабінеті, може відстежувати статус замовлення, роздрукувати рахунок та підтвердження.

Українська компанія «ТіТБіТ» розробник програмного забезпечення для автоматизації туроператорської діяльності. У 2012 році «ТіТБіТ» увійшов до числа кращих ІТ-компаній України і став призером Національного бізнес-рейтингу «Лідер галузі» [8].

Свої програми компанія «ТіТБіТ» конструює так, щоб замовник мав вибір і міг рухатися до своєї мети поетапно - почати з «меншого» (більше бюджетного), а потім вже «наростити» можливості, доплативши різницю у вартості [11].

Це відноситься і до «базових» програм для автоматизації внутрішньої офісної роботи, і до систем on-line -бронювання. Відповідно , щоб запустити власну систему управління продажами туристичного продукту, оператору необхідно впровадити той чи інший програмний комплекс (кожен з яких включає в себе одну з «базових» програм і одну з «on-line» -систем) таб.3.

Програмні комплекси компанії «ТіТБіТ»

<p>Повнофункціональний комплекс - це програма «Бек-офіс» плюс система бронювання «Тибет».</p>	<p>Полегшений комплекс - це програма «Розрахунок цін» плюс сервіс «Мій онлайн».</p>
<p>«Бек-офіс» - програма, яка автоматизує повний технологічний цикл туроператорської діяльності: підготовку цін до продажу, управління продажами, взаєморозрахунки з постачальниками і покупцями, генерацію документації, дозволяє отримувати аналітику і статистику в різних зрізах, управляти базою клієнтів і агентів.</p>	<p>«Розрахунок цін» - ця програма є урізаною версією «Бек-офісу» - вона містить тільки функціональний модуль для автоматизації складних задач розрахунку та підготовки цін до продажу. Там немає обліку і аналітики продажу, але вона дозволяє оператору формувати свій турпродукт і для прямого продажу (через «on-line» на своєму сайті, на сайтах своїх агентів, через пошукові сайти).</p>
<p>«Тибет»- повнофункціональна система онлайн - бронювання, встановлена на виділеному сервері туроператора: замовникам доступні ціни турпакетів, наявність місць на рейси, готелі і рейси, інформація по кожній країні. Кожен агент має «особистий кабінет», де відстежує свої заявки та історію їх обробки, дані по візах для клієнтів (подача /відкриття або відмову), коментарі оператора до документів за замовленням, пакет потрібних документів (для друкування) та ін. Співробітники оператора можуть відстежувати «лист замовлень» безпосередньо в on-line, можуть самі робити замовлення «від імені» того чи іншого агента.</p>	<p>«Мій онлайн» - полегшена система пошуку і замовлення турів, яка не вимагає від оператора наявності виділеного сервера і зовнішньої айпі-адреси - все це надається йому в хостинг в рамках сервісу. На оплачений термін в сайт оператора (а якщо потрібно, то і його агентів) вбудовується модуль «Підбір турів» з широким набором параметрів для пошуку та відбору цін. По кліку на ціні турпакета відкривається форма бронювання з інформацією про склад даного туру. Замовник отримує на свою електронну адресу повідомлення з повною інформацією про своє замовлення. Таке ж повідомлення про бронювання надходить і на мейл оператора (або його агента).</p>

CRM для туризму «Т-Tour» від української компанії «Бізнес Технології». Ця компанія спеціалізується на підборі та впровадженні CRM-систем. Система «Т-Tour» дозволяє повністю фіксувати історію взаємовідносин з клієнтами та партнерами: історію поїздок і співпраці з кожним клієнтом, інформацію про клієнта (вік, інтереси, побажання до майбутніх турів), можливість прослідкувати взаємозв'язки між родичами, друзями клієнта. Розширення поля в картці клієнта дозволяє зберігати додаткову інформацію: прізвище при народженні, а також прізвище латиницею, громадянство і країна народження [7]. Задачі та функції системи «Т-Tour» зведені у таб.4.

Задачі та функції системи «Т-Tour»

Задачі	Функції
Підвищення ефективності роботи менеджерів	Система дозволяє знайти індивідуальний підхід до кожного клієнта. Опрацювання заявок від клієнтів за встановленим бізнес-процесу. Формування стандартних документів на різних мовах (підсумок, акт виконаних робіт). Формування візових анкет, перевірка їх стану. Налагоджений бізнес-процес пошуку клієнтів, виконання замовлення, підготовки документів, крос-продажу, післяпродажного супроводу.
Автоматизація продажів турів	Система дозволяє регламентувати роботу з клієнтами. Керувати перспективними угодами. Підвищувати кількості перехресних продажів. Організація командної роботи з клієнтом. Планування продажів. Управління за допомогою воронки продажів. Автоматичний розрахунок прибутку за угодою, а також робота з рахунками
Збільшення лояльності клієнтів	Підвищення ефективності впливів на клієнтів внаслідок сегментації і виділення цільових груп. Створення постійних розсилок каталогів і новин, друк стікерів і конвертів. Аналіз конвертації потенційних в існуючих клієнтів. Планування та проведення цільових маркетингових впливів та аналіз їх ефективності
Підвищення ефективності управління компанією:	CRM для туризму дозволяє формувати статистичні та аналітичні звіти (організація продажу турів і спеціальних пропозицій за напрямками і менеджерам). Контролювати роботи менеджерів. Управляти бізнес-процесами.

Аналіз джерел виявив необхідність використання спеціалізованих програмних засобів в діяльності туристичних підприємств. Також можна стверджувати, що основна діяльність туристичних компаній повністю відповідає концепції CRM-стратегії, а значить можна рекомендувати використання саме таких систем для використання в роботі туристичної фірми.

Після аналізу функціональності кожного з продуктів виявлено, що кожен з них може бути успішно використаний в компанії туристичної галузі. Серед розглянутих систем значною перевагою відрізняються програмні засоби «Оверія-туризм» та «Парус – туристичне агентство», які повністю адаптовані до чинного українського законодавства та міжнародним вимогам. Ці продукти можна сміливо рекомендувати українським компаніям, що буде сприяти підтримки національного виробника і розвитку інформаційних технологій в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

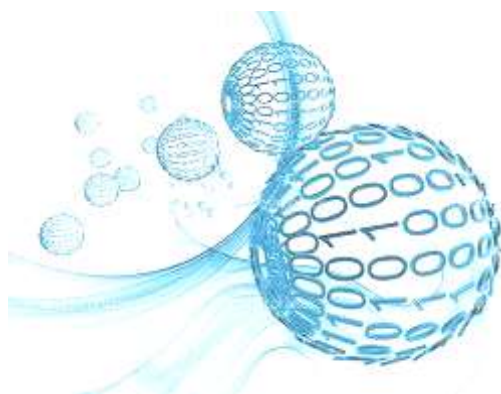
1. Болошова О. Г. Роль изучения информационных технологий в подготовке современного специалиста турбизнеса (из опыта работы) / О. Г. Болошова // Эко- и агротуризм: перспективы развития на локальных территориях : материалы III Междунар. Науч.-практ. Конф., 18 – 19 мая 2011 г., г. Барановичи, Респ. Беларусь. / ред-кол.: В. Н. Зуев (гл.ред.) [и др.]. – Барановичи: РИО Бар-ГУ, 2011. – 265 с.
2. Горбенко О.В. CRM-рішення в Україні: ефективний інструмент маркетингу або «популярна» тема / О.В. Горбенко, О.Ю. Бех // Управління проектами, системний аналіз і логістика. – 2009. – № 6.
3. Інформаційні системи та технології в економіці : навч. посіб. / П. С. Клімушин, О. В. Орлов, А. О. Серенок. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2011. – 448 с.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

4. Інформаційні системи і технології маркетингу: Навч. посіб. – Харків: "Компанія СМІТ", 2005. – 240 с.
5. «Інформаційні системи в логістиці»: навч. посіб. / Яценко Р. М., Ніколаєв І. В. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 232 с.
6. Корокошко Ю.В., Алексєєва С.М. CRM-система та її значення у формуванні корпоративного іміджу туристичної фірми: матеріали конференції «Наука і технології: крок в майбутнє – 2010»
7. Офіційний сайт компанії «Бізнес Технології» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://btech.kiev.ua>
8. Офіційний сайт Національний бізнес - рейтинг [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://nbr.com.ua>
9. Офіційний сайт компанії «Оверія» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://overia-tourism.com>
10. Офіційний сайт Корпорації Парус [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.parus.ua/ru/2/>
11. Офіційний сайт компанії «ТіТбіТ» [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.titbit.com.ua>

*Валентина Білоус
(Чернятин)*

NEW TECHNOLOGIES IN TEACHING OF ENGLISH

New technologies are certainly great teaching resources. I personally started using my laptop and video projector this year and I realised that benefited me and my students. My work has become more interesting, easier and cleaner. Chalk and talk everyday turns your classroom into a boring place for you and your students. With the new technologies my students are more interested in attending my classes. The new technologies have made my work easier too. As an example, preparing visual aids and showing them is no more hard work. There are lots of ready made pictures on the web that you can edit and present effectively using MS PowerPoint.

My work has also become cleaner. I couldn't put on my nice clothes when coming to the classroom because of the chalk I used. Now I have a white board(not yet interactive) and a laptop. The dusty days are to dust [10, с.65].

I am now using my laptop mainly for presenting and practising language. First of all you need a video projector besides your laptop. This is usually bought by the college as in my case. Then you need a screen in place of your blackboard. A white-painted wall would do. So that's all the material (hardware) you need.

In the past I used to spend lots of time looking for visual aids to use in my lessons. I usually cut pictures from magazines or printed them from the Internet. Now I use google to look for pictures, edit them and save them to my computer. I also used to have hand-written lesson plans. I now type them on my computer, consult them before or during the lesson and then print a copy if needed.

As to the lesson I use PowerPoint to present it. PowerPoint is a Microsoft presentation software(program) that can be used to display text and images and play sound and video. A PowerPoint presentation is composed of slides that are displayed one after the other. Within a slide you can decide the order in which the components (text, image) would be displayed.

I usually start my lesson with presenting new language items using pictures or videos. Then I move on to a practice stage. The practice stage is usually a listening activity or reading activity. During a listening or reading activity the students listen to PowerPoint or read a text or dialogue and do some exercises. The questions are displayed using and the students come and use my laptop keyboard or another keyboard connected to my laptop and answer the questions. What the student write is displayed on the screen. I no more use a blackboard.

The modern tools are in addition to the traditional methods of teachers in the classrooms. The magic is real in that it helps the students to enhance their language learning in a fruitful way.

Today's technologies are widely used in educational sectors. Though technology cannot play the vital role of a teacher, it can be used as a supplementary tool for enhancing teaching methods in classroom. As the conventional chalk and talk method seems to be monotonous and boring to the students, teachers emphasize on latest technologies for teaching the subjects. Various software and modern technologies are being introduced to make students to get access with their subjects easily [4, 8-12].

Teaching with technology may also require that a teacher refresh and develop their own skills. There are a lot of Modern technologies available for teachers of English today: blogging, communication lab, video library, Skype, pod casting, video conferencing, etc. Everything for our development and to ensure that lessons become more interesting and effective.

For my development as a teacher I often use such technologies as pod casting. I think listening it is really usefull. And also I like using Skype to communicate with teachers from different countries and share knowledge and experience.

During lessons my students prepare presentations on interesting themes and also listen a native speaker's speech. So it depends on you what kind of technolodies to use, the main thing is to be effective for your and your students' language development.

I have some ideas and would like to make a suggestion how to organize the learning process in regions with limited access to the Internet.

Sometimes people do not know or do not have a clue how to arrange the learning process via the internet or just do not have the access to it.

We frequently face the problem of attracting volunteers. A lot of native speakers are eager to help us in our aspiration to create for our students the living language practice. But often people have some difficulties in their coming to Ukraine, not mentioning their arrival in the remote regions of our country.

Thus, having thought, I would like to propose the following system for the educational development of these remote regions.

Due to the remote regions face the problem of access to the internet and modern technologies, we, teachers-volunteers from Ukraine need to become like a link of foreign volunteers and teachers with student from remote regions. All we need is to purchase 3G modem for accessing the Internet through mobile. Ukraine volunteer with laptop and 3G modem go to this region.

Before the beginning of the lesson, various subjects of training, games and tasks for students must be discussed with our foreign assistants. I believe our allies-native English speakers; with great pleasure will help us to organize direct videoconference. Time difference is not significant.

London is unique, because there are so interesting and amazing places, which can not be found in any other part of the globe. Foreign volunteer will be walking the streets and parks of the UK with a web-camera, telling and showing to our children the majestic historical sightseeing of Britain, the beautiful clear nature of this country. Unforgettable impressions will produce a change of the guard at Buckingham Palace (daily at 11:00). It's wonderful to stroll through Piccadilly Circus, Trafalgar Square and its band, relax in Hyde Park. We can't go past the famous Big Ban etc.

After an educational tour assimilation of new material will be checked. Probably different pictures of famous places will be shown or special games and questions will be conducted to consolidate the material. Through playing it's easier to perceive the information for the students.

Not being able to travel to Britain, the children will have an excellent opportunity to see all these online; will be able to share the culture and traditions of both our countries. From our foreign friends children will learn how to protect our planet and nature from pollution, disappearances of rare species of plants and animals.

Children with impatience will be waiting for the next exciting lessons and interactive communication.

Thus, all these knowledge will be implemented for our general good.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Барменкова О.І. Використання кінофрагментів на уроках англійської мови/ Оксана Іванівна Барменкова // Іноземні мови. – 2005. – № 5. – С. 89-91.
2. Біленька Л.Л. Використання передових комп'ютерних технологій на уроках іноземної мови / Любов Леонідівна Біленька // Відкритий урок. – 2009. – № 23-24. – С. 14-17.
3. Дмитриева Е.И. Дидактические возможности компьютерных телекоммуникационных сетей для обучения иностранным языкам / Елена Ивановна Дмитриева // Иностранные языки в школе. – 2010. – № 2. – С. 22-27.
4. Echersley С.Е. Essential English for Foreign Students. Book One: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] – Sophia, 2007. – 405 с., С. 8-12.
5. Зязюн І.А. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць / Зязюн Іван Андрійович. – Київ-Вінниця: Довідник. – Вінниця: ВДПУ, 2009. – С.12-70.
6. Китайгородська Г.А. Система інтенсивного навчання іноземної мови (метод активізації можливостей особистості та колективу) : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] /Див....докт. пед. наук. – М.: Вища школа, 2007. – С.158.
7. Скалкін В.Л. Основи навчання усного іноземного мовлення: підручник / Скалкін Віктор Леонідович. – вид. 1-ше. – М., 2009. – С.154.
8. Черниш В.В. Методика роботи з АН на уроках англійської мови в середніх спеціалізованих школах з поглибленим вивченням іноземної мови / Черниш Вікторія Василівна // Іноземні мови. – 2010. – № 3. – С. 3.
9. Черниш В.В. Методика роботи з аудіокнигою на уроках англійської мови / Черниш Вікторія Василівна // Іноземні мови. – 2009. – № 4. – С. 3-7.
10. Amber, Simmons “Motivating Students through Power and Choice”// English Journal 100(1). – September 2010. – P. 65-69.
11. Nattum, Ton van (2006): The Communicative Approach Rethought, retrieved 2010-10-03: <https://sites.google.com/site/>

Рис.1. На малюнку показано варіант автоматизації будинку із застосуванням нових інформаційно-комунікаційних технологій

При розробці та створенні "розумного будинку" у випадку модернізації звичайного індивідуального будинку, варто звернутися до сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій. Є кілька можливих варіантів створення інформаційно-комунікаційної системи будинку. Якщо створюється система управління, то вона має виділений центр управління зосереджений в одному місці і має значні обчислювальні можливості. Всі основні датчики та виконавчі пристрої знаходяться під його контролем. Управління також здійснюється по командам з виділеного центру. Таким чином, потрібно створювати захищені канали зв'язку між центральним пунктом управління, розподіленими датчиками та виконуваними пристроями і механізмами. Канали зв'язку можуть бути виконані у вигляді провідникових ліній зв'язку та з використанням безпроводних технологій [2, с.54].

Є три можливих способи вирішити це завдання:

- провідниковими лініями зв'язувати кожен датчик та виконуваний пристрій з виділеним центром управління;
- кожним об'єктом управління керує локальний контролер (ЛК), що підпорядковується виділеному центру управління. При цьому зв'язок між ЛК та центром здійснюється з використанням провідникових ліній зв'язку;
- кожним об'єктом управління керує ЛК, що підпорядковується виділеному центру управління. При цьому зв'язок між ЛК та центром здійснюється з використанням безпроводних ліній зв'язку.

Створення універсальної платформи дозволить вирішити ряд технічних проблем при побудові управляючої системи для керування розрізненими процесами.

Дані від розподілених по будинку датчиків по каналах зв'язку надходять до центральної обчислювальної системи. Обчислювальна система приймає відповідні рішення згідно з алгоритмом роботи та видає відповідні управляючі сигнали на виконання, які надходять до виконуючих пристроїв. У випадку, коли система жорстко керується з одного центру, то від кожного датчика і від кожного виконуваного компоненту повинна бути прокладена лінія зв'язку. Провідникові лінії – це найкращий варіант при реалізації концепції "розумний дім". Структурна схема реалізації такого варіанту показана на Рис.2.

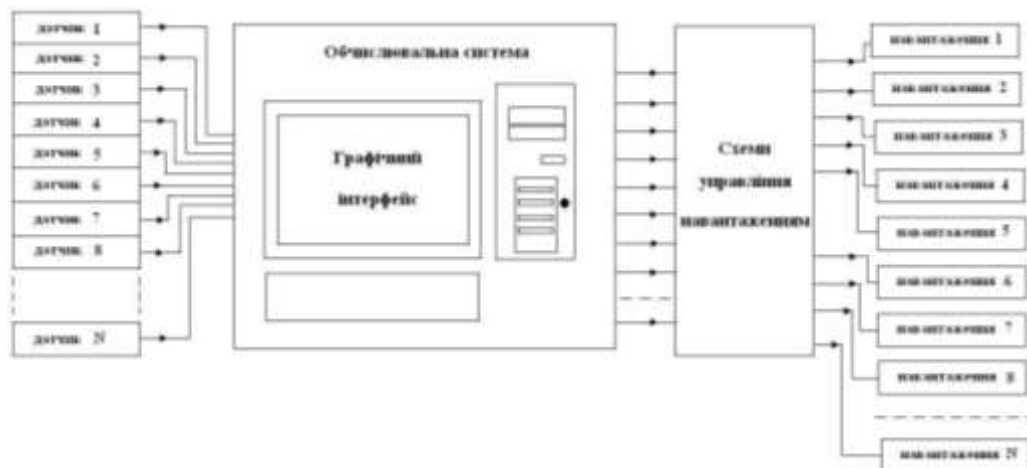

Рис.2. Структурна схема управління з виділеним центром управління. Зв'язок між кожним із датчиків та виконуваним пристроєм здійснюється з виділеною лінією зв'язку

Проте, в умовах постійного підвищення вартості провідникових матеріалів її реалізація стає досить дорогою, так як довжина провідникових ліній зв'язку має значну протяжність в умовах навіть однієї невеликої будівлі. Крім того, потрібно ще врахувати і вартість монтажних робіт при закладці провідникових ліній. Якщо ж мова йде про вже зведені раніше

будинки, які переобладнуються за проектом "пасивного будинку", то при цьому потрібно здійснити певний демонтаж в середині будівлі, а потім вже виконувати внутрішні монтажні та пусконаладжувальні роботи. А це ще додаткові витрати матеріалів, часу та коштів.

Частково, цю проблему можна вирішити за рахунок використання локального контролера (ЛК), який збирає дані від розподілених датчиків у середині визначеного приміщення (чи кількох суміжних приміщень), та здійснює управління виконуваними пристроями. При цьому зв'язок між ЛК та центральною обчислювальною системою пропонується виконати за допомогою чотирьохпровідної лінії зв'язку. В такій лінії зв'язку два провідники використовуються для передачі даних між обчислювальною системою та ЛК, а два – для подачі живлення. Це значно зменшить кількість прокладених провідників (тим самим здешевить вартість провідникових матеріалів та монтажних робіт), підвищить надійність та функціональність системи. Структурна схема показана на Рис.3.

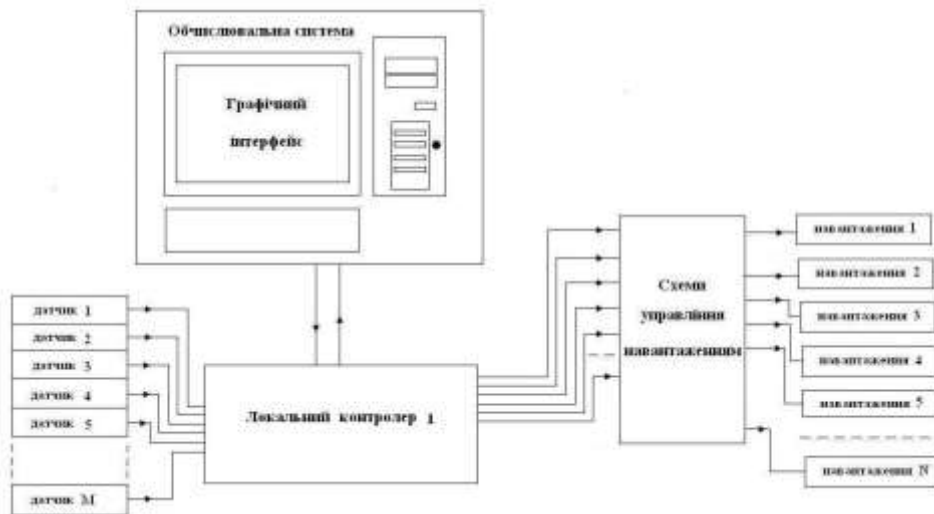

Рис.3. Структурна схема системи управління з використанням ЛК

При такій конструкції виконання певних функцій можна перекласти на локальні контролери, які дозволять розвантажити центральний обчислювач і, тим самим, зменшити залежність від нього і підвищити функціональність системи та її надійність.

Застосування чотирьохпровідної лінії дозволяє два сигнальні провідники застосувати в якості шини, до якої можна підключити достатньо велику кількість ЛК. Фактично, мова йде про локальну сигнальну мережу в якій кожен з ЛК має власну мережну адресу. Зрозуміло, що побудована таким способом мережа повинна мати власний протокол обміну. На Рис.4 показано принцип побудови сигнальної мережі "розумного будинку".

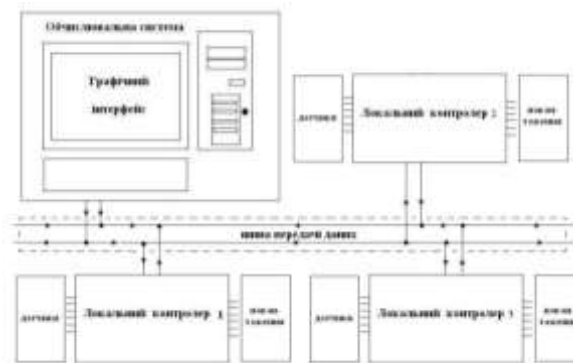

Рис.4. Принцип побудови сигнальної мережі "розумного будинку" на основі застосування локального контролера (ЛК)

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Застосування радіотехнології дозволяє вирішити завдання об'єднання ЛК та центрального обчислювача без використання провідникових ліній зв'язку. При цьому, достатньо оснастити кожен ЛК та обчислювальний центр радіотрансиверами. Така технологія має суттєву перевагу – немає необхідності витратитися на прокладку ліній зв'язку. Крім того, розгортання такої системи є достатньо швидким та не потребує виконання значного об'єму пусконаладжувальних робіт. На Рис.5 показано спрощений варіант мережі з використанням радіотехнології.

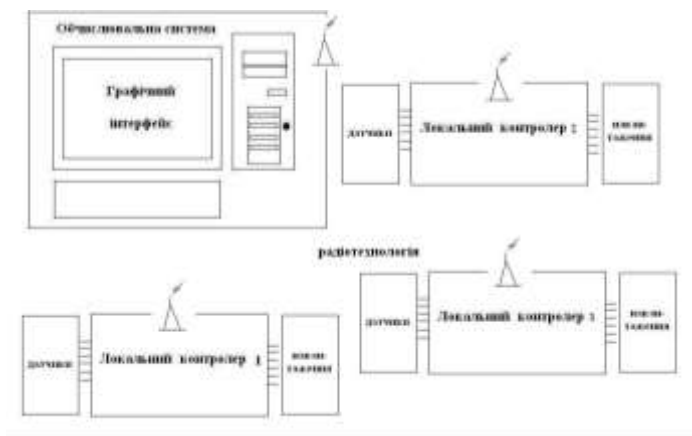

Рис.5. Спрощена схема застосування радіотехнології при побудові інформаційно-комунікаційної системи

Подібний варіант можна реалізувати шляхом використання технології розподілених безпроводних сенсорних мереж (БСМ).

Основою для побудови інформаційно-комунікаційної системи "розумного будинку" є локальний контролер (ЛК). Структурна схема ЛК показана на Рис.6.

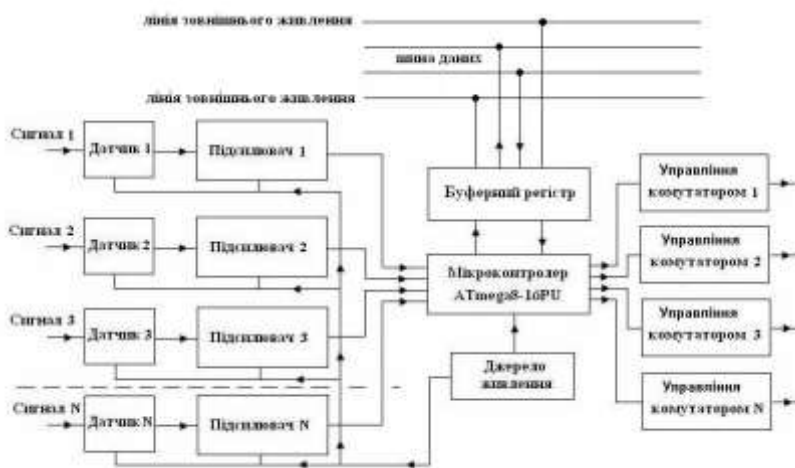

Рис.6. Структурна схема локального контролера (ЛК)

Його основним завданням є наступні:

- отримувати та опрацьовувати дані від датчиків;
 - управляти відповідним комутаційним обладнанням;
 - здійснювати передачу даних до центрального обчислювального пристрою;
 - отримувати управляючі сигнали від центрального обчислювального пристрою;
 - приймати відповідні рішення покладені на нього при управлінні локальними виконуючими пристроями;
 - мати власний ідентифікатор для установа зв'язку з центральним обчислювачем.
- Перелічені властивості є основними, але не єдиними.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Для побудови ЛК за основу вибираємо мікроконтролер ATmega8, який має непогані технічні та експлуатаційні характеристики. Принципова електрична схема ЛК та його реалізація показано на Рис.7.

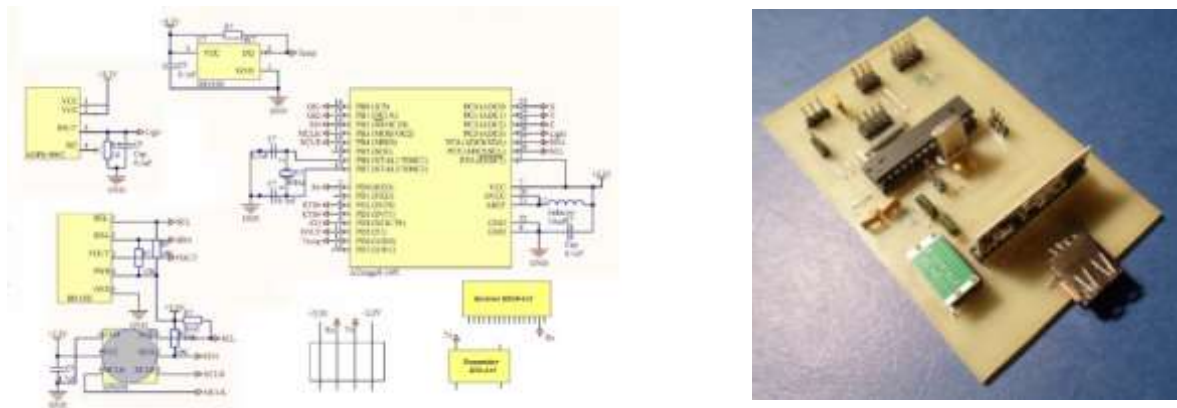

Рис.7. Принципова електрична схема ЛК та його реалізація

Особливістю ЛК є те, що він оснащений передавачем RT-4-433 та приймачем RR-10-433. Це дозволяє, за необхідності, виконувати обмін даними з обчислювальним центром без використання провідникової шини.

Коло питань, що окреслюється в даній роботі є досить широким і на даний момент – актуальним з позицій застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в сфері збирання даних та обліку ресурсів, автоматизації та інформатизації сучасного помешкання. Тому пропонується використати безпроводні сенсорні мережі в якості основи для побудови інформаційно-аналітичної системи житлового будинку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук Б.М., Куляс А.І., Горін Ф.М. Технологія побудови та організація функціонування комп'ютерних мікростільникових радіомереж збору, обробки і передачі інформації // Комп'ютерні засоби, мережі та системи. – 2002. – №1. – С.127-134.
2. Кривченко Т., Кривченко И., Долгушин С., Ламберт Е. Беспроводная связь в системах мониторинга и управления // Электронные компоненты. – 2005. – №5.
3. Симонов И., Германов В. Как проектировать беспроводные сенсорные сети // Молодая электроника. – 2007. – №8.
4. Соколов М. Программно-аппаратное обеспечение беспроводных сетей на основе технологии ZigBee/802.15.4 // Электронные компоненты. – 2004. – №12.
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.avr.com>.
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.digi.com>.
7. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.kosmodrom.com.ua>.

**ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТЕСТОВИХ
КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ ADSOFT TESTER, QUZZY, KNOWING
ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН**

Постановка проблеми. Сучасне навчання передбачає орієнтацію на розвиток особистості кожного студента, творчого мислення, готовності до постійного оволодіння новими видами діяльності і спілкування, високий рівень активності студентів і формування здатності до самонавчання і самовиховання. Тому інноваційні методи і зокрема комп'ютерні технології завоюють провідні позиції в процесі навчання. В умовах інформаційного суспільства перед освітою виникає проблема – збільшення кількості та підвищення якості навчальної інформації і мінімум часу, за який має бути засвоєна ця інформація. Тому одним з головних засобів діагностики рівня освітньої підготовки студентів вищих навчальних закладів є тестовий контроль.

Аналіз попередніх досліджень. Педагогічні основи тестування викладено в працях В.С.Аванесова, Ю.М.Богачкова, Я.С.Бродського, І.С.Булах, К.Інгенкампа та ін.. Ці автори досліджували питання теорії педагогічних тестів, форми тестових завдань, розробляли процедуру проведення тестування, алгоритми обробки результатів та їх інтерпретація. Досвід цих досліджень розкриває можливості використання тестового оцінювання для контролю навчальних досягнень студентів.

Мета статті довести доцільність використання та пояснити особливості трьох різних тестових редакторів ADSoft Tester, Quzzy і Knowing.

Виклад основного матеріалу. Тестовий контроль – це процедура визначення рівня підготовки фахівців у певній галузі знань, психологічного, фізичного та розумового стану, професійної придатності, обдарованості та інших якостей особи за допомогою системи спеціально підготовлених завдань.

Педагогічний тест – це інструмент, що призначений для вимірювання ступеня навченості учня, який складається з системи тестових завдань, стандартизованої процедури проведення, обробки та аналізу результатів [1].

Існують різні методики тестування, але найбільш ефективним є використання комп'ютерного тестування, оскільки воно дозволяє швидко та об'єктивно провести оцінювання студентів за короткий проміжок часу.

Застосування інформаційних технологій в навчанні дозволяє індивідуалізувати процес навчання, забезпечити оперативний самоконтроль і контроль з діагностикою помилок і зворотнім зв'язком. Існує багато систем дистанційного навчання, які покликані забезпечити взаємодію між викладачем та учнями, дозволяють проводити онлайн-тестування та автоматичне обчислення результату [2].

Комп'ютерний тест або контролююча програма – це сукупність завдань, що використовуються при тестовому контролі, введені у програму-оболонку (редактор тестів), яка автоматично перевіряє рівень знань та оцінює опитуваного.

Тести складаються з набору тестових завдань. Тестове завдання – це частина тесту, за якою особа, яка проходить тестування, під час тестування здійснює окрему дію, а її результат фіксується у формі окремої відповіді [3].

Існує думка, що лише спеціаліст може створювати тести. Спростовуючи її доведу, що користуючись тестовими редакторами будь-який викладач може створити тести по своїй дисципліні в такій формі, в якій вважає за потрібним.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Як викладач суспільних дисциплін, у своїй викладацькій і методичній роботі я активно використовую Інформаційно-комп'ютерні технології і тестовий контроль зокрема.

Для реалізації комп'ютерного тестового оцінювання знань студентів існує безліч програм, серед них такі, як: ADTester, OpenTEST, MyTest X, x-TLS, NetTest, ADSoft Tester, Quzzy, Knowing, TestMaker та ін. Всі тестові редактори мають свої переваги і недоліки. Зупинюся на особливостях випробуваних мною тестових редакторів: ADSoft Tester, Quzzy, Knowing, робота з якими має різний рівень складності.

Тестовий редактор ADSoft Tester складається з трьох умовно незалежних частин: програми тестування знань (дозволяє визначити рівень знань студента, після проходження тесту студенту виставляється оцінка, вся інформація про проходження тесту записується в журнал), програми створення тестів (служить для підготовки нових тестів) і програми адміністрування (дозволяє викладачу створювати, змінювати або видаляти групи користувачів (аналог груп), редагувати картки користувачів, переглядати результати тестування і проводити аналіз відповідей студентів).

Дана програма тестування має два режими: контроль та навчання. У режимі навчання тестування проходить анонімно, результати тестування не записуються в журнал. У разі невірної відповіді на питання користувачеві видається коментар з короткими поясненнями допущених ним помилок.

У режимі контролю перед тестуванням користувачеві пропонується ідентифікувати себе (відкрити вже існуючу картку користувача, або створити нову). Виставлена оцінка і вся інформація по проходженню тесту записується в журнал, показується інформація в цілому по тесту: час тестування, кількість набраних балів, виставлена оцінка. На панелі «звіт» показується детальна інформація з кожного питання. Питання розташовані в порядку їх слідування при тестуванні.

Програма дозволяє викладачеві самому створювати тести, використовуючи як текстовий матеріал, так і ілюстрації, фотографії, відеофрагменти. При створенні нового тесту бажано спочатку встановити його властивості: пароль, назва, параметри показу, критерії оцінки.

Питання які використовуються у тесті можна поділити на чотири типи:

- одиночний вибір – студент може вибрати тільки один варіант відповіді;
- множинний вибір – студент вибирає один або кілька варіантів відповіді;
- введення відповіді з клавіатури – студент вводить відповідь з клавіатури;
- відповідність – студенту необхідно зіставити елементи 2-х списків.

Також для кожного питання можна встановити свої параметри:

- коментар (будь-яка текстова інформація. Вона ніяк не враховується в процесі тестування і служить місцем для створення різних позначок для самого укладача тестів);
- підказка (виводиться студенту в режимі навчання у разі невірної відповіді на питання);
- вага питання (вказує скільки балів треба нарахувати користувачеві за вірну відповідь. Найбільшою «вагою» можна відзначити питання підвищеної складності).

Тестовий редактор ADSoft Tester є однією з програм з найбільшими можливостями. За її допомогою контроль знань для студентів можна перетворити у цікаве заняття. Але разом з тим це найважча програма для створення тестів і потребує клопіткої роботи викладача.

Програма комп'ютерного тестування Knowing являє собою зручну програму для тестування з можливістю складання тестів і автоматичної оцінки результатів тестування. Ця програма, як і попередня, добре підходить для навчальних закладів, що мають у своєму розпорядженні комп'ютерні зали. До того ж це дуже доступна програма, хоч і з меншими можливостями як ADSoft Tester.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Програма має стандартний інтерфейс, що не відволікає студента від тестування, але і не дає можливості викладачу змінити його чи додати ілюстрації. За допомогою вбудованого текстового редактора або за допомогою засобів автоматичного формування файлів тестів є можливість складання тестів в ручному та автоматичному режимах.

Питання і всі налаштування тесту захищені паролем і змінювати їх може тільки той, хто встановив програму на комп'ютер і знає пароль. Редактор дозволяє включити або відключити індикатор правильності відповіді. При включеній опції при правильному виборі відповіді з'являється напис «Вірно» на зеленому тлі, а при неправильному – «Неправильно» на червоному. Також можна встановити час тестування і програма дозволяє робити оцінку результату по закінченню тестування.

Найпростішим у використанні є тестовий редактор easyQuizzy. Тести, що створюються, – це незалежні виконуючі файли, які запускаються на будь-якому комп'ютері під управлінням Microsoft Windows без попереднього налаштування. Достатньо скопіювати файли тестів на комп'ютери студентів і все готово до тестування. Редактор теста дозволяє вставляти в текст питання і у варіанти відповідей картинку.

Після проходження тесту окрім підсумкової статистики з оцінками, по бажанню автора, може бути показаний звіт по заданим питанням з відповідями користувача і правильними відповідями. Звіт можна роздрукувати з попереднім переглядом безпосередньо із програми тестування або зберегти у файл. Автор тесту може контролювати, в якій послідовності задавати питання, перемішувати питання і відповіді, встановлювати обмеження в часі.

Програма easyQuizzy суміщається с операційними системами Windows 2000, Windows XP (SP1 и SP2), Windows NET Server, Windows 2003 Server, Windows Vista, Windows Longhorn Server, Windows 7.

Висновок. Використовую дані тестові програми для поточного, тематичного, підсумкового контролю знань студентів. Застосування комп'ютерного тестування є частиною педагогічних інновацій. Очевидним фактом є те, що тести дозволяють отримати об'єктивні оцінки рівня знань, умінь і навичок. Отже, найбільш раціональними шляхами, що забезпечують економію часу є інтенсифікація навчального процесу, зміна загальної організації навчання і перехід від групових форм занять і контролю знань до індивідуальних, автоматизованих.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Педагогічне_тестування
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Автоматизоване_тестування_в_навчальному_процесі
3. Башлаков А. С. MyTest X – система программ для создания и проведения компьютерного тестирования, сбора и анализа их результатов. [Електронний ресурс] / А. С. Башлаков. – Текст. дані – Режим доступу: <http://mytest.klyaksa.net/>
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ADTester.h15.ru>
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.videoshow.narod.ru>

ВІЛЬНЕ ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Вільне програмне забезпечення (ВПЗ) – програмне забезпечення, яке розповсюджується на умовах вільного ліцензійного договору, на підставі якого користувач отримує право використовувати програму в будь-яких, не заборонених законом цілях; отримувати доступ до вихідних текстів (кодів) програми як з метою її вивчення та адаптації, так і з метою переробки, поширювати програму (безкоштовно або за плату, за своїм розсудом), вносити зміни в програму (переробляти) і поширювати екземпляри зміненої (переробленої) програми з урахуванням можливих вимог ліцензії.

Це відрізняє ВПЗ від невільного пропрієтарного програмного забезпечення, монополія на використання, копіювання та модифікацію якого повністю або в істотних моментах зберігається за правласником .

З 2001 року почалося масове використання ВПЗ в державному секторі – спочатку в Німеччині, потім в Австрії, Франції, Бельгії, Норвегії, Данії, Угорщини, деяких муніципальних утвореннях США, Малайзії, Індії, Бразилії, Китаї. У 2007 році це питання було вперше поставлено в Росії [7].

13 березня 2010 року, після початку співпраці з Державним комітетом Інформатизації України, компанія «Linux Support» запровадила новий проект – «Впровадження вільного програмного забезпечення в освіті України».

30 листопада 2011 року Кабінетом Міністрів України була затверджена державна цільова науково-технічна програма використання в органах державної влади програмного забезпечення з відкритим кодом на 2012-2015 роки [3].

У всьому світі намагаються впроваджувати вільне програмне забезпечення в державні структури. І у цього є кілька головних причин:

1. Безкоштовність програмного забезпечення – дозволяє знижувати витрати з державного (або місцевого) бюджету.
2. Відкритий вихідний код – дозволяє вивчити побудову програми і переконатися, що в ПЗ не вбудовані всілякі програми-шпигуни.
3. Досить висока надійність, порівняно з різними відомими пропрієтарними програмами [4].

Незважаючи на державні програми та переваги, аналіз ситуації показав, що рівень використання ВПЗ у закладах освіти України є недостатнім. Міністерство освіти і науки України не сприяє зміні ситуації. Переглядаючи навчальну програму з Інформатики для вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти, ми бачимо орієнтовний перелік програмного забезпечення, необхідного для успішного навчання за програмою курсу. В ньому зазначено, що в якості операційної системи можна обрати Windows або Linux (ВПЗ), та всі інші рекомендовані програми запускаються лише у середовищі Windows і відносяться до пропрієтарного ПЗ. Свобода вибору, якою користується викладач, у більшості випадків не призводить до вибору найкращого інструментарію, а зумовлена звичками або стереотипами викладачів.

Чому ж у цьому переліку не вказано програмне забезпечення, що відноситься до вільного, велику кількість якого можна використовувати з обома запропонованими операційними системами? Прикладом ВПЗ, що працює в обох операційних системах, є пакет OpenOffice.org. Даний набір офісних додатків здобув славу найбільш функціонального безкоштовного конкурента Microsoft Office. Програми пакету OpenOffice.org використовують вільний формат файлів Open Document Format, на який останнім часом переходять державні заклади Європи, та можуть працювати і з файлами інших форматів.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Можливо більшість ВПЗ не є настільки ж популярними як деякі власницькі програми, та у мережі Інтернет представлено доволі багато інформації, щодо можливості заміни пропріетарних програм на вільні аналоги [2]. Зазвичай їх кількість у рази більша за кількість власницьких, тобто кожен може обрати «на свій смак та колір», а не задовольнятися тим, що пропонує розробник.

Слов'янський хіміко-механічний технікум у своєму навчально-виховному процесі обрав і застосовує вже 6 років операційну систему Linux EDUBUNTU та відповідне до неї вільне програмне забезпечення.

Edubuntu – дистрибутив операційної системи, що заснований на дистрибутиві Ubuntu. Він спрямований на використання у навчальних закладах. В Edubuntu вбудований Linux Terminal Server Project для швидкого запуску та мережевого завантаження. Edubuntu вміщує велику кількість програм освітнього напрямку.

Ми вже мали змогу попрацювати та оцінити і пропонуємо вам докладно ознайомитися з перевагами використання вільного програмного забезпечення.

Безкоштовність

Недостатність фінансування освіти в Україні призводить до того, що значна більшість навчальних закладів не має змоги придбати ліцензійне програмне забезпечення для комп'ютерних кабінетів. І тому вже стало звичним використання піратського програмного забезпечення, за ліцензійні копії якого ми мали би платити сотні доларів. Всі користувачі, які встановили це програмне забезпечення безкоштовно (зламани версії програм, за допомогою різних кряків і т.п.) вважаються у цивілізованих країнах Піратами та Злодіями. То чи варто використовувати платне програмне забезпечення якщо є повністю безкоштовні їхні аналоги, які за функціональністю нічим не поступаються.

Останнім часом почастишали перевірки підприємств та навчальних закладів щодо наявності на них неліцензійного програмного забезпечення. Ці перевірки здійснюються як співробітниками СБУ так і представниками корпорації Microsoft. І часто штрафи складають значно більше ніж вартість самого піратського забезпечення. То чи варто чекати непроханих гостей і проблем пов'язаних з ними, якщо можна перейти на вільне програмне забезпечення, автори якого надають користувачам наступні права:

- користувачі мають право використовувати програмне забезпечення без обмежень;
- користувачі мають право модифікувати програмне забезпечення;
- користувачі мають право поширювати програмне забезпечення безплатно або за гроші;
- користувачі мають право поширювати модифіковане програмне забезпечення

безплатно або за гроші.

Тобто це варіант, який дає можливість без витрат забезпечити заклад програмним забезпеченням та раз і назавжди забути про піратські програми та непроханих гостей.

Безпека

Проблема захисту інформації є дуже болючою для ОС Windows. Що б захиститися від вірусів необхідно встановити програму-firewall, антивірусні програми та анти-шпигунське програмне забезпечення. Хороші такі програми для Windows зазвичай коштують чималих грошей, а те, що дешевше, часто не в повній мірі справляється зі своїми обов'язками.

Встановивши Linux можна цілком спокійно працювати, забувши про віруси та інше шкідливе ПЗ. Навіть якщо вірус потрапить на Ваш комп'ютер під управлінням Linux, він не матиме прав на те, щоб запуститися. Ця система побудована так, що чітко розмежовані права користувачів і вносити зміну в систему можна тільки під паролем Суперкористувача. Це майже зводить нанівець можливість вірусів вносити шкідливі зміни в систему.

Відкрите ПЗ означає величезне число очей, що перевіряють і переглядають код. Будь-який програміст на Землі може завантажити вихідні коди і перевірити їх до останнього рядка на наявність помилок і проломів в безпеці.

Свобода

Операційна система Linux і інше ВПЗ випускаються під «вільною ліцензією». Ця

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

ліцензія повідомляє, що кожен має право копіювати таке програмне забезпечення, кожен користувач має право скачувати вихідні матеріали, модифікувати і перевидавати код. Ви вільні і можете робити з таким програмним забезпеченням все що душі заманеться. І ніщо не завадить вам встановити ці програм на будь-яку кількість машин на роботі, вдома, роздати знайомим.

Вихідний код програми залишається відкритим для всіх, і будь-які програмісти можуть працювати над ним. Якщо якась помилка Вам заважає працювати, можна написати розробнику, або навіть виправити помилку самостійно, або за допомогою знайомого програміста, а потім опублікувати ці зміни, щоб помилка була виправлена остаточно.

Оновлення

Купуючи ліцензійну програму, купується лише певна версія цієї програми. Тобто якщо через рік вийде нова версія програми з додатковими функціями, у більшості випадків, її доведеться купляти за повну суму.

Використовуючи вільне програмне забезпечення (особливо це стосується операційної системи Linux), ви маєте можливість закатати та встановити останнє поновлення програми відразу після його виходу, при тому, ви будете сповіщені про нього автоматично (якщо в Linux включена функція автоматичного оновлення). Нові версії більшості дистрибутивів Linux виходять раз або 2 рази в рік. І в кожній новій версії використовується досконаліше ядро (серце та мозок системи), що пришвидшує і робить стабільнішою роботу системи.

Швидкість роботи

Не секрет, що навчальні заклади не мають змоги часто оновлювати парк комп'ютерної техніки, і доволі часто доводиться працювати на старих комп'ютерах, а кожна нова версія операційної системи Windows вимагає все більш і більш потужного устаткування.

В основному, Linux потребують значно скромніших ресурсів комп'ютера ніж всім відома операційна система. Особливо коли відключити додаткові функції, які часто не потрібні в повсякденній роботі. Також є версії Linux створені спеціально для слабеньких комп'ютерів. Завдяки цьому можна оживити старенький комп'ютер і заставити його працювати не набагато повільніше ніж працюють сучасні варіанти [5].

Стабільність

Працюючи з ОС Windows всі ми рано чи пізно зіштовхуємося з “зависанням” комп'ютера, втратою файлів через збій роботи, необхідністю перезавантажити комп'ютер. Не існує абсолютно ідеальної операційної системи. Але ж існують системи, настільки стабільні, що працюють без збоїв тижнями, а то й місяцями. Однією з таких систем є і Linux.

Стабільність системи завжди дуже важлива складова роботи комп'ютера, а тим більше, коли ця машина є термінальною для роботи цілого навчального кабінету. Навчальні комп'ютерні кабінети у Слов'янському хіміко-механічному технікумі працюють як термінальні, тобто відповідна система (LINUX EDUBUNTU 12.04) встановлена на машині викладача, а студенти через локальну мережу заходять з інших комп'ютерів на нього під своїм користувачем, і формально всі працюють на одній викладацькій машині. У такій ситуації нестабільність системи може вивести з ладу роботу усього навчального комп'ютерного кабінету (15 машин), чого за 5 років роботи з ОС Linux у нашому технікумі не ставалося.

Локалізація

Власницьке програмне забезпечення зазвичай не дає можливості настроїти інтерфейс українською мовою. У побутовому житті ми працюємо з російськомовними програмами і проблем не виникає. Та у навчальному процесі, коли вся документація оформлюється і заняття проводяться українською мовою часто виникає плутанина при поясненні російськомовних програм українською мовою.

Це питання уже давно вирішене у Linux. Так як над ним працює не одна компанія, а багато-багато людей, то Linux і майже всі програми, які входять в них, вже давно українізовані.

Менеджер пакетів

При роботі з великою кількістю комп'ютерної техніки розумієш наскільки важливим є швидке і просте встановлення нового програмного забезпечення.

Для встановлення нового ПЗ в ОС Windows, необхідно:

1. Знайти (в Інтернеті, на дисках тощо) потрібну програму.
2. Найчастіше, заплатити за неї.
3. Встановити її, часто відповідаючи на кілька запитань і вводячи різноманітні ключі.
4. При установці деякого ПО навіть доведеться перезавантажувати машину.

В Linux все продумано і зроблено набагато простіше. З допомогою «Менеджера пакетів», що є вбудованим в ОС, можна напряму завантажувати програми з сховищ (репозиторіїв). Якщо вам потрібна якась програма, просто запустіть менеджер, введіть у пошук кілька ключових слів, виберіть із списку потрібний пакет і натисніть «встановити». Менеджер пакетів автоматично завантажить необхідні програми (пакети), інсталує їх і додасть в меню операційної системи. Крім того, програма знайде, вкаже за вашим бажанням і необхідні залежності. Зазвичай в комплекті з дистрибутивом вже йде достатня кількість різноманітного ПЗ.

Таким чином, маємо переваги:

1. Менше часу на пошук програмного забезпечення.
2. Не потрібно самостійно качати і встановлювати ПЗ.
3. Більше часу на тестування автоматично встановленої для вас програми.

Вище зазначені переваги і вирішили долю пропріетарного програмного забезпечення у нашому закладі. З 2009 року Слов'янський хіміко-механічних технікум у навчально-виховному процесі повністю перейшов на використання вільно програмного забезпечення і разом з цим позбавився багатьох проблем, пов'язаних із власницькими програмами.

Дана доповідь познайомила вас з поняттям вільного програмного забезпечення і його відмінностями від власницького. Наводячи приклади переходу закордонних державних закладів на ВПЗ і докладно розписавши переваги застосування його у освітньому закладі України на власному прикладі, намагалася довести необхідність переходу на вільне програмне забезпечення усіх державних установ України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Використання вільного програмного забезпечення в управлінні освітою. – Режим доступу: <http://edufoss.blogspot.com/2011/04/blog-post.html>
2. Вільне програмне забезпечення. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Вільне_програмне_забезпечення
3. Концепція використання Відкритого (Вільного) програмного забезпечення в держсекторі. – Режим доступу: <http://uafoss.org.ua/topics/it-policy/usage-concept>
4. Опыт использования свободного программного обеспечения (СПО) в организациях Европы. – Режим доступу: <http://itlab.rv.ua/it/opyt-ispolzovaniia-svobodnogo-programmnogo-obespecheniia-spo-v-organizatciiakh-evropy>
5. Переваги та недоліки Лінукс і Вільного програмного забезпечення. – Режим доступу: <http://labalab.nethouse.ua/articles/62375>
6. Перспективи та можливості впровадження вільного програмного забезпечення в навчальних закладах та державних установах України. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/june2009/15.htm>
7. СПО. – Режим доступу: <http://minsvyaz.ru/ru/directions/?direction=29>

**ДОСЛІДЖЕННЯ НА ОБЧИСЛЮВАЛЬНУ СКЛАДНІСТЬ АЛГОРИТМІВ
РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ЗАДАЧІ**

Теорія складності обчислень – область теоретичної інформатики, що бурхливо розвивається і охоплює як чисто теоретичні питання, так і питання, безпосередньо пов'язані з практикою. [1, с. 3]

На сьогодні ця область вже значно розвинута. Складність обчислень розглянута для великої кількості алгоритмів. Менш освітлена область алгоритмів для розв'язування транспортної задачі. Досить часто необхідно прийняти рішення з транспортування вантажів, розподілу транспортних одиниць по лініях. Останнім часом виникла ще одна проблема пов'язана з транспортом – затори на дорогах. Диспетчеризація руху великої кількості транспорту – актуальна проблема. Комп'ютер повинен швидко прийняти рішення про те, як саме потрібно змінити подальший маршрут. А для різного виду транспортних задач різні методи розв'язку дають різні рішення та по-різному діють за часом.

Складність алгоритмів залежить не лише від їх структури, але і від вхідних даних задачі. Тому в роботі буде обчислена складність алгоритму угорського методу та методу потенціалів для розв'язку транспортної задачі та залежність швидкості збіжності від розкиду вхідних даних.

Алгоритми вирішення транспортної задачі спочатку розроблялися для ручних обчислень. Сьогодні потужна комп'ютерна техніка дозволяє вирішувати транспортної задачі будь-якого розміру як задачі лінійного програмування. Однак, існуюче програмне забезпечення, що реалізує методи вирішення транспортної задачі, а також їх модифікації не завжди зручний для оперативної реалізації рішення задач транспорту. Підбір ефективного програмного продукту для конкретної практичної задачі – питання сучасний і потребує вирішення.

Для алгоритмів методів потенціалів та угорського ще складність обчислювальна не вимірювалась. Дана робота присвячена саме цій проблемі і, можливо, зробить деякій внесок.

Існуючі методи розв'язання транспортних задач, а саме, метод потенціалів, угорський метод, оптимізація на граах, розподільчий мають обчислювальні недоліки. Наприклад в розподільчому методі є необхідність будувати цикли. При рахунку на машині на це йде основна частина часу, потрібного для вирішення задачі. А угорський метод спочатку був розроблений для рішень задач про призначення і лише пізніше для транспортних, та він найбільш ефективний при вирішенні транспортних задач з цілочисельними обсягами виробництва і споживання. Так як угорський метод вирішення T-задачі є порівняно простим, то його можна широко застосовувати на підприємствах, де потрібна вести підрахунок мінімальних витрат на перевезення вантажу, наприклад, зі складу на підприємство. З вищесказаного можна зробити висновок, що методи вирішення потребують детального вивчення та вдосконалення.

Так як для вирішення транспортної задачі необхідно вибрати конкретний алгоритм, то до алгоритмів є вимоги до оперативності. Існують дві методики оцінки швидкодії:

- за таймером (залежить від обчислювальної середи);
- по обчислювальній складності (залежить від кількості операцій).

Методи за таймером дає великі похибки, тому я розглядаю оцінку швидкодії метода потенціалів та угорського по кількості операцій.

Теорія складності виникла із потреби порівнювати швидкодію алгоритмів, чітко описувати їх поведінку (час виконання, обсяг необхідної пам'яті і т.д.) залежно від розміру входу і виходу.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Кількість елементарних операцій, витрачених алгоритмом для вирішення конкретного екземпляра задачі залежить не тільки від розміру вхідних даних, але і від самих даних. Очевидно, що чим складніше алгоритм в обчислювальному плані, тим більше часу і обчислювальних ресурсів зажадає його виконання. Наприклад, кількість операцій алгоритму сортування вставками значно менше у випадку, якщо вхідні дані вже відсортовані. Щоб уникнути подібних труднощів, розглядають поняття часової складності алгоритму в гіршому випадку. [2, с. 23]

Часова складність алгоритму (в гіршому випадку) – це функція розміру вхідних і вихідних даних, рівна максимальній кількості елементарних операцій, що проробляються алгоритмом для вирішення примірника завдання зазначеного розміру. У завданнях, де розмір виходу не перевершує або пропорційний розміру входу, можна розглядати тимчасову складність як функцію розміру тільки вхідних даних.

Аналогічно поняттю часової складності в гіршому випадку визначається поняття тимчасова складність алгоритму в найкращому разі. Також розглядають поняття середній час роботи алгоритму, тобто математичне очікування часу роботи алгоритму. Іноді кажуть просто: «Часова складність алгоритму» або «Час роботи алгоритму», маючи на увазі часову складність алгоритму в гіршому, найкращому або середньому випадку.

За аналогією з часовою складністю, визначають просторову складність алгоритму, тільки тут говорять не про кількість елементарних операцій, а про обсяг використовуваної пам'яті.

Незважаючи на те, що функція часової складності алгоритму в деяких випадках може бути визначена точно, в більшості випадків шукати точне її значення безглуздо. Справа в тому, що по-перше, точне значення часової складності залежить від визначення елементарних операцій, а по-друге, при збільшенні розміру вхідних даних внесок постійних множників і доданків нижчих порядків, що фігурують у виразі для точного часу роботи, стає вкрай незначним.

Розрізняють тимчасову і просторову складність, класифікація приведена на Рис.1. Перша визначає час, необхідний на рішення задачі заданої розмірності за допомогою даного алгоритму, а друга – кількість необхідних ресурсів (пам'яті) при тих же умовах. [3, с. 31]

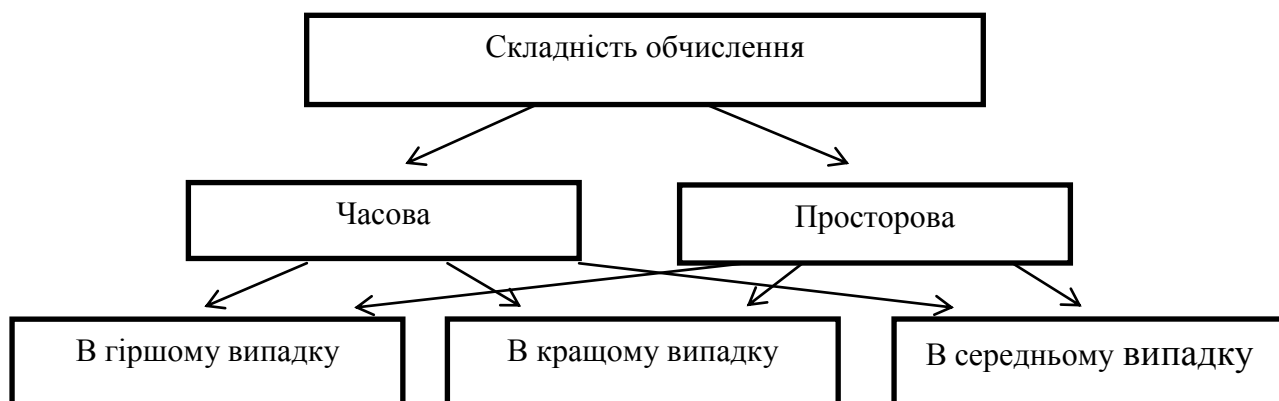

Рис.1 Класифікація складності алгоритмів

В Таблиці 1 та Таблиці 2 проведена оцінка методів для розв'язку транспортної задачі, а саме алгоритмів угорського методу та потенціалів. Але так як заздалегідь неможливо в цих методах прорахувати кількість ітерацій, то складність була обчислена для кожної ітерації окремо.

Таблиця 1. Складність методу потенціалів

Метод потенціалів		$3mn-2m-2n+2$
Розв'язок системи рівнянь	$m+n-1$	
Обчислення Δ_{ij}	$2(mn-m-n+1)$	

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Перевірка чи $\epsilon \Delta_{ij}$ більша за нуль	$mn-m-n+1$	
Будова ланцюжка	$m+n-1$	$m+n-1$
Тоді за одну ітерацію виконуємо $3mn-m-n+1$ операцій, де m, n -розмір матриці коефіцієнтів цільової функції.		

Таблиця 2. Складність угорського методу

Угорський метод		Кількість операцій	Кількість операцій за етап
Попередній етап	Вибір міні елемента в стовбцях	$n(m-1)$	$2nm+1.5n+2.5m$
	Віднімання міні елемента	nm	
	Будова матриці X_0	$(m+n)/2$	
	Рахунок нев'язок	$m+n$	
	Помітка стовпців, строк	$m+n$	
Перший етап	Пошук невиділеного нуля	nm	nm
Другий етап	Будова ланцюга	$2m$	$2m+nm+2$
	Будова матриці X_{k+1}	nm	
	Рахунок нев'язки	2	
Третій етап	Пошук міні серед необраних елементів	$nm-n$	$2nm-n$
	Перехід до матриці C'_k . Віднімання від усіх елементів виділених строк міні.	$nm/2$	
	додавання до елементів виділених стовпців міні.	$nm/2$	
Тоді за одну ітерацію виконуємо $4mn+2m-n+2$ операцій, де m, n -розмір матриці коефіцієнтів цільової функції.			

Практичні розрахунки показали, що часова оцінка складності алгоритму більш точна, тому проводився експеримент, використовуючи дану методику розрахунку елементарних операцій. Розрахунок проведено для досить великої кількості завдань транспортного типу. За даними таблиць 1,2 видно, що для виконання однієї ітерації угорського методу виконується в два рази більше операцій, ніж для однієї ітерації методу потенціалів. Число ітерацій порівняти обома методами.

Слід подивитися, при якій структурі матриці вартостей який алгоритм працює більше ефективно. Тобто виконується меншу кількість ітерацій. Таке питання в літературі поки не розглядалося, виходячи з позицій складності обчислення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Адігєєв М.Г. Введення в теорію складності. – Ростов-на-Дону: Дело, 2004. – 35 с.
2. Кузюрін Н.Н. Складність комбінаторних алгоритмів: курс лекцій. – 2003. – 100 с.
3. Розборів А.А. Про складність обчислень. – Москва: Математична просвіта. – Сер. 3, Вип. 3, 1991.

Науковий керівник – кандидат економічних наук, професор Б.І.Юхименко

*Світлана Дем'яненко
(Ірпінь)*

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІЗИКИ ТВЕРДОГО ТІЛА В УКРАЇНІ

У сучасних умовах формування глобальної економічної системи на постіндустріальних засадах економічне зростання окремих країн та їх міжнародна конкурентоспроможність визначальною мірою обумовлюються наявністю потужного науково-дослідницького потенціалу. Під ним розуміють сукупність наявних в країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів з відповідним їх інфраструктурним забезпеченням, які здатні продукувати нові знання, та ефективний механізм комерціалізації останніх. Про важливість інноваційного чинника в економічному розвитку свідчить, зокрема, той факт, що питома вага нових знань, які втілюються в товарах, технологіях, освіті, організації виробництва в розвинутих країнах, становить від 70 % до 85 % їх ВВП [5, с. 92].

Що стосується України, то її стратегічним пріоритетом у контексті забезпечення національної конкурентоспроможності в постіндустріальній системі господарства є опанування науково-технологічною моделлю економічного розвитку. Для цього існують такі об'єктивні підстави, як наявність визнаних у світі власних наукових шкіл та унікальних технологій у сферах розроблення нових матеріалів, радіоелектроніки, фізики низьких температур, фізики твердого тіла, військових технологій, здатних забезпечити розвиток високотехнологічного виробництва на рівні найвищих світових стандартів. Крім того, в Україні існує сильна генетична основа для динамічного розвитку найсучасніших напрямків фундаментальної та прикладної науки, закладена такими всесвітньо відомими вченими, як О. Г. Гольдман, О. І. Ахієзер, В. Г. Бар'яхтар, М. У. Білий, М. М. Боголюбов, М. С. Бродін, А. К. Вальтер, Б. І. Веркін, О. Г. Гольдман, І. С. Горбань, О. З. Голик, В. Н. Гріднев, О. С. Давидов, О. З. Жмудський, І. І. Залюбовський, Й. Й. Косоногов, В. Є. Лашкар'єв, М. П. Лисиця, І. М. Ліфшиць, М. Г. Находкін, О. С. Парасюк, М. В. Пасічник, Є.О. Патон, Б.Є. Патон, С. І. Пекар, А. М. Прихотько, К. Б. Толпиго, О. А. Шишловський, І. Р. Юхновський [2, с. 42].

Сучасну фізику не даремно називають фізикою твердого тіла. Успіхи математичної і експериментальної фізики кінця ІХ-го і початку ХХ-го століть створили умови для бурхливого розвитку всіх напрямів фізики твердого тіла:

- фізики кристалів,
- теорії металів,
- фізики напівпровідників.

В Україні дослідження в галузі фізики твердого тіла і фізики напівпровідників почали проводитися в другій половині ХХ-го століття. У Києві було засновано Інститут фізики напівпровідників, який сьогодні є провідним науковим центром. В Інституті проводяться дослідження напівпровідникових структур, створюються нові матеріали та прилади мікроелектроніки.

У Харківському університеті на кафедрі теоретичної фізики і в теоретичному відділенні Харківського фізико-технічного інституту Ілля Ліфшиць розробив електронну теорію металів – теоретичні основи сучасної електроніки. Крім того, І. М. Ліфшиць є одним із творців сучасної динамічної теорії твердого тіла і фізики квантових кристалів [2, с. 51].

Згідно з Постановою про основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014-2018 роки, пріоритетними напрямками досліджень є:

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- Фізика твердого тіла.
- Теорія твердого тіла.
- Процеси взаємодії електромагнітного випромінювання з конденсованим середовищем.
- Електронні явища у провідних та непровідних системах.
- Фізика магнітних явищ, спінтроніка.
- Фізика фазових перетворень.
- Фізика міцності та пластичності.
- Фізика кристалічного і аморфного станів.
- Фізичне матеріалознавство.
- Сенсорні системи та сенсорні технології.
- Фізичні основи створення біосумісних матеріалів та їх властивості.
- Властивості конденсованої речовини в екстремальних умовах.
- Комп'ютерне моделювання фізичних властивостей та процесів у конденсованому середовищі.

- Нанофізика і нанотехнології.

Створення синтетичних матеріалів – один з найважливіших напрямів технічного прогресу другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Сучасні машини і механізми експлуатуються у нових, все складніших і важчих умовах. Тому виникає потреба в принципово нових матеріалах і засобах їх синтезу. Прикладом сказаного є проблема нових жароміцних матеріалів. Ця проблема останні півстоліття привертає увагу матеріалознавців усього світу. Зокрема, від успішного її розв'язання залежить прогрес у сучасній авіаційній і ракетній техніці, в атомній та інших галузях енергетики, в хімії, металургії тощо. Під жароміцними матеріалами розуміють матеріали, що мають підвищені механічні властивості при високих температурах. Тепер у це поняття входить ще ряд додаткових властивостей: теплозахисні властивості; радіооптичні показники; радіаційна стійкість; стійкість проти дії теплового удару. Пошук нових конструкційних матеріалів здійснюється в кількох напрямках [3, с. 130-134]:

- Композитні матеріали. Ознакою композитного матеріалу є те, що до нього входять складові, які не змішуються і хімічно не взаємодіють ні в рідкому, ні в твердому стані, тому не дають твердих розчинів і хімічних сполук, типових для звичайних сплавів.

- Антифрикційні матеріали. Порошкові (металокерамічні) антифрикційні вироби працюють за рахунок того, що до їх складу входять тверді мастила (графіт, нітрид бору, сульфід цинку та інші речовини з так званою шаруватою структурою). У світовому балансі металокерамічні антифрикційні вироби займають перше місце за масштабом їх виготовлення.

- Фрикційні матеріали. Засобами порошкової металургії можна поєднати найрізноманітніші матеріали: мідь або залізо з оловом, перепаленим азбестом, твердими оксидами або карбідами тощо, тому що вони в матеріалі хімічно не взаємодіють і не розчиняються один в одному в процесі експлуатації і таким чином зберігають свої індивідуальні властивості, забезпечуючи в матеріалі універсальний їх комплекс.

- Пірометалургія. В останні роки набули поширення пірометалургійні методи виготовлення покриттів і матеріалів з високими температурами плавлення шляхом піролітичного розкладу летючих хімічних сполук відповідних елементів на розігрітих підкладках у відповідних середовищах.

Завдяки досконалій орієнтації кристалів графіту в пірографіті виявляється цікава анізотропія його властивостей. Теплопровідність у різних напрямках змінюється більше ніж у тисячу разів. Тому теплопровідний графіт у формі пірографітового шару використовують як теплозахисне нетеплопровідне покриття, наприклад, в елементах конструкцій сучасних атомних реакторів [1, с. 110].

- Квазічастинки. Дослідження властивостей квазічастинок – одна з важливих задач фізики твердого тіла, фізики низьких температур. Названі частинки існують не у вакуумі, а в кристалах, властивості яких (зокрема, симетрія) є тим «будівельним матеріалом», з якого формуються властивості окремих частинок

- Наноматеріали. Прагнення до мініатюризації різних технічних об'єктів призвело до отримання матеріалів, які називають ультрадисперсними, наноструктурними, або просто наноматеріалами.

В Україні проводять наукові розробки з нанонауки і нанотехнологій. У Національній академії наук України в межах спеціальної програми «Наноструктурні системи, наноматеріали, нанотехнології» тривають дослідження з фізики металів і сплавів, хімії поверхні, порошкових технологій, мікроелектроніки, колоїдних нанорозчинів, сорбентів, лікарських засобів. Міністерством освіти і науки України спільно з Міністерством промислової політики затверджено науково-технічну програму «Нанофізика і наноелектроніка». [4, с. 20]

Застосування наноматеріалів у клінічній практиці вивчають у Інститутах Академії медичних наук України, національних та медичних університетах країни. [6, с. 17-18]

Останнім часом інститути НАН України та НАМН України активізували вивчення фізичних, фізико-хімічних, біохімічних основ нанонауки, нанотехнологій, наномедицини. [4, с. 22]

Більше 50 років в Інституті електрозварювання ім. Є.О. Патона проводяться дослідження з розробки сучасних нанотехнологій, результати яких впроваджені в авіаційну та військову промисловість, космічну галузь та медицину. Академіком Б.Є. Патоном і академіком Б.О. Мовчаном розроблена оригінальна електронно-променева технологія отримання наночастинок неорганічного і органічного походження. У січні 2008 року створена спільна лабораторія «Електроннопроменева нанотехнологія неорганічних матеріалів для медицини» між Інститутом електрозварювання ім. Є.О. Патона та Національним медичним університетом ім. О.О. Богомольця з розробки нових нанопрепаратів. [6, с. 18]

Перспективна технологія вирощування періодично розташованих вертикальних ВНТ з використанням керованої іонно-плазмової системи розроблена в Інституті металофізики НАН України.

39 наукових організацій України ведуть наукові дослідження і розробки у галузі наноматеріалів і нанотехнологій відповідно до Державної цільової науково-технічної програми «Нанотехнологія та наноматеріали» на 2010 -2014 роки.

Надзвичайно важливою для України в контексті її становлення та розбудови є інтеграція до світового науково-технічного простору, узагальнення досвіду країн Європейського Союзу. Поглиблення загальноєвропейської інтеграції передбачає науково-технологічне та інноваційне співробітництво України з державами, активізація своєї науково-дослідної та технологічної діяльності. Динамічний розвиток науково-технічного прогресу не дозволяє науковцям окремої країни самотужки проводити масштабні наукові дослідження та розробки, не кажучи вже про розвиток фундаментальної науки. Тож поглиблення кооперації в галузі науково-дослідних розробок і технологій вийшло за межі національних кордонів, сформувавши нові механізми міжнаціонального співробітництва в даній сфері.

Сучасна фаза розвитку світогосподарських зв'язків детермінується посиленням науково-технічної та інформаційної взаємозалежності національних економік. Інноваційна діяльність, наукові розробки, розвиток фізико-технічних науки потребують великомасштабних фінансових і матеріальних витрат, потужного кадрового та інфраструктурного забезпечення.

Перспективним, економічно доцільним та обнадійливим напрямком міжнародного науково-технічного співробітництва України є на сьогодні поглиблення співпраці з іншими державами у галузі освіти, розвиток міждержавних академічних контактів через встановлення прямих, безпосередніх зв'язків як між навчальними закладами, так і представниками української та закордонної вищої школи. Подібна форма співробітництва

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

покликана забезпечити підготовку висококваліфікованих спеціалістів-професіоналів нової генерації, а також здійснювати обмін знаннями та досвідом [5, с. 120].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Козак Л.Ю. Нові погляди на пластичність металів / Л.Ю.Козак // Фізика і хімія твердого тіла. – 2010. – №4. – С. 106-116.
2. Козирський В.Г., Лень А.Є., Шендеровський В.А. Біля джерел вітчизняної фізичної науки / В.Г. Козирський, А.Є.Лень, В.А. Шендеровський // Вісник НАН України. – 1999. – №8. – С. 47-54.
3. Пастушенко С.М. Фізика твердого тіла. Ядерна фізика : навч. посіб. / С. М. Пастушенко. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 256 с.
4. Патон Б.Є. Нанонаука і нанотехнології: технічний, медичний та соціальний аспекти / Б. Є. Патон, В. Ф. Москаленко, І. С. Чекман // Вісник НАН України. – 2009. – № 6. – С. 18-26.
5. Поручник А.М. Інноваційний потенціал України та його реалізація в міжнародному науково-технічному співробітництві / А.М. Поручник // Міжнародна економічна політика. – 2004. – № 1. – С. 92-121.
6. Чекман І.С. Нанонаука в Україні: до проблеми дослідження. (Історичний аспект і сучасність) / І.С. Чекман // Современные проблемы токсикологии. – 2011. – №1/2. – С. 16-21.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

*Оксана Андрух
(Теребовля)*

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ
СПОРТИВНОГО СВЯТА «КОЗАЦЬКІ ЗАБАВИ»**

Викладачі фізичного виховання Теребовлянського вищого училища культури нагромадили чималий досвід у здійсненні патріотичного виховання студентів при проведенні занять з фізичного виховання.

Вважаємо, що у важкий час воєнних дій на Сході України, ми повинні готувати не лише майбутніх працівників культури, а в першу чергу захисників Вітчизни, які мають бути не лише сильними, спритними, загартованими, а в першу чергу – патріотами, відданими своїй державі.

Серед низки заходів, які ми здійснюємо на заняттях, і в позаурочний час, особливе місце займає спортивне свято «Козацькі забави», яке ми проводимо в училищі більше десяти років.

Розпочинається свято з урочистої частини, на якій ведучі знайомлять присутніх з історією виникнення Українського козацтва. Ось короткий виклад вступу:

«XV століття – важкий час для українського народу. Скрутно жилося людям під пануванням чужих володарів, бо скрізь в Україні було заведено панщину. Селяни працювали на панській землі, вся земля перебувала у власності великих панів-вельмож. Багатостраждальна земля чекала героїв. Деякі чоловіки відгукнулися на заклик рідної землі й стали на її захист – це козаки. Вони були середнього зросту, плечисті, міцні, з довгими вусами і носили на тім'ї «оселедці».

Козак – людина чесна і смілива
Найдорожча йому Батьківщина.
Козак – слабкому захисник,
Цінити побратимство звик.
Козак – усім народам друг,
Міцний і лицарський у нього дух.
Козак – це той, хто за освіту,
Хто прагне волі і блакиту

Ми говоримо козацька доблесть, козацька звитяга, козацька сила і спритність. Це все – синоніми слова «козак».

Слово «**козак**» – значить вартувий, вояк, розбійник, незалежна людина. Саме вони протягом майже трьох століть, боронили нашу землю від ворогів, освоювали степові простори Дикого поля, створили унікальне для свого часу державне утворення – «козацьку республіку». Осередком козаччини стало Запоріжжя.

В запорізькій Січі, так само як і в стародавній Греції, існував культ фізичної досконалості. Людина, яка була фізично недосконала, відчувала свою нерівність, щиро прагнула підвищити свій фізичний стан.

Козацька молодь постійно розвивала свої природні задатки, вдосконалювали тіло й душу в іграх, танцях. А в перервах між походами, коли пороблено всі роботи на хуторах та зимівниках, любили козаки розігріти кров та розігріти душу в молодецьких розвагах у товариському колі.

Кожну весну козаки влаштовували змагання з веслування поперек бурхливої річки. Перемагав той, чий човен фінішував на протилежному березі точно навпроти місця старту. Бувало, потрапляв козак у полон. Гірка доля. Але коли були поряд товариші, то завжди знаходився шанс втечі, покладаючись на свої та їхні ноги.

Траплялося поб'ються козаки об заклад і пішла потіха. Той воза з сіллю підійме, той жеребця трилітку перекине, а той, ненароком, сусідському воліві роги скрутить. Часто

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

проводились змагання з пірнання у воду. Для цього старшина впускав прокурену люльку в річку, і молоді козаки навипередки пірнали, щоб дістати її з дна. Особливо почесно вважалося взяти люльку з річкового піску без допомоги рук – одними зубами і так винести її на поверхню.

Всяке траплялося у сповненому небезпек житті козаків. Чи поранять небораку, чи знесилів хто у далекому поході. І виручали тут не тільки власна сила й спритність, а й плече побратима.

Найвідповідальнішим випробуванням для молоді було подолання Дністровських порогів, і тільки тоді, вони отримували звання запорізького козака. Подолати пороги була справою важкою і небезпечною.

Пороги – це підводні камені або скелясті місця, де Дніпро тече через суцільне каміння й скелі, частина з яких під водою, частина на рівні з нею.

Досвідчені козаки перевіряли загартованість і витривалість новобранців на спеку й холод, дощ і сніг. Багато звитяжних справ здійснило козацтво за свою історію. Та окрім всіх якостей, було ще одне вміння – вміння швидко зібратися в похід.

Любили козаки потанцювати. А оскільки більшу частину життя проводили в боях, то і танці у них були особливі. Всім відомий «український гопак» є не чим іншим, як перетворений у танець стиль рукопашного бою його ще називають бойовий гопак, а були ще «хрест», «спас». Одним з основних або базових рухів був «повзунець». Бойовий гопак сприяв гармонійному фізичному та духовному розвитку особистості. У бойовому гопаку є чотири напрямки розвитку: оздоровчий, фольклорно-мистецький, спортивний та бойовий.

Козаки, які постійно займалися вдосконаленням свого фізичного і психічного стану, оволодівали специфічними дихальними вправами, подібно до йогів. Серед різноманітних вправ козаки віддавали перевагу плаванню

Систематичне виконання фізичних вправ разом із системою загартування, виховували тип козаків, які легко переносили спрагу та голод, спеку та холод і були надійними захисниками українського народу.

Сяяли на сонці шаблі запорожців,

Як вони на конях гнали ворогів.

Козацькому роду нема переводу.

Нашим козакам

Слава! Слава! Слава!»

Ознайомлення з історією Українського козацтва супроводжується відеопоказом.

Потім ведучі повідомляють про положення проведення козацьких забав.

ПОЛОЖЕННЯ

про проведення «Козацьких забав»

серед студентів Тербовлянського вищого училища.

Мета та завдання:

«Козацькі забави» проводяться з метою подальшого розвитку фізичної культури і спорту в училищі культури і направлена на вирішення завдань:

- відродження національних традицій;
- утвердження здорового способу життя;
- розвиток кмітливості, винахідливості, творчих здібностей молодого покоління;
- залучення студентів до систематичних занять фізичною культурою і спортом.
- сприяти національно-патріотичному вихованню засобами національних козацьких ігор.

Керівництво змагань:

Загальне керівництво підготовкою та проведенням «Козацьких забав» здійснюється викладачами фізичної культури та студенського профкомітету.

Місце проведення:

«Козацькі забави» проводяться на спортивному майданчику училища.

Учасники змагань та склад команди:

- команди I-го курсу,
- команди II-го курсу,
- команди III-го курсу,
- команди IV-го курсу

Склад команди – 10 осіб незалежно від статі.

Нагородження:

- загальна командна першість визначається за найбільшою сумою балів, набраних командою у конкурсах;
- переможці змагань нагороджуються грамотами та призами.

Розпочинається конкурсна програма свята:

Конкурс 1 «Повзунець»

Починають "повзунець" перші члени куреня. Вони проходять по колу 5 кроків, потім до них приєднуються другі козаки і всі разом роблять "повзунець", далі приєднуються треті козаки, а перші виходять з гри. Той курінь, який зробив це першим, до того ж правильно - буде переможцем.

Конкурс 2 «Бій лантухами»

З кожного куреня виходить по двоє козаків, беруть у руки лантухи і стають на лавки, намагаючись скинути свого суперника. Хто протримається довше, той і буде переможцем.

Конкурс 3 «Струмочок»

Два курені стають в колону, кожний козак згинає ногу в коліні, правою рукою береться за зігнуту ногу попереднього козака. За командою курені просуваються до фінішу.

Конкурс 4 «Стрибки в мішках»

Кожен козак бере собі мішок, залазить в нього і стрибає. Перемагає той курінь, який швидше пройде цю естафету.

Конкурс 5 «Переправа»

Обидва курені шикуються в колону по одному за зростом. Козак, який стоїть першим, бере собі на спину товариша, який ззаду нього і переносить його на протилежний бік. Той, якого несли на спині, повертається назад і переносить слідуючого козака зі свого куреня. Перемагає курінь, який швидше зробить "переправу".

Конкурс 6 «Козацька естафета»

Панове козаки! На стільцях ви бачите 7 елементів українського вбрання (шаровари, вишита сорочка, крайка, жупан, шапка, пара чобіт). Козак повинен добігти до стільця, вдягнути на себе щось з одягу, повернутись до куреня і допомогти одягнути цей одяг на свого товариша. Другий козак робить те ж саме, що й перший і передає свій одяг третьому козаку. Змагання проводиться до тих пір, поки -останній учасник куреня не буде повністю одягнений і не сяде, в крісло на якому лежав одяг.

Конкурс 7 «Перенеси товариша»

Курені вишикувані в колону по одному. За сигналом перший козак переносить другого, сам залишається за протилежною лінією, а другий козак біжить назад і робить те саме, що й перший. Перемагає курінь, який першою переправить своїх козаків на протилежний бік.

Конкурс 8 «Хто стрибне далі»

Козаки обох куренів стають в колону по одному за лінією. Перший козак кожного куреня виконує стрибок з місця, залишається в місці приземлення і нагинається. Другий козак розбігається від лінії, перестрибує через першого козака з опорою руками і залишається в місці приземлення нахилившись. Третій козак розбігається від лінії, перестрибує через першого і другого козаків і т.д. Перемагає курінь, котрий „застрибнув” найдалі.

Конкурс 9 «Веселі перегони»

Козаки кожного куреня стають парами. Одна із пар стає в упор лежачи, друга бере його за ноги і по команді вирушають до протилежної лінії, де міняються місцями і вирушають на лінію старту. Перемагає курінь, який закінчить перегони швидше.

Конкурс 10 «Збирання шишок»

По команді «Руш» козаки куренів одягають на голову мішечки, пошиті із матерії і збирають шишки в поліетилові мішечки. Який курінь більше збере шишок за 30сек. той і виграє.

Фінал свята

Після завершення конкурсної програми козацька старшина аналізує, а потім проголошує своє рішення та вручає переможцям козацькі грамоти і призи.

Дівчата таємним голосуванням визначають кращого козака, якого нагороджують спеціальною грамотою.

До присутніх звертається директор училища: «Ось подивіться – це наші козаки, вони з честю виконали всі випробування і можуть гідно нести почесне звання – «козак».

Хотілося б Вам усім побажати добра, злагоди й краси, щоб для України росли, хай Вам щастить завжди й у всьому, не піддавати серце злomu, хай Бог Вам усім допомагає і рідний край оберігає»

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Козацькі забави // Вертикаль. – 1997. – № 2.
2. Субтельний О. Україна. – К., 1991.
3. Гетьмани України // Історія України. – 2011. – №16. – С. 5-9.
4. Козацькому роду – нема переводу // Шкільний світ. – 2011. – № 21-22. – С. 13-16.
5. Голобуцький В. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734 – 1775. – К., 1961.
6. Апанович О.М. Розповіді про запорізьких козаків. – К.: Дніпро, 1991.

*Маргарита Єрмоленко, Жанна Малахова
(Краматорськ)*

**СУЧАСНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ МОТИВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ДО ЗАНЯТЬ
ФІЗИЧНИМ ВИХОВАННЯМ ТА СПОРТОМ**

В умовах формування принципів ринкових відносин в нашій державі, у вищих навчальних закладах освіти якісно перебудовують систему підготовки спеціалістів з професійною вищою освітою, щоб відповідати потребам, які висуває практика. Про тенденції реформування вітчизняної освіти свідчить комплекс заходів з удосконалення нормативно-правової складової системи освіти, як фундаменту системи освіти. Це, наприклад, оновлений Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 1 липня 2014 року та ціла низка відомчих та міжвідомчих актів галузі освіти. Треба зазначити, що ці вимоги в повній мірі відносяться і до сфери фізичного виховання та спорту. Адже фізичне виховання студентської молоді є діючим засобом формування загальної культури, психофізичного становлення та професійної підготовки висококваліфікованого спеціаліста [1, с. 56-60].

Аналіз взаємодії освітніх вимог під час підготовки студентів, які займаються фізичним вихованням і засвоюють пропонований матеріал з навчальних дисциплін, потребує виявлення їх нових відносин до явищ та процесів в існуючих реаліях.

Процес побудови національної системи фізичного виховання, її реформування, модернізація з урахуванням принципів сучасного розвитку держави та системи вітчизняної освіти, за твердженнями Григоренко В. Г., Круцевич Т.Ю, може стати основою відображення

психофізичного потенціалу нації, укріплення індивідуального здоров'я та підвищення фізичної підготовленості дітей, підлітків і молоді, що дозволить вивести вітчизняне фізичне виховання та спорт на рівень оздоровчих та професійно-прикладних світових стандартів [2, с. 52].

Цілий ряд відомих вітчизняних вчених в галузі теорії та методики фізичного виховання, спортивної підготовки, акцентують увагу на тому, що на протязі останніх років у нашій державі суттєво погіршилось соматичне здоров'я та фізична підготовленість студентської молоді. На їхню думку, основними причинами цієї загрозливої тенденції є знецінення соціального престижу фізичного виховання та спорту, дотримання здорового способу життя. Результатом існування зазначених негативних тенденцій, на думку Григоренко В.Г., Шияна Б.М., на ряду з жахливими соціально-економічними умовами, є дуже низький рівень позитивної мотивації до систематичних занять фізичним вихованням як суспільства в цілому, так і студентської молоді зокрема. І дедалі, існуюча негативна тенденція не нівелюється, а навпаки, приймає ознаки певної традиції в суспільстві [5, с. 33-36].

Отже, ми бачимо, що вчені певною мірою групують негативні фактори і поділяють їх на два причинно-наслідкові чинники: об'єктивні (державна політика в галузі фізичного виховання та спорту) та суб'єктивні чинники (фактор особистості).

Таким чином, об'єктивно виникає необхідність радикального реформування та модернізації системи фізичного виховання студентської молоді з позиції подолання як об'єктивних так і суб'єктивних негативних явищ в сфері фізичного виховання та спорту. На сьогоднішній день ми вважаємо більш важливим вирішення проблеми суб'єктивного характеру. Саме цьому, більшість закордонних та вітчизняних вчених бачать вирішення цієї складної соціально-педагогічної проблеми в плоскості розробки та наукового обґрунтування педагогічних технологій цілеспрямованого формування у студентської молоді позитивної мотивації до систематичних занять фізичним вихованням та спортом, до здорового способу життя, вихованню у їх свідомості свідомого відношення до свого здоров'я, як до особистісно-орієнтованої цінності.

Саме тому, метою нашого дослідження є виявлення факторів які перешкоджають формуванню стійкої позитивної мотивації у студентської молоді до систематичних занять фізичним вихованням для подальшої розробки та застосуванню в навчально-виховному процесі з фізичного виховання методики формування мотиваційної складової, як особистісно-орієнтованої цінності особистості.

Проведені дослідження змісту та мотивів спортивної діяльності, систематичності та інтенсивності занять, схильності до занять фізичним вихованням, дозволили виявити тенденції та мотиви обрання занять спортом студентами. В дослідженні приймали участь студенти Донбаської державної машинобудівної академії м. Краматорська та студенти Донецького національного медичного університету ім. М.Горького м. Краматорська. За результатами опитування було встановлено, що до числа найбільш цікавих видів спорту, які викликають стійке, систематичне бажання займатися фізкультурно-оздоровчою діяльністю студенти віднесли: баскетбол – 14%, футбол – 60%, волейбол – 16%, а на долю усіх інших видів спорту залишилося – 10 %.

В результаті дослідження були виявлені цілий ряд факторів, які можуть впливати на виховання зацікавленості студентів до занять спортом, а саме:

- фактори пов'язані з ціннісними орієнтаціями;
- фактори місця та умов проведення занять;
- фактори матеріальних умов за допомогою яких забезпечується реалізація фізкультурно-оздоровчої діяльності;
- фактори пов'язані з організаційно-методичним забезпеченням процесу.

Також було встановлено, що у зв'язку з регламентом академічних занять студенти озвучили цілий ряд перешкод, які заважають приймати активну участь в заняттях фізичним вихованням:

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

- дефіцит вільного часу – 23 %;
- заняття проводяться у незручний для студентів час – 27 %.

До негативних факторів треба віднести пасивне та скептичне відношення студентів до занять фізичним вихованням та спортом, де не бачать для себе користі – 50 % студентів. І це є найбільш загрозливою причиною, яка заважає приймати активну участь у фізкультурно-спортивному житті студентської молоді.

Проведене дослідження продемонструвало, що на тенденції та мотивацію обрання занять фізкультурно-спортивною діяльністю впливають наступні фактори:

- оздоровча та емоційна скерованість видів фізкультурно-оздоровчої діяльності;
- можливість вдосконалювати освітніх, трудових, професійно-прикладних та оборонних функцій;
- наявність матеріальних умов для занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю.

Отримані результати дають можливість зазначити те, що у фізичному вихованні та спортивній підготовці студентів недостатньо провести корекцію мотиву, посилити його прояви, необхідно створити зовнішні умови реалізації цього мотиву, тільки тоді він набуває стійкого характеру й стає основою систематичної потреби студентів в заняттях фізичним вихованням та спортом та веденням здорового способу життя. Це можна зробити за допомогою впливу як на суб'єктивні так і на об'єктивні мотиваційні чинники. Саме тому в навчально-виховному процесі існує нагальна проблема розробки етапно-структурованої моделі формування стійкої позитивної мотивації з урахуванням об'єктивно-суб'єктивних мотиваційних чинників.

Використання етапно-структурованої моделі формування у студентів психолого-педагогічного механізму мотивації сприйняття фізичного виховання та спорту дозволить сформувати в них центральний мотиваційний стан, унаслідок чого виникне стійка свідома потреба у використанні різноманітних засобів і методів фізичного виховання та спорту з метою вдосконалення власного психофункціонального стану та здоров'я. Реалізація цієї потреби (оптимізоване фізичне виховання та індивідуалізована спортивна підготовка) викличе стимулюючі нервово-м'язові відчуття, етичні та естетичні почуття й адекватні ним емоційні стани, що в результаті позитивно позначаться на формуванні свідомості та мотиваційної сфери цільових, систематичних занять фізичним удосконаленням кожного студента.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Апанасенко Г.Л. Проблемы управления здоровьем человека // Наука в олимпийском спорте. – 1999. – С. 56-60.
2. Безверхня Г.В. Формування мотивації до самовдосконалення учнів загальноосвітніх шкіл засобами фізичної культури і спорту: Метод. реком. (для вчителів фіз. культури). Умань: Вид-во Уманського держ. пед. ун-ту. – 2003. – 52 с.
3. Григоренко В.Г. Профессионально-педагогическая мотивация и технология ее формирования. – Бердянск: Изд-во Бердянск. гос. пед. ун-та, 2003. – 148 с.
4. Основи національного виховання: Концептуальні положення. – К. Інформ.-вид. центр. «Київ», 1993. – ч. 1 – 152 с.
5. Сигнаевский С.Н. Формирование позитивного отношения школьников к физическому воспитанию // Физическое воспитание в шк. – 2001. – №1. – С. 33-36.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ

Загальна напруженість і депресія, яку ми спостерігаємо в нашому суспільстві, переноситься і на ставлення до дійсності, а також на формування життєвих стратегій сучасної молоді. Більшість підлітків залишається без надійних соціальних орієнтирів, які були у попередніх поколінь. Руйнування традиційних форм включення підростаючого покоління в соціокультурні відносини, що ґрунтуються на соціальній визначеності життєвого шляху, з одного боку, підвищує особисту відповідальність за свою долю, поставивши її перед необхідністю вибору, з іншого – відкриває неготовність більшості молодих людей включитися у нові соціальні відносини.

Сучасне підростаюче покоління нажалі досі, стоїть на межі двох культурних систем – минулої радянської і нової культури незалежної України. Проте треба зазначити, що коли ми говоримо про культуру незалежної України, ми повинні мати на увазі імпорт культурних цінностей Заходу, а вони нажалі не завжди є позитивними. Тому саме ця соціальна група суспільства, бере участь у взаємодії цих культурних систем і водночас досить слабо ідентифікує себе з ними. У зв'язку з цим виникає феномен маргінальності [5, с. 23].

Зараз соціалізація підлітків як процес інтеграції індивіда у суспільство є пріоритетним завданням як системи освіти так і держави, і беззаперечно головну роль в цьому процесі відіграє саме освіта. В свою чергу, одним із важливих елементів в системі освіти є фізичне виховання – процес систематичного і цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою її підготовки до соціально значущої діяльності.

На сьогоднішній день стало очевидним те, що вирішити актуальні завдання фізичного виховання учнів середнього шкільного віку в рамках традиційної системи достатньо складно. Тому найбільш актуальним і практично значущим є науковий пошук нових можливостей підвищення ефективності фізичної підготовки учнів, формування здорового способу життя, і виховання підростаючого покоління у відповідності до завдань сучасності. Отже, треба звернути увагу на ідею широкого залучення засобів спорту до процесу фізичного виховання. Суть ідеї заснована на адаптуванні високих спортивних технологій, які виявилися ефективними у великому спорті, до системи фізичного виховання та вирішенню прикладних завдань, в тому числі, соціалізації учнів середнього шкільного віку до реалій дійсності [1, с. 5-7].

Аналізуючи останні дослідження та публікації, перш за все, ми звернули увагу на велику стурбованість проблемою соціалізації студентської молоді з боку держави. Зокрема, про це свідчить Аналітична записка «Проблеми соціалізації молоді в Україні» яка підготовлена Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України. Треба зазначити, що участь держави у відповідному процесі обмежується лише декларуванням відповідної проблеми, яка залишається на аркуші паперу.

У своїй дослідницькій діяльності ми спиралися на проведені раніше дослідження, у яких розглядалися історико-філософські (Н.Г. Алексєєв, Т.М. Михайлов, А.П. Окладніков, О.В. Сухомлинська, С.С. Фролов та ін.), державно-правові (В.А. Болотов, Ю.В. Громико, В.Г. Кінєєв, Н.Г. Нічкало, Г.Г. Філіпчук та ін.), психолого-педагогічні, організаційно-педагогічні, та управлінські аспекти досліджуваної нами проблеми.

З огляду на викладене вбачається, що перспективним інноваційним напрямком вдосконалення процесу фізичної культури як навчальної дисципліни, та застосування його у вирішенні проблеми соціалізації сучасного підростаючого покоління є його спортизація на основі запропонованої В. К. Бальсевичем концепції конверсії вибраних елементів технологій

спортивного тренування в інтересах вдосконалення змісту і форми організації фізичної культури учнів середнього шкільного віку.

Треба зазначити, що з усіх вікових груп найбільш проблемною є така соціально-демографічна спільнота, як учні середнього шкільного віку.

Підлітки – це соціально-демографічна спільнота, яка має свої специфічні фізіологічні, психологічні, культурно-освітні властивості. Основним змістом розвитку у цьому віковому сенсі є перехід від фізіологічної до соціальної зрілості, пошук свого місця в суспільстві, формування поглядів, навичок поведінки, соціальних зв'язків. У той же час їй притаманні відносна нестабільність соціального стану, мінливість життєвих настанов, відсутність вибіркового ставлення до джерел інформації. Засвоєння будь-яких поглядів у підлітковому віці тісно пов'язане з почуттями, емоціями, настроєм, з природними і духовними потребами. Школярі зазвичай легко сприймають і роблять своїми ті цінності, що відповідають їх потребам, викликають почуття задоволення чи приглушують почуття незадоволеності [4, с. 121].

На сьогодні достеменно встановлено, що опосередковуючою ланкою між цілями суспільства й особистості виступає та чи інша соціальна система. Існують два механізми, які інтегрують особу в соціальну систему: соціалізації та соціального контролю. Предметом нашого вивчення є процес соціалізації. Механізм соціалізації розглядається як процес інтеграції індивіда у суспільство, в різні типи соціальних спільностей (група, соціальний інститут, соціальна організація) через опанування ним елементів культури, соціальних норм та цінностей, на засадах яких формуються соціально значущі риси особистості.

Процес соціалізації складається з виховання й освіти як специфічних засобів соціалізації людини та включає її в процес суспільного виробництва, у суспільно-історичну людську життєдіяльність. Нині саме освіта є потенційно могутнім чинником соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку суспільства. Вона проникає у всі клітини соціального організму, бере на себе відповідальність у вихованні молоді, розвитку людини, у підготовці кваліфікованих кадрів для всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Отже, з огляду на викладене, предмет фізичну культуру треба вважати потужним засобом соціалізації особистості, що обумовлено його методичним арсеналом.

Аналіз наукових праць як вітчизняних так і закордонних спеціалістів засвідчує про те, що одним із перспективних інноваційних напрямків вдосконалення фізичного виховання є його спортизація на основі запропонованої В.К. Бальсевичем концепції конверсії вибіркового елементів технологій спортивного тренування.

Спорт, який буде цінності спортивної культури, завжди був потужним соціальним феноменом. Про що свідчить життєвий шлях багатьох видатних спортсменів таких як: Лариса Латиніна, Борис Шахлін, Леонід Жаботинський, Валерій Борзов, Яна Клочкова, Андрій Шевченко і т.д.

Соціологічні опитування підлітків, які займаються спортом, показала, що спорт формує першочергове уявлення про життя, суспільство, світ взагалі. Саме у спорті найбільш яскраво проявляються такі важливі для сучасного суспільства цінності, як рівність шансів на успіх, досягнення успіху.

Спорт як соціальний фактор модельно відтворює альтернативу сучасній культурі, зберігає і укріплює сутнісні механізми соціально-культурного життя людини та переходу в субкультуру індивіда, формує його як соціально компетентну особистість. Крім того, сучасний спорт дає людині можливість оцінити своє відношення до навколишнього середовища та через ці відношення надати оцінку своєму місті в суспільстві. В багатьох випадках спорт розглядається як мікромодель суспільства, яка формує певні відносини та типову поведінку [2, с. 147].

Таким чином, спортивно-орієнтована рухова активність, як засіб соціалізації учнів середнього шкільного віку пропонує найбільш яскраві технологічні рішення завдань держави стосовно освітньої діяльності.

По-перше, це пріоритет тренування, як головного засобу фізичного перетворення потенціалу людини.

По-друге, формування ціннісного відношення до будь якого процесу та участі в ньому. Питання мотивації – одне з дуже складних в залученні школярів як до занять фізичними вправами так і до суспільних процесів (навчання). В спортивній діяльності воно блискуче вирішене.

По-третє, заняття спортом сприяють формуванню особистісних, треба сказати, фундаментальних якостей людини, до яких можна віднести: терплячість, відповідальність, активність, сміливість, ініціативність, самостійність, цілеспрямованість. Крім цього, не треба забувати, що командні види спорту формують засади корпоративної культури особистості (вміння поводитися в мікрогрупі, групі).

Треба зазначити, що не одна дисципліна в системі шкільної освіти окрім фізичної культури, не здатна формувати значну кількість особистісних якостей учня, готуючи його не тільки до виконання трудових функцій в майбутньому, але і до реалізації інших потреб в процесі життєдіяльності. Тобто, це дійсно ефективний засіб перетворення підлітка від статиста до активного учасника суспільних процесів.

Отже, застосування на заняттях фізичною культурою засобів та методів спортивної підготовки треба вважати потужним інструментом соціалізації особистості взагалі та учнів середнього шкільного віку зокрема.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бальсевич В.К. Спортивно-ориентированное физическое воспитание в общеобразовательной школе [Текст] / Спорт в школе (приложение к «Первое сентября»). – 2004. – №4. – С.5-7.
2. Ильин, Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 211 с.
3. Лубышева Л.И. Спортизация общеобразовательных школ и механизмы ее реализации [Электронный ресурс] / Л.И. Лубышева. – 2003. – Режим доступа: www.teoriya.ru.
4. Соціологія: Підручник / Н.П. Осипова, В.Д. Воднік, Г.П. Клімова та ін.; За ред. Н.П. Осипової. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
5. Соціологія: Навч. посіб. для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів. – 3-тє вид., перероб. і доп. / Танчин І.З. – К., 2008. – 351 с.

*Ольга Іванюк, Едуард Навроцький
(Луцьк)*

ВПЛИВ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЕЛЕКТРИЧНУ АКТИВНІСТЬ КОРИ ГОЛОВНОГО МОЗКУ ЮНАКІВ В АЛЬФА-ДІАПАЗОНІ ЕЕГ ПІД ЧАС ТЕСТУВАННЯ УВАГИ ТА ПАМ'ЯТІ

Рівень сучасного спорту висуває найвищі вимоги до особистості спортсмена. Досягнення високого результату багато в чому залежить від розумових можливостей спортсмена і насамперед від його процесів мислення та уваги. [1; 2; 7]. Характеристики електроенцефалограми (ЕЕГ) є важливими показниками розумової діяльності, загальних та спеціальних здібностей [2; 4; 6]. По характеру змін, що відбуваються в спектрах ЕЕГ при виконанні когнітивних завдань спортсменами, які з раннього шкільного віку займаються спортом, можна проводити не тільки діагностику поточного функціонального стану, але і виробити прогностичні критерії можливості досягнення високих спортивних результатів.

Метою дослідження є визначення впливу ранньої спортивної спеціалізації на електричну активність кори головного мозку, її особливості в умовах когнітивної діяльності у спортсменів циклічних видів спорту.

Контингент та методи дослідження. В наших дослідженнях взяли участь 50 здорових (медична картка 086/у) праворуких юнаків 17-22 років. Було досліджено 25 спортсменів (група спортсменів), які з раннього шкільного віку (6-10 років) займаються спортом з циклічною структурою рухів (легка атлетика, плавання, гребля, спортивна ходьба), і досягли достатньо високого рівня спортивної кваліфікації (майстри та кандидати у майстри спорту) та 25 юнаків, які не займаються спортом (контрольна група).

Згідно з рекомендаціями етичних комітетів з питань біомедичних досліджень у досліджуваних отримані письмові згоди на проведення досліджень та використання даних в наукових цілях.

Визначення ведучої руки проводили за допомогою комплексу тестів (опитування, динамометрія, аплодування, тест із влученням указкою у мішень, поза Наполеона, переплетіння пальців рук). На основі отриманих даних вираховувався коефіцієнт праворукості (Кпр). Досліджувані вважалися праворукими при Кпр більше 50%.

Електричну активність кори головного мозку досліджували методом спектрального аналізу в альфа-діапазоні за допомогою апаратно-програмного комплексу „НейроКом” (Харків). При записі ЕЕГ активні електроди розміщувались за міжнародною системою 10/20. У всіх тестових ситуаціях реєструвались шістдесяті секундні інтервали ЕЕГ з подальшим Фур’є-перетворенням.

ЕЕГ реєстрували у таких тестових ситуаціях: у стані функціонального спокою з заплющеними і з розплющеними очима, та при виконанні когнітивних завдань: «Увага» та «Відтворення слів».

Для визначення здатності розподілу і переключення уваги використовували «чорно-червоні таблиці», що є модифікацією методики Шульте «відшукування чисел з переключенням». Досліджуваному задавалось завдання почергово знаходити (поглядом) числа червоного кольору в порядку зростання від (1 до 24) і числа чорного кольору (від 25 до 1) – в порядку зменшення. Завдання тесту «Відтворення слів» передбачало відтворення слів з 6 – 8 букв, де вони були пропущені через одну. Таблиці і слова експонували на відстані 1,5 м за допомогою монітора (19’’).

Отримані дані обробляли методами варіаційної статистики з оцінкою t-критерію Стьюдента. Під час статистичного аналізу даних використовували стандартні пакети програм Microsoft Excel та Statistica 6.0.

Аналіз та обговорення результатів власних досліджень. Аналіз електроенцефалограми функціонального спокою з заплющеними очима характеризується більшою потужністю альфа-ритму у групі спортсменів порівняно із контрольною групою. Виявлено достовірно вищі показники інтенсивності при $p \leq 0,01$ у задньо-лобовій та при $p \leq 0,05$ у потиличній частках правої півкулі кори головного мозку.

При аналізі функціонального спокою з розплющеними очима, між двома групами досліджуваних, також встановлено вищі значення альфа-ритму у групі спортсменів. А саме, при $p \leq 0,001$ у задньо-лобовій, а також при $p \leq 0,05$ у сагітально-тім’яній та потиличній ділянках правої півкулі кори головного мозку.

Виконання тесту «Увага» характеризується більш високими значеннями потужності по всьому «скальпу» у групі спортсменів ніж у контрольній групі. Зареєстровано достовірно більшу альфа-активність при $p \leq 0,001$ у передніх, задніх, латеральних лобових та у симетричних центральних, потиличних частках великих півкуль кори головного мозку, а також у сагітально-тім’яній татім’яній ділянках правої півкулі. А при $p \leq 0,01$ – у сагітальній та латеральній центральних, а також утім’яній та латерально-тім’яній частках лівої півкулі кори головного мозку.

У групі спортсменів під час виконання тесту «Відтворення слів» встановлено значно вищі показники інтенсивності порівняно із контрольною групою. А саме: при $p \leq 0,001$ – у лівій задньо-лобовій частці та у симетричних центральних відведеннях правої та лівої великих півкуль кори головного мозку; при $p \leq 0,01$ – у симетричних передніх та латеральних

лобових відведеннях великих півкуль головного мозку а також у сагітально-лобовій, правих тім'яній та потиличній ділянках кори головного мозку; при $p \leq 0,05$ – у правій задньо-лобовій, сагітальних центральній та тім'яній частках, а також у латерально-центральної, та потиличній ділянках лівої півкулі кори головного мозку.

Таким чином, аналіз спектру потужності ЕЕГ вказує, на вищий рівень інтенсивності альфа-ритму у корі головного мозку у групі спортсменів порівняно із дослідженими контрольної групи у всіх тестових ситуаціях. При функціональному спокої з заплющеними та з розплющеними очима виявлено достовірно вищі показники електричної активності у правій півкулі кори головного мозку. Як відомо фонові ЕЕГ «несе» інформацію про когнітивну сферу ЕЕГ [4], а також, права півкуля більшою мірою ніж ліва, взаємодіє із підкорковими системами активації [5]. Під час когнітивної діяльності зареєстровано більш динамічний характер змін спектральної потужності по всьому «скальпу». При чому під час виконання тесту «Увага» встановлено вищі показники достовірності порівняно із виконанням тесту «Відтворення слів».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вісковатова Т. П. Фізична культура і розвиток вищих психічних функцій / Т. П. Вісковатова // Молода спортивна наука України: Зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Львів, 2003. – Вип. 7. – Т. 1. – С. 15-17.
2. Гіттик Л. С. Електрична активність кори великих півкуль мозку при вербально-аналітичній та наочно-просторовій діяльності / Л. С. Гіттик, А. Г. Моренко // Наука . осв.та 2003:Матер. 6 М.жнар. наук.-практ. конф. – 2003. – Т. 3. – Біологія. – С. 24-27.
3. Коробейникова И. И. Сравнительный анализ психофизиологических показателей системоквантов результативной деятельности физически тренированных лиц / И. И. Коробейникова, Е. Н. Дудник, Н. Груич, Б. Лажетич, О. Барак, Д. Филиппович, Н.А Фудин, К. В. Судаков // Физиология человека. – 2008. – Т. 24. – №3. – С. 77-85.
4. Разумникова О. М. Отражение структуры интеллекта в пространственно-временных особенностях фоновой ЕЕГ / О. М. Разумникова // Журн. высшей нервной деятельности. – 2003. – Т. 29. – №5. – С.115-122.
5. Разумникова О.М. Мышление и функциональная асимметрия мозга / О. М. Разумникова // Новосибирск: Изд- во СОРАМН. – 2004. – С. 276.
6. Тарасова И. В. Изменения мощности ЕЕГ при образном креативном мышлении у мужчин и женщин / И. В. Тарасова, Н. В. Вольф, О. М. Разумникова // Журн. высшей нервной деятельности. – 2005. – Т. 55. – №6. – С. 762-767.
7. Фомина Е. В. Особенность частотно-пространственной организации активности коры головного мозга как предиктор успешности в спорте / Е. В. Фомина // Теория и практика физ. культуры. – 2005. – №10. – С. 57-59.

*Сергій Мудрик
(Луцьк)*

ФЕНОМЕН ГРИ

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. На феномен гри почали звертати увагу ще в античні часи. Але філософи і науковці не тільки античного світу а й середньовіччя та епохи Відродження на гру дивилися як на форму неутилітарної діяльності (суб'єкт-об'єктні відносини, що супроводжуються насолодою). На їхню думку гра не переслідує практичної мети і тому вона не була предметом конкретного вивчення. З кінця XVIII століття йде переосмислення підходу до гри. Її починають розглядати як деяку навчальну діяльність (І. Кант, Г. Гегель, Ф. Ніцше, В.

Вундт, Г. Спенсер, Г. Гессе, Й. Хейзінга, Х. Ортеги-і-Гассета). Зокрема: Г. Гессе пробує у грі знайти спільне, що дасть можливість виявити першоджерело культури і духовності [6]; у праці «Homo ludens» Й. Хейзінга гру розглядає, як феномен культури [5]; для Х. Ортеги-і-Гассет гра є джерелом творчості і способом подолання депресії [7]; Дж. Стеллі, К. Бюлер, В. Штерн розглядали гру як прояв уяви і фантазії.

У ХХ столітті вчені різних наук (філософії, психології, зоопсихології, педагогіки, культурології та ін.) стали розглядати гру як явище, що відображає зовнішні властивості і процеси відповідно до загальних законів розвитку матеріального світу, що є об'єктивною дійсністю і формою виразу сутності явищ. Так, Ф.Бейтендек вважав, що гра реалізує орієнтаційно-дослідницьку діяльність, яка спрямовується трьома психічними потягами – до звільнення, до злиття і до відтворення [9]; В. Всеволодський-Гернгросс називає гру різновидністю суспільної практики, яка полягає в дієвому відтворенні будь-якого живого явища [4]; Д. Ельконін наголошував на соціальній природі гри [9]; для В. Ворошилова гра це процес, який виховує творче відношення до дійсності [3]; С. Сероштан говорить про гру, як прояв реальності, що дозволяє об'єднати унікальність людського буття і цей прояв реальності не залежить від волі людини [8]; у праці «Феномен свободи» для В. Вільнова гра це наслідування діяльності дорослих [2]; Н. Яровицька розглядає гру через категорію «агон», за допомогою якої демонструє зміни статусу агонального принципу в соціокультурному просторі [10].

Як видно, гру досліджують вчені багатьох наук та одноставної думки стосовно феномену гри не має. Тому ця проблема зумовлює великий науковий інтерес підходу щодо феномену гри, як явища об'єктивної дійсності.

Завдання дослідження – на основі аналізу науково-теоретичної, методичної літератури та психолого-педагогічних спостережень за ігровою діяльністю живих істот з'ясувати феномен гри, як явище розвитку людини і суспільства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Рухлива гра – це унікальна форма життєдіяльності живих організмів. Вона супроводжує живих істот на протязі всього життя. Особливо цей вид діяльності проявляється в молодого покоління. Воно живе грою, в ній розвивається, вивчає навколишнє середовище, готує себе до дорослого життя. За допомогою гри в складних умовах виживання тварини пристосовуються до природи, а людина в процесі еволюції навчилася перетворювати гру в діяльність, яка має свідомий, осмислений і цілеспрямований характер. Гра забезпечує тваринний світ і людину інформацією про навколишнє середовище, формує практично всі сфери поведінки, як індивідуальні, так і соціальні, які необхідні для подальшого існування.

Феномен гри – явище, дане природою і досвідом чуттєвого пізнання. Він стосується поведінки окремих істот, переважно людей, який осягається розумом. Гра є центром конструювання відносин та подій в ігровому полі між індивідами, групою, колективу та суспільства в цілому, а пізніше і поза межами цього поля, що є конкретною формою буття загальнолюдської культури, сукупності символів, ідей, цінностей, норм і зразків поведінки, яку сприймає індивід, соціальна група або суспільство. Це цілісний і універсальний продукт суспільства для освоєння людиною світу: зовнішній світ – природа і суспільство; внутрішній – формування і розвиток організму. У самій грі закладені схеми алгоритму розв'язання ефективних реальних завдань для отримання певного результату. Кожен рух (фізичний, розумовий) призводить до засвоєння конкретної дії і становлення організму в цілому.

Безперечно, феномен гри, який дається пізнанню безпосередньо у формах живого споглядання, треба розглядати як природну, діяльну і культурну складові.

Природна складова гри має свої структурні ступені організації живих створінь: на організменному рівні гра забезпечує розвиток та існування живої системи з закономірностями змін організму; на популяційно-видовому рівні гра об'єднує особини одного виду і використовується в процесі розмноження для збереження генотипу свого виду; на екосистемному рівні гра є сполучною ланкою навколишнього середовища з споживанням

та обміном інформації. Тому природна складова гри це рух, що забезпечує стійке підтримання життя живих істот, їх розвиток та збереження виду. Рух у грі є частиною споживання і передачі інформації про природу. Це стосується взаємодії організму з факторами оточуючого середовища. Такі рухи мають чіткі ознаки гри, як явища, що відображають зовнішні властивості, процеси та зв'язки.

У біологічній системі кожний живий організм має власну програму розвитку. Біологічна програма розвитку містить й таку специфічну властивість, як ігрова програма. Вона несе конкретну генетичну ігрову інформацію і функціонує з інформаційним полем навколишнього середовища. Тому наявність ігрової програми властива багатьом живим організмам і складає одну з найголовніших характеристик. Чим вища структурна організація організму, чим вища впорядкованість живої матерії, тим вища впорядкованість ігрової програми.

Людина стоїть на верхній сходинці живих організмів. Тому для неї гра не тільки природна необхідність, а й інструмент діяльності для корегування параметрів розвитку організму.

Ігрова діяльність – це активний процес зовнішньо-фізичних (об'єктивних) і внутрішньо-психічних (суб'єктивних) компонентів взаємодії людини з навколишнім середовищем, завдяки чому суб'єкт пізнає світ, розвивається та удосконалюється. Вона є однією з найважливіших особливостей атрибуту життя людини, тобто: задоволення потреб у рухах через зміну зовнішньої природи; розвиток і формування організму; форма впливу на стосунки; формування і становлення психіки. Ігрова культура включає в себе біологічну потребу, властиву високорозвиненим організмам та соціальну. Тому гра відіграє важливу роль в життєдіяльності суб'єкта, а саме:

- в наслідок ігрової діяльності забезпечується взаємодія цілісного організму з навколишнім середовищем (поведінка) і отримується фізичне, психологічне, а у людей ще й моральне та естетичне задоволення;
- завдяки взаємодії з навколишнім середовищем в ігровому полі формується мовно-ігрове спілкування (мова звуків, жестів, дотиків, міміки, рухів, кольорів, запахів), здійснюється обмін інформацією та її споживання;
- об'єднуються форми та види пізнавальних процесів (відчуття, сприймання, пам'ять, у людей – мислення, уява, увага) – вища форма пізнання дійсності;
- живі істоти завжди відчують потребу (необхідність) у фізичних рухах. У людської дитини та дитинчат тварин це постійно відбувається через ігрову діяльність;
- за допомогою ігрової діяльності набувається життєвий досвід (соціалізуються), що допомагає адаптуватися до навколишньої дійсності і стає в нагоді.

Отже, ігрова діяльність притаманна багатьом живим формам буття. Вона є внутрішньою необхідністю існування організму (в основному молодого). Але кожний живий організм має власну ігрову програму. Найбільш впорядкованою програмою такої діяльності в ієрархії живих організмів користується людина. Володіючи мисленням, людина навчилася за допомогою гри не тільки споживати інформацію та користуватися нею, а й регулювати параметри інформаційних потоків ігрової діяльності.

Культурна складова гри притаманна тільки людині. Вона не можлива без участі людської діяльності. Гра як складова частина загальної культури є історично й соціально обумовленою формою людської діяльності, засобом регулювання, збереження, відтворення й розвитку загальнолюдських стосунків і цінностей в соціокультурному просторі. Культура – це світло, любов, порятунк, синтез дієвого блага, просвіти і краси (М. Реріх).

Джерелом складової культури гри є суспільно-діяльнісна практика, яка становить чуттєву форму пізнання, що має певний вплив на психіку людини з метою збереження і передачі інформації наступним поколінням. Культура гри містить в собі загальнолюдські та індивідуальні духовні цінності, що характеризує стан суспільної моральної свідомості. Це досить стійка система потреб та інтересів, спрямованих на позитивну психічну установку,

поведінку, розвиток, на регуляцію відносин з оточуючим середовищем. Одним словом, культура гри впливає на внутрішній світ людини, який реалізується завдяки ігровій діяльності для здійснення якісних та кількісних змін, для досягнення психічної цілісності і гармонії з навколишнім середовищем.

Еволюція ігрової культури відображає об'єктивні сторони суспільного життя і містить практичну ігрову діяльність, як спосіб організації людського буття, як спосіб розвитку духовності. У самій грі закладені духовні закони упорядкування людини і суспільства, які вирізняються внутрішньою системою цінностей та етичними нормами узгоджених із загальноприйнятими людськими цінностями. Таким носієм духовності ігрової культури (історично створені людством) є гри ритуально-обрядового, звичаєвого, святкового та змагального характеру, які визначають сферу та характер діяльності соціального та особистого життя.

Висновки. 1. Гра, явище, що відображає зовнішні властивості, процеси та зв'язки. Зв'язок єдності основних складових гри (природна, діяльнісна, культурна) для суб'єкта і людської спільноти полягає в наступному: нерозривність, взаємообумовленість, взаємоперехід і взаємоперетворення.

2. Взаємозв'язок основних складових феномену гри виводить її на стійку основу безперервного процесу розвитку організму для переходу у самостійне життя. Гра змінює фізичні дані і духовний світ людини в дитячому та юнацькому віці, від простого накопичення інформації до якісних перетворень особистості.

Перспективи подальших досліджень. Ця проблема не могла охопити всіх аспектів феномену гри. Тому, сама природа гри і її розуміння потребують подальшого дослідження та аналізу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Апинян Т.А. Сущностно-универсальное определение игры: феноменология фантома / Т.А. Апинян // Вопросы философии. – 2008. – № 2. – С.58-73.
2. Вильнов В. Феномен свободы / В. Вильнов. – Изд. Русско-Балтийский информационный центр «БЛИЦ», 2002. – 416 с.
3. Ворошилов В. Я. Феномен игры / Ворошилов В. Я. – Изд. Советская Россия, 1982. – 87 с.
4. Всеволодский-Гернгросс В. Хрестоматия по истории русского театра / состав. В. Всеволодский-Гернгросс. – М.: Гослитиздат, 1936. – 419 с.
5. Гейзінга Й. Homo Ludens / Й. Гейзінга. – К.: Основа, 1994. – 256 с.
6. Гессе Г. Игра в бисер / Герман Гессе; [пер. с нем. С.Апта]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 539 с.
7. Ортега-и-Гассет Х. «Дегуманизация искусства» и другие работы / Х. Ортега-и-Гассет. – М., 1991. – С. 500-518.
8. Сероштан С.І. Топологія маски: філософсько-антропологічний аналіз: Автореф. к-та філос. наук: 09.00.04 / С. І. Сероштан: – Харків, 2007. – 16 с.
9. Эльконин Д.Б. Психология игры / Эльконин Д.Б. – М.: Педагогика, 1978. – 304 с.
10. Яровицька Н. А. Феномен гри: соціокультурні експлікації агональності / Н. А. Яровицька // Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.04. – Харків, 2009. – 16 с.

СТАН БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Актуальність цієї теми на сьогоднішній день не викликає жодних сумнівів тому, що урок фізичної культури – це урок підвищеної небезпеки. Кількість смертельних випадків на уроках фізичної культури за останні роки в Україні не може не лякати. І хоча чиновники активно взяли за перегляд нормативів, експерти переконують, що скасовані вимоги не є небезпечними для школярів і звертають увагу на значне погіршення здоров'я дітей за останні роки. Фахівці радять постійно привчати дітей до навантажень. В той же час лікарі стверджують протилежне – фізкультура – не спорт, а отже перенавантаження дітей на уроках неприпустиме, адже здоров'я пересічного сучасного українського школяра є набагато гірше, ніж 30-40 років тому. [1, с. 142]

У Законі України «Про фізичну культуру і спорт» зазначено, що фізична культура як діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного розвитку та ведення здорового способу життя. [2, с. 2]

У зв'язку з тим, що учні, на уроках фізкультури займаються на майданчиках, виконують різні вправи, вчителів фізкультури необхідно звертати увагу на знання та дотримання учнями вимог техніки безпеки. Особиста безпека учня залежить від нього самого, а тому кожен учень повинен добре знати і суворо дотримуватись вимог і правил з техніки безпеки.

Проблема дитячого травматизму – це одна з найбільших проблем сьогодення, а тому до неї спрямована увага всіх владних структур, причетних до навчання та виховання дітей. Зважаючи на те, що профілактиці дитячого травматизму приділяється значна увага, питома його вага залишається високою. [3, с. 36]

Травматизм під час занять фізичною культурою – це нещасні випадки, що виникають під час заняття спортом (планових, групових чи індивідуальних, на стадіоні, в спортивній секції, на майданчику) під наглядом викладача фізичної культури або тренера. [4]

Заняття фізичними вправами позитивно впливають на організм учнів, суттєво підвищують їх фізичну працездатність. Однак, іноді заняття супроводжуються травмами і захворюваннями, що суперечить оздоровчій спрямованості фізичної культури.

Травми на уроках фізичної культури і позакласних формах занять фізичними вправами слід розглядати як надзвичайну подію. Як правило, вони є результатом незадовільної профілактики або її відсутності.

Практика і досвід показують, що використання засобів профілактики, раціональна побудова занять і правильне дозування заданого навантаження дозволять звести до мінімуму випадки травм і тим самим суттєво підвищити оздоровчий ефект занять.

Основними причинами травм на уроках фізкультури виступають недоліки в організації та методиці проведення занять, недостатнє матеріально-технічне забезпечення та оснащення занять, незадовільний санітарно-гігієнічний стан спортивних залів і майданчиків, обладнання, інвентарю, одягу та взуття, недолік лікарського контролю та його порушення правил, недостатній контроль за фізичним станом учнів, відсутність індивідуального підходу та страхівки, а також недисциплінованість та скупченість дітей під час занять.

Внаслідок порушення правил при проведенні занять з фізичної культури у навчальному закладі призводять до виникнення дитячих травм та нещасних випадків.

Унеможливити або принаймні звести до мінімуму випадки травм учнів під час занять фізичними вправами – одне із головних завдань в роботі вчителя фізичної культури. Вирішується це завдання, як правило, широким комплексом різноманітних заходів, що становлять зміст техніки безпеки під час організації і проведення керованих і самостійних

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

форм занять фізичними вправами. Практика і досвід показують, що найбільша кількість травм трапляється в побуті. Більшість з них на перший погляд видаються випадковими: «посковзнувся в стрибках», «невдало впав, катаючись на ковзанах (лижах)», «незграбно приземлився у зістрибуванні або перестрибуванні» і т. ін. При більш глибокому аналізі виявляється, що в таких учнів, як правило, низький рівень фізичної підготовленості і погане володіння навичками самострахування. [6, с. 18-36]

Самострахування – це здатність учня своєчасно приймати рішення і самостійно виходити з небезпечних положень, які можуть виникати під час виконання вправ. Існує головним чином, два основні шляхи виходу із небезпечного положення:

- своєчасне припинення виконання рухової дії (якщо це можливо);
- видозміна рухової дії з метою запобігання травми або полегшення сили падіння.

Отже, щоб уникнути травм учень повинен зробити потрібний і своєчасний додатковий рух або іншу рухову дію.

Чим вищий рівень координаційних здібностей і розвитку спритності, тим швидше учень оволодіє прийомами самострахування.

Крім перерахованих причин, які провокують травматизм на уроках фізичної культури, необхідно враховувати також обставини, які призводять до отримання травм учнями:

- а) недостатня фізична та технічна підготовка учнів до виконання програми з фізичної культури;
- б) недостатня наступність програмового матеріалу. Діючі програми з фізичної культури недосконалі своєю наступністю;
- в) недостатня кваліфікація вчителів;
- г) незадовільна дисципліна учнів на уроці фізичної культури та перенавантаження спортивних залів.

Необхідно зазначити, що перераховані чинники, які сприяють травматизму дітей, належать до групи організаційно-методичного порядку, а тому правильно розроблений комплекс заходів матиме позитивні результати щодо зниження травмування дітей на уроках фізичної культури.[5, с.45]

Необхідні умови для профілактики травматизму на уроках фізичної культури є:

- до занять допускаються учні, які пройшли медичний огляд та інструктаж з дотримання правил безпеки на заняттях;
- перед початком занять необхідно перевірити готовність залу: прибрати всі сторонні і виступаючі предмети, переконатися у справності інвентарю;
- учні повинні бути у відповідній спортивній формі;
- перевірити відсутність годинника, браслетів, прикрас та інших предметів;
- перед заняттям нагадати про правила безпеки на даному уроці і вимагати їх виконання;
- здійснювати страховку;
- не залишати дітей без нагляду під час заняття;
- вміти візуально визначати самопочуття за зовнішніми ознаками, при поганому самопочутті звільнити учня від заняття;
- не допускати входу і виходу в зал без дозволу до, під час, і після занять;
- вимагати від учнів припинення виконання вправ за першим сигналом вчителя;
- в процесі занять та ігор учні зобов'язані дотримуватися правил, уникати і не провокувати зіткнень, поштовхів, ударів; при падінні вміти виконувати прийоми самостраховки;
- вести чіткий облік травмувань;
- з метою профілактики травм необхідно проводити роз'яснювальну роботу щодо попередження травматизму, здійснювати аналіз кожного випадку отриманої травми та виробити заходи щодо їх запобігання;

• урок фізичної культури повинен проводити лише спеціаліст, який зобов'язаний вимагати від учнів максимальної дисципліни на уроці, здійснювати педагогічний контроль за поведінкою та станом учнів під час занять, звертати увагу на зовнішні ознаки втоми у дітей при різних навантаженнях, навчати страхуванню та самострахуванню дітей.

Отже, дитячий травматизм є складною й невирішеною проблемою, його профілактика - одне з найважливіших завдань сучасного вчителя. Робота по профілактиці травматизму, захворювань і нещасних випадків при заняттях фізичною культурою є одним з найважливіших завдань викладачів і директорів.

Травми, причиною яких є порушення учнями встановлених в кожному виді спорту правил і прояв грубості, складають значний відсоток. Так, ними іноді допускаються заборонені прийоми, які можуть нанести каліцтва. Аналіз показує, що в переважній більшості випадків це спостерігається при невисокому рівні володіння технікою, деякі учні прагнуть відшкодувати недостатню технічну підготовленість застосуванням сили і грубих, заборонених прийомів. Під час занять фізичної культури важливо не тільки знати правила безпечної поведінки в різних життєвих ситуаціях, а й виконувати їх.

Досвід педагогічної практики показує, що при наданні належної уваги попередженню травматизму на заняттях фізичною культурою, правильному виконанні методичних і організаційних вказівок, добрій постановці лікарського контролю, виховної роботи і застосування різних методів навчання, сприяє зниженню травматизму у дітей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Давыдов В.Ю. Меры безопасности на уроках физической культуры: учебно-методическое пособие / В.Ю. Давыдов. – М.: Советский спорт, 2007. – 142 с.
2. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». – Розділ I., Ст.1. – 2 с.
3. Немсадзе В.П., Шастін Н.П. Про методичні основи профілактики дитячого травматизму // Школа здоров'я. – 1997. – № 2. – 36 с.
4. Патогенез болезней цивилизации / И. Шош, Т. Готи, Л. Чалаи и др. – Будапешт: Изд-во АН Венгрии, 1976. – С. 154.
5. Ступницька М.А. Травматизм у дітей шкільного віку: причина і профілактика // Школа здоров'я. – 2001. – № 4. – 45 с.
6. Трифонов Ю.Н. Травматизм при заняттях фізичною підготовкою і спортом / Ю.Н. Трифонов, О.Н. Кудряшов, І.А. Крамов, В.В. Загранцев. – Львів: Вид-во ВІФК, 1974. – С. 18-34.

*Борис Очеретько
(Київ)*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗОН ІНТЕНСИВНОСТІ ТРЕНУВАЛЬНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ПРИ РОЗВИТКУ ВИТРИВАЛОСТІ

Сучасна система підготовки висококваліфікованих спортсменів надає важливе значення комплексному контролю протікання тренувального процесу. Основу комплексного контролю складають:

- контроль тренувальних та змагальних навантажень;
- контроль змагальної діяльності;
- контроль рівня фізичної технічної, функціональної, та психологічної підготовленості [1-6].

Контроль тренувальних навантажень може бути виконано на двох рівнях загальному та деталізованому [5]. Загальний рівень пов'язаний з отриманням загальної інформації про тренувальні навантаження, таких як: об'єм тренувальної роботи в годинах, кількість тренувальних днів, кількість тренувальних занять, кількість змагальних днів.

Деталізований рівень передбачає детальну характеристику навантажень, що потребує введення певних специфічних параметрів, характерних для конкретного виду спорту. При цьому застосовуються показники, що відображають величину навантаження, координаційну складність, переважну спрямованість на удосконалювання різних сторін підготовленості, розвиток різних якостей та здібностей. Для контролю обсягів навантажень, спрямованих на розвиток фізичних якостей, визначається обсяг роботи (в годинах, або в процентах від загального об'єму), що були затрачені на розвиток наступних якостей: швидкісних, швидкісно-силових, силових, витривалості при роботі анаеробного, змішаного та аеробного характеру. рухливості в суглобах, координаційних здібностей.

Дослідження здійснено згідно із зведеним план науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011 – 2015 рр., за темою 2.10 Управління тренувальними навантаженнями в умовах інтенсифікації змагальної діяльності.

Мета досліджень – дослідити сучасні підходи до ідентифікації зон інтенсивності тренувальних навантажень.

Методи досліджень: теоретичний аналіз та узагальнення спеціальної наукової літератури.

Результати досліджень та їх обговорення.

Контроль тренувальних навантажень повинен здійснюватися за їх фізіологічною або біохімічною спрямованістю. Також інтенсивність навантаження може визначатися по відношенню до виду підготовки. Кожна з груп тренувальних вправ (загально розвиваючі, спеціально-підготовчі, змагальні) може мати власну шкалу інтенсивності [2-4].

Необхідно брати до уваги, що сила (величина) впливу тренувальних навантажень визначається індивідуальною реакцією на нього, організмом кожного спортсмена окремо, і залежить не тільки від характеристик навантаження, а і від адаптаційних можливостей даного суб'єкта, та його функціонального (вихідного) стану [2]. Виходячи з цього, для контролю тренувальних навантажень необхідно знати не тільки об'єм та інтенсивність перенесеного навантаження, а і відповідність реакції організму спортсмена цільовій спрямованості тренувального процесу.

Стосовно розвитку витривалості розроблено низку підходів до оцінки інтенсивності навантаження за реакцією організму в процесі виконання роботи. До таких підходів відноситься диференціація тренувальної роботи за зонами інтенсивності. В основу класифікації зон інтенсивності покладено домінуючі механізми енергозабезпечення роботи, що виконується спортсменом. Виділяють зони інтенсивності з переважно аеробним енергозабезпеченням, змішаним аеробно-анаеробним, змішаним анаеробно-аеробним і переважно анаеробним енергозабезпеченням. Зону за переважно анаеробним забезпеченням можуть ділити на частини – анаеробну алактатну і анаеробну лактатну [5, 6].

При зонуванні навантажень на витривалість переважно орієнтуються на показники що відображають реакцію організму: частоту серцевих скорочень, рівень споживання кисню та виділення вуглекислого газу, легеневу вентиляцію, концентрацію лактата в крові [5, 7, 9, 10]. Для виділення зон інтенсивності можуть використовуватись відсоткові рівні від індивідуально максимальних значень досліджуваних показників, або максимальні значення в поєднанні з характеристиками аеробно-анаеробного переходу – так звані пороги аеробного та анаеробного обміну (ПАНО) [8].

Найбільш спрощеним варіантом визначення зон інтенсивності є розрахунковий спосіб з використанням формули Карвонена, за якою розраховується максимальна частота серцевих скорочень спортсмена [4]. Далі частота серцевих скорочень в різних зонах інтенсивності розраховується в процентах від максимальної ЧСС.

Варіантом розрахункового підходу є розрахунок зон інтенсивності на основі резерву ЧСС. Такий спосіб визначення інтенсивності навантажень має велику неточність, може давати помилку до 20 ударів на хвилину відносно індивідуальних значень спортсмена [6].

Більш вищу точність мають підходи визначення зон інтенсивності засновані на прямій реєстрації показників газообміну, частоти серцевих скорочень, концентрації лактату в крові під час виконання спеціальних тестових навантажень, та визначення лактатного, вентиляторних та пульсового порогів.

В таблиці 1 наведено зони інтенсивності для спортсменів що тренують переважно витривалість, які застосовують у Норвегії. Запропонований підхід має також недоліки, тому що він не бере до уваги індивідуальні особливості залежності між частотою серцевих скорочень та лактатом в крові, та те, що лактатний поріг спостерігається при вищих концентраціях лактату в тих видах роботи в яких задіяна менша м'язова маса [10].

Альтернативою підходу з застосуванням показників лактату крові, є підхід заснований на використанні вентиляторних порогів, для розмежування зон інтенсивності (рис. 1) [8, 10].

Друга зона, в трьох зонній шкалі, збігається з 3ю зоною в п'ятизонній шкалі інтенсивності навантаження. Відзначимо також, що 2-3 додаткові зони зазвичай використовуються для визначення дуже високої інтенсивності тренувальних навантажень, робота в яких виконується за допомогою анаеробних джерел енергозабезпечення, таких як спринт, силові тренування.

Таблиця 2

Зони інтенсивності що застосовуються для планування та контролю тренувальних навантажень

Intensit y zone	VO2 (%max)	Heart rate (%max)	Lactate (mmol.L-1)	Duration within zone
1	45-65	55-75	0.8-1.5	1-6 h
2	66-80	75-85	1.5-2.5	1-3 h
3	81-87	85-90	2.5-4	50-90 min
4	88-93	90-95	4-6	30-60 min
5	94-100	95-100	6-10	15-30 min

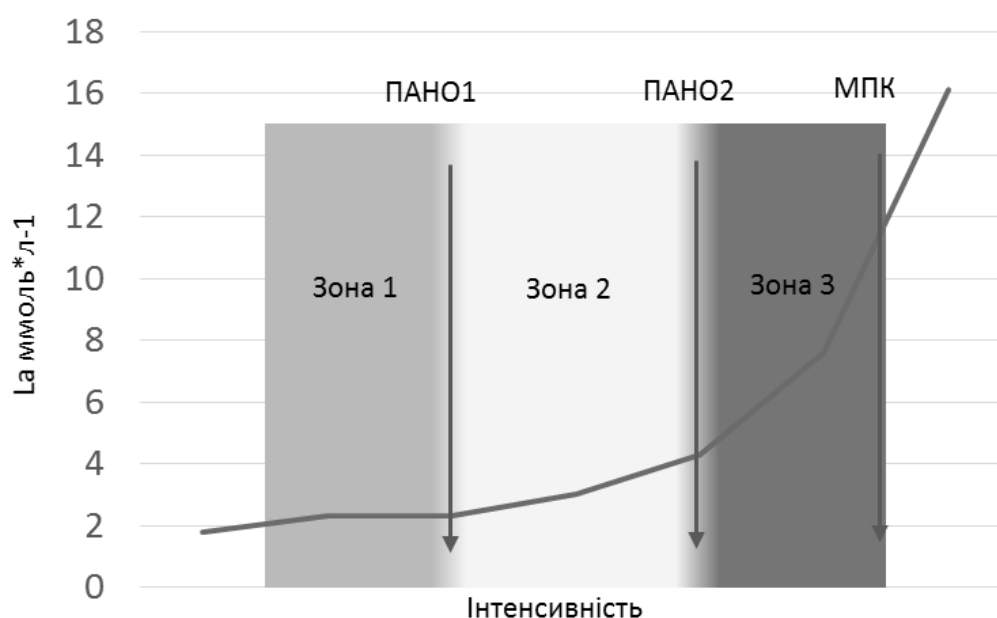

Рис1. Зони інтенсивності на основі характеристик аеробно-анаеробного переходу

Висновки

Представлені в нашому аналізі способи виділення зон інтенсивності навантаження мають певні переваги та недоліки. Розрахункові способи, на основі максимальної частоти серцевих скорочень або максимального споживання кисню досить прості в застосуванні, але

погано враховують індивідуальні особливості конкретного спортсмена. Виділення зон інтенсивності на основі фіксованих показників лактату крові (2 та 4 ммоль*л⁻¹) також не завжди відображають індивідуальні особливості спортсменів. Такі підходи до ідентифікації зон інтенсивності можна використовувати для планування тренувальних навантажень. Для контролю тренувальних навантажень краще підходять підходи засновані на показниках порога анаеробного обміну. Даний підхід найбільш повно відображає індивідуальні особливості спортсменів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Верхошанский Ю.В. Программирование и организация тренировочного процесса / Ю.В. Верхошанский. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 176 с.
2. Врублевский Е.П. Управление, программирование и индивидуализация подготовки спортсменов в скоростно-силовых видах легкой атлетики: учебно-методическое пособие / Е.П. Врублевский, А.Н.Хорунжий. – Смоленск: СГАФКСТ, 2009. – 130 с.
3. Годик М.А. Контроль тренировочных и соревновательных нагрузок / М.А. Годик. – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 135 с.
4. Запорожанов В.А. Комплексный контроль в современном спорте // Теория и практика физической культуры. – 1982. – №2. – С. 41-44.
5. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения: учебник / В.Н. Платонов. – К.: Олимпийская литература, 2004. – 808 с.
6. Шустин Б.Н. Моделирование в спорте: (Теоретические основы и практические рекомендации): автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – М., 1995. – 82 с.
7. Beneke R, von Duvillard SP (1996). Determination of maximal lactate steady state response in selected sports events. *Medicine and Science in Sports and Exercise* 28, 241-246.
8. Ceir S., Bjorn R., Ole H. S., Fredrik B. Respiratory gas exchange indices for estimating the anaerobic threshold // *Journal of Sports Science and Medicine* (2005) 4, 29-36.
9. Esteve-Lanao J, San Juan AF, Earnest CP, Foster C, Lucia A (2005). How do endurance runners actually train? Relationship with competition performance // *Medicine and Science in Sports and Exercise* 37, 496-504.
10. Seiler K.S, Kjerland G.O (2006). Quantifying training intensity distribution in elite endurance athletes: is there evidence for an "optimal" distribution / *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports* 16, 49-56.

*Ірина Сиваш
(Київ)*

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ГРУПОВИХ ВПРАВАХ ХУДОЖНЬОЇ ГІМНАСТИКИ

Актуальність. Сучасний розвиток групових вправ художньої гімнастики характеризується проявом широкого кола рухових якостей, умінь і навичок, які визначають підвищені вимоги до різнобічної підготовленості гімнасток.

У структурі змагальної діяльності в складно координаційних видах спорту виділяють: відповідність програми обов'язкових елементів; складність програми; технічність виконання елементів, включених в програму; техніку, складність і оригінальність зв'язок; гармонійність композиції програми [5]. Успішність виступів всієї команди залежить від єдиної високої технічної та хореографічної підготовленості, вміння гімнасток працювати в команді, прояви різних фізичних якостей; рухових здібностей, вироблених у процесі тренування; мотивованої поведінки. Діяльність команди групових вправ побудована на основі співробітництва п'яти гімнасток, тому важливим є рівність гімнасток за технічною та фізичною підготовленістю,

антропометричним і морфо функціональним показниками, здатності працювати в колективі, узгоджувати свої дії з партнерами [1]. Аналіз питання показав, що проблема змагальної надійності в команді, що беруть участь за програмою групових вправ, в даний час вивчена недостатньо. Виходячи з цього, бачиться актуальним дослідження надійності змагальної діяльності спортсменок у групових вправах художньої гімнастики.

Методи дослідження. У роботі були використані наступні методи дослідження: аналіз науково-методичної та спеціальної літератури, офіційних документів протоколів змагань, анкетне опитування, педагогічне спостереження, аналіз відеозаписів, педагогічне тестування, методи математико-статистичної обробки отриманих даних .

Результати дослідження та їх обговорення. На сучасному етапі в спортивному тренуванні все більшу роль відіграє спеціальна психологічна підготовка. Причому вона повинна будуватися в залежності від етапів спортивного тренування та мети цього етапу. Крім цього, необхідно враховувати індивідуальні якості особистості та вміння їх застосовувати в процесі спортивного тренування команди і безпосередньо на самих змаганнях.

Підготовку гімнасток у групових вправах художньої гімнастики необхідно розглядати як керовану систему, яка будується в багаторічному і цілорічному процесі, мета якої - отримання потрібних результатів в необхідний час [5]. Раціональна побудова циклів тренування, оптимізація тренувального процесу, безперервність і єдність загальної і спеціальної підготовки, хвилеподібність і варіативність навантажень які сприяють оптимальному підведенню спортсменок до головних змагань сезону.

Використовуючи критерії відбору гімнасток у групу, орієнтовану на групові вправи були сформовані склади команд для виступу в групових вправах на змаганнях [7].

Психологічна підготовка команди розглядається як стійкість функціонування основних психічних механізмів у складних змагальних і складається з ряду компонентів: змагальної емоційної стійкості, саморегуляції, мотиваційно-енергетичного компонента. Показниками змагальної емоційної стійкості є: характер, інтенсивність предзмагального та змагального збудження і його коливання, ступінь його впливу на виступи. Для діагностики використовували анкету самооцінки змагальної надійності [3]. Анкетування проводилось за участю гімнасток віком від 10-16 років (n = 18), з них 6 майстрів спорту, 6 кандидатів у майстри спорту і 6 першорозрядників.

В процесі збору експериментального матеріалу використовувалася інформація з наступних блоків:

- блок тренувальної діяльності, що характеризує конкретні результати тренувань і змагань;
- блок фізичної та технічної підготовленості, що відображає можливості кожної спортсменки;
- психофізіологічний блок, що характеризує виконавський і керуючий рівні функціонування організму гімнасток;
- соціально-психологічний блок, що характеризує колективну готовність.

Кожен з блоків включав констатацію результатів тестування, були підібрані контрольні вправи, котрі адекватно оцінюють різні фізичні та технічні якості і широко апробовані на практиці [2, 3, 4].

Виявлення рівня емоційно-вольової сфери випробовуваних здійснювалося на основі самооцінки змагальної надійності. Тестування дозволило визначити: схильність страху, надійність діяльності, показники тривожності, впевненості, вміння керувати своїм психічним станом, здатність до мобілізації, здатність до концентрації, ідеомоторні здатності. Отримані по кожному блоку результати оцінювалися за десятибальною шкалою, що дозволило дати узагальнену характеристику кожної гімнастки і команди в цілому, і розробити програму корекції недостатньо виражених спортивно значущих якостей для успішності змагальної діяльності команди.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Обсяг тренувальних засобів в програмі корекції складався з хореографічних елементів, вправ з м'ячем (відпрацювання кидків, перекидань), комбінованих акробатичних вправ, спрямованих на розвиток і вдосконалення підготовки. Для поліпшення психічної надійності змагальної діяльності використовувалися вправи на релаксацію, ігри, які при навчанні простим видам саморегуляції допомагають навчитися контролювати м'язовий тонус, більше довіряти самому собі і своїм відчуттям, відчувати партнера. Програма корекції була проведена в мікроциклах в період між змаганнями команд перед головним стартом. Для підвищення ефективності підготовки команд ці мікроцикли повинні були підготувати команди і забезпечити плавний перехід до інтенсивних фізичних навантажень в ударному мікроциклі. Наприкінці мікроциклів було проведено повторне обстеження яке показало достовірне ($p < 0,05$) поліпшення функціональних можливостей організму спортсменок, показників складної сенсомоторної реакції, уваги, впевненості, вміння керувати своїм психічним станом, мотивації досягнення успіху. Отримані результати стали основою успішності виступу команди МС у фіналах на чемпіонаті України.

За результатами проведених дослідження спостерігалася позитивна динаміка темпів приросту показників технічної та фізичної підготовки, емоційно-вольових якостей і самооцінки змагальної надійності у двох мікроциклах до і після корекції (рис. 1).

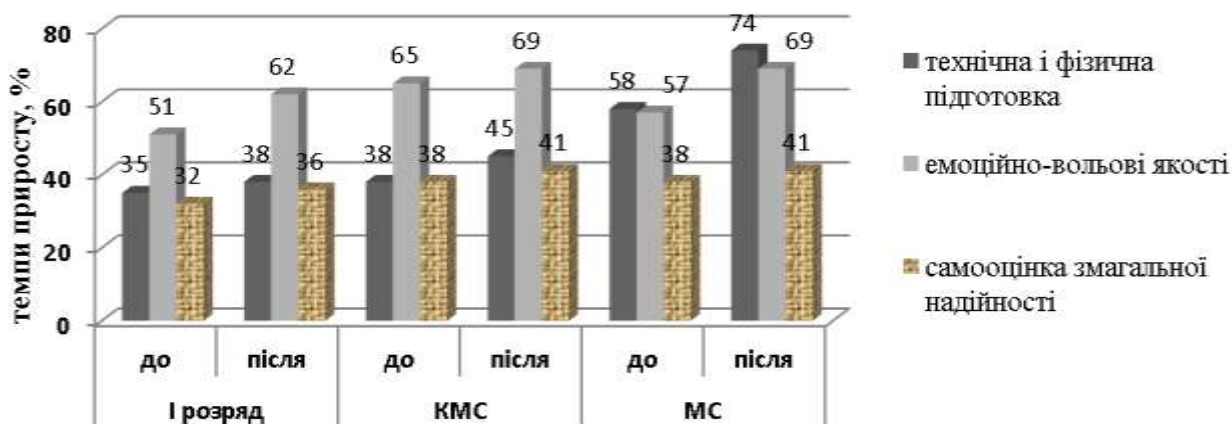

Рис.1. Динаміка підготовленості команд, що беруть участь у групових вправах, ($n = 18$)

Аналізуючи результати дослідження після корекції проглядається більш високий рівень розвитку технічної та фізичної підготовки (у 1 розряді темпи приросту склали 3%, КМС - 7%, МС - 16%, $p < 0,01$) емоційно-вольових якостей (у гімнасток I розрядутемпи приросту склали 9%, КМС - 4%, МС - 12%, $p < 0,01$) і самооцінка змагальної надійності (у гімнасток I розряду темпи приросту склали 6%, КМС - 5%, МС - 9%) у порівнянні з дослідженнями до корекції.

Результати дослідження виявили певні закономірності показників, що характеризують психічну надійність змагальної діяльності. Так, загальний показник по самооцінці спортсменів в середньому склав у першорозрядників 6 бала, кандидатів у майстри спорту - 7 балів, у майстрів спорту - 8 балів. Виявлена позитивна динаміка психічних показників змагальної надійності: так у 6 гімнасток МС показники стабільності та результативності достовірно покращилися ($p < 0,05$).

Найбільший приріст показників технічної складової у команди МС пояснюється змагальним досвідом гімнасток, що виконують розрядні вимоги майстра спорту України. Удосконалення техніки володіння предметами підтвердилося якісним виконанням завдань, які сприяли успішному виконанню композицій. У 80% випадків прогноз успішності

змагальної діяльності команд підтвердився. Команда МС у фіналах на чемпіонаті України посіла 2 місце.

Висновки. З метою підвищення надійності змагальної діяльності необхідно вносити корективи в обсяг тренувальних засобів і методів, використовуючи вправи на релаксацію, саморегуляцію, які допомагають навчитися контролювати м'язовий тонус, більше довіряти самому собі і своїм відчуттям, відчувати партнера. Підхід до групової корекції змагальної надійності включає: діагностику потенційних можливостей команди на основі прояву індивідуальних показників спортсменок, розробку рекомендацій з групової корекції недостатньо виражених спортивно значущих якостей, необхідність перегляду найбільш раціональних засобів тренування, визначення їх обсягу та інтенсивності на різних етапах підготовки до змагань.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Винер И.А. Анализ соревновательной деятельности гимнасток в групповых XXX олимпийских игр / И.А. Винер, Р.Н. Терехина, Е.А. Пирожкова // Ученые записки. П.Ф. Лесгафта. – 2012. – № 4 (86). – С. 26-31.

2. Лях В. И. Тесты в физическом воспитании школьников : пособие для учителя / В. И. Лях. – М. : АСТ, 1998. – 272 с.

3. Маришук В. Л. Методы и тесты для определения психической надежности и спорте // Психологическая надежность спортсменов высокого класса и методы ее совершенствования: Матер. междунар. науч. конф. М., 1977. Т.1, с. 55-59.

4. Плеханова М.Э., Факторы, определяющие соревновательную надежность спортсменок в художественной гимнастике // Теория и методика спорта высших достижений. – 2006. – № 4. – С. 17-20.

5. Сиваш И.С. Спортивный отбор и ориентация в системе многолетнего совершенствования / Сиваш И.С. // Вестник Запорожского національного университета. Збірник наукових праць. Фізичне виховання та спорт. – 3.: ДВНЗ ЗНУ, 2012. – № 1 (7). – С. 268–277.

6. Сучилин Н. Техническая структура гимнастических упражнений / Н. Сучилин // Наука в олимпийском спорте. – Киев : Олимпийская лит. – 2012. – № 1. – С. 90-93.

7. Шинкарук О. Технологія відбору та орієнтації гімнасток у групових вправах художньої гімнастики / Оксана Шинкарук, Ірина Сиваш // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини / за заг. ред. Євгена Приступи. – Л., 2013. – Вип. 17, т. 1. – С. 295 – 301.

***Віталій Сніцин
(Харків)***

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА РІВНЕМ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

На даний час в Україні склалася критична ситуація стану здоров'я учнів молодших класів. За даними Міністерства охорони здоров'я України близько 70% дітей мають різні відхилення у стані здоров'я, а 59% – незадовільну фізичну підготовленість. З кожним роком різко збільшується кількість учнів, яких за станом здоров'я відносять до спеціальної медичної групи. Серед найбільш розповсюджених захворювань переважають хвороби органів дихання (до 50%) і часті повторні гострі респіраторно-вірусні захворювання (до 85%), що є свідченням зниження опірності дитячого організму до несприятливих умов навколишнього середовища.

Слід зазначити, що економічні та політичні негаразди в Україні значно змістили акценти у

виховній галузі, в результаті чого проблеми фізичного виховання віддалилися на останній план. Сучасна школа, у зв'язку з надмірною насиченістю навчальних програм, слабким фінансуванням, ще не може успішно здійснювати процес фізичного виховання учнів.

Як відомо, що недостатня рухова активність учнів молодших класів є однією з причин порушення постави, появи надлишкової ваги та інших порушень у фізичному розвитку. Крім цього, недостатня рухова активність знижує функціональні можливості серцево-судинної і дихальної систем дітей, внаслідок чого з'являються порушення неадекватної реакції серця на навантаження, зменшується життєва ємність легенів. Аналіз стану фізичного виховання учнів молодших класів України свідчить, що у більшості з них традиційно не формується потреба піклуватись про стан власного здоров'я.

Важливо визначити, що останніми роками з'явилась така думка, що роботу з фізичної культури у загальноосвітній школі треба оцінювати не тільки по спортивним результатам, що показані юними спортсменами на змаганнях, а ще оцінювати постановку фізичного виховання в школі за даними фізичної підготовленості всіх учнів, їх стану здоров'я і фізичного розвитку, починаючи з першого класу. У зв'язку з цим, збереження і зміцнення здоров'я дітей, формування духовних потреб і навичок здорового способу життя повинні бути пріоритетними напрямками розвитку нашого суспільства.

Науковий пошук свідчить, що на сьогодні проблема фізичного виховання дітей в Україні досліджувалась у дисертаційних роботах Я. Боднара (2002), О. Вацеби (1994), М. Гуйванюка (2002), С. Диби (2005), Ю. Жданович (2004), В. Золочевського (2009), М. Крука (2004), О. Півня (2004), Т. Тучинської (2012), О. Шамича (2011) та інших науковців. Автори зробили висновок, що для організму, який росте потрібно застосовувати оздоровчі програми, які спрямовані на підвищення можливостей дитячого організму з метою покращення фізичного стану молодших школярів і зміцнення здоров'я підростаючого покоління.

Відзначимо, що проблемі фізичної підготовки та вікового розвитку фізичних якостей школярів присвячені роботи А. Гужаловського (1978), З. Кузнецової (1999), В. Пилиповича (1888), В. Фарфеля (1975) та інших фахівців у галузі фізичної культури, які вважають, що рухова підготовленість є важливим компонентом здоров'я учнів, а її поліпшення – однієї з головних завдань фізичного виховання в школі. Для доцільної та ефективної організації занять з фізичної культури, визнають науковці, необхідно мати повну інформацію про рівень фізичної підготовленості школярів на кожному етапі навчання, починаючи з першого класу. Наявність цієї інформації, особливо на етапі формування рухових функцій, має велике практичне значення. Тому оцінка ефективності фізичного виховання в школі повинна вираховуватись з одного боку, за станом здоров'я учнів, а з іншого боку – за рівнем розвитку основних фізичних якостей, тобто за рівнем фізичної підготовленості учнів.

Мета нашого дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності використання методу оцінки рівня фізичної підготовленості учнів молодших класів загальноосвітньої школи протягом навчального року.

Завдання дослідження:

1. Обґрунтувати значення педагогічного контролю за оцінкою рівня фізичної підготовленості учнів молодших класів загальноосвітньої школи протягом навчального року.
2. Визначити рівень розвитку фізичних якостей учнів 3-го класу.
3. Виявити й узагальнити динаміку фізичної підготовленості учнів 3-го класу, протягом навчального року.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дослідження актуалізує педагогічні ідеї щодо вирішення проблем організації фізичної підготовленості школярів молодших класів загальноосвітньої школи, що може стати в пригоді при вирішенні проблем щодо впровадження змісту, форм і методів організації фізичного виховання підростаючого покоління.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Запропонована нами система педагогічного контролю за динамікою фізичної підготовленості учнів молодших класів на уроках фізичної культури може використовуватися не лише у процесі організованих занять із фізичного виховання в школі, а й самостійно.

Також, розроблені нами належні норми фізичної підготовленості учнів молодших класів можуть стати модельно-цільовими характеристиками фізичного стану для програмування фізичного виховання школярів на уроках та позаурочних заняттях.

Наше дослідження проводилося протягом 2014–2015 н.р. та складалося із трьох етапів.

На першому етапі дослідження, нами було зроблено аналіз науково-методичної та спеціальної літератури по проблемі, що досліджувалася: анатомо-фізіологічні та психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку; фізична підготовка як складова частина процесу фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку; організація педагогічного контролю за фізичною підготовленістю учнів молодших класів у загальноосвітній школі; навчальний матеріал та методичні рекомендації з фізичної культури для 3 класу загальноосвітньої школи.

Як свідчить науковий пошук, що організація фізичного виховання учнів молодших класів загальноосвітньої школи як науково-педагогічна проблема полягає в створенні фундаменту для всебічного фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, формування різноманітних рухових умінь і навичок, що приводить до виникнення об'єктивних передумов для гармонійного розвитку особистості.

Другий етап нашого дослідження було присвячено визначенню рівня розвитку рухових якостей у школярів молодших класів. Для контрольних випробувань було використано п'ять рухових тестів на визначення рівня розвитку різних фізичних якостей, а саме:

- швидкості – біг 30 м;
- витривалості – змішане пересування (біг чергуючи з ходьбою) на дистанцію до 1100 м;
- гнучкості – нахил тулуба вперед із положення сидячи ;
- сили – підтягування у висі лежачи;
- спритності – «човниковий» біг 4x9 м;
- швидкісно-силових якостей – стрибок у довжину з місця.

У дослідженні взяли участь учні 3-го класу (10 хлопчиків та 10 дівчаток). Всі вони систематично займалися фізичними вправами на уроках фізичної культури два рази на тиждень, із дозволу шкільного лікаря. Прийом контрольних випробувань здійснювався два рази: початкове тестування на початку навчального року – для визначення вихідного рівня фізичної підготовленості учнів 3 класу; підсумкове тестування – у кінці навчального року, для визначення змін у фізичній підготовленості дітей за цей період (таблиця 1).

Таблиця 1

Результати початкового та підсумкового тестувань фізичної підготовленості учнів 3 класу

№ з/п	ПОКАЗНИКИ											
	Біг 30 м (сек.)		Змішане пересування до 1100 м (м)		Нахил тулуба вперед із положення сидячи (см)		Підтягування у висі лежачи (разів)		Човниковий біг 4x9 м (сек.)		Стрибок у довжину з місця (см)	
	<i>Вересень</i>	<i>Квітень</i>	<i>Вересень</i>	<i>Квітень</i>	<i>Вересень</i>	<i>Квітень</i>	<i>Вересень</i>	<i>Квітень</i>	<i>Вересень</i>	<i>Квітень</i>	<i>Вересень</i>	<i>Квітень</i>
Хлопчики												
1.	6,4	6,2	1100	1100	1	2	10	12	12,0	11,8	109	110
2.	6,5	6,2	1100	1100	1	3	8	11	12,5	12,4	106	108
3.	7,5	7,4	920	1100	0,5	2	7	10	14,1	14,0	92	98

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

4.	6,0	5,8	1100	1100	1	4	13	17	11,8	11,6	112	114
5.	6,5	6,4	1100	1100	2	3	14	15	13,3	13,1	107	110
6.	7,0	6,8	1100	1100	1	2	11	14	13,8	13,5	104	107
7.	6,6	6,3	1100	1100	3	4	14	17	13,0	12,9	110	112
8.	6,8	6,4	1100	1100	1	2	12	14	13,2	13,0	107	110
9.	6,1	6,0	1100	1100	4	4,5	15	19	12,2	12,1	116	117
10.	6,9	6,5	1100	1100	1	3	11	13	13,4	13,2	103	106
Дівчатка												
1.	7,5	7,4	860	1100	2	3	3	5	14,8	14,5	82	88
2.	6,9	6,7	1100	1100	3	5	7	8	13,8	13,6	96	99
3.	7,4	7,3	1100	1100	3	4	6	8	13,8	13,7	91	93
4.	7,0	7,0	1100	1100	3	4	8	10	13,5	13,5	93	95
5.	6,8	6,7	1100	1100	4	5	10	11	13,7	13,6	97	98
6.	7,2	7,0	1100	1100	5	6	7	9	13,9	13,7	92	96
7.	7,1	7,0	1100	1100	2	4	7	9	13,6	13,5	94	96
8.	7,4	7,1	1100	1100	2	3	9	10	14,0	13,8	92	97
9.	7,8	7,5	1020	1100	2	3	8	11	14,3	14,1	89	92
10.	6,6	6,2	1100	1100	4	6	11	14	13,0	12,8	104	105

На третьому етапі дослідження, на основі використання методу математико-статистичної обробки отриманих даних, нами було виявлено рівні розвитку основних рухових якостей та їх динаміки росту у школярів 3-го класу, протягом навчального року.

Як свідчить науковий пошук, що у хлопчиків статистично достовірний приріст ($p < 0,05$) показників виявлено у «човниковому» бігу 4x9 м, що характеризують рівень розвитку спритності та швидкості (школа пересувань), а також у змішаному пересуванні на дистанцію до 1100 м, що характеризують рівень розвитку загальної витривалості (школа пересувань).

Зауважимо, що результати, які показали хлопчики в бігу на 30 м, що характеризують рівень розвитку швидкості; нахилах тулуба вперед із положення сидячи, що характеризують рівень розвитку гнучкості (школа культури рухів); в підтягуванні у висі лежачи, що характеризують рівень розвитку сили (школа сприяння розвитку фізичних здатностей); в стрибках у довжину з місця, що характеризують рівень розвитку швидко-силових якостей м'язів ніг (школа стрибків) – змінились у бік поліпшення результатів, але вони виявились статистично не достовірними ($p > 0,05$).

У дівчаток, так само як і у хлопчиків, відбулися позитивні зміни за усіма тестами. Однак, статистично достовірні ($p < 0,05$) зміни результатів спостерігалися, тільки у «човниковому» бігу 4x9 м, що характеризують рівень розвитку спритності та швидкості (школа пересувань), а також у змішаному пересуванні на дистанцію до 1100 м, що характеризують рівень розвитку загальної витривалості (школа пересувань).

Зауважимо, що результати, які показали дівчатка в бігу на 30 м, що характеризують рівень розвитку швидкості; нахилах тулуба вперед із положення сидячи, що характеризують рівень розвитку гнучкості (школа культури рухів); в підтягуванні у висі лежачи, що характеризують рівень розвитку сили (школа сприяння розвитку фізичних здатностей); в стрибках у довжину з місця, що характеризують рівень розвитку швидко-силових якостей м'язів ніг (школа стрибків) – змінились у бік поліпшення результатів, але вони виявились статистично не достовірними ($p > 0,05$).

Аналіз спеціальної літератури дозволяє сказати, що фахівці фізичної культури та спорту вважають однієї з головних завдань фізичного виховання в загальноосвітній школі підвищення рівня фізичної підготовленості школярів, починаючи з молодших класів. Для рішення цієї та інших, не менш важливих завдань фізичного виховання, необхідно проводити систематичний педагогічний контроль та його аналіз. Оцінювання фізичної підготовки учнів, починаючи з перших класів, за показниками приросту індивідуальних результатів, дозволяє

створити у школярів позитивний психологічний настрій та спонукає їх домагатись ще більше високого рівня фізичної підготовленості, протягом усього періоду навчання в школі.

Проведене дослідження показало, що планування навчальної роботи з фізичного виховання у загальноосвітній школі повинне здійснюватися протягом усього періоду навчання в школі, з урахуванням сенситивних періодів розвитку фізичних якостей, які притаманні кожній віковій групі.

Данні нашого дослідження співпадають з думками багатьох фахівців з фізичного виховання, у тому, що змістом предмету «Фізична культура» у початковій школі є рухова активність із загальноорозвивальною спрямованістю, де великого значення для гармонійного розвитку дітей молодшого шкільного віку набуває виховання у них життєво важливих фізичних якостей: спритності, витривалості, сили, швидкості, гнучкості, а також уміння доволіно розслаблювати м'язи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчковський Е.С. Система фізичного виховання молодших школярів. Навчально-методичний посібник / Е.С. Вільчковський. – К.: ІЗМН, 1998. – 232 с.
2. Волков Л.В. Физические способности детей и подростков / Л.В. Волков. – Киев: Здоров'я, 1981. – 76 с.
3. Кузнецова З.И. Как вести контроль за двигательной подготовленностью школьников / З.И. Кузнецова // Физкультура в школе. – № 1, 2000. – 72 с.
4. Цвек С.Ф. Фізичне виховання молодших школярів / С.Ф. Цвек. – К: “Радянська школа”, 1986. – 123 с.
5. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів: підручник: в 2ч. / Б.М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2002. – Ч.1. – 272 с.; Ч.2. – 248с.

*Леонард Шлєпаков, Олег Вареник
(Київ)*

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ОРГАНІЗАЦІЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Вступ. Починаючи з 2003 р. в Україні започатковано і розвивається рух, який набув значної популярності та визнання як соціального явища на світовому рівні під назвою «Спорт для всіх» [5; 7; 8]. Виникнення цієї ідеї детерміноване необхідністю пошуку дієвих шляхів забезпечення умов здійснення рухової активності для широких верств населення з метою збереження та зміцнення здоров'я (М.В. Дутчак, 2009).

Забезпечувати умови збереження та покращення здоров'я людини в Україні покликані, в першу чергу, такі соціальні структури суспільства як система охорони здоров'я (З.С. Гладун, 2000; Н.І. Соколова, 2005; О.В. Баєва, 2006; В.Кузьменко, 2007), освіти (Н.Г. Долбишева, 2005; С.В. Королінська, 2007; О.Л. Благій, 2009; Т.С. Бондар, 2010), культури (О.І. Леонтєва, 2005). Особлива роль в цьому процесі відводиться системі фізичного виховання і спорту, яка розробляє та впроваджує базисні засади організації рухової активності різних верств населення: програмного, ресурсного, організаційно-управлінського забезпечення (Т.Ю.Круцевич, 2003; В.М. Платонов, 2006; М.М. Булатова, 2007; М.О. Олійник, 2008; І.І. Приходько, 2010).

Спорт для всіх є відкритою системою, яка функціонує під впливом численних як позитивних, так і негативних впливів, що формуються у споріднених системах [1]. Серед основних чинників, що впливають на процес залучення людини або групи людей до рухової активності є такі основні: індивідуальні, або внутрішні, та соціально-економічні, інфраструктурні, або зовнішні, що чинять як сприятливу, так і стримуючу дію [3].

Серед наукових праць останнього часу, що присвячені вивченню факторів, які впливають на процес залучення різних верств населення до регулярної рухової активності слід відзначити роботи М.В. Дутчака, Т.Ю. Круцевич, Г.В. Безверхньої та ін.[2;3]. Актуальним постає питання визначення найбільш дієвих серед цих чинників, підсилення, або зменшення дії яких в сучасних умовах дозволить активізувати процес залучення населення до регулярної рухової активності на місцевому рівні. Пріоритетним напрямом покращення діяльності системи спорту для всіх повинно стати налагодження організаційної стратегічної взаємодії між усіма зацікавленими структурами муніципального рівня [4;6].

Для подальшої оптимізації діяльності системи постала необхідність визначити та оцінити домінантні фактори, класифікувати чинники, та комплексно оцінити ступінь та наслідки впливу кожного з них на процес функціонування спорту для всіх на рівні місцевих громад. Для цього шляхом аналізу даних, отриманих з літературних джерел та в результаті соціологічних опитувань, виявлено найбільш значимі серед них, що найбільше впливають на залучення населення до рухової активності.

Мета, завдання і матеріал дослідження. Мета дослідження – класифікація та визначення пріоритетності чинників для подальшої оптимізації діяльності системи спорту для всіх на місцевому рівні.

Завдання: а) визначити та оцінити домінантні чинники; б) класифікувати чинники та оцінити ступінь і наслідки впливу кожного з них на процес функціонування спорту для всіх на рівні місцевих громад.

Для з'ясування позитивних та негативних факторів, що відповідно сприяють, або стримують процес залучення населення до рухової активності на місцевому рівні, до участі в опитуванні були запрошені: пересічні громадяни працездатного віку – мешканці обраних муніципальних утворень (610 осіб); спеціалісти – практики, що представляють різні структури муніципального рівня, що прямо чи опосередковано впливають на процес залучення населення до рухової активності (100 осіб); дві групи експертів (15 та 18 осіб відповідно), які на думку організаторів опитування є найбільш компетентними у питаннях діяльності системи спорту для всіх на місцевому рівні.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел; аналіз документів; порівняння та зіставлення; опитування (анкетування, усне опитування); експертна оцінка; системний аналіз; організаційний аналіз та організаційний діагноз; методи аналізу даних.

Результати дослідження. За результатами дослідження, відповідно до його мети та завдань, було з'ясовано думки різних груп респондентів за трьома основними аспектами діяльності системи спорту для всіх на рівні муніципальних утворень, а саме:

1. питання, що розкривають особисте ставлення різних верств населення до діяльності системи спорту для всіх (табл. 1);
2. соціально-економічні фактори, що впливають на діяльність спорту для всіх як відкритої динамічної системи (табл. 2);
3. технологічні та природні чинники формування, функціонування та розвитку інфраструктури системи спорту для всіх на рівні місцевих громад (табл. 3)

За результатами анкетного опитування населення муніципальних утворень та спеціалістів, за трьома вказаними блоками питань було виявлено фактори, що чинять з одного боку сприятливий, а з іншого – стримуючий вплив на процес залучення населення до рухової активності. Аналіз отриманих даних, а також групове експертне опитування шляхом застосування методики голосування, дозволили нам відібрати найбільш значущі серед цих факторів (табл. 1-3) для того, щоб в подальшому визначити пріоритетні напрямки розвитку системи спорту для всіх в умовах місцевих громад шляхом налагодження процесу організаційної взаємодії між суб'єктами муніципального рівня, що найбільше зацікавлені в покращенні ефективності її діяльності.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Таблиця 1

Особисті чинники, що найбільше впливають на рухову активність населення

Чинники	
сприятливі	стримуючі
<ul style="list-style-type: none">• бажання бути здоровим;• бажання мати привабливе тіло;• покращення емоційного настрою;• зменшення ваги тіла;• вид рухової активності не є вирішальним	<ul style="list-style-type: none">• відсутність належних умов для занять руховою активністю;• дефіцит вільного часу;• відсутність сторонньої допомоги

Таблиця 2

Соціально-економічні чинники, що впливають на процес залучення населення до спорту для всіх

Чинники	
сприятливі	стримуючі
<ul style="list-style-type: none">• бажання мати здорове та привабливе тіло• розуміння необхідності розбудови системи спорту для всіх• готовність населення брати особисту участь у покращенні стану об'єктів	<ul style="list-style-type: none">• недостатнє матеріальне забезпечення життєвих потреб• низький рівень загальної фізичної культури населення• пріоритет лікуванню хвороб, а не первентивним заходам• низький рівень соціальної активності населення

Таблиця 3

Технологічні та природні чинники функціонування системи спорту для всіх на рівні місцевих громад

Чинники	
сприятливі	стримуючі
<ul style="list-style-type: none">• можливість займатись руховою активністю в екологічно та естетично привабливих умовах• наявність поруч з помешканням альтернативних умов для занять руховою активністю• запровадження зон, вільних від паління, вживання спиртних напоїв, інших антисоціальних проявів	<ul style="list-style-type: none">• відсутність елементарних умов у місцях масового відпочинку (в т.ч. технічних, санітарних)• відсутність інформації про роботу некомерційних закладів• відсутність консультативної допомоги щодо організації самостійних занять• відсутність велодоріжок, велостоянок, пунктів прокату інвентарю

Після того, як ми з'ясували думку пересічних громадян та спеціалістів стосовно позитивних факторів, та таких, що стримують процес залучення населення до рухової активності, ми запропонували обговорити цей блок питань групі експертів для того, щоб мінімізувати вплив суб'єктивних чинників, що властиві нечітким множинам. Ми запропонували експертам провести ранжирування виявлених факторів шляхом голосування.

Висновки. Порівнюючи дані, що були отримані нами за результатами опитування населення та фактори, на які вказали спеціалісти, можна зробити наступні узагальнення. Населення основні сподівання щодо організації рухової активності, в основному, покладає на свої власні сили і позитивним є те, що члени місцевих громад готові долучатися до цього

процесу, за умови наявності належної ініціативи та організаційно-управлінського впливу з боку відповідних організаційних структур. В свою чергу, представники цих структур в особі опитаних нами спеціалістів сподіваються в більшій мірі не на власні сили щодо раціоналізації використання наявних ресурсів, а на вирішення наявних проблем за рахунок додаткових фінансових вливань ззовні. Досить високий відсоток опитаних спеціалістів вказують на необхідність використання організаційного резерву, що являє собою сумісне вирішення на муніципальному рівні наявних проблем шляхом налагодження та оптимізації взаємодії між усіма структурами, що є прямо, або опосередковано причетними до процесу залучення населення до рухової активності. Ця інформація стала корисною для нас під час розробки комплексу заходів, направлених на оптимізацію діяльності системи спорту для всіх на муніципальному рівні.

Спираючись на результати групового експертного опитування, можна стверджувати, що чітко виділяється ряд факторів, пов'язаних з інфраструктурою системи спорту для всіх на місцевому рівні, як позитивних, так і негативних, що перемежуються між собою за своєю суттю. Це фактори, що стосуються умов організації рухової активності у місцях масового відпочинку населення. Відносно організації рухової активності населення за місцем проживання, то слід в першу чергу приділити увагу приведенню у належний стан існуючих об'єктів фізкультурно-оздоровчого призначення, та використанню альтернативних можливостей. Слід також звернути увагу на ряд факторів, які на сьогодні експерти взагалі не відносять до пріоритетних. Це – проведення разових масових заходів, будівництво великих дороговартісних споруд, вибірковість доступу до окремих об'єктів тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вареник О. Умови підвищення ефективності організацій взаємодії у системі спорту для всіх на місцевому рівні // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – К.: Олімпійська література, 2013. – № 1. – С. 40-44.
2. Дутчак М.В. Система спорту для всіх як складова здорового способу життя // Олімпійський спорт і спорт для всіх: 14 міжнародний науковий конгрес, присвячується 80-річчю НУФВСУ (Київ, 5-8 жовтня 2010 р.) : тези доповідей/ відповідальний за випуск В. О. Кашуба ; НУФВСУ. – К.: Олімпійська література, 2010. – С. 613.
3. Круцевич, Тетяна Юріївна. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. Ю. Круцевич, Г. В. Безверхня. – К. : Олімпійська література, 2010. – 248 с.
4. Bulatova M. Development of system of "Sport For All" in Ukraine // International Convention on Science, Education and Medicine in Sport: proceedings. – Guangzhou, 2008. – Vol.3. – P. 414-415.
5. Dixon B. Australia – Preparing the Nation for Sport for All // Journal of Asiana Sport for All. – 2005. – #1. – P. 105-114.
6. Goslin A. Sport for All and Social Integration: the Case of South African Rainbow Nation // TAFISA Magazine. – 2007. – # 1. – P. 66–70.
7. Palm J. TAFISA and the WHO Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health // TAFISA Magazine. – 2006. – N 1. – P. 14–19.
8. Parry J. Sport for All and Public Health / J.Parry // Journal of Asiana Sport for All. – 2005. – N 1. – P. 1-15.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ НІМЕЦЬКОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

Сучасна реклама стає невід'ємною частиною нашого буття, частиною культури: формує моделі поведінки людини, впливає на життєві цінності та стає джерелом інформації у процесах соціокультурної динаміки сучасного суспільства [4, с.19-20].

Актуальність теми обумовлена зростаючою роллю рекламних повідомлень у сучасній лінгвокультурній спільноті і необхідністю системного дослідження мовних характеристик німецькомовної реклами.

Об'єктом дослідження є сучасна німецькомовна реклама як особливий тип тексту.

Предметом дослідження є лінгвістичні характеристики реклами.

Рекламу розглядають як «масово-комунікативну діяльність, яка створює і поширює лаконічні, експресивно-сугестивні тексти про соціальні цінності, які адресовані групам людей з метою спонукати їх до потрібного рекламодавцю вибору та вчинку» [13, с.117].

У наукових дослідженнях та розробках у галузі рекламної діяльності О.М. Лебедев виділяє дві методологічні традиції: «німецьку», що отримала широкого розповсюдження на початку 20-го століття, прихильники якої розглядали рекламу як сугестію – спосіб психологічного впливу на волю людини з метою створити у неї необхідність у рекламованому товарі, і «американську» (маркетингову), що стала популярною у середині минулого століття та досліджує психологічні характеристики споживачів для кращого задоволення їх потреб [8, с. 89-96].

Увага до вивчення реклами представників різних наук обумовлена нечіткістю ідентифікації власне «психологічного» та «лінгвістичного» у ній. Тому багато робіт виконані на стику різних дисциплін, що підкреслює багатоплановість та складність феномену реклами [15, с. 3].

Ще у минулому сторіччі рекламу почали досліджувати як лінгвістичне явище. На матеріалі англійської, іспанської, німецької, російської, української та французької мов розглядаються наступні характеристики реклами: лінгвістичні, фонетичні, лексико-семантичні, семантико-стилістичні та семантико-прагматичні, мовностилістичні та комунікативно-прагматичні, прагмалінгвістичні, лінгвокогнітивні, лінгвокультурні, психолінгвістичні. Досліджуються також комунікативна ефективність рекламного тексту, його структурні особливості та вербальні компоненти, його риторичний статус, гендерний аспект, просодичний аспект англійського рекламного дискурсу, іспаномовний рекламний дискурс і його відтворення українською мовою. При дослідженні реклами застосовується міфологічний підхід, а також концептуальний аналіз.

Ураховуючи типологічний аспект дослідження рекламних текстів, реклама класифікується за формами – каналами розповсюдження, видами (комерційна, торгово-промислова, спеціалізована, реклама широкого профілю) та рекламним жанрам (політична, побутова, науково-технічна і т.д.) [15, с. 9]. Також пропонують диференціювати рекламу за такими ознаками, як спрямованість на аудиторію, канали розповсюдження, цільове призначення та додатково за такою ознакою, як широта охоплення (міжнародна, регіональна і т.д.) [5, с.156].

Розрізняють такі типи реклами: інформаційна, переконуюча, впливаюча реклами [7, с.7; 9, с.7].

Основою для виділення є співвіднесення тексту з певним позатекстовим компонентом. При цьому найбільш значущим для інформуючої реклами є відношення "текст – денотат

тексту", для переконуючої – "текст – суб'єкт тексту", а для впливаючої реклами – "текст – одержувач тексту" [7, с.7].

Лексичні одиниці рекламного тексту викликають різноманітні уявлення, думки, почуття, які засновані на складній системі асоціацій. Таким чином, виникає необхідність виділити кілька типів рекламних текстів, заснованих на асоціативних принципах: по-перше, інформаційному – у відповідних рекламних текстах подається лише та інформація, що має на меті впливати на читача, у якого розвинена така психічна якість, як самоактуалізація; по-друге, логічному – у цих текстах використовуються логічні докази, переконлива аргументація, які створюють в одержувача реклами асоціації, що сприяють переконанню; по-третє, образному – заснований на емоційно-образних асоціаціях, на використанні емоційних, образних засобах мови; по-четверте, змішаному – інформаційні, логічні та емоційно-образні елементи складають єдину стилістичну систему рекламного тексту [2, с.22-30].

Визначаючи властивості текстів рекламного характеру, що реалізують інформативну та експресивну функції, їх відносять до текстів «риторичного» типу [3, с.24]. Риторичний статус може мати як увесь рекламний текст, так і його складові одиниці. Через специфіку організації рекламних текстів окремі тексти організовуються за принципом тропу, інші ж – тільки включають в себе тропейні засоби. До числа засобів, що впливають на формування риторичного статусу рекламного тексту, відносять такі різноманітні явища, як метафора, конотації, прецедентні тексти, міфологеми [3, с.25].

Що стосується лексичного складу рекламного тексту, то у ньому представлені різні рівні лексики. Критерієм підбору є здатність слова виражати значущі комунікативні смисли. [11, с.12]. Виділяють специфічні функціональні розряди: рекламні прагмеми («носії константної прагматичної інформації і ті, що виступають в ролі діючих стереотипів» та рекламні інформеми («відіграють структурно-інформативну роль, у них відсутня семантична та експресивна абсолютність, вони знаходяться під впливом інфопрагем») [11, с.11]. Слово як компонент висловлювання в рекламному тексті (у широкому сенсі) є прагмемою – одиницею, в семантиці якої зафіксована орієнтація тексту в цілому на адресата [11, с.15].

Залежно від того, знаком якої функції комунікативного акту виступає лексема, виділяють три типи рекламних слів: рекламізми, що виконують функцію встановлення контакту; аксіологеми, що передають експресивну функцію; апелятиви, що представляють апелятивну функцію [11, с.15].

У стилістичному плані реклама активно використовує прийоми алюзії, недомовленості, контрастності (доведення до абсурду смислу, протилежного до затвердженого у тексті), акцент (на те, що клієнт понад усе). Явище парцеляції (скорочене членування фраз), безсполучникове поєднання однорідних членів речення та інші прийоми створюють враження багатства змісту рекламованого об'єкта.

У комунікативному аспекті підкреслюється така властивість рекламних текстів, як імітація діалогу, діалогізація монологу [6, с. 8].

У мультимедійних текстах реклами смислове навантаження падає, насамперед, на вербальний ряд, незалежно від активності інших семіотичних систем [1, с.16]. Одним з найважливіших завдань у мультимедійному рекламному дискурсі є його інтимізація, яка спрямована на створення ефекту безпосереднього та зацікавленого спілкування з адресатом. Для вирішення цього завдання використовуються такі лінгвістичні одиниці: наказовий спосіб, питальні, окличні та заперечні конструкції, особові та присвійні займенники, модальні дієслова у формах перфекта і тривалого часу [1, с.5].

Серед текстових категорій, досліджуваних на матеріалі реклами, виділяється категорія емотивності. Під категорією емотивності розуміють «текстову категорію, яка реалізується у рекламному тексті системою різноманітних взаємодіючих експліцитно та імпліцитних мовних засобів, що формують емотивний план тексту і виконують крім емотивної функції, пов'язаної з виразом емоційного стану суб'єкта, також текстову – системо утворюючу функцію і функції впливу і регуляції поведінки адресата» [14, с.5].

Емотивний план відображає емоційний стан суб'єкта і характеризується такими параметрами, як емотивна інтенція, емотивна спрямованість, емотивна модальність й емотивні тональність.

Виділяють категорії адресованості і градуальності, які займають домінуюче місце в концептуальній, прагматичній структурі рекламного тексту. Категорія адресованості включає в себе семантичні ролі адресанта і адресата і відображає інтерактивні відносини між адресантом і адресатом за допомогою продукту мовної діяльності – тексту. Категорія градуальності відноситься до атрибутивних понятійних категорій. В якості граматикалізованого ядра виступають ступеня порівняння прикметників [12, с.20-23].

Для текстів технічної реклами важливими є категорії адресованості та модальності [10, с.68]. Категорія адресованості має різні форми втілення у тексті, такі як використання особових займенників, модальних дієслів, обставини часу і місця у поєднанні з назвою фірми [10, с.72-75]. Категорія модальності тексту пов'язана з категорією адресованості. Вона онтологічно властива тексту, оскільки текст – результат суб'єктивного авторського осмислення дійсності і відображає світ, побачений очима автора. Модальність у текстах проявляється у ставленні мовця до повідомлюваних фактів, явищ, процесів [10, с.89]. У текстах технічної реклами надання докладної технічної інформації є засобом досягнення основоположної мети текстів даного жанру, функція впливу превалює над функцією повідомлення. Категорія інформативності є домінуючою категорією текстів технічної реклами. Інформація у текстах даного жанру представлена двома видами: фактуальною і концептуальною [10, с.9].

У наукових колах існують розбіжності у поглядах щодо належності реклами до певного функціонального стилю, тому учені виявляють нові функціональні стилі, наприклад, стиль масової комунікації [12, с.5-6]. Виділяються дві основні причини розбіжності у визначенні функціонально-стильового статусу мови реклами: ототожнення об'єкта реклами і засобів поширення реклами з яким-небудь функціональним стилем, а також ігнорування поліфункціональності і поліадресатності рекламного тексту [12, с.5-7]. Виявлення статусу мови реклами ускладнюється також тим, що у рекламних цілях можуть бути використані жанри майже усіх функціональних стилів: рекламної замітки, статті, інтерв'ю, кореспонденції, репортажу, консультації, оповідання і т.д. [2, с.66-68].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Донская М. М. Английский язык в мультимедийном пространстве рекламного дискурса : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / М. М. Донская. – М., 2007. – 17 с.
2. Кохтев Н. Н. Реклама: искусство слова. Рекомендации для составителей рекламных текстов / Кохтев Н. Н. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 96 с.
3. Куринный Б. Н. О риторической организации рекламного дискурса / Б. Н. Куринный // Русская филология. Украинский вестник: Республиканский научно-методический журнал. – Харьков, 2001. – № 3 (19). – С. 24-26.
4. Мельник П. Ю. Реклама та її використання в умовах реалізації соціокультурного підходу / П. Ю. Мельник // Іноземні мови. – 2004. – № 4. – С. 19-24.
5. Музыкант В. Л. Формирование брэнда средствами PR и рекламы: учебное пособие / В. Л. Музыкант. – [2-е изд., с изм.]. – М. : Экономистъ, 2006. – 606 с.
6. Лингвистика рекламы [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://lingvoskop.iatp.by/text1.htm>.
7. Лившиц Т. Н. Специфика рекламы в прагматическом и лингвистическом аспектах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Лившиц Татьяна Николаевна. – Таганрог, 1999. – 354 с.
8. Лебедев А. Н. Две методологические традиции в организации научно-практических исследований и разработок в психологии рекламы / А. Н. Лебедев // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21, №4. – С. 89-96.

9. Пели Е. Коммуникативно-прагматический анализ коммерческих газетных/ журнальных реклам : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Пели Е. – М., 2003. – 21 с.
10. Подолкова С. В. Средства реализации коммуникативности в научно-технических текстах (на материале текстов технической рекламы и аннотаций научно-экспериментальных статей) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Подолкова Светлана Витальевна. – Сумы, 2001. – 200 с.
11. Сильверстов Ю. В. Семантико-стилістичні та прагматичні особливості російського рекламного тексту (на матеріалі газетної реклами) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / Ю. В. Сильверстов. – К., 1996. – 25 с.
12. Теркулова Д. Р. Лингвистические коммуникативно-прагматические особенности английского рекламного текста: на материале текстов рекламы деловых услуг : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Д. Р. Теркулова. – М., 2004. – 24 с.
13. Ученова В. В. Как родилась реклама? : в 2-х ч. Ч.1: У истоков западноевропейской рекламы / В. В. Ученова, Н. В. Старых. – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 1992. – Ч. 1. У истоков западноевропейской рекламы. – 120 с.
14. Шевченко О. А. Функционирование категории эмотивности в рекламных текстах : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / О. А. Шевченко. – Челябинск : 2004. – 24 с.
15. Шидо К. В. Рекламный слоган как особый жанр английских рекламных текстов : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / К. В. Шидо. – Саратов, 2002. – 22 с.

*Наталія Васильківська
(Слов'янськ)*

ЩЕ РАЗ ПРО МОВНУ КУЛЬТУРУ

Переглядаючи хорошу книжку «Мово рідна, слово рідне!..», придбану мною ще за років студентства, натрапила на статтю Івана Дзюби «Бо то не просто мова, звуки...». Вразив такий актуальний для нашого сьогодення початок: «Рідна мова – це найособистіша і найглибша сфера обстоювання свого «я», коли воно є, своєї особистої і національної гідності» [5, с.147]. Писались ці слова у 1988 році, коли українська інтелігенція переймалась мовно-культурною ситуацією в країні, проте ніхто не міг передбачити таких лихих подій, такого болісного прозріння і повернення українців до рідних витоків, до своєї мови.

Такі собі маємо мовні реалії в нашому російськомовному регіоні. Більшість містян спілкується російською, у селі давно живе суржик. Це усім відома діалектно-історична, а нині – й політична реальність. Але і десять років тому, й сьогодні, після сумнозвісних подій, народ відкриває себе рідній мові. Це відкриття сьогодні набуває якогось нового наповнення, більш патріотичного, більш осмисленого, можливо навіть, більш чуттєвого...

Змусити щось чи когось полюбити неможливо. Так і з мовою. Як можна любити те, чого не знаєш? Ніяк. Оте «те» може зовні лише сподобатись. У випадку з мовою це може бути позитивне сприйняття хорошого, нормативно-правильного, інформативно й інтонаційно цікавого тексту. А от зсередини, з глибини людського вміння мислити, мовити, переконувати, вражати засобом володіння рідним словом і паралельно відчувати самовдоволеність собою і своєю мовою – це вже серйозно, це вже любов в одному з численних її духовних проявів. Отже, любити мову - означати володіти нею, без цього вона не відкриється повністю, не покличе у свій світ. А володіти рідною мовою – значить вчити її,

адже це праця, практика, щоденне спілкування і вдосконалення. Проте так віддано й наполегливо працювати готові сьогодні не всі дорослі й діти. Тому маємо вчителів-викладачів з прохолодною душею, для яких вивчення мови з учнями чи студентами давно стало щоденною рутинною, нецікавим конвеєром сірих буднів. Результатами такої діяльності є дарма втрачений час і посіяна в душі маленької людини тиха непотрібність рідної мови. Напевне, педагогічної сірості менше, хочеться так думати. Але рівень орфографічної грамотності наших студентів-першокурсників (за результатами письмових перевірок базових знань) більшою мірою середній та низький. Про це також свідчать аналізи результатів ДПА та ЗНО з української мови та літератури останніх років. Що ж є причиною такого байдужого ставлення до мови?

Опрацювання матеріалів різних науково-методичних і мовознавчих видань, власні спостереження і досвід дали можливість визначити основні складові низького рівня орфографічної грамотності або орфографічної пасивності студентів:

- соціокультурні (постійне перебування студентів у російськомовному середовищі, пасивна участь у культурницьких україномовних заходах, знецінення системи освіти);
- методичні (недосконала методика, відсутність системи занять; незацікавленість педагога в якісному навчанні; низький рівень контролю мовленнєвої діяльності; недостатній рівень позитивної мотивації до мовного і мовленнєвого розвитку, негативне ставлення до викладача);
- особистісно-психологічні (слабка мовна база студентів; невміння практично застосовувати вивчені правила; низькі пізнавальні можливості; відсутність витримки, наполегливості, цілеспрямованості; недостатній рівень інтелектуального розвитку, розвитку логічного й образного мислення; засміченість мови; нерозвинений мовленнєвий слух, відсутність контролю та допомоги з боку родини; занижена самооцінка, лінощі та недисциплінованість студентів);
- психо-фізичні (апатичність, пасивність; слабка пам'ять; проблеми зі здоров'ям, сенсорні порушення).

Тільки усвідомлюючи ці причини, викладач має можливість вибудувати ефективну стратегію боротьби за грамотність своїх студентів. І важливе місце в цій роботі посядуть традиційні методи і прийоми, адже саме вони спрямовані на формування стійкої навички орфографічного письма:

- формування позитивної мотивації до процесу оволодіння рідною мовою;
- збагачення лексики студентів;
- систематичність проведення аналізу помилок та робіт над помилками;
- різноманітність мовних вправ і завдань (орфографічний практикум, спрямований на розвиток правописної пильності, спостережливості, орфографічної грамотності);
- системність перевірки ведення зошитів;
- формування культури мови й мовлення;
- використання міжпредметних зв'язків;
- проведення виховних заходів, конкурсів, тижнів української мови тощо.

Серед новітніх методів та прийомів можна ефективно застосовувати:

- метод активізації зорової пам'яті;
- інтерактивні методи для активізації мислення;
- поєднання дій репродуктивного і продуктивного типу;
- ситуативність і проблемність навчання;
- особистісно-зорієнтоване навчання та виховання.

Кожен метод складається з певних видів діяльності викладача і студентів. І лише оптимальна поєднуваність прийомів може утворити певний метод навчання. Не можна забувати, що ті самі прийоми можуть входити до різних методів навчання, але, поєднуючись з іншими, вони створюють усю різноманітність навчальних інструментів. Методи і прийоми

навчання діалектично взаємопов'язані і за певних умов переходять один у другий, залежно від конкретних завдань і специфіки змісту навчання.

Для того, щоб отримувати орфографічну успішність, необхідно правильно проводити *мотивацію* – створити на занятті ситуацію успіху, тобто поставити кожного студента в такі психологічні умови, за яких він може працювати так, як треба, і обов'язково прийде до наперед визначених результатів. Тому важливою частиною процесу вдосконалення орфографічної грамотності є забезпечення на заняттях з української мови ситуації, яка б сприяла зацікавленості у вивченні програмового матеріалу, що впливатиме на поліпшення мовної культури та грамотності студентів шляхом використання як традиційних, так і інноваційних методик викладання, враховуючи особистісно-орієнтовне навчання та виховання.

Успішне оволодіння орфографією передбачає чітко організовану *роботу над помилками*, до якої слід ретельно готуватися. Підготовка розпочинається з перевірки письмових робіт, обліку й класифікації помилок. Методика і техніка виправлення помилок різна залежно від періоду навчання, підготовленості студентів, організації наступної роботи над помилками. Виправлення може проводитись у різний спосіб (неправильно написану літеру викладач закреслює чи підкреслює), але після перевірки письмових робіт помилки обліковуються і класифікуються, що дає змогу встановити рівень грамотності студента, його знань і навичок з орфографії, пунктуації, визначити шляхи роботи над усуненням помилок. У процесі класифікації помилки групують, виявляють типові, індивідуальні. Класифікація помилок є необхідною умовою й основою для проведення їх аналізу, і на це варто витратити час.

У процесі навчання правопису поруч з чіткою роботою над помилками треба реалізовувати один із найважливіших принципів сучасної методики орфографії – попередження помилок. Діяльність на випередження передбачає таку організацію занять, за якої і вивчення правил, і система тренувальних вправ, і повторення матеріалу забезпечили б міцні знання й навички, розвивали правописну пам'ять.

«Люди довго користувалися скарбами рідного слова, перш ніж звернули увагу на складність та глибину його організму й оцінили його значення в своєму духовному житті. Та чи ж оцінили його й тепер цілком?» [1, с. 1]. Питання, поставлене видатним педагогом К.Д.Ушинським, залишається актуальним і тепер. Робота над збагаченням лексики є ефективною, якщо реалізується в двох аспектах. З одного боку, відповідно до навчальної програми подаються наукові відомості з лексикології. Студенти актуалізують знання значень слів, їх багатозначності, прямого й переносного значення, омонімів, синонімів, антонімів, повторюють поняття складу української лексики з погляду її походження і розвитку, використання слова в різних сферах застосування мови. З іншого боку, на основі певного кола наукових знань з лексикології здійснюється систематична і цілеспрямована робота над збагаченням словника і виробленням навичок свідомого, вмілого користування словом. Адже чим багатший запас слів у людини, тим вищий рівень її загального розвитку, тим кращі в неї знання, бо, як говорив М. Гоголь, «у кожному слові безодня простору, кожне слово необ'ємне» [6, с. 138]. Зв'язок лексики із словотвором і граматику дозволяє розглядати слово в єдності змісту і форми, тобто семантики і граматичних ознак, що в свою чергу дає можливість студентам під час вивчення морфології і синтаксису чітко розмежовувати значення кожного слова в межах однієї частини мови і одного речення.

Комплексний підхід до вивчення лексики, словотвору і граматики потребує врахування таких принципів:

1. Відмінність граматичних і лексичних властивостей слова.
2. Осмислення суті граматичних властивостей слова.
3. Сприйняття слова як сукупності всіх його лексичних і граматичних значень.
4. Показ рухливості словникового складу і ознайомлення з історичними змінами у структурі слова.
5. З'ясування смислових і граматичних відношень між спорідненими словами.

6. Усвідомлення емоційно-експресивних і стилістичних можливостей різних частин мови.

Дотримання цих принципів у процесі вивчення лексики, словотвору і граматики формуватиме у студентів наукове уявлення про мовну систему, розширить їх лінгвістичну ерудицію.

Здійснення систематичного *контролю за веденням зошитів*, за виконанням усіх видів письмових робіт є важливим стимулом піднесення грамотності студентів і розвитку їх мовлення. Систематична фронтальна перевірка аудиторних, самостійних чи домашніх робіт спонукає студентів завжди пам'ятати, що кожна робота може бути перевірена й оцінена, а тому слід серйозніше готуватися до занять. Викладачеві не слід обмежуватися лише власною перевіркою виконання студентських робіт, варто використовувати самоперевірку, взаємоперевірку, привчаючи таким чином критично ставитися до своїх помилок.

Орфографічна грамотність як частина загальної мовної культури складається внаслідок вивчення теорії, свідомого засвоєння правописних правил і проведення системи *тренувальних вправ*, що забезпечують вироблення необхідних умінь і навичок.

Орфографічний практикум – це система різнопланових мовних вправ і завдань, спрямованих на підвищення рівня мовної грамотності. Цей вид мовної практики включає як традиційні вправи з правопису української мови, так і різноманітні завдання та нестандартні види диктантів (словникові, зорові, акродиктанти, розподільні, творчі, вибірково-відтворювальні, лексичні, диктанти-переклади тощо), вправи на переклад з російської мови, що є важливим у середовищі, де використовується суржик та калькування з російської мови. Це і завдання із ключем, що дають змогу відразу здійснити самоперевірку виконаної вправи, тестові завдання, творчі роботи.

Отже, однією з важливих складових загальної культури людини є її орфографічна грамотність. Проте чи не найголовніше в цій досить нелегкій справі – вироблення системи навчання грамотного письма. Звичайно, тут багато залежить від учня чи студента, однак майстерність викладача відіграє вирішальну роль, тому що він не тільки вчить, а й повсякденно спонукає до процесу мовного самовдосконалення. Аби забезпечити грамотність, самого лише знання правил не досить, потрібна різноманітна й ефективна практика письма, виконання навчально-тренувальних вправ, які мають виробити навички працювати свідомо, адже правописна практика взаємопов'язана з постійним мисленням.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Адамів А.І. Коли вчитися цікаво. – Новояворівськ, 2000. – 44 с.
2. Бо то не просто мова, звуки.../Іван Михайлович Дзюба, Віталій Панасович Карпенко. – Київ: Радянський письменник, 1990. – 134 с.
3. Коваль В. О., Коваль К. А. Методика навчання української мови у загальноосвітніх навчальних закладах. – Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. – 218 с.
4. Мово рідна, слово рідне!...: Вірші, поеми, статті / Ред.-упоряд. І.Т. Бойко. – К.: Веселка, 1989. – 286 с.
5. Практикум з методики навчання української мови / За ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 302 с.

ТИПОЛОГІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО

Діахронічний зріз творення літератури як словесного мистецтва позначений актуалізацією сильних і яскравих жіночих образів у творах різного ґатунку. В образній палітрі епічних, ліричних чи драматичних творів жінки відіграють не лише допоміжну роль, а й нерідко постають як центральні персонажі, втілюючи авторську інтенцію в художньому творі як діалозі з реципієнтом. До прикладу, ще в античній трагедії твори, названі за ім'ям головної героїні, репрезентували жінку як головного персонажа у вирі трагічних колізій («Антигона» Софокла, «Андромаха», «Електра» Еврипіда тощо). Шляхи й засоби конструювання жіночих образів у літературному творі, на наше переконання, є одним із головних критеріїв рівня художньо-естетичної свідомості будь-якого письменника незалежно від літературного жанру, в якому він найорганічніше виявляє свій талант. Особливо ж це стосується драматичних жанрів, у яких динаміка розвитку героїні підсилюється внутрішньою сутністю драми – спрямованістю до дії.

Витоки формування жінки як героїні драматичних творів Василя Пачовського слід шукати у його поетичному доробку. Проблему функціонування жіночих образів у ліриці автора вивчали Е. Балла, М. Ільницький, О. Конопенко, А. Матусяк, Н. Мушировська, І. Хижняк, проте недостатньо дослідженим залишається шлях трансформації жіночих образів у драматичних творах Пачовського. Сповідуючи модерністські тенденції, він змальовує образ жінки в чуттєво-еротичному аспекті, піднімає її на вершину почуттів і переживань ліричного героя. З іншого боку, залучаючи мотиви слов'янської міфології, поет моделює тип фатальної жінки, що завдає страждань і навіть може спричинити загибель. Найпомітніше така тенденція виявляється у назві ліричної збірки «Ладі й Марені терновий огонь мій». Агнешка Матусяк зауважує, що «поряд із Ладією існує ще один ключовий образ-символ – Марена, праслов'янська богиня смерті. Цим Пачовський неначе хотів сказати сучасникові, що лише в коханні, символом якого є Лада, людина може порятуватися від смерті – «Марени блідій» [5, с. 37]. Актуальності у поезіях Пачовського набуває також мотив жіночої зради. Микола Ільницький зазначає, що для Василя Пачовського мотив відступництва жінки був відгалуженням від центральної теми усїєї його творчості – трагедії бездержавності української нації [2, с. 54]. Ця смислова домінанта в різних модифікаціях може бути простежена й у драматичних творах автора.

У ранніх п'єсах В. Пачовський не створює широкого простору для дії жіночих персонажів. «Сон української ночі» містить лише всеохопний образ-символ України (у творі – Вона). Водночас можемо зауважити реалізацію мотиву жіночої зради у сцені важкого сонного напівзабуття студентів під впливом Демона. Третій студент на мить піддається вмовлянням і сльозам своєї коханої дівчини Галі й відрікається від України, щоб уникнути тяжких мук, однак навіть хвилинна слабкість призводить до передчуття духовної смерті:

Най буде так, що я умер...

«Я не Українець тепер –

Я буду... русский чоловік!...»

Та серце гріх роздер повік... [7, с. 113].

У «Сонці Руїни» обриси героїнь – матері Дорошенка та його дружини Прісі – проступають уже виразніше. Мати гетьмана наділена гордими й величними рисами, що проявляються як у портретній характеристиці, так і в її поведінці та ставленні до неї поважних полководців-гетьманів. Вона вболіває за долю свого сина й підтримує його за будь-яких обставин. Такий ореол возвеличення дозволяє символічно сприймати жінку як образ Праматері українського народу. Р. Марків уважає, що «в образах матері Петра

Дорошенка Митродори та його дружини Прісі слід шукати аналогії з їх міфологічними прототипами – образами Матері Сонця і його коханої, вечірньої і ранкової Зорі» [4, с. 540]. Можемо спостерегти, що й тут тема зради має свій вияв, щоправда, трохи змінений порівняно із традиційним для автора смисловим навантаженням зради як прояву гріха бездержав'я. Прісія не зберегла вірності гетьманові, бо кохала іншого, Семена Безрідного. На перший погляд, це суто сімейний конфлікт, проте батько Прісі дорікає Дорошенковій матері, що вона повідомила синові про зраду дружини в момент важливої битви за возз'єднання України під однією булавою. Таким чином, особиста трагедія гетьмана переростає в загальнонаціональну.

Цікавою видається перспектива аналізу жінки-віщунки як дійової особи у драматургії В. Пачовського. Цей тип об'єднує двох героїнь – Катрусю Кочубеївну («Сфінкс Європи») та Світляну («Роман Великий»), хоч антураж, у якому ці персонажі діють, різний. Катрусю вважають нервово хворою, тому в її трагічні передбачення ніхто до кінця не хоче вірити (можемо тут помітити звернення до мотивів давньогрецької міфології та деякі паралелі з творчістю Лесі Українки, хай навіть хронологічно пізнішою). Більш того – дівчина готова відректися від свого кохання до Дорошенка, якщо воно стане наперекір визвольній місії брата. Значну кількість батальних сцен за участю Святополка драматург схильний конструювати в оніричному просторі химерних візій Катрусі, куди влітаються також її ліричні переживання. Сцена похорону Святополка, зображена через марення дівчини, цілком виписана у лірико-трагічному ключі зі стилізованими елементами надгробного плачу та фольклорними образами, що символізують смерть лицаря.

У драмі «Роман Великий» Світляна є жрицею Перуна і має дар провидиці. Вона віщує горе для рідної землі й просить Романа стати на її захист. З одного боку, образи Світляни та полячки Марилі – спокусниці й співчасниці вбивства Романа, можна трактувати аналогічно до бінарної опозиції Лада – Марена, уже репрезентованої в ліриці Пачовського. «У художньому світі трагедії Світляна виступає в ролі богині Лади, а Марія – богині Марени. Ототожнення починається вже з портретної характеристики героїнь» [8, с. 15]. Світляна – опора для Романа у збереженні внутрішньої гармонії та зовнішнього іміджу державця. З іншого боку, розгляньмо цих жінок-атиподів у контексті їхньої первинної ролі в драмі. Світляна – обіцяна богам жриця, якій не можна відрікатися від свого призначення через земні почуття. Вона, проте, досить легко змінює одержимість божественним служінням на цілковите підкорення Романові як сильному й харизматичному чоловікові. Волхв-опікун попереджає, що кара за гріх впаде на обох, а в пісні хору мовиться, що розум жінки потемніє. Таким чином, Світляна зраджує своїй місії, що мала би стати головною метою її життя. Коли ж розглядати образ Марилі як доньки свого народу, то можна говорити про те, що вона повністю виконала покладене на неї завдання, не зрадила сподівань своїх покровителів, хоча на певному етапі й була закохана в Романа. Такий альтернативний погляд дозволяє не бути категоричним у цілковитій ідеалізації чи демонізації певної героїні, хоча деякі ознаки цього у творі все ж помітні. Щодо Ольги, дружини Романа, то вже на початку п'єси вона – героїня, яка вичерпала свій внутрішній потенціал, оскільки зрадила чоловіка-володаря, ставши на бік бояр у боротьбі за владу над Галицько-Волинською державою.

Справедливо, зрештою, буде зауважити, що жінка в художньому мисленні Пачовського-драматурга постає не тільки як зрадниця, а почасти як патріотка й захисниця Української держави. «У час складних і трагічних випробувань українського народу він [автор – А.В.] апелює до жінки, яка для нього – кохана, дружина, мати, берегиня, а відтак – осердя суспільства, втілення віри в незалежність української держави, в її могутність та міць» [3, с. 11]. Це великою мірою стосується особливостей конструювання образу Мотрі Кочубеївни, що її можемо назвати найбільш яскравою героїнею в галереї жіночих образів драматургії Василя Пачовського. Першого разу в драматичній поемі «Сфінкс Європи» автор вводить героїню в дію лише опосередковано. На початку п'єси Мотря постає як дух, що вселяється у причинну Катрусю. Дух спонукає спокутувати родинний гріх сімейства Кочубеїв – донос на

гетьмана Мазепу. Таким чином, драматург намагається актуалізувати ще один фрагмент у конструюванні цілісного образу гетьмана, що в надалі виступає як головний натхненник визвольної боротьби, очолюваної Святополком Кочубеєм. Натомість у п'єсі «Гетьман Мазепа» образомодельовальні акценти дещо зміщуються. Відповідно до особливостей психологізації героя у драматичному творі автор вже намагається позиціонувати як активних патріотів не тільки протагоністів своїх п'єс, а й жінок-персонажів, оскільки вони часто інспірують вчинки й запал головних героїв до визвольного змагання. В. Пачовський набагато розлогіше репрезентує образ Мотрі, вона виступає адептом домінантної авторської державотворчої концепції подекуди чіткіше й послідовніше, ніж сам Мазепа. Але навіть у цьому творі є відлуння мотиву відступництва жінки: вказано, що саме Мотря зрадила гетьмана, віддавши його листи своєму батькові Кочубею, проте автор виправдовує це жіночими ревностями й образою, а не намаганням умисно нашкодити гетьману-державцеві. Камертон мотиву жіночої зради вже не має достатньої сили, щоб заглушити основну авторську інтенцію в моделюванні цього образу. Мотря впродовж усієї дії надихає гетьмана до боротьби, вона бере на себе обов'язок контролювати дії Марка Проклятого – душі натовпу, що може завадити становленню своєї-таки державності. У момент нерішучості Мазепи слова героїні служать катализатором до подальших радикальних дій. За свідченням В. Пачовського, «Мотря зрушує акцію з мертвої точки вагання Мазепи до чинного виступу: під гаслом своя держава або смерть» [6, с. 36]. А після поразки визвольного повстання кохана Мазепи залишається єдиним пристановищем його нереалізованої мрії про вільну Україну. В. Бірчак стверджував, що «велику роль грали у його творах символи і містика. Я запитався був його раз:

– Як ти, Василю, міг так представити Мазепу? Мазепа на вигнанні виймає сорочку Мотрі та її волосся, звите в кучері, гладить сорочку й цілує кучері. Представ собі, який то регіт викличе в театрі, коли старий гетьман – програвши все! – вийме жіночу сорочку й стане її гладити!

– Але ж це все символ! Мотря – це Україна, а на вигнанні лишилися Мазепі тільки спомини з України. Це та сорочка, кучері!» [1, с. 28].

Мотря як хоронителька мрій і сподівань старого гетьмана перебуває поруч із Мазепою у час його смерті. Останні слова, які чує гетьман: він переміг ворога, хоча програв битву. Перемога – це те, що Мазепа залишив ідею боротьби за незалежність нащадкам, а отже, буде раз у раз воскресати в майбутньому разом із піднесенням національного духу українців на пострах усіх ворогів.

Підбиваючи підсумки, можемо констатувати, що жіночі образи драматургії Василя Пачовського органічно вплітаються у загальне смислове поле і настроєву тональність п'єс. При цьому драматург не вдається до формування характерів героїнь у феміністичному дусі – до опозиції жіночого начала чоловічому та їх протистояння. Навпаки, він намагається або ж гармонізувати стосунки чоловіка та жінки, зробити ту чи іншу героїню опорою для персонажа-лицаря у його боротьбі, або кинути на жінку тінь зради, що шкодить героєві, призводить до його поразки. Так чи інакше, індивідуальний спосіб моделювання жіночих персонажів у кожному з творів сприяє втіленню авторського скерування до головного мотиву – України в минулому, сучасному й майбутньому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бірчак В. Лицар-мрійник: думки і спогади про Василя Пачовського / В. Бірчак // Пачовський В. Зібрані твори: У 2 т. – Філадельфія – Нью-Йорк – Торонто: Слово, 1984–1985. – Т. 2: Золоті ворота. – 1985. – С. 23–28.

2. Ільницький М. Поет національної ідеї (Василь Пачовський) // Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи» / М. Ільницький. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – С. 43–61.

3. Конопенко О. Проблема відступництва в поезії Василя Пачовського / О. Конопенко // Дивослово. – 2000. – №11. – С. 11–12.

4. Марків Р. Фольклорно-міфологічні образи у драмах Василя Пачовського / Р. Марків // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: збірник наукових праць Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті. – Львів: Світ, 1999. – Ч. 2. – С. 538–545.

5. Матусяк А. Молодомузівська *femme fatale* / А. Матусяк // Слово і Час. – 2006. – № 4. – С. 34–45.

6. Пачовський В. Моя сповідь // Пачовський В. Зібрані твори: У 2 т. – Філадельфія – Нью-Йорк – Торонто: Слово, 1984–1985. – Т. 2: Золоті ворота. – 1985. – С. 11–21.

7. Пачовський В. Сон української ночі: трагедія / Василь Пачовський. – Львів: Наклад М. Петрицького, 1903. – 289 с.

8. Хижняк І. Міф і національна ідея у творчості Василя Пачовського: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / І. Хижняк. – Одеса, 2004. – 20 с.

*Марина Гузюк
(Житомир)*

НЕЛИТЕРАТУРНАЯ ЛЕКСИКА В КАРТИНЕ МИРА ШКОЛЬНИКОВ

Словарный состав языка прямо или косвенно отражает внеязыковую действительность, реагирует на изменения в обществе, материальной и духовной культуре народа; изменяется, постоянно пополняясь новыми словами и постепенно утрачивая некоторые из существующих. Словарный состав языка разнообразен и неопределен по составу и подвижен, изменчив во времени.

Цель работы заключается в анализе речи школьников и учителей с точки зрения количественного и качественного использования ими жаргонной лексики.

Жаргонная лексика – это социально ограниченная группа слов, находящаяся за пределами литературного языка, принадлежащая какому-либо жаргону. Жаргон – это совокупность особенностей разговорной речи людей. Объединенных общностью интересов. Занятий, общественного положения и т.д. [49].

В современном русском языке наиболее выразительно выделяются жаргонизмы, бытующие в разных молодежных коллективах, в частности ученическом и студенческом. Часть из них имеет профессиональный характер, такие как: *фак* – факультет, *историчка* – учительница истории, *экономист* – студент экономического факультета, *пара* – неудовлетворительная оценка, двойка, *шпаргалите* – шпаргалка и подобные.

Большую часть жаргонизмов составляют слова общенародной лексики, употребляемые в специфическом значении: *мерзавчик*, *свиснуть*, *фара* (глаз), *слинять* и т.д. Кроме того, это деформированные слова типа *маг* (магнитофон), *велик* (велосипед), *телик* (телевизор); заимствования из других языков: *фраер* («начинатель» – от немецкого жаргонизма с тем же значением *Freier*); калькирование: *провалиться* («одержать поражение») – от однозначного немецкого *durchfallen*) [44, с. 238].

Поскольку познание мира человеком не свободно от ошибок и заблуждений, его концептуальная картина мира постоянно меняется, «перерисовывается», тогда как языковая картина мира еще долгое время хранит следы этих ошибок и заблуждений. Так, довольно часто для обозначения и передачи состояния эмоционального подъема говорящий использует фразеологизм воспарить душой, не осознавая, что это средство языка связано с архаическими представлениями о наличии внутри человека животворящей субстанции –

души, которая мыслилась в мифологической картине мира в виде пара и могла покидать тело, перемещаясь к небесам [53, с. 210].

Термин «языковая картина мира» иногда считают не более чем метафорой, поскольку в реальности специфические особенности национального языка, в которых зафиксирован уникальный общественно-исторический опыт определенной национальной общности людей, создают для носителей этого языка не какую-то иную, неповторимую картину мира, отличную от объективно существующей, а лишь специфическую окраску этого мира, обусловленную национальной значимостью предметов, явлений, процессов, избирательным отношением к ним, которое порождается спецификой деятельности, образа жизни и национальной культуры данного народа [54, с. 15].

Интерес к языковой картине мира обнаруживается еще в работах В. Гумбольдта, который писал, что «различные языки являются для нации органами их оригинального мышления и восприятия» [12, с. 67]. САЭ используется преимущественно в этнолингвистике, психоллингвистике, семиотике, которых объединяет общность объекта изучения.

Богатый материал для исследований дает ассоциативный эксперимент, позволяющий выявить как общечеловеческие характеристики свободных ассоциаций, так и специфику связей между словами в условиях разных культур. В таких исследованиях важна не новизна открытия, а сам факт соответствия результатов ассоциативного эксперимента общеизвестным культурным традициям того или иного народа. Максимально он используется в смежных направлениях знаний о языке [26, с. 10].

Ассоциативный эксперимент – это прием, который направлен на выявление ассоциаций, сложившихся у индивида в его предшествующем опыте. Именно ассоциативный эксперимент является одним из самых известных приемов психоллингвистики [49].

В данной работе использован метод свободного ассоциативного эксперимента (САЭ), когда от испытуемого требуется ответить первым пришедшим в голову словом (реакцией) в ответ на предъявленное слов- стимул. При этом инструкция отвечать первым словом, которое придет на ум, носит принципиальный характер. Временной промежуток между стимулом и реакцией должен быть сведен к минимальному, то есть испытуемый не должен размышлять над тем, что бы ему сказать и как, так как само понятие ассоциирования исключает идею отбора ответов [55, с. 160].

Как показал анализ содержания работ в области применения САЭ, диапазон решаемых с его помощью задач крайне широк. В силу своей простоты и высокой информативности он прекрасно зарекомендовал себя для решения теоретических и практических задач в психологии, лингвистике, психиатрии и пр. Сейчас он всё чаще и чаще используется в лингвистических исследованиях, особенно при изучении когнитивных, лингвокультурологических и психоллингвистических задач [10, с. 29-32].

В нашем САЭ участвовали ученики 5 – 11 классов и учителя Остаповского УВК Лугинского района Житомирской области. Все испытуемые имеют отношение к учебной деятельности. В процентном соотношении это выглядит так: ученики – 90%, учителя – 10%. Нельзя не заметить, что работы подобного характера нравятся ученикам, поэтому их ответы были максимально объективными. Именно это дало нам возможность достоверно оценить и охарактеризовать ответы учеников и учителей.

В работе мы опирались на классификацию Д. И. Тереховой, которая выделяет такие ассоциации: синтагматические, парадигматические, тематические, фонетические, словообразовательные, грамматические, реминисцентные, реакции фразеологического типа и реакции-персоналии [47, с. 62-63]. Каждая группа ассоциаций была детально проанализирована.

В результате обработки данных нашего эксперимента оказалось, что информанты дали реакции преимущественно синтагматические, значительно меньше парадигматических.

Другие типы реакций, возможно, по причине замкнутого (одно учебное заведение) круга опрошенных не выявлены.

Синтагматические нейтральные, эмоционально-оценочные, социально-ролевые и реакции разновидности функциональных характеристик стимула, а также ассоциации, смежные с профессией или видом деятельности, представлены в виде нейтральных и эмоционально окрашенных. Нейтральными считаем реакции, представленные нормативной лексикой без коннотативного фрагмента значения. К эмоционально-оценочным относим реакции, выраженные как нормативной, так и ненормативной лексикой с имеющимся коннотативным семантическим фрагментом.

Так, нейтральные синтагматические ассоциации наблюдаются в ассоциациях и учеников, и учителей. Например, разные слова-стимулы вызывают реакцию – **бесплатно**. Это такие слова-стимулы: *халва, шара*. Такие реакции не имеют эмоционально-оценочной окраски, а будто констатируют факт, явление.

Эмоционально-оценочные реакции преобладают, что обусловлено выразительным эмоциональным характером самих стимулов. Например: ЛОХ – **глупый, полоумный**; ОТПАДНЫЙ – **необычный, классный, крутой, модный**; ПРЕТ – **нездоровый смех** (в учителей), **веселуха, веселит, везение** (в учеников); ШМОТКИ – **непревзойденная одежда** (в учителей), **одежда** (в учеников); КЕНТ – **крутой, моднячий** (в учеников), **крутой, парень** (в учителей).

В группе функциональных характеристик среди синтагматических ассоциаций засвидетельствовано только несколько, в значении которых есть указание на функцию или действие. Например, ЗАКАДРИТЬ – **войти в доверие** (у учителей), **соблазнить** (у учеников); БЕСИТ – **раздражает** (в обеих группах).

Наблюдая языковую картину школьников, мы выделили такие наиболее употребляемые жаргонизмы и их значения:

лох – тот, кто, по мнению подростков, недостоин их круга общения, т.е. является носителем неприемлемых в их среде качеств;

ботан – замена устаревшего слова зубрила. Это тот, кто, по мнению подростков, хочет выделиться своими успехами в учёбе;

прикид – одежда, манера одеваться;

прикол – 1. Шутка, в том числе практическая;

2. Нечто удивительное;

3. Положительное качество;

шпора – шпаргалка, подсказка;

комп – компьютер;

домашка – домашнее задание.

С помощью семантического анализа лексического значения жаргонизмов выделены тематические группы слов:

1. Наименования людей по профессии: *училка, заучка*.

2. Наименование людей по родству: *родаки*.

3. Бытовая техника: *мобила, комп*.

4. Наименование людей по их качествам: *ботан, чикса, чувак, лох*.

5. Состояние, оценка: *отпадный*.

Наши наблюдения подтвердили, что:

- среди жаргонизмов есть слова, принадлежащие к нейтральной лексике, с новым переносным лексическим значением, например, *отпадный* – *потрясающий*, *музон* – *музыка*, *чикса* – *девушка*;

- переходят в жаргон технические термины, приобретая новые переносные значения, например, *мобила* – *мобильный телефон*; *глюк* – *ошибка, незавершенность в компьютерной программе*, *комп* – *компьютер*;

• в молодежний жаргон переходять арготизми: *ботан* - старательний ученик; *лох*, *базар*, *прёт*, *халява*, *бесит*.

Исследование семантической структуры слов нелитературной лексики при помощи САЭ показало, что ассоциации, которые вошли в сконструированное ассоциативное поле, находятся в разных отношениях со словами-стимулами, взятыми из словарей жаргона. В одних случаях слова-реакции полностью соответствовали словам-стимулам, в других – они выступали как синонимы стимульных лексем, а иногда слова-реакции совершенно не имели отношения к словам-стимулам. Анализ показал, что реципиенты некоторыми лексемами не владеют совсем, а другие – по-своему интерпретируют и употребляют в контексте. Информантам-учителям было труднее определиться с ассоциациями, чем школьникам. По нашему мнению, это свидетельствует о высокой скорости семантических изменений в нелитературной лексике, поскольку норма стремится избавиться от них, ненормативные слова не могут быть точно определены в словаре, то есть словарь выполняет лишь функцию регистратора. Тем не менее бытование жаргонных слов активно, подростки используют его как средство самоутверждения, стремятся создать свою, не похожую на взрослую жизнь, а учителя в попытках создать противодействие вынуждены прибегать к такой лексике, но в силу статуса используют ее иначе.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Горошко Е.Г. Интегративная модель свобідного ассоциативного експеримента / РАН. Инос. языкознания. – Х.; М.: Издательская группа «РА – Каравелла», 2001. – 316 с.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
3. Костіна Р. Культура мовлення школярів: комунікативний аспект // Р. Костіна // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – №33. – С. 2–8.
4. Леонтьев А.А. Общесведения об ассоциациях и ассоциативных нормах // Словарь ассоциативных норм русского языка / под. ред. А.А. Леонтьева. – М.: Изд-во МГУ, 1977. – С. 3–16.
5. Соколовська С.Ф. Німецький молодіжний жаргон: шляхи формування й сучасний статус / С.Ф. Соколовська, М.А. Фахурдінова // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2004. – №4. – С. 236 – 239.
6. Терехова Д.И. Особенности восприятия лексической семантики слов: Психолінгвістический аспект. – К.: КДЛУ, 2000. – 244 с.
7. Тимченко Н.И. Речь и культура: [www.yuga.ru] / Н. Тимченко // Жаргонизмы в речи школьников. – Канев, 2008. – Режим доступа: <http://www.yuga.ru/articles/sport>.
8. Уфимцева Н.В. Языкоосознание и образ мира славян // Языкоосознание и образ мира. – М.: Ин-т языкознания РАН. 2000. – С. 207–219.
9. Фотеева Ю.Ю. Языковая картина чувственноговосприятия мира / Ю. Фотеева – Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2009. – 26 с.
10. Фрумкина Р.М. Вероятностьэлементовтекста и речевоеповедение / Р. Фрумкина. – М.: Наука, 1971. – 168 с.

Научный руководитель – кандидат филологических наук, доцент Т.Е.Недашковская

КОНЦЕПТЫ «ДОМ» И «СЕМЬЯ» В КАРТИНЕ МИРА ШКОЛЬНИКОВ

Многие аспекты семантической характеристики слова, в частности определение ассоциативной структуры слов, характеризуются разным уровнем исследования. Ими занимались А. А. Залевская, И. Г. Овчинникова, Е. И. Горошко, Т. М. Рогожникова и другие. Между тем остается потребность в анализе тех аспектов, которые остаются вне внимания лингвистов или мало исследованы. К таким относится проблема установления семантической структуры лексико–семантических групп слов, в частности в сфере бытия человека.

Цель статьи – проанализировать результаты свободного ассоциативного эксперимента и определить особенности ассоциативного поля концептов морально-этической сферы в концептуальной картине мира школьников.

Ассоциативный эксперимент – это прием, направленный на выявление ассоциаций, которые сложились у индивида в его предыдущем опыте [2, с. 16]. Свободный ассоциативный эксперимент используется в смежных отраслях знания о языке – этнолингвистике, психоллингвистике, социопсихоллингвистике и семиотике. В центре внимания один объект – язык, его природа, структура, функции.

Метод свободного ассоциативного эксперимента требует от исследуемого быстрого ответа первым словом (реакцией), пришедшим на ум в ответ на предлагаемое слово–стимул. Во время проведения свободного ассоциативного эксперимента регистрируется тип реакции, частота однотипных реакций, величина математических периодов (время, что прошло между словом (стимулом) и ответом (реакцией) исследуемого). По характеру такой информации можно говорить о скрытых тягах, аффективных комплексах исследуемого, его установках, о социально-биографических данных (возраст, профессия, социальная принадлежность).

Ассоциативным полем слова-стимула является совокупность полученных ассоциаций. Ассоциативное поле имеет ядро (частые реакции) и периферию (единичные реакции). Различают индивидуальное поле и коллективное. Коллективное ассоциативное поле называют ассоциативной нормой [3, с. 28].

Анализ результатов ассоциирования взрослыми и детьми демонстрирует сходства и различия в восприятии ими мира. Например, в Н. И. Береснева приходит к таким выводам:

1. Большинство понятий взрослого ребенок освоил уже до 10 лет;
2. У детей существует множество специфических понятий, которые характерны только для детской картины мира;
3. В одном и том же слове для взрослых и детей скрывается разный смысл;
4. Детское ассоциативное поведение отличается большей ситуативностью [1, с. 171].

Проблема возраста и его влияния на ассоциации ограничивается детским и взрослым состоянием людей. Изучением ассоциаций, полученных от людей зрелого возраста, исследователи практически не занимаются. Исключением является работа Т. М. Рогожниковой, посвященная особенностям вербального ассоциативного поведения людей зрелого возраста. Одним из главных результатов эксперимента считается факт, что психологическая структура слова меняется на протяжении всей жизни [4, с. 109].

На современном этапе внимание лингвистов привлекают межъязыковые и межкультурные сопоставления, так как в языке более полно представлен внутренний мир человека, а именно его когнитивная сфера. Ассоциативный эксперимент дает богатый материал для межкультурных исследований, позволяет выявить как общечеловеческие характеристики свободных ассоциаций, так и специфику связей между словами в условиях разных культур [5, с. 46].

Любое лексико-семантическое исследование может быть успешным лишь в том случае, если корректно собран соответствующий лексический материал.

Существуют различные возможности, источники и способы отбора материала, из которых мы использовали следующие:

1. Словари. Принято считать, что в словарях отобран с помощью апробированных методик, прошедших проверку временем, объективный лексический материал, представленный общепотребительными словами, специальными наименованиями и под., составляющими основной фонд литературного языка.

2. Экспериментальный способ сбора «живого» языкового материала. Это обычно опрос носителей языка с целью выявления активного словаря. В таких случаях работа может проводиться с разными группами лексики. Именно выявление активного словаря позволяет провести оценку уровня восприятия, осознания и владения соответствующими словами. Проведение эксперимента позволяет получить более надежные сведения компактнее и от реальных носителей языка зачастую объективнее, чем детальный анализ словарей либо большого количества текстов. Если эксперимент организован должным образом и опрошено определенное соответствующими расчетами количество людей, то получение «активного словаря» практически гарантировано.

Опрос дает возможность получить важные сведения о «скрытых» условиях использования, альтернативной зависимости от контекста и особенностях восприятия [6, с. 31].

В нашей работе исследованы данные эксперимента, проведенного в ООШ № 1 г. Бердичева. Своеобразное замкнутое пространство одной школы позволяет проанализировать влияние коллектива на формирование морально-этических понятий, в частности *дом* и *семья*. Выбор этих понятий связан с их актуальностью для формирования сознания человека, а также его развития в течение всей жизни. Это особенно важно в период формирования личности в подростковом и юношеском возрасте, ведь в условиях ускорения коммуникативных процессов, разрушения патриархальных привычек, проникновения глобализационных особенностей в привычную жизнь украинского общества происходят существенные изменения в понимании мира и построении его картины, а значит и формировании личности человека. Школа, система гуманитарных знаний и процесс их трансляции прямо влияют на образование знаний о мире, моральных понятий и оценок через подачу фольклорно-литературной картины мира, научной картины мира в комплексе с бытовыми привычками их построения, прививаемыми ближайшим окружением подростка – семьей, близкими знакомыми, окружающим так или иначе организованным бытом. Изложенные аргументы позволяют рассматривать понятия *дом* и *семья* как концепты.

В свободном ассоциативном эксперименте участвовали 133 ученика разного возраста (13 – 18 лет) общеобразовательной школы № 1 города Бердичева: 40 учеников 7-го класса, 40 учеников 8-го класса, 20 учеников 9-го класса, 16 учеников 10-го класса, 17 учеников 11-го класса.

Свобода выбора, предоставленная ученикам в этом эксперименте, дает возможность определить разнообразие ассоциаций, которые возникли у них в связи со словом-стимулом. Для учеников школы с украинским языком обучения целенаправленно стимулы были предложены на русском языке (Бердичев – город, в котором традиционно русский язык был широко распространен). Полученные реакции, часто украинскоязычные, демонстрируют, что реальное влияние русского языка на сознание украинца, по крайней мере на устоявшийся, традиционный фрагмент картины мира, преувеличено. Свободные ассоциации проявляют глубинные фрагменты структуры сознания, которые в неконтролируемой ситуации проявляются на родном языке, то есть искажению иноязычными вкраплениями практически не подвергнуты.

Обработав данные, мы заметили, что некоторые реакции встречаются часто, у многих учеников, и именно эти слова имеют важность для информантов и для исследования.

Самыми частотными, ядерными реакциями на концепт *дом* оказались те, которые выражают актуальные, жизненно важные для субъекта на данном этапе его социального развития понятия: *кімната* (в соответствии с традициями анализа экспериментальных данных здесь и далее сохраняется язык и особенности орфографии информантов-реципиентов), *уют, добробут, затишок, семья, мама, папа, тепло, диван, камин, коробка, собака*.

На концепт *семья* ядерными оказались реакции: *любовь, счастье, рідні, діти, веселье, мама, папа, брат, сестра, родители*.

Полученные во время проведения свободного ассоциативного эксперимента реакции были распределены на несколько типов по классификации Тереховой Д. И. [7, с. 58].

Синтагматические ассоциации: *частный дом, неполная семья*.

Парадигматические ассоциации: *будинок, квартира, здание*.

Реакции фразеологического типа: *дом-фортеця, дом-чаша*.

Все остальные реакции относятся к промежуточным типам, что дает нам возможность уточнить названную классификацию, и их можно разделить на:

1. Эмоционально-оценочные ассоциации;
2. Атрибутивные характеристики
3. Социально-ролевые ассоциации.

Ассоциации, несущие эмоционально-оценочную характеристику, встречаются во всех группах информантов и представлены достаточно разнообразно, то есть стабильная картина мира пронизана эмоциями.

Например, на концепт *дом*: *там де тебе чекають, коробка, работа, веселье*.

На концепт *семья*: *подарки, работа, совместный ужин, веселье, шум, праздник, застолье*.

Атрибутивные характеристики были найдены во всех группах информантов. На концепт *дом*: *кімната, диван, камин, крыша, подъезд, кирпич, стены, этажи, огород, лифт, ковер, машина, дерево*.

На концепт *семья*: *квартира, диван, телевизор, хата*.

К социально-ролевым ассоциациям на концепт *дом* относятся такие: *мама, папа, семья, кіт, рідні люди, родители, кошка*.

На концепт *семья* получены такие социально-ролевые ассоциации: *бабушка, родители, отец, мама, близкие люди, сестра, брат, чоловік і жінка, дети, много людей*.

Таким образом, в исследовании проанализированы результаты свободного ассоциативного эксперимента, проведенного на базе одной общеобразовательной школы с участием определенное учеников разного возраста.

Реконструированные ассоциативные поля концептов морально-этической сферы *дом* и *семья* показали, что на формирование картины мира школьников 13 – 14 лет в большей мере оказывают влияние семья и морально-этические представления фольклорно-литературной картины этих отношений. Восприятие и понимание школьников старшей возрастной группы более самостоятельно, они в меньшей степени привязаны к картине мира других людей, проявляют личностное видение собственных будущих семейных отношений. Предположение о том, что эти понятия являются концептуальными, подтвердилось.

Благодаря исследованию была определена индивидуальная специфика картины мира школьников одного учебного заведения, удалось пронаблюдать влияние возрастных особенностей во взглядах на некоторые стороны морально-этических отношений, что дает возможность разработать рекомендации для проведения воспитательной работы в названной школе.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Береснева Н. И. Модель внутреннего лексикона в позднем онтогенезе (Ассоциативный эксперимент) / Дисс. канд. филол. наук. – Пермь, 1997. – 145 с.

2. Горошко Е. И. Специфика ассоциативного сознания некоторых групп русскоязычного населения Украины // Языковое сознание: формирование и функционирование. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1998. – С.186–200.

3. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. – Харьков – М.: «РА – Каравелла», 2001а. – 320 с.

4. Рогожникова Т.М. Свободный ассоциативный эксперимент с людьми преклонного возраста: вопросы организации и предварительные итоги // Психолингвистические проблемы фонетики и лексики. – Калинин: КГУ, 1989. – С. 105–109.

5. Словарь ассоциативных норм русского языка / Под ред. А.А. Леонтьева. – М., 1997. – 192 с.

6. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів: Психолінгвістичний аспект. – К.: КДЛУ, 2000. – 244 с.

7. Яковлева Е. С. фрагменты русской языковой картины мира / Е. С. Яковлева // Вопр. языкознания. – 1994. – № 5. – С. 73.

Научный руководитель – кандидат филологических наук, доцент Т.Е.Недашковская

*Марія Доценко
(Вінниця)*

РОЛЬ ПОЕТОНИМНОЇ ОПОЗИЦІЇ В РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙНОЇ ДОМІНАНТИ (НА МЕТЕРІАЛІ ЖІНОЧОГО ОНІМІКОНУ РОМАНУ В. ПІДМОГИЛЬНОГО «МІСТО»)

Вживання власних назв, які є безпосереднім складником літературних текстів, є потужним засобом реалізації авторської концепції. Вся пропріальна лексика тексту складає поетонімосферу, яка є водночас системою і структурою. Відповідно, її компоненти перебувають у певних відношеннях один щодо іншого. Ці відношення можуть бути різного характеру, являти собою різного роду опозиції, що є підструктурами поетонімосфери. Будь-яка опозиція виникає на підставі чогось: за певною ознакою чи відсутністю ознаки, певною характеристикою чи властивістю. Слід зазначити, що «імена літературних персонажів можна найкраще описати як елементи, які розкривають колажі численних значень і функцій, важливих на різних рівнях тексту. Форма і зміст імені можуть виражати суттєві характеристики названої особи на денотативному та конотативному рівнях» [1, с. 4].

Сьогодні спостерігається зростаючий інтерес лінгвістів до можливостей власної назви у художньому тексті, опозиційної побудови поетонімосфери. В. М. Калінкін заклав підґрунтя дослідження цього питання [8], а сьогодні тему поетонімною опозиції широко розробляє І. С. Гаврилюк [2; 3; 4; 5; 6].

У межах жіночої власних назв роману «Місто» нам вдалося виділити два зразки поетонімних опозицій: *Нюся / Ганнуся* і *Голубовська / Гніда*. Такий результат ми зробили спираючись на визначення, впроваджене І. Гаврилюк: «Поетонімна опозиція – тип зв'язку компонентів поетонімосфери, що передбачає протиставлення елементів поетонімосфери на основі певної дистинктивної ознаки і / або за умов існування між ним стосунків ворожості» [6, с. 128].

Поетоніми *Нюся* і *Ганнуся* протиставляються як різні варіанти імені Ганна, цей спільний момент посилює антитезу. Оскільки головною проблематикою роману є протистояння міста і села, здається доцільним шукати витоки опозиційності у реальному іменнику. *Нюся* – варіант, більш популярний у місті. Частіше функціонує в російських і екзогамних родинах, а село завжди, як відомо, було українським [2, с. 157; 10, с. 92]. Щодо варіанту *Ганнуся* – цей пестливий варіант власне український, відповідає всім нормам сучасної української

літературної мови, тому послідовніше вживається в сільському іменнику як більш традиційному [2, с. 157; 10, с. 92].

На цьому протистоянні між «міським» і «сільським» іменами не закінчується. Варто згадати введений В. М. Калінкіним термін «поетонім», який тлумачиться як «ім'я в літературному творі (у художньому мовленні, а не у мові), що виконує, крім номінативної, характеризуючу, ідеологічну і стилістичну функції, вторинне (фіктивне) у відношенні до реальної онімії, з притаманною йому рухомою семантикою» [7, с. 54]. Учений визначає такі риси поетонімів: поетонім – це фікція, вигадка, авторський вимисел; динамічний зв'язок поетоніма з апелятивом в художньому тексті; переважання естетичної функції та поетичних конотацій літературної власної назви [9]. Таким чином, першочерговою у формуванні конотації поетоніма, відповідно і поетонімної опозиції, є роль контексту.

У романі йде мова про відмінність рис референтів: *«Одягалася вона з претензією, пивши чай, делікатно відчепірювала мизинця й звалася Нюся, тобто так само Ганна, тільки у вищій ступні»*. Поетонім Нюся набирає у цьому мікроконтексті семантико-стилістичних відтінків шляхетності, основаних на порівнянні.

Простежуючи далі мотиви, які дали підстави для утворення опозиції, можна визначити соціальне положення: Нюся була із заможної родини (*«Її компаньйонка, молода куркулівна, кінчила, згідно з своїми планами, курси машинопису й уже півроку шукала собі посади без наслідків і відповідної партії з певними досягненнями»*), а Ганнуся – з бідної сім'ї: *«Це було тихе дівча, вигнане з села злиднями багатосімейної родини, вигнане назавжди, без надії вернутись під обсмикану батьківську стріху. Вона була щира й беззахисна, трохи романтична й терпляча до лиха, як і всі вбогі дівчата, що не почуввають у собі ні справжнього пориву, ні твердої сили»*.

Загалом, протягом знайомства з персонажами, лінія розмежування проводиться у таких площинах: самоусвідомлення, професія, інтереси, рівень життя, стосунків з протилежною статтю тощо. У цих мікросюжетах розвивається опозиція між образами, в якій дійсно простежується втілення головного ідейного протистояння.

Перш ніж перейти до розгляду наступної опозиції, слід детальніше розглянути протистояння між селом і містом у концепції роману. Саме у селі розгорталися події, про які писала українська література. Селянин потрапляв до міста – і все ж таки переважно залишався селянином. Картини міського життя у романістиці ХІХ століття здебільшого показують читачеві, як селянин бачить місто і як він його сприймає (або не сприймає). Починаючи від І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненки, Т. Шевченка у відтворенні взаємин міста і села лірико-іронічне чи сентиментально-ностальгічне споглядання змінювалося дедалі помітнішим відчуженням, коли місто почало сприйматися переважно як своєрідна зона деморалізації вихідців із села, калічення їхньої долі (роман «Повія» Панаса Мирного, повість «Городянка» Любові Яновської, твори І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка).

Але вже у 20-х роках ХХ століття українська література, на думку дослідника-літературознавця Юрія Шевельова, стала антисільською. Роман «Місто» – перший урбаністичний роман в українській літературі. С. Павличко з цього приводу писала: *«У європейських літературах урбанізм, як відомо, асоціюється з модернізмом. В українській, де перетворення сільської культури в міську ніколи остаточно не завершилося, ставлення до міста стало лакмусом позиції митця, а дискурс міста позначений глибоким і болісним конфліктом»*.

Адже, зрозуміло, місто не є просто темою, топосом чи типом пейзажу. Місто є символом певного типу свідомості як автора, так і його героя. Ця свідомість достатньо рафінована, вона вихована бібліотекою, а не природою, вона пізнала філософські сумніви, розчарування й біль самотності, алієнацією, внутрішню дисгармонію» [11, 206]. У Підмогильного носієм культури є місто.

Наступний приклад поетонімної опозиції репрезентує протиставлення прізвищ – *Голубовська* і *Гніда*. Зоська Голубовська і Тамара Василівна Гніда – коханки головного героя.

З першого погляду привертає увагу протиставлення кольорів. Академічний тлумачний словник дає наступне визначення: гнідий – темно-коричневий (про масть коней) [13, с. 94.]. За цим же словником, голубий – «який має забарвлення одного з основних кольорів спектра — середнього між зеленим і синім; кольору ясного неба; світло-синій, блакитний». У цьому словнику подається ідіоматичний приклад, який можна вважати частиною мовної гри: голуба кров, заст. — «про дворянське, аристократичне походження кого-небудь» [13, с. 118.]

Протиставлення у контексті ґрунтується на переході головного героя з одного світу в інший – з пригороду, схожого на село, до міста. Жінки, і поетоніми як важливі образотвірні компоненти, символізують ці різні простори, що є елементом втілення ідейної домінанти роману на рівні онімного письма.

Шляхетність у поетонімі *Голубовська* підкреслена суфіксом *-ськ-*. Цей формант вказує на походження прізвища від топоніма. Такі прізвища зазвичай давалися можновладцям, тим, хто володів територіями, наприклад, селом Голубовка. Відомі польські дворянські роди з таким прізвищем.

Отже, проведений аналіз жіночого онімікону роману Валер'яна Підмогильного «Місто» дозволив зробити такі висновки: численні антропоніми активно творять художній світ тексту, втілюючи ідейну домінанту протистояння міста і села, зокрема утворюючи поетонімні опозиції, які сприяють увиразненню і поглибленню змісту і естетичного забарвлення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Bertills Yvonne. Beyond identification. Proper names in children's literature. – Ebo Akademi University Press. – 280 p.
2. Буга Т.В. Динаміка особових імен Центральної Донеччини (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Буга Тетяна Володимирівна. – Донецьк, 2010. – 486 с.
3. Гаврилюк І. С. Красуня та чудовисько або опозиція “прекрасне” – “потворне” в поетонімосфері / І. С. Гаврилюк // Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск четырнадцатый. Сборник научных трудов. Вып. 14 // Редколлегия: Е. С. Отин (отв.ред) и др. – К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. – С.42-48.
4. Гаврилюк І. С. Особливості поетонімосфери роману Франца Кафки «Замок» / І. С. Гаврилюк // Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск пятнадцатый. Сборник научных трудов. Вып. 15 / Редколлегия: Е. С. Отин (отв.ред) и др. – К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2014. – С.76-82.
5. Гаврилюк І. С. Роль контексту в реалізації онімної опозиції або Америка vs. Америка в поезії Аллена Гінзберга / І. С. Гаврилюк // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. Випуск шостий. – Хмельницький: ХмЦНП, 2013. – С. 34-42.
6. Гаврилюк І. С. Типологія поетонімної опозиції / І. С. Гаврилюк // Записки з ономастики : зб. наук. пр. Випуск 18. – Одеса: «Астропринт», 2015. – 880с .
7. Калінкін В. До визначення статусу поезики оніма як наукової дисципліни / В. Калінкін // Проблеми слов'янської ономастики : зб. наук. пр. – Ужгород, 1999. – С. 53 – 58.
8. Калинин В. М. К вопросу об оппозициях в поэтонимосфере художественного произведения / В. М. Калинин // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии. Научно методический сборник. К 80-летию профессора О. Е. Ольшанского. Ч.1 / Отв. ред. В. А. Глущенко. – Славянск: СГПИ, 2001. – С. 93-97

9. Каликин В. М. Поэтика онима / В. М. Каликин. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – 408 с.
10. Кравченко Г. В. Динаміка українського іменника м. Донецька з 1890 по 1990-і роки : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Кравченко Галина Валеріївна. – Донецьк, 2000. – 325 с.
11. Павличко С. „Захований” модернізм 20-х: між авангардом і неокласицизмом // Павличко С. – Дискурс модернізму в українській літературі. – К., 1997.
12. Підмогильний В. М. Місто. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrclassic.com.ua/katalog/p/pidmogilnij-valer-yan/446-valer-yan-pidmogilnij-misto>
13. Словник української мови: в 11 томах. – Том 2, 1971.

*Олена Карабута
(Херсон)*

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЛЕКСИКИ КІНОМИСТЕЦТВА

Кіно є важливою складовою нашого життя: ми плануємо дозвілля для перегляду улюблених кінострічок, висловлюємо враження щодо побаченого, обговорюємо його плюси та мінуси, чекаємо екранізацій улюблених книжок, цікавимося новинками у сфері кінематографа, тому не дивно, що з роками та стрімким розвитком інноваційних технологій для людини термінологічна лексика кіномистецтва перестає бути специфічною. Усе частіше ми маємо змогу чути слова, що не так давно вважалися вузько-спеціалізованими термінами та вживалися у специфічних колах та літературі, у ЗМІ або ж навіть у неспішній розмові з другом за обговоренням того чи іншого питання стосовно цієї теми.

Дослідження лексики кіномистецтва передбачає собою огляд витоків успіху та розповсюдження і самого кінематографа, кількість лексики якого дозволила виокремити її в окрему групу.

Як об'єкт дослідження кіно цікаве не тільки творами та персоналіями, його варто осмислювати під різним кутом зору: як феномен мистецький, психологічний, соціальний, комунікативний. Його можна розглядати і як явище, довкола якого обертаються інтереси вчених, винахідників-техніків, ділків, бізнесменів, митців. Інтерпретатори по черзі або одночасно змагаються за кіно, з одного боку, обожаючи його як мистецтво з необмеженими можливостями, з другого – зневажаючи за те, що воно повинне задовольняти невибагливі запити.

Взагалі, кіно – з якої точки зору ми його не розглядали б – явище двоїсте. Його двоїста природа витікає з тієї обставини, що це творчість і виробництво одночасно. Виробництво, тому що фільм не може бути створеним без кінотехніки, кіноплівки, кіноосвітлювальної, звукозаписувальної та монтажної апаратури, без обладнання для друку копій – і це далеко не повний перелік того, що необхідне. Отже, кіногалузь – це індустрія, яка вимагає великих затрат (додаймо сюди оплату праці творцям). Вкладання у кіновиробництво коштів передбачає їх повернення, а ще краще – прибутки, тобто кіногалузь працює і розвивається завдяки продажу готового товару. Тому фільм є водночас твором мистецтва і товаром, що фігурує на ринку й інтерес до якого стимулюється рекламою.

Відтак історично склався умовний (але водночас суттєвий) поділ фільмів на дві категорії: перша – твори мистецтва, метою яких є насамперед інтелектуальне, духовне й естетичне збагачення глядача, друга – комерційні, що мають розважати глядача й окупитися, а ще краще принести прибуток.

Мистецькі форми, які домінували у ХХ столітті, народились у ХІХ столітті завдяки розвитку машин, появі рухомого зображення, оптичній ілюзії і публічній демонстрації (англ. entertainment). Кіно – це зображення. Але, на відміну від живопису і фотографії, воно рухоме. Спроби змусити зображення рухатися робилися віддавна. У цьому сенсі попередниками кіно були: «камера-обскура» – прототип фотографічного апарату, темне приміщення з одним

малим отвором (діаметром порядку 0,3-1,0 мм), через який на протилежну стіну проектується перевернене зменшене зображення предметів ззовні [5], «**чарівний ліхтар**» (лат. *Laterna magica*; магічний ліхтар) – апарат для проекції зображень [5], «наукові» іграшки тощо.

Кіно народилось в атмосфері філософського, технічного, художнього і наукового піднесення кінця XIX – початку XX століття: поява теорії відносності і квантової фізики, засобів масової комунікації, залізничного та авіаційного транспорту, грамофонних записів, радіо, телефону. Всі ці відкриття зумовили якісний стрибок у розвитку людської цивілізації, під дією якого свідомість динамізувалася й існуючі мистецтва уже не могли повністю задовольнити людину, навіть за наявності художньої практики модернізму, яка розкріпачувала мистецьку думку і підривала усталені форми [1, с. 7].

Кіно стало тим мистецтвом, яке виразило свідомість людини XX століття – часу прискорених життєвих ритмів і колосального науково-технічного поступу. Народжене наприкінці XIX століття, воно стоїть в одному ряду з великими відкриттями століття.

Варто пам'ятати, що сам феномен «кіно» був для людей того часу чимось типу свята; згодом фільми показували у найбільш людних місцях, як правило, на ярмарках, а тому про повноцінну лексику кіномистецтва, а особливо загальноживану, говорити ще зарано.

Слід перенестися на століття вперед, а саме XX ст., де кіно вже мало місце бути і стрімко розвивалося у Франції (його країні народження) та Сполучених Штатах Америки.

За 13 років від його винайдення, кіно у Франції набуло відчутного розвитку: фірми мали своїх **операторів** (англ. *Operator*) – «мисливців за кадрами» (перша назва професії) – в багатьох країнах, вони проникали в найвіддаленіші куточки світу, щоб зафіксувати на плівку хроніку подій, екзотичні краєвиди, пригоди, стихійні лиха.

До 1914 року Франція займала панівне становище у світі з виробництва й реалізації фільмів. Тільки в американському прокаті було 80% картин французького виробництва, що змусило США шукати захисту власного ринку. Але Перша світова війна підірвала кінематографічну потужність Франції і перекинула доступ до міжнародних ринків. Відтоді Франція втратила монополію в кіно, яку захопило США.

Розвиток кіно у США стимулював основний чинник: оскільки фільми були позбавлені мовного бар'єру, кіно стало улюбленою розвагою не тільки для корінних жителів США, а й для новоприбулих «американців». Тому у Америці відкриваються **кінотеатри** – відведені місця для показу фільмів. Імігранти дізнавались про свою нову країну, вчилися американському способу життя, саме на ці багатомільйонні маси й було розраховане кіно. З цього моменту, як відповідь на їхні запити, виникли жанри **вестерну** (англ. *western*, буквально – західний) – ковбойського фільму, дія якого відбувається в другій половині XIX століття на Дикому Заході – майбутніх західних штатах США, а також і в Західній Канаді і в Мексиці [4, с. 139] та **комедії** (лат. *Comodia*; англ. *Film Comedy* – комедія) – драматичного твору, у якому засобами гумору та сатири викриваються негативні суспільні та побутові явища, розкривається смішне в навколишній дійсності чи людині або тварині [4, с. 163].

З цього часу кіно як вид мистецтва стрімко розвивається та стає чи не основною розвагою покоління. Удосконалюється техніка кіно, з'являються нові винаходи, що покращують зображення та звук, виникають нові жанри, щоб догодити кожному глядачеві, у цій галузі з'являються нові професії для найкращої співпраці щодо вироблення кращого фінального продукту, і, відповідно, поширюється і лексичний склад простору кіно. Стрімким розвитком цього мистецтва керує титан кіно – Сполучені Штати Америки, який залишає за собою безперечне лідерство у цій сфері і у наш час.

Отже, Франція і США – країни, що найбільше вплинули на розвиток кіно як мистецтва та індустрії минулого і сучасного, що і зумовило оригінальне походження назв термінологічної лексики саме з французької та англійської мов.

До лексико-семантичних груп слів кінематографа можна віднести найменування на позначення назви професій (**дублер, звукооператор, монтажер** тощо); найменування жанрів

і піджанрів фільмів (**бурекас фільм, нінзя фільм, японський хорор** тощо); найменування кінотехніки (**анімаскоп, бобіна, кінопроекційний апарат** тощо); назви процесів кінематографа (**динамічна композиція, колоризація, синхронізація** тощо) та назви реалій з історії та теорії кіно (**великий німий, група тридцяти, здідайгекі** тощо).

Термін кіномистецтва входить до словникового складу мови й не ізольований від законів, що впливають на розвиток лексичної системи загалом. Кіномистецькі терміни розглядаємо в системі загальнонавчальної мови, що зумовлюється: рухомістю меж співіснування в одному слові термінологічного й нетермінологічного значень; відсутністю чіткого розмежування спеціальної лексики і слів загальнонавчальної лексики; наявністю лексико-семантичних процесів, притаманних загальнонавчальній лексиці; використанням словотворчих моделей мови для утворення нових термінів. Нетермінологічні одиниці є базою для утворення термінологічних лексем, так само як термінологія кіномистецтва може зумовлювати утворення нових загальнонавчальних слів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Брюховецька Л. І. Кіномистецтво: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. І. Брюховецька. – К.: Логос, 2011. – 391 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
3. Іващенко В. Л. «Кіносценарій» і «кіновербальний твір»: диференціація термінопонять / В.Л. Іващенко, М. Вайно // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. пр. – К.: Ін-т української мови НАНУ, 2004. – Вип. 10. – С. 88 – 94.
4. Миславський В. Н. Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми / В. Н. Миславський. – Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2007. – 328 с.
5. Українсько-російський словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua>

*Лілія Корнильєва
(Харьков)*

К ВОПРОСУ О РЕЛИГИОЗНОМ ОТСТУПНИЧЕСТВЕ РОБЕРТА САУТИ В КОНТЕКСТЕ АНГЛИЙСКОГО РОМАНТИЗМА

Вопрос взаимодействия религии и поэтического текста в творчестве английских романтиков традиционно относится к категории первостепенных. Поэтому не случайно, что в научной литературе о романтизме религиозным воззрениям Роберта Саути уделяется достаточно много внимания. Следует отметить, что зарождение романтического движения в Англии по времени совпало с национальной борьбой за религиозную свободу, когда тысячи людей повсеместно отходили от догматов официальной Англиканской церкви. Романтики Озёрной школы, к которой принадлежал Р. Саути, создавали свои произведения в период обретения нацией духовной свободы, что, как и романтизм, было нечто абсолютно новым и дотоле неизведанным. Поэтому новая романтическая литература должна была соответствовать новым политическим и социальным условиям, что, безусловно, понимали представители раннего английского романтизма. Г. Хоппс и Д. Стаблер в книге «Романтизм и религия от Вильяма Каупера до Воллиса Стивенса» (Romanticism and religion from William Cowper to Wallace Stevens (2013)) отмечают, что Байрон считал Вордсворта, Колриджа и Саути коллективно ответственными за установление поэтического метода, который Вордсворт называл «системой». Их поэтическая манера, с точки зрения Байрона, была неотделима от религии, т.к. поэты Озёрной школы провели аналогию между словами поэта и словом Божьим [2, с. 137]. Не случайно также, что, характеризуя литературное наследие

поэтов Озёрной школы, а именно Вордсворта, Колриджа и Саути, знаменитый критик Ф. Джеффри назвал его «раскольническим». При этом самих поэтов он охарактеризовал словом «диссентеры», которое ещё в XVI в. применялось для обозначения несогласных с вероучением и культом официальной Англиканской церкви [3, с.258].

В монографии «Романтическая реформация: религиозная политика в английской литературе, 1789-1824» (The romantic reformation: religious politics in English literature, 1789-1824 (1997)) Р. Райан отмечал, что традиционное представление об Англиканской церкви, которая живёт под защитой государства соответствовало действительности с точностью до наоборот. На самом деле государственная машина жила под патронатом церкви. Церковь создавала общий климат уважения к закону и порядку гораздо успешнее, нежели Британский Парламент. Во многих частях королевства система правосудия и духовенство выступали единым целым, т.к. духовенство составляло большую часть мировых судей. Быстрый рост альтернативных, нонконформистских религиозных сообществ, в числе которых был и методизм Дж. Уэсли, повлёк за собой отчуждение бедняков от гегемоний разных систем, в которых они жили с рождения. Показательно, что и многие священнослужители поддерживали эти «якобинские» принципы, что тоже являлось частным подтверждением свободы выбора вероисповедания [6, с.26-28].

На заинтересованность Саути методизмом и личностью Дж. Уэсли справедливо указывал Д. Симпсон в монографии «Романтизм, национализм и бунт против теории» (Romanticism, nationalism, and the revolt against theory(1993)) [7, с. 34]. Саути даже напишет в 1820 году, биографию Дж. Уэсли в прозе. Как отмечает Р. Райан в своей статье «Секта раскольников»(A sect of dissenters(2006)), в частной жизни С. Т. Колридж успел побывать священником-унитарием, отрицавшим один из основных догматов Христианства – единосущную и единоначальную Троицу, а молодой Саути общался с диссентерами из Бристолья [5, с.67]. Попутно следует заметить, что «диссентерами» были не только представители раннего английского романтизма. С. О'Риган, например, отмечает в отношении П. Б. Шелли, что тот мог неистовствовать в выражении своей позиции против традиционного христианства, но, вместе с тем, поэт никогда не ставил под сомнение ключевые элементы христианского учения [4, с.58].

Однако, как известно из истории Англии, уже под конец жизни отец-основатель и идейный вдохновитель методизма Дж. Уэсли сам увидел результат, прямо противоположный его устремлениям. Представители низших слоёв общества, которых он на заре своей карьеры учил концентрироваться на делах семьи, собственном духовном развитии, упорно трудиться, строго следовать библейским заповедям, в результате очень часто приходили к успеху. Они становились богатыми или значительно улучшали своё материальное положение, а затем снова пускались во все те грехи, которые сопряжены с наличием, сохранением и преумножением богатства. В результате, порочный круг снова замкнулся, и учение, принесшее многим добрые плоды, не могло воспрепятствовать началу греховной жизни для тех, кто этого желал уже в новом для себя статусе. А уже после смерти Дж. Уэсли методизм и вовсе распался на множество течений, во главе которых многочисленные священники старались приобрести себе славу, подобную славе Дж. Уэсли. Видя всё это, Саути постепенно утверждался в необходимости поддержания ранее существовавшего порядка. Он возвращался к истокам и в вопросах религии, утверждая, что «методисты всех сортов, присвитеры, конгрегационалисты и баптисты не расходятся в доктрине с Англиканской Церковью». Подобная точка зрения у человека, ранее отошедшего от догматов Англиканской церкви, вызывала недоумение. Тем более, что и во время царствования Георга III Реформация, начатая задолго до него, все ещё не была доведена до победного конца.

В книге Д. Эрдмана о Блейке под названием «Иллюстрированный Блэйк: все художественные работы Блэйка с комментариями к каждой гравюре» (The illuminated Blake: all of William Blake's illuminated works with a plate-by-plate commentary (1974)) справедливо проводится параллель между разными эпохами в истории Англии, которые роднит даже то,

что Англиканская Церковь в эпоху Георга III оставалась столь же коррумпированной, полной предвзятости, столь же репрессивной и требовавшей реформ, как и в далёкие времена под началом Папы Римского [1, с.169]. Призывы Саути воспринять *такую* Англиканскую Церковь, как единственно возможную и правильную, тоже были интерпретированы, как отступничество от идеалов, которым Саути следовал ранее. Так тема религии в жизни и творчестве Саути стала ещё одним поводом для обвинений поэта в отступничестве, теперь уже и в религиозном.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Erdman, David. The illuminated Blake: all of William Blake's illuminated works with a plate-by-plate commentary/ D. Erdman. – New York: Doubleday & Anchor Books, 1974. – 416p.
2. Hopps, Gavin & Stabler, Jane. Romanticism and religion from William Cowper to Wallace Stevens/ G. Hopps & J. Stabler. – London: Ashgate Publishing, 2013. – 272 p.
3. Jeffrey, Francis. The Lake School of Poetry/ F. Jeffrey //Selections from the Edinburgh Review. – Baudry, 1835. – Vol.1. – PP.257-264.
4. O'Regan, Cyril. Gnostic return in modernity/ C. O'Regan. – New York: SUNY Press, 2001. – 311 p.
5. Ryan, Robert M. A sect of dissenters/R. Ryan //Romanticism: Romanticism, belief and philosophy. – London: Taylor & Francis, 2006. – PP. 51-81.
6. Ryan, Robert M. The romantic reformation: religious politics in English literature, 1789-1824/R. Ryan. – Cambridge: CUP, 1997. – 292 p.
7. Simpson, David. Romanticism, nationalism, and the revolt against theory/ D. Simpson. – Chicago: University of Chicago Press, 1993. – 243p.

*Дарія Мицан
(Івано-Франківськ)*

ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ І ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ НАПИСАНИХ НА ОБЛИЧЧІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ)

Людина не лише пізнає світ в процесах сприймання, уяви та мислення, але разом з тим і відноситься так чи інакше до певних фактів життя. Різноманітні реакції психіки на об'єкт або ситуацію пов'язуються з виникненням емоцій. Це означає, що вони (об'єкт, ситуація) сприймаються не лише такими, якими є насправді, а й у своєму емоційному значенні.

Часто слова «емоція» та «відчуття» використовують як синоніми. Проте ці поняття необхідно відрізнити. Відчуття – це внутрішнє відношення людини до того, що відбувається в її житті, що вона пізнає або робить, яке переживається в різноманітній формі. А емоція, в більш вузькому значенні, – це безпосереднє, тимчасове переживання якогось певного більш постійного почуття.

Визначення емоція є латинського походження (*emation*) і означає сильне свідоме або несвідоме відчуття позитивного або негативного характеру. Відчуття – це специфічні людські узагальнені переживання і ставлення до людських потреб, задоволення або незадоволення яких викликають позитивні або негативні емоції – радість, любов, гордість або сум, гнів, сором. На відміну від емоцій і настроїв відчуття мають виражену об'єктивну прив'язку: вони виникають щодо чогось або когось, а не ситуації в цілому. Відчуття являються свідомою інтерпретацією емоцій, що зберігаються в людській пам'яті [3, с. 52].

Коли описуємо наші відчуття і психічний стан, то дуже часто відчуваємо нестачу слів. Не завжди легко знайти відповідне слово для передання відчуттів. Відчуття є чимось, що відчувається, а не чимось, що можна описати словами. Словами можна передати думку, але словами не передає відчуттів. Думка є чимось, що має структуру, яка може відтворитися

словами. За своєю природою відчуття не має структури, тому його не можна відтворити [4, с. 30].

Фразеологізми, що називають емоції, є не тільки експресивно забарвлені, але також вони передають явища, які важко назвати одним словом. Фразеологічні одиниці (далі ФО), що передають відчуття не тільки дослівно означають щоденні спостереження і досвід людей, але також вони зберігають інформацію про культурну поведінку певної спільноти, її досвід про походження емоцій і систему цінностей.

Емоції виражаються за допомогою іменника, котрий називає відчуття або назви частини тіла, яка згідно розташування є пов'язана з певними відчуттями.

Зображення емоційних станів, які занотовані в українській фразеології, захоплює своєю точністю і проникливістю спостереження, багатством і вмінням передати складність зв'язку між пережитими відчуттями і їх супроводжуваними фізіологічними реакціями.

Як згадувалося раніше, усі емоції, які відчуває людина, можна поділити на дві основні групи: негативні, напр. злість, розпач, розчарування і позитивні, такі як напр. задоволення, радість, захоплення.

Емоційний стан людини можна, перш за все, прочитати на її обличчі. Спостерігати за людським обличчям є просто і природньо, оскільки під час контакту з людиною обличчя є таким елементом, що найбільше привертає увагу співрозмовника. Воно розташоване у найбільш видному місці людської постави. Спостерігаючи за обличчям людини можемо слідкувати за її мімікою: думки, відчуття, настрої, ставлення до співрозмовника.

Українська мова має досить довгий синонімічний ряд до основного поняття *обличчя* (передня частина голови людини). Можна зустріти різноманітні за стилем і походженням слова – *лице, вид, образ, фізіономія, фізія, лик, парусна, морда, рило, пика, писок, будка, мармиза, мармуза, твар*. [1, с. 21]. Але найчастіше, і у нашій праці не виняток, вживається у розмовній мові з нейтральним стилістичним забарвленням синонім *лице*. Дуже часто слова *обличчя// лице* можуть виступати як варіанти одного і того самого фразеологізму. У таких випадках буде подаватися тільки одне з них.

Наведені фразеологізми виписувалися з фразеологічного словника української мови [2].

Відчуття виражається природною реакцією обличчя на стани, які відчуває людина: радість, жаль, біль, терпіння, захоплення. Обличчя передає відчуття людини на момент контакту з іншими особами. Сміх, посмішка, плач, рум'янець і загалом міміка можуть виражати усі стани людської душі (*сум/ радість... відбивається комусь на обличчі, чиєсь обличчя світиться з радості/ зі щастя, мати щось написане на обличчі*). Про сильні емоції інформують природні психологічні реакції, які є видимими на обличчі, такі як рум'янець, червоні плями (напр. *комусь кров ударила в лице, лице аж пашисть, кров заливає обличчя*). І навпаки про блідість обличчя говорять ФО *хтось має лице біле як папір, крейда, стіна, хтось на лиці побілів зі страху, чиєсь обличчя блідне*. Коли чиєсь обличчя не виражає емоцій, що можна розрізнити, тоді ми говоримо, що така людина *має загадковий* або *таємничий вираз обличчя*. Цілковитий брак вигляду емоцій або відчуттів на чиємусь обличчі трактуємо як неприродний, а навіть і небезпечний стан (коли хтось приховує від нас свої відчуття), таке обличчя називаємо *кам'яне*.

Зміна виразу обличчя – гра обличчя – факт, що *хтось змінюється на лиці, міняється в лиці* або *чиєсь обличчя ожило* інформує тільки про те, що дана особа набуває незадоволеного, часом нездорового виразу обличчя у зв'язку з чим-небудь'. *На* чиємусь обличчі видно *біль, неспокій, страх, вдячність, захоплення або радість*. Чиєсь *лице* може бути *веселе, світле* або *сумне і похмура*. Ми говоримо про *радісний, повний щастя вираз обличчя*. Тому, спостерігаючи за людиною ми є в стані *прочитати з її обличчя* у якому вона є настрої (напр. *урочистий, поважний, жартівливий вираз обличчя*). На *лиці* можна *мати спокій, радість, щастя*.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Можна своїм виразом обличчя одночасно передавати різноманітні настрої і відчуття. Негативні настрої спостерігаються коли людина має на обличчі вираз небажання, легковажності, зневаги, погорди або вона має грізне, насторожене обличчя.

Виявляти свою зверхність або зневагу до когось можна і фразеологізмом *вернути фізіономію*. У даному випадку вираз *фізіономія* є ще одним розмовним синонімом до слова *обличчя*.

Сам вираз обличчя також можна назвати словом МІНА. Тому українці часто вживають фразеологізми *кисла, страшна, весела, сумна... міна*. Коли хтось спеціально робить гримаси то вживаємо ФО *строїти міни*. Цей зворот у метафоричному значенні характеризує поведінку примхливої або незадоволеної людини. Уміння приховати за зовнішнім спокоєм, веселістю справжні відчуття тривоги і незадоволення є сховане у наступному фразеологізмі *добра міна при поганій грі*.

Про емоції інформує також жест прихований у звороті *сховати обличчя в долонях*, який вживається для вираження смутку і розпачі.

Як бачимо, вище наведені фразеологізми, яскраво ілюструють відчуття людини в стосунку до інших людей або подій. Будь-яке позитивне чи негативне відчуття знаходить своє віддзеркалення у народній фразеології. Емоційний стан людини легко дається «прочитати» з її виразу обличчя. Фразеологізми, які передають психічний стан людини, є наявними в усіх мовах, оскільки вони називають речі, що належать до мовних універсалій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Словник синонімів української мови у 2 т./ [укл. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк і ін.] – К.: Наукова думка, 2000.
2. Словник фразеологізмів української мови / [укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко]. – К.: Наукова думка, 2003. – 1097 с.
3. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. І доп. – К: Головна ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
4. Wierzbicka A. Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1971. – 279 s.

*Євгеній Морський
(Переяслав-Хмельницький)*

ЯВИЩА АСИМІЛЯЦІЇ ТА РЕДУКЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПІСЕННІЙ ЛІРИЦІ

Вивчення різних видів фонетичних модифікацій англійської мови має значення не тільки для загального розуміння взаємодії звуків у процесі мовлення філологами, а також користувачами мови для кращого її розуміння під час спілкування. Крім того, дослідження асиміляції та редукції у різних виявах є актуальними при вирішенні завдань розпізнавання комп'ютером англійського мовлення. Слід зазначити, що згідно з останніми дослідженнями вимова краще засвоюється не носіями мови, якщо її засвоєння відбувається на основі англомовних пісень [8], які можуть бути гарним прикладом цих фонетичних явищ.

Процеси асиміляції та редукції в англійському мовленні були предметом вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Серед них: Л. Борисова, М. Соколова, О. Метлюк, М. Дворжецька, С. Леонтєва, І. Тихонова, С. Павлова, В. Парашук, Д. Крістал, М. Пеннінгтон, А. Гімсон, Том Макартур, Дж. Прайд та інші.

Варто зазначити, що фонетичний аспект виконання англомовних пісень до цього часу знаходився поза увагою науковців, що й обумовило актуальність цього дослідження. **Метою**

статті є дослідження фонетичних модифікацій в англійській пісенній ліриці на основі виявлення та систематизації.

Виклад основного матеріалу. А. І. Погоріла пише: «Англійські слова в залежності від вимови окремо чи у мовленні, звучать по-різному». Коли слово вимовляється окремо, воно звучить чітко, тоді ж як у зв'язному мовленні, можна чути вимову, яка значно відрізняється від норм вимови, зафіксованих у словниках [4].

Професор О. О. Реформатський зазначає, що у мовленні вимовляються не окремі звуки, а взаємопов'язана послідовність звуків, яка знаходиться під впливом артикуляції сусідніх звуків. При поєднанні звуків у такі послідовності органи мовлення пристосовуються до швидкої зміни артикуляцій, забезпечуючи більш зручний перехід від однієї артикуляції до іншої, при цьому змінюючи якість звуків [6].

Аналогічну думку висловила М. А. Соколова, яка визначила, що звуки мови впливають один на одного в потоці мовлення. В результаті взаємодії голосних та приголосних звуків, а також звуків всередині цих класів у процесі мовлення виникають модифікації звуків, такі як асиміляція, редукція та елізія [7].

Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицька та М. В. Гордина подають наступне визначення модифікації звуку: «зменшення кількості звуків або їхнє скорочення в інших словах називається *модифікацією*» [5, 88].

Модифікація звуків у мовленні відслідковується у наступних напрямках: кількісному, якісному або в обох. Ці зміни у зв'язному мовленні визначаються певними чинниками таким як: позиція голосної у слові, структура акценту, темп мовлення, ритм, тощо [4].

При цьому звуки можуть перебувати під впливом загальних умов вимови або взаємодіяти, впливаючи один на одного. У першому випадку мають місце *позиційні зміни*, у другому – *комбінаторні*.

Комбінаторні зміни виникають при поєднанні звуків у звукові послідовності. Вони **являють собою** різні типи нейтралізації фонологічних опозицій. Природа комбінаторних змін залежить від 3 фаз: екскурсія, витримка, рекурсія. Зміни кордонів між цими фазами і призводять до виникнення комбінаторних змін.

Якщо на екскурсію наступного звуку впливає рекурсія попереднього звуку, то виникають прогресивні комбінаторні зміни, якщо ж на рекурсію попереднього звуку впливає екскурсія наступного звуку, то мають місце регресивні комбінаторні зміни.

Іншим типом фонетичних змін є позиційні зміни. Позиційні зміни – зміни звуків, обумовлені їх позицією в слові, викликані наявністю особливих фонетичних умов, тобто пов'язані зі слабкою і сильною позицією фонем [3].

Було виявлено, що найбільш типовими модифікаціями звуків у виконанні пісенної лірики є процеси асиміляції, редукції та елізії.

Явище асиміляції належить до комбінаторних змін. *Асиміляція* – уподібнення звука до сусіднього як в умовах його творення (артикуляції), так і в акустичному відношенні. Асиміляція відображає прагнення мовця досягнути максимального ефекту, докладаючи мінімальних зусиль: заощаджуються артикуляційні рухи.

Асиміляція буває:

- регресивною, коли наступний звук впливає на попередній;
- прогресивною, якщо, навпаки, попередній звук впливає на наступний.

Як регресивна, так і прогресивна асиміляція може бути повною і неповною (частковою). При повній асиміляції звук цілком уподібнюється сусідньому; при неповній – звук уподібнюється сусідньому частково [4].

При виконанні пісенної лірики англійською мовою асиміляція здебільшого призводить до зміни вимови приголосних, наприклад: *does she* – ['dʌʃi:], *did you* – ['didʒu:], – *could you* – ['kʌdʒu:] [7].

Типовим для англійської мови є елізія нейтрального звуку (так званого “schwa sound”) у ненаголошеному складі багатоскладових слів, наприклад: *different* – ['dɪfrənt], *evening* –

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

[ˈi:vniŋ], *interesting* – [ˈɪntrɪstɪŋ], *every* – [ˈevri]. У виконанні англомовної пісенної лірики практично всі ненаголошені склади вимовляються з нейтральним звуком.

При швидкому темпі пісні елізія, відбувається у деяких двоскладових словах, що скорочуються при вимові до односкладового, наприклад: *correct* – [k'rekt], *parade* – [p'reid], *police* – [p'li:s], *suppose* – [s'pəuz].

До явища елізії, при виконанні англомовної пісенної лірики, належить і випадання ненаголошеного початкового голосного звуку чи складу. Це добре видно на прикладі таких слів як *'cause* – [ˈkɔz], *'bout* – [ˈbaʊt], *'round* – [ˈraʊnd] [4].

Внаслідок явища редукції відбувається послаблення та зміна звучання ненаголошених складів. Фонетисти вважають, що інертність виконання пісенної лірики є основним фактором наявності редукції голосних. Редукція голосних відбувається у ненаголошеній позиції [1], наприклад, порівняйте: *man* – *postman* [ˈmæn – ˈpəʊstmən]. У таких випадках редукція впливає на довжину ненаголошених голосних та на їхню якість. Службові слова здебільшого є прикладом кількісної редукції у ненаголошених позиціях, наприклад: *from* – [ˈfrəm] [2].

Особливо помітно та відчутно при виконанні пісенної лірики відбувається модифікація звуків у службових словах (артикліях, допоміжних дієсловах, сполучниках), а також у деяких займенниках (особових, безособових, вказівних та ін.) [4].

Ці теоретичні положення підтверджуються великою частотою появи модифікацій звуків у пісенній ліриці. Надзвичайно показовою є пісня “*One and only*” британської виконавиці Адель. Наведемо лише невеликий уривок цієї композиції у таблиці:

Таблиця

Явища модифікації звуків у пісенній ліриці Адель “*One and only*”

Слова пісні	Транскрипція аудіофонограми	Фонетичне явище
I dare you to let me be your,	<u>a</u> (1) der <u>ʊ</u> (2) tə(3) let m <u>i</u> (4) b <u>i</u> (5) j <u>ɜː</u> (6)	1) елізія; 2), 3) 4), 5) редукція; 6) редукція, елізія;
Your one and only	<u>j</u> ʊ(7) wʌn ə <u>n</u> (8) ˈoʊnli	7) редукція; 8) редукція, елізія;
Promise I'm worth it,	ˈprɒmɪs ə <u>m</u> (9) wɜːrθ <u>ɪ</u> (10)	9), 10) елізія;
To hold in your arms	tə hoʊld ɪn jʊ əːr <u>m</u> s	–
So come on and give me a chance	s <u>o</u> (11) kʌm ɒn ə <u>n</u> (12) gɪ <u>m</u> mi(13) d <u>ə</u> (14) tʃæns	11) редукція; 12) редукція, елізія; 13) асиміляція; 14) редукція;
To prove I am the one who can walk that mile	tə(15) pruːv ə <u>m</u> (16) d <u>ə</u> (17) wʌn h <u>o</u> (18) ken wɔːk d <u>ə</u> (19) maɪl	15) редукція; 16) елізія; 17) редукція; 18) редукція; 19) редукція, елізія;
Until the end starts	ənˈtɪl d <u>ɪ</u> (20) ɛnd stɑːr <u>t</u> (21)	20) редукція; 21) елізія.

Як видно з таблиці, лише в одному куплеті пісні були виявлені 25 різних модифікацій звуків. Найчастіше зустрічаються такі фонетичні явища як редукція (15 разів) та елізія (9 разів).

Усі перелічені види модифікації звуків у пісенній ліриці є природними та притаманними для носіїв мови, але викликають значні труднощі у студентів під час опанування англійської мови (особливо сприйняття англомовної пісенної лірики). Але, оскільки, англомовна пісенна лірика є невід’ємним компонентом повсякденного життя студентів, вона може бути ефективним навчальним матеріалом. Тому викладачам практичного курсу фонетики

необхідно приділяти особливу увагу використанню саме англomовної пісенної лірики як прикладу явищ модифікації звуків у навчальному процесі. Це сприятиме розвитку фонетичного слуху та успішному іншомовному спілкуванню студентів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Багно Н. В. Основные особенности редуции в английском языке. / Н. В. Багно, С. С. Колядинский // Метод. указания к практическим занятиям по дисциплине «Практическая фонетика» для студентов 1–3 курсов. – Севастополь: Изд-во СевНТУ, 2009. – 28 с.
2. Врабель Томаш Лекції та методичний посібник для семінарів з теоретичної фонетики англійської мови / Врабель Т. – Ужгород: ПоліПрінт, 2009. – 176 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Кочерган М. П. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 368 с.
4. Погоріла А. І. Модифікація звуків у зв'язному мовленні англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sconference.org/publ/nauchno_prakticheskie_konferencii/filologicheskie_nauki/germanskie_jazyki/11-1-0-858
5. Бондарко Л. В. Стили произношения и типы произношения / Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, М. В. Гордина и др. // Вопросы языкознания. – 1974. – № 2. – С. 64-70.
6. Реформатский А. А. Введение в языковедение / Под ред. В. А. Виноградова // М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
7. Соколова М. А. Теоретическая фонетика английского языка: / М. А. Соколова, К. П. Гинтовт, И. С. Тихонова, Р. М. Тихонова // Учеб. для студ. ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1996. – 286 с.
8. Песня и разговорный английский язык [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroeducation.com.ua/article/40-razlichnaya-topics/171-the-song-and-spoken-english.html>

*Марія Реутова
(Вінниця)*

ТЕКСТ-ПАСТИШ У ДРАМІ ЮРІЯ КОСАЧА «КОРТЕЗ І БЕЗТАЛАННА»

Постать Юрія Косача помітно вирізняється серед когорти письменників української діаспори, чие творче надбання велике і вимагає тривалого систематичного наукового дослідження та осмислення. Художній доробок прозаїка за радянського режиму був представлений з ідеологічно заангажованим ухилом, більшість його творів залишилися поза увагою критиків або й загалом потрапляли до репресованого наративу. З огляду на це, постає необхідність введення в обіг цілої низки драматичних творів Ю. Косача («Скорбна симфонія», «Кортез і Безталанна», «Облога», «Марш Чернігівського полку», «Ворог», «Дійство про Юрія Переможця», «Кірка з Льоллео», «Чорногора палає»), більшість з яких представлена лише у приватних колекціях видатних українських театрознавців – Віри Левицької та Валер'яна Ревуцького.

Драма Юрія Косача «Кортез і безталанна» була написана в 1956 році, коли письменник перебрався з Німеччини до США. Твір не мав жодної сценічної постановки, тільки у 1998 році вперше в журналі «Сучасність» Валер'ян Ревуцький надрукував його з машинописної версії. Експериментально-формалістичну драму Юрія Косача «Кортез і безталанна» можна віднести до творів, для яких характерна наявність елементів «театру абсурду», з огляду на виявлення у них відповідних ознак, як-от: нехтування драматичними канонами, застарілими театральними нормами, умовними обмеженнями, тобто бунт проти будь-якого регламенту і

нормативності; співіснування елементів різних сфер мистецтва (хор, кіно); наявність абсурдних ситуацій як способу організації художнього матеріалу; невизначеність місця дії творів, порушення часової послідовності, відсутність належно продуманої дії, логічних переходів; алогізм у вчинках героїв, занурення у підсвідоме.

Варто зазначити, що глибокі інтелектуальні, філософські проблеми у творах «театру абсурду» розв'язуються в комічних, фарсових, буфонадних формах. Пародія постає одним із найважливіших прийомів художніх текстів. Французький драматург-абсурдист Ежен Йонеско, не приймаючи ні реалістичного, ні буржуазного театру, намагається створити певну пародію на театр взагалі, зокрема пародійні елементи п'єси «Голомоза співачка» відтворюють поширені театральні штампи.

Представник українського абсурдизму – Ігор Костецький – на основі досвіду російських формалістів, зокрема концептів «учуднення» та «пародії» В. Шкловського, розробляє власну мистецьку теорію. «Пародію» він тлумачить не у загально-прийнятому звуженому сенсі «сміхотворного витвороту явища», а в первісному грецькому значенні слова – як «побічний спів», «спів долари – нова інтерпретація». «Пародія розвиває способи створювати відстані до предмета, бачити предмет відразу з кількох пунктів. Це вироблення техніки симультанного сприйняття...», а водночас (практично, майже прагматично) пародія створює «можливості для нового переживання того, що в мистецтві перед тим уже було сказано або зображено [...] дає явищу черговий старт, відроджує його несподіваним робом. Як правило, пародія посереднить трудоступне легшим, «жвавішим» для сприйняття способом» [4, с. 382]. Якщо у Костецького «пародія» побутує на мовному та жанровому рівнях, то у п'єсах Е. Йонеско вона має гострий, полемічний характер («Голомоза співачка»).

У пошуках нових форм репрезентації постмодерністської моделі викладу подій Юрій Косач, наслідуючи Ігоря Костецького, звертається до такого виду пародії як пастиш.

Пастишем у мистецтві та літературі постмодернізму називають «[...] спосіб співвіднесення між собою текстів (жанрів, стилів і т. п.) в умовах тотальної відсутності семантичних або аксіологічних пріоритетів [...]» або «метод організації тексту як програмно еклектичної конструкції... семантично, жанрово-стилістично та аксіологічно різнорідних фрагментів відношення між якими (з огляду на оцінкові орієнтири) не можуть бути задані як визначені» [6, с. 558]. На початку Ренесансу термін «pasticcio» почали використовувати у малярстві для позначення жанру живопису сумнівної якості, що був продуктом «еклектичного художника, який використовував різноманітні техніки та стилі» [9, с. 76]. У музиці пастичко виникло у кінці XVII ст. і передбачало поєднання частин творів одного чи кількох композиторів у новій роботі або існувало у вигляді творів, задуманих та створених групою авторів [5, с. 413]. Уперше термін «пастиш» стосовно літератури використав французький вчений Ж.-Ф. Мармонтель, у праці «*Eléments de litterature*» («Основи літератури», 1787), він схарактеризував пастиш як «удаване наслідування манери та стилю письменника» [9, с. 7], порівнюючи його з картиною, написаною в манері великого живописця і проданою як оригінал. Суть та ознаки пастишу в літературі XX ст. намагалися з'ясувати деякі західні вчені. А. Гульєльмі, теоретик італійського неоавангардистського руху «Група-63», ще у 1965 році так писав про пастиш: «Найпослідовнішим втіленням у життя поетики експериментального роману є *pastiche* – фантазія й одночасно своєрідна пародія» [1]. Концепцію постмодерністського пастишу розробляли американські дослідники І. Хассан, Ф. Джеймсон та Ч. Дженкс. І. Хассан називає пастиш характерним засобом, за допомогою якого письменник-постмодерніст намагається боротися з «брехливою за своєю природою мовою». Підкріплюючи свою недовіру до мови, вчений спирається на Марселя Дюшана, «що, йому не вдається інтерпретувати свою власну роботу. Мистецтво – це неправдивий «наркотик»; митець є лише «посередником»; і мова в будь-якому випадку не є надійною [8, с. 255]: «Як тільки ми починаємо викладати думки за допомогою слів та речень, відбуваються викривлення цих думок. [...] Мова не ідеальна – я користуюсь нею, бо змушений це робити, але ніколи не довіряю їй» [25]. Р. Пойрієр був першим, хто поставив

під сумнів можливість пародії, він зазначав: «В той час, як пародія традиційно прагнула довести, що, з погляду життя, історії і реальності деякі літературні стилі виглядають застарілими, література самопародії, будучи зовсім невпевненою в авторитеті подібних орієнтирів, висміює навіть саме зусилля встановити їхню істинність через акт письма» [12]. За Джейнісоном, пастиш або «пуста пародія» (blank parody) є ідіосинкретичним продовженням пародії, який, набуваючи нових рис та ознак у контексті постмодернізму, дозволяє говорити про неможливість існування пародії в її традиційному смислі. Іншими словами, йдеться про заміщення пародії пастишем. Пастиш – це «імітація окремого індивідуального стилю, одягання стилістичної маски, мовлення мертвою мовою. Це нейтральна мімікрія, без прихованого мотиву пародії, без сатиричного імпульсу, без сміху. Пастиш – це біла пародія, яка втратила власне почуття гумору» [11, с. 89].

Юрій Косач пародіює представників японської літератури, зокрема школу неосенсуалізму (Кавабата Ясунарі, Катаока Теппей, Кісіда Кунію, Сасаки Мосаку тощо). Особливу увагу члени японської школи зосереджували на психології підсвідомості, яка базувалась на тогочасних модних тенденціях психологічного методу Фрейда, а також на раціоналістичних асоціаціях (кінь біг, як руда думка). У драмі Косача Маркіза Крессон де Віяр приїздить з Парижа, щоб «просити декілька відповідей на опитувальний листок групи неосенсуалістів» [3, с. 24]. Маркіза інформує Кортеза, що «це новий літературно-громадський рух і заснований на строго наукових засновах... Психоаналітичні методи...» [3, с. 24]. Вона ставить Кортезові питання на зразок: «Кортезе, коли ви перебуваєте у ванні, чи ви любите гратися паперовими корабличками чи чимсь іншим?»; «Коли ви стоїте перед дзеркалом, чи ви робите гримаси?»; «Коли ви спиняєтесь під час прогулянки в зоологічному саду, ви волієте дивитись на левів, чи на крокодилів, чи на мавп?» [3, с. 24]. Саме відповідь на останнє питання визначає до якого психотипу належить особистість респондента. Маркіза доходить висновку, що Кортезу належать ознаки психотипу мавпи: «Мавпою, мавпою я став – дійсно, ця письменниця мене відгадала [3, с. 25].

Пастиш у драмі «Кортез і безталанна» виступає сюжетним елементом та призначений для показу динаміки деградації головного героя як особистості – перехід від тигра до мавпи. Тенденція стирання імен героїв на користь зоонімних прізвиськ загалом характерна як для творчості Юрія Косача («Рубікон Хмельницького», «День гніву»), так і для побутового спілкування представників МУРу. Ю. Шерех зазначав: «Осьмачка охристів Косача вовком. Зовсім незалежно від цього і не знаючи про це, Василь Барко дав твариняче прізвисько Ігореві Костецькому. Він назвав його леопардом» [7, с. 146]. Сам Косач називав себе «тигром».

Отже, драма Юрія Косача «Кортез і безталанна» – гібридний текст, для якого характерна не лише фрагментарність, а й контамінація літературних жанрів, з одного боку, та різних видів мистецтва – з іншого. Цьому твору притаманна гетерогенність та ризоматичність, здатність існувати на межі художнього літературного тексту і театральної постановки, літературного тексту та кіносценарію, літературного та критичного текстів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гульєльми А. Группа 63 // Називать вещи своими именами. – М., 1986. – С. 185.
2. Енциклопедія постмодернізму / Ч. Е. Вінквіст, В. Е. Тейлор. – К., 2003. – 503 с.
3. Косач Ю. Кортез і Безталанна : драма / Ю. Косач // Сучасність – 1998. – № 5. – С. 12-49.
4. Костецький І. Тло поетичної місії Езри Павнда // Костецький І. Тобі належить цілий світ : вибр. твори / Ігор Костецький ; [вид. підгот. Марко Роберт Стех]. – К. : Критика, 2005. – С. 381-389.
5. Музыкальный энциклопедический словарь / Гл. ред. Г. В. Келдыш. – М.: Советская Энциклопедия, 1990. – 672 с.

6. Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1040 с.
7. Шерех Ю. В. Я-мене-мені... (і доокруги). Спогади. 2. В Європі / Ю. В. Шерех –Харків: Фоліо, 2012. – 316 с.
8. Hassan I. The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodernist Literature. – Urbana, 1971. – 297 p.
9. Hoestrey I. Pastiche: Cultural Memory In Art, Film, Literature. – Indiana: Indiana University Press, 2001. –150 p.
10. Hutcheon L. A Theory of Parody. – New York and London: Methuen, 1985. – 143 p.
11. Jameson F. Postmodernism or the cultural logic of late capitalism // New Left Rev. – L., 1984. – No 146. –P. 62-87.
12. Poirier R. The Politics of Self-parody. // Partisan Rev. – N.Y., 1968. – Vol. 35, No 3. – P. 339.
13. Tomkins C. The Bride and the Bachelors (New York: The Viking Press, 1965). – P. 31.

*Валентина Спивачук
(Хмельницький)*

ОРГАНИЗАЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО МИРА В РАССКАЗАХ П. РОМАНОВА

П. Романов – писатель необычной творческой судьбы. Большой вклад в литературу он сделал благодаря огромному художественному багажу. В рассказах 1920-х годов он сумел красочно осветить характернейшие черты до- и послереволюционной эпохи. Творческая судьба П. Романова знала этапы широкой известности, любви и почитания читателей, а также почти полного забвения. Показателями значимости творчества П. Романова в истории русской литературы стали прижизненные многотомные собрания сочинений писателя, миллионные тиражи его книг, обильная литературная (и не только) критика. Такой головокружительный успех связан с богатейшим историко-культурным, нравственно-эстетическим и философским пластом, который автор талантливо соединил в своих рассказах.

Этот этап со второй половины 1920-х годов сменяется “непониманием” критики, всё большими и большими притеснениями, организованной травлей (с небольшими и редкими передышками), глумлением, изъятием из библиотек произведений П. Романова, табу на его имя. Писатель проводит тревожные 1930-е годы в состоянии страха и постоянного ожидания ареста. Наступает своеобразная медленная и изуверски мучительная казнь, отчаяние, предельная усталость от жизни и смерть.

Во времена П. Романова, писателя ругали за “безоглядный анекдотизм” (Г. Горбачев, Конст. Федин, Г. Хризич), равнодушную насмешку “над обречённым юродством социальным и бытовым” [7, с. 87], ориентацию на “мещанина” (С. Ингулов, И. Машбиц-Веров, Н. Эрлих). П. Романов, пытаясь оправдаться, писал: “мещанство в литературе больше всего, по-моему, характеризуется отсутствием глубоких и широких обобщений, когда писатель схватывает самую последнюю новость и спешит её преподнести первым. И эта новость уже на другой день становится старой” [8, с. 29]. А. Цейтлин упрекает П. Романова в “эпигонстве”, призывая при этом “открыть меткий и частый огонь” [12, с. 84] по писателю.

Ощущая “горький вкус отрицательных, а подчас разгромных критических статей-рецензий на свои произведения” [9, с. 82], П. Романов писал в дневнике 5 сентября 1926 года: “Когда я пишу, у меня всегда есть соображение о том, что может не пройти по цензурным условиям или ханжи-критики (а теперь их особенно много) обвинят в порнографии. И это уменьшает мои возможности и правду того, что пишешь, на 50%. Вообще всё время чувствуешь над собой потолок, дальше которого нельзя расти.

Правоверный марксизм, начетчики марксизма тоже связывают по рукам и ногам” [6, с. 21]. Но, несмотря на всё это, “известности писателя способствовал дар выразительного чтения” [9, с. 81], так как выступления П. Романова с чтением своих рассказов в концертных залах пользовались неизменным успехом у публики, а рассказы писателя занимали прочное место в репертуаре многих известных артистов. Поэтому закономерным является замечание И. Оксенова в книге Н.В. Корниенко “Нэповская оттепель”: Становление института советской литературной критики” о том, что популярность к П. Романову пришла “непосредственно от читателя, через головы критиков” [2, с. 424]. Читателя в рассказах П. Романова подкупали “убедительность изображения, остроумие, простота языка и построения” [3, с. 120]. Именно эти черты “сделали Романова одним из наиболее читаемых авторов” [3, с. 120].

В 1940-е годы, когда идеологически были узаконены духовные параметры соцкультуры, имя П. Романова было изъято из живого литературного процесса. Наступает пора забвения: конец 1930-х – начало 1950-х годов. В этот период о П. Романове ничего не публикуется. С наступлением “оттепели” начинается “возвращение” П. Романова к читателю и в литературу.

В начале 1970-х годов то в одной газете, то в другой, а затем и в антологиях стали появляться рассказы П. Романова. Но самым знаменательным событием было появление в США монографии В. Петроченкова “Творческая судьба Пантелеймона Романова” (1988).

В статье 1989 г. М. Злобиной подчеркивается принципиальная значимость для понимания авторского замысла художественных принципов писателя: “Перед нами торжество искусства, прикидывавшегося безыскусным, как сама жизнь” [1, с. 254].

В статье И. Сушилиной (1991) интересно сопоставление современного восприятия с возможным прочтением в момент создания вещи: “То, что в рассказах писателя современникам казалось всего лишь гримасами быта, нам открывается как роковые ошибки строящейся новой жизни, пророчески увиденные писателем” [11, с. 8]. Подчеркнута связь будничного, мелочного с сущностным, вневременным.

В разнообразии высказанных исследователями суждений можно обнаружить несколько главных векторов литературоведческого осмысления деятельности П. Романова. Наиболее продуктивными являются попытки анализа сюжетно-композиционной организации и жанровой природы рассказов писателя. Исследователи отмечают мастерство П. Романова в организации диалога (Л. Березин, В. Вешнев, О. Гитель, Д. Горбов, А. Лежнёв, Е. Никитина, Н. Фатов), в выделении и подчёркивании народной, национальной психологии героев и их характера (А. Прозоров).

Анализ своеобразия произведений Романова стоит начать с обращения к тому, как писатель формулировал творческие задачи, как понимал цели и пути художника.

В ходе рассмотрения рассказов можно заметить, что для П. Романова важно было показать, как шаг за шагом общество учится жить по-новому; отразить эпоху хронологически в том виде, в котором она на самом деле существовала и то, как она пагубно влияла на человека. Человек забывал о Боге, о душе (“Хорошая наука. Этюд.”, 1918; “Светлые сны”, 1919; “Куча разбойников”, 1918) и превращался в зверя, бездуховное биологическое существо (“Звери”, 1918) — вот основной эволюционный путь, начертанный П. Романовым.

П. Романов “свою задачу как писателя видел в отражении жизни, в привлечении внимания к проблемам, которые необходимо решать” [5, с.386]. Критики отмечают, что “писательское кредо Романова писать об обыденном, обычном, знакомом всем, избегать сугубо личных мотивов, исключительных событий и характеров” [5, с.5].

И на самом деле, герои его рассказов – самые обычные, простые люди: крестьяне, служащие, военные, торговцы, мешочники, мастеровые и т. д. Все они живут своей, чем-то особенной жизнью, решают собственные проблемы, которые все же соотносимы с вечными. Например, в рассказах “Дым” (1918) – проблема пьянства, “Пределы власти” (1918) – проблема быта, “ Без черемухи” (1926) – проблема любви.

Соотношение между концепцией человека и его изображением в рассказах П. Романова состоит в том, что человек предстает в них со всеми своими потребностями, стремлениями и неумением цивилизованно и культурно решать порой сложные бытовые проблемы, которые возникают в повседневной жизни. Главные средства художественного изображения – ирония, граничащая с сатирой.

П. Романов виртуозно владеет средствами воплощения в сатирических миниатюрах таких вечных тем, как стяжательство, корыстолюбие, разгильдяйство (“Тринадцать бревен”, 1918; “Три кита”, 1918), сквернословие (“Родная речь”, 1918; “Технические слова”, 1925), пьянство (“Дым”, 1911; “Заколдованные деревни”, 1925; “Порядок”, 1926). Для П. Романова важно, как то или иное событие происходило, в какой последовательности, что этому предшествовало. В тоже время не обратиться к причинам возникновения проблемы, не развить ее во временной последовательности означало для П. Романова пройти мимо квинтэссенции конкретного события. Ведь время П. Романова – это время, которое коверкало людей и ломало судьбы. П. Романов писал “о новом – страшном – времени” [14, с. 3]. Он “был летописцем формирования времени Великой лжи” [14, с. 3] и ему было важно показать это в рассказах.

При этом отчетливо оформляется мысль о том, что “новые времена”, “времена Великой лжи” творят все те же “старые люди”. Мерилом их жизненной сущности для П. Романова становятся совершаемые действия и поступки. Это составляет стилевую доминанту всего творчества П. Романова. У него действительно нет, по словам А. Солженицына, “никаких сложных изобретательных сюжетов” [10, с. 203]. Скорее всего, П. Романов сознательно от них отказывается. В “изобретательных сюжетах” читателя привлекало бы внешнесобытийное. П. Романов ощущает трагичность общечеловеческого (и в первую очередь — русского) бытия в простом и повседневном. Внешне упрощенная сюжетика рассказов писателя побуждает к поискам истоков и смысла “общего и частного существования” (Шубин).

Герои рассказов П. Романова живут своей, чем-то особенной жизнью, решают свои проблемы, во многом предвещая появление персонажей В. Шукшина. Например, рассказ “Блаженные” (1917) обращен к проблеме воровства; “Три кита” (1918) – разгильдяйства; “Хороший характер” (1918) – сущности человека; “Козявки” (1923) – врачевания; “Художники” (1926) – бюрократизма; “Путаница” (1926) – измены и любви; “Печаль” (1927) – одиночества и любви.

П. Романов стремился правдиво отразить эпоху и “служить новому строю своим пером, помогать преодолевать роковую российскую косность, отсталость, бестолковщину” [4, с. 12], “будучи последовательным реалистом, наследником традиций великой русской литературы XIX века, Романов стремился отражать реальность таковой, какова она есть” [4, с. 13]. Писатель показывал обыкновенного, среднего человека в обстоятельствах, обусловленных новым строем; и эти новые непривычные ситуации, а часто и новое социальное положение, выявляли глубинные, сущностные черты народного характера, обнажали “человеческую душу” [5, с. 12]. И персонажи П. Романова предстают перед нами со всеми своими недостатками, бедами и жизненными трудностями.

П. Романова рассказам присуща острая злободневность и скандальная популярность. Для П. Романова был характерен живой и быстрый отклик на злободневные события современности, на ключевые проблемы, особенно на изменение морально-этического кода культуры в первое десятилетие после революции.

Рассказы П. Романова, безусловно, обнаруживают в некоторых аспектах яркое сходство с анекдотом как “коротким устным смешным рассказом о вымышленном событии с неожиданной остроумной концовкой, в котором действуют постоянные персонажи, известные всем носителям русского языка” [13, с. 20]. Несмотря на то, что у персонажей рассказов П. Романова почти всегда отсутствует имя, а различаем мы их лишь по одежде или какой-либо вещи, при всем этом мы их отличаем от других по собственному голосу.

П. Романов стремится раскрыть сущность и постичь суть всех поступков русского человека и найти факторы, которые влияют на формирование национального характера. Используемые П. Романовым приемы сюжетостроения призваны усилить внимание читателя к основному смыслу происходящего. Объединенные в хронологической последовательности произведения П. Романова создают своеобразную идейно-смысловую мозаику действий, поступков и событий, тем самым позволяя приблизиться к самой сути.

Благодаря сохранению фабульной хронологии некоторых рассказов П. Романова устанавливаются типологические связи между различными ситуациями, перед читателем раскрываются тайны творческого замысла писателя в проекции ситуации на будущее за счет прошлого.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Злобина М. Ключи Пантелеймона Романова / М. Злобина // Новый мир. – 1989. – № 9. – С. 253–258.
2. Корниенко Н. В. “Нэповская оттепель” : Становление института советской литературной критики / Н. В. Корниенко. – М. : ИМЛИ РАН, 2010. – 504 с.
3. Лежнёв А. Литературные заметки / А. Лежнёв // Печать и революция. – 1925. – № 8. – С. 119-120.
4. Никоненко С. С. Мудрость простоты / Ст. Никоненко // Библиотека Сатиры и Юмора. Пантелеймон Романов. – М. : Правда, 1991. – С. 5-22.
5. Никоненко С. С. Наука зрения П. Романова / Ст. Никоненко // Романов П. С. Повести и рассказы. – М. : Худож. лит., 1990. – С. 3-18.
6. Никоненко С. С. Я не описываю смешных положений / Ст. Никоненко // Антология сатиры и юмора России XX века. Т. 34. Пантелеймон Романов. – М. : Эксмо, 2004. – С. 9-23.
7. Пакентрейгер С. Талант равнодушия. (Пант. Романов) / С. Пакентрейгер // Печать и революция. – 1926. – № 8. – С. 86-94.
8. Писатели о мещанстве. Пантелеймон Романов // На литературном посту. – 1929. – №6. – С. 28-29.
9. Пузырева О. Г. Мир и человек в прозе П. Романова / О. Г. Пузырева // Русский язык за рубежом. – М., 1997. – № 3-4. – С. 81-82.
10. Солженицын А. Дневник писателя : Пантелеймон Романов. Рассказы советских лет / А. Солженицын // Новый мир. – 1999. – № 7. – С. 197-204.
11. Сушила И. К. Дорогой своей подлинной жизни / И. Сушила // Романов П. С. Яблоневый цвет : Повесть и рассказы. – М. : Сов. Россия, 1991. – С. 3-10.
12. Цейтлин А. Поместный стиль в советской литературе (Русь Пант. Романова) / Алек Цейтлин // Буржуазные тенденции в современной литературе. Доклады в коммунистической Академии. – М. : Изд-во коммунистической Академии, 1930. – С. 61-84.
13. Шмелева Е. Я. Русский анекдот. Текст и речевой жанр / Е. Я. Шмелева, А. Д. Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 144 с.
14. Шухмин В. Кредо конформиста. О писателе, сказавшем эпохе то, что она и так знала / Владимир Шухмин // Первое сентября. – 1997. – 20 мая. – С. 3.

ОСНОВНІ СЛОВОТВОРЧІ ЗАСОБИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Утворення нових слів тісно пов'язане із структурою слів, з їхньою здатністю членуватися на морфемі. За визначенням американського лінгвіста Леонарда Блумфільда *морфема* – найменша частина слова, що має певне значення. Морфемі поділяються на два основних типи – кореневі (корені), та афіксальні (афікси).

В англійській мові корінь дуже часто збігається з формою слова. Фонетично, це явище дуже часто відбувається в односкладових словах, напр.: *aim, cat, get, hat, pig, set*. Збіг кореня з формою слова є наслідком історичного розвитку структури власне англійських слів – наприкінці середньовічного періоду відбулося зникнення закінчень. Як наслідок цього процесу англійські слова відтоді не мають формальних ознак (закінчень), які вказували б на приналежність до певної частини мови. Переважна частина односкладових слів – це продуктивні, словотворчі корені, за допомогою яких утворюються нові, похідні слова, тобто такі, що утворюються від інших слів.

Афікс – допоміжна частина слова, що приєднується до кореня, так служить для словотвору та вираженню граматичних значень. Афікси не можуть самостійно утворювати слово, а лише з коренями. На відміну від коренів, афікси не бувають одиничними (тобто, зустрічаються в багатьох словах, а не якомусь одному) [2]. Наприклад, *heart-heartless, heart* – це і є коренева морфема, і за допомогою афікса *less*, який приєднаний до кореня *heart* було утворено нове слово. У слові *students* маємо три морфемі – корінь *stud* із значенням «навчання», суфікс *-ent* із значенням активної дії та закінчення *-s* з граматичним значенням множини.

Словниковий склад, що споконвічно іменує поняття щоденного вжитку, звичайно складається з вільних морфем, які утворюють окремі слова, напр.: *cow, sheep, boy, top, go, run* та ін. Історія розвитку цих слів свідчить про те, що їхнє граматичне варіювання в окремих випадках відбивало наявність двох морфем – *man – men*, проте таких випадків у мові небагато.

Корінь разом з афіксами (префіксами і суфіксами) утворює основу слова. Проста основа – це, найчастіше, той же корінь слова, що може вживатись відокремлено, напр.: *awe, change, note, seem*. Основа, що охоплює один або більше афіксів, є похідною. Похідна основа – це така, яка утворена шляхом взаємопереходів основ з однієї частини мови в іншу.

Корінь – до певної міри незалежна частина слова, афікси – завжди залежні елементи структури. І суфікс, і префікс мають семантичне навантаження, проте вони не вживаються у вигляді незалежних мовних одиниць [5, с.10].

Комбінуюча форма – запозичене з грецької чи латинської мови слово, яке може набирати вигляду афікса. Оскільки слово типу *суclo-, poly-, stereo-, trans-, tele-* вільно існувало у мові, з якої воно запозичене, його слід відрізнити від афікса. Комбінуючі форми мають інтернаціональний характер. Проте вони відрізняються від інших запозичень з тієї причини, що складні слова і деривативи, до структури яких входять комбінуючі форми, не існували в класичних мовах, а були утворені протягом новітнього часу: *cyclo-tron, poly-glot, stereo-type, tele-scope*. Окремі комбінуючі форми тяжіють до самостійного вжитку у розмовній мові, наприклад: *auto, stereo* та ін.[4].

Лексична морфема може збігатись з коренем слова, тобто його головним складовим елементом, що передає лексичне значення. Останнім часом загальне визнання отримала теорія індоєвропейського кореня, яку розробив Е.Бенвеніст. За Бенвеністом індоєвропейський корінь завжди складається з трьох літер (приголосний + голосний „e” + приголосний), односкладовий і має два стани: I – корінь з наголосом та суфіксом у нульовому ступені і II – корінь у нульовому ступені з наголошеним суфіксом. Якщо корінь

має більше, ніж три елементи, і елементи можуть наростати, то він перетворюється в іменну основу. Корінь разом з афіксами (префіксами і суфіксами) утворює основу слова. Проста основа – це, найчастіше, той же корінь слова, що може вживатись відокремлено, напр.: *awe, change, note, seem*. Основа, що охоплює один або більше афіксів, є похідною.[3; 2]

Суфікс – морфема між коренем слова й закінченням, що служить для творення слів з новими значеннями [5]. Це деривативний (похідний) елемент наприкінці слова (між коренем і закінченням), який є або був продуктивним елементом словотвору.

Завдяки тому, що за суфіксом зберігається одне лексико-семантичне значення, вживання останнього з основою певних груп слів спонукає до утворення відповідних частин мови. Звідси суфіксація – важливий вид словотвору в англійській мові з типами, що склались історично.

Суфіксація – утворення нових слів або нових форм слова за допомогою суфіксів. Суфіксація важливий вид словотвору в англійській мові [5].

Суфіксальний словотвір розрізняється в залежності:

1) Від суфікса, що походить з власної мови: *darkness*. У цих випадках наголос новотвору не змінюється, навіть у словах з трьома складами: *commonness*.

2) Від запозиченого суфікса, що приєднується як до власно мовних, так і до запозичених коренів, не змінюючи при цьому наголосу: *movable, serviceable*.

3) Від запозиченого суфікса, що вживається з іншомовними коренями, змінюючи при цьому наголос або голосний чи приголосний кореня: *China – Chinese*.

За спільними ознаками розрізняються групи суфіксів, що утворюють:

1) Назви конкретних імен: *-er (driver), or (sailor), -ing (darling), -ee (refugee), -ice (apprentice), -ician (politician), -ist (socialist), -ite (erudite), -ent (absolvent), -ant (emigrant)*. Ці іменники можна розподілити на дві підгрупи з переважаючими ознаками: а) той, що вказує на дію і б) той, що стосується її.

2) Назви абстрактних найменувань: *-age (bondage), -ance (alliance), -ancy (discrepancy), -ation (adoration), -ence (efficiency), -dom (freedom), -hood (childhood), -ing (gazing), -ion (invention), -ism (behaviorism), -ment (betterment), -ness (happiness), -ship (friendship), -ty (naivety)*.

3) Певну лексико-граматичну категорію: існують декілька суфіксів, що утворюють іменники жіночого роду: *-ess (stewardess), -ette (usherette), -ina (regina), -ine (heroine)*.

4) Значна кількість суфіксів надає словам емоційного забарвлення. Це, в першу чергу, суфікси, які відбивають характеристики зменшування: *-en (maiden), -et (bullet), -kin(s) (Malkin), -let (ringlet), -ock (bullock)* [5, с.69].

5) Суфіксами прикметника є суфікси: *-able (imageable); -al (hadal); -ish (fuelish); -proof (leakproof)*.

6) Дієслівні суфікси: *-ly; -ize (prioritize - віддати перевагу)* [4, с. 128].

Префікс – значима частина слова, що стоїть перед коренем і служить для творення нових слів або форм слова [50].

Префікс майже не допомагає розрізнявати частини мови за винятком тих випадків, коли він присутній у складі дієслова або слова категорії стану, напр.: *a dress – to undress, dust – adust, float – afloat*.

Префікси розрізняються за своїм походженням: вони можуть походити із власної мови або бути іншомовними. Власне англійські префікси походять від окремих слів. Таких префіксів не багато – *a-, be-, fore-, mid-, un-*.

Префікс *mis-* - змішаного типу (нім. *mis*, лат. *minus*, фр. *me, mes*).

Інфікс – афікс, що зустрічається в середині основи при словозміні і словотворенні. Інфіксація, як тип словотвору, не продуктивна [5]. Інфікс – явище загальноіндоєвропейського характеру. Це, головним чином, приголосний „t”, що зустрічається при морфологічному перерозкладі слова: *stand – stood*.

Алломорфи – це різновидність або варіант морфеми, що характеризується зміною літери чи звука у своїй структурі. Звідси, алломорф може мати позиційні варіанти. Алломорфи префікса *in-*, наприклад, є *il-, im-, ir-*: *il-liberal, illegal* (перед приголосним *l*), *ir-relevant* (перед приголосним *r*), *im-brute, im-mature* (перед губними приголосними). Алломорфи зустрічаються при утворенні множини іменників за допомогою морфеми *-s*: *boxes-cats*, та форм дієслів минулого часу і дієприкметників, де спостерігається опозиція дзвінкого/глухого варіантів суфікса *-ed*: *collected – passed* [5, с. 68].

Напівсуфікси. Існують випадки, коли провести чітку межу між коренем та афіксами досить важко. В англійській мові є корені з високо розвиненими комбінуючими властивостями. Вони вживають у функції другого елемента структури слова і за своїм загальним значенням нагадують суфікс. Наприклад – *-man, -like, -proof, -worthy, -wise, -way, -monger, seaman, childlike, waterproof, blameworthy, clockwise, sideways, newsmonger* [6, с. 13].

Процес утворення нового слова може бути поєднаний з переходом його з одного класу (частини мови) в інший. Це одне з головних джерел поповнення мовної лексики. Таке морфологічно-семантичне перетворення називається конверсією.

Конверсія – це одне із головних джерел поповнення мовної лексики і для нього майже не існує формально-морфологічних обмежень. Це найбільш поширений спосіб словотвору, при якому слово переходить з однієї частини мови в іншу без використання афіксів і префіксів, тобто без зміни структури слова (*a hand – рука, to hand – вручати*) [1]. Слово «конверсія» в англійській мові походить з латинської мови («*Convertere*» – перетворювати, колись розглядалось як «перетворення» однієї частини мови в іншу). Багато дослідників пропонувало терміни функціональна зміна, нульова деривація, кореневе творення, проте термін конверсія видався найбільш вдалим. У мові існує значна кількість слів, форми яких не мають ніяких зовнішніх ознак для визначення їх приналежності до певної частини мови.

Конверсія притаманна багатьом мовам, але в сучасній англійській мові вона має особливо широке розповсюдження.

Наприклад, візьмо слово «work» робота, працювати. З української іменник «робота» відрізняється від дієслова «працювати» по звучанню і написанню. З англійської, внаслідок конверсії, вони звучать і пишуться однаково: *We work well. Ми працюємо добре.*

Our work is good. Наша робота є хорошою.

Це є переважаючий тип дієслівного словотвору. Нові дієслова часто утворюються від:

- 1) іменників: *a bill –to bill, a garage – to garage.*
- 2) прикметників: *bare – to bare, empty – to empty.*
- 3) скорочень: *a bach (bachelor) – to bach.*

Основними різновидами конверсії є: вербалізація (утворення дієслів), субстантивізація (утворення іменників), ад'ективація (утворення прикметників), адвербалізація (утворення прислівників).

Конверсія, має такі підвиди:

1) реконверсія – мовне явище, коли одне із значень похідного за конверсією слова є джерелом утворення нового значення основи, від якого воно походить: *cable – to cable.*

2) часткова конверсія – шляхом конверсії від дієслівної основи починає утворюватися іменник, але потім цей іменник входить до складу словосполучень з дієсловами: *give, have, take, take, тощо: to have a bite, to take a look* [2, с. 56].

Існують певні морфологічні перешкоди, через які відповідне слово не може конвертуватися. Так, раніше майже не конвертувалися складні іменники – до конверсії не спонукала сама складність слова.

Дієслівна конверсія не здійснюється стосовно географічних та власних назв. Не конвертуються віддієслівні іменники та іменники, що мають закінчення *-ation, -ing, -ty.*

Скорочення – це частина слова, що вживається після втрати його окремих елементів. Пропущення якоїсь частини слова походить від явища узагальнення і відноситься до факторів мовної економії [3, с. 86].

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Проблеми скорочених лексичних одиниць як специфічного мовного явища привертала увагу багатьох вчених, а саме: Ричкова В.Н., Медвідя О.М., Палюха О.В., Чумака Л.М. та ін.

Скорочення в усному мовленні завжди співіснують поряд з повними формами: *doc – doctor, prof – professor, ad – address, dad – daddy (father), stud – student, bus – autobus, phone – telephone*, відрізняє їх лише стилістичне та

Скорочення, що складаються з початкових букв слів і основ, називаються ініціальними абrevіатурами або акронімами. Акронім – скорочення, фонетична структура якого співпадає з фонетичною структурою загальноживаних слів. Для утворення акронімів використовують частини слів, що входять до складу початкових термінологічних слів [2, с. 25].

Акроніми читаються по літерах. Наприклад:

['si: 'ai 'si:] – *Counter Intelligence Corps* – ЦІС [Служба контррозвідки США; UNESCO – ['ju: 'neskou] – *United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation* – Установа ООН з питань просвіти, науки і культури (ЮНЕСКО); NATO ['neitou] – *North Atlantic Treaty Organization* – Міжнародна політично-військова організація (НАТО).

Отже, в сучасній англійській мові існує певна кількість засобів словотвору, одні з яких є досить поширеними та продуктивними (напр., суфікси, префікси), а інші вживаються набагато рідше і є складовими частинами інших засобів словотвору (інфікси, аломорфи тощо).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусак І.В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: Дис...канд. філол. наук: 10.02.04/ Ужгородський нац. ун-т – Ужгород, 2003. – 268 с.
2. Бушкова В. В. Порівняльна лексикологія англійської та української мов: [Конспект лекцій: Для студентів спеціальності «Переклад»] / Бушкова В. В. – Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2007. – 76 с.
3. Вікіпедія – вільна енциклопедія <http://uk.wikipedia.org/>.
4. Емірсуїнова Г.І. Лексикон сучасного фемінізму (на матеріалі англійської мови): Дис...канд. філол. наук: 10.02.04/ Запорізький держ. ун-т – Запоріжжя, 2003. – 184 с.
5. Павлюк А.Б. Типи слів за морфемною будовою в сучасній англійській мові//Наук.вісн. ВНУ. – 2002. – №5. – С. 14.
6. Cutting Edge Advertising: How to Create the World's Best Print for Brands in the 21-st Century. – 2-е изд. – М.: Вільямс, 2007. – 512 с.

*Світлана Танана, Інна Нелен
(Переяслав-Хмельницький)*

БІЛІНГВІЗМ ЯК ВАЖЛИВЕ ЯВИЩЕ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У контексті культурної перебудови сучасного світу мова починає відігравати досить важливу роль, адже саме мова дозволяє полегшити розуміння людьми одне одного, вона поліпшує комунікацію. З розвитком мов з'являється поняття білінгвізм, яке дослівно означає двомовність. Проблематика двомовності є досить актуальною в сучасному світі, а особливо в Україні. Білінгвізм є специфічним станом суспільного життя, при якому спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї країни.

Зазначимо, що джерелом білінгвізму, як правило, виступає етнічна неоднорідність суспільства та держави, наприклад, існування на одній території декількох етносів, що використовують різні мови для спілкування. По суті, в сучасному світі немає держав, в яких не було б етносів, тому двомовність як явище отримало досить великого поширення. Білінгвізм відображає ситуацію, коли відразу дві мови визнані державою, внаслідок юридично закріплених норм або законів, на рівні офіційних і з рівноправним статусом для кожної з цих

мов. Серед типових прикладів країн із офіційним білінгвізмом Канада, Бельгія, Фінляндія. В світі існує і так званий неофіційний білінгвізм, який відповідає ситуації, коли офіційно визнаною є лише одна з двох мов, що найбільш часто використовується населенням цієї держави. Разом з тим, невизнана на рівні офіційної, друга мова продовжує вживатись значною частиною населення досить широко.

Таким чином, двомовність чи білінгвізм як явище є досить розповсюдженим і потребує детальнішого вивчення. Серед різноманітних підходів до даного поняття немає певної єдності вчених щодо нього. Одні вважають, що білінгвізм позитивно впливає на розвиток як окремої людини, так і суспільства в цілому. Інші вважають, що на початкових етапах розвитку та соціалізації дитини двомовність є досить шкідливою, тому що розвиток не відбувається, дитина важче соціалізується. Щоб внести ясність в дуальність уявлень про білінгвізм необхідно це явище дослідити і проаналізувати думки різних вчених на рахунок нього.

Метою статті є дослідження сутності білінгвізму в контексті сучасного інформаційного суспільства.

Дана стаття має досить велике практичне значення як для кожної людини окремо, так і для суспільства в цілому. Тому що знаючи, що таке білінгвізм, які його головні ознаки, як його правильно використовувати і з якими цілями, можна покращити ефективність роботи не лише людини, але й суспільства в цілому. Також знання білінгвізму дає можливість людині осмислити чи є необхідним їй використовувати дві мови для досягнення своїх цілей чи доцільно це.

Реальна соціально-мовна ситуація, сутність якої полягає в співіснуванні, взаємодії та розвитку двох мов у межах певного мовного колективу в сучасному світі отримала назву білінгвізм або двомовність. Зазначимо, що дане поняття має латинські корені і походить від поняття *bilingual*, що трактується як «подвійна мова», в ХХІ столітті білінгвізм визначається як володіння кількома мовами. Людей, які мають здатність оперувати кількома мовами називають білінгвами, хоча можна зустріти й інші назви, які означають оперування кількома мовами – полілінгвізм чи мультилінгвізм. Людина, яка здатна вільно оперувати різними мовами в конкретних мовних ситуаціях, за дослідженнями психологів, все-одно має одну домінуючу мову, яка переважає і відіграє значно більшу роль в житті. Іноді в психолінгвістичній літературі зустрічається позначення М1 – перша мова та М2 – друга мова. Необхідно пам'ятати, що хронологічно друга мова пізніше може витіснити першу і навіть стати рідною. Тому іноді говорять, що одна з мов двомовного індивіда являється домінуючою, тобто основною. Такий дослідник В.Белянін виділяє природній (побутовий) та штучний (навчальний) білінгвізм. При цьому, природній білінгвізм з'являється у відповідності з мовним оточенням (у наявності якого радіо і телебачення) та завдяки багатій мовній практиці. Усвідомлення мовної специфіки системи може не відбуватися. А при штучному білінгвізмі другу мову необхідно вивчати, прикладаючи вольові зусилля та використовуючи спеціальні методи і прийоми. [1, с.69].

Питання білінгвізму досить об'ємне і багатоаспектне. До його вивчення можна підходити з позиції мовця, суспільства, а також самої мови (або мов). Тому залежно від того, з якого боку вчені досліджують це поняття, існують власне лінгвістичний, соціолінгвістичний, психолінгвістичний і педагогічний (методичний) аспекти розгляду білінгвізму.

Так, зокрема, лінгвістика вивчає співвіднесеність структур і структурних елементів двох мов, їх взаємодію та взаємопроникнення на різних рівнях. Основним завданням соціолінгвістичного підходу є аналіз ролі соціальних функцій двомовності в житті її носіїв. Психолінгвістика зосереджує увагу на визначенні характеристик лінгвістичних категорій, понять, що відображаються в мовній свідомості носія двомовності; вивчає своєрідність закріплення в пам'яті, усвідомлення, осмислення особливостей категорій і понять, що є специфічними для другої мови та відсутні в їхній мовній свідомості як носіїв першої мови. Педагогічний аспект вивчення двомовності зорієнтований на розроблення найбільш раціональних методів вивчення процесів оволодіння двома мовами.

При вивченні феномену вчені враховують ступінь опанування нової мови, наприклад, Е.Верещагін, з погляду ступеня володіння мовами та кількості мовленнєвих дій виділяє три рівні білінгвізма: рецептивний, репродуктивний і продуктивний види білінгвізму. Рецептивний (сприймаючий) білінгвізм існує тоді, коли людина задовольняється приблизним розумінням іноземної мови. Сама людина при цьому майже не говорить і не пише. Репродуктивний (відтворювальний) білінгвізм дозволяє білінгву не тільки сприймати (переказувати) тексти іноземної мови, але і відтворювати прочитане та почуте. Продуктивний (породжуючий) білінгвізм дозволяє білінгву не тільки розуміти і продукувати іноземні тексти, але і породжувати їх. Іншими словами, при продуктивному білінгвізмі людина може більш-менш вільно розмовляти, писати та породжувати самостійні творчі повідомлення іноземною мовою [3, с.88].

Двомовна взаємодія має дуальний характер: з одного боку, це є взаємодія розвитку та функціонування двох мов у процесі реалізації суспільно-комунікативних потреб, з іншого – взаємодія структур мов, що контактують у межах колективу носіїв двох систем комунікації. Найбільш широко наслідки структурно-функціональної взаємодії різноманітних мов відбиваються в усному мовленні, адже сам процес білінгвістичної взаємодії залежить від характеристик суб'єкта двомовності.

Дослідження сутності та джерел походження білінгвізму в сучасному світі лежать на стику різноманітних дисциплін, починаючи соціологією, філософією, лінгвістикою і закінчуючи політологією, правом, тобто можна сказати, що дослідження двомовності має міждисциплінарний характер. Більшість вчених визначають, що такі поняття як «іноземна» та «друга» мова мають не тотожний характер, іноземна мова є мовою яка вивчається з певною ціллю (наприклад, коли людина має за мету вступити в університет за кордоном чи прагне виїхати туди на постійне місце проживання), а друга мова пов'язана з природними ситуаціями спілкування з носіями мови без цілеспрямованого вивчення. Вважається, що в ситуації навчання і в емоційних ситуаціях білінгв застосовує різні мови. В дослідженні природи двомовності І.Горелов виокремлював два аспекти: аспект роздільності та суміжності. Щодо аспекти роздільності, то він передбачає що у двомовної людини є дві окремі системи асоціацій і ці системи утворюють дві автономні сфери мислення. Щодо іншого аспекти – суміжності, то необхідно зазначити, що він передбачає існування єдиної концептуальної бази для двох мов, тобто вони не є автономними.

В історії досліджень проблем білінгвізму можемо виділити два етапи. Перший, який припадає на 50-70 рр. ХХ ст., характеризується безпосередньою увагою до теоретичних проблем. Саме у цей час виникають теорії білінгвізму, на які до цього часу спираються сучасні дослідники. Це теоретизування, особливо в радянському мовознавстві, нерідко використовувалося для обґрунтування ідеологічних питань, пов'язаних з проведенням відповідної мовної політики. Другий етап розвитку досліджень білінгвізму, що розпочався з другої половини 80-х рр. і триває дотепер, засвідчує особливу увагу дослідників до прикладних проблем. В українському мовознавстві яскравим прикладом таких досліджень є монографія Н.Шумарової, присвячена проблемі мовної компетенції, дослідження Б.Ажнюка про мову українців діаспори, словник і ряд теоретичних праць Л.Ставицької, що стосуються проблеми сленгу, а також інші праці, присвячені окремим прикладним аспектам соціолінгвістики. На цьому етапі вчені значну увагу приділяють соціолінгвістичним дослідженням із залученням великого мовного матеріалу, але відсутня теоретична база для сучасного осмислення.

Слід відзначити, що на ранньому етапі досліджень у працях деяких радянських мовознавців заперечувалось таке розуміння білінгвізму, за якою необхідною умовою було однаково вільне володіння обома мовами. „Такий тип двомовності, – як зазначає радянський дослідник М.Михайлов, – дійсно зустрічається, і він є найбільш бажаним типом двомовності, але цей тип мало поширений. Значно більше поширення має той тип двомовності, коли

нерідною мовою володіють гірше, ніж рідною, коли нерідна мова відчуває зі сторони рідної так зване інтерферуюче явище” [4, с.213].

Інше визначення двомовності знаходимо у відомій праці У. Вайнрайха „Мовні контакти: „Практику почергового користування двома мовами ми будемо називати двомовністю, а осіб, що її здійснюють – двомовними [2, с.262]. Тут не вказано на ступінь володіння мовами: просто мається на увазі, що практика користування мовами по черзі вже передбачає можливість їх використання для комунікації. Схоже визначення, яке, щоправда, виглядає компромісом між традицією радянських вчених і зарубіжним досвідом, дає В.Розенцвейг: „Під двомовністю як правило розуміється володіння двома мовами і регулярне переключення з однієї на другу в залежності від ситуації спілкування” [5, с.12].

У Вайнрайх пише в одній зі своїх робіт: “...середовище оточення може закріплювати навіть за кожною мовою певні теми і типи співрозмовників єдиним для всієї групи способом. В одних суспільствах двомовність знаходиться під підозрою, в інших оточена повагою. В одних суспільствах переключення з мови на мову допускається, в інших – засуджується. Інтерференція може дозволятися в одній мові і зневажатися в іншій” [2, с.262].

Білінгвізм у соціолінгвістичному плані також розуміють як „співіснування двох мов у рамках одного й того ж мовленнєвого колективу, який використовує ці мови у відповідних комунікативних сферах, залежно від соціальної ситуації та інших параметрів комунікативного акту [6, с. 176]. Підкреслимо, що тут акцент також робиться не на *рівні* володіння кожною з мов, а на *функціонуванні* мов у мовленнєвому колективі. Такий вид білінгвізму А.Юдакін слідом за М.Джунусовим називає функціональним, або соціальним білінгвізмом на відміну від категоріального, або академічного білінгвізму, окремі підвиди якого взагалі не передбачають володіння мовою у процесі комунікації (це, зокрема, технічний білінгвізм, тобто вивчення мови для роботи зі спеціальною літературою). Категоріальний білінгвізм, на відміну від функціонального, виникає внаслідок свідомого вивчення другої мови через засвоєння фонетики, лексики та граматики нерідної мови у зіставленні їх з рідною.

Соціальна природа білінгвізму видається безсумнівною. Деякі вчені (У.Лабов, І.Джонсон, О.Леонт'єв, Ю.Саплін) схильні не тільки розглядати білінгвізм як соціальне явище, а й говорити про його стилістичне використання. Ставиться питання про соціальне значення надання переваги тій чи іншій мові залежно від ситуації. У зв'язку з цим соціального значення набуває також питання ставлення до кожної з мов в умовах білінгвізму в групах, соціальних верствах та загалом у суспільстві і зв'язок соціальних оцінок (а не тільки реакції на зміну ситуації спілкування) з явищем переключення коду [7, с. 176].

Наведені вище твердження зумовлюють переосмислення поняття білінгвізму не лише у соціолінгвістичному, але й у комунікативному аспекті. З огляду на це ми пропонуємо наступне визначення цього поняття: білінгвізм – це здатність індивіда чи мовної спільноти почергово використовувати дві мови (у ширшому випадку полілінгвізму – декілька мов) для забезпечення комунікативних потреб.

Але проблема соціолінгвістичних досліджень білінгвізму часто полягає в неможливості визначити чіткі межі білінгвізму. Зокрема, виникає запитання: чи можна вважати білінгвом людину, яка знає кілька десятків фраз іноземною мовою і це дає їй можливість забезпечувати мінімальні комунікативні потреби в іншомовному середовищі? Яким має бути об'єм володіння другою мовою, щоб можна було однозначно говорити про білінгвізм? Для розв'язання цієї проблеми ми пропонуємо ввести поняття „інтерференційного порогу”. Відомо, що при вивченні другої мови виникає проблема інтерференції, яка полягає у внесенні певних елементів системи рідної мови в мову, що вивчається. При цьому це явище може бути одностороннім або двостороннім. Скажімо, для студента-українця, який вивчає англійську мову і має деякі комунікативні навички, українська мова буде джерелом інтерференції для англійської, але у жодному разі не навпаки. У такому випадку ми говоримо про українсько-англійський білінгвізм, але не про англо-український. Якщо ж йдеться, скажімо, про професійного перекладача, який розмовляє англійською однаково, а іноді й частіше, ніж

українською, і в його українському мовленні помітний інтерферуючий вплив англійської мови, тоді є підстави говорити про двосторонній білінгвізм. Саме цей тип білінгвізму і має бути предметом соціолінгвістичних досліджень. Дуже рідко цей тип досягається академічним шляхом, тобто через цілеспрямоване вивчення мови за допомогою підручників, граматики і словників. Значно частіше двосторонні білінгви – вихідці зі змішаних родин, мешканці прикордонних зон або емігранти. Вивчення масового білінгвізму має справу, як правило, саме з такими респондентами. Тому вважається, що односторонньому білінгвізмі взагалі немає підстав говорити про білінгвізм у строго лінгвістичному розумінні даного терміна, оскільки мовець у цьому випадку сприймає другу мову виключно через призму рідної, і у нього не існує безпосередніх зв'язків між знаками другої мови і сигніфікатами. Такі мовці залишаються в „колі” своєї мови, навіть використовуючи знаки іншої системи, подібно як, записуючи український текст латиницею, ми змінюємо не систему мови, а лише звичні для нас графічні знаки на менш звичні. Таким чином, наявність іншої системи світосприйняття (зважаючи на обмежене коло застосування) жодним чином не відбивається на власне мовній особистості.

Вважається, саме поява двосторонньої інтерференції свідчить про наявність білінгвізму – як стосовно конкретного мовця, так і щодо мовної спільноти в цілому. Іншими словами, ми можемо вважати певного мовця білінгвом, якщо інтерференційні явища будь-якого порядку наявні як у мові-реципієнті, так і у мові, що вивчається, тобто в обох випадках мовець переходить інтерференційний поріг.

На мою думку, з огляду на вищесказане слід розмежувати широке і вузьке розуміння білінгвізму. У широкому розумінні білінгвізмом можна вважати будь-яку практику почергового використання двох мов; сюди, зокрема, зараховуються усі випадки субординативного білінгвізму. У цьому випадку кожен мовець, що використовує елементи двох мовних систем незалежно від рівня мовної компетентності у кожній із них, вважатиметься білінгвом. Вузьке розуміння білінгвізму передбачатиме можливість зіставляти знаки кожної з мов безпосередньо із сигніфікатом, а не використовувати як посередника іншу мовну систему.

Білінгвом у вузькому розумінні, відповідно, буде такий мовець (чи мовний соціум в умовах масового білінгвізму), який послідовно і регулярно на даному етапі використовує дві мови для забезпечення своїх комунікативних потреб, при чому, як правило, ці мови здійснюють інтерферуючий вплив одна на одну. Існують випадки, коли мовець стає білінгвом на обмежений час, а потім знову повертається до монологічної практики (це явище поширене, зокрема, серед сезонних робітників, а також внаслідок тимчасової трудової міграції). Повертаючись до монологізму, такий мовець не втрачає (принаймні відразу) навичок спілкування іншою мовою, але не використовує їх у жодній комунікативній ситуації (так званий пасивний білінгвізм), тому і не може характеризуватися як білінгв у строго лінгвістичному розумінні цього терміну.

Отже, вивчення білінгвізму в певних соціальних умовах неоднорідне і містить цілий ряд конкретних дослідницьких проблем. Серед перспектив досліджень у цьому напрямку слід відзначити, зокрема, проблему ступеня володіння обома компонентами білінгвізму (мовної компетенції), проблему ситуативної реалізації знання першої та другої мов та питання кодового переключення, проблему специфіки формування „образу світу” у білінгвів і т. ін. неоднозначність у трактуванні та складність безпосереднього вивчення двомовності свідчать про багатоаспектність цієї проблематики. У статті визначено основні підходи до тлумачення явища білінгвізму, що розглядається як здатність індивіда чи групи людей використовувати дві мови в різних комунікативних ситуаціях. Встановлено, що існує ціла низка типологізацій двомовності відповідно до різних аспектів її вивчення. З'ясовано, що в умовах білінгвізму співвідношення між мовами, що взаємодіють, залежить від соціолінгвістичних, психологічних і соціокультурних чинників. Таким чином, на даний момент найактуальнішим є те, що необхідно досліджувати мову її розвиток та функціонування і ніколи не зупинятися у її вивченні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Белянин В. И. Психолінгвістика. – М. : Флінта. 2008. – С. 69-85.
2. Вайнрайх У. Языковые контакты. – К. : Вища школа, 1979. – 262 с.
3. Засєкіна Л. В. Засєкін С.В. Вступ до психолінгвістики. // Острог : Видавництво Нац.Ун-ту „Острозька академія”, 2002. – С. 87-92.
4. Михайлов М. М. Об изучении проблемы двуязычия // Язык и общество. – М. : Наука, 1968. – С. 212-215.
5. Розенцвейг В. Ю. Основные вопросы теории языковых контактов // Новое в лингвистике, вып. VI. Языковые контакты. – М., 1972. – С. 5-24.
6. Швейцер А. Д. Современная социолінгвістика: Теория, проблемы, методы. – М. : Наука, 1976. – 176 с.
7. Шовгун Н. О. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп : дис. канд. філол. наук: 10.02.01 // Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 176с.

*Валентина Тихоша
(Херсон)*

ЄВРЕЙСЬКИЙ АНТРОПОНІМІКОН НА ХЕРСОНЩИНІ

Історія єврейського народу повчальна для українців. Усі завойовники й поневолювачі, що збиралися знищити єврейський народ, самі давно зникли. Але досі є єврейський народ і відроджена ним держава. Після майже двохтисячолітнього полону у євреїв вистачило сил не тільки відродитися як нація, а й відродити в усіх функціях вічну єврейську мову іврит. Відродження гебраїської мови має величезне значення, бо, як відомо, однією з найістотніших ознак нації є наявність однієї спільної мови. В Україні чи не найбільша діаспора євреїв у світі. У Херсоні до Другої світової війни проживало біля 14 тисяч євреїв, а в цілому на Херсонщині – понад 16 тисяч. Єврейські імена та прізвища зустрічалися в нашому краї досить часто, але ніколи не вивчалися. Тому тема нашої статті актуальна і потрібна для ознайомлення з історією рідного краю.

На території України єврейські номени досліджував С.Вайсенберг («Южнорусские евреи» 1895р.) та І. Кулішер («Сборник имён, употребляемых евреями в России» 1911р.).

Як свідчить порівняльний аналіз єврейських імен, в умовах розсіяння народу по різних територіях вони зазнавали впливу інших мов і культур. Змінювалися імена і під впливом релігійних поглядів. Через бажання увіковічнити ім'я родича нерідко чоловічі імена перетворювали на жіночі. Так, наприклад, Мілка наречена по діду – Шміль, ім'я Веля – від імені дядька Велвел.

Очевидно, що багато імен, значення яких наразі неможливо пояснити, утворилися саме так.

Серед цих імен трапляються й такі, що утворилися «осмислено», тобто збережений корінь слова вказує на походження: Діна від Даніїл, Хана від Хейне.

Деякі імена стали перехідним мостом до більш сучасних імен євреїв, які називають християнськими, правильніше буде – загальноєвропейськими, хоча насправді вони є чисто язичницькою спадщиною, або європеїзацією семітичного кореня. Як наприклад, сучасні Леонід і Люба, що є переробкою імен Лейба і Либа. У древні часи під впливом античного еллінізму Гілель став Юлусом, Йосип – Язоном, Хаїм – Єфимом (або Юхимом).

Такі зміни викликалися самим життям, оскільки євреї спілкувалися з місцевим населенням, не завжди їхні імена були зручними для вимови. Тому частина єврейських імен

записана в українській інтерпретації: Крейна – Клара, Гершко – Григорій, Вигдор – Віктор, Хайкель – Харитон, Лес – Олена, Вольф – Володимир, Шейндл – Софія.

Дослідження єврейських імен на Херсонщині показують, що їх було не так уже й багато, бо більшість з них повторюється. Так, на першому місці стоїть ім'я Моше (Мойсей), на другому – Авраам, третє місце належить Якову – родоначальнику 12 поколінь євреїв.

У кінці ХХ на початку ХХІ століть популярними стали імена Ілля, Хаїм, Менахем, Мордехай, Арон, Ізраїль, які асоціюються з народною єдністю. Серед жіночих імен на першому місці стоїть ім'я праматері євреїв – Сари, за нею слідує – Ревека, Лея, Рахіль, Маріам, Естр, Хана.

Серед єврейських антропонімів найчастіше зустрічаються вибудовані за моделлю «особисте ім'я людини». Їх семантиці особливого значення надавали батьки та раввини, які записували імена в синагогах. Аналіз номенів євреїв свідчить, що на першому місці серед них стоять імена видатних біблійних героїв та прабабків, як-то: Мойсей, Йосип, Давид, Ісаак, Авраам. Перевага, що надається цим іменам, очевидно, криється у їх семантиці.

Авраам – перший праотець єврейського народу. Він присвятив своє життя розповсюдженню знань про Бога на землі. Авраам знаменитий своєю добротою. Значення його імені «батько багатьох народів».

Мойсей – древньоєврейське чоловіче ім'я, що згадується в Біблії, в Торі і в Корані.

Існує кілька версій походження і значення цього імені. «Мойсей» – значить «врятований з води». Так могла назвати дитя єгипетська принцеса, знайшовши його в папірусі на березі річки Ніл. За іншою версією – це ім'я єгипетського походження й означає «дитя». На користь цієї версії свідчить той факт, що ім'я Моша (Мойша – скорочене від Мойсей) входило в імена фараонів Єгипту: Рамсес – Ра – мосес – «син бога Ра», Тутмос – «син бога Тота» (бог освіти і науки в єгиптян). Можливо, що Мойсей спочатку мав ім'я, яке вказувало на те, що він дитя якогось бога, але після виходу євреїв з Єгипту перша частина імені Мойсея відпала. Є ще одна версія про тотожність Мойсея і фараона Яхмоса, корінь імені якого походить з древньої мови й означає «людина» або «чоловік». Варіантів цього імені в різних мовах світу багато:

- а) Моше, Мойше, Мейше, Миши, Мовша – єврейські варіанти імені;
- б) Муса – варіант імені в ісламських країнах;
- в) Моузес – англомовний варіант;
- г) Мовсес – вірменський варіант;
- д) Мойсей – український варіант.

Мойсей (Моше) – найвизначніший з пророків, що вивів євреїв з Єгипту, водив їх пустиною сорок років, аж поки не виросло нове покоління, яке не знало рабства. Якщо це ім'я означає «той, що його витягли з води», то у цьому імені глибокий зміст – адже Мойсей фактично «витягнув» єврейський народ з рабства.

Аарон – означає «той, що світиться». Він був першим священиком і прославився тим, що «любив мир і прагнув миру», світився добротою.

Залман – це ім'я є аналогом імені Соломон, що значить «мудрий». Соломон – син царя Давида, наймудріший з людей, побудував перший єрусалимський храм.

Берко (Берел) – буквально означає «ведмідь», символізує силу, перекликається з аналогом Дов, що на івриті означає «ведмідь».

Лейб – значить «лев» – символ царювання, за єврейськими джерелами – символ коліна Йегуди.

Іцхак (Ізя) має семантику «він сміятиметься». Іцхак – другий патріарх єврейського народу. За Кабалою Іцхак мав можливість контролювати й керувати фізичним світом.

Йосип означає «возвеличить Всевишній». Йосип – один із синів Якова, який був проданий у рабство в Єгипет і став правою рукою фараона. Його ім'я за Кабалою означає «з'єднання»

Леві має значення «супровідник». Він, дійсно, виконував такі функції у Єрусалимському храмі.

Мордехай означає «воїн». За писемними джерелами, він пророк і чоловік Естер, який допоміг їй врятувати євреїв від тотального знищення в епоху Пуріма.

Шломо походить від «шалом» – «мир», а друга версія – від «шалем» – «досконалий», «цілісний». Оскільки це ім'я вважається синонімом імені Соломона, то семантика його повністю збігається з характером і вчинками особистості.

Шмуель (Самуїл) вживається із значенням «Бог почув». Життя, яке він прожив, підтверджує, що, дійсно, Бог почув його молитви і подарував довге і щасливе життя.

Яків означає «той, що тримається за п'ятку» Яків – третій патріарх єврейського народу, який мав дванадцять синів, які започаткували дванадцять поколінь Ізраїля. Друге значення цього імені – «гармонія», «цілісність».

Серед єврейських імен значне місце посідають жіночі імена, кожне з яких має свою семантику.

Так, ім'я **Малка** означає «цариця», а дуже популярне сьогодні – **Сара** – «володарка», «правителька». **Сара** в Торі – велика пророчиця, перша з праматерів, дружина Авраама й мати Іцхака. Варіантами імені є Сарі, Саріт, Саріата.

Фріда – красиве ім'я означає «мирна» на мові ідеш.

Хана – має значення «приємна», «милосердна», «красива». Це ім'я асоціюється зі здатністю жінки молитися від усієї душі і складати молитви. Хана в ТаНаХе молиться Богу, просить його про народження сина; Всевишній прислухався до її молитв і послав їй сина Шмуеля – майбутнього пророка.

Хая – «жива», «та, що живе», за Торою – це перша жінка, «мати всього живого». Варіант імені – **Єва**.

Естер – означає «зірка». На івриті це ім'я тлумачиться, як похідне від кореня «ховати», «сховати». Йдеться про те, що Естер врятувала євреїв від знищення царедворцем Амаком. Друге тлумачення кореня «сховати» таке: відомо, що Естер була дуже красивою жінкою, але те, що було «сховане» під очей, – її внутрішні якості, властивості характеру, були ще прекрасніші.

Дора – жіноче ім'я, що запозичене євреями з грецької мови – Доротей, Ісидора, Феодора – з самого початку мало скорочену форму в івриті і означало «подарунок», «дар».

Адель – «благородна», «урівноважена», ім'я в часи середньовіччя було запозичене в іврит з німецької мови.

Ривка – має значення «упряжка». За Торою Ривка – четверта праматір євреїв. Дружина Іцхака і мати Якова. Існує кілька варіантів цього імені: Рифка, Ребекка, Ревекка.

Рахель – означає «вівця», має таке ім'я за свій тихий, спокійний характер. Рахель за Торою – одна з праматерів, дружина Якова і мати Йосипа, яка просить Всевишнього змилостивитись над її синами – єврейським народом, зберегти його. Тому її вважають «заступницею євреїв».

Ціля – «та, що перебуває в тіні Бога». Варіанти імені: Ціля, Ціла.

Файна – ім'я, запозичене в іврит десь у 303 –304 роках до нашої ери з грецької і вважається єврейським. Має значення «сяюча», «блискуча».

Хаман – варіантні форми: Геня, Геся, Гінда, Гітля – древньо-єврейське ім'я, що означає «милосердна», «лагідна» (на теренях України – Ганна).

Опрацювавши наукові джерела і провівши власні дослідження семантики єврейських імен, доходимо висновку, що вони сягають своїм корінням у сиву давнину, в біблійні і добіблійні часи. Щоб чітко встановити їхню семантику, необхідно, крім сучасних словників оперувати знаннями, що стосуються назв і понять, які не використовуються в сучасній українській літературній мові.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вайсенберг С. А. Южнорусские евреи / С. А. Вайсенберг // Этнографическое обозрение. – 1913. – №1–2. – Книги ХСVI – ХСVII. – С. 76 – 109.
2. Кулишер И. Сборник имен, употребляемых евреями в России / Иосиф Кулишер. – Житомир, 1911. – 84 с.
3. Непомнящий Б. Херсон еврейский: Трагедии и судьбы / Борис Непомнящий. – Херсон: Олди –плюс, 2010. – 340 с.

Ярослав Чаварга
(Ужгород)

**ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ АНГЛІЙСЬКИХ БАГАТОЗНАЧНИХ
ПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІДЧУТТІВ**

Полісемія, або багатозначність, є центральною властивістю лексичних одиниць, однією з найважливіших мовних універсалій. У ній виявляються творчі потенції мови, здатної обслуговувати потреби процесу пізнання, що постійно зростають.

Нині немає сумніву в тому, що мова наділена як якісними, так і кількісними параметрами, і що різні її властивості можуть вивчатися різноманітними методами і прийомами. Тому останнім часом поряд із суто гуманітарними широкого застосування набули квантитативні (апроксимативні та статистичні) методи у вивченні мови.

Проблема полісемії і, зокрема, квантитативних її закономірностей, залишається предметом наукових розвідок сучасної лінгвістики [1; 2; 3; 4]. Предметом нашого дослідження є полісемія англійських прикметників на позначення відчуттів.

Мета нашого дослідження – встановити семантичні характеристики англійських полісемічних прикметників на позначення відчуттів з опорою на статистичні параметри.

Як відомо, поняття, пов'язані з відчуттями, є основоположними у пізнанні навколишнього світу, у формуванні уявлень про зовнішні властивості предметів. Зі сприйняття предметів і явищ навколишнього світу починається пізнання. Через порівняння властивостей та якостей предметів і явищ із відповідними чуттєвими еталонами відбувається поступове розширення сфери використання цих слів, а отже, і розвиток їхньої полісемії.

Прикметники на позначення відчуттів у сучасній англійській мові мають досить складну семантичну структуру, в якій поєднуються різні за ступенем узагальнення ознак лексико-семантичні варіанти, пов'язані між собою відношеннями семантичної похідності.

Нами досліджено 363 полісемічні прикметники на позначення відчуттів, які були поділені на 3 субкатегорії:

- «Зорові відчуття (колір, яскравість)». Це такі слова, як *red* (червоний), *pale* (блідий), *brown* (коричневий), *bright* (яскравий), *black-and-white* (чорно-білий), *monochromatic* (монохроматичний), *beamy* (променистий);
- «Смакові відчуття». До цієї субкатегорії належать слова такого типу: *sour* (кислий), *vapid* (прісний, несмачний), *tart* (кислий, терпкий), *tasty* (смачний), *bittersweet* (гірко-солодкий);
- «Дотикові відчуття». До неї належать такі ад'єктивні одиниці: *soft* (м'який), *smooth* (гладкий), *rough* (шершавий), *wet* (мокрый), *tactile* (відчутний на дотик), *cool* (прохолодний), *warm* (теплий), *glowing* (розжарений), *congealed* (заморожений), *lukewarm* (теплуватий).

За допомогою статистичних методів встановлено індекс полісемічності для всієї категорії (4,22) та для кожної субкатегорії. Розподіл полісемічних прикметників категорії «Відчуття» за полісемічними зонами та індексами полісемічності наведено в таблиці. Як видно з таблиці, найвищий індекс має субкатегорія «Дотикові відчуття» (5,60), а субкатегорії

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

«Зорові відчуття (колір, яскравість)» і «Смакові відчуття» мають суттєво нижчий і майже однаковий індекс – 3,47 і 3,54 відповідно.

Субкатегорії в межах категорії «Відчуття»	Розподіл кількості слів та кількості значень за полісемічними зонами				Заг. к-сть слів	Сум. к-сть знач.	I _n
	2–3 (%)	4–5 (%)	6–10 (%)	11 ... (%)			
1. Зорові (колір, яскравість)	125 сл. (69,83)	32 сл. (17,88)	17 сл. (9,50)	5 сл. (2,79)	179 (49,31)	622 (40,63)	3,47
	274 зн. (44,05)	139 зн. (22,35)	128 зн. (20,58)	81 зн. (13,02)			
2. Смакові	38 сл. (64,41)	14 сл. (23,73)	5 сл. (8,47)	2 сл. (3,39)	59 (16,25)	209 (13,65)	3,54
	85 зн. (40,67)	61 зн. (29,19)	37 зн. (17,70)	26 зн. (12,44)			
3. Дотикові	82 сл. (65,60)	15 сл. (12,00)	14 сл. (11,20)	14 сл. (11,20)	125 (34,43)	700 (45,73)	5,60
	199 зн. (28,43)	64 зн. (9,14)	102 зн. (14,57)	335 зн. (47,86)			
Разом у категорії	245 сл. (67,49)	61 сл. (16,80)	36 сл. (9,92)	21 сл. (5,79)	363	1531	4,22
	558 зн. (36,45)	264 зн. (17,24)	267 зн. (17,44)	442 зн. (28,87)			

Поділ на субкатегорії та статистичні обчислення дають змогу проаналізувати важливість кожної з них щодо розгортання полісемії всієї категорії. Сумарна кількість значень, наявних у всіх прикметниках на позначення відчуттів, становить 1531. Наші дослідження показали, що найбільший внесок у розвиток полісемії категорії відчуття робить субкатегорія «Дотикові відчуття»: 125 прикметників, що становить 34,43% від загальної кількості слів у категорії (363), дали 700 значень, а це майже половина (45,73%) від сумарної кількості значень (1531). При цьому привертає увагу той факт, що найбільша кількість значень цієї субкатегорії розгортається у прикметниках, які належать до полісемічної зони 11 і більше значень, тобто слова з високим семантичним потенціалом, а саме – 14 слів дали 335 значень, що становить 47,86% від усієї кількості значень у субкатегорії. Наприклад, прикметники *hot* (гарячий) і *rough* (шершавий) мають по 22 значення, *cold* (холодний) – 26, *dry* (сухий) – 27, *soft* (м'який) – 35, *hard* (твердий) – 36, *heavy* (важкий) – аж 43 значення.

Різний ступінь представленості в мові результатів концептуалізації перцептуальної інформації свідчить про ступінь актуальності тих чи інших типів ознак для життєдіяльності людини у світі. На основі отриманих даних можемо зробити висновок про те, що найбільшою значущістю для життя людини наділена дотикова перцепція. Як показують наші дослідження, друге місце за індексом полісемічності, а отже, й за значущістю посідають прикметники на позначення зорових відчуттів: кольору, яскравості. Третім за значенням типом сприймання є смак у зв'язку з широкою сферою вживання концептів цієї концептуальної галузі для називання не тільки смакової, а й несмакової природи.

Отримана семантико-квантитативна характеристика полісемічних прикметників на позначення відчуттів свідчить про те, що саме сенсорна концептуалізація і сенсорна категоризація є провідними у процесі пізнання навколишнього світу, через які бере свій початок когнітивний досвід носіїв певної мови. Суть позначуваних ад'єктивними словами явищ дійсності та їхня величезна когнітивна роль у житті людини зумовлюють багатство та

численність асоціативних зв'язків, що позначають різноманітні відчуття у їхніх основних і переносних значеннях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу: Навч. посібник / Левицький В.В., Огуй О.Д., Кійко С.В., Кійко Ю.Є. – Чернівці: Рута, 2000. – 136 с.
2. Левицький В.В. Квантитативные методы в лингвистике. – Черновцы: Рута, 2004. – 190 с.
3. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів: Навч. посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2002. – 172 с.
4. Перебийніс В.І. Що дає статистика мовознавцям? // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія: Зб. наук. пр. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2003. – Т. 6, №2. – С. 27-32.

*Анна Чернявська
(Вільногірськ)*

СТИЛЬОВА ДОМІНАНТА ТА СВОЄРІДНІСТЬ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ БУРЯКА В ЗБІРЦІ «НЕ МЕРТВЕ МОРЕ»

Поняття «стиль» досі залишається відкритим питанням в сучасному літературознавстві, адже воно вбирає в себе основні тенденції та закономірності розвитку літературних напрямів, течій, угруповань, а також особливості творчості окремих митців. Термін «стиль» є багатоплановим, що створює певні незручності для дослідників літератури, адже про стиль говорять мистецтвознавці, лінгвісти, літературознавці, культурологи.

Як зазначає російський філолог В. Виноградов : «індивідуальний стиль, як своєрідну, історично зумовлену, складну, проте структурно єдину і внутрішньо пов'язану систему засобів і форм словесного творчого вираження» [2, с. 105].

Стиль письменника – цілісне явище, за словами В. Жирмунського : «стиль означає не тільки фактичне співіснування різних прийомів, а й внутрішню взаємну їхню зумовленість, органічний чи систематичний зв'язок, що існує між окремими прийомами. (...) Художній стиль письменника є вираженням його світогляду, втілене в образах мовними засобами» [4, с. 167].

Український дослідник Д.С. Наливайко констатував: «стиль – це не сама форма, не «синтез форм», а формотворче начало, певний внутрішній закон художньої творчості, що визначає ритм і композицію, характер образотворчості й інтонацію, усю своєрідність «художньої мови» творів, котра, як відомо, не зводиться до мовно-стилістичних засобів, а включає й «надмовні» елементи... Стиль виявляється як на рівні окремого твору, так і на рівні творчості митця й цілих течій та напрямів» [5, с. 8].

Творчість Юрія Буряка, письменника, перекладача, головного редактора культурологічного альманаху «Хроніка 2000», на жаль, залишається малодосліджуваною, й відповідно, малопоцінованою. Стильові особливості Ю. Буряка на сьогодні – це програма сучасного літературознавства, адже розглядались лише побіжно, без заглиблення .

Юрій Григорович автор самобутніх книжок поезій : «Коло навколо», «Не мертве море», «Альмагама», «Оріль» та інш. Збірки неодноразово здобували схвальні відгуки й рецензії. Поет у своїй жанровій творчості звертається до таких жанрових моделей, як вірш, поема та цикл.

Збірка «Не мертве море» – «це політ над світом, звідки видно і землю, і злітну смугу бездоганих сонетів, а ще тонку кладочку пам'яті про Дике Поле й Дніпро.» [1, с. 2]. Збірка була видана у 2014 році і нагороджена премією Шевченка, що додає їй цінності і

актуальності для подальшого дослідження. За словами Юрія Григоровича, цю збірку він писав майже десятиріччя, в цей період багато подорожував, шукав натхнення і особливим місцем для письменника став Ізраїль, відлуння якого, можна простежити в збірці:

«О боже, боже Йудеи,
Благий творителю землі,
Не наказуй родніх злодеев,
А мне смиренне пошли» [1, с. 225]

Через етимологію слова «Не мертве море» – асоціативно підводить до теми ностальгії, смутку, не втраченої надії. Також, у назві присутнє символічне значення біблійної річки Йордань. Збірка « Не мертве море» будується на психологічних, історико-філософських деталях. Наприклад, поезія «Антисанітарія», побудована на психологічних деталях, викликає напруження, домінує філософська рефлексія:

Коли ти працюєш над великою книгою,
коли перед очима – доба чи народ,
чи ціла епоха в культурі,
тонеш ув інтернетних нетрях чи впливає твій бот
у носії паперові і – SOS- тонеш у мукулатурі,
приходить твій бос чи рак літеральний,
ракло з будуна, це нишпорка хижа виконує
шефа завдання... [1, с. 38]

В деяких поезіях чітко спостерігається предметно-зображальні предмети, адже вони теж виконують роль психологізму, створюючи емоційне тло твору.

Стильові домінанти у сфері художньої мови – це монологізм, риторичність, адже більшість творів збірки побудовані як монолог ліричного «я»:

Білий кораблик пливе під мостом,
його наздоганяє другий...
Пам'ятаєш, останній пістон?
Він був недолугий... [1,с.119]

Юрію Григоровичу присутні риси постмодернізму, адже в збірці є перенесення інтересу з епістемологічної (закони пізнання) на онтологічну (закони буття) проблематику, а також своєрідну форму художнього бачення світу, з метою відкриття в них істинної, ще не збагненої суті:

Коли ти бездушним станеш, гіршим від паскуди?
Хто без тебе поминати буде грішну душу,
Коли ти живого трупа на душі засушиш?
На душі засушиш... [1,с.239]

В "Енциклопедії постмодернізму" зазначено, що "постмодерністський вірш дуже відрізняється своїм виглядом від традиційного вірша (тобто сторінка більше не містить у собі акуратно виготовленого поетичного факту, а є радше тим місцем, де поет працює із якоюсь конкретною темою): постмодерністський вірш– це пастиш із прози, цитат та поетичних рядків, що черпають свій зміст із широкого діапазону інтересів і тем, а поет-постмодерніст висуває на перший план той факт, що поетичний твір (як і сам поет) , вплетений у мережу зв'язків з іншими текстами ідеологією, жанрами та поетами" [3,с.31].

Маркерами авторського ідіолекту у збірці « Не мертве море» є поєднання різних стилей : поезія, вірш, поема, вінок сонетів.

Стильова особливість збірки « Не мертве море», окреслена Юрієм Григоровичем , у зв'язку із специфікою асоціативних образів його поезій, де кожне слово –це код до асоціацій:

Вже у деревах сік збирався
Пробуджувалися, і кора
Чорніла, зимна і сира
І двір, і сніг, і від двора [1,с.8]

Особливу увагу хочеться привернути до циклу «Копальня снів», вірші якої, написані в стилі курйозних віршів. Поезії мають особливу форму, яка відрізняється від попередніх, вони написані у формі трикутника, ромба, пісочного годинника, що додає особливості циклу, та виражає індивідуальний стиль письменника. Естетичний смисл цього циклу полягав у тому, щоб стимулювати інтелектуальний потенціал читача, який допомагає досягнути невідоме й незрозуміле та дає естетичну насолоду. Це своєрідний химерний синтез зорових образів.

Ось
орденонос-
ні революціо-
нери, лідери пома-
ранчів і польові коман-
дири повтікали в національні діри,
їхні діти слени «Пори», ось вони ... [1, с. 290]

Отже, окреслюючи стильові доміанти збірки «Не мертве море», можна констатувати, що збірка містить у собі ознаки філософічності, афористичності, "прозорості" її форми. Серед мотивів в поезії автора звучать пошуки душевної рівноваги, вітаїзм, сповідальність. Різні за стилістикою, за характером образності та за тональністю твори. Глибока філософічна ускладненість переважає у збірці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Буряк Ю.Г. Не мертве море: Поезії. – К.: Укр. пропілеї, 2014 – 638 с.
2. Виноградов В.В. Проблема авторства и теория стилей / В. В. Виноградов. – М.: Гослитиздат, 1961. – 613 с.
3. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. – 503 с.
4. Жирмунский В. М. Избранные труды. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Л.: Наука, 1977. – 407 с.
5. Наливайко Д. С. Стиль напрямку й індивідуальні стилі в реалістичній літературі ХІХ століття / Д. С. Наливайко // Індивідуальні стилі українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст.: [зб. наук. праць]. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 3-43.

**ВЖИВАННЯ ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРОТВОРЧІСТЬ»
ТА ЙОГО АНАЛОГІВ У МІЖНАРОДНОМУ НАУКОВОМУ ОБІГУ**

Розгляд поняття «культуротворчість» у різних типах дискурсу, на превеликий жаль, часто об'єктивно залежить від персональної авторської позиції того чи іншого дослідника та аналітичних традицій, що склалися в межах певних наукових шкіл і напрямів, а не від наріжного каменя філософії культури – чіткого визначення поняття «культура». Також невизначеним залишається статус «культуротворчості»: чи вона є категорією, чи самостійним («культуротворчим») буттям, чи процесом, а чи взагалі безпосередньо культурним феноменом. Головним питанням відповідності вживання поняття «культуротворчість» в україномовній науковій літературі є те, що кожний його відповідник запозичений з різних авторських концепцій, зокрема В.Леонтьєвої, О.Жорнової, В.Федя [1]. Зазначимо, що всі вони виходять зі спільного розуміння культури як ціннісно-сміслового універсуму, та все ж між ними існує певна різниця використаних авторами підходів до тлумачення поняття «культуротворчості», що фактично ставить питання про їх відповідність одне одному, доведення/спростування логічної необхідності їх кількісного існування та зняття з нього спекулятивного навантаження.

Власне, найпершою авторкою, яка фундаментально дослідила наукове питання культуротворчості була проф. В.Леонтьєва. Саме вона, у межах парадигми «афірмо» (ствердження), запропонувала класичне на сьогодні визначення «культуротворчості» як «процесуального буття ціннісно-сміслового універсуму в культурних формах». Згідно з її висновками слова «культуротворчість» і «культуротворення» є синонімами, але виключно в контексті екзистенційно-антропологічних засад афірмативної парадигми (ствердження культури через афективні стани особистості, зокрема такі як свобода, страх, лінощі, закоханість та саморозвиток). Леонтьєва розглянула «культуротворчість» у її перманентному ствердженні через концепт активно-творчої особистості, зокрема наводячи приклад застосування та адаптування власної авторської концепції на педагогічній діяльності. Саме останнє й висмикнуло поняття «культуротворчість» з культурфілософії та культуртеорії, перетворивши його на просте слово в контекстах загальної гуманітарної та педагогічної проблематики. Основним невирішеним питанням концепції В.Леонтьєвої стало фактичне зведення поняття «культура» до поняття «культуротворчість», що від початку є помилковим [1]. «Культура» є дискурсивною формацією, то ж не може бути зведена до «культуротворчості», як результату зовнішніх та внутрішніх, об'єктивних та суб'єктивних, природних та власне культурних, індивідуальних та суспільних обставин, зміни яких трансформують культурний досвід людини.

Другою фундаментальною працею з проблеми «культуротворчості» стали дослідження проф. О.Жорнової, яка розглянула це поняття в контексті педагогічної діяльності, зокрема як самостійну «культуротворчу парадигму в освіті». Використовуючи визначення запропоноване проф. Леонтьєвою, Жорнова фактично обґрунтувала його вживання відносно до педагогічної теорії «культуровідповідності освіти», запропонованої А.Дистервегом, тобто сприйняття та трансляцію вихованцем культурних норм (зокрема моралі), характерних для певного типу суспільства до якого він сам безпосередньо належить. Така зв'язка дала змогу довести Жорновій тезу про можливість формування «культуротворчості» у студентів як однієї з якостей майбутнього педагога. Такий підхід до аналізу й розуміння «культуротворчості» призвів до ототожнення ствердження культури з естетичним актом, або «культуротворенням». Примітивна естетизація «культуротворчості» та її зведення виключно до творчої дії є звичним поглядом педагогіки на цю складну культурфілософську проблему,

але нажалі така абсолютизація формує не багатомірний філософський, а жорсткий педагогічний дискурс, тим самим виключаючи тему дослідження з кола філософських проблем.

Третьою фундаментальною працею з питання «культуротворчості» слугують наукові пошуки проф. В.Федя, який розглянув культуротворчий процес як категорію культури та самостійне буття. Його теорія «культуротворчого буття» у загальних визначеннях спирається на традицію закладену Леонтьєвою та звично розглядає культуротворчий процес у його перманентному ствердженні. Але і ця теорія є неповною та суперечливою у своїх основах. Зокрема розгляд «культуротворчості» як філософської категорії, першочергово, ставить питання про невизначеність типу дискурсу, що використовується при такому її аналізі. Федь розглядає «категорію культуротворчості» у загально філософському розумінні поняття «категорії», оминаючи вагомні дискурси культурфілософії та теорії культури. Бачення «культуротворчості» як категорії це її «бачення взагалі», що власне перекликається з педагогічною концепцією проф. Жорнової. По-друге, опис «культуротворчості» як філософської категорії унеможливлений ще й тим, що «культуротворчість», як така, дана нам явищем, а відтак природа її розуміння буде радше феноменологічною, аніж категоріальною. Поряд із цим, одночасно з описом категорії «культуротворчість», Федь намагається обґрунтувати й положення про «культуротворче буття». За своїми основами воно спирається на «діалогові» концепції М.Бахтіна та В.Біблера, покладаючи своїм фундаментом активного творчого суб'єкта. Останнє взагалі не виходить за концептуальне поле визначене Леонтьєвою, замикаючи «культуротворчість» в зазначеному вище жорсткому екзистенційно-антропологічному дискурсі. Перманентне культурне ствердження («культуротворче буття») може існувати виключно гіпотетично й на сьогодні є емпірично неосяжним та об'єктивно неможливим, що підтверджується відсутністю прикладів такого буття у культурних формах і типах. Буття як таке – це цілісна конструкція, а наявність «культуротворчого буття» є прикладом структурних елементів цілісного буття («ціннісно-сислового універсуму» за В.Леонтьєвою), або просто прикладом його дроблення в онтологічній науковій традиції. Але розгляд «культуротворчості» в онтологічному плані є класичним культурологічним дискурсом, що спирається на суб'єкта, субстрат, предмети і речі об'єктивного буття, тобто, «культури» в її найзагальнішому розумінні, що характерно для «холічної» (І.Цехмістро) «тоталогічної» (В.Кизима) та «цивілізаційної» (Ю.Богуцький) концепції. «Культуротворче буття» є лише одним з багатьох феноменів «цілісного буття», а відтак будь-яка абсолютизація цього чи якогось іншого елементу буття до ступеню його сприйняття «буттям взагалі», нажалі, є помилковим [1].

Фактично для україномовної наукової літератури поняття «культуротворчість», «культуротворення» та «культуротворче буття» є тотожними, адже належать до парадигми культурного ствердження, запропонованої проф. В.Леонтьєвою. Позитивом такої ситуації є певна сталість визначення поняття «культуротворчість» в україномовній науковій традиції, як «процесуальне буття ціннісно-сислового універсуму в культурних формах», але з іншого боку наведене визначення не передбачає цілого спектру культурних дій, що не можуть бути зведеними до «перманентного ствердження» тобто «творчості», зокрема оперування культурним капіталом, запозиченнями, переносами, копіюваннями, архаїзацією тощо.

Для російської наукової літератури характерне вживання наступного ряду відповідників поняття «культуротворчість», а саме: «культурогенез», «культурообразование», «культуросоцидание» та «культуротворчество». У залежності від наукової галузі та контексту в межах якого вживається досліджуване поняття його значення може суттєво змінюватися. Так, у російськомовній науковій літературі, при вживанні поняття в історико-культурному дискурсі (наприклад, історія культури та мистецтва) поняття «культуротворчість» та «культурогенез» є рівнозначними, адже виражають історичну динаміку культурних процесів у різних типах культур, на чому наполягає А.Флієр у праці «Культурогенез». Зауважимо, що поза історичним контекстом поняття «культурогенез» із

«культуротворчістю» не ототожнюється ані самим Флієром, ані переважною більшістю дослідників, вважаючи «культуротворчість» безпосереднім «творенням людського світу». Останнє знаходить свій відбиток у культурантропологічній концепції «культурного ствердження» М.Конєва, на яку безпосередньо спиралася В.Леонтьєва, а пізніше опосередковано – О.Жорнова та В.Федь [2].

Поза вжитком поняття «культурогенезу» у значенні «культуротворчості» лежать ще два аналози, що використовуються вкрай рідко, але мають концептуальне значення для розгляду означеної теми, зокрема «культурообразование» та «культуросозидание». Розгляд саме їх мотивований вагомою близькістю до трактування «культуротворчості» за В.Леонтьєвою. Зокрема, під поняттям «культурообразование» часто розуміють культурну динаміку взагалі, але існує й більш вузьке визначення – моральне буття. Саме цей тип дискурсу в описі «культуротворчості» є характерним для педагогіки, зокрема в розумінні «культуротворчої діяльності педагога» як «діяльності культуровідповідної», що знайшло себе ще у педагогічній концепції А.Дистервега, про що йшлося вище.

Подібним до «культурообразования» є поняття «культуросозидание», що часто вкладають в естетичний дискурс, як на те вказують А.Могильний («Культура і особистість»), Д.Лі («Свобода і культура») та М.Каган («Человеческая деятельность (Опыт системного анализа)'). Поняття «культуросозидание» звично трактують процесом або «творчо-трансформуючою діяльністю». Саме останнє покладено в основи жорсткого екзистенційно-антропологічного дискурсу визначення «культуротворчості» за Леонтьєвою. Та зазначимо, що абсолютизація розуміння «культуросозидання» як власне «культури», взагалі не характерна для досліджень Лі та Могильного. Зокрема, визначення культури за Д.Лі, як символічної системи, що трансформує фізичну реальність у досвідну є й тим, з якого виходить автор статті [2].

Таким чином, для російськомовного наукового обігу під поняттям «культуротворчість», при його розгляді поза історичним та історико-культурним контекстами, переважно розуміється «творчо-трансформуюча діяльність».

Для англomовної аналітичної традиції відповідники поняття «культуротворчість» є більш деталізованими та розробленими в дискурсах ряду наук до складу яких окрім власне критичної та аналітичної філософії входять антропологія, етнологія, етнографія, соціологія та психологія. Англomовна наукова література рясніє не тільки вузькопрофільною термінологією, а й характеризується чітко визначеною її цілісністю в традиції соціальної/культурної антропології. Специфіка такої цілісності мотивована структуралістською та постструктуралістською методологією, що покладено в основи дослідницької стратегії антропології культури. Головна проблема взаємовідповідності україно- та російськомовних аналогів поняття «культуротворчість», на відміну від англomовних джерел, полягає в можливостях самої мови оригіналу. Як зазначалося вище, неузгодженість дискурсу при розгляді досліджуваного поняття та його об'єктивна міждисциплінарна природа виносять питання відповідників та аналогів «культуротворчості» в коло дискусійних, чим фактично висувають головною проблемою доведення необхідності такого терміну. Справа в тім, що українсько- та російськомовний дискурс змальовує це поняття в контекстах екзистенціалізму, естетики, творчої дії особистості, чим власне робить питання «культуротворчості» залежним від розуміння «творчості» (принципове «новаторство» чи будь-який «естетичний акт»). Англomовна традиція взагалі не ставить такого питання, використовуючи відповідники «культуротворчості» виключно в межах дискурсу наук про культуру. Багатолітній досвід активної дослідницької практики в царині антропології культури склав для англomовної наукової традиції цілий спектр вузьких функціональних понять, що при перекладі на українську або російську мову можна вважати «культуротворчістю». Можна умовно розподілити цей певний комплекс понять-відповідників та аналогів на три великі групи, де в основу кожної будуть відповідно покладені або культурний капітал, або субстрат, або суб'єкт дії [3].

Так, найзагальнішими поняттями-відповідниками та аналогами є «cultural belonging» (укр. «культурна приналежність»), «cultural identity» (укр. «культурна ідентичність»), «cultural conservation» (укр. «культурне збереження»), «cultural heritage» («культурні надбання»), «cultural property» (укр. «культурна власність») та «cultural origin» (укр. «культурне походження»), що висходять до поняття «культурний капітал» за П.Бурдьє та розглядаються в історико-культурному дискурсі.

До другої групи відповідників і аналогів поняття «культуротворчість» можна віднести «cultural organization» (укр. «культурна організація»), «cultural construction» (укр. «культурна конструкція»), «cultural development» (укр. «культурний розвиток») і «cultural sustainability» (укр. «культурна стійкість»), або ті, що характеризують людину як субстрат впливу культури або її елементів.

До третьої великої групи відповідників й аналогів поняття «культуротворчість» в англійській науковій традиції можна віднести «cultural-activity» (укр. «культураактивність»), «cultural emergence» (укр. «культурна поява»), «cultural impacts» (укр. «культурне включення»), «culture-creation» (укр. «культуротворчість» за В.Леонтьєвою), «culture-creation ability» (укр. «культуротворча здатність» за В.Леонтьєвою), «cultural creativity» (укр. «культурна творчість»), «cultural troping» (укр. «культурний образ/модус») та «cultural turn» (укр. «культурна зміна»), або такі поняття, що відображають людину в якості основного суб'єкта впливу на культуру.

Таким чином, англійські відповідники поняття «культуротворчість» виходять з єдності онтологічного статусу культури та проблеми суб'єкт-об'єктних відносин на різних рівнях суспільної взаємодії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Балута В.В. Трагування поняття «культуротворчість» в українській науковій традиції / В.В. Балута // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : Матеріали Бердянської сесії II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Бердянськ, 16 травня 2013 р.): у 2-х частинах. – Донецьк, 2013. – Ч.2. – С. 30-32.
2. Балута В.В. Методологічні засади дослідження феномену культуротворчості / В. Балута // Інтелект. Особистість. Цивілізація. – Донецьк, 2009. – Вип.7. – С.7-15.
3. Балута В.В. Діалектика випадкового та необхідного в історико-культурному процесі / В.В. Балута, Б.М. Голота // Гілея. – К., 2009. – Вип. 26. – С.299-304.

*Борис Голота
(Бердянськ)*

ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ДВУХ ЭТИЧЕСКИХ СИСТЕМ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Суть проблемы: наличие двух этических систем – следствие посттоталитарного наследия. Названная проблема является частью более общих проблем Украинского общества. Развитие экономики; возрождение и развитие национальной культуры; интеграция в европейское сообщество; максимально независимый путь развития. Для начала необходимо формально определить две этические системы. С этой целью, мы приведем притчу рассказанную В. Лефевром, автором работ о фундаментальных структурах человеческой рефлексии [3, с.54].

Представим себе игрушечный замок, в котором живет бумажный человек со своими бумажными друзьями. Неожиданно к замку приближается дракон с человеческим лицом. Бумажный человек открывает ворота, смело идет навстречу дракону, протягивает ему руку

дружбы и пытается пробудить в нем человеческие чувства. Но дракон выдыхает пламя из пасти, и бумажный человек превращается в горстку пепла.

Представим теперь другой игрушечный замок с другим бумажным человечком, живущим со своими друзьями. Другой дракон с человеческим лицом в то же время приближается к замку. Бумажный человек также открывает ворота и смело идет с крошечным мечом в руках навстречу дракону для того, чтобы вступить в борьбу с ним; но и этот бумажный человек исчезает в огне.

Пусть оба дракона потеряли интерес к замкам после того, как бумажные человечки сгорели; таким образом, остальные обитатели замков остались живы. Каждый бумажный человек канонизируется в своем замке, однако люди из другого замка придерживаются иного мнения. В первом замке бумажный человек, протянув руку дружбы дракону, считался героем, а во втором – он же слабым человеком, не нашедшим в себе мужества взяться за меч. Другой бумажный человек, пытавшийся бороться против дракона, во втором замке считался героем, а в первом – он же слабым человеком, не нашедшим в себе мужества выйти без меча.

Спрашивается: кто прав и кто не прав? Если задуматься, то станет ясно, что не существует рационального основания для предпочтения одной из этих двух точек зрения. Но и обе точки зрения одновременно невозможно принять. Такова дилемма. Мы не можем ее разрешить, но мы можем ее объяснить, используя модель объясняющую существования противоположных оценок в притче о бумажном человечке и целом ряде житейских ситуаций с помощью операции соединения или разъединения ситуаций, к которым она применяется. В первой этической системе соединения вещей, имеющих противоположную оценку, воспринимается негативно, а разъединение – позитивно. Во второй этической системе, дело обстоит противоположным образом: соединение «дурного» и «хорошего». Например, компромисс дурных средств с хорошей целью. Оценивается как хорошая ситуация, а их разъединение – как плохая.

Заметим, что в любой этической системе порядочный человек стремится повысить статус собственного образа себя, то есть того, как он ведет себя в собственном представлении. В любой этической системе человек в ситуации выбора стремится к такому решению, которое повышает его статус в социальной группе. В первой этической системе такой выбор означает предпочтение соединения или компромисса, а во второй – разъединение или конфронтации. Можно предположить, что первая этическая система доминирует в западной (Американской и западноевропейской) культуре, вторая на постсоветском пространстве. Это гипотеза подтверждается многочисленными наблюдениями за поведением западных и советских людей, (советскими с полным основанием, можно считать людей выросших, воспитанных и проживших большую часть жизни в Советском Союзе, а также молодежь, на которой в огромной степени отразилась ментальность их соотечественников), а также анализом художественной и политической литературы. Кроме того, есть материалы специальных обследований проводившихся В.А. Шрейдером и В. Лефевр среди американцев и бывших советских граждан [5, с.35]. Незадолго до этого покинувших Советский Союз (1989 г.).

В ходе эксперимента отвечающих просили выразить свое согласие или несогласие с каждой из четырех пар утверждений. Первое утверждение в каждой паре содержало позитивную оценку соединения позитивного и негативного использования «дурных» средств для достижения «благого» результата; второе утверждение содержало позитивную оценку их разъединения.

Испытуемым предлагались следующие дилеммы, каждая из которых формировалась как пара вопросов: 1) Должен ли врач скрыть от больного диагноз онкологического заболевания, чтобы уменьшить его страдания; 2) Должен ли преступник быть наказан более строго, чем предусматривает закон, чтобы другим было неповадно; 3) Следует ли лжесвидетельствовать

в суде ради спасения невинного; 4) Следует ли подсказывать другу на экзамене (ответы да, нет).

Эти же вопросы были заданы (2012 г.) жителям г. Бердянска среднего возраста и студентам юридического, экономического и социологического факультетов Бердянского университета менеджмента и бизнеса (БУМиБ).

Характерно, что эмигранты из СССР, отнюдь не считавшие себя подлинно советскими людьми, давали в отличие от настоящих американцев положительные ответы на эти вопросы. Практически близкие к ним и ответы жителей г. Бердянска среднего возраста. Большинство американцев негативно оценивали комбинацию добра и зла и позитивно – их разделение, в то время как большинство советских (и украинцев из г. Бердянска) наоборот – позитивно оценили соединение добра и зла. Ответы студентов БУМиБ разделились примерно поровну.

Испытуемым предлагалась также анкета с целью исследования их оценки компромиссного и, наоборот, конфронтационного поведения, например: 1) Должен ли, достойный человек в ситуации конфликта с наглцом стремиться к компромиссу; 2) Группа террористов захватила небольшой самолет. Есть возможность их уничтожить, не нанося ущерба никому из пассажиров. Другая возможность состоит в том, чтобы сначала предложить террористам сдаться. Руководитель группы освобождения принял решение, не вступать ни в какие переговоры с преступниками. Правильно ли он поступил.

Большинство западных людей одобрили поведение тех личностей, которые шли на компромисс, а большинство советских и украинцев хвалили бескомпромиссно поведение. Таким образом были получены экспериментальное подтверждение правильности следующей модели: в культурных сообществах, где большинство личностей негативно оценивает соединение добра и зла, предпочтение отдается личности стремящейся к компромиссу (западные люди), а в тех сообществах, в которых соединение добра и зла оценивается позитивно, предпочтение отдается личности с бескомпромиссным поведением (к этому ведет воспитание в советских и постсоветских условиях).

Заметим, что эмигранты из СССР, не считавшие себя подлинно советскими людьми давали ответы отличные от настоящих американцев. Это показывает, что различие двух этических систем достаточно глубоко проникает в структуру личности. Люди Запада отличаются этической составляющей структуры личности от большинства людей постсоветского пространства, а значит им не просто поладить между собой. Наличие двух этических систем можно обнаружить также в «Преступлении и наказании» Ф.М. Достоевского. Этот роман легко поддается этическому анализу. Его сюжет имеет ясную и четкую структуру, детально описаны характеры героев: их поведение, настроение, нравы. Имя главного героя Раскольников означает «раскол». В самом деле, он содержит в себе две личности конфликтующие друг с другом в рамках одного человеческого существа. Одна личность негативно оценивает соединение добра и зла, но стремится к самоотверженному компромиссу с другими людьми. Другая личность позитивно оценивает соединение добра и зла, но стремится к конфронтации с другими. Эти две личности склоняют Раскольникова к действиям в противоположных направлениях, и он мечется между двумя полюсами представленными, самоотверженным героем первой этической системы, и Свидригайловым, непостижимым негодяем, персонифицирующим вторую этическую систему. Для того чтобы подчеркнуть «высшую чистоту» этих индивидуальностей, Достоевский противопоставляет им два «низких» характера: Лужин – христианин склонный к конфронтации, слабая личность первой этической системы, и Лебизятников – социалист, стремящийся к союзу с другими людьми, слабая личность второй этической системы. Статус характера существенен для Достоевского. В характеристике негодяя Свидригайлова, мы явно чувствуем почтение к нему автора, в то время как в описании Лебизятникова имеется ирония и презрение. Создается впечатление, что Достоевский «вычисляет» статусы героев и выражает свое

почтение герою более высокого статуса безотносительно к тому, к какой этической системе он принадлежит [1].

Сравнение двух этических систем может создать впечатление их симметричности. Тем более что в любом обществе встречаются представители обеих систем рефлексии этических оценок: вопрос лишь в том, какая из них доминирует в данном обществе. Однако это лишь кажущаяся симметрия. В действительности доминирование второй этической системы ведет к катастрофическим последствиям и в международных отношениях, и в развитии самого этноса. Если в этносе начинает преобладать вторая система этической рефлексии, это становится важным симптомом нарастающей антропологической катастрофы. Хотя само наличие героев второй этической системы в известном смысле и в определенных дозах может быть «полезно» для общества, беда состоит в том, что общество с преобладанием второй этической системы начинает неминуемо уничтожать своих героев. И тогда в нем оказываются доминирующими люди безнравственные и с точки зрения этой системы. Трудно найти рациональные основания массовому истреблению людей. Такие доводы, как борьба за власть или же борьба против политической оппозиции, опровергаются контр-примерами. Массовое самоуничтожение напоминает скорее эпидемию болезни, охватывавшую определенные регионы. Не следует упрощать и рассматривать массовые убийства как результат деятельности небольших групп людей: анализ массовых репрессий 1920 - 1930 гг. в Советском Союзе свидетельствует о том, что значительная часть населения страны была вовлечена в этот процесс [2, с.154]. Можно предположить, что основание заложены во второй этической системе. Если в данной культуре начинает доминировать вторая этическая система, то эта культура становится беспомощной перед необходимостью разрешения внутренних конфликтов, естественных и неизбежных для общества. В тех культурах, где доминирует вторая этическая система, не существует процедуры разрешения конфликта, сохраняющей достоинство обеих сторон. Таким образом, конфликт не может быть разрешен: он заканчивается победой одной из сторон. В 1920 – 1930 гг. вся жизнь Советского Союза складывалась из постоянных конфликтов всех со всеми. В 1930-х гг. система начинает реагировать на данную ситуацию: «гордые люди», герои второй этической системы, не шедшие на компромисс, истреблялись. («Если враг не сдается, его уничтожают»).

Главной целью было даже не физическое уничтожение, а скорее трансформация личности: превращение героя в конформиста. Но в рамках второй этической системы это можно достичь только ценой снижения личностной самооценки, ценой деградации личности. Огромные лагеря, предназначенные для перевоспитания, генерировали «негордую», готовую к сотрудничеству личность второй этической системы. Был разработан и специальный «технический метод» личностной модификации. В 1930-х гг. в многочисленных тюрьмах СССР было: и ложные обвинения, и преднамеренные нарушения закона, и ложные свидетельства. Единственная вещь, которая никогда не подделывалась, была подпись обвиняемого под признанием. Следователи применяли страшные пытки для того, чтобы заполучить эту подпись. По-видимому, эта подпись была подлинной целью всего процесса. Во время подписания личность переходила в другую категорию: герой превращался в обывателя, готового к унижительному сотрудничеству. Тех, кто не подписывал, физически истребляли. Таким образом, достаточно оснований для предложения, что данные трагедии связаны с уничтожением героев второй этической системы в период стабилизации экономической и политической власти. Конфликт имеет тенденцию: 1) к разрешению, только если обе стороны принадлежат первой этической системе: их самооценка возрастает, когда они идут на компромисс; 2) к нарастанию, если обе стороны принадлежат второй этической системе: компромисс может привести к снижению их самооценки. Если стороны принадлежат различным этическим системам, они начинают неверно истолковывать намерения и действия друг друга. Это приводит к возникновению проблем.

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Українське общество находится в кризисном состоянии. Попытки экономической и политической стабилизации и реформирования приводят к еще большему обострению противоречий общественной жизни. Продолжается вопиющее расслоение населения на очень бедных и очень богатых. Утрачено национальное единство и не сформировалась национальная идея. Большинство граждан страны принадлежат второй этической системе. Рыночная экономика это жесткая конкуренция борьба всех со всеми. Торопливые неподготовленные попытки интеграции в различных областях напоминает ситуацию, когда на один боксерский ринг выпускают бойцов без учета весовых категорий. Нетрудно догадаться за кем будет победа. Спекуляции безответственных и лицемерных политиков, вооруженных современными политехнологиями, на ускоренной евроинтеграции могут обернуться антропологической катастрофой.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Достоевский Ф.М. Преступление и наказание / Ф.М. Достоевский. – Ленинград, 1989. – 835 с.
2. Кара-Мурза С.Г. Гражданская война 1918-1921 г. Урок для XXI века / С.Г. Кара-Мурза. – М.: ЭКСМО, 2003. – 384 с.
3. «Непостижимая» эффективность математики в исследованиях человеческой рефлексии (интервью с Лефевром В. А.) // Вопросы философии. – 1990. – №7. – С. 51-58.
4. Мамардашвили М.К. Сознание и цивилизация / М.К. Мамардашвили // Природа. – 1988. – №11. – С. 57-65.
5. Шрейдер Ю.А. Человеческая рефлексия и две системы этического сознания / Ю.А. Шрейдер // Вопросы философии. – 1990. – №7. – С. 32-41.

*Наталія Попова
(Дніпропетровськ)*

ЕПОХА ГЛОБАЛЬНИХ СВІТОВИХ ЗМІН: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Вступ. Однією з актуальних проблем сучасності є проблема суспільства і людини, яка створює та використовує техніку. Особливість цієї проблеми пов'язана з розвитком науки і стрімким зростанням потужних технологій, наслідків їх діяльності на людину, оточуюче середовище, природу саме суспільство. Таким чином на зламі епох життя на Землі стрімко змінюється, створюючи не тільки цікаві глобальні перспективи, але й нові проблеми.

Вже під час I та II світових війн людство почало замислюватися про інший бік науково-технічного прогресу – погрозу масового знищення сучасної людської цивілізації та досягнень її культури. В середині XIX – на початку XX століття деякі представники суспільної думки, в тому числі і філософи почали висловлювати сумніви в бік класичних тлумачень щодо перспектив розвитку людського пізнання. Вони почали говорити про сумнівність історичного прогресу, релятивність істини, ірраціональність історії та самої душі європейської людини.

Вперше Артур Шопенгауер та Фрідріх Ніцше показали, що прогрес науки може привести до жахливих наслідків для всього людства. Історія, вважали вони, скоріш ірраціональна ніж раціональна, як і розвиток природи. Тому сучасна людська технологічна діяльність лише загострює ці процеси.

Актуальність проблеми в наш час зумовлена такими чинниками:

1. Ускладнення процесу розвитку суспільного життя в умовах НТР.
2. Зростаюча соціальна, економічна, екологічна небезпека для людства на планеті за рахунок розширення обсягу та масштабів діяльності.

3.З'явилися нові раси, тенденції та протиріччя у світовому розвитку, які можна визначити як глобальні проблеми.

4.Світ стоїть на порозі формування нового світового порядку.

Ми живимо на зламі епох, коли сучасна ситуація потребує усвідомлення основних тенденцій світового розвитку, його глобальних проблем, формування нового, планетарного мислення. Тому проблема глобалізації суспільства та її наслідків є однією з актуальних тем.

Сучасна філософська концепція глобалізації та процесу пізнання.

Почати відповідь на це питання можна з визначення наступного парадоксу. На перший погляд може здатися, що сучасний студент знає більше, ніж стародавні філософи-мудреці. Дійсно, людство узнало про світ у ХХ ст. набагато більше, ніж за попередню всю історію розвитку філософії. Але геніальні мислителі Фрейд, Ясперс, Рассел, Бердяєв, Соловйов та інші [1] висловлювали глибоке незадоволення рівнем знань людства, вважали, що процес пізнання (в бік технологізації суспільства) не тільки не приніс щастя, а й поставив людство на край прірви. Ще біблейський цар Соломон III-и тис. роки тому визначав: «Всі труди людини для рота, а душа його не насичується».

М. Бердяєва в філософії називають «глашатаєм Апокаліпсиса», так як він вважав безперспективним розвиток технологічного напрямку розвитку суспільства, що приведе до самознищення людства. Людина відчуває себе самотньою серед інших людей, руйнуються людські зв'язки, що стають більш раціональними, знищується саме існування суспільства. Шанс до порятунку ще існує – це повернення до загальнолюдських цінностей, відродження духовності.

Соціальним феноменом початку ХХІ ст. стала НТР, яка у 70-ті – 80-ті роки вступила в нову стадію розвитку – етап «мікроелектронної революції», що супроводжується початком процесу формування інформативного суспільства, комп'ютерної революції, що є базою до глобальних змін.

В сучасній філософії з'являється концепція глобалізації, від латинського «глобус» – Земля, земна куля. Вона починає розроблятися у 60 -70-х рр. ХХ ст. і визначає загальні тенденції, проблеми сучасного розвитку. Видатний філософ Микола Бердяєв ще на початку ХХ ст. в одному з своїх передбачень писав: «... человеческий Род перерастает в Человечество» [1]. В сучасному світі всі люди Землі єдині інтелектуально, інформативно. Людство прагне до єдності, взаємопроникнення культур, знань, спілкування знищує кордони: якщо обмін між людьми під час верхнього палеоліту здійснювався в радіусі 800 км, II тис. років до на 8 тис. км., то VIII ст. н.е. він практично охопив всю Азію, Європу та Африку. Сучасний світ єдиний, об'єднаний в єдиний глобальний інформаційний простір. Але у світі комп'ютерами користуються більше в багатих країнах, це всього 1% населення Землі. Так зараз в межах ООН об'єднано біля 170 країн, між якими відбувається активний міжнародний обмін, серед них є і Україна. Існують певні прогнози про можливу перспективу створення «мультиполярного», глобального світу.

Загальний процес глобалізації можна об'єднати в певні групи проблем:

Політичні проблеми. Вже в середині ХХ ст. стає не актуальним вислів, що «війна є продовженням політики тільки іншими засобами», так як у такій війні не буде переможців. Вчені підраховали, що за 3600 років історії людства лише 294 роки не було війни; війн було біля 14,5 тис, загинуло 3,5млрд. людей. Більшість загинуло у ХХ столітті: під час I світової війни – 10 млн., в II світової війни – 55 млн. людей. Зараз 5% ядерного арсеналу може знищити все живе на Землі, створивши "ядерну зиму". З подальшим розвитком комп'ютерних та інших технологій самознищення людства стає ще більш імовірним.

В захист миру на планеті було написано багато філософських трактатів : Еразм Роттердамський «Жалоба миру» (1517 р.), Марсилін Падуанський «Захисник миру» (XIV ст.). З XV по XIX ст. було написано біля 8 тис. аналогічних трактатів [1].

Основи сучасної безпеки були закладені ООН після II світової війни. 54 країни в межах ОБСЄ підписали Хартію Європейської безпеки. Після подій 11 вересня постала проблема

пошуку нових механізмів організації безпеки. Тому сучасною глобальною задачею у галузі світової політики є створення нового світового порядку на основі світової системи безпеки.

Друга проблема – це розвиток молодих країн, що визволилися від колоніального гноблення. Професор Йельського університету П.Брененн зазначив, що ера, яка наступила після «холодної війни», сприяла поступовому послабленню американсько-радянського протистояння, але його закінчення визначило нові явища у світовій політиці. На початку ХХІ століття важливе міжнародне значення набуває Азіатсько-Тихоокеанський регіон. «Центральним пунктом азіатської історії в ХХ столітті був постколоніалізм: спроби Китаю, Індії, Ірану, В'єтнаму та інших створити життєздатні держави після довгого періоду іноземного панування. Їх спроби вступити в еру самоуправління та індустріалізації були більш важливі для людства, ніж те, що сталося за тисячі миль біля Берлінської стіни» [2]. Суспільство повинно усунути розрив у рівнях розвитку між «багатими» та «бідними» країнами в галузях: економіки, освіти, науки, культури, охорони здоров'я, нових технологій. Зараз 41% населення проживає у 86 «багатих» розвинених країнах. Біля 50% землян живуть за межею бідності, не доїдають, не вміють читати та писати, 80% не мають свого житла. Більшість бідних проживає в країнах Азії та Африки. Виключенням є Китай. На думку канадського дослідника А. Беттлера, Китай має оптимістичні перспективи світового розвитку [3]. Нерівномірний розвиток породжує конфлікт, наслідком якого є: міжнародний тероризм, масова нелегальна еміграція, що привела до перерозподілу населення. Так, в Африці зараз проживає лише 8% населення, в Азії – 21%, в Америці – 14%, а в Європі – 57%. В Країнах Західної Європи 10% населення є колишні емігранти. За даними ООН 150 млн. громадян в усіх цих країнах живуть за межею бідності. До молодих країн належать зараз і пострадянські країни, серед яких є Україна.

Світові економічні проблеми пов'язані з необхідністю життєзабезпечення теперішнього та майбутнього покоління, розв'язанням енергетичних криз, прагненням до раціонального використання природних ресурсів, вирішення проблем продовольчого потенціалу у світі тощо.

А. Беттлер вважав, що: «на міжнародній арені головною проблемою одноосібного лідера є Китай, який по мірі нарощування своєї економічної маси буде здатний формувати інтеграційну зону у Східній Азії, одночасно проникаючи на економічні території країн третього і другого світу, а потім і першого світу» [3]. Зараз у світі біля 40 тис. транснаціональних корпорацій намагаються контролювати світову економіку, контролюючи вже 1/3 світового виробництва. Це негативно впливає на економічний розвиток багатьох країн, деякі з них в Азії та Африці залишаються «банановими республіками» [2].

Україна, до військових подій на сході країни, займала 7 місце у світі з виробництва сталі після Росії, Китаю, Японії, а також розвивалися інші галузі промисловості. Але наразі відчуваються енергетичні проблеми, занепад сільського господарства, невизначеність земельного питання, корупція тощо.

Соціальні глобальні проблеми пов'язані з різким зростанням народонаселення на Землі, яке називають «демографічним бумом». Якщо від початку ХХ ст. до середини ХХ ст. населення у світі збільшилося з 1,5 млрд. до 5,3 млрд. землян, тобто на 3,5рази, то зараз населення Землі підійшло до межі 7 млрд. З кожним роком населення Землі збільшується на 81млн. В основному це збільшення відбувається за рахунок Африки та Азії, незважаючи на високу смертність. Так середня тривалість життя це – 42рокив африканських умовах, яка є епіцентром СНІДу та інших інфекційних захворювань у світі. Тільки в Китаї та Індії проживає біля 2 млрд. людей. Кожний рік китайців стає на 15 млн. більше. На землі "білих" залишається лише 30%, а "небілих" – 70%. Кожний четвертий на землі недоїдає, живе в голоді, злиднях. В Африці сама висока смертність дітей. З тисячі немовлят протягом першого року життя помирає 137 дітей. Не вміє читати та писати – 70% населення Землі; вищу освіту має лише 1% землян; не має житла – 80%.

Однією з старіючих націй вважається українська. В країні на 10 померлих лише 7 народжених. Щорічно населення України зменшується на 300 тис. Великий грецький філософ Сократ писав: « Той не пастух, хто зменшує своє стадо, той не політик, при кому зменшується народонаселення» [1]. Тому однією з глобальних задач, які необхідно вирішувати людству – це боротьба з бідністю, регулювання росту народонаселення на Землі, боротьба з найбільш небезпечними захворюваннями, підвищення рівня системи охорони здоров'я, ліквідація неписьменності, а також необхідність використання досягнення НТР на користь людям. Задача багатих країн допомогти бідним країнам, щоб світ зробити більш гармонійним та соціально стабільним.

Екологічні проблеми – пов'язані з соціальними та економічними, так як в значній мірі проблеми оточуючому природному середовищу створює сама людина. Основний перелік задач, які вимушена вирішувати людина у ХХІ ст. це - запобігання стихійних нещасть, регулювання клімату, охорона атмосфери, гідросфери, флори та фауни, освоєння Космосу та Світового океану, правління екосистемами. Вода та кисень – основа життя на Землі. Основний відсоток кисню відтворюють не ліси, а блакитно-зелені водорості, що мешкають у океані. В перше російських географ Шокальський вводить поняття «Світовий океан». Дійсно, вода займає 2/3 поверхні Землі, тобто біля 70,8%. Люди завжди поклонялися воді, так індуси вважають і зараз, що омивання у річці Ганг очищає не тільки тіло, але і душу. Вчені довели, що рання стадія людського ембріону має зябра, це підтверджує одну з теорій про те, що життя вийшло з води. Доросла людина насправді на 78% складається з води.

Але в наш час Світовий океан екологічно забруднений, знищуються морські тварини, багато з яких зараз знаходиться на межі вимирання, наприклад, голубі кити. Видобуток нафти та газу, вугілля з дна океану змінює природний ландшафт, забрудню атмосферу, знищує флору та фауну.

Основні водні ресурси України оцінюються як «технічна вода», що не можна пити. Наслідки аварії на ЧАЕС поглибили екологічну кризу в Україні. Особливо критичним та шкідливим є екологічний стан 5 областей країни: Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Луганської, Запорізької. Серед них, надкритичний стан забруднення у Дніпропетровській та Донецькій областях. Кількість дітей з природними вадами після Чорнобильської аварії збільшилося в 7,7 раз. Згадаємо застереження з Апокаліпсису: «... Третій Ангел вострубил, и упала с неба большая звезда, горящая подобно светильнику, и пала на третью часть рек и на источники воды. Имя сей звезды "полюнь", и третья часть вод стала польнью, и многие из людей умирали от вод, потому, что они стали горькими» [5]. Проведемо певну аналогію: чорнобиль – це різновид трави полинь!

Народження нашої держави, як і сучасні проблеми, майже співпали з Всесвітнім екологічним форумом у Ріо-де-Жанейро в 1992 році, де був прийнятий план дій, щодо захисту довкілля – «Порядок денний на ХХІ сторіччя».

Висновок. Як висловлювався євангеліст Марк, «яка користь людині, якщо вона отримає увесь світ, а душу свою шкодить?» Ще стародавні мудреці розуміли, що існує «хитрість розуму» і іронія історії виражена в сентенції, що шлях у пекло висланий добрими намірами. Наприклад, науково-технічна революція сучасності, здатна забезпечити людство засобами для благополучного існування, але в той же час створила сучасні глобальні проблеми. Так, великий потенціал багатьох сучасних революцій, які базуються на ідеях моралі та справедливості, дуже часто закінчуються зруйнуваннями і соціальними катаклізмами. От чому, саме зараз, на початку ХХІ ст. так гостро стоїть вічна проблема – де межі людської діяльності щодо втручання людини у природу. Основний висновок – старі підходи себе вже вичерпали; необхідне нове мислення і новий образ дій, щоб людство могло не тільки вижити, але й еволюціонувати у III-те тисячоліття. Видатний український вчений та лікар Амосов писав: «Охорона природи повинна бути моральною категорією і користуватися пріоритетом незалежно від політичних ситуацій та компромісів».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Васильева Е.К., Пернатъев Ю.С. 100 знаменитых мудрецов. – Харьков, 2003.
2. Шевчук О.В. Контури моделі безпеки у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні: формуючи вплив та визначальні тенденції // Грані. – 2006. – № 6. – С. 149.
3. Абралава А. Глобальное технологическое пространство и национальная экономика. // Общество и экономика. – 2004. – №3. – С. 149-153.
4. Буравльов Є.П. Довкілля та здоров'я людини // Довкілля та здоров'я людини. – 2002. – №3. – С. 11.
5. Біблія. Новий заповіт. – С. 275.
6. Москаленко В.Ф. Формування здорового способу життя – стратегічний напрям розвитку охорони здоров'я. Міжнародний медичний журнал. – 2004. – Т.8, № 3. – С.6-7.
7. Смольков О.А., Дещинський Ю.Л. Філософія. – Львів, 2006.

*Елена Юркова, Ольга Ковалевская
(Харьков)*

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ АРГУМЕНТАЦИИ

Умение рассуждать и аргументировать является наиболее важной составляющей частью общей культуры человека. Как неотъемлемый компонент человеческого познания аргументация присутствует в самых различных его сферах и на всех его этапах. В частности, очень часто возникают проблемы коммуникативного диалога при необходимости достижения взаимопонимания между людьми, которые разделены экономическими, политическими, идеологическими, культурными границами. Реализуя свое стремление установить истину, познать подлинные ценности, найти успешное решение практически значимых вопросов, человек не обходится без рассуждений, адресованных другому лицу (реальному или воображаемому) или обращенных к самому себе.

Теория аргументации начала складываться еще в античности. При чем именно «... стремление человека доказать свое превосходство не с помощью дубины и меча, а с помощью интеллекта, образованности, тренировки – качеств, скорее приобретенных в результате самосовершенствования, чем дарованных от природы, – значительно продвинуло вперед греческую цивилизацию»[3, с. 4].

В греческой математике доказательство того или иного положения (теоремы) становится впервые в истории культуры объектом самостоятельного рассмотрения. Слово «доказать» в первую очередь применяется в геометрии и понимается в значениях: 1) показать, заставить увидеть, указать; 2) объяснить словами; 3) доказать. Греческие математики пифагорейской школы уже в VI—V веках до нашей эры делают попытки расположить цепь математических доказательств в определенную последовательность, чтобы переход от одного понятия к другому не вызывал ни у кого никаких сомнений. Доказательство как основная форма логической аргументации начинается с представленного таким образом “дедуктивного” метода и получает дальнейшее развитие у Эвклида, Архимеда и Аристотеля. Понятие доказательства в Античности уже ни в чем существенном не отличается от современного.

В этот период формируется идея «связной убедительной речи». «Научить убедительности, научить «делать слабое мнение сильным» – так представляли свою главную задачу софисты» [3, с. 9]. Основными их средствами являются: диалектика, которая обращается к разуму слушателя, и риторика, обращающаяся к чувствам. При этом аудитория навязывает оратору практическую этику, а он с помощью речевого мастерства, лишь подтверждает ее субъективную правоту.

В отличие от софистов Сократ, Платон, Аристотель ставят в основу риторики не утилитарный принцип «убедить любой ценой», а этическую норму ответственности оратора

за судьбу народа. Основным способом убеждения становится доказательство. Потому что «мы тогда всего более в чем-нибудь убеждаемся, когда нам представляется, что-либо доказано» [1, с. 5].

Именно Аристотель значительно расширяет знания о риторике в сравнении с существующими в те времена представлениями о ней. Из своих наблюдений он делает вывод, что в процессе аргументации выделяется триада: отправитель речи – речь – получатель речи. Поэтому в своих трактатах по риторике Аристотель представляет теорию взаимодействия оратора и аудитории, в которой особое место занимает классификация возможных способов убеждения. Среди них, в частности, выделяются доказательства к логосу (рационально-логическое содержание речи), доказательства к этосу (демонстрация положительных сторон нравственного облика говорящего) и доказательства к пафосу (эмоциональная окраска выступления, обращение к чувствам слушателей).

Таким образом, в Античности формируется Аристотелевская традиция в риторике, устанавливающая неразрывную ее связь с логикой и диалектикой.

В дальнейшем, несмотря на то, что в средневековье усовершенствуется техника аргументации, в эпоху Возрождения закладываются основы гуманистического спора, а в Новое время впервые строится классификация аргументов, «пути риторики и теории аргументации постепенно» [2, с. 11] расходятся. Риторика развивается в отрыве от логики и философии и занимается только «изучением стилистики устной и письменной речи, не обращая внимания на логические, эпистемологические и нередко даже лингвистические проблемы, которые при этом возникают» [4, с. 239]. А аргументация рассматривается исключительно в рамках научного познания как раздел обоснования научных идей и гипотез.

«Новый всплеск интереса к риторике возник уже в нашем веке и был вызван, с одной стороны, разработкой различных концепций аргументации, а с другой – появлением новых идей в общей теории языкознания и возникновением структурной лингвистики» [5, с. 71].

Поэтому дальнейшие исследования в создании теории аргументации продвигались по линии уточнения понятий и определении границ области ее применения (С. Тулмин), поиска логических средств и методов убеждения (Д. Пойа).

Важную роль в формировании новой теории аргументации занимает систематизация идей Аристотеля, представленная в трудах основателя бельгийской школы «новой риторики» Х. Перельмана.

Новые концепции во многом противоречивы, но, тем не менее, рассматривая их можно выделить общие особенности подходов к современной аргументации.

1. Аргументация является целенаправленной интеллектуальной деятельностью, цель аргументационного воздействия – усиление или ослабление чьих-то убеждений. Причем, аргументы могут приводиться не только в поддержку тезисов, представляющихся истинными, но и в поддержку заведомо ложных или неопределенных тезисов.

2. Аргументация предполагает наличие доказательства, однако не сводится к нему. Доказательство является логической основой аргументации при формировании научно обоснованных убеждений. В остальных случаях применения доказательства требуется еще и убеждающее воздействие.

3. Аргументация существенно зависит от того, какое утверждение призваны поддержать приводимые аргументы: чистое описание, чистую оценку или же смешанное описательно-оценочное утверждение.

Аргументация является речевым общением. Обычный язык многофункционален, что имеет существенное значение для теории и практики аргументации. Это предполагает изучение многообразных способов речевого воздействия.

4. Аргументация представляет собой сложное коммуникативное явление, возникающее в конкретном социальном контексте, и поэтому предполагает исследование аудитории, в которой она разворачивается.

В зависимости от аудитории способы аргументации делятся на универсальные и контекстуальные. Считается, что универсальная аргументация применима в любом случае. Она является общезначимой. К общезначимым способам аргументации относятся прямое и косвенное (индуктивное) подтверждение; дедукция тезиса из принятых общих положений; проверка тезиса на совместимость с другими принятыми законами и принципами и т.п.

Контекстуальные способы аргументации включают ссылку на интуицию, веру, авторитеты, традицию и т.п.

При применении такой же классификации способов аргументации к оценочным суждениям, требуют уточнения эмпирические способы обоснования. В отличие от описательных оценочные утверждения не могут поддерживаться ссылками на то, что дано в непосредственном опыте.

5. Логическими моделями аргументации являются не только умозаключения необходимости: дедуктивные, но и правдоподобные умозаключения: индукция, аналогия. Они применимы как к описательным суждениям, так и к оценочным. Из посылок в виде оценок вероятностный характер вывода следует не только в индукции и аналогии, а и в дедуктивных умозаключениях.

6. Спор рассматривается как один из возможных ситуаций аргументации. Всякая аргументация имеет свой предмет, или тему, но спор характеризуется не просто определенным предметом, а обязательным наличием несовместимых представлений об одном и том же объекте, явлении.

Таким образом, современная теория аргументации трактует процесс аргументации не только как особую технику убеждения и обоснования выдвигаемых положений, но и как практическое искусство, предполагающее умение выбрать из множества возможных приемов аргументации ту их совокупность и ту их конфигурацию, которые требуются особенностями аудитории и обсуждаемой проблемы.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Аристотель. Риторика / пер. с древнегреч. О. Цыбенко. – М.: Лабиринт, 2000. – 221 с.
2. Ивин А.А. Теория аргументации: Учебное пособие / А.А. Ивин. – М.: Гардарика, 2000. – 416 с.
3. Корнилова Е.Н. Риторика – искусство убеждать. Своеобразие публицистики античного мира: Учебное пособие. – 3-е изд., доп. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2010. – 240 с.
4. Рузавин Г.И. Логика и основы аргументации. Учебник для вузов. – М.: Проект, 2003. – 304 с.
5. Рузавин Г.И. Методологические проблемы аргументации. – М.: ИФ РАН, 1997. – 353 с.

НАВЧАЛЬНИЙ ХІМІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ, ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ

Хімія, як навчальний предмет, використовує певні методи пізнання: теоретичні (теоретичне пояснення, хімічне моделювання, прогнозування), логічні (порівняння, аналіз, синтез, аналогія, дедукція, індукція), експериментальні (експеримент). В експерименті (штучно відтвореному явищі) воєдино поєднуються спостереження, абстрактне мислення і практика. Експеримент неможливо реалізувати без теоретичних моделей, схем, гіпотез, що роблять доцільною діяльність, яка йому передуює. Перетворенню експерименту на засіб пізнання сприяють постановка різноманітних дослідницьких завдань, логічні прийоми мислення, теоретичне пояснення, моделювання. Головним завданням експерименту є перевірка наукових висновків, гіпотез і встановлення нових закономірностей. Усі вагомі теоретичні відкриття в хімії є результатом узагальнення чисельних експериментальних фактів.

Навчальний експеримент – це відтворення на заняттях за допомоги хімічних реактивів, матеріалів, спеціального посуду і приладів хімічних явищ в умовах, найбільш зручних для їх вивчення. Навчальний експеримент відрізняється від наукового тим, що результати його відомі, умови проведення підібрані так, що під час виконання дослідів або їх спостереження учні могли виявити відомі ознаки реакції і дійти до очікуваних результатів. Навчальний експеримент більш схематичний, технічно простіший, наочніший, ніж науковий, і, як правило, обмежений у часі [1, с.102].

У навчальному експерименті чимале значення має і зовнішня його виразність. Експеримент проводять охайно і красиво оформляють, всі деталі приладу розміщують в зручному для сприймання студентів вигляді. У навчальному експерименті прагнуть забезпечити наочність самого процесу, і це інколи складає основну методичну трудність. Навчальний експеримент, як правило, має бути короткотривалим (кілька хвилин), у всякому разі він повинен вміщатися в заняття. Це пояснюється тим, що експеримент відіграє підпорядковану роль по відношенню до змісту заняття і не повинен порушувати чіткої логіки розгортання цього змісту.

Отже, під час вивчення хімії навчальний експеримент одночасно слугує і джерелом знань, і методом, і засобом навчання, виховання, розвитку практичних навичок студентів, і головним засобом наочності.

Студенти, виконуючи досліди можуть в доступній для них можливостях змінювати уявлення про керування хімічними процесами, про підкорення різних явищ звичайним природним процесам, знання яких забезпечує можливість широкого використання хімічних перетворень в практичній діяльності людей.

Практика засвідчує, що студенти здобувають хімічні знання двома шляхами.

По-перше, безпосередньо із предмету вивчення – під час демонстрацій, проведенні лабораторних, практичних робіт, під час роботи з роздавальним матеріалом. Такі знання вирізняються глибокою усвідомленістю та високою міцністю.

По-друге, студенти здобувають знання опосередковано – від викладача, з літератури, інших джерел.

Дивлячись на переваги опосередкованого способу набування знань (економія часу), значне місце в навчанні має займати безпосереднє вивчення матеріалу за допомоги хімічного експерименту, щоб засвоєння хімічних понять мало чуттєву опору і не було формальним.

Важливе пізнавальне значення має студентський експеримент, в якому поєднується розумова діяльність студентів з набуттям практичних навичок, що необхідні для

вдосконалення фахових компетенцій. Активно впливаючи на предмет вивчення, студенти творчо приймають участь в дослідженні, що підвищує їх інтерес до навчання, активізує мислення, вдосконалює практичні навички.

Правильна постановка хімічного експерименту сприяє вихованню у студентів загальної культури праці: уміння планувати роботу, тримати в чистоті робоче місце, додержувати правил техніки безпеки, ретельно виконувати трудовий процес, контролювати результати роботи, економно витратити матеріальні ресурси, дбайливо до них ставитися.

У практиці навчання хімії традиційно прийнято поділ навчального хімічного експерименту на демонстраційний, який здійснюється викладачем, та студентський, який виконується студентами у вигляді лабораторних дослідів, практичних робіт. Залежно від способу керування самостійною роботою студентів, навчальний хімічний експеримент класифікують на дослідницький та ілюстраційний. Дослідницький експеримент характеризується тим, що студенти ставляться в такі умови під час його виконання, за яких вони можуть здобувати знання певною мірою самостійно. Викладач тільки керує спостереженнями студентів за допомогою слова або допомагає пояснити спостережувані явища на основі теорії. Ілюстративний експеримент характеризується тим, що студенти спочатку дістають відомості із слів викладача, а дослід є підтвердженням сказаного. Обидва види експерименту в значній мірі формують професійні навички та світогляд майбутніх фахівців.

Експеримент від спостереження відрізняється активним втручанням дослідника в педагогічну ситуацію, який планомірно маніпулює однією або кількома змінними, а також реєстрацією супутніх змін у поведінці досліджуваного об'єкта [2, с.132].

Звичайно розрізняють два види експериментів – лабораторний і природний. Природний експеримент проводиться в умовах, близьких до звичайної діяльності й зближує експериментальне дослідження з життям. Наприклад, визначення природного радіаційного фону, реакції води, тощо

Лабораторний експеримент передбачає використання дослідником апаратури та спеціальних методик. Лабораторні роботи – один з видів самостійної навчальної роботи студентів, яка проводиться за завданням викладача із застосуванням навчальних приладів, інструментів, матеріалів, установок. Зміст лабораторних робіт пов'язаний з іншими видами навчального експерименту (демонстраційними дослідями, розв'язанням експериментальних задач) та науковими спостереженнями. Одна з важливих переваг лабораторних занять у порівнянні з іншими видами аудиторної навчальної роботи полягає в інтеграції теоретичних знань з практичними вміннями і навичками студента в єдиному процесі діяльності навчально-дослідницького характеру. Виконання лабораторних робіт вимагає від студента творчої ініціативи, самостійності у прийнятті рішень, глибокого знання і розуміння навчального матеріалу.

Поєднання теорії та практики, що відбувається в спеціально обладнаному апаратурою і матеріалами приміщенні, зміст і зовнішній вигляд якої має активізувати пізнавальну діяльність студентів, надає конкретного характеру вивченому на лекціях, сприяє більш детальному засвоєнню навчальної інформації.

Різновидом лабораторних робіт у вищій школі є лабораторний практикум – система спеціально розроблених, змістовно і методично об'єднаних лабораторно-практичних занять за великим розділом, темою, чи цілісним навчальним курсом.

Досліджуючи проблему організації лабораторного практикуму в контексті контролю готовності майбутнього фахівця до виконання професійних функцій слід зазначити, що проблема контролю й оцінювання виконання лабораторних робіт, яка неодноразово висвітлювалась в науково-методичній літературі, залишається актуальною й нині.

В переважній більшості випадків, студент просто чітко повторює приведену в інструктивних матеріалах послідовність виконання роботи. Наступним етапом контролю є

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

перевірка правильності та охайності написаного (а іноді переписаного з несуттєвими змінами) письмового звіту.

Таким чином, фактично, викладач оцінює правильність отриманих результатів та охайність записів, а оцінка за лабораторну роботу в такому випадку акумулює в собі лише частку інформації щодо опанованих вмінь й навичок та набутих знань. За таких умов ймовірною може бути ситуація, коли студент, який був пасивний під час проведення експерименту, одержує кращу оцінку, ніж студент, який виконував експеримент.

Результатом спрощень в організації навчальної діяльності студентів під час проведення лабораторного практикуму є виникнення проблем з готовністю майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Вищі навчальні заклади несуть повну відповідальність за рівень та якість підготовки фахівців до професійної діяльності, але практика контролю готовності випускників ґрунтується, головним чином, на перевірці якості запам'ятовування знань й лише частково – професійних умінь.

На нашу думку, підвищити рівень готовності до професійної діяльності можна за умов:

- адекватності цілей підготовки вимогам майбутньої професійної діяльності фахівця;
- системного підходу до формулювання змісту освіти, коли основна увага надається не загальному опису майбутньої діяльності (об'єкту та засобам діяльності), а тим проблемам (типовим професійним завданням), що повинен вміти розв'язувати майбутній фахівець в професійній діяльності;
- забезпечення формування системи методологічних умінь майбутнього фахівця формулювати та розв'язувати проблеми на основі проблемно-орієнтованого масиву інформації;
- об'єктивності й оперативності вимірювання та оцінювання рівня досягнення поставлених цілей.

Для об'єктивного оцінювання ступеню професійної готовності випускника необхідно чітко уявляти, що являє собою готовність фахівця конкретної спеціальності до виконання професійних функцій. На нашу думку, готовність до професійної діяльності є результатом навчальної діяльності студента в оволодінні уміннями та знаннями, елементарним професійним досвідом й проявляється в уміннях випускника розв'язувати типові професійні завдання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Буринська Н.М. Хімія, 7 кл.: підручн. для загальноосвіт. навч. закл. / Н.М.Буринська. – К.: Ірпень: ВТФ “Перун”, 2007. – 112 с.
2. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.
3. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №3. Фізика і математика у вищій і середній школі: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – № 3. – 83 с.

ПОЗАКОРЕНЕВЕ ПІДЖИВЛЕННЯ РОСЛИН ЯК ЕЛЕМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ВРОЖАЙНОСТІ

Виробництво сільськогосподарської продукції постійно і неухильно збільшується. При аналізі продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами усіх категорій (Вінницька область): у 2000 році вироблено продукції на 9539,6 млн. грн., у 2010 – 12601,3 млн. грн., у 2014 році – на 19844,6 млн. грн. (у постійних цінах 2010 року), в т.ч. продукції рослинництва відповідно у 2000, 2010, 2014 роках вироблено на: 6025,2 – 8946,6 – 13846,9 млн. грн.[8, с. 117]. З зростанням врожаїв збільшується споживання елементів живлення рослинами. Чим вища запланована врожайність будь-якої культури, тим більше потрібно вносити добрив. Простежується прямий зв'язок між використанням добрив і врожайністю. Країни, які використовують малі норми добрив, мають низьку врожайність сільськогосподарських культур. Проте слід враховувати, що врожаї від збільшення норм добрив підвищуються прямо пропорційно лише до певного рівня, за якого досягається найвища оплата добрив виробленою сільськогосподарською продукцією [1, с. 17].

Сьогодні всі знають, що для отримання гарного врожаю рослини необхідно «годувати», тому добрі господарі навіть у скрутні часи знаходять можливості для придбання добрив. Як і у всій країні, кількість внесених добрив на ґрунтах Вінниччини також зростає: у 2000 році у вигляді мінеральних добрив на 1 га посівної площі було внесено 19 кг/га діючої речовини, у 2010 рік – 80кг/га, у 2014 – 107кг/га.[8, с. 134]

Рослини використовують з добрив, внесених у ґрунт, лише певний відсоток поживних речовин, який залежить від виду добрива, способів і строків їх внесення, реакції ґрунтового середовища, температури і вологості. Загалом коефіцієнт використання поживних речовин з різних видів мінеральних добрив становить 10-60%, причому найменший коефіцієнт засвоєння у фосфорних добрив, тому для припосівного внесення і підживлення необхідно використовувати добрива, які містять фосфор у доступній для рослин формі (суперфосфат, квантум-фітос, мастер, плантафол і ін), таким чином фосфор, надходячи в рослину, відразу включається в обмін речовин і коректує фосфорне живлення. Вартість добрив досить висока, а віддача інколи не виправдовує сподівань і матеріальних витрат, а недостатня кількість добрив призводить до порушення балансу поживних речовин у ґрунті. Протягом тривалого часу добрива застосовували за класичною схемою: основне удобрення, передпосівне, припосівне (рядкове) і прикореневе підживлення. Д.Н. Прянишников (1865-1948) свого часу висловив думку, що таким чином ми удобрюємо ґрунт, а не рослину. Потреба рослин в поживних речовинах не є показником сталим і залежить від багатьох факторів, насамперед від біологічних особливостей самої рослини і від ґрунтово-кліматичних умов. Правильний вибір добрива, норма, спосіб і термін внесення - це головні умови оптимізації живлення рослин, збільшення врожаю і отримання запланованого прибутку. Ідеальним варіантом може бути позакореневе підживлення рослин – це внесення певних елементів живлення не в прикореневу зону, а безпосередньо на листову поверхню у вигляді мілкодисперсних капель. Але слід пам'ятати, що позакореневе підживлення ні в якому разі не замінює кореневого живлення рослин, тому що у ґрунт вноситься основна частина добрив.

На практиці існує два види підживлень: прикореневе – коли добрива поступають в ґрунт і засвоюються коренями та позакореневе – обприскування листків слабким розчином добрив. Листки здатні засвоювати поживні речовини, які попадають на них у формі водного розчину, тобто позакореневого підживлення

Для чого ж потрібно вносити добрива шляхом обприскування листової поверхні рослин? По-перше – це економія! При добре розвиненій вегетативній масі майже всі поживні

речовини потрапляють у рослину. Внесення добрив шляхом обприскування – це низьковитратна і ресурсозберігаюча технологія. По-друге – при посушливій погоді прикореневе підживлення неефективне, а позакореневе – в самий раз. Невчасне прикореневе підживлення може завдати шкоди, а позакореневе можна здійснювати в різні фази росту і розвитку тварин. По-третє – якщо ґрунт запливає або має лужну реакцію, рослини теж залишаються «голодними», тому що коренева система не в змозі повноцінно поглинати поживні речовини. Крім того, протягом вегетації активність кореневої системи згасає. Хороший приклад – позакореневе підживлення озимої пшениці розчином карбаміду для підвищення вмісту клейковини в зерні. Для нормального росту і розвитку рослини повинні отримувати необхідні елементи живлення в доступній формі і визначеній концентрації: недостатня кількість хоч одного з них викликає симптоми голодування, а надлишок елементів живлення може викликати отруєння рослин. Забезпеченість рослин поживними речовинами визначають за морфологічними ознаками і лабораторним методом.

Позакореневе підживлення можна назвати швидкою, невідкладною допомогою рослинам, діагностика яких показала дефіцит того чи іншого елемента, тому що необхідні речовини відразу поступають у рослину і виконують свої біологічні і фізіологічні функції. Завдяки позакореновому підживленню рослини формують потужну кореневу систему і наземну частину, відповідно (завдяки добре розвиненій кореневій системі) рослини краще засвоюють поживні речовини з ґрунту, а завдяки великій вегетативній масі інтенсивно проходить процес фотосинтезу.

Наприклад, всупереч традиційному прикореновому підживленню картоплі, рослина чудово використовує макро- і мікроелементи від позакоренового внесення добрив. Позакореневе підживлення ранньої капусти добривом Омекс КальМакс, що містить розчинний кальцій, макро- і мікроелементи, доцільно проводити двічі: перше – на початку утворення качанів, друге – через 10 днів; це прискорює на декілька днів дружність сходів і сприяє формуванню високотоварного урожаю [2, с. 74]. Вирощування овочевих культур з використанням крапельного зрошення теж вимагає позакоренових підживлень: протягом вегетаційного періоду, коли рослини сформували достатню листову поверхню, проводять 2-3 таких агрозаходи, застосовуючи 1-2%-й розчин мікродобрив з додаванням поліхелатів, калійну або калій-магнієву селітру з поліхелатами або комплексними добривами. Ефективні такі підживлення для насінників і інших висадкових культур [7, с. 55].

Досить ефективним є позакореневе підживлення коренеплодів, наприклад цукровий буряк значно збільшує урожай і підвищує цукристість коренів. Дуже важливим елементом загальної системи удобрення озимої пшениці є дво- чи триразові позакореневі підживлення спеціальними комплексними добривами з збалансованим вмістом макро-, мезо- та мікроелементів. Цей прийом здатен суттєво оптимізувати споживання елементів живлення рослинами пшениці з ґрунту, підвищити їхню стресостійкість, зміцнити імунну систему, підсилити опір збудникам хвороб та стимулювати розвиток кореневої системи і підвищити нарощування листостеблової маси, що в комплексі сприяє підвищенню врожайності на 12-18% та значно поліпшує якісні показники отриманого зерна [3, с. 56]. У початковій фазі розвитку рослини мають особливу чутливість до нестачі фосфору та мікроелементів. Компенсувати цю нестачу у наступні фази вегетації рослин неможливо, але за своєчасного проведення комплексу заходів (обробка насіння, листове підживлення) можна запобігти ризику втрат, зберегти і підвищити потенціал урожайності посівів озимих культур.[4, с. 69]. Кукурудза добре реагує на листове підживлення 6-8%-м розчином карбаміду. Обприскування рослин проводять, починаючи від фази 6-7 листочків від одного до трьох разів через 6-8 днів. Одночасно вносять мікроелементи та водорозчинний сірчанокислений магній ($MgSO_4$) 5%-ї концентрації. Позакореневе підживлення дає змогу підвищити коефіцієнт використання поживних речовин з добрив, але істотного підвищення врожайності зерна не відбувається: прибавка варіює в межах 0,15-0,20т/га. Доцільність проведення підживлень кукурудзи можна встановити за результатами рослинної діагностики, яка дає

можливість свідомо керувати живленням рослин упродовж вегетації. Ефективність позакореневого підживлення посівів кукурудзи мікродобривами залежить від фону основного удобрення. Якщо на неудобреному або мало удобреному фоні позакореневе підживлення рослин мікродобривом Реаком у фазі 6-8 листків забезпечило одержання прибавки урожаю 0,34-0,35т/га зерна, то на фоні з внесенням середніх норм добрив (N₃₀ P₃₀ K₆₀) цей агрозахід сприяв подвоєнню урожаю (0,77т/га) [5, с. 60-62]. Для підвищення вмісту протеїну в урожаї кукурудзи, вирощуваної на силос, рекомендується проводити позакореневе підживлення азотними добривами за 2-3 неділі до початку збору урожаю, коли інтенсивні процеси росту в рослині закінчуються. Такий захід сприяє покращенню якості корму.

Позакореневе підживлення сої є обов'язковим агротехнічним заходом, який допомагає забезпечити рослини легкодоступними елементами живлення у збалансованому співвідношенні, що активізує біохімічні процеси в рослинах, підвищує стійкість до несприятливих умов вегетаційного періоду, зменшує негативний вплив від застосування пестицидів, сприяє реалізації генетичного потенціалу врожайності та підвищення якості насіння.

У всьому світі визнали ефективність позакореневого підживлення. Листкове (позакореневе) підживлення в зв'язку з малими дозами добрив вважається допоміжною, але важливою складовою збалансованої системи удобрення сільськогосподарських культур, яка з успіхом використовується в інтенсивних умовах господарювання і в приватному секторі. Такий агрозахід є радикальним, оперативним способом впливу на живлення рослин. При незначній витраті добрив рослини позивають потужну кореневу систему і наземну частину. У будь-яку фенологічну фазу розвитку рослин шляхом діагностики можна визначити забезпеченість поживними речовинами і швидко скоригувати виявлений дисбаланс. Таким нехитрим способом грамотні спеціалісти керують не тільки кількістю, а й якістю урожаю. А провідні виробники добрив мають в асортименті достатню кількість різноманітних препаратів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Господаренко Г. М.: Агрохімія / Г. М. Господаренко. – К.: Аграрна освіта, 2013. – 106 с.
2. Дыдив И. Капуста ранняя: надежды и реалии / Дыдив И., Дыдив Е., Дыдив А. // Овощеводство. – 2014. – Вип. 5. – С. 72-74.
3. Доценко О. Аргументи «за» і «проти» осіннього підживлення озимих / О. Доценко // Пропозиція. – 2015. – Вип. 10. – С. 54-57.
4. Доценко О. Позакореневе внесення добрив із вмістом фосфітів у початковій фазі розвитку злакових культур / О. Коваленко, С. Полянчиков, А. Ковбель // Пропозиція. – 2015. – Вип. 10. – С. 68-69.
5. Доценко О. Удобрюємо кукурудзу по сучасному / О. Доценко, М. Мірошніченко, Є. Гладкіх, Є. Панасенко, С. Крамарьов, В. Чабан // Пропозиція. – 2015. – Вип. 4. – С. 58-62.
6. Коваленко О. Позакореневі обробки – важлива складова збалансованої системи живлення / О. Коваленко, С. Полянчиков, А. Ковбель // Пропозиція. Спецвипуск. – 2015. – С. 38-39.
7. Пашковский А. Особенности удобрения овощных культур при капельном орошении / А. Пашковский // Овощеводство. – 2009. – Вип. 7. – С.52-55.
8. Статистичний Щорічник Вінниччини за 2014 рік / Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця, 2015. – 638 с.
9. Ягодин Б. А.: Агрохімія / Б. А. Ягодин, П. М. Смирнов, А. В. Петербургский и др. – М. : Агропромиздат, 1989. – 639 с.

СЕКЦІЯ: ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

*Ростислав Герасименко
(Переяслав-Хмельницький)*

СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У наш час до управління безпеки життєдіяльності належить стан умов, параметрів і норм життєдіяльності на визначеній території або об'єкті. Головний напрямок у керуванні безпекою життєдіяльності – створення безпечних умов життєдіяльності на всіх стадіях повного циклу функціонування системи «людина – навколишнє середовище».

Мета статті – проаналізувати аспекти сучасного стану управління безпекою життєдіяльності в Україні.

Проблему управління безпекою життєдіяльності в Україні у своїх працях досліджували Є.П. Желібо, О.П. Мягченко, Р.С. Яким, В.Г. Цапко та інші.

Слід зазначити, що головним органом управління безпекою життєдіяльності в Україні є Кабінет Міністрів, який визначає функції міністерств з питань безпечної життєдіяльності населення України; затверджує національні програми щодо поліпшення стану безпеки; визначає порядок створення і використання фондів.

До міністерств та центральних органів державної виконавчої влади, що безпосередньо беруть участь у регуляції безпеки життєдіяльності в Україні належать: Міністерство охорони здоров'я, Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерство охорони навколишнього природного середовища, Державний комітет України по нагляду за охороною праці, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство соціального захисту, Міністерство статистики України, Держстандарт України, Прокуратура України, Міністерство юстиції, судові органи.

Ці та інші міністерства та відомства в межах своєї компетенції здійснюють єдину науково-технічну політику в галузі безпеки життєдіяльності людини; розробляють і реалізують комплексні заходи та здійснюють методичне керівництво діяльністю підприємств щодо поліпшення безпеки, гігієни праці і виробничого середовища в галузі; фінансують витрати на опрацювання і перегляд нормативних актів; організують навчання і перевірку знань з безпеки керівниками і спеціалістами галузі; створюють при необхідності професійні аварійно-рятувальні формування; здійснюють відомчий контроль за станом безпеки життєдіяльності людини [4, с. 146].

Варто сказати, що найбільше питань пов'язаних з безпекою доводиться вирішувати місцевим державним адміністраціям, місцевим Радам народних депутатів (у межах відповідної території). Саме вони забезпечують реалізацію державної політики в галузі безпеки; формують заходи з питань безпеки, гігієни праці і виробничого середовища, що мають міжгалузеве значення; здійснюють контроль за додержанням нормативних актів щодо безпеки.

Управління безпекою життєдіяльності перш за все передбачає моніторинг, контроль, експертизу умов життєдіяльності людей. Також до нього відносять запобігання виникнення небезпечних та надзвичайних ситуацій, ліквідацію негативних наслідків надзвичайних ситуацій та дії спрямовані на покращання умов життєдіяльності та розвиток людей.

Запобігання виникнення небезпечних та несприятливих умов життєдіяльності передбачає підготовку і реалізацію комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і інших заходів, спрямованих на регулювання умов і параметрів норм життєдіяльності, проведення оцінки рівня ризику, своєчасне реагування на зміну умов життєдіяльності на основі даних моніторингу, експертизи, контролю і прогнозу і недопущення переростання цих змін у небезпечні та несприятливі умови.

Ліквідація негативних наслідків передбачає скоординовані дії всіх структурних органів системи управління безпекою життєдіяльності по реалізації заздалегідь розроблених планів, уточнених в умовах конкретного характеру і рівня надзвичайної ситуації з метою виключення загрози здоров'ю і життю людей і надання невідкладної допомоги постраждалим.

Основні завдання та функції державної системи управління:

- планування робіт;
- розробка, прийняття і відміна нормативних актів;
- професійний відбір;
- реєстрація і облік;
- експертиза;
- ліцензування та сертифікація;
- управління фондами;
- узгодження і видача дозволів, наукове забезпечення, міжнародне співробітництво;
- забезпечення безпеки обладнання, будівель та споруд;
- забезпечення санітарно-гігієнічних умов праці, санітарно-побутового обслуговування, лікувально-профілактичного і медичного обслуговування;
- розслідування та облік нещасних випадків, захворювань, аварій;
- пропаганда культури безпеки [3, с. 320].

Безперечно, політика кожного окремого регіону має передбачати встановлення безпеки шляхом відбудови її структур (служб) на всіх рівнях держадміністрацій і підприємствах; визначення факторів, що формують політику регіону; визначення змісту і розвитку взаємодій, відповідно до факторів, що формують політику регіону; відтворення взаємозв'язків між регіональною (РСУБЖ) і державною системою управління життєдіяльності; встановлення взаємодії між суб'єктом (обласною держадміністрацією) і об'єктом (підприємствами) управління [2, с. 311].

Регіональна політика в сфері безпеки життєдіяльності є одним з напрямів вирішення проблем соціального управління на регіональному рівні.

Зміст політики дає зосереджене, концентроване уявлення про ймовірне використання шляхів і можливостей регіону, його ресурсів, кадрового і наукового потенціалу з одночасним застосуванням сучасних управлінських методів, технологій, рішень, дій з метою реалізації визначених можливостей у справі соціального управління.

Встановлення відповідної регіональної політики в сфері управління безпекою життєдіяльності є визнаною необхідністю переходу до формування ринкових відносин, що потребує впровадження заходів, адекватних сучасному становищу у формуванні інститутів влади та підприємницької діяльності. Основним завданням регіональної політики є розробка, встановлення сьогодення та облік прогнозу подальшого розвитку регіонального управління безпекою життєдіяльності відповідно до розвитку підприємницької діяльності як взагалі в регіоні, так і безпосередньо в напрямках, які є складовою безпеки.

За чинним "Законом України про охорону праці" та іншими, завдання з управління безпекою життєдіяльності на регіональному рівні покладені на місцеві державні адміністрації і ради народних депутатів, які: реалізують державну політику в галузі безпеки життєдіяльності; розробляють регіональну політику в галузі безпеки життєдіяльності в межах своєї компетенції відповідно до державної політики в цих напрямках; формують за участю профспілок програми заходів з питань безпеки, гігієни праці і виробничого середовища, які мають міжгалузеве значення; організують за необхідності регіональні аварійно-рятувальні формування; здійснюють контроль за виконанням нормативних актів з безпеки життєдіяльності; складають за необхідністю відповідні фонди.

З метою виконання управлінських функцій місцеві органи створюють відповідні структурні підрозділи — служби охорони праці, екологічної безпеки, цивільної оборони та інше в місцевих державних адміністраціях і міських виконавчих радах. Служба безпеки

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

життєдіяльності є структурним підрозділом місцевого органу виконавчої влади, що утворюється за наказом голови державної адміністрації.

Свою діяльність визначені служби спрямовують на роботу з підприємствами, закладами і організаціями, які розташовані в межах відповідних територій, але, перш за все, з тими, які належать до сфери управління державної адміністрації, підприємств недержавної форми власності.

Координацію робіт визначених служб, обласних, міських Київської і Севастопольської держадміністрацій здійснюють відповідні структурні підрозділи органів нагляду та Міністерства, до складу яких вони належать. Відповідно, зазначені служби обласних, міських Київської і Севастопольської державних адміністрацій здійснюють методичне керівництво роботою служб районних державних адміністрацій, розглядають подання і погоджують призначення керівників цих служб, розглядають питання утворення регіональних фондів.

Структура служб безпеки життєдіяльності залежить від специфіки конкретного регіону – адміністративного розподілу регіону; специфічних особливостей структурних одиниць регіону; географічної і природної характеристики; наявності копалин, водоймищ, річок; насиченості підприємствами (з державною і недержавною формами власності); наявності наукового потенціалу, ВНЗ, коледжів та ін.; а також відповідної інфраструктури; зв'язки і сформовані стосунки, які склалися в практиці діяльності між адміністративними одиницями регіону [1, с. 252].

З метою здійснення координації всіх робіт для забезпечення безпеки життєдіяльності населення регіонів, при обласних державних адміністраціях створені обласні ради з питань безпеки життєдіяльності населення.

Отже, варто зазначити, що під час вирішення всіх питань, пов'язаних з управлінням безпекою життєдіяльності в регіоні, відповідні структурні підрозділи (що займаються питаннями безпеки життєдіяльності) постійно, в міру необхідності, взаємодіють з іншими підрозділами держадміністрації. Таким чином здійснюється управління і нагляд за безпечною життєдіяльністю населення в регіоні. На обласному рівні до них належать обласне територіальне управління Державного департаменту з нагляду за охороною праці, експертно-технічні центри Державного Департаменту з нагляду за охороною праці, обласна державна інспекція пожежного нагляду, обласна санітарно-епідеміологічна станція, обласна державна автоінспекція, обласне управління екологічної безпеки, державна експертиза умов праці, обласна інспекція державного нагляду за станом сільськогосподарських машин, обласне статистичне управління соціального захисту населення, центр стандартизації і метрології, рятівно-водолазна станція, обласна рада профспілки та інше.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. / За ред.. В.Г. Цапка. – 4-ге вид., перероб і доп. – К.: Знання, 2006. – 397 с.
2. Желібо Є.П., Заверуха Н.М., Зацарний В.В. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб./ За ред. Є.П. Желібо. 6-е вид. – К.: Каравела, 2010. – 344 с.
3. Мягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 384 с.
4. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності людини: Навч. посібник. – Л.: Бескид Біт, 2005. – 304 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Авсєєвич Анастасія Максимівна – студентка 3 курсу спеціальності «Право» економіко-правового коледжу Бердянського університету менеджменту і бізнесу

Агафонова Ірина – студентка 2 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Аксьонова Анастасія Валеріївна – студентка 6 курсу Інституту комп'ютерних систем Одеського національного політехнічного університету

Алмашій Іван Іванович – викладач кафедри психології Мукачівського державного університету

Андрух Оксана Владиславівна – викладач фізичного виховання циклової комісії фізичного виховання та ДПЮ Терехівського вищого училища культури

Антонюк Роберт Володимирович – студент 4 курсу агрономічного факультету Вінницького національного аграрного університету

Бабицкая Марія Владимировна – старший преподаватель, кафедри культурології та історії Одеського національного політехнічного університету

Балута Вадим Володимирович – старший викладач кафедри загальнотеоретичних правових дисциплін і філософії Бердянського університету менеджменту і бізнесу

Баюн Крістіна Йосипівна – аспірант II року навчання кафедри англійської філології та перекладу імені Д.І.Квеселевича Житомирського державного університету імені Івана Франка

Бибко Яна Михайлівна – викладач II категорії дисципліни «Інформаційні системи в туризмі» циклової комісії організаційно-технічних дисциплін ДВНЗ «Одеський коледж економіки, права та готельно-ресторанного бізнесу»

Білоус Валентина Іванівна – викладач іноземної мови загальноосвітнього відділення Чернятинського коледжу Вінницького національного аграрного університету

Бойчук Юрій Ігорович – студент 4 курсу факультету товарознавства, туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Бондарчук Наталія Анатоліївна – студентка 4 курсу факультету економіки, маркетингу і менеджменту Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Боровик Вікторія Сергіївна – студентка 4 курсу факультету економіки, маркетингу і менеджменту Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Боснюк Людмила – студентка 5 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Браницька Марина – студентка 4 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Вареник Олег Миколайович – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, старший викладач кафедри менеджменту і економіки спорту Національного університету фізичного виховання і спорту України

Васильківська Наталія Григорівна – методист Слов'янського хіміко-механічного технікуму

Верлата Анна Сергіївна – аспірант II року навчання кафедри української літератури ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Влашук Катерина – студентка 2 курсу історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Волкова Ніна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент Одеського національного економічного університету

Вольвач Марина Василівна – старший викладач циклової комісії комп'ютерних наук та математики Пирятинської філії ПВНЗ «Європейський університет»

Галасюк Світлана Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та управління туризмом Одеського національного економічного університету

Герасименко Ростислав Володимирович – студент 1 курсу фінансово-гуманітарного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Гоблик Володимир Васильович – доктор економічних наук, кандидат філософських наук, доцент кафедри психології Мукачівського державного університету

Голота Борис Митрофанович – кандидат філософських наук, доцент кафедри общетеоретических правових дисциплин и философии Бердянского университета менеджмента и бизнеса

Голубнич Олександра Олександрівна – студентка 5 курсу обліково-економічного факультету Одеського державного економічного університету

Гордієнко Наталія Павлівна – методист ДНЗ «Ржищівський професійний ліцей»

Горох Марина – студентка 2 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Горшков Максим Анатолійович – викладач факультету товарознавства, туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Гузюк Марина Викторовна – студентка 5 курсу УНІ філології і журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франко

Гук Людмила Пилипівна – викладач суспільних дисциплін Чернятинського коледжу Вінницького національного аграрного університету

Даль Наталя Валентинівна – викладач математики циклової комісії фундаментальних дисциплін та комп'ютерних технологій Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ірпінський економічний коледж»

Данілкович Ліна Вікторівна – студентка 2 курсу Навчально-наукового інституту економіки, оподаткування та митної справи Національного університету державної податкової служби України

Даньканіч Владислава – студентка 2 курсу історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Дем'яненко Світлана Олександрівна – викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін та комп'ютерних технологій Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ірпінський економічний коледж»

Дембіцька Тетяна Миколаївна – студентка 3 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Демченко Кристина Валентиновна – студентка 5 курсу УНІ філології і журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франко

Дмитренко Яна Віталіївна – студентка 2 курсу факультету педагогіки і психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Довгаль Ольга – студентка 6 курсу історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Доценко Марія Володимирівна – аспірант II року навчання кафедри української філології і культури Донецького національного університету (м. Вінниця)

Дубина Аліна – студентка 2 курсу історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Дубовик Олександра – студентка 2 курсу історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Ємбергенова Крістіна Русланівна – студентка 3 курсу факультету економіки, маркетингу та менеджменту Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Єрмоленко Маргарита Віталіївна – викладач кафедри фізичного виховання Донбаської державної машинобудівної академії (м.Краматорськ)

Єрмоленко Олександр Вікторович – викладач кафедри фізичного виховання Донбаської державної машинобудівної академії (м.Краматорськ)

Жучковська Яна Леонідівна – студентка 4 курсу агрономічного факультету Вінницького національного аграрного університету

Завальнюк Іван Васильович – студент 3 курсу факультету економіки, маркетингу та менеджменту Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Іванова Вікторія Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри екологічного менеджменту Донецького державного університету управління (м.Маріуполь)

Іванюк Ольга Андріївна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри здоров'я та фізичної культури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Каправа Дар'я Володимирівна – студентка 4 курсу факультету товарознавства, туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Карабута Олена Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Херсонського державного університету

Ковалевська Ольга Вікторівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного аерокосмічного університету імені М.Є.Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Коваль Наталія – студентка 4 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Ковальська Віталіна Юріївна – студентка 3 курсу факультету економіки, маркетингу та менеджменту Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Ковальчук Віра Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Ковпак Інна Олександрівна – студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Ковшарова Олена Валеріївна – студентка 3 курсу історичного факультету Донецького національного університету (м.Вінниця)

Когутівська Наталія Анатоліївна – студентка 4 курсу агрономічного факультету Вінницького національного аграрного університету

Корж Марина Анатоліївна – старший викладач кафедри економічної теорії Національного університету державної податкової служби України

Корнильєва Лилия Николаевна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Коцило Яна Миколаївна – студентка 6 курсу Навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Краснобокий Юрій Миколайович – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри фізики і астрономії та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Криницький Андрій Вікторович – студент 4 курсу факультету товарознавства, туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Кушнір Тетяна Володимирівна – студентка 5 курсу обліково-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Лазуткіна Юлія Андріївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри мовної підготовки Донбаської державної машинобудівної академії

Лихачева Лариса Борисовна – кандидат історических наук, доцент кафедри історії славян Донецького державного університету (г.Вінниця)

Лозовський Олександр Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та адміністрування Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Лукашук Олена Феліксівна – викладач вищої категорії циклової комісії природничо-математичних дисциплін ДВНЗ «Одеський коледж економіки, права та готельно-ресторанного бізнесу»

Лялюк Наталія Миколаївна – студентка 3 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Ляшко Владислав – студент 2 курсу історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Малахова Жанна Володимирівна – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри фізичної реабілітації, фізіотерапії, спортивної та нетрадиційної медицини, фізичного виховання Донецького національного медичного університету імені М. Горького

Масна Оксана – студентка 2 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Матюшенко Раїса Василівна – старший викладач факультету готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Національного університету харчових технологій

Мельник Олександр Юрійович – студент 4 курсу агрономічного факультету Вінницького національного аграрного університету

Мельник Ольга Анатоліївна – студентка 2 курсу історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Мельничук Зоряна – студентка 2 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Мигаль Ярослава Степанівна – викладач-методист вищої категорії, голова предметної циклової комісії гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Тербовлянського вищого училища культури

Мицан Дарія Миронівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Морева Вікторія Володимирівна – кандидат хімічних наук, доцент кафедри екологічного менеджменту Донецького державного університету управління (м.Маріуполь)

Морський Євгеній Сергійович – студент 2 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Мудрик Сергій Борисович – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри здоров'я і фізичної культури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Навроцький Едуард Миколайович – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри здоров'я та фізичної культури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Неведомская Екатерина Сергеевна – студентка 3 курса исторического факультета Донецького державного університету (г.Вінниця)

Нелеп Інна – студентка 2 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Овчаренко Татяна Станиславовна – кандидат культурології, доцент кафедри культурології і искусствоведения Одеського національного політехнічного університета

Оліх Дмитро Віталійович – викладач Державного навчального закладу «Бердичівське вище професійне училище»;

Островська Галина Василівна – старший викладач кафедри економіки і маркетингу Львівського інституту економіки і туризму

Откаленко Олена Миколаївна – старший викладач кафедри бухгалтерського обліку Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Охріменко Аліна – студентка 2 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Очеретько Борис Євгенійович – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, викладач кафедри водних видів спорту Національного університету фізичного виховання та спорту України

Патрілевич Марина Сергіївна – викладач I категорії циклової комісії правознавчих дисциплін ДВНЗ «Одеський коледж економіки, права та готельно-ресторанного бізнесу»

Педан Віктор Іванович – старший викладач кафедри галузевих правових дисциплін Бердянського університету менеджменту і бізнесу

Перхалюк Надія Михайлівна – викладач-методист вищої категорії циклової комісії фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін Тербовлянського вищого училища культури

Пестрецова Людмила Валеріївна – викладач вищої категорії циклової комісії хімічних дисциплін, заступник директора з навчальної роботи Слов'янського хіміко-механічного технікуму

Подофєй Світлана Олексіївна – викладач кафедри педагогіки і психології Київського університету імені Бориса Грінченка

Пожилов Ігор Миколайович – магістрант 5 курсу Інституту магістратури, аспірантури і докторантури Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Поліщук Ірина – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри маркетингу та реклами Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Поліщук Наталія Миколаївна – студентка 4 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Полоневич Юлія Володимирівна – студентка 4 курсу факультету економіки, маркетингу і менеджменту Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Попова Наталія Михайлівна – викладач соціально-гуманітарних дисциплін циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін ОКЗ «Дніпропетровське медичне училище»

Попова Оксана Борисівна – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України

Присяжнюк Олена Володимирівна – викладач агрономічного відділення Чернятинського коледжу Вінницького національного аграрного університету

Продан Оксана – студентка 6 курсу історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Радзій Володимир Феофілович – кандидат географічних наук, доцент кафедри геодезії, землевпорядкування і кадастру Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Ратинська Інна Василівна – аспірант Інституту проблем виховання НАПН України

Рейда Сергій Геннадійович – студент 5 курсу природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Реутова Марія Андріївна – аспірант I року навчання кафедри історії української літератури і фольклористики Донецького національного університету (м.Вінниця)

Рожі Інна Георгіївна – аспірант I року навчання кафедри географії та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Розіна Ірина Володимирівна – кандидат психологічних наук, викладач вищої категорії циклової комісії соціальних дисциплін ДВНЗ «Одеський коледж економіки, права та готельно-ресторанного бізнесу»

Романенко Людмила Віталіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти та методик природничо-математичних дисциплін Київського університету імені Бориса Грінченка

Саволюк Тетяна Юріївна – викладач математики Ладижинського коледжу Вінницького національного аграрного університету

Садовський Іван Сергійович – викладач циклової комісії комп'ютерних наук та математики Пирятинської філії ПВНЗ «Європейський університет»

Сиваш Ірина Сергіївна – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, викладач кафедри теорії та методики спортивної підготовки і резервних можливостей спортсменів Національного університету фізичного виховання і спорту України

Слепцов Вячеслав Олегович – студент 4 курсу факультету товарознавства, туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Смирнов Ігор Георгійович – доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Соколюк Катерина Юріївна – викладач кафедри маркетингу та реклами Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Соломенцева Лариса Миколаївна – практичний психолог ДНЗ «Ржищівський професійний ліцей»

Солоненко Марія Валеріївна – студентка 4 курсу агрономічного факультету Вінницького національного аграрного університету

Сорока Наталя Анатоліївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри іноземних мов №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м.Харків)

Співачук Валентина Олександрівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Хмельницького національного університету

Спіцин Віталій Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри циклічних видів спорту Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Стаднік Надія Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти та методик природничо-математичних дисциплін Київського університету імені Бориса Грінченка

Стара Марина Олегівна – студентка 6 курсу фінансово-гуманітарного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Стецюк Світлана Андріївна – Заслужений працівник освіти України, викладач історії та правознавства ДНЗ «Ржищівський професійний ліцей»

Стоянов Максим Вячеславович – студент 4 курсу фінансово-економічного факультета Одеського інституту фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі

Стребіж Тетяна Вікторівна – викладач фізики та інформатики циклової методичної комісії природничо-математичних дисциплін Слов'янського хіміко-механічного технікуму

Танана Світлана Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Теміров Богдан Юрійович – студент 4 курсу історичного факультету Донецького національного університету (м.Вінниця)

Тихоша Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, професор кафедри української мови Херсонського державного університету

Турбіна Оксана Ігорівна – старший викладач кафедри екологічного менеджменту Донецького державного університету управління (м.Маріуполь)

Цюбко Дар'я Сергіївна – студентка 4 курсу факультету товарознавства, туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Чаварга Ярослав Миколайович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародних комунікацій Ужгородського національного університету

Черемісіна Таїсія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики технологічної та професійної освіти Бердянського державного педагогічного університету

Чернявська Анна Ігорівна – спеціаліст Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, учитель української мови та літератури Вільногірської загальноосвітньої школи I–III ступенів №3

Шабанова Тетяна Віталіївна – спеціаліст вищої категорії, старший викладач кафедри української філології Комунального вищого навчального закладу «Бериславський педагогічний коледж імені В.Ф. Беньковського» Херсонської обласної ради

Швець Роман Васильович – студент 4 курсу агрономічного факультету Вінницького національного аграрного університету

Шкатула Юрій Миколайович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри ґрунтознавства, агрохімії та землеробства Вінницького національного аграрного університету

Шлапак Оксана Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу та реклами Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Шлепаков Леонард Миколайович – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри менеджменту і економіки спорту Національного університету фізичного виховання і спорту України

Шульга Ольга Костянтинівна – викладач вищої категорії, викладач-методист циклової комісії хімічних дисциплін, завідувач фармацевтичного відділення Слов'янського хіміко-механічного технікуму

Щербина Олег – студент 2 курсу історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Юдіна Дар'я Сергіївна – студентка 3 курсу історичного факультету Донецького національного університету (м.Вінниця)

Юркова Олена Юріївна – старший викладач кафедри філософії Національного аерокосмічного університету імені М.С.Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Яцинік Алла Вікторівна – пошукувач II року навчання кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

**ЗМІСТ
БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**

<i>Катерина Влащук</i> СІМ'Я ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРА	3
<i>Владислава Даньканіч</i> ОСОБИСТА ГІГІЄНА ШКОЛЯРА	5
<i>Аліна Дубина</i> ВАЛЕОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ	8
<i>Олександра Дубовик</i> НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ КОМП'ЮТЕРА НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ	11
<i>Владислав Ляшко</i> МАСАЖ ЯК ЗАГАЛЬНООЗДОРОВЧИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я	14
<i>Ольга Мельник</i> ПОСТАВА ТА ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ЇЇ ПОРУШЕНЬ У ШКОЛЯРІВ	17
<i>Наталія Поліщук</i> ДІАГНОСТИКА АУТОІМУННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ. МЕТОД НЕПРЯМОЇ ІМОНОФЛЮОРЕСЦЕНЦІЇ	20
<i>Юрій Шкатула, Роман Швець</i> ВПЛИВ ОБРОБКИ НАСІННЯ БІОПРЕПАРАТАМИ НА ЗЕРНОВУ ПРОДУКТИВНІСТЬ ГОРОХУ	23
<i>Олег Щербина</i> ВПЛИВ АЛКОГОЛЮ НА ОРГАНІЗМ ПІДЛІТКА	26
ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ	
<i>Людмила Боснюк</i> СУЧАСНИЙ СТАН ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	29
<i>Марина Браницька</i> ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ ТА ЇХ ПРОЯВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ	31
<i>Наталія Коваль</i> СВІТОВІ ПРИРОДНІ РЕСУРСИ, ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	34
<i>Олена Лукашук</i> ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ	37
<i>Ігор Смирнов</i> ВІЙСЬКОВА ЛОГІСТИКА ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ЧУМАЦТВА, ПАМ'ЯТОК КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ, БОЮ ПІД КРУТАМИ ТА ЛІНІЇ АРПАДА)	40
ЕКОЛОГІЯ	
<i>Сергій Рейда</i> ДЕГРАДАЦІЯ ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ, ЯК ВІДЛУННЯ БУРШТИНОВОЇ «ЛИХОМАНКИ»	48
<i>Юрій Шкатула, Роберт Антонюк</i> ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ҐРУНТІВ У СУЧАСНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ	51
<i>Юрій Шкатула, Яна Жучковська</i> АНАЛІЗ ЗАБРУДНЕННЯ ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ МУРОВАНО-КУРИЛОВЕЦЬКОГО РАЙОНУ	54
<i>Юрій Шкатула, Наталія Козутовська</i> ЕКОЛОГІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ЗЕМЕЛЬ ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ	56

<i>Юрій Шкатула, Олександр Мельник</i> ОЦІНКА РОЗВИТКУ ДЕГРАДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НЕМИРІВСЬКОГО РАЙОНУ	59
<i>Юрій Шкатула, Марія Солоненко</i> АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ЯКОСТІ ВОДИ РІЧКИ ДНІСТЕР В МЕЖАХ МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ	61
ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ	
<i>Світлана Галасюк</i> СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КІННОГО ТУРИЗМУ	64
<i>Раїса Матюшенко</i> ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЮ ЗАДОВОЛЕННЯ СПОЖИВАЧІВ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ	67
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ	
<i>Тетяна Дембіцька, Володимир Радзій</i> ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ	71
<i>Наталія Лялюк, Володимир Радзій</i> ЗЕМЕЛЬНІ АУКЦІОНИ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ	74
ЕКОНОМІКА	
<i>Олександра Голубнич</i> АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ НА ПАТ «ОДЕСЬКИЙ КОРОВАЙ»	78
<i>Марина Корж, Ліна Данілко</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ	81
<i>Тетяна Кушнір, Ніна Волкова</i> ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	84
<i>Вікторія Морева, Вікторія Іванова, Оксана Турбіна</i> СТИМУЛЮВАННЯ ВИРШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ	87
<i>Галина Островська</i> ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ГАЛУЗЕЙ В УКРАЇНІ	89
<i>Олена Откаленко, Крістіна Ємбергена</i> СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ	93
<i>Олена Откаленко, Іван Завальнюк</i> БУХГАЛТЕРСЬКИЙ БАЛАНС: ЗМІСТ, БУДОВА, ПРИЗНАЧЕННЯ	96
<i>Олена Откаленко, Віталіна Ковальська</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	100
<i>Максим Стоянов</i> ОПТИМІЗАЦІЯ НАЛОГООБЛОЖЕННЯ НДС В УСЛОВИЯХ ЕВРОІНТЕГРАЦІЇ	102
МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ	
<i>Олександр Лозовський, Наталія Бондарчук</i> ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	105
<i>Олександр Лозовський, Дар'я Каправа</i> ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМ МОРАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ	108
<i>Ірина Поліщук, Вікторія Боровик</i> ОСОБЛИВОСТІ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ ТА ЇХ ЕЛЕМЕНТІВ	111

<i>Юлія Полоневич, Юрій Бойчук</i> ВИКОРИСТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ JUST-IN-TIME НА ПІДПРИЄМСТВАХ	114
<i>Вячеслав Слепцов, Андрій Криницький</i> ВИКОРИСТАННЯ ПОСЕРЕДНИКІВ У ТОРГІВЛІ	117
<i>Вячеслав Слепцов, Дар'я Цюбко, Максим Горшков</i> СУТЬ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ В МЕНЕДЖМЕНТІ	121
<i>Катерина Соколюк, Наталія Бондарчук</i> УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ СИСТЕМОЮ РОЗПОДІЛУ ПРОДУКЦІЇ	125
<i>Оксана Шлапак, Наталія Бондарчук</i> НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ПРОЦЕСІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ	127
<i>Оксана Шлапак, Вікторія Боровик</i> ПІДХОДИ ДО СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ: КЛАСИЧНІ ТА СУЧАСНІ	129
СОЦІОЛОГІЯ	
<i>Оксана Попова</i> МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СПОРТУ	133
ІСТОРІЯ	
<i>Елена Ковшарова</i> СОВЕТСКИЙ ПАТРИОТИЗМ НА СОВЕТСКОМ ПЛАКАТЕ	137
<i>Лариса Лихачева</i> СУДЬБИ УЧАСТНИКОВ ПОЛЬСКОГО ВОССТАНИЯ 1794 г. В ВОСПОМИНАНИЯХ СОВРЕМЕННИКОВ	140
<i>Ярослава Мигаль</i> МУЗЕЙНА КІМНАТА В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ТЕРЕБОВЛЯНСЬКОГО ВИЩОГО УЧИЛИЩА КУЛЬТУРИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)	144
<i>Екатерина Неведомская</i> ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ ШЛЯХЕТНОЙ ПАНЯНКИ ВРЕМЕН РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ. ДУХОВНАЯ СТОРОНА БЫТА	153
<i>Богдан Теміров</i> УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА В УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТАХ ОУН ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	156
<i>Дар'я Юдіна</i> ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	158
КУЛЬТУРОЛОГІЯ	
<i>Надія Перхалюк</i> ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «КУЛЬТУРОЛОГІЇ»	162
ЮРИДИЧНІ НАУКИ	
<i>Марина Патрілевич</i> ПРОБЛЕМА ТА ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ЦИВІЛІСТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ	166
<i>Віктор Педан, Анастасія Авсеєвич</i> ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ	170

ПЕДАГОГІКА

<i>Володимир Гоблик, Іван Алмашій</i> ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВНЗ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»	173
<i>Наталія Гордієнко</i> РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ РОБОТИ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НАД ЄДИНОЮ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЮ ПРОБЛЕМОЮ	175
<i>Наталія Даль</i> ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ	178
<i>Яна Дмитренко</i> ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	182
<i>Віра Ковальчук</i> ВЗАСМОДІЯ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	184
<i>Інна Ковпак</i> ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЧИТАННЯ	187
<i>Яна Коцило</i> МЕТОД ПРОЕКТІВ НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	190
<i>Юрій Краснобокий</i> ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ МОДЕЛЮВАННЯ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ ІЗ ЗАГАЛЬНОГО КУРСУ ФІЗИКИ	193
<i>Юлія Лазуткіна</i> INNOVATIVE APPROACHES IN LEARNING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE	196
<i>Татьяна Овчаренко, Мария Бабицкая</i> ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ	199
<i>Ігор Пожилов</i> ПАТРІОТИЗМ ЯК ДУХОВНО-МОРАЛЬНА ЯКІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА	202
<i>Інна Ратинська</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ КАТЕГОРІЇ	205
<i>Інна Рожі</i> КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНА РОБОТА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ	208
<i>Людмила Романенко</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ	211
<i>Тетяна Саволюк</i> АНАЛОГІЯ, ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ	214
<i>Надія Стаднік, Людмила Романенко</i> ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	217
<i>Світлана Стецюк</i> З ДОСВІДУ ЗАСТОСУВАННЯ КРАЄЗНАВСТВА У ДНЗ «РЖИЩІВСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ЛІЦЕЙ»	220

<i>Світлана Танана, Ірина Агафонова</i> ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРАЄЗНАВЧИХ ПРОЕКТІВ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИВЧЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ У ВНЗ	224
<i>Світлана Танана, Марина Горюх</i> ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АГРАРІЇВ	225
<i>Світлана Танана, Ольга Довгаль</i> ВИКОРИСТАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ	227
<i>Світлана Танана, Зоряна Мельничук</i> ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ	230
<i>Світлана Танана, Аліна Охріменко</i> ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНШОМОВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВНЗ	232
<i>Світлана Танана, Оксана Продан</i> ПРОБЛЕМАТИКА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПРИ ВИЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	234
<i>Світлана Танана, Марина Стара</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У КУРСІ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	237
<i>Таїсія Черемісіна</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ	241
<i>Тетяна Шабанова</i> ТЕХНОЛОГІЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ	244
<i>Алла Яцинік</i> САМООСВІТА КЕРІВНИКІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	248
ПСИХОЛОГІЯ	
<i>Світлана Подофсїй</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ СТАНОВЛЕННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ПІДЛІТКА-ДІАБЕТИКА	252
<i>Ірина Розіна</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	255
<i>Лариса Соломенцева</i> ТЕХНІКИ ЕФЕКТИВНОГО ЗАСВОЄННЯ ІНФОРМАЦІЇ	259
<i>Наталія Сорока</i> МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ ОБРАЗІВ ТА ЇХ ЛОГІЧНОЇ ПОБУДОВИ В ПРОЦЕСІ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАСВОЄННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗНАКОВОЇ СИСТЕМИ	261
СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
<i>Яна Бибко</i> ОГЛЯД ВІТЧИЗНЯНИХ СИСТЕМ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ: ФУНКЦІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ	265
<i>Валентина Білоус</i> NEW TECHNOLOGIES IN TEACHING OF ENGLISH	270

<i>Марина Вольвач, Іван Садовський</i> УНІВЕРСАЛЬНА ПЛАТФОРМА ДЛЯ УПРАВЛІННЯ РОЗПОДІЛЕНИМИ ПРОЦЕСАМИ	273
<i>Людмила Гук</i> ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТЕСТОВИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ ADSOFT TESTER, QUZZY, KNOWING ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН	278
<i>Тетяна Стребіж</i> ВІЛЬНЕ ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ	281
<i>Анастасія Аксьонова</i> ДОСЛІДЖЕННЯ НА ОБЧИСЛЮВАЛЬНУ СКЛАДНІСТЬ АЛГОРИТМІВ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ЗАДАЧІ	285
<i>Світлана Дем'яненко</i> ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІЗИКИ ТВЕРДОГО ТІЛА В УКРАЇНІ ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ	288
<i>Оксана Андрух</i> ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СПОРТИВНОГО СВЯТА «КОЗАЦЬКІ ЗАБАВИ»	292
<i>Маргарита Єрмоленко, Жанна Малахова</i> СУЧАСНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ МОТИВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМ ВИХОВАННЯМ ТА СПОРТОМ	295
<i>Олександр Єрмоленко</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ	298
<i>Ольга Іванюк, Едуард Навроцький</i> ВПЛИВ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЕЛЕКТРИЧНУ АКТИВНІСТЬ КОРИ ГОЛОВНОГО МОЗКУ ЮНАКІВ В АЛЬФА-ДІАПАЗОНІ ЕЕГ ПІД ЧАС ТЕСТУВАННЯ УВАГИ ТА ПАМ'ЯТІ	300
<i>Сергій Мудрик</i> ФЕНОМЕН ГРИ	302
<i>Дмитро Оліх</i> СТАН БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	306
<i>Борис Очеретько</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗОН ІНТЕНСИВНОСТІ ТРЕНУВАЛЬНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ПРИ РОЗВИТКУ ВИТРИВАЛОСТІ	308
<i>Ірина Сиваш</i> ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ГРУПОВИХ ВПРАВАХ ХУДОЖНЬОЇ ГІМНАСТИКИ	311
<i>Віталій Сніцин</i> ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА РІВНЕМ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	314
<i>Леонард Шлєпаков, Олег Вареник</i> ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ОРГАНІЗАЦІЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ	318

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

<i>Крістіна Баюн</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ НІМЕЦЬКОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ	322
<i>Наталія Васильківська</i> ЩЕ РАЗ ПРО МОВНУ КУЛЬТУРУ	325
<i>Анна Верлата</i> ТИПОЛОГІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО	329
<i>Марина Гузюк</i> НЕЛИТЕРАТУРНА ЛЕКСИКА В КАРТИНЕ МИРА ШКОЛЬНИКОВ	332
<i>Кристина Демченко</i> КОНЦЕПТИ «ДОМ» И «СЕМЬЯ» В КАРТИНЕ МИРА ШКОЛЬНИКОВ	336
<i>Марія Доценко</i> РОЛЬ ПОЕТОНІМНОЇ ОПОЗИЦІЇ В РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙНОЇ ДОМІНАНТИ (НА МАТЕРІАЛІ ЖІНОЧОГО ОНІМІКОНУ РОМАНУ В. ПІДМОГИЛЬНОГО «МІСТО»)	339
<i>Олена Карабута</i> ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЛЕКСИКИ КІНОМИСТЕЦТВА	342
<i>Лилия Корнильєва</i> К ВОПРОСУ О РЕЛИГИОЗНОМ ОТСТУПИНИЧЕСТВЕ РОБЕРТА САУТИ В КОНТЕКСТЕ АНГЛІЙСЬКОГО РОМАНТИЗМА	344
<i>Дарія Мицан</i> ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ І ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ НАПИСАНИХ НА ОБЛИЧЧІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ)	346
<i>Євгеній Морський</i> ЯВИЩА АСИМІЛЯЦІЇ ТА РЕДУКЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПІСЕННІЙ ЛІРИЦІ	348
<i>Марія Реутова</i> ТЕКСТ-ПАСТИШ У ДРАМІ ЮРІЯ КОСАЧА «КОРТЕЗ І БЕЗТАЛАННА»	351
<i>Валентина Спивачук</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО МИРА В РАССКАЗАХ П. РОМАНОВА	354
<i>Світлана Танана, Оксана Масна</i> ОСНОВНІ СЛОВОТВОРЧІ ЗАСОБИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	358
<i>Світлана Танана, Інна Нелен</i> БІЛІНГВІЗМ ЯК ВАЖЛИВЕ ЯВИЩЕ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	361
<i>Валентина Тихоша</i> ЄВРЕЙСЬКИЙ АНТРОПОНІМІКОН НА ХЕРСОНЩИНІ	366
<i>Ярослав Чаварга</i> ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ АНГЛІЙСЬКИХ БАГАТОЗНАЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІДЧУТТІВ	369
<i>Анна Чернявська</i> СТИЛЬОВА ДОМІНАНТА ТА СВОЄРІДНІСТЬ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ БУРЯКА В ЗБІРЦІ «НЕ МЕРТВЕ МОРЕ»	371
ФІЛОСОФІЯ	
<i>Вадим Балута</i> ВЖИВАННЯ ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРОТВОРЧІСТЬ» ТА ЙОГО АНАЛОГІВ У МІЖНАРОДНОМУ НАУКОВОМУ ОБІГУ	374
<i>Борис Голота</i> ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЛІЧНОСТІ В УСЛОВІЯХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ДВУХ ЭТИЧЕСКИХ СИСТЕМ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ	377

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Наталія Попова

ЕПОХА ГЛОБАЛЬНИХ СВІТОВИХ ЗМІН: ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 381

Елена Юркова, Ольга Ковалевская

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ АРГУМЕНТАЦИИ 385

ХІМІЯ

Людмила Пестрецова, Ольга Шульга

НАВЧАЛЬНИЙ ХІМІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ, ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ
ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ 388

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Олена Присяжнюк

ПОЗАКОРЕНЕВЕ ПІДЖИВЛЕННЯ РОСЛИН ЯК ЕЛЕМЕНТ
ПІДВИЩЕННЯ ВРОЖАЙНОСТІ 391

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Ростислав Герасименко

СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 394

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

397

Матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип. 18. – 412 с.

Враховуючи свободу наукової творчості, редколегія приймає до друку публікації та статті тих авторів, думки яких не в усьому поділяє. Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань, достовірність матеріалів несуть автори публікацій. Передрук і відтворення опублікованих у збірнику матеріалів будь-яким способом дозволяється тільки при посиланні на **«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»**.

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати та скорочувати текст.

Адреса оргкомітету: 08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30 (к. 203), тел. (04567) 5 46 44

Матеріали конференції розміщені на сайті: <http://rmuphdpu.webnode.ru> (розділ «Наукові конференції»)

Укладачі: С.М.Кикоть, І.В.Гайдаєнко
Верстка та дизайн: І.В.Гайдаєнко

Підписано до друку 28.11.2015 р.

Формат 60×84 1/8. Папір офсет.

Ум. друк. арк. 40,4.

Виробник ФОП Лукашевич О.М., свідоцтво про державну реєстрацію

№2358000000002997 від 12.10.2011 р.

08400, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький,

вул. Покровська, 49, к. 12

E-mail: lom80@ukr.net

